

MIHAIL SADOVEANU

OPERE

ACEASTA EDIȚIE APARE SUB
SUPRAVEGHIEREA AUTORULUI

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ȘI ARTA

u 3841

MIHAIL SADOVEANU
OPERE

3

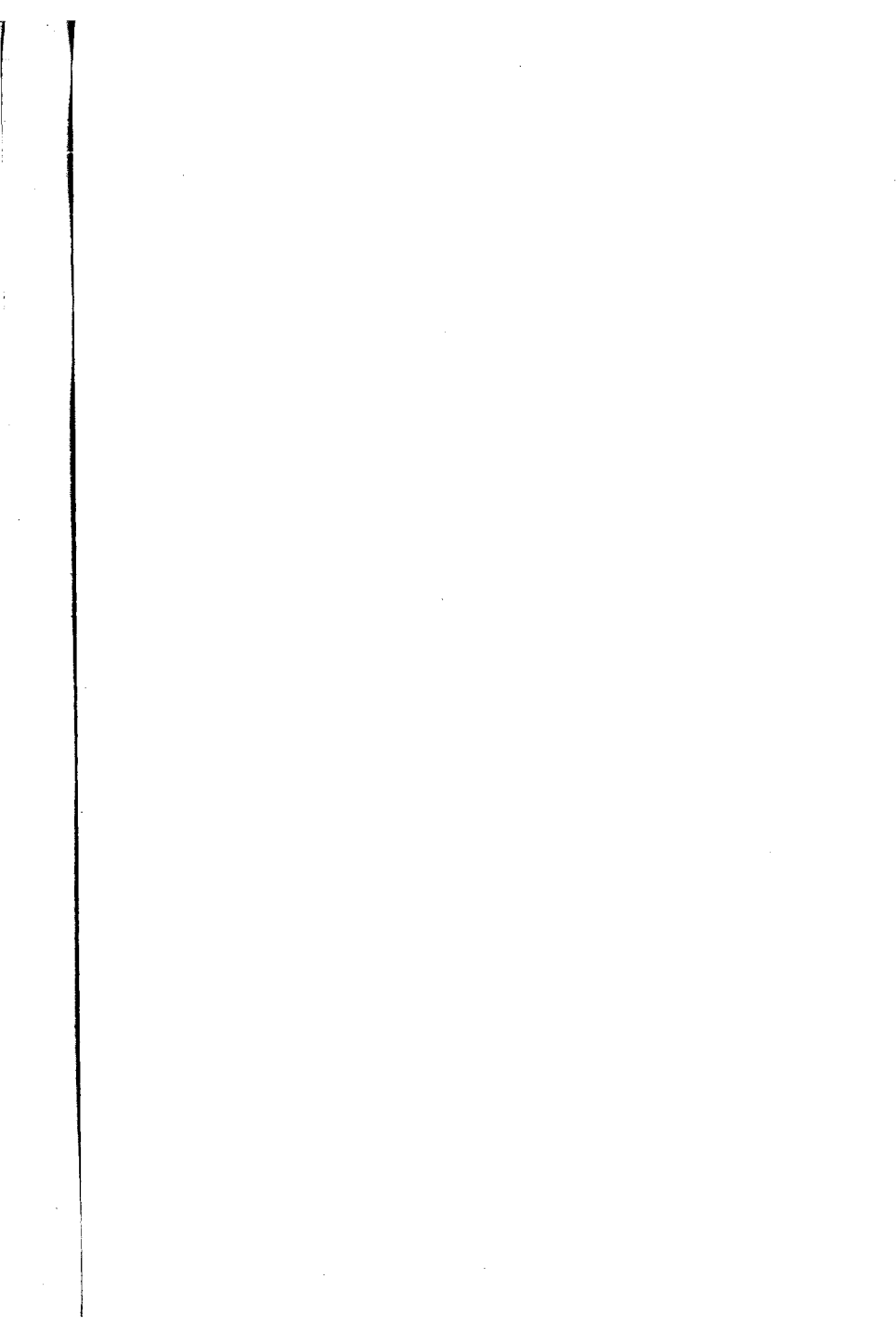

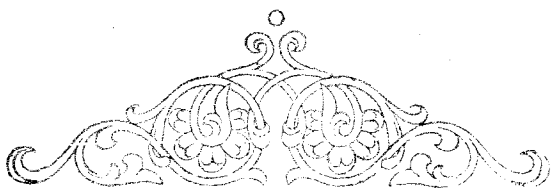
LA NOI IN VIIȘOARA * VREMURI DE
BEJENIE * INSEMNAȚILE LUI NECULAI
MANEA * O ISTORIE DE DEMULT

EDITURA DE STAT PENTRU LITERATURA ȘI ARTA

• 114292

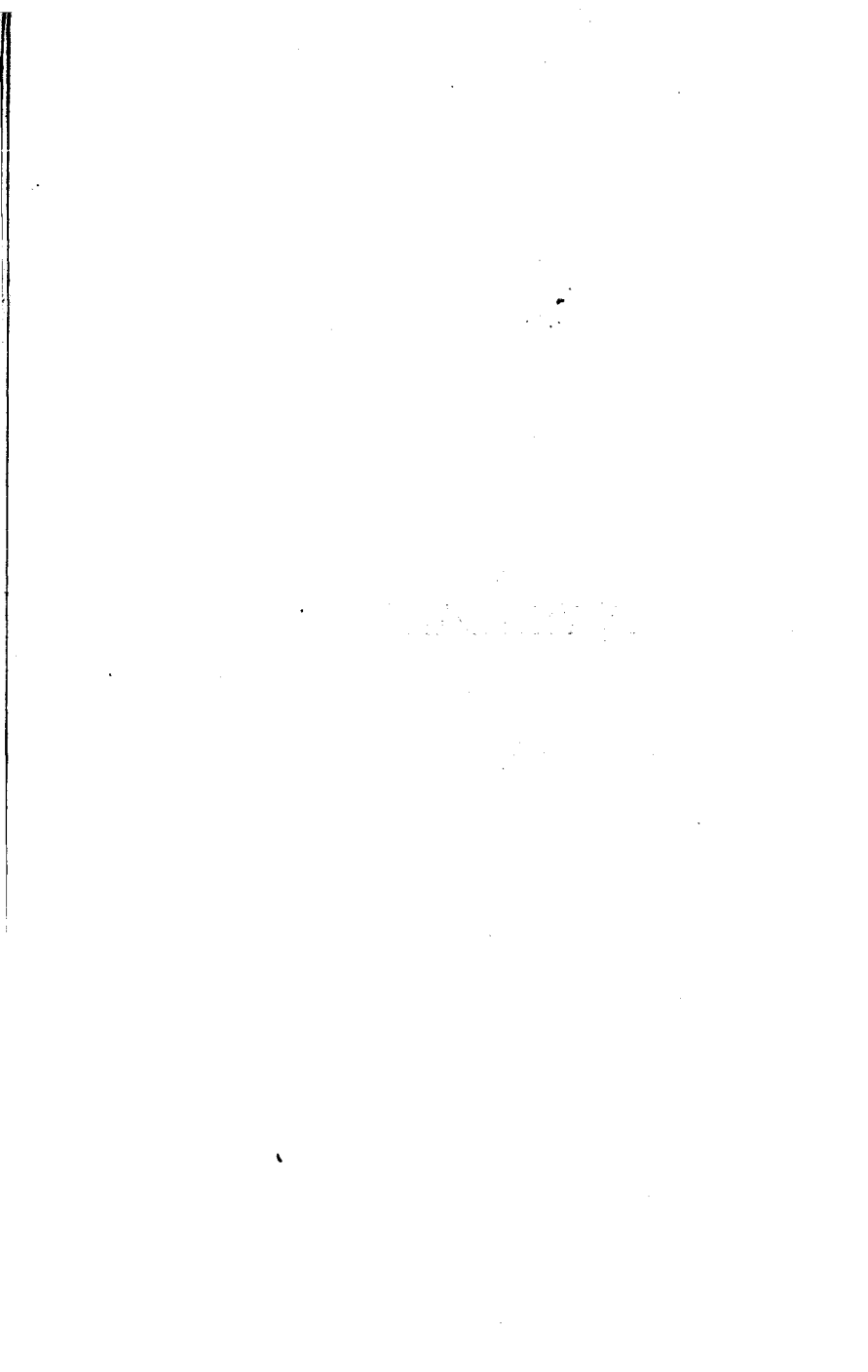

**LA NOI
IN VIISOARA**

SCRISORI CĂTRA UN PRIETIN

1907

SFATURI VECHI

Bunicul, Manole Crețu, la noi în Vișoara, în răzășia lui văzuse lumina lumii aceștia, în răzășia lui își petrecuse viața de om vrednic, și de acolo cu cinste trebuia să pornească la veșnicile lăcașuri, cum singur spunea c-un zîmbet și c-o umbră de părere de rău în ochii mari, întunecoși.

— Din greu am muncit, mai zicea el mîngîindu-și mustățile scurte, zbîrlite; cu amar am agonisit, devreme m-a lăsat nevasta, devreme și flăcăul și fata s-au zburătăcit; acuma macar o mîngîiere să am, înainte de a ieși din găoace găina pe care are să mi-o deie peste groapă cumătra Zamfira: macar cu nepoții aceștia din cînd în cînd să mă mai iau la hartă... Uite, măi băiete, — îmi zicea mie, — aici-s mustățile: întinde cît poți; aici e chica: trage, nu șăgui! Ahaha! halal nepot! d-apoi știi că nu șăguiește?...

Mama rîdea rumenită la față în umbra odăii de țară, o odaie largă, răcoroasă, în care mirosea a sulcină, în care, printre perdelele lăstate, pătrundea soarele în pulbere lină de aur. Iar eu, un bunduc gras, rotund ca o minge, cățărat pe genunchii bă-

trînelui, întindeam o mîină cu degete curmate spre mustața zbîrlită, spre părul cărunt.

— Ți-i drag bătrînel, ha ?

— Mi-i drag.

— Atunci — tîta maare, măi flăcăule !

Eu rîdeam dînd din mîini și din picioare ca un bondar strîns între degete, pe cînd bunicul mă ridica pînă la mînunchiurile de flori uscate din grindă.

— Ehej, vorbea el înturnîndu-se spre mama, așa băiet halal ! Acesta n-are să ne deie de rușine... Cînd a crește mai mare, îl ia bunicul peste Siret, la coasă, îl ia bunicul la vînat, în zăvoaie... Haiduc am să fac dintr-însul, pe cinstea mea ! Iți place, Dumitrel dragă, să te scalzi ?

— Imi place !

— Vezi că-i place, Profirițo ? Apoi dacă iți place, hai cu bunicul la moară. Te tăvălești prin apă, colo, și prin năsip, cît ți-a plăcea ! Om zdravăn să te faci, bre ; altfel nu prețuiești nici două parale ! Înțelesu-m-ai ?

— Da.

— Poftim, a înțeles ! Ce face ? Ce zici tu, dragă Profiriță ? ce zici tu, draga tatei ? Că l-a arde soarele ? Saracu băiet ! auzi dumneata ! l-a arde soarele ! Dă-i pălărioara cea roșă, — așa, — și hai cu bătrînel, hoțomanule !

Și mă duceam cu bătrînel la moară, desculț, prin pulberea fierbînte a drumului. Acolo, prin apă, făceam o gălăgie cu alți draci de sama mea, goi pușcă, de fugeau măcăind ca de uliu, toate rațele morarului. — Intram apoi, după ce mă tăvăleam bine prin mîl și mă cufundam în apă ținîndu-mă de nas, — intram în moară după bunic și mă uitam cu o nesfîrșită mirare la morar, care se deosebea de ceilalți oameni, mai ales fiindcă avea o pipă veșnic în colțul gurii, pe

lingă țeava căreia din cînd în cînd scuipa într-o parte, după care își trecea minile noduroase pe sub mustăți, peste buzele negre. Acolo apa cînta un cîntec surd, înfiorător; în coș fișiau din cînd în cînd grăunțele; în covată zvîcnea în pulbere fină făina, — și eu priveam cu ochii mari la toate, ca la niște puteri supra-pămîntești. Iar din pod, scoțînd capul pe o gaură rotundă, deasupra bulboanei de sub roată, priveam în unda limpede jocul peștilor care fulgerau prin lumina apei ca niște săgeți de argint.

Ne întorceam încet, pe cînd asfințea soarele, și țineam pe bunic de mîină. Mă opream și eu și ridicam în sus nasul, cînd el se oprea și stătea de vorbă, ici și colo, cu săteni. Ascultam vorbele cu luare-aminte, dar nu înțelegeam nimic.

Dar cum trece vremea-n zbor de rîndunică, iată mă trezii, după ani, că înțeleg și ce zice bunicul cu glas limpede și așezat, încruntînd puțin din sprîncenele groase; iată că ajunsei și flăcău voinic trecut de zece ani, așteptînd cu bucurie vacanțele cu lungă sărbătoare a cîmpului, a apelor și a soarelui. Tata rămîne la afacerile lui, în tîrg, domnu Trandafir, cu școala, cu cărțile, cu toate ale lui rămîne în uitare, și eu cu mama, în trăsură, suim dealuri la pas în cîntecul moale al clopotelor de la cai, coborîm repede văile în suflarea răcoroasă a vîntului, ca-n zbor; trecem pe sub streșini verzi de pădure, prin vechii codri de fag, prin murmurul abia simțit, de vis, al frunzișurilor... Și cînd ajungem în Viișoara coborînd repede spre bradul strîmb al lui moș Vasile Bujor, și cînd ajungem la poarta casei mari, la poarta de ostrețe groase, pe care se cațără, dînd din coadă, cîinii care ne cunosc, — ne iese și bunicul Manole înainte, zîm-

bind, malt și voinic, așa cum îl știam totdeauna, tare ca oțelul.

— Ei, ce mai faceți voi, măi băieți ?

Imi ia pălăria din cap, îmi dă în sus cu degetele rășchirate părul de pe frunte, se uită cu coada ochiului la mama.

— Ei, fata tatei, să știi că aista-i Alisandru Machidon !

Și mama oftează. Și eu acuma încep a înțelege că în mine are ea nădejdea cea mare : tata, om odată voinic, care muncise crunt în tinereță, deodată se topise ca o luminare, și toți se temeau, și mai ales mamei îi tremura sufletul, gândindu-se la un sfârșit prăpăstios. Bătrînul se încrunta cînd o auzea oftînd așa, amar, apoi se întorcea spre mine, mă săruta fără de nici un cuvînt, și odată se întorcea și prindea să răcnească porunci la argați.

Ș-apoi începeam cu bunicul o viață ca aceea. Îi eram așa de drag, că nu mai știa ce să-mi facă.

— Măi Dumitrel tată, tuflește-ți, măi, cușma pe-o ureche, pune-ți floare-n stînga și să nu-ți pese ; cîntă și petrece, că a ta-i lumea !... Cînd eram eu ca tine, cine-mi sta în cale ?

Iar eu mă țineam de toate drăciile și nu-l slăbeam pe bunic pas cu pas. Unde era el, eram și eu. Spunea el o vorbă, mă aninam și eu ca un cîrlig, și-mi sticleau ochii ca la necuratul cînd aveam a porni amîndoi la vreo ispravă.

Mai ales în anul acela, cînd am sfîrșit școala lui domnu Trandafir, s-a durat între mine și bătrîn o prietinie la cataramă. Mă apuca de după cap, se întorcea pe jumătate spre mine și răcnea :

— Ce zici tu, frate ? pornim să scuturăm lumea din temelii ?

— Pornim ! rosteam eu cu ifos. Și moșneagul în-
cepea să facă un haz nemaipomenit.

Intr-o zi îmi zise :

— Azi mergem, măi nepoate, peste Siret. Dormim
în iarbă desară și mîncăm pește de undiță și mămă-
ligă de rîșniță ; iar mîni ne întoarcem cu carăle de
fin. Ce zici tu, ha ?

— Eu zic, bine, bunicule, ce crezi ?

Puse bătrînul telegarii la căruța largă, zvîrli două
cergi mițoase albastre peste bocceaua în care mama
grămădise de ale gurii, mă suii în stînga, biciușca
șuieră pe deasupra capului, și pornirăm cu zgomot,
ca vîntul, pe poarta deschisă, prin nouri de praf.

Coboram la vale spre apa mare a Siretului, și caii
mergeau acum domol. Pe pod, duruind, venea în trapul
cailor o trăsură. Răsturnat în ea, un țirgovăț în manta
de doc și cu pălărie de paie, trecu repede privindu-ne
lung, cu sprîncenele puțin încrunțate.

— Cine-i boierul acesta, bunicule ? întreb eu.

— Care boier ? rosti, fără a zîmbi, bătrînul. Boier
sînt și eu, e și vecinul meu, fiecare e boier cu banul
lui și cu cinstea lui ! Nu-i așa ?

— Așa-i ! răspund eu încet.

Bunicul tăcu un timp, apoi se întoarse blajin spre
mine.

— Aista-i un ciocoi, proprietar la Stolnici. A fost
vechil, ș-acu are moșie. Om bogat și cu mare trecere,
dragă băiete. Asta-i ! Om mare, cu putere... Așa-i în
ziua de azi... Dacă poate, răpește și pămîntul unui
răzăș detreabă... Dar vezi că răzășul are cu ce se ține
mîndru, că are hirțoage vechi, cu peceți care nu mai
sînt acum, de la domnitori de cei bătrîni, care au fă-
cut dreptate pe lume.

— Și cum, bunicule, ți-a luat pămînt ?

— Mie ? poate-a vrut și n-a putut.

— Și cum ? e om care are așa putere ?

— Cum ? Când i-oi pune laba-n beregată și genunchiul pe piept, he-he ! atunci eu îs mai tare ! Atunci îl întreb : De unde te-au adus vînturile, veneticule ?

Bătrînul dădu două bice, tari, cailor, apoi, fiindcă podul era chiar la doi pași, îi struni cu putere, lăsîndu-se pe spate. Trecurăm încet, și eu priveam la apa care se strecura lină și limpede plescăind domol în șaicile de dedesubt. Bunicul privea înainte, cu pălăria pe ochi, spre dealurile de dincolo.

— Și-i om rău, bunicule ? Nu pare așa de rău...

— Hm ! cum ? Ce rău ? Bun care nu se mai află. Era într-un rînd să facă un bine și nici acum nu poate să-și ierte asemenea greșală. Ehe, dragă nepoate, tu nu cunoști ce-i pe lumea asta. Cîte paseri zboară, tu crezi că toate se mînîncă ! Ce știi tu ? tu te uiți acuma la picioarele cailor și te gîndești cum fac ei la trap din copite : taca-taca-taca-taca, — trac, trac, trac, trac !... La asta te gîndești tu... Hm ! nu ?

— Nu, bunicule, — crezi că eu n-ascult ce spui ?

— Așa ? bine. Bine, ia să-mi spui tu, băiete, ce vrei să te faci tu pe lumea asta ?

— Eu, bunicule ?

— Da, dumneata !

— Apoi, mama, cînd eram mic, zicea că să mă facă ofițer...

— Așa ? Vezi dumneata cum nu și-a mai venit în fire Profirița ?

— Ce zici, bunicule ?

— Nimic, vorbesc și eu ca să nu tac. Dar tu, ce vrei să te faci ?

— Eu, bunicule, aș vrea să mă fac ce ești tu. Aș vrea să stau cu tine aici, în Vișoara...

Bunicul își dădu pălăria pe ceafă și se întoarse, uitându-se la mine de sus în jos. Caii suiau la pas, în bătaia domoală a clopotelor, pe când apa Siretului, sclipind, se încovoia în urmă prin desișurile verzi ale zăvoaielor.

— Cum? tu ai vrea să trăiești aici, ca bunicul?

— Da, bunicule, — ce, nu-i bine?

— Ba-i bine, dragă, cum nu? dar de palme bătorite ce zici? da' de arat colo, pe ogoare? da' de samanat? da' de secerat? da' de cosit? da' de nacazuri și griji? da' de nedreptăți? da' de ticăloșii ome-nești știi tu ceva? Nu știi nimica! Bine, băiete, bine, fă-te și tu ce-i putea, dar mai ales un om cumsecade să te faci! Să nu răpești munca saracului, mă înțelegi? Și să nu-ți bați joc de nevoiașul care varsă lacrimi pe brazdă, măi! Ai înțeles? Hi, Murgule! Hi, Balane! Iii! cum n-ascultați voi! Hi, dracilor! Așa, așa! să se simtă că mergem peste Siret, la iarbă cosită!...

Caii porniră în trap iute; un vînt cu miros cald de romaniță îmi mîngîia obrazii. Dealul Fînăriei începea să se arate la dreapta și la stînga în lungul Siretului, ca o coamă verde uriașă, deasupra căreia soarele juca painjeniș de raze strălucite. Și în urmă, în depărtări, sate și pîlcuri de pădure, sub o fumegare ușoară, prin care toate se prevedeau ca printre gene.

— Așa, așa, băiete, cum spun eu! zise bunicul, dînd hotărît din cap. / Apoi lăsă caii mai domol.

Eu tăceam. El iar se întoarse spre mine.

— Vezi tu mîinile acestea? Vezi tu straietele acestor albe? Vezi? vezi tu pe moșneagul ista de lîngă tine? Măi! să fie o sută ca ciociul acela și nu fac cît mine, nici cît degetul ist mic! Înțelegi? Știi tu ce spun eu acu? Eu spun, bre, lucru mare! Aici e

muncă cinstită, aici e muncă sfântă! — Ce? crede el că am să-mi iau eu pălăria din cap cînd trece pe lîngă mine? Cîne care a lins farfuriile, care a mîncat ciomege și după aceea a pupat mîna ce l-a bătut... Știi tu ce spun eu aici? Știi? Înțelegi?

— Înțeleg, bunicule! șoptii eu, — și priveam cam cu sfială la ochii lui plini de nourii de mînie.

— Așa? Dacă înțelegi, bine!

Și mînia dintrodată-i căzu. Răsufală o dată adînc, își dădu cu o sfîrlă pălăria pe ceafă, își trecu brațul stîng pe după capul meu și mă alătură cu dragoste de pieptul lui.

— Așa, măi gîndăcelule, iaca, ajungem... Iaca oamenii noștri... Ia uite la dînșii cum au pornit-o de repede cînd ne-au văzut... Trimetem doi după pește... Facem foc și frigem chitici, măi tată, și bem apă de la izvor de sub coastă, apă ca ghiața... Ne culcăm pe iarbă cosită și visăm cîte-n lună și-n stele... Așa viață halal, măi nepoate!... Macar atîta mîngîiere pentru un biet bătrîn!... Ca mîni, oale și ulcele... Da' macar un nepot ce-am avut să nu mă uite și să-și aducă așa, macar din cînd în cînd, aminte de mine... Ce zică, hoțomanule?...

Eu mă uitam cu dragoste la bunic; nu știam ce să-i răspund, dar îmi simțeam ochii umezi de înduioșare.

Trecea prin fînețe o adiere dulce, cu miresele florilor de cîmp, cerul se boltea deasupra siniliu, curat, nemărginit, și coasele sunau limpede în întinderi. Din cînd în cînd cîte-o prepeliță sfîrșia pe deasupra ierburilor, gonită de apropierea cositorilor; cîte-un cristel pîlpăia greoi; departe, apoi, strigățul înăbușit: pitpalac, pitpalac! abia se auzea; nelămurită îmi venea la urechi vorba bunicului cu oamenii, pe cînd eu stam cu brațele sub cap, între brazdele proas-

pete, îngropat, amețit de miros dulce, de liniște, de lumină.

Și cum sara creștea în juru-mi, cu umbrele-i calde și nelămurite, după cina gustoasă cu scobai și cu cieni pescuiți în Siret, cum stam lângă bunic și priveam în sus cum se aprindeau în fundul negurilor de sus scînteii de aur, care tresăreau dintrodată, născute din taina adîncurilor, cum stam toropit, cu sufletul ușor, ușor, un abur, deodată, pentru întâia oară pătrunse pînă la mine, pînă în toate simțurile mele, acel fior fără nume, acel fior melodios, abia auzit, mai mult priceput, al cîntării de bucium Nu știam dacă vine din timpuri trecute ori din întinderile care mă împresurau, nu înțelegeam dacă răsună în mine, în ușoara mea somnie fericită, ori e un închipuit glas al zării pe care încă rumeneau ca o părere lucirile de aur ale asfințitului. Nu înțelegeam încă această cîntare a lacrimilor și a durerilor trecutului, dar o ascultam înlemnit cum îmi adia prin suflet din adîncă-i depărtare.

Tresării. Bunicul șopti lângă mine :

— I-auzi buciumul...

Eu tăceam. Bunicul zise iar :

— Tu poate nu înțelegi încă ce-i asta, gîndăcele... Uite, bre, aici cît vezi tu cu ochii, și mai este încă, toate ale noastre au fost, și acuma multe nu mai sînt ale noastre... Avem noi hîrtii, dar cine ni le mai ține în samă? Uite, auzi cum zice buciumul de jale?... Eh! — și aici bătrînul oftă adînc — așa a fost să fim noi fără noroc și să ne roadă încet-încet veneticii. De-aceea ziceam eu...

— Ce ziceai, bunicule?...

— Cum ce ziceam? Cu cela, cu ciocoiul... Să moară, — și mă uit în ochii lui și cușma în cap îmi rămîne, înțelegi? Și cine-i mai tare? Eu, măi, sînt

mai tare, că-i pun genunchiul în piept și-l zdrobesc ca pe un vierme !...

Bătrînul gemu greu, cu năduf, tăcu deodată și-și duse palmele la frunte.

Tăcu un timp ; eu cercam să pricep prin ce valuri s-a zbatuț odată bătrînul, de vorbește cu atîta obidă. Nu-l întrebam și stam neclintit lîngă el, pe cînd noaptea creștea, și pe cînd, ca un abur plin și greu, se ridica în juru-ne mireasma puternică a ierburilor cosite. Cîntarea de bucium tăcuse, dar mie tot mi se părea că o aud înmlădiindu-se în taina depărtărilor.

Așa se încrunta de multe ori inima de răzăș mîndru a bătrînului, de multe ori i se tulbura ochiul limpede, de multe ori gemea cu mînie cînd era vorba de pămîntul lui, de puțînul lui cu trudă și cu amar muncit ; cu cărpănoșie și cu cruzime aduna ban lîngă ban. — dar în fața puilor, a gîndăceilor lui de nepoți, i se muia inima ca un sloi de ceară la soare. Și așa, cu cît mă săltam, mai-mai să-i ajung umărul cu capul, cu atît ne împrieteneam mai tare. Și la cel mai mare preț în ochii bătrînului ajunsei cînd luai cea dintăi cioară, cu pușca, din vîrfu lui nucului. Atunci s-a sfîrșit, «atunci mergem la vînat, măi nepoate !»

Și într-o bună zi, pe la sfîrșitul lui august, îmi pune pușca-n mînă, trecem Siretul și ne îmfundăm în lunci. Pentru rațe ne apropiam cu luare-aminte de vaduri, pentru iepuri ne ațineam la marginile poienilor, pe cînd cînele se strecura în tufișurile mărunte.

— Ia sama, nepoate, îmi zice într-un timp bătrînul; cînele dă semn, fii cu luare-aminte...

Și nici nu sfîrșește bine vorba și odată, cu un zăpăit mai puternic al cînelui, zvicnește în salt larg urechiatul dintr-o tufă, la patru pași de mine. Eu

eram să dau pe spate, așa de pe neașteptate se petrecuse totul. Nici n-am cînd pune pușca la ochi, numai o întind, trag, și o pocnitură cumplită bufnește, de se cutremură poiana.

Bunicul rîdea de se prăpădea, pe cînd iepurele, scăpat de desiș, se întinsese la fugă nebună, zvîrlindu-se în copce mari.

— Ehei, nepoate, nepoate, — așa se lăuda un neamț, cum ai să te lauzi tu : Văd iepurele, trag în el, — și grozav l-am pălit, căci fugea de mînca pămîntul !...

Cam rușinat pornii înainte, după bătrîn. Trecu un stol de rațe, el trăsni una de la linia vîrfurilor sălciilor; trecu un iepure, el îl pocni și-l răsturnă peste cap.

Acuma era și mai vesel. Iși lega vînatul la torbă și mă dăscălea cu voie-bună.

— Ei, nepoate, ce zici ? Bună meserie e și asta ; cam cu greu merge la început, dar cu vremea ai să te deprinzi și tu, de asta să n-ai grijă... Numai liniște trebuie, să nu te grăbești deloc, aici e tot meșteșugul... Înțelegi ?...

Și tot vorbindu-mi, ieșirăm într-o poiană largă. Arini înalți închideau pe margini lumina soarelui în asfințit, o pajiște verde ca buraticul întindea un covor moale, mătășos, în jurul unei fîntîni cu cumpănă. O găinușă, zburînd la fața pămîntului, se înfundă în întunericul dumbrăvii, — și la colacul de piatră de sub ciutură ne oprirăm, într-o liniște pe care nici cel mai ușor zgomot n-o tulbura. Soarele strecura fulgere prin vîrfurile arinilor și răcoarea amurgului începea să izvorască din pămîntul jilav al pădurii.

— Aici e vînatul oprit, zise zîmbind bunicul. Aici îs locurile ciocoiului celuia... Știi tu... Dar ce ? vînatul e-al lui ? Vînatul e-al celui ce-l prinde — și

s-a sfîrșit! Ce? Mi-a ieșit odată înainte cu pușca. Zice: — Ce cauți? ce cauți aici, pe moșia mea? — Ce caut? Caut vînatul meu! Și i-am mai spus o vorbă, și m-am uitat urît la el. I-am spus: — Să știi că eu într-o țavă pun poște! Dacă n-ai știut-o pînă acuma, s-o știi de-acuma înainte! și atîta a fost, gata! și am rămas bun-înțeleși... Pricepi, gîndă-celu'e? Înțelegi?

— Înțeleg.

Bătrînul aplecă cumpăna, scoase ciutura rasă, băui apă rece, bău și el, își șterse mustățile și se întoarse iar spre mine.

— Doamne, băiete, atîta amar am și eu în viață: nu pot suferi pe 'ciocoi! S-a sfîrșit, — dacă nu-i pot suferi, ce-ai să-mi faci? Ai să mă tai? Taie-mă! Cînd a fi un ciocoi față, taie-mă, și n-are să curgă nici o picătură de sînge din mine! S-a sfîrșit!

Ne așezarăm pe colacul de piatră. Tăcea și privea în jur, și ochii lui, calzi acum, parcă se umpleau de frumusețile care se desfășurau tăcute în juru-ne. În fundul dumbrăvii, departe, tresări risul moale al unui porumbel sălbatic, pe cînd gîlgiitul înăbușit al porumbiței se auzea încet și dulce ca o plîngere.

Bătrînul tăcea, apoi mă atinse ușor pe umăr și-și înălță capul. Privii și eu în sus. Pe deasupra poienii, din asfințit, veneau șiraguri de dumbrăvenci. Fil-fiiu des prin lumina de sus a amurgului, zbuțau în zvîcniri scurte mișcîndu-și cozile lungi, și penele luceau albăstrii, ca bătute cu pietre scumpe prin aurul luminii. Treceau zeci și sute, șiraguri lungi, nesfîrșite, prin albastru, sus, și eu priveam dus, pe cînd din dumbravă, din jur, creștea umbra înserării, ca din răsufierea pămîntului.

— Se duc dumbrăvencile la cîmp... zise bunicul Manșle, cu glas domol.

Și adăogi privind-mă cu ochi calzi :

— Ți-i drag la noi, gîndăcelule ? Cînd vei fi om cu greutate și cu nacazuri la tîrg, adu-ți aminte și de noi, că-i frumos și pe-aici...

Apoi, dragă frate, aceasta a fost cea din urmă prietenească rătăcire cu bunicul, cea din urmă lecție pe care mi-o da acest om tare, cu suflet blînd și simplu. Aș fi putut să-ți spun și mai multe, — dar la ce-ar fi folosit atîtea amănunte ? E prea destul poate și atîta, — și din ce ți-am spus, vei înțelege multe lucruri, multe apucături de ale mele, și mai ales această nestăpînită dorință a mea de pribegire, prin locurile noastre, prin munții noștri, prin văile noastre, prin cîmpiile noastre, prin această țară a năcăjitului plugar.

A fost cea din urmă tovarășie. — În vacanța următoare m-au ținut părinții la tîrg pentru că trebuia să fac pregătiri mari de învățătură : «vremurile sînt grele și trebuie cu orice preț să izbutești ca să intri la internat, la *Academia Mihăileană*». Pe urmă, nici în vacanța a doua nu era să mă duc, dacă nu venea vestea că bunicul trage să moară.

Știi ce vînt de ghiață mi-a năvălit în suflet ? Știi ce junghi de durere m-a străpuns ? Dar nu plîngeam ; priveam înainte, încruntat, ca bunicul, pe cînd mama izbucnea din cînd în cînd în suspine, cu batista la gură, și pe cînd caii fugeau în trap grabnic pe drumuri așa de cunoscute, spre Viișoara din vale, nu departe de apa Siretului, spre bradul strîmb al lui Vasile Bujor, spre casa largă, spre gospodăria curată a bătrînului care se pregătea să se călătorească spre țarmuri de tăcere, de întuneric și de uitare.

Cînd am intrat cu ochii ca de jaratic în odaia largă, toate neamurile erau adunate, — dar eu nu m-am

uitat la nimeni. Eu numai la bunic m-am uitat. Și era, săracul, așa de slab, după boala iute care-l copleșise, — cu niște mustăți rare, c-o frunte lucie, galbenă ca alămia, culcat în pat, puțin pe-o coastă, cu ochii spre ușă.

Cînd m-a văzut, a zîmbit deodată, c-o lumină de fulger în ochi, — și eu am izbucnit în plîns. Vedeam că nu mai are mult, că poate să se stingă din clipă în clipă. Apoi, cînd m-am mai ușurat, m-am așezat încet lîngă el, pe marginea patului, — ș-atunci, urmărind ochii bunicului, am văzut lîngă mine pe cea mai tinără mlădiță a neamului, o nepoată mititică, numai de patru ani, cu ochii albaștri, vioi, și așa de deștepti, că parcă jucau în ei două luminiți. Cu fața albă puțin întunecată, se uita fără umbră de zîmbet la bătrîn, așa de cuminte și așa de gingașă, cu părul balan aburit parcă într-o cunună de raze în jurul frunții.

— Te-ai făcut flăcău mare! șopti bunicul Manole, abia auzit, cu un zîmbet care nu mai era decît o slabă lucire. Și își întoarse ochii spre fetița, care-l privea neclintită.

— Bunicule, bunicule!... șopti ea cu un glăsușor moale, argintiu.

— Ce-i, draga moșului?

— Mata ai să mori, bunicule?...

— Da, gîndăcelule, da, de-acuma se duce moșneagul...

Și c-o lumină de lacrimi privea neclintit înainte, îndărătnic, c-o lumină de lacrimi și durere nemărginită. Și din clipa aceasta, nu mai rosti nici o vorbă. — Iar înspre sară, cînd colțul lui se umplu de umbră, adormi pe veșnicie bătrînul cu suflet drept, care mi-a fost mie așa de drag.

CEL MAI TARE

De o bucată de vreme se vorbea în sat despre dragostea lui Grigore Țintilă pentru fata lui Ilie Bujor. Și-a pus flăcăul gând de însurătoare... Maică-sa, Safta, s-a hrănit de atîta muncă, și acum cere noră... Bine, căsnicii așa s-au făcut multe; se va face și asta; dar de ce e așa de aprins vata-manul Grigore? doar nu pierе lumea, ce Dumnezeu! Așa a fost și tatu-său, iute și închis, de nu-i mai aflai capăt; la orice nacaz credeai că să-și facă samă nu alta! «Să știi că-i bucățică ruptă tatu-său!» rosteau cu încredințare cumătrele vișorence. Unele din ele știau mai multe, dar ce aveau ele să se amestece în toate! Cel ce-și teme averea, să și-o apere! Domnul Costică Costandachi, notarul, cam așinea calea fetei. Ce să-i faci? El nu-i om? — Ei, și asta n-are să ție mult. Toate s-aleg cu bine în lumea asta a lui Dumnezeu. Așa-i tinereța, își are și ea valurile ei!

Zvonurile acestea îmi ajungeau și mie la urechi și mă gîndeam și eu de ce o fi căzut atîta zadarnică obidă peste sufletul vatamanului? Un om ca dînsul, cu pumnul lui tare, cu ochii lui strașnici, n-avea de-

cît să spuie simplu, cînd i-a veni îndămină, notarul : — Uite, măi cumătre, calea fetei iștia să n-o mai ții, că pe urmă ai de-a face cu mine! — Așa, repede s-ar fi sfîrșit năcazul. Dar spre sufletele oamenilor cărările-s întortochiate, — și ce știam eu pe vremea aceea!

Pe notar îl vedeam din cînd în cînd: un băiat nalt, fudul, cu mustața coada rățoiului, cu straie cusute la țîrg, după modă. «Un *șingău* trimes de stăpînire...» zicea primarele cătră unul și cătră altul. Era băiat voinic și frumos și trecea mîndru prin mijlocul satului, răsucindu-și mustața și învîrtindu-și bastonașul.

Flăcăii nu trăiau deloc bine cu el; nu voiău să aibă cu dînsul nici în clin, nici în mînece; nici la jocuri nu-l primeau, nici la șezători, iar la munți cu greu îl răbdau, de nevoie. Iar eu urmam după inima flăcăilor, cu care eram prietin: cînd zăream la un colț de hudită straiele lui Costandachi, îndată întorceam capul spre grădini și priveam peste garduri cu cea mai mare luare-aminte.

Și cînd Grigore Țintilă începu a-l privi întunecos, simții și în sufletul meu o ciudată ură împotriva acestui om care, în satul acela al straielor albe, nu putea să fie decît un venetic.

Între mine și între cîțiva flăcăi din satul neamurilor mele, era prietinie mare. Eram pe atunci un băiețandru cu pălăria pe-o ureche, și colindam colclaurii cu pușca în spate; griji n-aveam; lumea era a mea. Prietini mei erau oameni tari, cu mustața cît vrabia. Eram mîndru de dîșșii. Ei erau fruntea jocului și stăpîinii tuturor fetelor și flăcăuanilor din sat. În rătăcirile mele, de departe-i cunoșteam pe o zare de deal, ori cine știe unde, în prundurile Si-

retului. Mă cunoșteau și ei și-mi trimeteau prin lumina verii câte-o chiuitură prelungă, care se încovoia pe văi, ori tremura peste ape, și mă înfășura ca o undă de prietinie. Mă duceam și pe la fete cu ei, sara. În odaia cea mare, în care miroseau frumos florile câmpului proaspăt culese, în lumina săracă a gazornitei, ascultam glumele și vorbele lor felurite, pe cînd fetele mă priveau cu un zîmbet pe sub gene, cu neîncredere și curiozitate, — căci orice aș fi zis și aș fi făcut, acuma nu mai eram dintre ai lor ; — eram eu feciorul Profiriței, fata bătrînului Manole Crețu, dar văzusem lumina zilei la tîrg, și umblam îmbrăcat în straie nemțești. Dar nici așa, de lepădat, nu eram ; și la horă jucam și eu ; iar vatanamanul Grigore avea grijă să-mi aducă de mîină pe fetele cele frumoase, doar nu degeaba eram prietini ; și învîrtindu-le scurt în loc la cărașel, ori ducîndu-le la rusească în zbor de furtună, băgam de samă că oarecare trecere la o fată mare puteam să am și eu, batîr cît de cît pe lumea asta ! Mă prindeam tovarăș și la pescuit ; intram în apa Siretului și eu cu năvodul, ba duceam și capătul de la adînc c-o mîină, înotînd cu cealaltă ; stăteam în preajma cîrligelor ori a lesei toată noaptea, sotnic nedeslipit, ascultînd povești încete la focul de găteje, aprins sub streșina zăvoifului. În viața aceea lină de multe ori mă gîndeam cu duioșie la sfaturile vechi ale bunicului Manole ; și sufletul mi se pătrundea de lumina văzduhului, de miresmele și de liniștea măreață a cîmpurilor, de cîntecele moi ale depărtărilor, de toată pacea patriarhală a acelor cuprinsuri răzășești. Și eram învaluit ca de o caldă și părintească mîngiere, care ca din necunoscut se cernea asupra-mi, de la bătrînul cu suflet drept și simplu, trecut spre veșnice lăcașuri.

In liniștea aceasta a petrecerilor mele, tresăreau

acuma lucruri neobișnuite, tremurau în juru-mi tulburările dragostei : vorbele aveau înțelesuri mai adânci, privirile lui Țintilă erau mai ascuțite și mai negre. Cu o mișcare ciudată de suflet primeam priceperea multor simțiri pe care mai înainte nici nu le bănuiam.

Intr-un rînd, cum rătăceam cu cînele, cu pușca pregătită, prin miresmele calde ale finețelor, — la o cotitură a cărării, după un dimb, în prisaca lui Huțanu, dăduj cu ochii de Grigore Țintilă. Cosea : de la dînsul venea sunetul neîntrerupt, ascuțit, care străbătea cîmpia plină de florile ierburilor. Cum mă văzu se opri, înălță coasa care sticli ca un fulger în soare, îmi zîmbi cu prietinie și rămase drept, spătos, și bine legat, crescut parcă din pămînt, așteptîndu-mă.

— Ce mai faci, Grigore ?

— Dă, ce să fac ? pregătesc și eu o leacă de fîn...

Ochii lui negri, cu gene lungi, ce păreau dungi de umbră, mă cercetau cu luare-aminte.

— Ai prins ceva azi ? Te-am auzit pușcînd mai nainte.

— Am găsit și eu o păreche de cristei, dar pînă-n sară mai am...

— Firește ; dar tot îs buni ș-aiștia doi... Nu șezi oleacă pe brazdă ? Te mai hodinești...

Se lăsă la pămînt, mă așezai și eu în iarba cosită, cu cînele la picioare. Prin văzduhul tăcut și neclintit fierbeau lumina și căldura, și departe, sus, pe sub pînza curată a cerului, treceau pîlcuri de nouri albi, ca niște zăpezi călătoare, izvorau din albastru și se mistuiau în albastru. Pe deasupra izvorului din prisacă, ce se strecura prin ierburi, prin adierile lui

moi de răcoare tresărea din cînd în cînd țîriitul unei paseri, se învăluiau în răstimpuri roiuri de musculițe.

Deodată glasul flăcăului tresări lîngă mine.

— Mă rog, spune și dumneata, ce-i cu notarul nostru ?

Mă întorsei mirat spre el : privirile i se întunecaseră. Nu știam ce să-i răspund. El începu a rîde, cu buzele răsfripte a amărăciune :

— Ce vrea el ? ce cată el în satul nostru ? și dacă stă aici, de ce nu-și vede de treabă ?

— Bine, Grigore, dar ce este ? ce ai cu el ?

— Am așa, puțină socoteală, dar nimic mai mult... Hm ! crede că se joacă ? Se joacă cu focul !...

Un timp rămase privind pierdut înainte, spre dealurile de peste Siret.

— Ei, frate Grigore, pe cînd mai dăm o raită pe la cele fete ?

— Te temi c-or muri de dor ?... Hm ! mi-au cam trecut mie gusturile acestea...

— Da' cu notarul ce ai ?

— Ce să am ? N-am nimic.

Iar tăcurăm o vreme.

— Spun unii și alții, grăi deodată flăcăul, că el poate să-mi facă mie un rău mare... zice că poate el să mă scrie în condici, așa, ca să mă ieie la oaste...

— Cum să te ieie la oaste ? Nu ești fecior de văduvă ? Nu te-a scutit ?

— Asta gîndesc și eu... Chiar îmi spunea și tătica, Dumnezeu să-l ierte, că dacă el moare, eu rămîn singur la casă, și armată n-am să mai fac, — că armată prea destulă a făcut el acolo, în război cu Turcul.

— Acostea s vorbe... Dacă te-a scutit, s-a sfîrșit...

— Știu, știu, da-i vorba de gîndul omului rău...

Iar tăcurăm. Flăcăul părea că se gîndește adînc, cu ochii ațintiți într-o parte, spre florile ofilite din brazda de iarbă pe care ședeam, și de la care se înălța, ne împresura o mireasmă puternică, amețitoare, caldă.

— Să vezi, zise cu glas moale Grigore; tătucu a venit de la bătălie spart tot de gloanțe... Și spunea cît amar și cît chin a îndurat acolo, departe, peste Dunăre... Și spunea că macar însurat să ajungă a mă vedea; pe urmă poate să moară... Dar n-a trăit un an, saracul, și s-a dus... Acuma eu cresc frați mai mici, eu duc gospodăria și mama începe a slăbi... Știi... eh! am și eu un gînd... dar să ferească Dumnezeu pe vrăjmaș de mînia mea! Eu îs ca și tata! Dacă n-ar fi fost așa de iute, nu s-ar fi zvîrlit așa în foc, și nu l-ar fi pătruns așa gloanțele... Așa, zic eu, mai bine să mă lese oamenii în pace, că pe urmă bine n-are să fie!... Să ferească Dumnezeu! Rabdă omul, rabdă, — dar toate au un sfîrșit!..

Da, eram copil și multe nu înțelegeam eu pe vremea aceea. Cum rămase omul legănîndu-se în șuierul regulat al coasei și-n miresmele ierbii, mie mi se părea că rămîne la o datorie și la o muncă obișnuită; nu știam că-n sufletul lui se învălmășesc dureri crude. Mergeam încet prin oîmpia încălzită de soarele verii; și cum înaintam despîcînd drum prin miile de flori, în care sfîrșiau asurzitor cogașii, în minte îmi răsăreau icoane din petrecerile satului. Și fără să vreau mă oprii asupra unei clipe. Grigore și Ioana lui Bujor jucau alături la o horă domoală. Din cînd în cînd buzele li se mișcau, dar ei nu se uitau unul la altul. Și în ochii mari ai fetei, umbriți

de sprâncene lungi, pe fața ei oacheșă, tremura ca un farmec de durere ori de iubire...

Și tot mai departe, tot mai domol rămânea în urmă, în întinderi, sunetul metallic al coasei.

A trecut o vreme, cu năcazuri multe pentru sufletul lui Grigore Țintilă. El nu era om să iasă-n uliță și să strige-n gura mare ce are pe suflet. Iși închi-dea mocnit în piept veninul și aștepta, aștepta el singur cu spaimă parcă ziua unei izbucniri înflăcă-rate. Pe la horă nu dăduse trei duminici în șir; și-n duminica a patra jucase toată vremea cu Ioana. Sub-țirică și mlădioasă, strânsă de brațul lui vînjos, fata strecura din cînd în cînd priviri în sus spre obrazul lui pălit de vînturi, și sub genele-i lungi ochii aveau luciri fugare. El vorbea fără s-o privească, ea răs-pundea cu fața plină de o rumeneală care parcă mă-reea lucirea ochilor neliniștiți. Și-n răstimpurile cît țigani tăceau, flăcăul părea tot cel de odinioară, cu glumele-i felurite, cu risu-i puternic; și după ce scripcile conteniră în băătăura horii și cîrdul de fete și flăcăi porni pe hușiți, Grigore petrecu ca-ntot-deauna pe fată acasă, Prin înserarea fumurie, pe cînd din urmă se înălța în văzduhul liniștit cîntec de des-părțire din alăută.

Fata lui Ilie Bujor se strecurase ca o neliniște în viața lui Țintilă. Mlădioasă și iute, cu ochii de șer-poaică, trecea repede în fusta-i de lînă pe ulițele satului, tropăind grăbit cu botinele-i cu potcoave gal-bene, ferindu-și ochii arzători de priviri, scuturîndu-și capu-nflorit cînd rîdea, fată de frunțaș, fără griji, crescută fără năcazuri. Dar Grigore flăcăul nu pătimea numai de furtunoasa boală a dragostei; și nu pătimea numai din pricină că din cînd în cînd

domnul Costandachi, notarul, aținea calea fetei ; pătimea și din pricina vorbelor care alergau ca niște ființi nevăzute prin sat, povestind că nici fetei lui Ilie Bujor nu i-ar fi tocmai urit țîrgovățul.

Așa, cu focul acesta care-i usca inima, lucra în arșița verii la cîmp ; așa, neguros, cu sprîncenele încruntate, îl întîlneam din cînd în cînd la vadurile Siretului, la podul de șăici ; ca o umbră chinuită se înălța deasupra cîmpiei, peste baltă, în creștetul dealului Fînăriei, privind neclintit spre căsuțele satului îngropate în pădurea de livezi.

Și-ntr-un rînd, pe cînd asfințea soarele, și pe cînd așezam, cu doi flăcăi tovarăși, cîrlige la un vad, pentru mrenea, zării pe sub streșina cotită a zăvoiu-lui, spre pod, pe vataman. Umbla încet, căuta parcă ceva.

Imi luai pușca și mă îndreptai spre el.

— Incotro te duci ? mă întrebă Gheorghe Măriuță, unul din tovarăși.

— Văd pe Grigore... mă duc să-l întreb două vorbe...

— Aha... Grigore... zise repede celălalt, Neculai Panțiru. Du-te. Dar ce-ai să vorbești cu el ? Vai de capul lui... cine știe pe cine caută el acuma... De-o bucată de vreme parcă nu-i lucru curat cu el... Bunica zice că i-a făcut de dragoste...

— Cine i-a făcut de dragoste ?...

Flăcării începură a rîde ; priviră un timp înspre pod, dădură din cap, fără să-mi răspundă, după aceea își aplecară capetele și începură a pune rîme în cîrlige.

Fleacuri ! Vorbe ! gîndeam eu grăbind pasul. Și totuși parcă nu erau vorbe și fleacuri : omul rătăcea fără țel ; trecuse podul și acuma se întorcea, cu pri-

virile-n pământ, apăsat parcă în jos din grumaz, de o greutate cumplită.

Cînd mă văzu, nu rosti nici un cuvînt, nu zîmbi. Iși aținti asupra mea ochii negri, bolnavi. Apoi păru că mă cunoaște și oftă din greu.

— Ce mai faci, Grigore? Ce cauți pe-aici?

El nu-mi răspunse; mă privi țintă o vreme; și băgai de samă că obrazii îi erau trași ca după o suferință.

— N-ai văzut azi pe notar? Îmi zise el încet, cu un glas care nu era al lui parcă.

— Nu, nu l-am văzut, dar ce este?

— Poate l-ai văzut cînd a trecut la țîrg... A trecut pe aici...

— Nu știu, nu l-am văzut.

— Tot pe aici trebuie să se întoarcă...

Vorbea domol și privea în altă parte, pe drumul pustiu acoperit de pînza de umbră a amurgului.

— De ce-l aștepți, Grigore?

— Vreau să-i spun hotărît două vorbe...

Eu tăcui, nu știam ce să-l mai întreb, ce să-i mai spun, c-o simțire rece în piept.

El vorbi tot lin, fără să mă privească.

— Nu-i fac nimica... Numai vreau să-i spun două vorbe... Tot aud vorbe și iar vorbe... Și ce-i în sufletul meu, nici unui dușman nu doresc!... Vai de zilele mele... Acuma știi de ce... ce să-ți mai spun? Și m-am gîndit să vorbesc, m-am hotărît acum să spun și fetei... să-i spun hotărît... Nu știu, acum parcă m-am ticăloșit... Eu nu eram așa... Și maică-mea s-a spăriat de mine... Nu știu ce să am... Parcă nici nu mai pot vorbi... Înainte era altfel... Eu eram mai tare... Acuma cine n-are să rîdă de mine? Și copiii!... Nu, mai bine așa... Spun omului: caută-ți de

treabă ! Și fetei îi spun : Ce-ai de gând ? Și pe urmă, ce-a fi a fi, — dar macar poate m-oi mai liniști...

Iar oftă cu amar. După aceea își înfipse amîndouă minile în chimir, mă privi lung și zîmbi cu mîhnire.

— Dumneata nu știi de lucruri de acestea... Pe acolo, pe la tîrg, îs altfel de oameni, fără nacazuri... De mine-i mai greu...

Soarele se cufundase la asfințit, zvonuri moi veneau dinspre sat, vîrfurile sălciiilor din luncă se clăteau domol, regulat, pe rumeneala cerului. Și de dincolo de Siret, începu a se desluși pe drum, de parte, duruitul unei căruțe.

— Poate-i notarul... zise Grigore Țintilă. Pe urmă aștept și pe Ioana... E cu alte fete, la Fînărie... Mai bine așa...

Cu același zîmbet trist, adăogi :

— Apoi eu trec dincolo...

Și fără să se grăbească, călcînd îndesat, cu minile-n chimir, trecu peste podul care vuia ușor și surd sub pași. Eu pornii încet înspre vad, prin umbra zăvoiiului ; apoi, cum vuietul căruței se apropia, mă oprii. Pe drumul prăvălatic se vedea limpede cum înainta calul în trapu-i domol, în săltăturile-i regulate. Indărătul capului înălțat, însă, încă nu se vedea cine stă în căruță.

Grigore Țintilă trecuse dincolo. Cu același pas domol mergea împotriva calului... Nu-și trăsese minile din chimir și coatele-i stăteau încovoiate de o parte și de alta ca niște toarte.

Cu vuiet în creștere, căruța făcu scurt o cotitură spre pod : și dintrodată cunoscu în ea pe notar, cu hățurile-n stînga, cu biciu-n dreapta ; ș-alături de el pe Ioana lui Ilie Bujor.

«S-a suit de pe deal în căruța lui... și a lăsat pe celelalte fete...» mă gîndeam eu. Și-n fulgerul acestui gînd, scurt, dincolo, pe drum, flăcăul văzuse și el, — și ca-ntr-o destindere, ca-ntr-o izbucnire, trăsese mîinile din chimir, se înălțase parcă, apoi se grămădise asupra pămîntului, și se repezise ca o fiară.

Un răcnet, un gemăt, apoi un țipăt ascuțit, prelung, de groază. Nici n-avui vreme să înțeleg cînd se petrecuse izbirea: căruța se zgudui o dată tare, calul înspăimîntat se ridică în două picioare, — și-n clipa care urmă, notarul smuls din scaun, zvîrlit cu spatele de pămînt, cu brațele întinse în sus și cu capul răsturnat în pulbere, se zvîrcolea sub pumnul ridicat al lui Țintilă. Era în trupul flăcăului, în brațul suit spre cer, o încordare a unei mîinii așa de grozave, încît îmi simții inima strîngîndu-mi-se în piept dureros. Dar în aceeași fulgerare trăsura și calul nebunit, cu coama spulberată, se prăvăleau în goană, cu fata, spre podul Siretului, spre apele care curgeau ca subț un văl de umbră. Și-n aceeași fulgerare, cînd țipătul dureros al fetei izbucni, Grigore se repezi ca-ntr-o izbire de vijelie; tresărînd parcă din fuga-i nebună se zvîrli în căruță, din căruță, cu brațele întinse înainte, căzu pe cal, și de pe cal la pămînt, c-o mîină pe hățuri, cu cealaltă strînsă pe nărilor calului doborît din goană-i la pămînt, într-o parte, aproape de pîd, în fața apelor care se strecurau tăcute și adînci sub malul înalt.

Notarul se ridicase de la pămînt și venea schiopătînd, fără pălărie, cu spatele încovoiat, spre căruța oprită. Ioana trecea în fugă podul. Grigore făcu un pas îndărăt spre omul umilit care se apropia; făcu un pas și se opri. Se oprise și notarul, — așa de mic, parcă aștepta moartea. Flăcăul se întoarse do-

miol, trecu și el podul. Giffia, răsuflînd greu pe nări, cu sprîncenele lăsate pe luminile ochilor. Fata, tremurînd, plîngînd cu obrazii în palme, îl aștepta la marginea drumului.

Flăcăul trecu pe lîngă ea, sub streșina zăvoiuului. Ea-i șopti înăbușit, în urmă :

— Iartă-mă, Grigore...

El se opri. Fata se apropie plîngînd, își descoperi fața cu ochii lucitori, cu farmecu-i de tinereță înflăcărata, și-i cuprinse mîna dreaptă.

— Știu de ce te-ai mîniat... îngîină ea. M-a rugat să mă sui în căruță... că mă duce acasă... Și am lăsat pe celelalte fete... Iaca, vin și ele în urmă... Iaca, trece și el...

Fără să privească în juru-i, cu ochii țintă înainte, notarul trecea podul, cu calul de dirlogi. După ce trecu podul, se șterse după sălciile din marginea drumului. Fata îl urmărise cu ochii mari, fără lacrimi acum, — apoi se alătură de Țintilă.

— Am avut și eu în sufletul meu o ticăloșie, rosti ea încet. Puteam să viu și pe jos... Grigore...

— Grigore !

— Ce-i ? răspunse flăcăul fără s-o privească.

— Mai bine c-a fost așa... Putea să se întîmple moarte de om...

— Da, eram să-i zdrobesc capul... zise încet Țintilă, cu glas ostenit. Acuma s-a trecut... Mare cumpană ! Tu ce vrei ? Vai de sufletul meu ! destul am fost de amărît ! Ce vrei acuma ? Spune, ce vrei ?

O clipă, tăcere, ca după o mare primejdie trecută. Fata zise cu o sfială sub care parcă se ascundea tremurul unui zîmbet :

— Ai văzut cum se ducea ?

— Cine ?

— Notarul...

Deodată flăcăul își coborî asupra ei ochii. Ii cuprinse minile, o trase spre el; și ea se încovoia tăcută acum, supusă, cu obrazul liniștit, cu ochii lucind prin umbra înserării care se lăsase pretutindeni ca un văl de taină. O furtună grozavă se potolise; trecuse o deslănțuire aprigă de mînie, cum tresare lumina și moartea unui fulger din liniștea nouilor și a cerului. Peste Siret, pe drumul prăvălatic, acum era o liniște netulburată, cel din urmă ușor zgomot al căruței notarului pierise; domnea acum în locurile acelea o pace adîncă; înserarea creștea; în fumul umbrei dese se înmormînta și apa și zăvoiuil; cînd simții aproape de mine pașii celor doi îndrăgostiți, tresării: mi se părea că și ei trebuiau să rămîie o pătetică neclintită a naturii.

Trecură pe lîngă mine spre cîrdul de fete care se arătau ca umbre nelămurite, vorbind încet, de partea cealaltă a podului.

Iar eu ș-acuma mă gîndesc care va fi fost adevărul, de ce venea fata lui Ilie Bujor în trăsura notarului. Avea niște ochi foarte neliniștiți șerpoaica aceea de fată. Și de atunci și pînă-n ziua nunții, a umblat ca o umbră umilită pe lîngă Grigore Țintilă, — și spre notar, cînd îl întîlnea, privea cu niște ochi în care tremura parcă o lucire de rîs.

SFÎNTUL VASILIE

De o săptămână, de cînd m-am întors iar în grădina copilăriei, drept îți spun, prietine, că nu m-am plictisit defel. Am dat într-o mare zvoană, — un lucru rar, nemaivăzut, nemaiauzit. Toată lumea, frate, se zvîrcolește și se frămîntă. Dimineața, după ce pornesc gospodarii la lucru, femeile ies la porți, se strîng pe podețe și încep a melița; sara, cînd se întorc oamenii, alt clocot: se opresc rînduri-rînduri în uliți, și stau, și vorbesc, și vorbesc, parc-ar pune la cale țările lumii! Așa ceva, în cuget curat mărturisesc, n-am văzut de cînd maica m-a făcut! Sătenii noștri nu se aprind așa ușor; ei așteaptă să vie întîmplările și le primesc cu liniște; bucuriile, năcazurile nu-i prea scot din fire; durerile mari le primesc ca pe ceva ce *trebuia* să vie de undeva, din necunoscut, de la Dumnezeu, și împăcarea e cea mai mare tărie. Dar aici e cu totul altceva; acuma și-a ieșit poporul din fire.

Mai ales săracul Manole crîșmarul prin greu val trece. Pe el mai ales îl ustură toată această afacere. A venit la mine și s-a plîns.

— Domnule *profesăr*, mare comedie!... Au de gînd să nebunescă oamenii iștia!

— Cum au de gînd să nebunescă?

— Apoi bine, erau oameni pe care pînă mai ieri-alaltăieri nu-i puteam urni din crîșmă nici cu boii, ș-acuma, poftim, de-atîtea zile nu mi-au făcut aliș-veriș batîr de un franc de parale! Apoi treabă-i asta? Hm! spun *sirios*, e un caz foarte grav!

Cazul era în adevăr foarte grav, și Manole mi-l lămurea scărpinîndu-se pe rînd cînd cu dreapta, cînd cu stînga, în capu-i mare cît o baniță, cu un păr așezat acolo cu țăpoiul parcă. Și era cu atît mai grav, cu cît de cînd nu-i mai călcau mușterii în prăvălie, se cam îmbolnăvise de supărare: slăbise, vorbea moale, cu ochii adormiți, și i se umflase, i se înroșise nasul.

Mîhnirea lui și fierberea viișorenilor aveau, cei dreptul, o pricină destul de însemnată. Era vorba de un *sfînt*, sfînt în carne și oase, care ieșise în lume și propovăduia cuvîntul adevărului! Nu era o glumă. Oamenii, în sfaturile lor, uimiți, vorbeau numai de minunile sfîntului, — un fel de Sisoe nou, carele umbla cu crucea prin lume și prigonea pe necuratul oriunde-l întîlnea. Acest necurat sălășluia mai ales în rachiu, în holercă, și asta mîhnea așa de tare pe Manole crîșmarul, și de asta sătenii nu se mai apropiau de pragul șandramalei lui, — o șandrama pornită într-o parte, șoldită, ca un om afumat care stă strîmb din șele.

Pe sfînt îl chema Haliciuc. Se ridicase din Bucovina, de acolo, dintr-un sat, și începuse să grăiască norodului împotriva băuturii. El, de neamul lui, era rus, și tatu-său și maică-sa nu se poate spune că se îngreșeau de vodcă. Dar zice că, într-un rînd, ador-

mînd la coasă, pe cîmp, a visat flăcăul că se coboară din cer spre dînsul, pe o scară de aur, sfîntul pro-roc Ilie. Și parcă i-a zis : — Eu alung pe diavol din cer, bătîndu-l cu vanga de fier înroșită în foc ; a venit și vremea ta, Vasilie, să te ridici și să alungi pe necuratul de pe pămînt ! Du-te și propovăduiește printre oameni că rachiu-i diavolul, și-i izbăvește pre ei de diavol !

Cuvintele acestea, sfîntul Ilie i le va fi spus pe ru-sește lui Vasilie, că în altă limbă, după cum noul Sisoie arăta, nu prea grăiesc oștile sfinților care pă-zesc la poarta raiului.

Și de la visul acesta a pornit omul a umbla și a împrăștia, ca pe niște semințe dumnezeiești, în cele patru vînturi, propovăduirile împotriva băuturii. Și zice că sate întregi se luau după adevărurile limbii lui, se închideau crîșmele și se înălțau cruci de pia-tră, pe care creștinii scriau cu jurămînt strașnic și cu afurisenie, precum ca să se știe că din ziua aceea gospodarii toți s-au lepădat de *Ucigă-l-crucea*. Și sfîntul se ducea înainte din sat în sat, printre ruteni și printre romîni, făcea cruci mari, ridica mînile spre cer și vorbea, și făcea minuni de rămînea lu-mea cu gura căscată !

Crîșmarii care săriseră la el să-l omoare, noaptea, căzuseră fulgerați, cu brațele frînte. Și din minune în minune, din sat în sat, iată-l pe Vasilie că se apropie și de tărîmurile noastre, și iată pe Manole tră-gîndu-se de cap, și iată norodul plin de neliniște. Se apropie omul lui Dumnezeu și cu dînsul vin vremuri nouă !

Asta e povestea, și-ți închipui cu cîtă jale se uita crîșmarul la mine, scărpinîndu-se în stogul de deasu-pra ochilor. Ce puteam să-i fac ? Asta era pentru

negustoria lui o mare pacoste. Îmi spunea bietul om că are de gînd să se dea cu capu-ntr-o fîntînă. Dacă închide crîșma, ce să facă? — Să mă apuc iar de muncă, ca orice țaran de rînd? Cum? Asta nu se poate cu nici un preț! Absolut! Doar acu am început a fi în rînd cu lumea *cealaltă*... În rînd cu noi adică, cu pantalonarii. Și era nenorocit, grozav de nenorocit. Și eu cugetam că are dreptate, că-i într-o mare primejdie, mai ales că mirosea omul a diavol de mă trăsnea!

Acum ce avea de făcut? Zice că are de gînd să se pregătească de luptă. — Pîn' la moarte merg! Nu mă las! Ce? Să rămîn calic? Să mor de foame? Să întind mîna la pod? Ce să fac, hn? Spune și dumneata, ce să fac?...

Iar sfîntul Haliciuc se tot apropie. Și oamenii, cu apropierea asta, intră tot într-o mai mare fierbere! Sînt ca niște copii cărora le-ai spus o poveste ciudată. Stau și vorbesc, vorbesc mult, deodată apoi rămîn pe gînduri la o întrebare, ca din senin, a unuia.

Două zile nici n-au lucrat. S-au adunat la preot și s-au sfătuit; s-au adunat la primărie și s-au sfătuit; au venit și la mine, m-au întrebat, și iar s-au sfătuit.

Părintele Nastase al nostru e un bătrîn foarte cu-minte. Știa el că au să vie poporării lui să-l întrebe despre sfînt. Cum i-au împetrișat oamenii ograda largă, a ieșit în cerdacul casei. Cum s-a arătat el, cum s-a potolit mormurul mulțimii.

— Părinte! a zis cineva. Se aude de unul care vine făcînd minuni... Zice că-i sfînt!...

— A fi! grăi părintele Nastase; dar la noi, la carte, nu scrie... Cum îl chiamă?

— Ci-că Vasilie... Haliciuc...

— Apoi nu, în carte nu-i scris așa sfânt...

Oamenii se uitară unii la alții. Manole începu să mugească :

— Ce-am spus eu? Un pungăș! un ticălos! Acela-i sfânt? Poftim! Scrie la carte? Ce-am spus eu? Să nu lase el pe oameni să se bucure, acolo, la un pahar dulce...

— Stăi, Manole! stăi, Manole! vorbi zîmbind părintele. La carte nu scrie, aista-i un sfânt nou, ce vrei?

— Bine, dar ce are el cu băutura mea?

— Nu știu, Manole, aud și eu... Să vedem, zice că are să vie și pe la noi...

— E sfânt, părinte, ori nu-i sfânt? întrebă un gospodar, cu oarecare nerăbdare.

— Nu știu, bre Costache, să vedem... De unde se poate ști așa, pe deasupra? La carte nu scrie. Dar poate-i sfânt. Să vie aici, să vedem cu ochii noștri...

Ce zarvă a fost după asta! Striga crîșmarul Manole ca un leu, dînd din mîni și scuturîndu-și plețele unsuroase. Iar oamenii nu-și mai găseau astîmpăr.

Unii țipau că-i sfânt, alții că nu scrie la carte. Unii înălțau bîtele, alții arătau pumnul. Erau să apuce pe crîșmar la bătaie, erau să se încaiere și ei. Și așa intrară la primărie. Acolo alta.

— Domnule primar, se aude de un sfânt...

— Aud și eu, zice primarul, ce-i cu sfîntul?

— Vine, ori nu vine la noi?

— Dacă a avea pașaport în regulă, poate să vie; cine-l oprește?

Aici era greu de înțeles. Sfînt cu pașaport, cine dracu a mai văzut? Dar dacă așa-i legea țării, ce

să-i faci? Și altă răscoală pornește: dacă are sfîntul pașaport ori nu. Și Manole iar prinde să urle de parcă-l scutură toți dracii.

Și zi cu zi halimaua crește, crește; zi cu zi tot mai multe minunății se povestesc despre sfîntul Vasilie Haliciuc.

Cea mai așa este una, pe care cu multă taină o împărtășesc tuturor rusnăcii lui Sisoe. E vorba despre obîrșia acestui om al lui Dumnezeu. Spun anume că sfîntul s-ar fi trăgînd din Ion cel Nou de la Suceava, sfîntul cel așa de iubit de huțuli și de ruteni, care, la 24 iunie — ziua cea mare a lui — vin din toate întinericurile satelor lor ca să sărute pulberea din jurul bisericii unde odihnesc sfintele-i moaște, care cu ciubotele și cu cojoacele lor unuroase fac zid nestrăbătut acolo, care pentru credința lor au rupt, odată cu sărutarea de evlavie, pînă și nasul dumnezeiescului om, ca să aibă os sfînt, bun de leac.

Cînd au auzit că Vasilie ar fi avînd asemenea părinte, oamenii noștri din Viișoara, ca romîinii, au cam clătinat din cap.

— Hm! A fi! — Și au mai dat o raită pe la preotul Nastase și pe la domnul primar.

Părintele, cuminte ca totdeauna:

— Nu știu, n-am de unde să știu dacă se rudește cu sfîntul Ion cel Nou... Doar sfînții sînt schivnici depărtați de lumeștile pacate... De unde se poate ști?... Dar dacă vrea Dumnezeu, se poate...

Primarul a fost mai scurt:

— Ce mai la deal, la vale? Trebuie să aibă act de naștere!

Din vorbe de acestea oamenii însă nu se săturau. Drept aceea, s-au dus pe la bătrîinii satului să vadă n-or ști ei mai mult decît tineretul acesta necredincios din

ziua de azi? Dar moș Vasile Bujor nu știa decât cele ce auzise de la nepoți, adică ce știa și lumea cealaltă; iar moș Alisandru Ciobanu, cel ce umbla încins cu frînghie de papură și purta în sîn *Epistolia* și *Visul Maicii Domnului*, aflase prea multe. Acuma de unde le-o fi auzit el nu se știe, dar nu mult în urmă, toată lumea vorbea și despre aceste lucruri care se întîmplă numai în minunatele povești de pe cînd se potcovea puricele cu nouăzeci și nouă de oacă de fier la un picior.

Așa — zice că Vasilie ar fi avînd un balaur îmblînzit, pe coama căruia încalecă și se înalță pe alte tărîmuri, în nouri de foc, ca să vorbească cu alți sfinți mucenici, undeva, nu se știe unde. Zice că are un țîncu-pămîntului cu ochii roșii, care vorbește omenește și care-l vestește lătrînd cînd vine *Ucigă-l-toaca*, — și cite altele de ți se încrîncenă carnea pe trup cînd le-auzi.

Și nu departe de Viișoara, în sat în Valea Merilor, ci-că a intrat Vasilie deodată, cînd nimeni nici nu se aștepta. Numai morarul l-a văzut. Și acest morar cu pletele pline de făină, cu pipa veșnic în colțul gurii, și cu stîoluța cu holercă totdeauna în tureată, jura cu mîna pe sfînta cruce că sfîntul venea într-o căruță — uite, o căruță ca toate căruțele! — dar la care nu se afla înhamat nici un cal. Și zice că venea așa, singur, și nici n-atingea pămîntul, venea ca-ntr-un abur de foc; și cum a intrat în sat, au prins a se auzi niște vaiete lungi prin văzduh, pe deasupra, și morarul a văzut cu ochii lui cum sfîntul amenința cu mînile în sus, și a priceput că pe acolo, pe sus, sînt duhuri necurate, care fug ca alungate de spaimă, amenințate de omul acela căruia Cel-de-sus îi dăduse putere.

Și cu cît zvoana creștea, cu atît vestea apropierii

sfântului Vasilie intra mai cu tărie în toate sufletele, cu atât nenorocitul Manole se prăbușea într-o disperare neagră de moarte. Și iată că într-un rînd, după amiază, sosește un călăreț, un om care trecea numai prin sat, cu afaceri. Poposește la crîsmă, bea o litră de vin, coboară apoi în uliță și începe a spune că a văzut nu cu mult înainte, ci numai cu două zile, a văzut pe sfînt într-un sat, l-a văzut cu ochii lui.

— Să fiu al dracului dacă nu l-am văzut! zicea creștinul mîngîindu-și mustățile umede.

L-a văzut. Uite, era vuiet mare în sat, sunau clopotele în turnul bisericii, oamenii se îmbulzeau, femeile cu copii ieșeau de prin ogrăzi, se strîngeau buluc ca oile, și în freamătul întins, în îngrămădirea de iarmaroc, pătrunde o căruță vopsită verde, trasă de doi cai mărunți, negri.

Din căruță se înalță deasupra capetelor un om deșirat, slab ca un schelet, cu capul gol, cu părul balai pieptănat bine cu cărare la mijloc, cu doi ochi arzători înfundați în găvanuri negre, pe un obraz uscat, alb, fără pic de sînge parcă.

Și trupul subțire, îmbrăcat în straie albe foarte curate, stă nemișcat acolo, pe capra căruței, și ochii mari, ca două găuri negre, cercetează mulțimea.

— Cum? Avea căruța cai? întrebă cineva din cei strînși în jurul străinului.

— Firește că avea!... răspunde liniștit omul și duce cana cu vin la gură.

Sătenii se uită uimiți unii la alții. — Apoi bine, frate, morarul spunea că venea fără fugari, într-un nou de foc.

Manole-ncepu a rîde :

— He-he-he-he! nouri de foc! Ce nouri de foc! Balaur, bre! Avea balaur?

— Care balaur? întrebă călătorul căscînd ochii mari și întorcînd capul peste umăr.

Crîșmarul începu a rîde cu poftă, bătîndu-se cu palmele peste coapse:

— Cum care balaur? Balaurul lui!

Apoi, cătră săteni:

— Vezi? Ce-am spus eu?

Și, întorcîndu-se cătră călător:

— Și pe urmă cum a mai fost? Hm! balaur, nouri de foc... fleacuri!

— Cum să fie? zice creștinul. Asta a fost, că a început să vorbească... Bre, da' cum grăia... strașnic!... Dintrodată i s-au rumenit obrajii, și spunea, și spunea...

— Romînește vorbea? întrebă crîșmarul dintrodată întunecat.

— Moldovenește, da' cum vrei să vorbească? Cine-l înțelege altfel?... Și spunea ce ticăloșie e pe la dînșii, în neamul lor, cum i s-a arătat Dumnezeu în vis, cum holerca e băătură spurcată, a necuratului, și spunea că de nu se vor lăsa creștinii de băătură, vor veni vremuri amare cînd copiii, ticăloșiți de pacatele părinților, au să blastăme și țîța pe care au supt-o de la mamele lor!... Asta zicea...

Omul tăcu. În juru-i și mulțimea bulucită tăcea, cu ochii la el.

Cineva întrebă domol:

— Da' șerpii?... S-aude că scoate șerpi din polo-boacele cu rachiu...

— Nu, n-a scos nici un șarpe... răspuse liniștit călătorul.

Și oamenii iar tăcură gînditori.

Străinul încălecă, își învîrți harapnicul plesnindu-și ușor calul, și porni. În urmă-i mulțimea prinse a se

mișca, ca bătută de vînt. Trebuie să vie și pe la el; nu se poate, numaidecît trebuie să vie, azi, mîni, cel mult poimîni; trebuie să îngrijească să se tragă și la ei clopotele; trebuie să-i facă primire cum se cade...

— Da! strigă cu tărie Manole, ca deșteptat din somn. Da! Primire cum se cade trebuie! Vine sfîntul! Halal să-i fie! Ceva, așa ca un praznic trebuie să pregătiți... ceva petrecere.

— Nu se poate... ziseră cîțiva cu tărie. Mulți începură a rîde: «Vrabia malai visează»...

— Cum nu se poate? răcni cu disperare crîșmarul. Dar la o bucurie omul mai bea un pahar, se mai încălzește...

— Nu!...

Manole rămase țapăn, privind drept spre oameni; apoi necuratul care era în el îl trase ușor la dreapta și la stînga.

— Ei, brava! halal creștini! nu vă pare rău de sufletele și de muncuța mea?

Oamenii rîdeau, murmurau adînc, se depărtau încet-încet.

Diavolul trase pe crîșmar domol înainte, apoi îl brînci scurt îndărăt și dintrodată îl pironi locului scoțîndu-i pieptul în afară.

— Măăă!... Aveți să dați samă înaintea lui Dumnezeu că m-ați sărăcit! m-ați topit!... m-ați lăsat lipit pămîntului!... Să vă rămîie de cap sfîntul vostru!... Un păgîn ș-un *iritic*!... Ce? Nici nourii de foc, nici balaur, — numai o hodorogă de căruță!... Pfui!... Să se bucure el la calicia mea... Ducă-se dracului, mînca-l-ar temnița pămîntului...

— Taci, măi creștine, nu sudui pe degeaba.

— Cum? Ce să nu sudui?... — Și-și trase un pumn grozav în piept. — Știți voi cît venin mi-a pus sfînt-

tul vostru la inimă? Știți voi câtă băutură am înghițit eu de scîrbă? De scîrbă, mă! de inimă rea! Vai de sufletul meu!... Vai de Dumnezeuul meu!... Vai de măculița mea!... Cu parul am să-i trag în cap sfîntului vostru, cu parul!...

Și începu a-și repezi mîna dreaptă înainte, parcă voia să și-o smulgă din umăr.

Și cu parul, în adevăr cu parul erau să-i tragă oamnenii în cap lui bietul Manole. Se pornise o fierbere, o îmbulzeală; o mînie de glasuri, de nu se auzea nici în cer, nici în pămînt, — și cum a scăpat bietul om nici acuma nu-mi dau sama. Furnicarul s-a împrăștiat, s-a împărțit pe la podețe, pe la porți, și prepusurile și poveștile iar colindau din gură în gură. Nevestele, cu mîna la bărbie, țineau morțiș și la balaur și la nou-rul de foc; fără de ele nu putea să fie sfînt; unii din gospodari o lăsau mai ieftin; alții căutau împăcare: în unele locuri intră în nouiri de foc, în altele se coboară cu balaur, în altele vine ca toată lumea; — și ciorovăiala nu mai contenea; — iar bietul Manole, smintit cu totul, înfricoșat în nemernicia lui, cum veni sara, aprinse lămpile și deschise largi ușile crîșmei. Treceau oameni la deal, treceau la vale, și nici întorceau capul spre *stabilimentul* lui de băuturi spirtoase; iar el, săracul, disperat, înșfăca cîte-o sticlă, trăgea cîte-un gît lung, apoi ieșea în prag și o zvîrlea în drum, spre oameni, cu mînie:

— Na!... ducă-se dracului!...

Apoi a început să cînte. Urla, nu cînta. Plesnea din degete și juca mărunt în bătătură, cumpănindu-se în toate părțile cu un zîmbet de mare fericire pe fața puhavă.

S-a pus apoi să strige, cu mîinile în șolduri, lăsîndu-se tare pe spate.

— Mă !... ați să mă duc la mitropolit, mă !... Am să vă *dinunț* !...

— Poți să te duci și la *Rusalim* !... îi răspunse un om de pe drum.

— Da ! am să mă duc ! am să-l vîr în ocnă pe iriticul vostru, la muncă silnică... Ce crede el că-i țara-n pradă ? Ce are el cu comerțul meu, mă ?

Injura cumplit, gîlgîia din sticle și le zvîrlea în drum :

— Mă !... Eu vă dau dracului pe toți, mă !...

După aceea s-a rătăcit cu totul. Juca în felurite chipuri, chiuia ca la horă, se oprea și vorbea singur, rîdea, dădea din mîni și se pălea cu degetul arătător peste nas ; deodată apoi se cucoșa, clătina din cap, și amenința cu degetul pe cineva nevăzut, dinaintea-i.

Cineva de pe drum se opri în întuneric și zise :

— Il vezi ? Cu cine vorbește el acu ? Spune...

— Cu *CaraoŃchi*... răspunse un glas subțire de femeie.

★

Acuma omul s-a smintit cu totul : așa aud. Șade ca o bufniță în ușa crîșmei, cu părul buhos pe ochi și se uită urît la oameni. Zvoana despre sfînt a slăbit, tot se depărtează ca un tunet în depărtări ; satul cu livezile lui, cu creștinii lui pașnici, cu durerile și bucuriile lui își intră în cursul obișnuit ; izbitura aceasta de vînt, care aducea vești neobișnuite din Cordun, de pe satele rusești, se stînge, — și iată că oamenii se vor aduna într-o bună zi, însetoșați, și vor descoperi că la crîșma lui Manole nu mai este nici un strop de băutură.

Va veni și năcazul acela, — și va trece și el cum a trecut zvoana despre sfîntul Vasilie Haliciuc.

DOMNU TRANDAFIR

I.

Azi, după ce am văzut iar mănăstirea Neamțului, «vechea *Mănăstire Albă* cu trecut așa de neguros și de bogat», după ce am văzut *Cetatea*, «cuibul aprigilor războinici de odinioară», m-am suit de la un han, care răsuflea aburi de mîncări felurite, într-o birjă mare cît o corabie, la care erau înhamăți patru cai cu coastele destul de arătoase.

Mă gîndeam la vremea cînd am outreierat cu tine aceste locuri, cînd am mîncat ouă răscoapte sus, între ruini, cînd am băut, ^{într-o corabie} fîrtisindu-ne unul pe altul în singurătatea aceea, sticla cea cu vin armaș pe care ne-o dăruise părintele Visarion, și cînd am cîntat într-un amurg liniștit, într-o pulbere de aur :

Pe o stîncă neagră, într-un vechi castel,
Unde curge-n vale un rîu mititel !...

Uite, ca de ieri mi-aduc aminte de înserarea aceea, de melodia noastră trăgănată pe care o cîntam cu glasuri așa de mișcate, și de versurile pe care le-am zgîriat acolo, pe o piatră, de versurile înflăcărâte pe care nu le-am mai găsit și din care-mi aduc aminte numai frînturile de la începutul acestei epistole...

Și m-am suit, în haradaica aceea cu patru cai, între bucele mari, între madame grase care se uitau zîmbind la mine, și-am pornit spre târgușorul meu natal într-un sunet domol de clopote dogite.

La spate aveam, departe, munții în ceață; înainte se desfășurau dealuri păduroase; și mă simțeam, cu toată tovarășia gălăgioasă, ușor și vesel ca în cea dintâi tinereță. Prin nourașii de praf luminos care ne urmăreau în vârtejuri, priveam ogoarele verzi, satele liniștite cu biserici albe, sclipirile depărtate ale apelor... Din cînd în cînd ne întîlneam cu băiețandri care-și pășteau în șanțuri boulenii albi cu coarneau lucii. Ne urmăreau cu priviri liniștite pînă departe, și rămîneau în urmă, tot mai în urmă. Și parcă îmi venea să mă opresc, să-i întreb, să le spun o vorbă bună. Erau chipuri pe care le mai văzusem, pe care le uitasem de cînd m-am înstrăinat, și pe care le regăseam aceleași în liniștea și seninătatea lor.

Și cu cît mă apropiam de locul unde m-am născut, cu atît se deșteptau amintirile copilăriei, vii și luminoase, parcă răsăreau din împărăția uitării, prietini pierduți, care mă salutau cu zîmbete de bunătate.

Cînd intrarăm la Moșca în codru, zvoana de glasuri din trăsura se potoli ca printr-un farmec. Căii mergeau la pas, și, în liniște, ascultam freamătul ușor al desigurilor. Parcă era un cîntec, și parcă-mi venea să dorm. Și dintrodată, dintre chipurile trecutului, care mă cercau unul după altul, unul rămase mai deslușit, și-i zîmbii cu dragoste în piroteala care mă copleșea.

Era *Domnu*, domnu Trandafir, învățătorul meu.

Nu-l văzusem de mult pe domna Trandafir. Imi închipuiam că e pensionar, că trebuie să fi îmbătrînit. Eu îl vedeam însă tot ca odinioară, nalt, bine le-

gat, cu mustăcioara neagră pe care și-o tundeă totdeauna scurt, zîmbind cu bunătațe, încrunțindu-se citeodată, insuflindu-ne un respect nemărginit.

Toate patru clasele erau grămădite într-o odaie lungă. Unora din băieți le da teme, pe alții îi asculta. Cînd explica, ascultam toți; și istoriile minunate cu Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul le-am știut chiar din clasa întâia.

Mai cu samă *explicațiile* la istorie erau minunate. Pe sub tavanul scund al clasei treceau eroii altor vremuri în cununile lor de neguri. Îi urmăream înfiorat, auzeam parcă freamătul luptelor și, acasă, îi visam o noapte întreagă.

Uite, și acum mi se pare că Domnu nostru a fost un om deosebit. Îi scînteiau privirile și era și el mișcat cînd ne spunea despre mărirea strămoșilor. Cînd făcea un semn cu mîna, așa, într-o parte, parcă ridica o perdea de pe trecut, și eu vedeam tot ce spunea glasul lui... Și cînd mă gîndesc bine, cînd judec cu mintea de-acum, cînd caut să adun unele fapte pe care atunci, copil, le treceam cu vederea, găsesc cu mirare că Domnu era un om foarte năcăjit, hărțuit de administrație, că cu greu își ducea gospodăria lui, că venea de multe ori amărit, ca să ne dea cu dragoste învățătura de toate zilele. Dar atunci nu, n-avea altă grijă decît să ne spuie istorii mișcătoare.

Ca dînsul poate au mai fost mulți. Și toți, dragă prietino, cînd te gîndești bine, au fost niște apostoli, care au îndurat sărăcie și batjocură, care au trecut printr-un vișor de nemulțămiri și vorbe rele, și care totuși au izbutit să-și îndeplinească cu bine menirea...

Domnu nostru ne-a învățat rugăciuni, ne-a învățat cîntece care erau așa de frumoase pentru copilăria și sufletele noastre, de și nu le înțelegeam bine; ne-a

învăţat să credem şi în alte lucruri, în trecut şi vrednicia noastră, lucruri pe care mulţi le batjocoreau în acea vreme; ne-a învăţat multe, de care aminte nu ne mai aducem, dar care au rămas în fundul sufletului ca seminţe bune ce au înflorit bogat mai târziu...

Imi aduc aminte... Intr-o sară ne strînseserăm la şcoală, la împletit panere. Şedeam în cerdac, în cerdac la Domnu, şi unul spunea o poveste. Era o linişte mare în împrejurimi în primăvara aceea, şi departe, spre Siret, se auzea, abia se auzea un cîntec de fluier. Umbrele înserării ne învăluiră, povestitorul tăcu, şi noi rămaserăm fără vorbe, cu Domnu în mijlocul nostru, ascultînd adierea depărtată a cavalului.

— Măi băieţi, staţi, c-am să vă cetesc şi eu o poveste...

Şi a aşezat în geam, pe dinlăuntru, o lampă, şi în lumina ei, acolo între noi, ne-a cetit *Harap Alb* al lui moş Creangă. Glasul lui curgea domol şi basmul ne fermeca pe toţi ca un cîntec frumos. Povestea mi-a rămas adînc săpată în suflet, şi, mai târziu, cînd am cetit-o într-o odăiţă scundă, în Iaşi, pe cînd făceam liceul, am stat mult şi m-am gîndit la sara cînd o cetea învăţătorul, m-am gîndit ca la o altă poveste senină a copilăriei mele...

Dintre toate amintirile frumoase, această sară, cînd ne-a cetit povestea, rămase stăruitoare în piroteala mea, în legănarea trăsुरii mari, pe cînd clopotele sunau încet prin liniştea pădurii. Treceam printre două ziduri de verdeaţă care-mi trimiteau aburiri răcoase, şi mă apropiam repede de locul unde a fost odată şcoala, unde m-am jucat, unde Domnu şi-a petrecut atîţia ani — treizeci — dăscălînd şiruri după şiruri de copilandri cu ochii neliniştiţi.

Acolo nu mai e nimic, e loc gol, și Domnu, îmbătrinit, cu părul alb, se plimbă încet, cu minile la spate, singur și trist.

Il întreb :

— Ce mai faci ?

— Greu, greu ! îmi răspunde încet, dînd din cap. De-acuma mă duc să mă întîlnesc cu Harap Alb și cu Creangă...

Și parcă mă cuprinde o înduioșare, mă uit la dînsul și nu-mi vine a crede că el e omul tînar care altădată ne-a strecurat în suflet atîta credință și atîta foc !

M-a deșteptat larma glasurilor și lumina albă a cîmpiei. Tîrgușorul meu se vedea departe, într-o grămadire de acoperișuri negre și roșii. Eram neliniștit, voiam să văd cît mai cîrînd pe dascălul copilăriei. Și vezi tu, dragă, poate scrisoarea aceasta de aceea e așa de sentimentală și așa de plină de puncte de exclamație, pentru că vestea pe care am aflat-o a fost tristă. Totuși trebuia să mă aștept la ea. Domnu nu mai era nici vesel, nici trist, nici bătrîn... După ce și-a isprăvit cei treizeci de ani de dascălie, s-a dus unde-i locul tuturor. Cîte ceva din sufletul lui a rămas în sufletul multora, dar el nu mai este, și-a îndeplinit cu anevoie o muncă grea de care nu s-a plîns și prin care n-a strălucit, — a murit împăcat, ca mulți alții, și acum se odihnește !

II

Din ziua cînd m-am întors aici, în tîrgușorul nostru cel vechi, n-am stat o clipă. Am cutreierat în lung și în lat locurile cunoscute, în care au rămas vii pentru

sufletul meu întâmplările copilăriei, — întâmplările luminoase ale copilăriei așa de îndepărtate.

Am văzut, la Siret, locul unde mă scăldam cu *dracii* de sama mea. Ne bălăceam în valuri, ieșeam la mal și ne ungeam cu nomol din cap pînă-n picioare ; lăsam să ne pîrlească soarele prietin, ne sculam, ne alungam în lungul malului cu chiote și cu răcnete, apoi dintr-o dată săream cu toții în apă, în bufneli asurzitoare și în curcubee de stropi.

Am văzut iarăși întinsele zăvoaie de sălcii cenușii în care intram cu grozava frică de bursuci. Frica ținea pînă ce dădeam de desigurile cu mure, cînd ne puneam la ospăț și la taifas. Pe urmă, prin poieni, chiote și goană, parcă venise pe acele meleaguri o oștire de sălbatici...

Ș-am mai văzut la marginea tîrgului, șurile dărăpănate, pline de poloboace, unde ne jucam de-a ascunsul, noaptea. Cu cît fior căutam prin colțuri negre, și cotrobăiam prin poloboacele răsunătoare și cercetam, prin podurile în care se furișau dungi albe de lumină, pe tovarășii ascunși ! Și-mi aduc aminte că totdeauna trebuia să mormăiesc singur, să spun cîte-o ghidușie ca să izbucnească în rîs cineva... Numai așa puteam să dau de o urmă în pustiul acela !

Și cîte și cîte lucruri care m-au înfiorat și m-au bucurat ! Pe toate le-am văzut. Totuși nici unul nu m-a mișcat așa de mult, frate dragă, ca locul — numai locul a rămas — unde odată era școala.

Acolo am intrat în freamătul de copii cu teamă și cu bucurie în întăia dimineață, cînd m-a adus tata de mîină ; acolo era un păr care făcea pere așa de bune, din care Domnu ne dăruia de gustare cîte două la începutul fiecărei vacanțe ; acolo era curtea unde înălțam iarna uriași de zăpadă, la capul cărora ne

suiam cu scafa, să le punem pipă în gură și cărbuni în locul ochilor ; acolo multe lucruri s-au petrecut, prietine, — și, de acolo pornind, simt că iar mă cuprinde înduioșarea și iar am să-ți vorbesc și în această scrisoare de domnu Trandafir.

Era un om bine făcut, puțin chel în vârful capului, cu ochii foarte blajini. Când zîmbea, se arătau sub mustața tunsă scurt niște dinți lungi, cu strungă mare la mijloc. Când ne învăța cum să spunem poeziile eroice, vorbea tare și înălța în sus brațul drept ; când cîntam în cor lovea diapazonul de colțul catedrei, îl ducea repede la urechea dreaptă, și, încruntînd puțin din sprîncene, dădea ușor tonul : laaa ! — iar băieții răspundeau într-un murmur subțire, și așteptau cu ochii ațintiți la mîna lui, care dintrodată se înălța. Atunci izbucneau glasurile tinere, într-o revărsare caldă. Când trebuia cîteodată, sîmbăta după amiază, să ne cetească din poveștile lui Creangă, ne privea întăi blînd, cu un zîmbet liniștit, ținînd cartea la piept, în dreptul inimii — și în bănci se făcea o tăcere adîncă, ca într-o biserică.

Tu bagi de samă că nu-ți vorbesc de gramatică și de aritmetică. Și nici nu-ți voi vorbi. Acestea se făceau bine ; băieții învățau după puterile lor ; dar sînt niște lucruri așa de neînsemnate cînd le pui față în față cu învățătura cealaltă, sufletească, pe care ne-o da Domnu ! Și ne-o da această învățătură nu pentru că trebuia, și pentru că i se plătea, dar pentru că avea un prisos de bunătate în el și pentru că în acest suflet era ceva din credința și din curățenia unui apostol.

Acolo, în colțul acela de țară, putea să fie cum voia învățătorul. Nimeni dintre cei mari nu-l tulbura ; nimeni nu se interesa cum mergea școala lui. Bine,

rău, — el făcea ceea ce socotea că trebuie să facă, și atît.

De aceea domnu Trandafir al nostru a rămas foarte mirat cînd, într-un rînd, în cei din urmă ani de dăscălie, a primit vizita unuia din cei de sus.

Să vezi cum a fost.

Intr-o bună zi, iată că intră pe poarta ogrăzii doi străini. Băieții în clasă erau cu monitorii. Domnu, în grădină, priveghea la descărcatul unui car de fin. Era foarte gospodăros și-i plăcea să se facă fiecare lucru cu rînduială.

Străinii se apropie.

— Bună ziua !

— Mulțămim dumnilorvoastră !

Domnu Trandafir se uită la străini ; străinii se uită la domnu Trandafir.

— Mă rog, ce doriți dumneavoastră ?

— Apoi, uite ce e... dacă ești bun... Am vrea să vedem școala...

— Cum nu, numai să isprăvesc cu finul ista. Marie ! ia vezi de ceva răcoreală ! dulceți, cafea ! ia ședeți vă rog coala, la umbră, în cerdac, oleacă, de mai răsuflați...

— Nu, că sîntem cam grăbiți...

— Uite, îndată, cît ai bate-n palme...

Și iată-l că se scutură de fin, trece înainte și pofteste pe străini în clas. Acolo întrebări : cîți copii vin la școală, cîți sînt înscriși ? Și Domnu răspunde că vin cîți sînt înscriși, și se cam miră de ce l-or fi întrebînd orășenii de lucruri de-acestea. Revizori nu sînt; pe revizor îl cunoaște el bine și știe că vine de două ori pe an. Vine rar că știe cu cine are de-a face. Înșfîrșit, or fi fiind alți slujbași mai mari, mai știi ?

Iar unul din ei :

— Mă rog, fii bun și fă o lecție... așa, de curiozitate...

Și Domnu face o lecție, uite așa, cum o făcea el totdeauna. Întreabă pe băieți, vorbește și ei; spune lucruri care și pe el îl mișcă și-l ajung la inimă. Și iată că orășenii îl privesc cu ochii dintrodată încălziiți, întreabă și ei pe copii, ascultă o poezie, Domnu își lovește ușor diapazonul de colțul catedrei: laaa! Și clasa răspunde într-o radiere ușoară de glasuri tinere, și toți cântă, cântă așa, de-i place și lui domnu Trandafir și zice și el la urmă: «Brava, băieți!»

Iar străinii îl întreabă iar, dar cu glasurile cu totul schimbate și cu o altă lumină în ochi, de unde-i, și la ce școală a învățat, cum își petrece viața; și Domnu răspunde și nu prea, și începe a se întreba de ce l-or fi iscodind oare orășenii aceia.

Ii poștește la masă, ei îl roagă să-i ierte că nu pot, trebuie să plece; îi roagă să beie măcar un pahar de apă, ei îi mulțămesc iar. Unul scoate ceasul; altul, cu un ton de respect, spune ceva. Și cel care pare a fi mai mare, pornește înainte. Iar domnu Trandafir întreabă tainic pe cestălalt, rămas mai în urmă:

— Mă rog, domnule, dacă ești bun și nu te superi... cu cine am onoarea?

— Eu?... Eu sînt inspectorul cutare...

— Hm! Și domnu Trandafir se uită cu coada ochiului, neîncrezător, la domnul inspector. Nu, fără săgă!... Dar celălalt domn?...

— Celălalt e domnul ministru!

Asta e prea-prea; și Domnu începu a rîde cu hohot.

— Ei, știi că ai haz! Nu, că asta-i chiar frumos!

— Cum, dumneata crezi că glumesc?

— Ei asta-i! dar cum ai socoti dumneata că am

să cred asemenea lucru? Ce are să caute ministrul aici, în sărăcia asta a noastră?

Și celălalt străin se întoarce, zîmbește, scutură mîna lui domnu Trandafir și-l felicitază. Și pleacă amîndoi, — iar pe urmă mult s-a minunat dascălul nostru cînd a aflat de la primărie că în adevăr ministrul școalelor a fost străinul cel drept, slab, cu mustața neagră.

Nu, Domnu nostru nu ne-a învățat niciodată din pricină că se temea de cei mari. Îi era drag să ne învețe, și parcă eram copiii lui, — asta am simțit-o totdeauna, cît am fost sub privegherea lui.

Se supăra rar și nu spunea decît două vorbe. Asta-i era mînia cea mai mare: «Măi domnule!»

Nouă ne venea să intrăm în pămînt, cînd zicea: «Măi domnule!» și se uita urît la noi.

Imi aduc aminte ce zarvă a fost, cînd, într-un rînd, s-a zvonit că pe Domnu nostru are să-l mute într-o altă comună, peste Siret. Ne-am strîns sara toți băieții, am vorbit, unii plîngeau, și am luat o hotărîre mare, să ne ducem și noi cu Domnu peste Siret.

Dar Domnu nu s-a dus nicăieri; a rămas acolo pe pămîntul nostru; și în pămîntul nostru l-au și îngropat.

I-am văzut mormîntul. O cruce de stejar, înegrită de ploi; deasupra, un brad care fișie la cea mai ușoară suflare de vînt. Flori sălbatice pe pămîntul negru. Pe cruce, o tăbliță: «*Aici odihnește robul lui D-zeu Neculai Trandafir...*» și celelalte cuvinte nu se mai cunosc, le-au șters ninsoarele și ploile.

Nici școala unde m-a învățat el nu mai este. Acuma băieții învață într-alt loc, într-o clădire nouă, naltă și frumoasă. Eu nu m-am dus însă s-o văd pe aceea; eu m-am dus să văd locul unde a fost o odaie scun-

dă, în care ne era cald vară și frig iarna. În locul acela odată a trăit un om. Pentru amintirea lui îți trimet această scrisoare. Poate și tu te vei gândi o clipă la dascălul acesta necunoscut și vei dori odihnă lină «robului lui D-zeu», al cărui nume ploile și ninsoarele în curînd îl vor șterge și de pe crucea mormîntului. Cît despre oamenii care l-au rănit și l-au mîhmit, ei de mult l-au uitat!

...Și mă vei ierta că te-am făcut să pierzi jumătate de ceas cu aceste lucruri așa de vechi!

LA IARMAROC, LA MEREȘTI

La iarmaroc, la Merești, pe o zi de toamnă, zi de octombrie. Pornesc într-o căruță mare de lemn, ale cărei leuci clămpănesc asurzitor. Românul, Gavril al Dascălului, își îndeamnă calul cu arsuri dese de bici. Din cînd în cînd mormăiește, se întoarce spre mine și-mi aruncă cîteva cuvinte. Calul cu nărav : la fiecare crîșmă a drumului mare se oprește, și bicele lui Gavril n-au ce-i face.

Romînul e cam rușinat :

— Apoi să vedeți dumneavoastră... eu n-am știut de așa nărav... Al dracului cal, l-am cumpărat abia acu două săptămîni, din tîng de la Lespezi... Nu știu ce stăpîn a avut, se tot oprește la orice rateș...

— Stăpînu-său cel vechi va fi fost de cei care nu duc la ureche...

— Vezi bine c-așa trebuie să fie... Pînă ce nu intru batîr cît de cît în crîșmă, nu-î chip să plec... Și dacă intri, cată să iei ceva, macar un păhărel... Și mi se pare mie c-am s-ajung și eu ca cel ce-a stăpînit pe Mocanu nainte vreme !

Așa, cu popriri, hai-hai, de bine de rău am străbă-

tut, în vreo două ceasuri, drumul pînă la tîrgul Me-reștilor.

Un nour urît, cu ploaie, ne tot urmărea. Cîteva picături reci ne sărutară, în preajma unui iaz. Apa lucie începu a juca în bulbuci. Noi trecurăm cu zgomot pe lingă moară și ploaia rămase numai asupra iazului, ca un painjenîș fumuriu.

— Mîndru de tot! zise românul meu. Bine-i să mergi la drum așa, și să te ocolească ploaia... ceva rar... Se vede că sîntem buni la Dumnezeu... Dar și la vreme de toamnă, zi așa de caldă de mult n-am văzut... Poate unde-i azi Sfînta-Paraschiva!

La hanuri, în marginea satelor, erau înjghebate hori, și roatele zburau în țîrîiturile scripcilor. De sus se prăvăleau de-a tîrîșul pînă în șanț copii balani cu ochii lucitori. Din cînd în cînd girle scînteietoare se arătau: giște și rațe băteau din aripi în rotocoale de stropi.

Tîrgul vuia de lume; oameni îngrămădiți ca sardelele căscau gura la comedii, prin colb și căldură. Panorama cu baba care joacă nu lipsea; era și *Muzăul de la Filadelfia*, și cel mai mare om din lume, și un sălbatic din Africa; era și iluziunea secolului al XIX-lea sau *Bosco* cel tînăr, «care nici nu vă închipuiți, domnilor!», era și *Cercul imperial* cu calul care socotește și maimuța care trage cu pistolul... Erau cele mai alese minuni ale lumii, și toți acei oameni însemnați fuseseră, după cît spuneau, la *Viena*, la Paris, la Londra, la Constantinopole, și jucaseră înaintea împăraților și regilor! Iar acum ieșeau afară, înaintea mulțimii îmbulzite, suflau în trîmbiți de li se umflau ochii în cap cît cepele, urlau îngroziiți, își vi-rau cuțite în mîni și săbii în pîntece, își trăgeau palme, se legau cu frînghii, se rădeau cu brice de lemn,

lungi de un stînjén, — și toți strigau cît ce puteau cătră «domnii» adunați, că intrarea e numai și numai zece bani, poștiți de intrați, ceva nevăzut și neauzit !

Iar oamenii priveau, treceau încet, într-o grămădire strașnică, într-o pulbere înecăcioasă, de la unii la alții, izbucneau în strigăte și-n hohote de rîs în fața ghiduşiilor; femeile scui-pau spăriate cînd sălbaticul din Africa scotea rînjind capul de după o perdea; iar de pe podiștile de lemn urletele, trîmbișările, bătăile de tobe tremurau un bubuit neîntreupt care se urca deasupra murmurului mulțimii.

Tovarășul meu Gavril al Dascălului trecea din uimire în uimire. Se tot întorcea spre mine și mă întreba despre toate acele minuni. Și l-am văzut foarte mulțămît cînd l-am împins printre alți săteni în baratca de pînză a lui Bosco cel tînăr, «care nici nu vă închipuți, domnilor !». Acolo omul meu se uita mirat la masa neagră și la toate cutiuțele îngrămădite pe ea; iar mirarea-i creșcu cînd văzu pe Bosco suflecîndu-și mînicile și spunînd tuturor — într-o limbă care fișia a grecește — că el va face să treacă o batistă dintr-un pahar în altul... Și pune batista subț un pahar, o batistă roșie, așează în celălalt capăt de masă alt pahar, — și cînd ridică vîrguța și face: fșt !, batista piere din unul și răsare în celălalt...

— Măi, mare comedie ! mormăiește Gavril.

Dar n-are cînd se întoarce spre mine să mă întrebe, căci Bosco s-a apucat de alte drăcii : a desfăcut o pălărie și a început a scoate din ea la cutii : o groază de cutii ! Le tot așeza una peste alta, de făcuse o grămadă de zece ori mai mare decît pălăria... Iar la urmă, cu varga, prinde a scoate la hîrtie, o fișie lungă-lungă pe care tot o trăgea și o juca în roto-

goale, de umpluse podișca pe care sta. Și din mor-manul acela de hîrtie, odată se pleacă și scoate de git un cățel bondoc, negru, care scheuna încetișor.

— Ptiu ! drace ! făcu o femeie îndărătul meu. Iar oamenii se minunau : — Ț-ț-ț !

— Măi, mare comedie ! mormăi iar Gavril și voi să mă întrebe ceva. Dar iarăși n-avu vreme : rămase cu gura deschisă.

Greul luase un cuțit și, nici una, nici două, cît te-ai șterge la ochi, își străpunge palma stîngă.

— Bre, bre, bre ! zice unul de la fund. Aici n-~~ai~~ lucru curat !

Iar Gavril :

— Măi, mare comedie !...

Și tot într-o minare a dus-o, cînd Bosco a început a prinde bani de prin văzduh, a-i scoate de prin na-surile gospodarilor, de prin păr; cînd a trîntit o lacată cît toate zilele de mare în falca unuia, cînd a început a bate ouă, ca să facă scrob, în pălăria altuia, — iar cînd am ieșit afară, era năucit. Iși pipăia bucățica de barbă căruntă, și-o mîngîia încet cu degetele și părea tare îngrijat.

— Ce zici tu, Gavril ?

— Ce să zic ? Eu știu ce să zic ?... Aista-i dracu de pe comoară !...

— Ți se pare ție, omule ! De ce te-ai mirat ? De ba-tista ceea care fugea dintr-un pahar și intra în al-tul ?...

— Ei ?

— Apoi acolo-i ușor : era unul sub masă : o sco-
tea de colo și-o vîna dincolo...

Gavril clătină din cap și mă privi pieziș cu ochii lui mititei :

— Hm ! Dar cu pălăria ?

— Cu pălăria, alta : cutiile-s cît o muche de cutit, și cînd le trage, se desfac și se întind. Înăuntru-s de-un deget, și desfăcute-s cît o căpiță...

— Și asta o fi fiind o drăcie ! zise neîncrezător Gavril. Cum le-a fi desfăcînd el ?... Ce fel de cutii or fi fiind acelea ?... Ce meșteșug au ?...

Și nu puteam să-l fac să înțeleagă că e numai și numai șireclie la mijloc : el îi da că e dracul, și e dracul, și pace ! Pe urmă tăcu și mă lăsă să vorbesc. Intr-un tîrziu se opri :

— Da' aici, unde-i calul care socotește, — tot șmichirie ?...

— D-apoi ce crezi, că a învățat la *Academia Mihăileană* ? Hai ș-aici !...

Acolo altă lume cu gura căscată. O fetiță sărea pe cai și se frîngea din șale ca un șarpe, unul punea scaune pe sticle și făcea fel de fel de comedii deasupra; oameni vopsiți tot ieșeau, urîți prăpădenia pămîntului, urlau, își trăgeau palme, cădeau jos, se dădeau peste cap. Iar la urmă vine unul cît un taur, cumpănindu-se la dreapta și la stînga, cu mîinile în șolduri, și zice că cine-l trîntește are un bacșiș de o sută de franci ! Da' era mare și gros, cu niște pumni, cu niște picioare, — ținea în dinți o masă cu un om pe dînsa și ridica niște boambe mari de-ți era groază cînd te uitai la ele.

— Cine are curaj ? zise uriașul.

Și iată că se ridică în picioare un cioban din fund. Iși scutură de pe umeri bunda și rostește îndesat :

— Stăi, că vin eu !...

— Aha-ha ! mormăiește Gavril; ș-aista trebuie să fie un pui de român !

Dar de lîngă cioban, se scoală o babă :

— Vai de mine, dragul mamei ! Da' unde se află !
Să-ți rupă vreo coastă ?...

Ciobanul își face loc printre oameni. E mijlociu, sprinten, cu mișcări iuți, smolit la obraz, cu sprâncenele îmbinate. E un băiat frumos, și se cunoaște că are picioare și brațe tari ca de criță.

Cel mare și gros începe a râde, pălește ușor cu dosul palmei pe flăcău, — apoi deodată cearcă să-l prindă de mijloc. Băietanul se ferește înmlădiindu-se din șale, se pleacă și cuprinde pe cea strâns. Se opitește, se saltă la dreapta, se saltă la stînga, romînul sta încovoiat ca un arc. Apoi deodată îl vād că-și înfinge parcă picioarele în pămînt și pune fruntea în pieptul celui alt. Știi cum l-a frînt și l-a bufnit la pămînt ? Ca pe un mal. Doar grămadă de carne era acolo, nu glumă !

A trebuit să-i dea suta de franci, că făceau oamenii o gură, — să dărîme maghernița nu alta ! Iar Gavril al meu toată vremea, după aceea, pufnea și se minuna :

— Bre, bre, bre ! ce trîntă ! s-a cutremurat pămîntul !... Ț-ț-ț ! Și clătina din cap. Ai văzut cum l-a umflat ? De ce se făcea el așa de tare ? Credea adică că nu s-a găsi unul să-i facă felul ? Hm ! al dracului ! Acu a dat el de bucluc ! Da' și suta de franci ! Acu are ce cheful un sat întreg !... Intr-un răstimp rămase gînditor ; apoi zise : Hm ! acu vād și eu că numai cu șmichirii umblă veneticii *iștia* ! Iaca, așa înșală lumea !... După aceea clătina din cap : Da' la urma urmei, ei nu-s oameni ? Vai de capul lor !

Și iar prinse a se mira :

— Bre-bre-bre ! da' ce trîntă !...

Și tot drumul, îndărăt, a avut ce-mi bate capul !...

ȚAPUL

Au venit și pe meleagurile acestea fluturii albi ai iernii. Au coborît leneși, tremurători, și au înălbit pînă în zare fața pămîntului. Și crîngurile se întind desfrunzite, cafenii, cu o ușoară pîclă arămie deasupra lor.

De-acum îngropate într-un fund de odaie rămîn straietele călătoriilor verii; iar pușca, care mi-a fost tovarăș tăcut, nu va trece mult și va începe să-și dea drumul glasului prin înghețatele păduri de pe coaste.

Ieșiți la arătare, cizme cu turetcile înalte, ivește-te din fund de sipet, blăniță călduroasă! — Și căciula mare de miel unde mi-i? Și mănușile mari ca două caracatițe? Dar cingătoarea de piele? Dar cartușiera cu tuburile pline de poște? A venit iar vremea bună, măi Ioane; ian ia-ți cojocul pe umeri și dă o fugă pînă la Ștefanache pușcașul... Zăpada e de o palmă, a dat un ger de scapără... Mai pe sară ar fi bine s-o luăm spre pădure. Poate ne cade ceva la potică!

★

Și pe la toacă, vine săniuța sprintenă, cu Puica, iapa noastră cea blindă.

Cu pușca, cu torba, gros îniașurat în căldura hai-

nelor, mă sui și îmi vîr picioarele în fin. Alături de mine se cuibărește Ștefanache pușcașul, un bondoc care îmi ajunge la piept, cu flinta lui veche cu buza subțire într-o parte ca hîrtia de țigară, cu ochii lui mititei, picături de păcură lucind sub tufele sprînce- nelor, c-un zîmbet poznaș între mustăți și barbă, c-o traistă de snoave gata să le scoată oricînd la lumină.

— Ce zici, Ștefanache ? ne cade azi ceva ?

— Apoi eu știu ? După cum s-a *timpla* ! Dimi- neață am fost așa oleacă împotriva pădurii, și la margine am dat de urme multe...

— De iepuri ?

— Cum spui, de iepuri... Dar erau și de altele, erau și capre...

— Ce spui !

— Hm ! face Ștefanache și mă privește cu coada ochiului.

— Vra să zică stăm bine ! zic eu. Și numai de urme ai dat ?

— Numai.

— Așa vreun foc n-a pornit ? vreun iepure n-a dat cu botul în omăt ?

— Hm ! face iar Ștefanache.

— Cîți, Ștefanache ? Spune drept, cîți ?

— Doi... șoptește pușcașul tușind încet.

Și sînuța zboară pe omătul luciu ; Puica sforă- iește ; în urmă rămîn două dungii albastrii ; pe de laturi o pulbere de dinainte tremură licărind, și sus pe coastă, începe a se vedea pădurea, sub fumul ei arămiu, și bordeiul pădurarului la margine, fumegînd spre cerul albastru. limpede, neclintit. Aerul aspru îmi șuieră pe la tîmple, îmi înghiață bărbia, îmi arde sfîrcurile urechilor. Și ceva cald mi se strecoară prin piept, îmi strînge inima : tulburarea, așteptarea. Aș

vrea să ajung mai curînd, mai curînd aş vrea să am sălbătăciunea în bătaia puştii ; şi parcă nu-mi place că hoţul de Ştefanache a răsturnat singur doi urechiaţi.

Zurgălăii sună mărunţ împrăştiind în întinderi clinchete argintii. Un şirag lung de corbi se înalţă de de parte, din zare, punctînd cu negru de cerneală albastrul cerului. Şi repede, repede, suim coasta, şi Puica sforăie zvîrlind pe nări două suluri de aburi.

— Măi Gheorghe, măi cumnate Gheorghe ! strigă Ştefanache.

Şi pădurarul iese cu părul vilvoi, cu pieptul descoperit. Ne coborîm ; cumnatul Gheorghe duce pe Puica la adăpost. Cu Ştefanache după mine, o iau pe cărare ; intru îndată sub bolţile ninse ale copacilor mari. Pe văi soarele împrăştie luciri sîngeroase ; uşoara negură a pădurii pare un fum de lumină. Şi dintrodată, cum ne oprim în desişuri la marginea poienii, fără nici un cuvînt, — o tăcere adîncă se lărgeşte în laturi, în sus, ne înfăşură, ne strînge, ne înlemneşte parcă. Nici un murmur de vînt nu se strecoară prin crengi, nici un filfiit de pasere nu trece. Pădurea e împietrită ; o creangă care trosneşte uşor infioară tot codrul, şi după aceea liniştea parcă-i mai mare în nesfîrşita singurătate.

În urmă, spre asfinţit, o bucată de vreme pădurea parcă arde ; apoi uriaşul foc se dărîmă, şi umbra se strecoară prin desişuri.

Ştefanache, de cealaltă parte a poienii, pare o mogildeaţă neagră ; eu, ghemuit dincoace, stau cu cizmele în omăt, rezemat de un trunchi bătrîn ; ochii cercetează desişurile, parcă-mi fug pe luciul albăstriu al zăpezii ; şi ţesăturile ramurilor parcă joacă în umbra care tot mai mult le cucereşte.

Stau, aştept.

Şi dintrodată inima îmi zvîcneşte scurt, apoi prinde a bate cu grabă.

Un fişit nelămurit se aude, răzbate tot mai aproape. O umbră neagră se arată, se şterge, iar răsare...

Clipesc repede din ochi, îmi largesc pleoapele; întunericul creşte.

Un ţap sprinten s-a oprit, cu capul şi coarnele înălţate, aproape de mine, sub un arc negru.

Cu botul întins, miroase aerul; blana cenuşie lucreşte ape-ape tremurînd. Se pregăteşte să se arunce într-o copcă.

Nici nu ştiu cum ridic puşca; inima-mi bate iute în pieptul înfierbîntat.

O bubuitură adîncă trece clocotind şi duruie spre vale, sfărîmînd tăcerea singurătăţii... Dar numai o clipă... Sălbătăciunea se ridică tremurînd, înalţă în sus capul, parcă soarbe aer, şi se repede. Picăturile de sînge fac dîră pe zăpadă.

Mă avînt de la locul meu; de dincolo se ridică Ştefanache. Îmi pregătesc puşca; un glas detună: «Nu trage!» Şi văd pe Ştefanache lăsîndu-se pe brînci, trăgînd din cizmă cuţitul, repezindu-se... S-a aninat de grumazul căpriorului, ridică mîna, o lasă, iar o ridică, iar o lasă; şi sălbătăciunea îngrozită, cu greutatea în spinare, cearcă zadarnic să intre în desiş; cu mugete lungi, sfişietoare, cade frămîntînd sub copite zăpada sîngerată.

Şi pentru o clipă iar se întinde tăcerea. Soarele a asfinţit. Un ger cumplit s-a lăsat deodată, şi negura izvorăşte ca un suflor, din fiecare copac. Sîntem singuri, cu ţapul mort la picioare; privim cum pleoapele lunecă, închizînd ochii sticloşi.

De-abia mai vedem, întunericul crește, crește...

Un zbor iute de pasere, un țipăt ascuțit au trecut pe deasupra... În zăpadă parcă a tresărit țapul... În urmă, spre casa pădurarului, poteca e o văgăună de întuneric.

Și simt ceva în mine, ceva nedeslușit... Mă cuprinde o simțire străină, rece, dintrodată : parcă sînt vinovat de ceva !

De departe, de departe, de la casa din marginea pădurii poate, vine o trîmbițare slabă, pierdută, de cucuș.

UN RĂMĂȘAG

Nu știi, prietine, dacă-ți închipuiești cum am petrecut eu iarna asta.

Orice bun creștin stă în casă, la taifas, când e viforniță afară, când vîntul urlă prin văzduhul cenușiu, aducînd snopi de zăpadă pe care-i izbește ca pe niște trîmbe de năsip în geamuri. Focul arde vioi în sobă, o căldură leneșă îți umple toate mădularele; cineva spune o istorie din alte vremuri, în care umbre triste se mișcă, se zbuclumă, trec; parcă te doare inima, ți se umezesc ochii; și în tăcerea care se întinde după povestire, toți se gîndesc, ascultînd pe gînduri murmurul vîntului de-afară.

Sara vine, întunericul se lasă ca un zăbranic negru; afară parcă trec glasuri, oftări; cuvinte duioase parcă spun dureri vechi; o mînă ți se pare că bate încet la geamuri și te cheamă. Încă nu s-a aprins lampa; focul, în umbra odăii, pîlpîie, scade, se sfarmă într-o grămadă de jar, care se mișcă, clipește, tresare în pînze albastre de flacări. Te furnică ceva în suflet și nu știi ce; ai voi să ascuți ceva și gîndul te duce departe; îți aduci aminte de lucruri uitate, de o rudă care nu mai este, de un prietin mort în

tinereță... Ș-afară, din văzduh, prin vifornița care trece cu freamăt de valuri, răzbat țipete de durere, țipete omenești ; filfiri de aripi trec pe aproape, înfiorări și șoapte se strecoară pe coș...

Ștefanache, pușcașul nostru, într-o sară ca aceasta, ne-a povestit o întâmplare ciudată.

Se așază la gura sobei, își aprinse țigara și, pu-făind fumul spre janatic, își trecu stînga prin mustață, își cuprinse barba cu toate degetele, trecînd-o prin ele pînă la cel din urună fir.

Tuși întăi domol și ne privi zîmbînd.

— Apoi să vedeți dumneavoastră, asta s-a *timplat* acum vreo douăzeci, treizeci de ani... Fusesem la rateșul lui Agop, la răscrucea drumurilor, colo, în valea Siretului... Noi, vreo cinci-șase flăcăi, stătusem o săptămînă încheiată cu vitele la odaie, lîngă apă, ș-acum, sîmbătă sara, ne întorceam în sat... Iar pînă în sat era crîșma Armanului. Bei un păhăruț, fîți cîntă o baragladină din scripcă, nici nu știi cînd înse-rează... Ș-așa stăteam noi bînd și vorbeam de una, de alta... Dar era afară un vînt de toamnă de te pă-trundea la ciolane. Zice unul : — Hai, bre, să nu ne apuce noaptea pe drum... Uite, acuși înse-rează... Iar Gavril al Costăchioaei — un flăcău încrucișat, cu gura sabie, — numai începe a rîde : — Bre ! da' cu vrednici oameni am de-a face ! — Cum, cu vrednici oameni ?... zice celalalt. Se întărește ploaia, se face întuneric, ne murează pînă la ciolane și te pomenești că dăm și într-o rîpă ! — Bre ! zice iar Gavril ; de unde ai mai ieșit și tu ? frica, saraca, iasta-i ! Crezi că nu te înțeleg ? Becisnici de aceștia am văzut eu mulți ! Atîția lei să am în palmă cîți am văzut, he-hei ! Celuilalt îi sare țandăra, și se iau la cioandă. De

aici pînă la un ghiont nu-i mult. Au fost cît pe ce să se apuce la bătaie. Cu mare ce i-am despărțit. I-am pus să mai beie cîte-un pahar, ca la orice împăcare... Dar lui Gavril gura tot nu-i tăcea: — Măi, eu de nimic pe lumea asta n-am habar... Măi, eu am trecut și prin țintirim noaptea! — Prin țintirim? zic eu. Taci, bre, că asta-i prea-prea. Cea sare în sus și mă privește cu ochiul cel încrucișat, iar gata să sară la bătaie: — Am fost, măi, să fiu al dracului dacă n-am fost!... Apoi mai bea un pahar de rachiu și zice: — Uite, rămășag mă pun că trec și în astă noapte... — Taci, măi, ești prost? ai mîncat ciumafai? și începe o sfadă, o harță de nu se mai auzea nici în cer, nici în pămînt. Ne-am pus rămășag pe două ocă de rachiu. Trebuia să lese la o cruce, în mijlocul țintirimului, un semîn: o trișcă stricată, a mea... Am ascuțit-o la un capăt... Cu capătul ascuțit, s-o împlînte la căpătăiul unui mormînt...

Prostii de om tînăr, ce vrei? Parcă pe acolo-i drumul omului? Putea să meangă cu noi... Dar nu, că i se suise fumul la cap, și cînd îi abătea lui Gavril, nu i se putea pune împotrivă o țară...

Ștefanache se opri o clipă.

— I-auzi, zise el, cum urlă vîntul afară... Iaca, așa bătea ș-atunci... Și țîrîia o bură ca un fum... Cum să lăsăm noi pe nebun printre cruci și morminte pe așa vreme? — Măi Gavriile, dacă ți-i frică, hai cu noi!... Gavril își îndeasă cușma pe ochi și-și strînge poalele surmanului... Măi, eu îs om, măi, nu muiere! Și se duce. Dacă vrea el, ce să-i faci? L-am lăsat în plata Domnului!

Și se duce, cum spun... Acu, ce s-a fi petrecut? Bine nu știu... Dar cam așa s-a fi întîmplat: A sărit pîrleazul prin dosul țintirimului, după ce-a luat-o

peste cîmp, pe o carare din drumul mare... După ce-a sărit pîrleazul, a dat peste căpițele de fîn ale paznicului... Da-ntuneric, întuneric, să-ți dai cu degetele în ochi... Noi mergeam și nu prea spre sat... El putea ieși prin partea cealaltă, și, luînd-o repede la picior, ne putea ajunge...

După ce bijbiie cu bățul întins, dă de cararea dreaptă, și trece printre cruci... Om încăpățînat, ce socoți ?...

Se pălește de o cruce și se oprește. Iși face cruce cu limba... Dă în partea cealaltă, se poticnește de marginea unui mormînt, lunecă, cît pe ce să cadă... Se răsucește, se întoarce, și nu mai știe încotro să pornească, — că-i întuneric, întuneric beznă !...

Pe urmă ce se gîndește ? Poate-i la mijlocul țintirimului... Să înfîngă la capătul unei gropi trișca ascuțită. O scoate de la brîu cu stînga, iar cu dreapta pipăie în jur... Dă de o cruce... Se alătură și caută loc în brazde... Vîntu-i spulberă poalele sumanului. Apucă el trișca cu amîndouă mînile și o împlîntă.

Dă să se ridice. I se zbirlește părul în cap... L-a prins cineva de poala sumanului ! Sudoarea rece îi umezește rădăcina părului... Se opintește... Dar cel ce l-a prins, îl ține zdravăn de suman... Lunecă și cade pe brînci.

Ce-a crezut el atunci ? Noi, de pe șleah, cine știe de unde, i-am auzit răcnetul ! Știi ce răcnet ? Parcă-l înjunghiasse cineva ! Și cît ai zice *Tatăl nostru*, i-am auzit pașii clepăind și lunecînd prin mîzga drumului, într-o fugă de parcă-l mînau strigoii, din urmă !...

Tremura, tremura cumplit, și bîlbîia ca un nebun ; nu puteam înțelege nimic din gura lui. Puneam mîna pe el, sărea la o parte, pe urmă iar se apropia de noi... Cînd am ajuns la jitărie și l-am vîrit la lu-

mină, am văzut că-i fără suman... Il întrebam, el nu răspundea nimic, era galbăn ca un mort. A zăcut două luni, și era să moară.

Pușcașul tăcu. Afară, vântul trecea vuind prin livadă. O mină parcă fișii pe la ferestre. Mama și cei doi frați mai mici ai mei rămăseseră cu ochii mari, cu fețele neclintite întoarse spre povestitor.

— Și cine l-a prins? șopti abia mezinul.

— Și-a înfipt trișca în poala sumanului, asta a fost! răspunse încet Ștefanache.

În urmă, tăcere. Vedeam bine că copiii, cu toată lămurirea aceasta, nu cutează să-și întoarcă ochii spre fereastră, unde fișia vântul și de unde veneau fiorii necunoscutului.

POVESTEA DESCĂLECATULUI

Stefanache al nostru e om poznaș. Știe o mulțime de întâmplări de pe vremea lui Papură-Vodă și a lui Han-Tatar, — și cînd începe a spune, apoi toți rămîn cu gura căscată și cu ochii boldiți asupra lui. Nici nu știi de unde le mai scoate.

Cîteodată este ceva de lucru, are mama de tors, ori de scărmanat pene — și vin din împrejurimi fete și neveste. Intră încet, cu sfială, se așează pe tăcute aproape de sobă, cum se cuvine să facă în odaia unei cucoane, și prind a lucra. Și altă petrecere n-au — nici lăutari, nici danț — fără decît poveștile și năzdrăvaniile lui Ștefanache. Cîteodată le mai vîră el în boale cu cîte o grozăvie de țî se ridică părul măciucă în vîrfurile capului, — dar cînd e viața mai amară, cînd toți stau cu sufletul la gură, atunci parcă taie cu cuțitul funia care gîtuie, spune una, spune alta, și toată lumea răsuflă ușurată. Așa român mai rar. Pînă și pușchii cei de frățiori ai mei, niște omușori numai de un cot, stăteau pînă tîrziu, cu ochii sticliți, — și pentru ei Ștefanache a bătut toate tărîmurile vremurilor străvechi și bune. Le-a spus o mulțime de minunate povești — *Finul lui Sfințu Pe-*

treă, Popa cu trei oi, Găvănuță, Cheleş-Impărat, Fata dracului și alte multe, în care furnicau bătrîni împărați cu bărbile albe, zîne bune, feți frumoși și cai năzdrăvani, strigoi și necurate duhuri...

— Ce? zice el într-un rînd. Am să vă spun una care s-a întîmplat demult tare, dar asta-i chiar adevărată. — Umblau, cine știe cîte veacuri sînt de atunci, Dumnezeu și cu Sfîntu Petrea prin țara asta... Da' ce țară, măi tată! Numai păduri și iar păduri; și trăiau pe aici niște lifte spurcate, care cu capu cît o stamboală, care cu niște colți ca la lupi, care lungi cît un stînjén, care scurți de-o palmă, ia niște păgîni, niște *călvini*... ducă-se dracului!... Și intră Dumnezeu și cu Sfîntu Petrea pe tărîmurile acestea, și era așa, sara... Dau de-un sat, printre niște bălți, printre niște păduri, și, cum erau ei trudiți tare de drum lung, se abat spre o casă din marginea satului... Cînd să intre, niște zăvozi ca niște lupi, sar peste gard, și nici nu hămăiesc macar, — cască gurile, își împlîntă colții — și trage, și întinde... Pîna să deie bătrîni cu toiegele, zăvozii le făcuseră ferfeniță poalele anteriilor... Și strigă ei la poartă:

— Om bun, om bun! fii te rog primitor pentru niște călători bătrîni!

Și scoate pe la țîțina porții capul spre ei o dihanie zbîrlită, cu niște ochi crunți. Și se răstește răgușit:

— Ha? Ce-i?

— Uite, sîntem niște bieți creștini trudiți: cerem găzduire pe noapte...

— Ce găzduire? mormăiește dihania zbîrlită. Eu n-am casă de dat, nici mîncare de pomană!

Și sar iar zăvozii, ca niște lupi flămînzi. Și cînd se uită Dumnezeu în gospodăria celuia, vede numai dihanii spurcate care foiau prin nomol și murdărie,

și o femeie urâtă — ciurma găinilor! — și niște ploduri care țipau că li-i foame, și cereau în guramare carne crudă!

Așa era pe atunci pe pământul ista.

Și merge Sfîntu-Dumnezeu la altă casă, și-l înconjură ș-acolo cîinii, și sare stăpînul locului cu cio-magul, să le spargă capetele, nu alta! I-a alungat ca pe niște hoți. Și merge Dumnezeu și mai departe și vede pe unul care-și pusese femeia în cîrlige și o aninase de grindă, ș-o bătea cu harapnic plum-buit; și cînd a venit la poartă, duhnea de la zece pași a rachiu...

— Uite, zice Dumnezeu, vezi cum stă Dracul în-tr-însul? Ii ard ochii; i-i grea limba și cleioasă, a intrat băutura Diavolului în el; își omoară femeia are să ne omoare și pe noi; să-l lăsăm, Petre, și să ne căutăm de drum... Sălbatici oameni ca aceștia n-am mai văzut în împărățiile mele!...

Și Ștefanache își mîngîie mustățile și barba și trage cu coada ochiului spre nevasta lui Ilie Leuș-tean, pe care regulat o bate bărbatu-său, cînd vine afumat de la crîșmă. Femeia își ridică capul, privește înainte, dar parcă nu vede pe nimeni, și of-tează greu. Săraca femeia ceea! chinuită și horop-sită ca o străină în gospodăria ei! Și se uitau toți la dînsa, și ei parcă-i era rușine. — Iar Ștefanache tuși încet.

— Și grăiește-așa, Dumnezeu, și pornește mai de-partede. Se făcuse întuneric, cîinii hămăiau la porți, și un miros greu de sălbătăciune plutea peste sat. Și printre garduri îi pîndeau numai ochi crunți. La o cotitură, izbucniră răcnete, — și dădură peste un om ucis din care cursese sîngele în pulberea dru-mului. Trecură pe dinaintea unei crîșme în care

urlau păgîni de aceia, cu ochii tulburi. Și cînd zăriră așa oameni bătrîni, și străini, la vreme de noapte, traseră cuțitele și se năpustiră... Parcă era la sfîrșitul lumii, așa oameni !

Și după ce-au ieșit din sat, grăiește Dumnezeu-Sfîntul :

— Știi una, Petre ?

— Oi ști, Doamne, dacă mi-i spune !

— Uite, Petre, noi om dormi cum om putea, aici, pe pămîntul umed, cu capul pe pietre ; și ne-om învîli cu anteriile rupte. De aici poate n-om mai auzi urletele păgînilor acelora și om putea să ne hodinim în tihnă... Și peste noapte m-oi gîndi ce-i de făcut...

Și se culcară acolo. Din bălți și din păduri veneau strigăte și urlete, de la sat venea un miros greu ș-un vînt ca de pe putreziciuni, — și era așa o durere, o ticăloșie în toate părțile, că lui Dumnezeu îi dădură lacrimile și se gîndi cu amărăciune că mîndră ca o fată mare a făcut el lumea asta, mîndră și luminoasă ca pentru sărbătoare, — ș-acuma rău a ajuns, sălbătăcită ca un cuib de fiare din pricina răutății oamenilor !

Și grăi într-un tîrziu, după ce se gîndi mult în sine, cu amărăciune mare :

— Știi ce-i de făcut, Petre ?

— Oi ști, stăpîne, dacă mi-i spune...

— Uite, Petre, este în munte, sus, un creștin, un român cu frica lui Dumnezeu. E baci, și stăpînește șapte munți și șapte văi, și are feciori, și nepoți, și strănepoți, de-ar putea umplea cu ei o țară. Îți aduci aminte cum ne-au găzduit cînd ne-am coborît la ei ? da-i mult de atunci... Baciul cela-i om cumsecade. Eu zic să mergem la el, și să-l slobozim cu toată pojiția lui asupra ținuturilor acestora... Și toți din

neamul lui, cînd s-or așeza aici, or potopi pe varvarii iștia ș-or face iar grădini din împărăția mea. Și cînd om striga la poarta creștinului, ne-a ieși înainte cu pîne și sare și ne-a găzdui în patul cel mai moale, și ne-a spune vorba cea mai bună !... Așa să facem, Petre !

— Sfîntă-i vorba ta. Stăpîne !... Așa vom face !

Și cu greu adormiră. Iar cînd se treziră, își luară toiegele și porniră. Urcară muntele și se suiră spre creștete, unde cresc brazii. Ș-acolo dădură de-un neam care umbla în straie albe și purta în inimă, ca un soare, bunătatea Domnului. Acolo au fost ospătați cu fruntea laptelui și acolo și-au odihnit ciolanele.

Și s-a sculat Dumnezeu ș-a binecuvîntat tot neamul, toată seminția baciului celui bătrîn. Și era într-o primăvară atunci, — ș-au pornit, la cuvîntul Sfîntului Dumnezeu, să coboare turmele mărunte la vale pe coastă, cu ciobani sprinteni în frunte, cu ciobani sprinteni la urmă, cu dulăi pe de laturi, cu urechiații împărați ai oilor în mijloc, — ș-au mers, ș-au coborît coasta, și sunau dulce tălăngile în văzduhul primăvărat, și miroseau florile de-abia născute din mustul omătului.

Și Dumnezeu și Sfîntul Petre i-au învățat ce să facă.

Au dat foc pădurilor și stufăriilor din bălți și ardeau satele păgînilor cu fiarele la un loc. Iar codrii cei străvechi de la începutul lumii îi apăra Domnul cu toiagul său de pîrjol. Și șapte zile și șapte nopți au ars neamurile sălbatic. Și cum aștepta neamul baciului, — a dat Dumnezeu după aceea o ploaie, care a răcorit văzduhul și a umezit pămîntul. Și a zis Domnul : Uite, aici loc de fînaț ; uite, aici loc de arat ; uite, aici faceți-vă sate !

Ș-au făcut nepoții baciului sate, ș-au învățat de la Dumnezeu cum să tragă brazdă. Ș-a înflorit, oameni buni, o țară cum nu știți voi... Au apucat-o strămoșii noștri în vremuri vechi... O țară ca o grădină... Când i se ura Domnului în cer, venea aici, la noi, să se hodinească... Așa oameni au fost românii noștri odată !...

Acu nu mai este așa. Au început iar a se sălbătăci oamenii la suflete... Hai-hai ! spunea bunicu, Dumnezeu să-l ierte, că are să vie vremea să alungați și voi pe Domnul de la poartă, ș-atunci amar va fi de voi, ca și de neamurile cele păgîne !

CUFUNDARUL

După grelele vânturi și viscoliri, vine iar vremea bună, cu soare, cu cer limpede, cu albe câmpii nemărginite. Și iar vine săniuța cu Puica, și iar pornesc cu pușcașul și cu cei doi copoi, Marcu și Feiga, spre zăvoaietele pline de iepuri.

Cînd ne întoarcem sara, sîntem reci ca niște sloiuri de ghiață. Sui greu treptele scării. Pînă ce mă dezbrac, pînă ce mă pot așeza la căldură, lîngă sobă, mi se pare că trece un an! Și cum tremur întăi: parcă prin fiecare părticică a trupului meu ies fiori de frig! Și ce miros dulce și ascuțit are vinul fiert cu scorțișoară; cum se strecoară în rîulețe calde prin tot trupul, cum pune un abur între ochii cu pleoapele de plumb și cele ce mă înconjoară!

Și pretutindeni, acasă și pe cîmp, la goana cu copoi, la hăițaș, la pîndă, la vadurile cu rațe și cu gîște, bogata vorbă a pușcașului mă umple de voie-bună și mă face deseori să uit mușcăturile gerului.

Ieri a fost moină: zăpada s-a muiat. A venit numaidecît Ștefanache să mă ia la Siret, la vad. Ii pregătisem o sticlură cu rom și două pacuri de tutun.

— Ce mai faci tu, bade Ștefanache ? Ești sănătos ? bine ?

— Bine, cum dă Dumnezeu !

— Da' nevasta ce-ți face ? — Uite, am visat astănoapte că am împușcat o duzină de rațe !

— Bine, răspunde Ștefanache, foarte bine ! Eu am visat că m-am suit în pod și n-am găsit făină în lădoi. Și nevasta era supărată !

— Hm ! așa ? Atunci du-te colo, în hambar, și-i vedea cum se schimbă visul în bine. Eu am visat că-ți dau două stamboale de făină !

Iar Ștefanache zîmbește și e foarte mulțămît.

Pornim spre Siret, fără cîni, sprinteni, cu puștile pe umăr. — Noroc să dea Dumnezeu !

E un soare călduț, parcă-i primăvară ; o adiere blîndă îmi mîngîie obrazii. Din cîmpiile dezghețate se înalță pînze de aburi. Prin lumină, departe, se învîrt stoluri de nagîți cu țipete dureroase.

Am apucat peste cîmp, pășim pe colți galbeniverzii de iarbă, și pămîntul, ca un burete plin de apă, piftește la fiecare călcătură.

Pînze lucii de apă, strînse după topitul zăpezilor, se arată ca niște oglinzi, fulgerînd din cînd în cînd sub săgetările soarelui. Codobaturi se înalță abia, din încrețiturile pămîntului, zboară pe lîngă luciu, se așează, și bat din codița lungă, mirate parcă de sosirea noastră pe acele tărîmuri ale tăcerii.

Și printre zăvoaiele desfrunzite, roșcate, deodată se arată Siretul, turbure, venind mînios, cu albia plină pînă sus. Valurile lepăiesc ușor și la fiecare lovitură malul se surpă într-o fărîmare ușoară, care clipotește căzînd ca dintr-un ciur.

— Mergem în cotitura Boroiului, zice Ștefanache. Acolo dăm de rațe...

Ne lăsăm în lungul apei, pe cărarea plină de frunze moarte a zăvoiiului. Și îndată dăm de o vîină liniștită de apă, care se desprinde din rîu, se abate îmbrățișînd un cot de luncă și intră apoi iar în matca cea mare.

— Uite, aici! zice pușcașul. Și ne așezăm într-o detunătură de mal, doșiți după sălcii bătrîne, cu spatele rezemat de păretele cald de lut. În față avem apa care fuge legănîndu-se, ori cotește potolindu-se spre noi; dincolo prundișuri care merg spre un sat de pe care se ridică fumuri înalte, în stîlpi străvezii; și deasupra un cer limpede, albastru ca sineala, pe sub care se strecoară vulturi, din vreme în vreme, în zboruri line, în cercuri mari, în singurătatea și tăcerea înălțimilor curate.

Un stol de rațe trece. Dă un ocol pe sus. Parcă ne-a zărit: se înșiră într-un cîrd lung, care se înfundă grabnic în zare, departe, pînă ce se zărește abia ca o linioară neagră. Și noi așteptăm. Ștefanache stă foarte liniștit, cu pușca-i veche pe genunchi, picînd din lulea. Mie mi-e cam urît.

— Mi se pare mie, dragă Ștefanache, că azi nu prea o să avem noroc...

— De ce? zice românul. Avem vreme. Numai să vie vîinat și norocu-i gata... Adică dă, — după cum îți și faci, norocul...

— Ba dacă vine vîinatul, de scăpat nu scapă cît e cucul!... Eu-s tata lui!...

Ștefanache se scarpină în cap.

— Nu zice vorbă mare, cucoane. Eu am văzut boieri mai bătrîni decît dumneata, vînători vechi, care s-au luat cu ziua tîngului și le-a trecut pe sub nas frumuseță de vîinat!

— O fi! zic eu.

Și mă gândesc că nu umblu cu pușca de ieri, de-afaltăieri. Orice român, vânător, dacă ar avea pene, s-ar umfla strașnic în ele. Iar eu, ca vânător ce eram, mă uitam cel puțin cu dispreț la șubreda pușcă a lui Ștefanache.

— Ce să scape? ce să scape? Apoi nu mă știi pe mine?

— Știi, cum nu? răspunse încet Ștefanache și clătină din cap.

Deodată, dintr-un desiş de zăvoi, de pe Siret, se desprinde ceva negru. Plutește înotînd și se lasă domol spre cotul nostru.

— Ce-i? zic eu. Și inima-mi zvîcnește.

Ștefanache pîcîie din pipă.

— Ce să fie? Un cufundar. Da-i departe tare. Mai are vreme pînă să intre în bătaia puștii. Să-l așteptăm și noi ca niște oameni cumînți...

— Dar dacă se duce? zic eu. Nu-i mai bine să cerc? Poate-l ajung.

— Aș! dacă a fi să fie al dumnitale, nu te teme, că nu scapă. De ce să strici un foc? Dă-i pace. Poate să fie al dumnitale, poate să nu fie... Parcă poți să știi? Ce putem noi ști? Nimica. Sîntem așa: Uite, ne duce apa ca pe niște paie. — Și pîcîie liniștit din lulea. — Da-da, ca pe niște paie, îți spun eu. Ne ducem așa: pfui! ca fumul ista: parcă nici n-am fi fost! Gheorghe Timofte din Stolnici nu era să moară din pricina unei nojițe de la opincă? Asta-i viață? A dat jumătate din el morții, ca să scape!

Eu mă întorc mirat, cu ochii holbați:

— Ce vorbești, omule? Cum jumătate?

— Bine. Asta a fost azi o săptămînă. Iese omul așa, cam cu chef, de la crîsmă, și pornește spre casă.

Da' el șede dincolo de drumul de fier : pe acolo, prin Stolnici, știi că trece trenul. Și hai-hai, mormăind cum i-i obiceiul, suduind pe cutare și pe cutare, ajunge la linie. Acolo venea iapa-neamțului. Venea duduind, cu ochii cei roși aprinși, că era noapte... Și Gheorghe dă să treacă... Când colo, hiț ! parcă-i trage cineva piciorul înapoi. Se animase o nojiță de la o opincă între șine și-l ținea pe loc, acolo ; și trenul la o sută de pași, ca un balaur venea, venea huind !... Mare comedie !... Trage piciorul, se zbate, se zbate ca un nebun, îmbrîncat, trăgînd din răspu-teri ; o sudoare de ghiață îl înfășură ; nu mai vede înaintea ochilor, răcnește o dată tare, nu mai știe pe ce lume-i... iar mașina-i aproape, parcă-l arde cu răsufletu-i de foc... Ce-a fost atunci, nici el nu-și mai aduce aminte ! Atunci a văzut el moartea cu ochii și s-a gîndit să-i deie și ei ceva, s-o împace, — și pe brînci s-a tras îndărăt, și-a ferit trupul cît a putut, și numai piciorul i-a rămas acolo, pe fier, — și a trecut trenul, i-a tăiat scurt piciorul ; a trecut și s-a dus duduind, iar pe Gheorghe l-au ridicat alții dintr-o baltă de sînge și pe brațe l-au dus acasă !...

— Cum se poate ! zic eu. Și mă strînge în spate un fior rece.

— Așa cum spun... șoptește Ștefanache. Fiecare lucru mic, cît de mic, își are urmările lui. Iaca, pen-tru nojița aceea a lui Gheorghe ai prăpădit și dumneata bunătate de cufundar !

Și nici n-apuc a mă întoarce. Ca fulgerul își înalță pușca. Pocnitura izbucnește duruind peste apă, — și, cînd mă uit, cufundarul venea cu pîntecele în sus pe lîngă mal, cotea încet spre noi, în brațul Boroiu-lui.

— Așa, măi bade ? strig eu cu ciudă.

— Așa cum spun eu ! zice rînjînd pușcașul.

Și se scoală, se lasă pe brînci la mal și, cu stratul puștii, trage paserea cu luare-aminte. O ridică apoi și mi-o arată în lumină, cu obișnuitul lui zîmbet poznaș.

Dar îl văd înălțînd capul, mirosind parcă vîntul. Strigă înăbușit :

— Na-na ! uite rațele ! ia sama !...

Dar acu rațele nu mai aveau nici un haz ! Am tras ce-i dreptul în stol ; au căzut două ca plumbii pe mal, două rațe frumoase, cu niște pene de-a dragul ; — dar n-aveau, frate, haz ! Pîcîleala lui Ștefanache îmi cam scăzuse fumurile mele de mare vînător.

Și, cu toată rușinea, ți-o spun și ție, — c-a fost cu haz bată-l să-l bată de ticălos ! Ce să fac ? Acu trebuie și eu să rîd, că n-am încotro !

VESTITORII

Erau doi băieți numai de-o șchioapă, cu niște cușme mari pînă peste ochi, și înfășurați în sumane cu mînicile lungi. Măcar că porniseră de la amiază, mai aveau mult pînă în sat la Viișoara, drumul era greu prin zăpadă, ș-acuma, la urmă, își cam tîrau opincile mari înfoiate cu paie.

De sărbătorile Crăciunului, așa se pornesc băieții, cu steaua, spre satele mai bogate. Indrăzniseră și ei, cu steaua lor, să pornească peste oîmpuri, peste podul de ghiață al Siretului, spre valea împestrițată de nenumăratele case ale viișorenilor.

Amurgul punea o umbră albăstrie pe neclintitele întinderi de omăt. Și ei mergeau greu; acuma sfîrșiseră vorba și nu îndrăzneau parcă să se mai uite unul la altul. Clopoțelul stelei suna din cînd în cînd slab deasupra lor. Ei ridicau capetele și se uitau pe sub marginile căciulilor spre zare. Nu se vedea nimic. De-abia se apropiau de Siret.

În oglinda mare a rîului începeau să tremure luminile stelelor de sus. Și era o liniște adîncă, parcă împietrise lunca neagră pe lîngă care se strecurau

ei, coborînd malul. Opincile fiștiră aspru pe gheață. Se apucară amîndoi de umeri și, încet, trecură dincolo, pe podișul lucios, prin tăcerea tainică a înserării.

După ce urcară celălalt mal, rămaseră privind înainte. Satul nu se zărea. Se întoarseră unul spre altul. Buzele celui mai mic prinseră să tremure.

— Nu se vede nimic ! murmură cel mai mare. Iar glasul mezinului începu să scîncească :

— Ne-am rătăcit. Ce facem noi acum ? Au să ne mînințe lupii...

Cel mare își înghiți plînsul cu greutate și zise :

— Măi Ionică, și tata-bătrîn zicea că l-a apucat odată o viforniță, și el a mers înainte și a scăpat...

— Mi-i frig ! îngîină cel mic.

— Vîră-ți mîinile în mîinici, bine, — și grămădește-le sub barbă. Steaua o duc eu. Cînd om ajunge, avem să oîntăm și avem să ne rugăm să ne găzduiască cineva pe noapte. Ți-i foame ?

— Da.

— Au să ne deie și mîncare. Da' să oînți bine ! N-ai uitat *Trei Crai* ?

— N-am uitat, zise mezinul smîrînd din nas și ținîndu-și plînsul.

Merseră înainte prin lumina cenușie a serii. Înaintea, în urma lor, pustiu de zăpadă ; frigul creștea și zăpada scrișnea ascuțit sub opinci. Din cînd în cînd se opreau o clipă, cu sufletele înfricoșate, căutau să pătrundă umbra care-i împresura, nădăjduiau să prindă zgomote de viață omenească. Se auzeau cîteodată, în răstimpurile acestea, croncăniturile aspre ale cioarelor, amestecate cu țipetele slăbite ale stăncuțelor, departe, cine știe deasupra cărei lunci. Tresărîrea aceasta de spaimă se potolea îndată. În

tăcere, porneau, se cufundau tot mai tare în întunecime, și își țineau plîsul cu fălcile încheștate. Răzbăteau prin noapte așa, — parcă fiorul singurătății le dădea putere. În capetele lor de copii, acolo, sub cușmele de oaie, răsunau cîntecele sfinte ale Nașterii Mîntuitorului. Gîndindu-se la ele, se gîndeau și la culcușul cald, și la aburul mîncării din satul cătră care porniseră. Samă bine nu-și dădeau de taina serii aceleia, nici de cîntecele pe care trebuiau să le înalțe cu glasurile lor curate, totuși ei duceau o veste mare, cu steaua sub care se îndoiu, ridicîndu-și umerele și strîngîndu-și mînicile sumanelor sub bărbie.

Pentru cei mici și umiliți, pentru ca sufletele lor să nădăjduiască și să se mîngîie a răsărit odată o stea și s-a născut un prunc, care mai pe urmă a umplut lumea cu lumina bunătății. În umilință s-a născut copilul sînt, umilit a trăit, umilit și-a dus crucea spre osînda pe care cei răi i-o pregătiseră; pentru cei mulți și sărmani a murit. Dar în sufletele celor mici, de atunci a ars neîntreput lumina credinții pentru zile mai bune, — și nădejdea aceasta mergeau s-o vestească cei doi copii, fără să-și dea samă; cu cîntecele și cu steaua lor se duceau să umple de voie-bună inimile oamenilor, și mergeau, tremurînd de frig și scîncînd prin noaptea de iarnă, și clopoțelul de deasupra capetelor lor tremura dulce.

— Măi Ionică, ți-i frig tare? întrebă cel mai mare, Vasile.

— Mi-au amorțit mînile pînă la coate... suspină mezinul.

Și celui mai mare îi era frig și ținea îmbrățișat mănunchiul stelei ca un ciung, căci de palme nu se

mai putea sluji. De durere, lacrimi îi izvorau, umfându-i găvanurile ochilor.

Mezinul zise :

— Ce ne facem noi, că satul nu se mai vede ?

— Acuși au să se zărească luminile ferestrelor, răspunse Vasile.

— Dar dacă ne rătăcim ? Au să iasă dihăniile.

— Ne-om ruga și noi lui Dumnezeu și ne-a scapa de ele.

În singurătatea asta, pentru amîndoi vorba Dumnezeu avu un răsunset deosebit, cu totul altul decît în rugăciunile bolborosite repede sara și dimineața. Era ceva tainic de care nu-și dădeau sama.

Și răzbătură înainte, — lor li se părea că de ceasuri nenumărate mergeau ; rar, cel mic îndrepta spre celălalt cu glas înfricoșat cîteva cuvinte ; rar se întorceau pe jumătate, uitîndu-se unul la altul și zăririndu-se negri, ca niște umbre. Și de-abia într-un tirziu vestitorii aceștia umiliți văzură izvorînd din întuneric nenumăratele stele ale satului, și cînd intrară pe ulițile împrejmuite de garduri negre, li se păru că gerul a slăbit. În hămăitul întăritat al unui cîne, pătrunseră într-o ogradă. Vasile apărea steaua cu bățul, — și olopoțelul sună sfios la ferestre.

Se auzi bufnind ușa de la casa cea mare, pe urmă ușa de afară a tinzii se deschise, și românul, cu capul gol, se arată în prag.

— Primiți stelari ? întrebă Vasile.

Glasul lui era așa de slab și plin de tremur, și mezinul prindea să scîncească așa de pripit, năvălit de lacrimi, încît omul se plecă înduioșat spre ei.

— Voi nu sînteți de aici, măi țică, — ha ? Apoi se răsti la cîne. — Hi, javră ! — ia dați-vă bre, în-coace, intrați în casă. — Măi femeie ! ia deschide ușa

să intre steaua... Așa... oameni sînteți voi, ori s'oiuri de ghiată?... Incet să nu păliți steaua de prag...

Opincile înghețate ale băieților bocăneau ca niște cizme. Intrară în casă; steaua suna subțire și vesel: țing-ling!

Gospodarul, om tînăr, ca de treizeci de ani, zdravăn și spătos, se uita la ei ca la o minune.

— De unde, sînteți voi, mă?

— De la Bordeieni, răspuse cel mare.

Lumina parcă-i orbise și căldura parcă-i topea.

— Ia desfaceți-vă de cotrențe, măi voinicilor! zise iar omul.

Vasile așeză steaua încet subt icoane și începu să dezbrace pe frate-său. Femeia, subțirică și tînără încă, se înălțase de la măsuta cu trei picioare și-i privea minunată, cu mîinile subpuse.

— Da' vi-i tare soacra, bre! grăi iar omul. Iaca, chiar acu umblam să ne punem la mîncat. Veți mîncea și voi, că este de unde, slavă Domnului! Da-ntăi să-mi cîntați. Ați înțeles?

Cel mic scîncea încă. — Românul se întoarse spre cuptor.

— Da' Ghiță unde-i? Măi șolticule, ia dă-te jos! ce-ai fugit? nu te teme, că nu te mîncă, doar îs tot băieți ca tine...

După horn, se auzi un mormăit subțire, apoi un căpșor balan ș-un deget care scobea în nas se arătară la lumină.

— Vină-ncoace, zise femeia, și apucîndu-l de mîină, îl trase și-l scoase în mijlocul casei, lîngă măsuta pe care abureau mîncarea și mămăliguța. Copilul, un ciot numai de doi ani, se uita spărios la cei veniți și-și trăgea, încovoindu-se în jos, mîina pe care i-o ținea maică-sa.

Gospodarul se întoarse spre stelari :

— Ați gătit? Acu să vă dezghețați la mîni
întăi. — Vra să zică, sînteți din Bordeieni? Ș-a cui
sînteți?

— A lui Ion a Balașei... răspunse cel mare.

— Tata-i *confiliu*! adăogi sfios cel mic.

— Apoi da, cum nu, îl știu! răspunse omul Și
cum de v-a lăsat el să porniți pe așa ger?

— Am pornit noi singuri.

— Și nu v-a fost frică de lupi?

Copiii nu răspunseră. Omul se uita zîmbind la ei.
Apoi îi întrebă iar :

— Da' la Vetleem știți voi ce a fost? Ia să-mi
cîntați cîntecul acela, cu Domnul nostru Iisus.

— Il știm! zise repede Vasile.

Se apropiară amîndoi la icoane; înălțară steaua
sub candelă, o zguduiră încet, și clopoțelul sună
ușor. După aceea își ridicară ochii spre rumeneala de
zori care învăluia chipul Maicii Domnului cu pruncul
la sîn, și începură cu glasuri curate :

Trei Crai de la Răsărit

Cu steaua călătorind...

Și omul rămase și el uitîndu-se spre icoane cu
ochii duși, și băieții cîntau subțire, cu glasuri moi,
cu gîturile ridicate. Se opreau o clipă, înghițeau și
iar porneau, cîntînd nașterea Mîntuitorului. Femeia
ridicase pe Ghiță în brațe, asculta pătrunsă parcă
de taina serii aceleia și ochii i se umplură de la-
crimi. Și-n toată casa era liniște, și-n tăcere glasurile
copiilor cîntau vestea cea bună. Străinii veniți tre-
murînd prin frig și prin întuneric, necunoscuții care
le deschiseseră ușa găzduirii, acuma stăteau înfrățiți,
și cîntecul simplu umplea sufletele de mîngîiere și
de lumină.

MORARUL

Mă apucase vremea rea la baltă, o ploaie viiforoasă care răscolea în şuvițe lungi, în stropi fumurii apa, care apleca pînă în unde pămătufurile roșcate ale trestiiilor. După asfințit, odată cu nouri ca păcura, veni noaptea grea, posomorită, cu miile-i de glasuri de spaimă. Și la adăpost, în moara afumată, în jurul focului, de sfat cu românii apucați de noapte și vreme rea ca și mine, ascultam ciuruitul ploii pe acoperișul de șindrilă veche, deasupra, — pe cînd morarul, după ce ne ospătase cu mămăligă din fruntea făinii și cu pește zvîrlit viu în jar, fript înăbușit și tăvălit în salamură, ne spunea cîte grozăvii toate despre întîmplări vechi, «cînd erau oamenii altfel, nu ca acum!»

Rîșnițele se odihneau.

— Au muncit destul astăzi! zicea moș Gavril, morarul. Las' să se odihnească și ele. Poate ți-i gîndul să spui că nu?

Și se uita drept, printre sprîncenele tufoase, cînd la unul, cînd la altul.

— Ba las' să se odihnească! zice unul.

— Hm! mormăie moșneagul și scuipe iar în jar.

Din lăptoc, pe sub roți, tremură apa cu sunet de cristal. Și focul arde, filfîind cu limbi roșii care se încovoiaie ca sfîrcuri de bice, zvîrlind umbre fugare pe părăși și pe marile roți neclintite.

Moș Gavril își freacă barba tunsă scurt și iar parcă se răstește la noi :

— Eu aș *bea* o țigară de tutun, domnule !...

Și asta-i una din cele multe ale moșneagului : zice *domnule*. «Cum zic boierii... Adică noi ce, n-avem voie să zicem așa ?»

— Și-aș bea o țigară, că n-am ce face alta... Cum ? poate ți-i gîndul să spui că nu ? Ha ? Acuma eu cu luleaua n-oi bea, să mă tai...

— Și de ce ? întreb eu, întinzîndu-i tabacherea mea.

— De ce ? Apoi vezi, aici e aici... Un bunic, un răsbunic, nici nu mai știi ce, de al *nostru*, sta tot în moara asta... Și cum bea el cu luleaua, iaca vine și dracu... Ce ? adică... ce te uiți așa, nu știi cum ? Hm ! domnule ! ți-o spun *eu* ! Și vine dracu — bată-l Dumnezeu să-l bată și înfunda-i-ar toaca raiului urechile — și se pune așa la foc, bunăoară cum stăm noi aici, — ș-odată, cu dosul palmei, pîc ! în lulea... Ei, al dracului ! Nu i-a dat focu-n ochi ? N-a rămas omul chior ? Cum ? poate ți-i gîndul să spui că nu ?...

Moșneagul grăiește cam cu ciudă. El înțelege că trăim în vremuri grele, — cum spune întotdeauna, și vede bine că credința s-a dus, — he-he ! parcă nici n-ar fi fost... Vremea lui *Antihărt*, ce crezi ? Și înțelege că acuma cu greu se cred poveștile cele vechi, întîmplările bunicilor și ale răsbunicilor... Și de aceea se uită așa, cam încruntat, la zîmbetele noastre...

— Cum? A venit necuratul în moara asta? grăiește unul din oameni, scormonind jarul.

— Da! zice îndesat moș Gavril. Da! Da! a venit! Pîn'ce n-am adus eu șapte popi ș-au cetit o noapte întreagă, — cite un galbăn le-am dat, — n-am scapat de pacoste... Chiuia printre roți și prin pod, în fiecare noapte, domnule! Cîte a pățit bătrînul — pfii! Trei zile și trei nopți să le povestești și să nu mai gătești... Ei, dar erau și alți oameni. Acu ce? Acu poți să zici că-i pieirea lumii... Nu umblă oamenii ca Aghiută, pe două roate? Umblă! Nu trimet scrisorile pe sîrmă — la mama dracului? Trimet! N-au închis pe Caraoschi în *meșină*, de pufnește și țipă și duce cîte douăzeci de căruțe pe șine? Au închis! Duce! Ce? Cu mine nu merge, domnule! Eu știu! În vechime era altfel...

— Pe atunci umbla necuratul în voie... șoptește un glas.

Moș Gavril își răsrînge buzele cu dispreț:

— Ce? Umbla în voie? Ei și ce? Da! Umbla! Da-i vorba că erau altfel de oameni!

Și iar ne privește urît. Dar se vede că are gust de vorbă.

Eu zic, întinzînd tutunul:

— Nu măi faci o țigară, moș Gavril?

— Fac, să știi că fac, domnule! Și eu din lulea nu ți-oi bea, să mă și tai!...

Focul scade. Pe unele fețe luminate sticlesc ochii ca stelele; alte obrazuri stau în umbră. Și moș Gavril trage adînc din țigară și zvrîle fumul pe nas și prin colțul gurii închizînd dintr-un ochi. Ploaia ciuruie domol deasupra; sub roți apa picură răsunător: pic-pic!

— Apoi acu baba doarme, zice moș Gavril; dar

să fie ea aici, și-ar face cruce, și-ar stupa în sîn și m-ar afuma cu tămîie... Cumplită *fumeie!* Nu-i place ei s-audă lucruri de acestea, și pace! Și cum spun, sta *bătrînul* în moara asta... și iaca vine, într-o bună zi, un moșneag cu o traistă de grîu la măcinat... Bine, macină... Dar bagă de samă morarul la cela, cînd răscolea făina cu mîna, — că avea la degete niște ghiare lungi ia așa, — lungi și ascuțite... Cînd răscolea făina, i le-a văzut; cînd și-a tras mînile afară, unghii ca la toți oamenii... Iar sara, cînd să plece străinul, aude bătrînul glas:

— Morarule!

— Ce-i?... M-ai strigat?

— Nu, nu te-am strigat, zice omul, și pleacă cu sacul în spate.

Moș Gavril stă o clipă, parcă se gîndește, cu ochii ațintiți spre umbra neagră de sub roți. După aceea povestea prinde a curge înceată.

Se face noapte, stă moara. Bătrînul vrea să închidă ușile. Scoate afară capul și se uită-ncolo, se uită-ncoace... Din stuh pornește iar o șoaptă, parcă tremură pe vînt:

— Morarule!

— Mă strigă cineva! zice bătrînul; — și iese. — Era om strașnic, cît un munte. Rupea potcoava-n degete ca pe un vreasc, ce crezi? Să se înfricoșeze el de ceva, — nici vorbă!

Se uită-ncolo, se uită-ncoace, întuneric beznă. Dă să intre pe ușă; înapoi iar s-aude glasul, ca o adiere:

— Morarule!

Se întoarce iar și face cîțiva pași pe malul iazului. Nimic. Dar chemarea iar izvorăște din întuneric. Și

se ia după glas, prin noapte, și merge el pînă la marginea satului. Acolo, într-un bordei, un sîmbure de lumină. — Intră înlăuntru; dar nici nu l-a chemat nimeni, nici nu și-a dat samă de ce intră.

Acolo, în bordei, un moșneag, o babă și o fată. Moșneagul parcă era cel ce venise la moară; baba avea un clonț care-i intra în gură; fata, minunea minunilor, dar nici nu privea, nici nu zîmbea, nici se mișca. Sta ca o stană. — Și moșneagul cu baba ședeau la vatră și se uitau la o ulcică ce sta lîngă jaratic cu fundul în sus.

Se oprește morarul. Nimeni nu-și întoarce ochii spre el. Parcă un farmec îl împresoară. Fata stă neclintită, fără suflet ai zice, — pe cînd, dintrodată, în ulcică, ceva viu pare a se zbate, ceva viu ca un suflet omenesc, și un glas subțire țipă jalnic:

— Morarule! morarule!...

Bunicul înlemnește. O tăcere cu un fior de ghiață i se abate pe inimă. Simte că ceva îl trage, îl soarbe, și inima prinde a-l dura. Un ac fierbinte îl înțeapă sub țîța stîngă, iar glasul, cu durere îl strigă:

— Morarule! morarule!...

Și deodată îi vine în minte semnul crucii. Iși face cruce cu limba, repede. O căldură lină îi străbate trupul; de pe brațe, de pe picioare parcă-i cad lanțuri, — și se trezește afară, în răcoarea nopții. Se repede spre moară. Se împiedică și cade. Se ridică și dă cu ochii de bordei. Iar își face cruce, și pornește rostind *Tatăl-nostru*.

Apoi cu asta nu se putea să nu răzbată; și ajunge la moară, într-un suflet, ostenit, cu ciolanele frînte. Cînd colo, la moară, stavilele scoase, roțile pornite, vuind și fărîmînd apa în speteze, rîșnițele hîrîind, — iar ici, poate unde stăm noi, — hm! un oaspete, un

om pe care nu-l văzuse niciodată. La lumina focului îi sclipiră ghiare la mâni; dar cînd se uită morarul de-aproape, degetele erau ca la orice om.

Se alătură de străin, mirat; vrea să-l întrebe. Cella se întoarce și rînjește.

— Ce cauți aici? întreabă morarul.

— Am venit c-o țiglă de friptură...

Și rînjind, întinde pe jaratic o țiglă în care era înfiptă o broască mare, spintecată în două. Se apleacă și întinde o limbă lungă, roșă și ascuțită, și atinge cu vârful ei broasca. Se îndreaptă apoi și rînjește iar, cu ochii cînd albi, cînd negri, cînd ca două lumini verzii:

— A! bună friptură!...

Și dintrodată răsar alături, lîngă jar, și baba cu pliscul intrat în gură, și fata neclintită, ce pare fără suflet, și ulcica care tremura, se tînguia și chema duios: — Morarule! morarule!

Atunci se mînie dintrodată omul. Lui nu-i prea sufla așa oricine în borș! Iși umflă coșul pieptului, face o cruce mare cu dreapta, își înalță pumnul, și, cînd răcnește odată: «Piei, dimone!» și pumnul îl lasă ca pe un baros de fier pe ulcică.

Ș-un pocnet mare cutremură moara, ca de tunet. Roțile și apele stau, undele fug tremurînd printre speteze; cu flacări rupte din jar, cu fum de puicioasă, se înalță albăstrii, se stîng și bătrînul și baba, și rămîne, în lucirea lină a jarului, cu fața în sus, cu mîinile pe piept, cu ochii închiși, fata fără glas și fără privire...

Moș Gavril tăcu. Apele picurau sub roți, pic, pic, pic, într-o liniște adîncă.

— Asta-i o poveste din alte vremuri... zise el domol și zîmbi în lumina scăzută a jarului.

— A fost asta ? — N-a fost ! șoptesc eu cam cu sfială.

— Poate n-a fost, da, poate n-a fost ! răspunde morarul. Da' dacă așa spun bătrînii... Domnule ! așa spun bătrînii ! Și poate ți-i gîndul să spui că nu ? Acu-i vremea lui Antihîrț, nu se mai petrec așa lucruri minunate... Acu nici dracu ! — ptiu ! — n-are cînd sta la palavre... Ba acu fuge și de copii... A fugit ci-că într-o fîntînă părăsită ș-au dat de dînsul ș-acolo ; s-a ascuns într-o oală spartă pusă într-un par, — și dimonii de copii nu i-au dat nici acolo pas : s-au pus cu pietre să dea la țintă, să spargă oala... Vai de capul lui ! D-apoi aici, la iezătură ? Nu vin cu sîinii plini de bolovani, și nu-l *încuie* la fund ? Toată ziua : buf ! buf ! Zice că închid pe necuratul în fundul apei. Ce să-l mai închidă ? S-a dus, pfui ! Nu mai este...

Asta-i ! Nu mai este ! — Dacă a fi fost vreodată... Asta-i ! Eu, alt diavol decît omul, spun drept, n-am văzut !...

Și moș Gavril începu a rîde răsucindu-și altă țigară din tutunul meu.

Apoi, în stîngerea flacărilor, o tăcere mare ne învălui pe toți, ca o taină.

GHEORGHİTOAIA

Mai zilele trecute, doi creștini sfătuiu aproape de mine, în fața crîșmei, în pulberea aurie a soarelui de primăvară. Păreau doi oameni cumsecade după înfățișare; aveau pe trup sumane bune de noatin, și opinci nouă în picioare; în cap căciuli cu zagara, ca muntenii, și la chimir cîte-un cuțit de-un cot. — Știi, se îmbrăcaseră în chip deosebit pentru serbarea sfîntei primăveri, că era o zi de lumină, de cîntece și de nădejde, subt o albastră boltă limpede ca lacrima, cum de zilele mele n-am văzut, frate dragă! Și erau și ei mai plini de nădejde, mai ușori, scăpați de povara lungilor zile mohorîte ale iernii. — Iși mîngîiau mustățile castanii, și obrazurile rase proaspăt cu custură de coasă, și vorbeau domol, ceva mai la o parte de îngrămădirea pestriță a celorlalți săteni.

Iar eu mă gîndeam la altceva deocamdată. Glasurile lor îmi picurau în urechi tot mai limpezi, mai lămurite, pînă ce prinsei șirul. Și fără voie ascultam.

Și unul răspundea la o întrebare a celuilalt.

— Apoi să-ți spun cum a fost, măi cuscre... Adică ce să-ți spun, că-i fi știind și tu...

— Nu, nu știu... și celălalt scutură din cap, cu ochii spre crîsmă. Deodată zise în șoaptă : — Na, că iese...

— Cum ? Nu. Stăi, că mai are de furcă !... Are el un aht la inimă, — s-a sfîrșit ! Bea de dimineață, de cînd a venit din Blăgești... A venit și cucoana...

Celălalt își înălță capul și-și privi tovarășul pe sub căciulă, cu gura căscată.

— Ce ? Care cucoană ? ce cucoană ?

— Aha-ha ! că bine zici : nu știi... Cucoana lui ! o *madaramă* de la tîrg ! Madamă i-a trebuit ? Iaca, acu a găsit pe dracu !...

— Cum pe dracu ? Cine ?

— E ! măi bade Gîțule, nu te mai face, că te-am dat dracului !...

Gîțu clipește din ochii mici și rîde.

— Nu știu, măi cuscre Ilie, zău nu știu ! Cînd e șagă, e șagă ! Cum a găsit adică pe dracu ?

— Ei, na-ți-o bună ! Asta-i greutate, să găsești pe dracu ! zise rîzînd cuscrul Ilie. Și după cît am auzit, român zdravăn era și fudul, și se ținea bine ; la chimir cu zimți, în ocol cu vite... Dar dă, ce să-i faci ! Dacă i-a trebuit madamă !

Ce te boldești așa la mine, mă ? Nu mă înțelegi ? Vrei să-ți urlu la ureche ? Madamă, măăă ! — Vai de pacatele mele ! Era calicia în picioare, — așa mi-au spus și mie alții... Eu nu știu, dar se poate să fi fost altfel, dacă era o madamă ? Calicie goală, mă ; și i-a căzut așa dintrodată cu tronc calicia, mă, — de ardea inima-ntr-însul ca-n focul cel nestîns... Cum zice la carte ? Că tu știi, cînți la strană... Sodoma ! Focul de la Sodoma ! Așa ! Bat-o s-o bată de dragoste ! Om cuminte era el ? Spune, măi, era om cuminte ?

— Da' de unde !

— Atunci ia de bine păhărelul ista și să taci din gură ! Femeie lumeată, bre, și iubeață, tea ! Lucru mare ! Sta, măi, de vorbă c-o lume, bat-o Dumnezeu ! Pe cine nu cunoștea ea la târg ? Pe toți îi cunoștea ! Vai de pacatele mele !

Și cuscrul Ilie își trase un pumn în căciulă și scui-pă printre dinți peste masa pe care sticleau în soarele după-amiezii garafa cu vin și paharele.

— Și zici că nu știi ? Mie mi-a spus ieri Gheorghe Panțiru. Is o leacă de neam ei amîndoi, așa, de de parte... Și ce mi-a spus ! Mămulică maică ! Bre ! Rochii de matasă îi făcea, bre ! Chelbosului tichie de mărgărintar îi trebuie ! Și i-a cumpărat pălărie, o coșarcă cu flori în cap, na ! Măi, și unde mi se învîrtea madama, unde mi se învîrtea *iușca* ca o cucoană de cele mai prima ! Și unde-și întorcea ochii pe dos ! Și el ca un biet om în urma ei, se uita cu gura căscată ca la o minune ! Femeie ca a lui nu se mai găsea ! Și ea fugea cu pălăria pe-o ureche și cu florile bălălăind, și el cu limba scoasă după ea ! Să-i ieie mama dracului !—De ce i-a trebuit lui, măi, *fumeie* cu pălărie ? Spune și tu ! Da-te-aș dracului ! — Tu rîzi, măi bade Gîțule ! Dar uită-te la dînsul, că iaca, iar a scos capul pe ușă ! Uită-te bine, — uită-te ! Iți mai vine a rîde ?...

Cuscrul Ilie tăcu. Badea Gîțu nu răspunse.

Iar în prag sta un creștin cît un munte, cu niște pumni ca niște barosuri, c-un grumaz de taur, și cu un obraz mare roș-vinețiu, buged, cu sprîncenele lăsate pe niște ochi mici grămădiți între osul frunții și umerii umflați ai obrazilor.

— Il vezi ? Să taci din gură și să nu mai crîcnești ! Cine l-a ticăloșit așa ? Că era, măi, om de omenie ! Avea chimirul plin de zimți ș-o gospodărie halal !

Măi, rochiile și balurile, și pălăriile, bată-le Dumnezeu să le bată!... Zicea bunica, Dumnezeu s-o ierte: — Ehei-hei! sfârșitul lumii nu-i departe! Va veni sfârșitul, cînd or umbla căruțele fără cai și muierile cu pălării! Măi! ș-așa-i, măi, să fiu al dracului! Și căruțe fără cal, cu foc și cu pucioasă și cu abur, și țipă de-ți trece prin urechi, și mădămi cu pălării, bre, — spune și tu, n-avea dreptate biata babă?

Și s-a păraduit așa muncușoara omului, — s-a dus ca și cum n-ar fi fost! Pe gură de lup s-a dus, măi frate! Și cînd nu mai ai ce, — e-e-ei? Ce mai faci? Bați din buze? Ce faci, ha?

— Nimic nu faci, zise încet Gîțu, cu ochii mici, lucitori.

— Cum? Ha? Nu faci nimic? Da-te-aș dracului! Ba faci, măi! Gheonghițoiaia a făcut, n-a stat cu mîinile în sîn! Ca să facă gusturile nevestei, a furat doi cai, măi, caii popii de pe cîmp, de la păscut, și i-a vîndut! Asta a făcut!

— Ei? Da' pe urmă?

— Pe urmă? La gros, unde putea să se ducă? Ș-a stat doi ani închis.

— Da' femeia?

— Madama? L-a lăsat. Da-i vorba că n-o lasă el. Se ține de ea, se ține scai, și ea nici nu se mai uită la el. Dacă nu mai au de unde ieși rochiile de matasă și pălăriile, — ce să-i faci? Măi dragă, s-a sfârșit dragostea noastră, ca și floarea din fereastră!

Nu le mai auzii glasurile. — Prin lumina mare a primăverii urmăream zboruri de fluturi care treceau tremurînd spre livezile albe și se întorceau pe vîntul ușor, plin de miresme dulci. Departe, departe, în văi, răsufiau aburi iazurile. Cînta un cuc cine știe unde... Și eu ca printr-un abur, printre gene, zăream crîșma

afumată, cu ferestrele pline de clondire și covrigi, vedeam mulțimea grămădită care petrecea sărbătorind Floriile.

Erau mese, erau sticle și pahare, erau fețe cu ochi lucitori, guri cu risete de bunătate...

Și dintrodată o îmbulzeală; ca un val negru norodul se prăvălește spre ușa crîșmei.

Ș-aud un glas, un strigăt mare:

— Nevasta mea ești! nevestă legiuită! Ce cauți aici?...

Un răcnet amar, un răcnet de mînie, care se pierde în murmurul mulțimii îngrămădite. Și alt glas, ascuțit, tăios ca un cuțit, răspunde, — și deodată văd pe *fumeie*. Da, e cu pălărie, cu rochie de tîrg, îmbujorată la față, cu ochii stielind, — ș-un pantalonar, un oarecine, cu ochii pironiți spre streșina crîșmei, stă lîngă ea, — pe cînd mugetul lui Gheorghitoaia tot mai amar se deslănțuie. Parc-ar ruga-o, răgușit, cu ochii rătăciți; și ea își poartă capul împodobit, ochii negri frumoși, de la el la cei din jur, repede, fără să țintească nimic, dă din mîni iute, parcă e mînioasă, vrea să plece.

Și glasul lui răgușit se înalță:

— Unde te duci? Unde te duci?

A întins mînile, și-a întins gîtul după ea, cu ochii topiți, ca spre junghiere. Și-i tremură buzele, și fața i s-a încrețit dureros.

Și mulțimea miloasă se desface o clipă.

Femeia pornește spăriată, zice pripit o vorbă, pe care poate n-ar fi voit s-o rostească așa de tare:

— E beat! De dimineață n-a mai contenit...

Omul s-a cutremurat dintrodată; s-a repezit.

Dar oamenii au întins brațele, l-au oprit; glasuri pornesc, adînci, înăbușite, ca un murmur slăbit de

tunet. Și Gheorghiuoia s-a oprit între piepturi cu capul aplecat, parcă ar fi avut pe grumaz o piatră de moară.

Știu că-n sufletul lui geme o durere nemărginită, o disperare de moarte, pe care nici anii pustii, nici băutura n-au putut-o alina. Nici zilele ce vin nu o vor alina, pîn'ce va veni adîncul ceas al liniștii!

O clipă scurtă de răgaz. Și-n văzduhul curat, în undele înălțimilor, a tremurat plîngerea duioasă a cocoarelor, care aduc pe aripi pacea și mîngîierile primăverii.

Și n-avui cînd să-mi înalț privirile spre ele. Gheorghiuoia își încordase grumazul. Izbită năprasnic, mulțimea se prăvăli în laturi; și uriașul făcu un salt, își întinse brațele vînjoase cu vinele plumburii umflate, mai scutură o dată ca într-o izbire de vifor pe cei ce-l înconjurau, — și strînse la piept într-un icnit scurt pe femeie.

Un țipăt lung, de moarte, care parcă răspundea plîngerii cocoarelor... Capul căzu îndărăt, și pumnul înălțat ca un ciocan izbi înăbușit, strivind, împlîntîndu-se în singele cald al tîmplei...

Și omul rămase rătăcit, cu părul vîlvoi, cu ochii arși, cu aceeași disperare de moarte. Acuma întindea brațele în laturi, tremura și gemea adînc, cu spaimă:

— Oameni buni! Nu mă ucideți! nu mă bateți!
Ah! Vai de sufletul meu!...

NECREDINCIOSUL

Si tot în aceste zile blînde de primăvară, am mai ascultat durerea unei inimi chinuite. Zicea de dragoste mierla prin spuma albă a livezilor înflorite, și eu stam cu ochii pe jumătate închiși, furat de un vis, furat de-o dorință, și lumina mare de aur mă învăluia de pretutendeni, mă mîngîia, mă scâlda într-o baie de raze. Și peste zaplaz, alături, pe prispa casei, nevasta lui Gavril Cojocaru, cu glas greu, în care gîlgîiau lacrimi, își vărsa focul care o ardea la inimă.

Și parc-o vedeam, — ascultînd numai, — amărîtă, cu fața veșezită, cu ochii umezi, apăsîndu-și cu degetele uscate pieptul. Poate din cînd în cînd, cu o mînă, mîngîia creștetul balan al copilului care sta alipit de sînul ei. Și cumătra Safta, a lui Ștefanache pușcașul, o asculta evlavioasă, plină de milă, cu palma dreaptă la gură, cu cotul rezemat în mîna stîngă, la furca pieptului.

Și femeia vorbea încet, greu, — vorbea așa, parcă-și șoptea sie-și durerea adîncă :

— Of! cumătră dragă! își face rîs de mine, înghiți-l-ar pămîntul cel negru! Mă știi; spune, nu mă

știi ? Când a venit în sat la noi, să mă ieie, nu eram lepădătură din gunoi, s-o ridici și pe urmă să-i dai cu piciorul... Slavă Domnului ! față de gospodar am fost, — și zestre ca mine să deie Dumnezeu și Maica Domnului neam de neamul meu să aibă ! — Și sufletul meu ticălos, și capul meu cel prost au fost de vină ! Cum l-am văzut, cumătră, cum mi-a fost drag de el... Flăcău chipeș, mîndru îmbrăcat, ș-un glas, și niște ochi... Când îmi aduc aminte... Ah ! numai inima mea știe, saraca, cîte nopți n-am dormit ! Ș-acum tot inima mea amărită știe cîte nopți nu dorm...

O clipă, liniște. Și mierla tace. Aud un oftat amar ; și glasul pornește parcă mai obosit :

— M-a luat și m-a adus aici, printre străini, ș-am trăit cu dînsul un an, am trăit patru, și mă uitam la el cum te uiți la brazi, cum te uiți la lumină... Ș-un băiețel am avut la un an... Uite cum se uită la mine... Dragul mamei ! cît e de rău tătutul tău ! cît venin a pus el maică-ta la inimă ! — Și trăiam bine, cumătră, și mai bine muream după ce-am trăit bine...

S-a schimbat omul într-o bună zi. Indată am văzut că s-a schimbat. Nu mai lucrează azi, nu lucrează mîni ; ba că-n sara asta are treabă într-un loc, mine sară în alt loc : văd că are omul ceva pe suflet. Dar nici prin gînd să-mi treacă pe unde-i steclesc lui ochii ! Și nici nopțile nu da pe acasă de la o vreme... Numai dimineața, îl vedeam, cu ochii roși, tehui de cap, intrînd pe poartă... Se culca fără de nici o vorbă, și dormea dus. Il întrebam, ca femeia : — Unde-ai fost, Gavrilaš dragă ? — Cum ? Am fost de strajă... Și-mi răspundea așa, parcă voia să sară la mine ! — Pînă ce într-un rînd, mă întîlnesc cu județul. — Bădiță Ilie, Gavril a fost ast'noapte de strajă ? — Nu, Ioană, n-a fost ! Și se uită mirat la mine... Știi cum eram de amestită ? Parcă-mi dăduse cu ceva în cap. N-am putut

roști nici o vorbă ; nu știu acasă cum am ajuns ; m-am aruncat pe laiță, m-am lăsat apoi la pământ, cu fruntea pe lut, și-am prins a plînge !

Cînd a venit, l-am întrebat. Și el vedea bine că mi se amesteca glasul cu lacrimi :

— Dreptu-i c-ai fost de strajă ast'noapte ?

— Drept ! Și eu am prins a mă văita și a mă bate cu pumnii în cap. Și-atunci a răcnit, de parcă voia să mă vîre în fundul pământului : — Nu-i treaba ta, mușiere, pe unde mă duc și ce fac ! Am să-ți zdrobesc ciolanele, cînd m-oi mai încurca în drumul meu de tine... A ieșit, două zile n-a dat pe acasă... Iar eu mă zbuciumam și plîngeam și mă topeam ca pe jaratic, dar nimeni nu știa de patima mea, nici măicuța care m-a făcut, — pentru blăstăm și jale !

Iar un răstimp de liniște. Cumătra Safta zice ceva cu glas domol. Ioana plînge înăbușit și deocamdată nu înțelege decît cuvinte răzlețe :

— La Păscărița, cumătră dragă, la Păscărița ! Ah ! mai bine-mi răsucea mama gîtu de mică...

În plîngerea ei se amestecau iar cuvinte neînțelese.

— ...M-a înjunghiat, mi-a dat în inimă cu jungheru !... Cînd mi-a spus Catinca lui Nechifor că-i în deal, la han, la Păscărița, am simțit fierul în stînga...

Și cînd am ajuns în deal nu știu ! — Și m-am uitat lung la cățea, și parcă se desfăcea carnea de pe mine, așa tremuram ; și-am prins a plînge ; și-o rugam : — Dă-mi barbatul meu : dă-mi-l ! fie-ți milă de inima mea !... Plîngeam, plîngeam, — și ea rîdea-ntru-un dinte ! Atunci am sărit ; n-am mai putut, și m-am repezit asupra ei. O băteam în cap cu pumnii, îi smulgeam părul, o mușcam, și răcneam de răgușisem : — Dă-mi barbatul ! Dă-mi barbatul ! Și-a ieșit deodată Gavril al meu din camara ei, — și eu am înlemnit cu ochii la el ! Mi s-a făcut negru înainte, am simțit ceva

greu, ceva pîrînd în moalele capului. Și n-am mai știut nimic ! Mă cerea moartea, mă cerea mormîntul !

Am zăcut șase săptămîni. Numai măicuța ofta și plîngea la căpătăiul meu, — și pe dînsul nu l-am văzut de trei ori în șase săptămîni.

Ș-acuma nu mai știu ce să fac. Spune mamei că-s bine. Ce poți să-i spui ? Ea s-a dus și nu știe că eu iar îl aștept cu nopțile și-mi ud perna de lacrimi... Vai, cum mă lasă el singură și amărită pe lumea asta ! Nu i-i milă nici de mine, nu i-i milă nici de copil, — se duce și mă lasă așa, — mă lasă în sama pămîntului ș-a morții !

Glasul femeii tremura ca un vînt de durere în aerul cald. Cu întreruperi de lacrimi, cu oftări istovitoare, aproape își murmură amărîtele vorbe, — și ce era în sufletul ei nu puteam eu să-mi închipui. Dar inima ei era într-un mormînt, pe cînd umplea soarele pămîntul de bucuria vieții, pe cînd mierla își zicea încet, în spuza de flori a grădinilor, cîntecu-i subțirel de dragoste, pe care vîntul îl prindea să-l ducă solie în un-dele lui, nenorociților și desmoșteniților !

Ea plîngea cu amar, și eu *vedeam*, fără să privesc înspre casa necredinciosului, vedeam pe copilul reze-mat de pieptul cald, ștergîndu-și întruna, cu mînica cămășucii, lacrimile care-i cădeau în picuri fierbinți pe frunte din ochii mamei.

Și vedeam și ochii mari, plini de întuneric, ai Ioanei. Erau două flori întunecoase, veștezite, pe obrajii de ceară.

Și vedeam și fața întunecoasă și pătimașă a lui Gavril Cojocar, și pumnul greu care izbise în creștetul femeii. Și departe în deal, între mesteceni, se arăta și crîșma cu săgețile de lumină prin ferestruici,

sara, săgeți de ochi răi ce chemau și ademeneau cu plăcere și cu otravă.

Și auzii iar glasul Ioanei :

— Ionică, dragul mamei, ieși o țără în porțiță și cată în lungul drumului... Vezi, nu vine tătuca ?...

Și într-un țirziu, slăbit, glasul copilului :

— Nu, nu se vede ; nu vine...

Apoi spărios, parcă se întoarce să audă, ca totdeauna, plînsul maică-sa :

— De ce plîngi, mămuică, așa de tare ?...

Și ea ar vrea să tacă, ar vrea să-și înghită lacrimile amare, dar prea e plin de înflorire de aur văzduhul, și vîntul prea aduce scuturări de flori și adieri moi de fericire...

BARDAC

I

Vreau să-ți povestesc un lucru curios, care s-a petrecut chiar aici în sat, acum, de curînd. Nu-i cine știe ce lucru însemnat, — dar tot, știi, cîteodată fiecare lucru, oricît de mic, își are însemnăta-tea lui.

Trăia pe aici și prin împrejurimi, și pe unde da Dum-nezeu, unul Bardac, o ființă fără nici un căpătăi. De cînd îl apucasem și de cînd se auzea de el, nu greșise cu nici o faptă bună. Numai de ticăloșii se ținea. Întăi sărea gardurile și scutura pomii de roadă. Îl prindeau oamenii, îi «trăgeau cîte-un pui de bate» și-l zvîrleau în drum, rostogolindu-l prin spinii gardurilor. Pe urmă intra noaptea prin ogrăzi, începu a șterpeli ba o găină, ba o rață, ba ouă de prin cuibare, și-l alungau des gos-podarii asmuțînd după el cîinii pe hudițile satului. Ni-micurile cu care s-alegea le da pe tutun, și trecea cu țigara în gură pe dinaintea oamenilor, și de-abia-i da puful pe obraz... Scuipau femeile după el și-și făceau cruce :

— Bată-l Dumnezeu să-l bată ! Uite, un diavol de băiet... nici nu i s-a dus lipul de după ureche și duhă-nește ca un ursar !

Dar asta nu-i nimic. Oamenii pe la noi sînt buni, ca

orice român de obicei, și lesne iertau aceste ticăloșii ale tinereții. Dar Bardac rămăsese de tânăr fără părinți și fără căpătâi — acu începea să vie vremea cuminții, și el nici gând n-avea să-și vie în fire. L-au pus să păzească vitele, — fugea și le lăsa să intre în porumbiști ; l-au pus să păzească ogoarele, — dormea cât e ziua de mare, se întindea, căsca, puteau să treacă ci-rezi de vite prin munca oamenilor. Mai mult pagubă ! Ce-i puteau face ? Il mai muștrau, îl mai ciocneau, îl mai lăseau în plata Domnului.

Se făcuse om acum. Trei ani de armată cu chiu cu vai i-a făcut, cu jumătate de an pe deasupra pentru dezertare. Și când se întoarse, avea o păreche de muștați roșii sub nas, și niște ochi neliniștiți și răi subț o tufă de păr ca para focului, ș-avea un glas tare și îndrăzneț, de clătinau gospodarii din cap : — Hm ! nu-i a bine... Ce are să facă omul ista ?

Ce să facă ? nu făcea nimic. Nu voia să se tocmească nicăieri, nu voia să muncească nimic. Striga numai că și-a făcut *dreptul* lui, ș-atita. Bine, oamenii îl lăseau în plata Domnului.

Dar iată că într-o bună zi Bardac iese la drumul mare.

Din Viișoara pînă la târgul Mereștilor e destul de departe : o fugă bună de cal, o bătaie de pușcă, un deal ș-o vale, treci pe lîngă un făgițel des, prin păpușoaie, cobori coasta, și iaca și târgul.

Femeile din Viișoara umblau la târg des cu paseri, cu lăptării, cu ouă. Adunau și ele ceva bani pentru iarnă, pentru gospodărie. Le era și ușor. Pînă la o amiază se duceau, vindeau ce aveau de vîndut și se și întorceau.

Intr-un rînd, cum se întorcea acasă nevasta lui Costache Ursu, la cotitura drumului, din făgițel, iaca

îi iese înainte Bardac. «Stăi!» Femeia se oprește. El îi trage una cu ciomagul în șale. «Dă sumanul!» Femeia prinde a răcni și a se zbate, și, de frică, se dezbracă de suman. «Bun, dă și paralele!...» Iar plîns, rugăciune, — el o pune jos, îi sfarmă trupul cu cioata de corn și-i ia basmaua cu paralele din sîn.

A fost în sat o zvoană, — lucru mare! Gemea biata Ileana Ursului și plîngea de-ți era mai mare mila de dînsa. Și cum se strîngea lumea în jurul ei, ș-o întreba, iată s-aud iar țipete, și s-arată femeia lui Ghiță Săcăreanu, și ea fără suman, cu părul zbîrlit, cu fruntea plină de sînge. Și pe dînsa o dezbrăcase și o prădase Bardac! — Ș-a fost vorbă și mînie în toată după-amiaza aceea de vară, și juruiau gospodarii o bătaie hoțului, soră cu moartea.

Au pornit cu ciomege, cu topoaré, l-au căutat prin tot făgițelul, prin porumbiști, — dar nu l-au găsit. Parcă el era prost să-i aștepte?

Trece așa o săptămînă și, deodată, într-o sară, aproape de jîtărie, Bardac iar prinde o femeie și o dezbracă. Vra să zică numai la femei dădea; de bărbați îi era frică.

Asta nu putea însă să ție mult. I-a mai mers o dată, i-a mai mers de două ori, pe urmă, într-o dimineață, cum grămădea cu bîta pe o biată femeie la marginea orîngului, iaca și flăcăul județului, călare. Femeia țipa ca în gură de lup. Flăcăul, cum vede, năvală cu calul. Bardac lasă femeia și dă dos la față. Printre crengi, prin gropi, printre cioate, i-a fost mai greu, — dar cînd a dat la lang a început a fugi în voie. — Dar nu era fugă omenească. Se ducea glonț, ca o țiară. Era desculț, cu țării suflecați pînă la genunchi, și fluierile picioarelor, subțiri ca la un cocostîrc, sfîrîiau. Fugea, zbură, făcea salturi

mari, de-abia se putea ține de el Gheorghieș, flăcăul județului. Și doar avea cal cazon — că era în călărași cu schimbul — și-l strunea, și-l bătea din pinteni, de-l ducea cu pîntecele de pămînt. — Dar așa dihanie să fugă, ca Bardac, ceva mai rar !

Atunci s-a îndrăcit Gheorghieș. Ș-a ieșit cu cîinii și cu pușca.

A umblat două zile și l-a căutat. Cînd colo, după ce-a bătut desișurile, îl găsește la marginea drumului, lîngă sat.

— Stăi, potlogarule, că te împușc ca pe un cîne !

Și potlogarul nici nu s-a clintit. Numai îi tremurau buzele de frică și-i ardeau ochii în cap ca la o pisică.

L-a dus și l-a închis la primărie. S-au strîns oamenii, l-a batjocorit popa de l-a făcut de rîs, l-au blăstămat femeile, el nu zicea nimic ; mic și spătos, cu mustața roșie zbîrlită, cu tufa de păr în ochi, se uita urît în jurul lui. Ghiță Săcăreanu și Costache Ursu, și alți bărbați cu femeile dezbrăcate, l-au împresurat, l-au judecat cam aspru, cu ghionturi sub coaste și-n fălci, — dar mare rău nu i-au făcut. El nici n-a gemut, n-a zis nici un cuvînt, se uita numai ca un sălbatic în juru-i.

Și după ce s-au mai împrăștiat oamenii, după ce a rămas cu vătăjeii să-l ducă numai, să-l vîre la bașcă, — zise deodată Bardac :

— Apoi eu mă duc !

Și odată se repede pe brînci printre genunchii paznicilor, se ridică, și picioarele încep a-i sfîrîi, în fugă sălbatică.

Au rămas oamenii cu gurile căscate. S-au repezit la cai, au pornit după el, — degeaba ! nici iepurele nu alerga mai iute decît Bardac. Ca vîntul se ducea !

Asta a fost întăia oară. — Cînd l-au prins a doua

oară, l-au bătut mai bine și l-au legat. A fost proces în regulă, la Iași, și l-au vîrît la închisoare pe un an. Pe urmă, după ce-a ieșit, s-a arătat iar cu ticăloșiile lui prin jurul satului.

Iar l-au prins, iar l-au judecat, iar l-au închis. Nici un folos. Om ticălos și pace. Un găinar înrăutățit. Fura de ici, fura de colo, ieșea în calea femeilor, — sînge nu vărsa, parcă îi era frică să dea prea tare cu bîta ; și-avea o groază de pușcă, ca un cîne de juvățul hingherului...

Așa a trăit omul acesta mulți ani. Se ducea, venea ; se deprinseseră și gospodarii din Viișoara cu dînsul. Prea buni oamenii, — asta-i adevărat, prea lăsători.

Dar se-ntîmplă că Gheorghieș, gospodărit acum și județ în locul lui tatu-său, prinde pe Bardac în ogor, furînd păpușoi. Prea multe iertări fuseseră pentru nenumărate ticăloșii. I-a împușcat o bătaie de l-a lăsat pe brînci, vărsînd sînge pe gură în țărîină.

A zăcut mult bietul om, și l-a îngrijit o babă săracă, la marginea satului.

Cînd s-a sculat, l-au chemat oamenii și l-au îndemnat iar, ca-n multe rînduri, să le păzească vitele în imaș pentru tain, pentru îmbrăcăminte și pentru parrale.

Iar omul, cu mustața zbîrlită, cu ochii răi, a zis : «Bine, primesc...» Și parcă se gîndea la ceva, cînd a zis vorbele acestea, la ceva adînc și greu.

De aici începe întîmplarea ciudată.

II

De-abia sculat de la zăcere, cu oasele pline de durere, omul care trăise ca o fiară liberă, fricos, leneș și rău, — sta și privea în juru-i și nu știa ce să facă.

Totuși avea un gând. De ce promise să fie văcar celor ce-l bătuseră și-l stîlciseră ? Pe de altă parte cei ce-știau așa de ticălos de ce mai făceau o încercare zadarnică ? Nu știau nici ei de ce. Iar Bardac, primind slujba, parcă, parcă avea un gând.

— Mă ! îi zise Gheorghieș județul ; fii, mă, om cumsecade. Ai văzut ce bătaie ai mîncat ? Nici închisoarea nu ți-a prins așa de bine ca bătaia asta. De te vei cuminți, de tine-a fi bine, — de nu, cu mine ai să ai de-a face, mă ! Bătaie ce-ai să mînînci, maică-măicu-liță ! și-n mormînt ai s-o pomenesti, sarace !

— Parcă bătaia dată cum a fost ? răspunse întunecat Bardac, privind țintă pe Gheorghieș. Mi-ai zdrobit oasele-n mine ; am stupit sînge două săptămîni.

— Aha-ha-ha ! învață minte, măi dragă !

— De cînd sînt, nu m-a stîlcit nimeni așa, zise iar Bardac, și-i tremura mustața roșie. Pentru doi-trei păpușoi ! De ce ? Eu pe nimeni n-am sîngerat, pe nimeni n-am ucis... Eu nu pot suferi sîngele... Pe mine de ce m-ai ucis așa, cu ciomagul ?...

Cu ochii lui răi, privea întruna, încăpățînat, pe județ. Gheorghieș grăi :

— Așa ! să te-nveți minte !...

Iar Bardac gemu înăbușit ca un dulău în lanț, și nu mai spuse nici o vorbă.

În sufletul lui însă se petrecea ceva. O viață întreagă trăise așa, alungat de ici-colo, batjocorit și ticălos. Nu-și da însă samă dacă cele ce făptuise erau lucruri rele. El se trezise fără căpătăi, și fără căpătăi rămăsese. Nu înțelegea ce putea altceva să facă. Și acuma dintrodată o dușmănie mare, după atîția ani, îl chinuia, îl pornea sîngeros asupra omului care-l bătuse crunt, zdrobindu-i pieptul și cutremurîndu-i oasele capului. Pin-acuma fusese o sălbătăciune, nu

urise pe nimeni. Acuma ura pe omul care-l alungase întâi, care-l urmărise în urmă și care-l zdrobise în-sfârșit sub genunchi.

La crîsmă, sara, bău un pahar, bău două, apoi zise tare :

— De ce să mă farme așa ? și se uită crunt la cei din juru-i.

— Bată-te Dumnezeu să te bată ! încă mai crîc-nești ? grăi unul.

— Ce Dumnezeu ? ce Dumnezeu ? eu nu știu ! Pentru doi-trei păpușoi... Dacă pentru atîta era să mă ucidă, ce-ar fi pentru o vacă, pentru un cal...

— Adică tu vrei să te pui numaidecît la încercare ? Da' mai întâi te-ai împărțășit ? Mă ! ce fel de om ești tu, mă ? Tu vrei să dai de dracu cu orice preț !

— Eu nu știu ! Mie mi-a fost frică totdeauna de sînge, da' acu nu mă mai tem...

Bardac avea un plan. Întâi îi venise gîndul să înjunghe pe Gheorghieș județul, dar de sînge îi era frică ; să-l gîtuie se temea, nu îndrăznea : județul avea brațe tari de oțel, care l-ar fi frînt în două.

Ce să facă ? Cu toate potlogăriile și relele lui, era fricos, era strașnic de fricos. Ar fi vrut însă să-și potolească amărăciunea care-l frigea la suflet, care-l răzbise în-sfârșit. Incaltea să-și răzbune, și pe urmă ce-a fi a fi !

Se gîndi două zile. Se ducea pe cîmp cu vitele, venea sara în sat, și se gîndea, se gîndea întruna, întu-necos. La urmă văzu că județului n-are ce-i face. Nu-ndrăznea, nu-și închipuia cu ce-ar putea să-l vatăme, și de amar neputincios scrîșnea și rînjea privind cireada, și bătea vitele cu ghioaga nestrujită.

Cînd, deodată, în sara a treia, îi fulgeră un gînd prin minte. Asta se întîmplă în clipa cînd Joiana,

junca județului, rupîndu-se din cîrd, se grămădea la poartă, mugind blînd.

— S-a sfîrșit ! îi omor, îi gîtui junca în astă noapte...
Cu asta îl înveninez și pe el !...

Și-n mintea-i întunecată hotărîrea se întări cu putere, pe cînd în piept pornirea aprigă îi tremura la inimă ca un bulgăre de foc.

Noaptea de început de toamnă era liniștită. Luna ardea mare deasupra satului ; gardurile, casele, văr-sau umbre de păcură pe pămînt.

Cu gîndul lui ciudat înfipt în creier, Bardac se pregăti. La miezul nopții se strecură pînă la casa lui Gheorghieș, în mijlocul satului, numai cu juvățul în mîină. Ii luceau ochii ca două chibrituri frecate și inima-i bătea tare. S-a sfîrșit ! trebuia, trebuia cu orice preț ! asta era răzbunarea lui, atît și nimic mai mult ! Asta pentru el era o răzbunare mare, — după care dîntrodată liniștea sufletului îi va veni. Nici sînge nu va vărsa, nici nimic. Ce-au să-i facă ?

Cînele mormăi adînc lîngă gard.

— Nea, Balan, cuciu ! zise răspicat Bardac. Cînele mișca iute din coada scurtă. Bardac îi trecu mîna pe frunte, pe gît, puse juvățul, și deodată îl strînse scurt, ca pe un cerc de fier.

Balan se cutremură, se zbătu răsucindu-se iute de cîteva ori, apoi, slăbit, încet-încet, se întinse și rămase moale pe pămînt.

Omul desfăcu frînghia și, pe lîngă gard, prin umbra de cărbune, se strecură spre șopron, pe cînd cînele rămase întins în lumină ca un cojoc părăsit.

Junca era singură într-o despărțitură a șopronului ; printr-o bagea, năvălea lumina lunii și lucea în două lînioare subțiri în cornițele ei. Incolo, părul alb și po-deaua erau tot una de argintate de ninsoarea luminii.

Bardac păși înlăuntru. Vițica ridică capul și mugii dulce. El privea cu doi ochi mari, nevinovați, umezi, parcă voia să-l întrebe ceva.

El se apropie în vârful picioarelor, îi trecu cu luare-aminte juvățul în gât, dete capătul funiei pe după un stîlp, întâi trase domol, pîn' ce simți că coarda s-a întins, apoi deodată se înțepeni, se opinti cu picioarele în păretele din față-i și prinse a trage cu desna-dejde, gemînd și gîfiind.

În spasmul morții junca se zbătea, izbindu-se cu dinapoia la dreapta și la stînga, pe cînd capul cu coarnele lucii sta ca țintuit la stîlp, cu ochii mari, umezi, spărioși în lumina argintie a lunii... Și parcă spuneau, parcă se rugau, parcă plîngeau ochii aceia mari, parcă priveau pe ucigaș drept, parcă-l întrebau, pe cînd prin corpul fraged se învăluia durerea surdă a morții, durerea fără glas, izbind-o prăpăstios.

Și Bardac trăgea nebun, își încorda brațele, cu vinele gîtului întinse peste măsură, cu privirile spăriate, cu inima zbuciumată. Și, fără să vrea, rămase deodată neclintit: băgase de samă că ochii juncii luceau în lună și parcă-l întrebau ceva.

Brațele-i căzură deodată. Trupul juncii lunecă, se întinse în umbra zidului, dispăru dintrodată înghițit de întuneric, — și omul simți un fior rece prin spate în liniștea care se întinse scurt. Un greier tremura undeva răsunător. Tăcu dintrodată și greierul.

Și deodată Bardac își simți părul ridicîndu-i-se în vârful capului. Inima se izbi o dată tare în coșul pieptului, pe urmă prinse a zvîcni repede, cu durere. Balan, cînele ucis, sta în ușă, în cadrul de lumină, și-l privea drept, cu ochii stînși, cu limba roșie atîrnînd...

Bardac închise ochii, cufundându-i parcă într-o flacără sîngeroasă.

Cînd îi deschise, cînele nu mai era. — Se repezi cu părul vîlvoi afară, sări gardul, și, pe hudiță, prinse a alerga, ca mînat de un bici nevăzut, cu șfichi de foc. Deodată se opri, cu picioarele ca înfipte în pămînt. Cineva îl urmărea ! — Intoarse capul.

Cînele îl privea de la trei pași, cu limba scoasă, cu ochii stînși — pe cînd vițica pășea încet, venea, tîrîndu-și pe drum funia care o gîtuise, cu ochii mari, durerosi...

Nebunit de groază, omul se repezi cu capu-nainte. La cinci pași însă se opri și se întoarse : și cînele și junca veneau încet după el... Și în sat era o liniște de moarte. Nici glas de cucoș, nici hămăit de cîne, nimic ; totul împietrise pretutindeni. Și el simțea cum ceva îi sfredelește creierul ; o mîna cu ghiare de fier îi scociora inima și i-o smuncea scurt la fiecare răsufare, i-o smuncea încet sîngerînd-o, voia să i-o tragă afară, s-o dea cînelui, care venea cu limba roșie atîrnată, prin pulberea lunii, urmărit de junca cu ochii blînzi și întrebători...

Chiar a doua zi Bardac nu s-a mai sculat. Zăcea pe coaste și gemea. Cineva îi trăgea inima din piept. Asta o simțea și o spunea. Ziua toată, înebunit, sta ascultînd și aștepta. Cum venea întunericul, rămînea cu ochii ațintiți, mari, fiorosi. Și privea ceva, și clănțănea ca de friguri, și gemea dureros ca un cîne strîns de juvăț. Și n-a putut să moară două luni de zile. L-a iertat Gheorghieș județul ; l-a iertat preotul, l-au iertat toți ; el nu putea să moară ; el privea înghețat de

groază, cum venea întunericul, privea înainte, în necunoscut, — și de acolo nici o iertare nu putea să vie.

Cînd l-a alinat frigul morții era cu părul alb. Și parcă și-n veșnicul somn al morții vedea ceva, cu ochii măriți, rotunzi, care nu se mai puteau închide.

PĂRINTELE ANTONIE

In noaptea de sîmbătă spre Duminica Floriilor am mas la Schitul Bourului. Sara, după cina călugărească, cucernicia sa părintele Antonie, singur călugăr, singur stareț în singurătatea aceea a codrilor moldovenești, la poalele munților, și-a adus aminte despre o întîmplare din iarna ce a trecut, și mi-a povestit-o, — încet, ca pe o istorie de mult, de mult uitată.

Cui să spui așa întîmplare ? Cine te înțelege ? Rare suflețe se arată în acele plaiuri, cît buciună viforurile iernii și cît curg șuvoaiele umflăte ale primăverii. În singurătatea ta stai și te gîndești, și-ți adorm simțirile în clipele ce se duc domol ca picurări în mări necunoscute și nesfîrșite. Și deodată, după albul neprihănit, după somnul adînc al pămîntului și al codrilor, iată că se arată iar colț de verdeață, curgeri de ape spumoase prin rîpi negre, șiruri de paseri în soarele fierbinte, în aburii văzduhului ; iată izbucnind iar viața cea mare a lumii care împresură locașul acela al Domnului, — ș-atunci, într-o sară ca asta, într-o chilioară în care plutește ușor miros de topo-

rași, vine, ia ființă întâmplarea mută din viforul, din întunericul iernii care nu mai este.

Cuvioșia sa părintele Antonie e un om care a îndurat multe năcazuri. Gîrbov la patruzeci de ani, cu ochii triști, albaștri, duce de mulți ani viață fără bucurii — după ce în tinereță a băut cumplite amaruri. — În tinereță a avut și el o dragoste c-o fată, în satul nostru, în Viișoara ; singur era pe lume, fără părinți, cu rude dușmane ; numai dragostea aceasta o avea ; și dintrodată totul s-a dărîmat, tot visul lui cel mai frumos, tot ce a avut în suflet. S-a găsit (prea obișnuita poveste tristă) un boier, boierul din partea locului, care n-a vrut să știe nimic ; și ca într-un clește de fier înroșit s-a strîns atunci inima lui Gheorghe Moraru, cînd fata cu care trăia el bine l-a lăsat și s-a dus, cînd fata aceea a fost aruncată apoi rușinată pe drumuri, cînd el, ridicînd atunci braț de răzbunare, a fost frînt, batjocorit, călcat în picioare, ca un animal necuvîntător. Și ani după ani s-a încovoiat părintele Antonie sub această durere veche, an cu an s-a învechit veninul, — căci nu, niciodată nu se pot uita marile dureri ale tinereței ; și an după an a trăit o viață de osîndă, ca un schivnic, acolo la Schitul Bourului, în singurătatea codrilor de fag.

— Și astă iarnă, zicea domol părintele Antonie, a început viscol chiar în ajunul Crăciunului, și eu stam singur aici, numai cu sluga, un biet om slab de minte și tare de vîrtute, — stam și ascultam învolburarea și plîngerile furtunii în codru. — Singur, — singur !... Pe drumul spre sat de mult nu mai trecea ființă de om la așa vreme, — și eu mă închisesem aici în chilie, cu *Viețile Sfinților*, ceteam așa, ca în multe alte dăți, și mă gîndeam la timpurile cele străvechi... Eu sînt

un biet om, care am învățat din ale bisericii ce-am putut, — numai la cărțile acestea puteam să aflu mângiere în singurătatea aceea grozavă, când nu vedeam pe nimeni cît îmi cuprindeau ochii, când n-auzeam pas, n-auzeam glas de om în jurul meu... Asta nu ți s-a întîmplat niciodată ; nu știi ce-i singurătatea... singurătate nesfîrșită, ca o moarte a sufletului...

Și-mi povestea domol părintele Antonie privindu-mă cu bunii lui ochi albaștri, plini de suferință. Imi povestea cum vifornița aducea potop de pulbere albă, cum cernerea ei pusese un vâl circular în jurul schitului, după care nu se mai vedeau nici împrejurimile, nici codrii. Și înserarea căzu repede, — și cîntările de spaimă ale vijeliei parcă crescură. Atunci ieși părintele Antonie singur afară, prin noaptea tot mai deasă ; viscolul îl învălui ; el trecu la chilioara argatului Costandin, îi bătu în ușă, îl scoase afară, spăriat și cu părul vîlvoi.

— Ce-i, părinte ? ce este ?

— Nu-i nimic, Costandine ; să tragem clopotele. Poate umblă prin împrejurimi un creștin rătăcit ; să aibă și el la noi un loc de adăpost...

Incovoiați, trecură prin întunecime, suiră în clopotniță, și îndată înfiorările furtunii purtară, sfîșiară în plîngeri glasul adînc al clopotului. Apoi cea din urmă bătaie se stînse ; noaptea căzuse deplină ; iar viforul parcă slăbea, și zăpada cădea mai deasă. Și în chilie, curînd, prin furtuna slăbită, pătrunseră oftările codrilor din apropiere. Iar într-un tîrziu părintele simți în singurătatea lui ceva, așa ca o chemare a necunoscutului, a nopții, și ieși din nou afară. În nemărginirea neagră, liniștită acum, cînta tristă păduricea de aproape, lunca de mesteceni cu ramurile subțiri. Și

cum sta ascultînd prin roirile fulgilor, — deodată fu izbit de glas jalnic omenesc. Tresări, stătu mult ascultînd. Glasul chema cu disperare, cînd stîns, cînd crescînd în noapte, — și părintele Antonie se gîndi numai de cînt la o viață de om pierdută. Trecu repede spre odăița argatului.

— Costandine, Costandine...

— Ce-i, părinte, ce este ?

— Ia fînarul cel mare, Costandine, și ieși afară ; s-a rătăcit cineva prin împrejurimi...

Costandin iar ieși zbîrlit și nemulțămît. Apoi intră înapoi, se îmbracă cu cojocul, se încinse bine cu cureaua pe deasupra, își îndesă în cap căciula cît o obo-roacă și își aprinse felinarul. Se arătă iar, c-un cio-mag mare în mîna.

— Ha ! unde-i, părinte ?

Părintele întinse urechea și ridică o mîna :

— Ia ! chiamă ajutor... Auzi ?

— Eu n-aud...

— Ia-ți, omule, căciula din cap... Acu auzi ?

— Aha-aha ! aud... Da-i departe cumplit...

— Cum departe, dacă i s-aude glasul ? Te-a bate Dumnezeu, Costandine, dacă-i lăsa creștin în prada nopții ș-a lupilor... Poate ți-i frică să nu te rătăcești și tu ?

— Ei ?

— N-ai nici o grijă, tu du-te, că eu trag singur clo-potul în turn, și ai să știi încotro să vă întoarceți...

Argatul plecă, și-ndată părintele Antonie sui în clo-potniță. De-acolo auzea lămurit răcnetele sălbaticice ale lui Costandin și vaietele tremurate ale pierdutului în împrejurimi. Clopotul prinse a vîi prin noapte. Din cînd în cînd contenea ; freamătul arămii umplea turnul cîteva clipe ; apoi călugărul își plecă urechea pe o fe-

reastră. Tot mai departe se auzeau răcnetele fioroase ale slugii — și lumina slabă a felinarului deodată ră-sări undeva, înainte, ca o stea tremurătoare.

— Pe urmă, s-au potolit strigătele, grăia încet părintele Antonie ; și numai eu, gîfîind, purtam clopotul. Mi se părea mult, mult de cînd plecase Costandin, — și mă înfricoșam singur acolo, în fluierul aspru al vîntului... Mi s-a încălzit inima în piept, cînd am auzit răcnetul argatului ș-am văzut lumina felinarului deodată la porți.

— Huuu ! I-am găsit, părinte Antonie !...

Ș-atunci m-am coborît repede, c-o bucurie nesfîrșită că am putut scapa de la moarte un suflet de creștin...

Da, prietino, c-o bucurie nesfîrșită s-a coborît bietul călugăr. Omul viscolit tot gemea răgușit, de-abia putea spune, întrerupt, că și-a pierdut sania, caii, vizi-tiul, în furtună ; și cînd l-au dus în chilia caldă, cînd l-au ușurat de blana grea, de straietele groase, după ce l-au frecat cu omăt, cînd i-au luminat fața, — atuncea deodată, singur cu străinul, părintele Antonie a cunoscut, în patul lui călugăresc de suferinți, — a cunoscut, prietino, pe boierul care-i rușinase logodnica în tinereță și care-l zdrobise și-l ucisese odată, cu răutate de fiară.

— Asta-i toată istoria, — șopti, privindu-mă cu ochi umezi, părintele Antonie. L-am cunoscut îndată pe cuconu Anghel. Ah ! Dumnezeuule ! cum puteam să nu-l cunosc ? Același era, doar că îmbătrînise, — totuși mai bătrîn decît mine nu era... Era spăriat, era în spaima morții și-i clănțăneau dinții în gură... Sta cu fața în sus, cu ochii holbați, se uita în bagdadie, cu barba umedă și zbîrlită... Știi cum se temea de

moarte?... Strașnic se temea de moarte... Ș-atuncea m-am gândit eu la ce a fost odată, — dar mi se părea că de puțină, de puțină vreme se petrecuse totul... Și am văzut iar ce a fost, — și iar m-a învăluit amărăciunea grea, o amărăciune ucigașă. Și mă uitam cu sufletul otrăvit la omul acela...

— Și el te-a cunoscut?

— Nu, nu m-a cunoscut... murmură călugărul, și oftă. Trei zile, cât a stat în chilia mea, cât s-a odihnit în patul meu, cât a mâncat la masa mea, nu m-a cunoscut. Și pe urmă s-a dus!...

Călugărul oftă iar adânc, și tăcu. Încet trecu spre cărțile lui legate cu scoarțe tari, domol se îndreptă spre candelă și spre icoanele din răsărit, își făcu cruce și se închină, — apoi într-un târziu se întoarse spre mine cu ochii umezi, zîmbind mîhnit.

Nu l-am mai întrebat nimic, am rămas gândindu-mă toată noaptea la prăpastia sufletului lui, — și a doua zi, după ce m-a petrecut trist pînă la poarta schitului, ne-am despărțit, ș-am apucat-o singur pe drumușorul îngust, prin strălucita lumină a Floriilor.

Lunca de mesteceni era toată verde, un verde gingaș, tremurător în lumina veselă. Albe ca niște stîlpi subțiri de zăpadă se ridicau drepte trunchiurile. Trecui pe dedesubt, printr-o liniște tainică, nesfîșiată de nici un zgomot. Un pîlc întins de viorele îmi trimese pe aripioara unei adieri mireasma lor gingașă, — și îndată îmi veni în minte singuratica chilioară a bietului părinte Antonie.

Intrai apoi în asprul miros al codrului înfrunzit, printre străvechii fagi, peste care trecuseră mîniile a o sută de ierni, printr-o dulce ploaie de raze, care cădeau printre ramuri. Pe covorul galben de frunze moarte de dedesubt, se arăta albă, din cînd în cînd,

floarea-Paştelui, o cruciuliță de zăpadă, un semn sfios de suferință. Intr-un tîrziu, auzii adîncul murmur melodios al clopotului de la schit, de departe, din urmă, din schivnicia unde iertase cu sufletul înfrînt și unde rămăsese singur, iar cu durerea, părintele Antonie, cu ochii albaștri de suferință și cu fruntea lucie.

CEARTA

In cea dintâi zi frumoasă a primăverii, în postul mare, o lumină de aur, un vînt cu mireasma pămîntului umed, m-au scos în marginea satului, spre luncă și spre ogoarele oamenilor. — Mi se părea nou satul nostru cu casele deodată luminate, zîmbind unui soare prietin. Pășeam încet, cu sufletul plin de amintiri; priveam ca printr-un abur, pe cărările din marginea drumului, nezbicite încă, pui de oameni care lepăiau cu picioarele goale, cu ochi de lumină sub tufe de păr balai; priveam un roi de musculițe, un zbor de fluture, care ondula ca o flacăra, — și auzeam nelămurit o frîntură dulce de cîntec, un glas pierdut de cucoș ca un strigăt prelung de bucurie, ce răzbătea printre ramurile unei livezi abia înmugurite.

Și cum ieșeam din sat, deodată mă izbi mirosul ascuțit al pămîntului, și mi se deschise înaintea ochilor o arie întinsă, neagră, pe care se înșirau plugurile cu boii albi și plugarii albi, răsturnînd văturele negre, părădînd înfloriri de spumă pe această întunecoasă mare dreaptă. Și-n fund lunca de lozii verde deschisă, înecată de aurul soarelui, și dincolo, la dreapta, în văi

depărtate, un fulger de oglindă, o întindere de apă rămasă din revărsările primăverii.

Și-n liniștea aceasta adîncă, cu miros de primăvară, cu ușorul abur al deșteptării după adîncul somn de iarnă, — mă zgudui neplăcut, mă trezi ca dintr-un vis, răcnetul oamenilor... Auzii dintrodată un strigăt întăritat, apoi o izbucnire de glasuri mînioase, care urcau și scoborau cîteodată tari, cîteodată nelămurite, înăbușite, grele... Tresărind, privii în jur. Credeam că cearta e îndărătul meu, lîngă mine, așa de puternice treceau sunetele prin văzduhul curat. Dar glasurile veneau de departe, de la oameni adunați la o margine de ogor, spre luncă; acolo mîni se ridicau, vînturînd, se zbuciumau trupuri, în larma de val a mîniei.

Iar cînd mă apropiai, văzui că se certau nepoții lui Vasile Bujor, *moșul* satului. Erau șase, toți nalți și sprinteni. Cu sprîncenele aplecate pe luminile ochilor, cu gîturile întinse, cu grumajii încovoiați, parcă voiau să treacă unii prin alții: trei de o parte și trei de alta.

Și-și înălțau brațele zguduind ceva nevăzut, cu mînilor, în văzduh; răcneau adînc, în învăluiri nedeslușite de vorbe, doi cu oticele înălțate, pe cînd din liniștea ogoarelor alergau din toate părțile oameni, ca să potolească mînia. Pe cînd harța lor creștea, unii săteni soseau gîfîind greu, cu sufletul la gură.

— Ce, mă? nici un pas, nici o palmă nu dăm! dreptul nostru! Cum să treci cu brazda prin ogorul nostru?

— N-am trecut! striga altul, în învolburarea glasurilor, am tras brazdă pe locul nostru, să știi!...

Și deodată brațele se înlănțuiră, se încheștară în trupuri.

— Săriți, măi, săriți, fraților, că se omoară !... strigau din jur plugarii. Și se năpustiră, puseră brațele, puseră umerii, într-o zarvă care scădea și creștea tu-nînd, — și porni o învălmășeală sălbatică, cu capete plecate, din care răsăreau deodată frunți scuturînd plete încîlcite.

Și glasuri : — Nu da ! nu strînge ! ține-l ! Apoi răcnete de durere. Și deodată învălmășeala se sfărîmă : sătenii trăsese ră în toate părțile, țineau strîns, domoleau pe nepoții moșului, cu vorbe de împăciuire, pe cînd ei tot mai priveau unii cătră alții cu capetele aplecate, cu ochii încruntați, unii cu pete de sînge pe obraz. Curse sînge pe pămîntul care prisosisese strămoșilor, care hrănise rînduri de părinți, de feciori și de nepoți !

După ce intrai și eu în vorbă, după ce încercai, pe cît puteai, să le îmblînzesc sufletele, mă întorsei spre sat, prin pacea cîmpiilor. Din lunca de lozii veni strigătul singuratic al cucului ; în depărtări, izvorau aburi din pămînt ; izvora acum și liniștea parcă din acel pămînt pe care cu cîteva clipe mai înainte era să curgă sînge de frați. Și o mîhnire mare îmi învăluia sufletul cum mergeam prin soare, prin vîntul care venea din depărtări drepte și trecea în nemărginire, o milă pentru bieții oameni care nu înțelegeau sărbătoarea mare a văzduhului și a pămîntului, care sfărîmău pacea și frăția pe această moșie bătrînă, pe care strămoșii, întrășiți, luptaseră, o hrăniseră cu sînge apărînd-o, care ajunsese odinioară tuturor, și care acuma nu mai ajungea !

Incet, prin lumina primăverii, intrai în sat, cu sufletul îndoit. În urma mea veni și vestea de la ogoare, și oamenii vorbeau despre vrajba aceasta iute care

învenina sufletele unor rude, vorbeau domol ca despre o moarte năprasnică.

Iar spre sară bătrînul Vasile Bujor chemă pe nepoți la el acasă.

Casa moșului era cea mai veche din sat ; cu dragoste o priveam totdeauna, pentru că îmi aducea aminte de multă lumină din trecut. Odată, în copilărie, mult mă minunai eu de casa aceasta ; și de-atunci întru nimic nu se schimbase. Tot așa era, cu acoperișul țuguiat, cu roata de car într-o țăpușă, în vîrf, și cu bradul cel mare strîmb, alături. Din bradul acela se auzeau în fiecare an, întâi, după somnul iernii, cîntările oaspeților primăverii. Prin el țipa furtuna ca un glas de jale, peste sufletele necăjite, cînd vara se călătorea cu bucuriile și cu dragostile ei. Iar eu, în acei ani depărtați, cînd veneam din țingușorul Vascanilor, cu mama, la tata-bătrîn, înainte de a vedea satul, suind încet culmea cu trăsurica veche în pasul cailor, zăream întâi vîrfurile întunecos ale bradului ; apoi, ajuns pe deal, deodată parcă în urma lui se desfășurau toate căsuțele sătenilor, toate pîlcurile de verdeață ale grădinilor ; și sub el, cînd intram în sat, totdeauna stătea la umbra lui mare, vreo nepoată a moșneagului privindu-mă dreaptă, cu ochi întunecoși în care luceau două puncte de soare.

Acolo își chemă moșul nepoții, după cearta sîngeroasă de dimineață, și după zvoana plină de griji, de peste zi, a satului. Acolo, sub bradul strîmb, sta el pe un scăunaș vechi de stejar, cu spatele rezemat de trunchiul copacului ; sta și privea pe băieți printre sprîncenele tufoase, cu gura multă vreme mută în barba scurtă, albă. Adus de spate, cu mîinile pe genunchi, sta apăsător de o durere mare, învălît de bunda neagră, străveche, încins cu chimirul lui vechi, pe

care din tinereță îl purta. Străbuna, mătușa Mărioara, sta mai la o parte, pe pământ, cu fața zbîrcită grămădită deasupra genunchilor, cu doi ochi mititei, șterși, țintiți înainte. Se strînseră și feciori, bătrîni și ei, cărunți, și nepoți, și nepoate, un sfert de sat ; umpleau ograda, așezați pe prispă, ori sub streșina bradului, și așteptau.

Ș-atuncea s-a uitat moșul Vasile Bujor țintă la cei șase flăcăi care stăteau în picioare dinaintea lui, s-a uitat multă vreme, ș-a dat din cap cu întristare. A zis încet :

— Grele vremuri, bre... grele vremuri... În vremea mea erau alte nacazuri, dar ticăloșii de-acestea nu ! De ce-ați vrut, măi, să vă-njunghiați ?

Băieții, nalți, sprinteni, de-abia scăpați din oaste, tăceau, se uitau în pământ. Unul din cei bătrîni, de la spatele lor, mormăi și înjură înăbușit.

— A dat Dumnezeu-sfîntul soare și vînt bun și toată lumea iese să facă ce-au făcut și alții, — urmă încet moșneagul ; ce-au făcut și alții mai de demult, să are și să samene, că atîta-i al nostru, ce-avem noi altceva ? N-avem nimic, numai pămîntul nostru... Bre, ș-am ajuns în zilele acestea să aud. că vă tăiați ca păgînii... Bre, are să vă bată Cel-de-sus, că stropiți cu sînge pămîntul care vă hrănește !...

Strămoșul vorbea încet, fără să dea din mini, cu trupul neclintit. Eu mă așteptam la o izbucnire de vorbe, el rosti domol numai aceste cuvinte ; dar, după ce tăcu, un fior mi se strecură prin suflet, și de bunăsamă că același fior trecea prin toate piepturile celor din jur care erau sînge din sîngele lui.

Moș Vasile Bujor tăcu, și dintrodată baba Mărioara, grămădită asupra pămîntului, începu a suspina cu amar ; glasul îi crescua tremurînd, îi curgeau lacrimi

pe colțul ierbii și bocea ca la o înmormântare. Feciorii, nepoții, strănepoții, în jur, tăceau încremeniți.

— Ce-i, Mărioară ? rosti domol bătrînul. Asta-i bucuria bătrînețelor noastre !..

Și moș Vasile își lăsă capu-n piept, în umbra înserării care cucerea casa veche și bradul, îndesîndu-se ca o negură nesimțită.

Atunci glasuri din urmă porniră, îndemnînd pe flăcăi să treacă înainte, să ceară iertare ; bătrînul își ridică fruntea, prin vîrfurile bradului trecu un șuiet domol, ca o plîngere tremurată.

Bătrînul voi să mai zică ceva, apoi dădu încet din cap, — și deodată porniră în jur a suspina și-a plînge nevestele și fetele ; băieții se apropiară și sărutară pe rînd mîna moșului, după aceea se întoarseră unul spre altul, cu privirile muiate, se îmbrățișară, se sărutară.

Și prin brad trecu a doua suflare tremurată, ca plîngerea unei ființi chinuite.

Iar eu priveam, prietino, cu sufletul înfiorat toate acestea, căci pînă atunci nu pricepusem legăturile adînci dintre sufletele oamenilor și tot ce-i înconjoară ; căci eu așteptam o izbucnire mare și nu vedeam nimic din ce așteptam : oamenii mai mult tăcuseră, iar lucrurile neînsuflețite parcă aveau un suflet ascuns care tremura de durere.

MOȘ ALISANDRU CIOBANU

Am avut și noi aici, în Viișoara, un român cumplit la suflet. Poate de cînd e satul n-a mai fost altul care să-i poată sta în față cu cinste! *Frige linte!* s-a sfîrșit, oamenii nu-l puteau porecli decît așa.

Bătrîn, unul din cei mai bătrîni ai satului, înalt și drept, cu părul și cu mustățile zbîrlite, cu ochii mari, rotunzi, umbla totdeauna cu pași mari pe uliță, cu un suman vechi, rupt ferfeniță, încins peste el c-o funie împletită din papură. Cînd vorbea striga și da din mîni, nu sta în loc cît e picul, vorbea cu oamenii umblînd, vîzîndu-și de drum, înțorcîndu-și capul peste umăr.

Acasă la dînsul ograda curată ca-n palmă, șopron de vîlătuci pentru vite, un gard nalt de-un stîngen cu streșină de spini; în dos livadă, cea mai mare livadă din sat, pe care-o păzea un cîne rău, o dihanie sălbatică. — Casa știi cît era de albă? Ca laptele! Și avea niște chenare roșii și albastre în jurul ferestrelor, ceva cum rar întîlnești. Iar înlăuntru, o adevărată biserică. Icoane pe toți patru părății; icoane de toate felurile, și mai mari și mai mici, îngră-

mădite unele lângă altele, împodobite, cele mai de samă, cu mănunchiuri de flori uscate.

— Bine, moș Alisandre ! zice într-un rînd preotul ; de ce-ai îngrămădit atîta iconărit ?

— Cum ? răspunde bătrînul, cu părul zbîrlit, privind spăriat pe popă ; de ce-am grămădit ? Las' să fie ! casa mea e salașul sfinților, casa mea e salașul lui Dumnezeu ; așa scrie la carte...

— Cum scrie la carte, moș Alisandre ?

— Scrie bine, he-he, știu eu, scrie bine !... Și de ce să nu strîng ? de ce să nu pun ?

— Apoi uite de ce ! se înăbușă, moș Alisandre ; așa de mulți, se înăbușă...

— Cum se înăbușă ? Eu că-s om și nu mă înăbuș, dar ei că-s sfinți ?... Sfinți, părinte Irimie, i-am cumpărat de la iarmaroace, de la oameni de-ai lui Dumnezeu ! de la muscali i-am cumpărat : muscalii îs oameni de ai lui Dumnezeu... Uite sfîntul Mitrofan, uite mucenița Achilina... uite cum se uită la noi... uite părintele Isachie... așa scrie... Eu am găzduit pe toți sfinții în casa mea, părinte Irimie, pe toți sfinții ! Sfîntia ta ai pe mucenița Palaghia ? Dar pe sfîntul Ion din Peșteră ?

— La aiștia nu scrie, moș Alisandre... Oare sfîntul Ion din Peșteră să fie ?...

— D-apoi cum crezi ? sfîntul Ion din Peșteră, părinte... Asta o știu eu, l-am visat și astă-noapte pe sfîntul Ion din Peșteră : întocmai așa, aidoma ! cu barba mare, încins cu frînghie, părinte Irimie... Da' de cuviosul Ipatie ce zici ? Uite cum se uită de mîndru...

— Bine, frate, bine, zise zîmbind preotul, înțeleg... Da' pe sfîntul Dumitru îl ai ?

— Pe sfîntu Dumitru ?

— Da ! îl ai ? Vezi că nu-l ai, moș Alisandre ?

— Apoi pe sfântu Dumitru îl am și la biserică... Eu îi am pe cei mai mititei... Ce? cînd am ceva de spus, stau de vorbă cu ei... Cu sfântu Nicolai și cu sfântu Dumitru nu-mi dă mîna, ei îs prea sus...

— Bine, foarte bine, moș Alisandre, da' Maica Domnului cea ungurescă ce caută acolo în colț? Da' sfinții ceia muscălești?

— Care Maica Domnului cea ungurescă? Fe-rească Dumnezeu, părinte Irimie! aceea-i Maica Domnului cea adevărată, cu Domnul nostru Isus Hristos la sîn...

— A fi fiind, moș Alisandre; dar sfinții muscălești?

— Sfinții muscălești?... Muscalii nu-s tot de-o lege cu noi?... Is tot de-o lege, părinte Irimie... Icoanele acestea le-am cumpărat de la iarmarocul de la Merești... Cîte trei gologani de sfînt am dat... Atuncea am cumpărat și *Epistolia*... și *Visul Maicii Domnului*...

— Care epistolie?

— Poi bine, una este, aceea care a căzut din cer, părinte Irimie...

— Vai de mine, moș Alisandre, acestea-s cărți iritice...

Bătrînul rămase cu ochii mari de mirare ațintiți asupra preotului.

— Cum iritice, părinte?... În ele nu se vorbește de Dumnezeu și de Maica Domnului?... Eu cînd am vreo durere, deschid și cetesc, și parcă-mi ia cu mîna, parcă mi se luminează mîntea... zău parcă mi se luminează! Eu în fiecare noapte mă scol și cetesc rugăciuni, și cetesc mai ales *Visul*.

— Nu, moș Alisandre, acelea-s cărți iritice... Ce-ți folosesc? Ca și icoanele cele rusești și ungurești...

Atuncea s-a mîniat tare moș Alisandru Ciobanu.

I s-au aprins ochii ca doi cărbuni, a început a mormăi, se uita la armata de sfinți de pe păreți, și era să-l ia în unghii pe părintele Irimia.

Iar preotul a plecat destul de mâniat și el :

— Cu toți sfinții, cu toate icoanele cumpărate de prin iarmaroace, ai să te duci în focul nestîns, moșnege !... De pomană nu dai, pe un suflet de creștin nu-l alini c-o facere de bine... Paraua o legi cu zece noduri și o păzești cu cîni și cu parul... Ce-a zis Domnul ? Nu vă adunați vouă comori pe pămînt, unde moliile și rugina le strică, și unde furii le sapă și le fură, ci vă adunați comori în cer...

— Ce comori în cer ? ce comori în cer ? hîrîi moșneagul cu minie. Și a rămas mormăind, cu sprîncelele încruntate, ridicînd pumnul și scuturîndu-l în spre popă, care ieșea repede, cu tot pîntecele-i rotund, pe poarta grea, ferecată, ca de cetate.

Și chiar așa era, cum spusese părintele Irimie. O dată nu dăduse de pomană moș Alisandru Ciobanu, și o dată nu făcuse un bine unui vecin ori unei rude.

Vine un creștin, un român mai nevoiaș cu rugă-minte :

— Moș Alisandre, am nevoie de un țăpoi de cele lungi pentru vîrfuri, un vîrfar, moș Alisandre. Ii fi bun să mi-l împrumuți... O facere de bine ; ți-l aduc numaidecît înapoi...

Moș Alisandru, cu degetele rășchirate, își zbîrlește mai tare barba :

— Hm ! ai nevoie de un țăpoi, așa... ia vină-n-coace... Poate-ți trebuie așa ceva... Ca aista ?

— Da, moș Alisandre, întocmai așa... Imi trebuie numaidecît ; uite, poate dă o vreme rea peste noapte și-mi strică fînul...

— Așa... Vra să zică așa țăpoi îți trebuie ? Apoi

să-ți faci, măi băiete... Du-te și-ți fă, că eu de împrumut nu dau...

— Moș Alisandre, cât ai bate în palme ți-l aduc.

— Nu. Ți trebuie? Să-ți faci!...

Altă dată, un nepot de frate al lui avea o nevoie de doi galbeni de-i țipa măseaua. Caută încolo, caută încoace, unde să găsești doi galbini? E greu! Se duce la unchiu-său, cu toate că-l știa așa de cărpănos. Mai știi? Poate i s-a muia inima măcar de data asta.

Se duce omul, intră cu sfială între păreții căptușiți cu sfinți, și începe a-și spune păsul: iaca-așa, iaca-așa! și moșneagul l-a ascultat cu luare-aminte, cu ochii rotunzi ațintiți, de la început pînă la sfîrșit.

După ce contenește omul, el se scarpină în barbă, se gîndește, apoi duce mîna la chimir:

— Doi galbini?

— Doi galbini! zice repede omul și inima-i zvîcnește de bucurie.

— Așa? Uite doi galbini, zice bătrînul, scoțînd cu dreapta din chimir și punînd în palma stîngă aurul.

— Așa! — Și-i strecură de unde-i scosese. — Bine stau acolo, măi nepoate! Ascultă-mă pe mine să-ți dau un sfat părintesc: să nu împrumuți niciodată parale!

Ș-a plecat amărît creștinul, mai otrăvit la suflet de cum venise.

Așa a trăit singuratic ca un cuc, între bunurile lui adunate cu greu. Mîncă te miri ce și mai nimic, ca un schivnic, și baba lui, biata mătușă Maria, așa trăia de o viață cu omul acesta care n-avea o privire blajină pentru nimeni. În fiecare noapte după a doua cîntare a cucoșilor, o scula regulat:

— Marie, Marie, scoală, că cetesc *Visul Maicii Domnului* !...

Și bătrîna se ridica în capul oaselor, gemînd, cu încheieturile pline de durere, și moșneagul, ca un strigoi, fără lumină, cu cărțulia în mină, cu ochii sticliți spre sfinți, spunea pe de rost murmurînd repede, fără înțeleș, rugăciunea lungă. Pe la jumătate, întorcea capul :

— Marie, ascultă tu, Marie ?

— Ascult, ascult ! îngina baba tresărînd.

Așa de o viață asculta ea în fiecare noapte *Visul Maicii Domnului*, la început, în anii mai tineri, cu amărăciune multă și cu ghionturi, acuma supusă, obișnuită și cu aceasta, ca și cu alte multe. — Nu putea ea un ban să dea popii pentru o rugăciune de sufletul morților, nu putea o para să dea pentru sfințele masle, pentru alinarea unui biet suflet bolnav, nimic ; săracă și uscată umbla cu tulpanul peste gură în gospodăria ei. Nu putea mîncea un dram mai mult din mîncarea săracă, din fasolele drămăluite, din mămăliga măsurată cu degetul. Cît despre carne, niciodată ; nu-și mai aducea aminte de gustul ei. Parcă-parcă mîncase acasă, la părinți, în tinereță, dar de atunci mult era. Ar fi putut să îmbuce și ea ceva mai dulce la un vecin, la un praznic, dar unde o lăsa bătrînul să pășească afară din ogradă ? Acolo trebuia să stea, să păzească casa, să păzească ograda și livada cu fructele numărate, acasă, cu sfinții noduroși cu ochii albi. Numai el, bătrînul, umbla încolo și-ncoace, cu căciula jerpelită peste pletele zbîrlite, cu frînghia de papură peste sumanul rupt, numai el se putea înfrupta, înfulcînd ca un păgîn, mîncînd cît șapte, din praznicul vreunui biet om, care trecuse dincolo, în lumea cea fără de răutăți.

Noi stam cu casa chiar alături de moș Alisandru Ciobanu. De cînd mă ridicasem și înțelesesem și eu ceva în lumea asta, așa îl apucasem, hapsîn și cu răutate pentru toți. Pentru noi, copiii, era ca o spărietoare: — Ia, te aude Alisandru Ciobanu!... Te dau lui Alisandru Ciobanu, și te șmotrește el!... Ce-ar fi fost dacă ne-ar fi dat pe mîna lui? Niciodată n-am știut, dar numai la numele lui ne intra groaza în oase.

Cînd m-am mai săltat, de mă puteam ridica pe streșina gardului, spre livada bătrînului, ca să cerc a trage spre mine o creangă de măr cu două-trei roade rumene, începui a înțelege mai adînc suferința bieteii mătușe Maria.

O auzeam adeseori vorbind cu mama, privind cu blîndeță, cu ochii stînși, printr-o spărtură a gardului. Fusesse frumoasă odată mătușă Maria; spunea bătrînica noastră mai ales, că odată și-odată a fost mîndreța satului. Ș-acuma mai avea doi ochi mari, negri, plini de o lumină bună; dar din cealaltă frumuseță nimic nu mai rămăsese. Părul încărunțise și se împuținase, trupul arăta prin hainele sărace de stambă colțurile oaselor, mergea puțin aplecată, și gema și plîngea de multe ori cătră maică-mea pentru pustiul și singurătatea în care trăia: — Ca într-un mormînt stau, nu ca într-o casă omenească!

De la o vreme începu a gogi. Ba o durea o mîină, ba un picior, ba o durea capul, pînă ce într-o bună zi căzu la pat și nu se mai putu scula.

Noaptea, bătrînul, ca totdeauna, se trezea și se îndrepta spre icoane, cu cărțulia lui în mîină:

— Marie, Marie, scoală că cetesc *Visul Maicii Domnului*...

Dar baba Maria gema încet:

— Vai, moșnege, o viață am ascultat, în toate nopțile, și degeaba : iaca, acu zac ca un cîne !

— Apoi asta zic : ascultă, că pentru sănătatea ta cetesc...

Iar bătrîna amărită nu mai răspundea ; își trăgea în tăcere țoala peste cap, pe cînd murmurul bătrînului pornea surd și trupu-i înalt și osos se deslușea ca o umbră de spaimă în dreptul ferestrei.

Și în singurătatea suferințelor ei poate se gîndea, biata mătușă Marie, că zadarnic a zidit-o Dumnezeu dacă de dragoste n-a avut parte ; că zadarnic a mai stat în mijlocul unui sat, dac-a stat ca într-o pustie. Ce-i folosea, primăvara, vara, toamna, frumuseța livezii ? Avea o livadă întinsă, aproape de o falce, cu toate bunătățile — și nu-i folosea la nimic. În livadă, acolo, cînta întăi cucul primăvara ; granguri și mierle, toată vara se îngîneau prin meri și prin nuci ; umbră ciuruită de ploi de lumină, căldură potolită, cîntecele vînturilor — nimic, nimic nu fusese al ei, pentru că nici o mulțămire nu poate intra într-un suflet pustiu. Ș-acuma zăcea pe coaste și-și aștepta sfîrșitul. Iar moș Alisandru Ciobanu îi cetea *Epistolia* și *Visul Maicii Domnului*.

— Crede, crede în Dumnezeu, Marie... Credința ta te va mîntui... Așa scrie la carte !

— Cred, cred... îngîna bătrîna, dar de aici n-am să mă mai ridic...

Intr-un rînd, o sculă cu de-a sila și o tîrî înaintea icoanelor. Apoi o privi cu ochi mari, rotunzi, cu părul zbîrlit.

— Zi după mine, roagă-te după mine...

— Ah ! moșnege ! lasă-mă morții, nu mă mai chinui, că destul m-ai ucis și m-ai chinuit o viață ! Lasă-mă să mor în tihnă !...

— Cum te-am chinuit o viață ? Pentru c-ai trăit după cuvîntul Domnului, muiere ?

— Da, da ! pentru că nu ești om, ești calău ! Dac-ai fi fost om, aș fi avut și eu o bucurie, macar o dată ! Eu numai pe tine te-am avut. Tătuca și maica s-au dus de mult, acu-s țărîină — și numai de la tine puteam avea o mîngîiere ; dar tu ai fost om rău, niciodată nu mi-ai dat-o !...

Moș Alisandru își ridică ochii spre armata de sfinți de pe păreți, și-și făcu o cruce mare :

— Muiere ! în tine glăsuiește diavolul, muiere ! Doamne ! sfinților mucenici ! n-o lăsați să moară ca o păgîină !...

— Doamne ! șopti sfîșietor bătrîina, cu fruntea pe pămîntul rece. Doamne, iartă-l ; Doamne, plătește-i cum vei crede... Eu mor și-l iert !

În ziua aceea moș Alisandru a făcut ce a făcut și, după multe ciorovăieli, a izbutit să aducă pe părintele Irimia.

— Vrea să moară ca o păgîină, părinte... Zice că eu am otrăvit-o, că eu am omorît-o... Fă o rugăciune și dumneata, părinte, scap-o de la moarte...

— Am să fac, am să fac, zise domol preotul și poate să scape. Dar dă-i, omule, ceva să mînînce, dă-i o leacă de zamă de găină, o leacă de carne, dă-i să bea și o leacă de vin !...

Obrazul lui moș Alisandru se oțărî ; cu ochii pierduți se întoarse într-o parte bătrînul și nu răspunse nimic. Popa iar voia să-l ia cu binișorul, să-l facă să înțeleagă ; — nu, bătrînul sta ca de piatră, amuțise cu desăvîrșire. — Singuratică, cu suferința din urmă, ca și mai-nainte, rămase mătușa Maria și nu mai aștepta decît alinarea morții.

În vremea aceasta din urmă, au venit mai multe întâmplări care au făcut pe bătrîn să creadă că și-a întors cu desăvîrșire Dumnezeu fața de la el.

Întăi a fost asta : că într-o noapte niște flăcăi poznași, ca niciodată, s-au strecurat la gardul din fund al livezii și de acolo au zvîrlit cînelui un boț de cîlți amestecat cu clei ; au sărit apoi gardul, au trecut fără grijă pe lîngă cînele care se bătea cu botul de trunchiurile copacilor și scheuna înăbușit, — și au început prin lumina lunii, să cerceteze roadele cele mai frumoase. Unul a dat un chiot așa de pătrunzător, încît în casă, cine știe unde, bătrînul a scăpat cărțulia din mîină și a ieșit gîfîind afară.

Cînd a văzut grozăvia aceea, picior de om străin în cuprinsul lui, braț străin înălțîndu-se spre roadele lui, i-a venit să cadă din picioare. A început să tremure, a început să urle, să strige, să asmuțe cînele — dar flăcăii se plîmbau prin livadă, prin lumina lunii, ca într-o împărăție a lor. A văzut roșu înaintea ochilor, a apucat în mîină o furcă de fier și s-a repezit, — dar un flăcău i-a sărit pe dinapoi în spate, i-a smuls furca ; l-au descins, l-au legat cu brîul de un nuc, i-au pus și lui cîlți în gură, — apoi l-au lăsat în plata Domnului, au sărit gardul și s-au dus în treaba lor.

A fost a doua zi o zarvă nemaipomenită în sat. Urla moșneagul pe toate cărările. Pe cîtiva din flăcăi îi cunoscuse ; se dusesse pe la casele părinților lor, strigase, ceruse dreptate în gura mare, — dar parcă era un făcut, nimeni nu se mișca : gospodarii zîmbeau pe sub mustață, treceau înainte, păreau că nu înțeleg nimic din tînguirile bătrînului. Atunci, dac-a

văzut și-a văzut, moș Alisandru s-a hotărît să facă acel lucru nemaiauzit și nemaipomenit, pe care nu-l făcuse niciodată în viață : se hotărî să dea în judecată pe toți cîți îi trecură lui prin minte, ca să-l despăgubească, să-i plătească de zece ori cît îi luaseră, — de ce-i judecată ?

Și a fost și judecată. Pentru întâia dată s-a dus la oraș, departe, bătrînul — și-acolo judecătorul l-a întrebat dacă are martori ; și dacă bătrînul a răspuns că n-are, l-a trimes judecătorul acasă. Plin de năduf, a dat dracului pe toți bătrînul, — apoi foarte înspăimîntat, cetindu-și epistolia, s-a întors în sat : văzuse ceva grozav la tîrg și era foarte înspăimîntat. Se duse numaidecît la părintele Irimia.

— Gata ! zise el cu amar. Se sfîrșește lumea ; scrie și la carte ! Cum vrei să fie vreo dreptate la stăpînire dacă se sfîrșește lumea ?...

— De unde o scoți și asta, moș Alisandre ? întreabă zîbind preotul. Cum să se sfîrșească lumea ?

— Așa, părinte Irimie... Am văzut balaurul !

— Care balaur, creștine ?

— Balaurul despre care scrie la carte !... Venea gemînd, șuierînd, lung și negru... Se tîra pe pămînt, și-avea o gură întoarsă în sus și slobozea în văzduh catran și fum de pucioasă... Mare spaimă pe sufletul meu, părinte !... Oamenii nici se uitau la el... Dar poate așa, numai mie, să mi se fi arătat...

Popa se uită lung la bătrîn, apoi începîu a rîde, stăpînindu-și cu amîndouă minile salturile pîntecelui.

— Ah-ah-ah ! Știi ce, moș Alisandre ?... Bată-te să te bată !... Ai văzut poate trenul, de te-ai spăriat așa de cumplit... N-aveai de unde să știi, că zice că acu a ieșit și umblă prin lume : umblă cu foc, și-i ca o

căruță, și te duce de ici-colo ca vîntul... Nici eu n-am văzut încă, dar zice că-i o drăcie nemțască...

— Cum îi zice ?

— Trenul...

— Apoi nu, aista nu-i tren, părinte, aista-i balaur... precum scrie la carte... Mare spaimă pe sufletul meu ! Venea gemînd și șuierînd, lung și negru, și avea o gură întoarsă în sus și slobozea catran și fum de pucioasă ! Era balaurul, părinte !...

Și ziua aceea toată a oprit pe oameni în drum, și le spunea de dihania ce văzuse.

— Așa, așa... pentru răutățile noastre...

— Mai știi, moș Alisandre, mai știi ?...

Iar acasă, pe cînd ațîța focul și punea de mămăligă, spuse babei ce văzuse. Dar baba era pe ducă și era foarte amărită.

— Da, da, babă, slobozea catran și fum de pucioasă... L-am văzut... Pentru răutățile noastre...

— Oh ! l-ai fi văzut, cred, cred, — ți s-a fi arătat pentru răutățile tale, — că iaca, din pricina ta am să mor eu...

Bătrînul tresări și se îndreptă amuțit deodată, cu ochii mari ațintiți spre mătușa Maria. Slabă, slabă, lungă, un schelet sub țoala săracă, mătușa Maria îl privea cu ochii adînci în care se roteau focuri bolnave.

Bătrînul o privea neclintit, apoi lăsă la foc, așa cum îl pusese, ceaunul pe pirostrie, se întoarse spre sfinții nenumărați din pereții răsăritului, își făcu o cruce mare și începu să bolborosească îndelung. Sta cu minile încrucișate pe piept și rostea rugăciuni, apoi încet, pornindu-le din creștet, își făcea cruci mari, încovoindu-se tare din șale, ducîndu-și dosul palmei la pămînt. Sufletul i se zguduise adînc ; în-

fricoșat se gîndea la cele ce spun cărțile, la sfinții neclintiți din părete, la vorbele babei și la judecata de apoi. O lumină mică, o lumină de durere ardea în sufletul lui împietrit; o simțire rece îi încleștase inima, ca într-o suflare de moarte...

— Mărioară, — Mărioară...

Bătrîna gemu încet.

— Mărioară, toți sîntem păcătoși pe lumea aceasta. Iartă-mă... Ce ți-am făcut eu? Ce ți-am greșit?... Iată, acum poate vine ziua de-apoi, poate vine ziua judecării, cînd vor suna îngerii din trîmbiți de aramă... Simt eu că mi se înfricoșează sufletul... Iartă-mă pentru toate cîte ți-am greșit...

Bătrîna abia putu șopti ca-ntr-o oftare:

— Două zile m-ai lăsat singură, fără un strop de apă, fără o îmbucătură de mîncare, singură și bolnavă... Au venit femeii din vecini și mi-au adus... Eu n-am vrut nici să beau, nici să mînînc... Tu nu te-ai îndurat de mine: m-ai lăsat ca pe un cîne; ca un cîne vreau să mor!...

Afară, prin văzduhul negru al toamnei, trecu cu vaiete o învăluire de ciori. O undă de vînt se strecura pe hoarnă. Bătrîna tăcuse, cu suflarea sfișită, cu ochii umbriți de aripa morții. Prin sufletul întunecat și rătăcit al bătrînului trecu o adiere ghețoasă.

Se îndreptă iar cătră sfinții lui și prinse a bolborosi în tăcerea adîncă. Mătușa Mărioara aștepta cu ochii așintiți în bagdadie.

— Iartă-mă, Mărioară, pentru tot ce ți-am greșit! șopti bătrînul întorcîndu-se. Nu mai avem mult și ne vom duce la judecată... Vai de sufletul meu, vai de sufletul meu!...

Neclintit în întuneric sta, fără nici o vorbă acum. Simțea tăietura rece, ascuțită a vîntului spaimei în piept, în adîncea tăcere ; aștepta vorba de iertare, — și totul tăcea în întuneric. Nimic, o tăcere fioroasă. Făcu doi pași, întinse mîna. O trase iute. Prin întuneric văzu deslușit, simți că bătrîna se stînsese, înghetase fără să-l ierte.

Și-n tăcerea aceea, iar auzi vaietul stolurilor de ciori ; o învăluire de vînt bubui în tindă ; iar în vatră deodată pocni ceva cu zgomot.

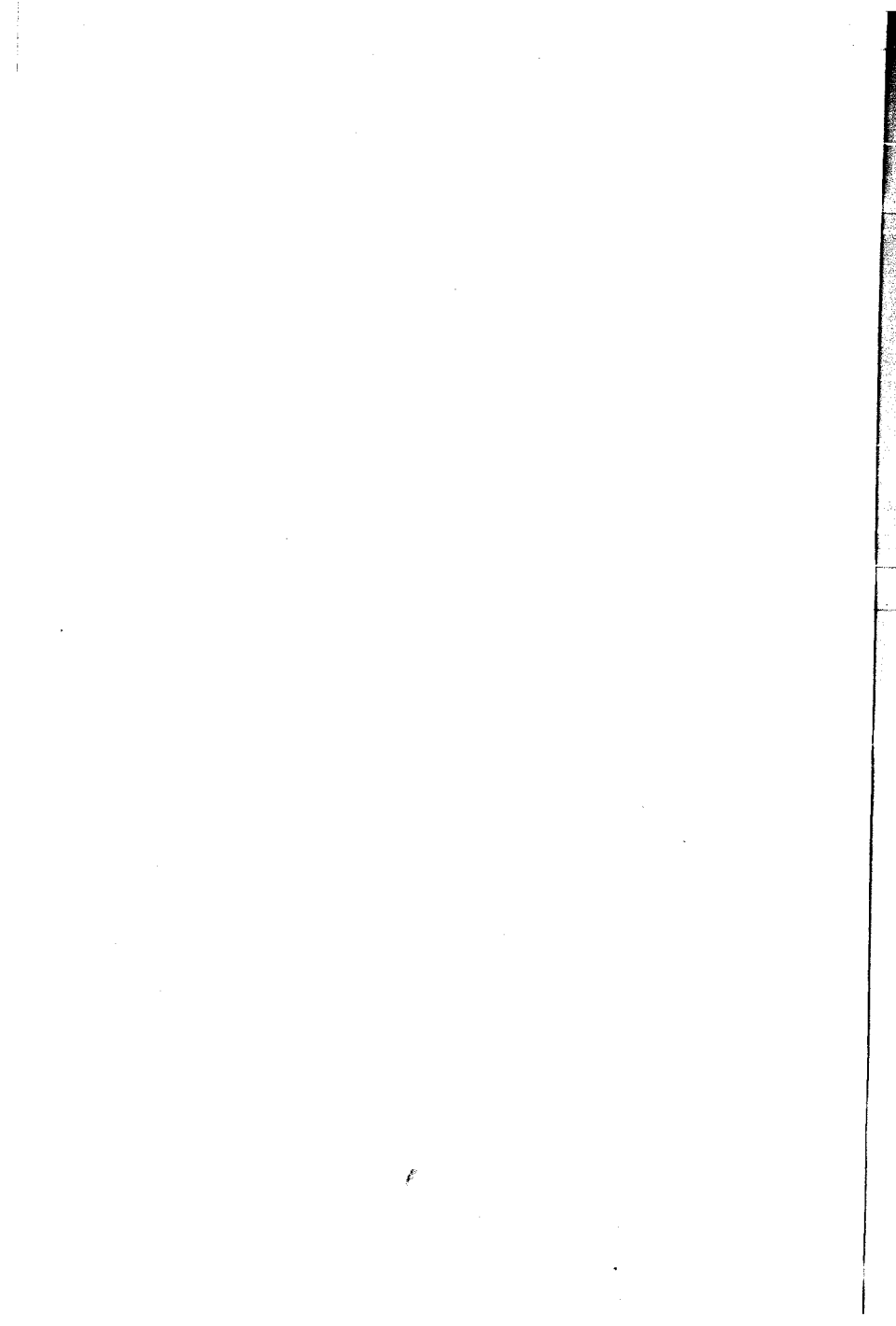
Bătrînul se cutremură. Pe pirostriei pocnise ceanul.

Sfîrșitul lumii, balaurul, Antihristul ; — dac-a crăpat și ceanul, vine sfîrșitul lumii ! gîndea rătăcit bătrînul, cu mintea tulburată. Bătrîna neclintită tăcea în moartea ei, fără nici o suferință, iar în bătrîn neliniști viforoase creșteau. Și cum pornea prin văzduh minia furtunii, răsunătoare și adîncă, — deodată izbucniră cîntări sfîșietoare în urechile lui moș Alisandru, — și-atunci am avut eu cea mai mare groază a copilăriei mele, atunci cînd, după răcnete, după chemări prelungi, ieșit afară cu toți ai noștri, am văzut sus, în vîrfurile casei lui, pe bătrîn, înălțat, prin întunecime, ca o umbră grozavă, cu părul învăluit de vînt, cu barba zbîrlită, cu brațele întinse spre văzduhul negru, spre asfințit, de unde venea furtuna cu un nou uriaș, cu balaurul uriaș al Apocalipsului !

★

S-a liniștit bătrînul apoi după noaptea aceea de groază, dar nu și-a mai venit în fire. S-a călugărit pe urmă ; am auzit tîrziu că a și murit, singuratic și trist, cerînd iertarea celei ce se stînsese chinuită. A

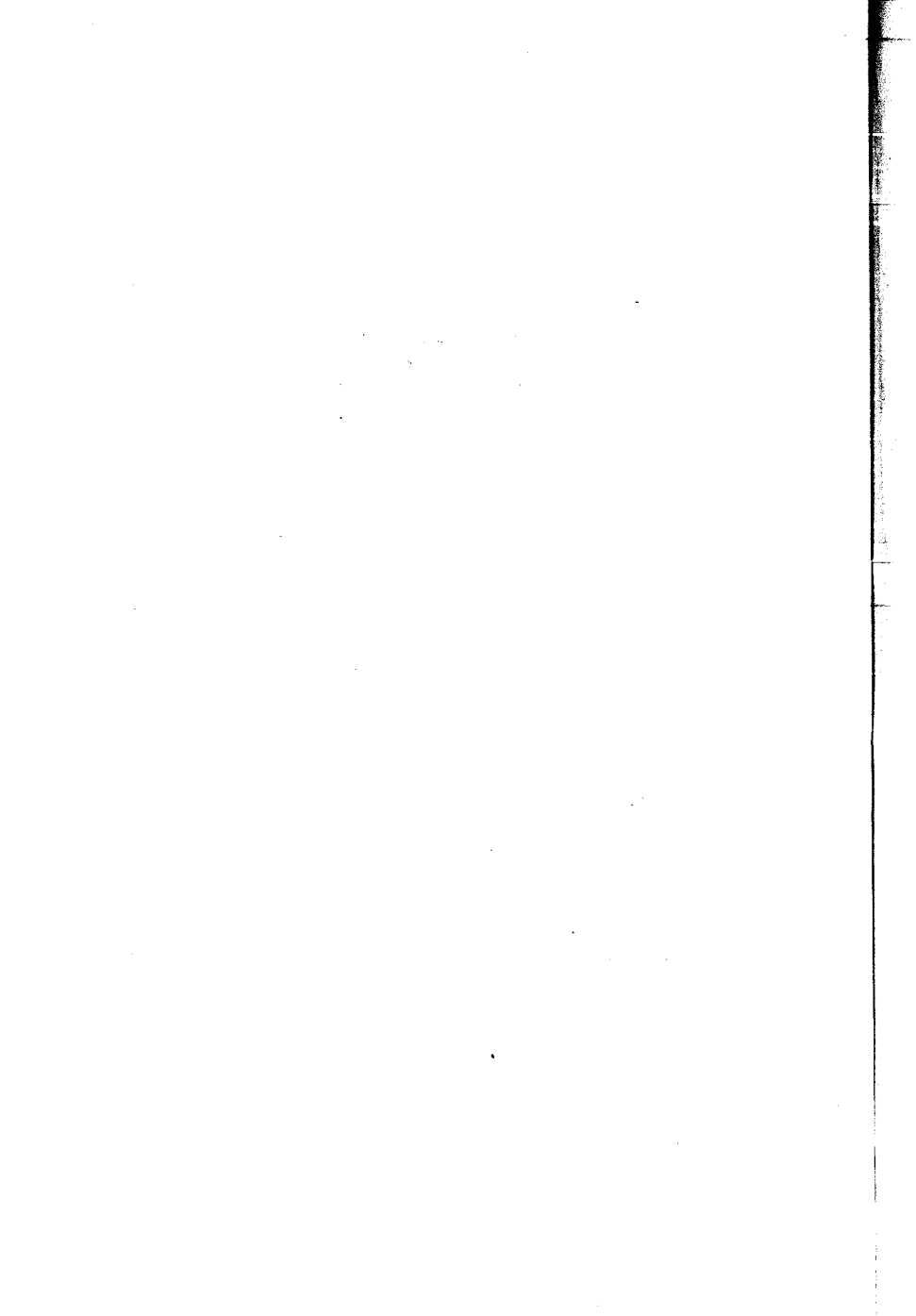
murit fără să fi înțeles vreodată de ce trece prin lume amărîta umbră a omului. El s-a dus, dar în unele nopți de spaimă ale copilăriei mele, multă vreme a rămas cu ochii lucind, cu părul zbîrlit, cu brațele înălțate, în șuierul furtunilor toamnei.

VREMURI
DE BEJENIE

1907

VREMURI DE BEJENIE

I

Andrieș Hamura, tectorul boierului Gligorcea din Forăști, se întorcea de la învățătură din Țara Leșască, în vremuri de grea cumpănă. Era în anul, de la nașterea Mântuitorului, 1574; cumplitul Ion-Vodă fusese înjunghiat, apoi rupt de cămilele turcilor; în sângele lui vînzătorii își muia-seră iataganele; ș-acum hoarde nesățioase porceau în lungul țării prădînd, arzînd, tăind și robînd.

Cu doi ani înainte, la venirea în scaun a lui Ion-Vodă, boierul Gligorcea se hotărîse dintrodată să-și înstrăineze pentru un răstimp feciorul. Se gîndise la asta din mai multe pricini. Domnia sa, om umblat prin lume, și la Țarigrad, și la Mosc, și la Liov, înțelesese că tot în țara leșilor este strălucire mai mare, învățătură mai multă.

— Acolo se învață carte letinească... zicea el dînd din cap; și ca om ascuțit la minte ce era, și doritor să știe multe, să iscodească tainele lumii, avea cea mai mare dorință să-și vadă feciorul luminat, frămîntînd limbi străine și vorbind ca din cărți despre vremuri vechi și despre neamuri care trăiesc de ceea

parte a pământului, unde de curîndă vreme se descoperise o țară nouă.

Pe urmă, mai zicea dumnealui cătră jupîneasa Mitrofana :

— Cînd mi-a veni așa om ales, din țară străină, în scurt ajunge în fruntea bucatelor... Vorba lui are să prețuiască aur...

Jupîneasa Mitrofana prea bine pricepea aceasta, căci era femeie ageră la minte și la vorbă, și feciorul îi semăna mai mult ei ; dar plîngea de prăpădenia pământului, că i se duce odorul între lifte spurcate.

Afară de asta, jupînul Gligorcea nu prea avea la inimă domnia nouă a lui Ion-Vodă.

— Nu-mi prea place mie cum a pornit-o de la început...

Mai tîrziu, cînd se ridicaseră oști, se împărțiseră steaguri și veniseră cazacii, domnia sa își răsfrînsese buzele :

— Iar pacoste pe Țară... Parcă cine se poate pune cu Turcul ? Păgînu-i tare. Mai bună e supunerea și pacea.

Nemulțămirile acestea născuseră mai ales din pricină că el, om cu greutate și cu pricepere, fusese lăsat să putrezească acolo, la moșia lui, pe cînd alți domnitori îl căutau ca pe iarba de leac.

— Se va duce Andrieș în Țara Leșască ! hotărîse boierul ; jupîneasa Mitrofana se pornise pe bocete, și băiatul plecase călare, cu două slugi credincioase după el.

Porniseră lupte, greutăți, nevoi, năcazuri ; capetele multor boieri bătrîni și tineri se rostogoliseră în tină ; venise și înfricoșatul ceas de la Cahul. Jupîn Gligorcea își mîngîia barba mare căruntă :

— Aha !... vezi dumneata, Mitrofano ; cîteodată tot e bun la ceva capul !

Iar acolo, în Lehia, după uimirile începutului, după cel dintâi fierbinte ropot cu dascălii, între atîția sculpitori feciori de magnați, băiatul boierului Gligorcea începu să fie hărțuit de doruri și de amărăciuni, — care veneau ca niște soli grăbiți din urmă, din țara Moldovei.

Ca răsunete mari de arme ajungeau pînă în Polonia veștile biruinților lui Ion-Vodă ; ca o adiere caldă de vînt venea o undă de dor de la poalele munților moldovenești, de la o curte boierească cu pridvor încununat de flori, de unde îl petrecuseră la plecare doi ochi verzi ca apele Moldovei. Cătră vîrtejul luptelor îl chemau avînturile tinereții ; cătră jupînița Liliana a boierului Mihail Talpaș de la Drăgușeni îl purta dragostea. Furtunos din fire cum era, băiatul se prăjea ca pe jaratic ; nu mai putea, îi venea să deie dracului și latineasca dascălilor leși și pe tovarășii îmbrăcați în mătăsuri și fir, mîndri, de nu le puteai ajunge cu prăjina la nas ; îi venea să încalce, să pornească, să treacă granița : cînd va simți iarba țării, murgul are să necheze, și Andrieș are să răsuflă din adînc, cutreierat de fiori. Așa s-a frămîntat el multă vreme, dar în zadar, căci jupînul Gligorcea era om cu care nu prea șăguia nimeni ; pe urmă zilele, săptămînile, lunile înmulțindu-se, curgînd cătră doi ani lungi, amărăciunea îi dădu vînt și-l pregăti de zbor de furtună.

Una din slugi, Ilie Buzărlan, plecase înainte cu scrisoare. Andrieș vestea pe bătrîn că nu mai poate răbda, că i-i dor de părinți, de casă și de multe alte, că a pornit și că vine, fie ce-a fi. Băiatul nădăjduia

mult și-n maică-sa, jupîneasă Mitrofana : ea se va pricepe să împace mînia boierului Gligorcea.

Cu cealaltă slugă, cu Gheorghiuță Răducan, Andrieș Hamură plecă dintrodată, pe neașteptate, de la Liov. Făcu întins drumul pînă la hotar. Acolo își schimbă straiile leșești ; își puse în cap gugiuman de pielică creață, încălță cizme de piele roșie peste nădragi albaștri, își strînse pieptul în haină ostășească, tot albastră, cu nasturi de argint, cu brandenburguri de matasă și fir, se înfășură în contăș larg, ușor, încălecă, se înălță, se întepeni în scări și atinse scurt fugarul, cu zimții ascuțiți ai pintenilor. Teaca neagră, ferecată în alamă și înflorită cu argint, a săbiei încovoiate sclipea la soarele verii. Tinerel subțire, numai de douăzeci de ani, cu mustața balaie, cu ochi adînci de culoarea murei, aprig și cu sîngele fierbînd în vine, făcea cu bătaie de inimă cea dintăi poștă pe pămîntul moldovenesc. De-abia intrase în țară, trecuse prin cîteva sate sărace ; bătrînii și femeile din pragurile bordeielor nu-i putuseră da nici o știre despre întîmplări din locurile unde bărbații, cu vodă Ion, se războiau cu păgînii. Fără vești din partea asta, chemat de chipul zîmbitor al jupîniței Liliana, care plutea înainte-i, în zborul calului, ca-n pulbere luminoasă de aur, Andrieș Hamură, neliniștit, nu luase nici o hotărîre. Mergea spre Suceava și aștepta cele dintăi vești. În fundul sufletului lui însă sta gata hotărîrea, dacă cel dintăi glas de om îi va spune că buciumul lui Ion-Vodă chiamă oșteni la luptă, în Țara-de-Jos. Nu va sta nici o clipă la îndoială ; va întoarce calul și va porni spre Dunăre. Numai gîndindu-se, îi fierbea sîngele în vine. — Totuși, poate în zbor de vînt se va repezi pînă la maica, acasă, pînă la tatăl bătrîn, și mai ales pînă

la Liliana lui Talpaș, la Drăgușeni, pînă la logodnica inimii lui, care de doi ani cu credință îl aștepta.

Așa călărea pe gînduri ; iar în urma lui, Gheorghiiță Răducan venea și el tăcut, în tropot grăbit, în spate cu săneață nouă cumpărată cu venetici cu zimți de la Zaluga, armurierul cel mai mare din tîrgul Liovului. Acest Gheorghiiță Răducan era un om fără păreche de sprinten. Avea niște ochi negri, iscoditori, ca de drac, pe care pesemne îi moștenise de la maică-sa Rarița, țigancă de felul ei, fostă fată în casă a jupînesei Mitrofanra. Cu ochii aceia sfredelea pe om mai rău decît un judecător, și cercetase atîta vreme în orașul leșesc dughenile nemților și ovreilor mai avan decît un om al stăpînirii ; dar și fusese de folos pentru aceasta lui Andrieș ; căci de multe ori, la vremuri de nevoie, cînd întîrzia să vie de acasă, din Moldova, aurul jupînului Gligorcea, Gheorghiiță, pe urma iscodirii ochilor, își făcuse mînilе căngi, de care se aninau multe lucruri bune de-ale mîncării, așa că învățăcelul nu prea știuse, acolo între străini, despre fericirea sfîntului post schivnicesc.

Pe drum moale de țărîină, printre holde sărace înecate de buruiană, pe lîngă ogoare întinse lăsate în paragină, păcănea grăbit murgul din copite. De parte încă, după valurile pămîntului peste pădurea din zare, era Suceava. Cît bătea ochiul în jur, fum pe sate nu zărea ; o grămădire de bordeie sărace rămase în urmă : «Holdele noastre totdeauna sînt pustiite, arse și sărăcite...» se gîndea Andrieș Hamură, și oftă cu năduf. La dreapta, soarele cobora pe cer albastru spre depărtatele cețe ale munților. Invăluit de căldura potolită a lui august, cu ochii în depărtări, legănat de mersul cumpănit al calului, mîngîiat de boarea care aducea mirosul florilor sălbatice ale

cîmpiei, boieraşul, cu ochii închişi pe jumătate, se simţea mai uşor, şi parcă sufletul i se înălţa, i se despărţea de trup şi alerga înainte, spre locul celei dintăi arzătoare iubiri, pe cînd, ca dragi prietini care vin cu îmbrăţişări, amintirile izvorau din trecut.

Ce-o fi făcînd, ce-o fi gîndind acuma Liliانا ? se întreba Andrieş. Doi ani au trecut. Acolo, la Liov, el, băiat cuminte şi sfios, deprins cu liniştită viaţă casnică a părinţilor, nici chefuri cu tovarăşii nu făcea, nici nu prea ieşea în calea fetelor sunînd din pinteni de argint. Işi căuta de cartea puţină, multă, cîtă era, de călărie, de meşteşugurile armelor, care, acestea mai ales, erau patima şi viaţa lui. În ceasuri de visare se întorcea cu gîndul la pridvorul încununat de flori de la Drăguşeni, unde întăia oară la Paşti, în anul plecării, sărutase pe Liliانا, pe cînd bătrînii, cu zarvă mare, cinsteau şi petreceau cu lăutari în sufragerie. După ziua aceea de înfiorare, de puţine ori îşi văzuse dragostea, de puţine ori, oprit cîte o jumătate de ceas din fuga aprigului murg de Misir. Trebuiau şireclurile fetei, cu vorbe strecurate în treacăt, pentru o clipă de întîlnire în umbra unui colţ, pentru o îmbrăţişare, pentru o sărutare aprinsă cu ochii închişi.

Din răsunetul în suflet al fericirii acesteia scurte, trăise el doi ani în străinătate. Trăise închis în sine-şi ; picătură cu picătură, de nenumărate ori, îşi strecurase prin suflet zilele rare ale trecutului. Sufleteşte se hrănise numai din dragostea aceasta, cum, în somnul iernii, ursul amorţit trăieşte din puterea strînsă în lumina zilelor verii. Rareori tresărea, cu ochii cumpliţi, cînd vreunul din feciorii de neam mare cu care se întilnea zilnic, filosof epicurian, cu dragoste pentru pahar dulce şi ochi frumoşi, îi zvîr-

lea o vorbă nesăbuită de sus, de pe cataligele semneției. I se zbirlea părul mare în clipele acelea, i se umflau vinele timpului și i se încrunta albul ochilor ; cu straja săbiei, într-o încăierare iute, bătea în grumazul filosofului ; apoi rămânea încordat, c-un picior îndărăt, cu capul aplecat înainte, cu pumnul strângând fierul, cu ochii mai negri, scânteind sub sprâncenele coborâte. Astfel, cu pumnul, își durase Andrieș Hamură adevărate prietinii ; intrase în palate de piatră cioplită și de marmură, călcase pe covoare persienești, ascultase muzica harpelor pe care gingașe mâni de fete de neam își tremurau degetele subțiri, și avusese cinstea să schimbe două, trei cuvinte cu părinții prietenilor lui, nobili mari, cu nările umflăte, cu pînțele și mai umflăte, pierduți în bogăția ștofelor și a blănurilor, grăind moale și leneș, mîniindu-se ușor dintr-un cuvînt, și potolindu-se dintr-o laudă, cum se potolește și se întinde la scărpinat mielul căruia i se împlinește sorocul în ziua de Ignat.

Dar copilul acesta care învățase istoria lumii, care știa că s-au descoperit pămînturi nouă, în care trăiesc popoare ce se hrănesc cu carne de om, care învățase să ție discursuri după toate regulele retorice, care făcea haz de profesorul cu ochelari pe vârful nasului, care-și țira pașii făcînd complimente damelor și rotunzind o frază cu cuvinte dulci în limba leșască, — cum intrase pe pămîntul Moldovei, deodată, bătut de neliniști, se simțise luat ca de un șuvoi : uitase de istorie, și matematică, și filosofie ; și de Cicerone, și de Socrate, și de Platon ; rămase flăcăul pornit și vijelios de altădată ; doi ani de viață nouă se scufundară ca într-o veșnicie ; viitorul se lega dintrodată cu trecutul ; pămîntul Moldovei fumegea de sîngele

luptelor ; cu toate simțurile ațîțate ca într-un nimb, i se părea că aleargă învăluit de dragostea crescută atunci cu depărtarea, crescută ș-acum cu apropierea.

II

La crucea drumurilor mari, la hanul lui Enea Căpriță, murgul, ca și cum simțise truda și foamea stăpînului, se opri. Andrieș ridică privirile și Gheorghică Răducan sări din șa :

— Aici, la rateșul lui Căpriță, găsim, stăpîne, de toate... Parc-ar fi han de sat mare. Un drum vine din Țara Leșască, unul din Țara-de-Jos, pe la Dorohoi ; și Suceava-i dincolo de deal și de pădure... O poștă jumătate, mult două... Iaca și badea Ene... Noroc bun, frate Ene !...

Enea Căpriță, în prag, rotund, spătos și voinic, își scoase cușma dintr-un berbecu din cap și pofti bun-sosit călătorilor, c-un zîmbet foarte blajin, din buze parcă unse cu unt.

Dar Andrieș nu se uita la el. Intors puțin în șa, privea neclintit pe drumul lung al Dorohoiului. Un călăreț singuratic venea la umblet întins, foarte repede, dintr-acolo. Creștea în pînză de praf, în rume-neala asfințitului ; sclipiri de oțel arătau că cel ce grăbește spre han e oștean și poartă arme.

— O să am vești din Țara-de-Jos... gîndea Hamură, și, fără să se clintească din șa, își plimba privirile de la hanul mare de bîrne, c-o roată într-o țăpușă din vîrfurile acoperișului, la dumbrava de stejari de aproape, plină de flori și ierburi și de cele dintăi furișări de umbre ; pe drumul alburii al Sucevei după aceea ; pe cînd Enea Căpriță zîmbea mirat și

se pregătea să înceapă vorba, și pe cînd Răducan avea niște ochi întristați și o față trasă, care dovedea cea mai lupească foame.

— Dincotro? întrebă Căpriță lungind gîtul și făcînd un pas spre șleah.

Gheorghiuță Răducan înghiți ceva amar și răspunse cu glas răgușit:

— De departe, de departe tare, frate... Phiii! tocmai de peste nouă țări și nouă mări... Din Țara Leșască, frate Ene... Nu ții minte cînd am trecut încolo, acu vreo doi ani, cînd vesteau crainicii Domnie nouă?

— Aha! aha! zise grăbit Enea, ca și cum își amintea prea bine de așa ceva.

Răducan își trase calul de căpăstru și făcu și el un pas spre han.

— Ei, și ce mai faci? Ceva de mîncare, de băutură este? Știi ce foame i-i lui stăpînu-meu?

— Dumneavoastră să fiți sănătoși! rosti cu mîndrie hangiul dînd din cap. Aici se găsește totdeauna mîncare proaspătă și vin vechi...

— Cînd am trecut încolo, aveai un potroc de cucoș, frate Ene!... îngîină cu duioșie Răducan... Am să-mi aduc aminte cît oi fi ș-oi trăi!...

Hangiul tresări. Andrieș Hamură se plecase în șa și-ntreba cu glas tare:

— Bade Căpriță, vești din Țara-de-Jos, de la război, știi?...

— Nu, măria ta, vești nouă nu prea știu... S-aude că au venit turcii și tatarii cîtă frunză și iarbă, prăpădenia pămîntului... Dar dac-a vrea Dumnezeu, om scăpa și de valul acesta... De multe am scăpat... Iaca, aici n-a fost sat mare, întemeiat? spunea tătucu, Dumnezeu să-l ierte; și pe cînd începuse

el negustoria în părțile acestea, au venit păgîinii și-au făcut frumuseță de sat una cu pămîntul... Dar hanul nu l-au dărîmat... Să se mai plîngă de noroc omul !... Au băut cît au putut în beciuri și s-au dus bălăbă-nind pe cai... Și iaca, hanul și-acuma durează... Da' eu vești nouă acuma de știut nu știu !...

— Apoi văd eu că nimenea nu știe nimica... Dar pe călărețul cela care s-apropie în fuga calului îl cunoști ? e de prin părțile acestea ?

— Pe călărețul cela ? nu, pe călărețul cela nu-l cunosc... Nu, n-am de unde să-l cunosc !... rosti Enea Căpriță cu încredințare. Apoi adăogi cu grabă : Măria ta, am și-acuma potroc de cucoș...

Răducan tresări ca lovit de săgeată. Andrieș întoarse iar, mirat, capul :

— Ce potroc de cucoș ?...

— Ca atuncea, măria ta, cînd ați trecut în țara Leahului...

— A ! vra să zică îți aduci aminte de cînd am trecut încolo ?...

— Cum nu, măria ta ? se poate ? Vesteau crai-nicii, prin sate, Domnie nouă... Și eu aveam potroc de clapon... Iar acesta de acuma e și mai bun decît acela. Cît despre călărețul care vine nu știu nimic... Nu-l cunosc, măria ta, nu-i de prin partea locului...

Nici Andrieș Hamură, nici Răducan nu mai ascultau, iar hangiul mai-mai nu știa ce zice : toți erau cu ochii ațintiți asupra străinului care venea furtunos pe calu-i roib, pintenog la trei picioare. Avea o înfățișare foarte ciudată străinul : purta pinteni mari la cizme lungi, cu carîmbii pînă la genunchi, nădragi strîmți de piele de căprioară, lustruiți și vechi de cînd lumea parcă ; un spențer de șiac castaniu, gros și tare, sub care se gîceau zale de

sîrmă, și deasupra contăș zvirliț numai pe umăr, ținut de un lanțug vechi petrecut pe după gît. Dar cel mai de căpetenie lucru, pe lîngă îmbrăcăminte, era sabia: o pană ușurică, încovoiată tare, cu teacă înflorită cu argint, c-un mămunchi bătut numai în mărgăritare dese, unul lîngă altul, ca pasatul, care aveau dulci străluciri alburii și verzii în bătaia asfințitului. Sabia aceasta scumpă, care se deosebea așa de tare de haina săracă, era ținută de o cingătoare de fir cu pafale de argint și era purtată în vază cu o mîndrie care voia să înfrunte lumea. Tot așa, cu mîndrie, era purtată și o barbă uriașă, castanie, în care se deschideau doi ochi căprii, cu luciri blînde și totuși pârînd grozavi în stufăria aceea deasă de păr. Cu mîndrie era ținută și mîna dreaptă pe un jungher cu teacă de piele galbenă.

Andrieș Hamură aștepta c-o mîna în șold, cu bărbia puțin înălțată; murgul părea de piatră, așa sta neclintit. Străinul se opri deodată scurt și-și scoase de pe pletele crețe căciula nată de miel de Crîm.

— Poftesc multă sănătate la tinereță înflorită! zise el c-un zîmbet blajin.

Răducan flămîndul însă nu voia s-audă; era disperat de întîrziere; mormăi încet, ca să-l priceapă numai Enea Căpriță:

— Ce Dumnezeu, așa de mare barbă!... Ar trebui să și-o mai astîmpere!...

— Mulțămim domniei tale... răspunse Andrieș, și se gîndea: Ostaș prost să fie? Boier să fie?

Apoi adăogi, zîmbind și el, ca și cum zîmbetul străinului se răsfrîngea și pe obrazul său:

— Dincotro? Poate vii din Țara-de-Jos?

— Da! de departe, jupîne... Acu deocamdată din

Țara-de-Jos, de la Roșcani... Uită-te la mine : boier sînt și eu, răzăș vechi, și se cade să te întreb și pe domnia ta de unde vii... Pe mine mă chiamă Costea Morocîne și vin de la război cu păgînul.

— Eu vin din Țara Leșască... răspunse tînarul. Mă chiamă Andrieș Hamură.

— Aha ! va să zică vii din străinătăți și nu știi nimic. Nu știi că păgîinii au răpus capul lui Ion-Vodă !

Andrieș tăcu, încremenit. Vestea asta străinul o spusese cu o umbră de durere în ochi. Tînarul, mîhnit, voia să deschidă gura ; îi tremurau buzele, și ochii negri, focoși, îi erau plini de întrebări.

Costea Morocîne, zvicnind din nemișcare, descălecă scurt. Zise repede :

— Să descălicăm, frățîne ! Sînt mort de foame și de trudă ! La o îmbucătură, la un pahar dulce, oi putea să-ți spun multe lucruri... Dar de cincisprezece ani, de cînd cutreier lumea, așa moarte n-am văzut, pentru asemenea om... De-acu iar vin vremuri amare pentru saraca țară...

Andrieș Hamură descălecă, își desțepeni mădulele întinzînd brațele în laturi și bătînd în pămînt cu picioarele amorțite. Răducan răpise calul, îl ducea grăbit la grajd. Căpriță hangiul strigă la o slugă :

— Măi Tanasă, măi ! vină și ia calul boierului Costea, măi !

— Nu, frate orîndar... Eu am obicei să îngrijesc singur calul... zise zîbind Costea. Ii dau grăunțe cu mîna mea, îl învălesc eu și-l mîngii. Calul mi-e tovarăș de zile bune și rele... Invață asta de la mine ; iar tu pregătește ale tale ; dar ia sama, că mi-i așa de foame, că mă tem să nu te pun în țiglă și pe

tine... Domnia ta, jupîne Hamură, aşteaptă-mă preţ de-o clipă numai... Acu m-am dus ş-acu am venit!

Glasul lui Enea Căpriţă începu dintrodată a se auzi ca o talangă prin ogradă, dindos, răcnind la argaţi, răcnind la muiere; găini începură a cotocodăci grămădite prin colţuri, spăriate de mîinile întinse care se repezeau ca ghiare de uli asupra lor; un purcel guiţa asurzitor; un topor începu a bocăni la trunchiul cu lemne; fîntîna cu cumpănă scîrţîi prelung; rateşul se deştepta deodată; şi Andrieş Hamură, răcorit cu stropitură de apă rece, aştepta lăsat alene pe speteaza scaunului, cu picioarele întinse între ţăruşii groşi bătuti în pămînt, subt o masă cioplită cu toporul în trunchi de fag, deasupra căreia lelea Anica a lui Căpriţă zvîrlise din fugă, aplecîndu-se c-un zîmbet, o pînză curată de in.

Prin rumeneala asfinţitului se întorcea de la grajd Costea Morocîne, cu barba lui uriaşă, castanie. Pinteni mari sunau vesel.

— Mi-e foame cumplit! zise el lăsîndu-se încet pe scaun cu un gemăt uşor. De trei zile alerg, de trei zile mă poartă calul ca o furtună... Acu, de pe drum, de departe, mă întrebam eu: Cine să fie? Cu cine mă întîlnesc? Căci pe unde am călcat cu calul, tot peste ţară pustie am dat! Om bun m-aşteaptă, îmi ziceam eu, — ş-am să am cu cine schimba două vorbe... Pe urmă, după ce bem un pahar... — să ne vedem în cinste, ori pe lumea asta, ori pe cealaltă... azi ne întîlnim la cruce de drumuri, mîni ori mor eu, ori mori domnia ta... De aceea-i bine să zicem lui Căpriţă s-aducă paharul cel de vin, ca să-l bem întăi, şi să ne luăm de o grijă!

Hamură zîmbi. Străinul avea ceva cald în priviri şi prietinie în vorbă; şi soarele, în asfinţit, arunca

o lumină dulce asupra hanului, asupra dumbrăvii de stejari din preajmă, strecura suliți argintii prin părul sub care ședeau, ș-un miros ațîțător de găină friptă, cu zvon de glasuri grăbite, venea de aproape; Hamură zîmbea, se simțea bine și i se deschidea pentru prietinie sufletul tînăr, după doi ani de înstrăinare, față de omul acesta din neamul lui care-i spusese o veste tristă, pentru care numai înmlădierea glasului era o mîngîiere.

După ce veni vinul și sorbiră cîte-un păhărel, Costea Morocîne, cu ochii deodată întunecați, începu a povesti despre luptele de la Cahul, despre moartea lui vodă Ion. Vorbi despre vînzarea boierilor în frunte cu Irimia Golia Cernăuțeanul, despre călcarea de jurămînt a turcilor, vorbi cu mîhnire și cu duioșie ca despre moartea năprasnică a unui părinte.

— Oameni sîntem, frate Andrieș, zicea Morocîne clătînîndu-și încet barba uriașă, și toți ne vom înfățișa la înfricoșatul județ de apoi... Jurămîntul nu trebuie să ni-l călcăm, și sîngele omului viteaz fără pricină să nu-l vărsăm... Așa, mă gîndesc eu, tot turcul e fiară fără credință... El pentru noi n-are lege, ci numai pentru prorocul și neamul lui. L-au rupt cu cămilele, frate; cu chinuri cumplite a pierit asemenea om cum de mult n-a fost pe pămîntul nostru... Atuncea mi-a venit mie iar sîngele la cap și mi-am zis: O viață am, una, dar tot la goană de păgîni trebuie să mi-o prăpădesc... Parcă pînă acuma, de cincisprezece ani, ce fac?...

Nevasta lui Enea Căpriță venea c-o strachină mare, plină, cu obrazul pierdut în aburi calzi; puse strachina drept în mijlocul mesei și de subsuoară dădu drumul alături la două linguri de lemn de paltin. Costea tăcu deodată și începu să-și mîngîie

barba; prin aburi, Andrieș Hamură își vedea ca de departe tovarășul; amîndoi începură a sorbi cu lăcomie, pe cînd lelea Anica dădea fuga la scrob și la friptură care sfîrșiau pe foc, sub șopron. După ce aburii rămaseră izvorînd numai din strachina lucie goală, după ce mai sorbiră cîte-un păhărel, brațele albe ale nevastei, cu mînicile largi ale cămășii suflecate, așezară între mușterii și plăcinta rumănă de ouă, și găina cu coajă aurie, și-ncă o pită de secară, frîntă acolo, în fața oaspeților, de degetele ei moi. După aceea, cu obrazul rumenit de dogoarea focului, nevasta lui Căpriță întrebă zîmbind:

— Poate vă mai trebuie și vin, boieri dumnea-voastră!

— Mie îmi cam trebuie! rosti Costea rupînd în două găina friptă. Grozav îmi trebuie!

Andrieș Hamură începu a rîde.

— De ce rîzi, tinereță înflorită? E-he! am pățit eu multe de-acestea... Cîteodată numai pita cu apă mi s-a părut mai gustoasă decît friptura asta... Foamea, frate, e mare meșter bucătar... Ce să-i faci? Cînd ai ce, mînînci cît poți; cînd n-ai ce, tot cît poți mînînci... Ș-așa, pînă ce adormi cu fața la pămînt somnul cel din urmă! Așa-i viața noastră cea ticăloasă! Uite, mai nainte ne-am întîlnit; domnia ta ai venit dintr-o parte, eu din alta; acuma, după ce ospătăm domnia ta te duci într-o parte și eu în alta! Ce-am înțeles? Mîni vine pîrjolul turcilor și al tatarilor, nici nu ne mai vedem, nici nimic, și parcă-mi pare rău de asta... Mie totdeauna mi-a părut rău că într-un loc c-o ființă omenească nu m-am putu opri... Tot în străini și-n nacazuri...

— Și-acuma und' te duci? întrebă încet Andrieș Hamură.

— Acuma? acuma nu mă duc nicăirea... Umblu și eu așa... Nu-ți spun că are să vie potop păgîn din urmă? Aștept și eu...

— Crezi că vin turcii și tatarii? Eu mă duc spre casă...

— Te duci la tata și la maica, frățieare, poate și logodnică ai... Da' eu n-am pe nimeni în lume.

Eu n-am casă,
N-am nici masă,
Nice dragă jupîneasă!

Vorbele acestea le spuse Costea c-o înmlădiere de tristeță care încălzi și mișcă sufletul lui Andrieș Hamură. Deodată cuvinte bune de mîngiere îi umplură sufletul. În ușoara aburire pe care o aducea vinul, privea cu ochi scînteind la tovarășul acesta pe care întîmplarea i-l adusese. Ii plăcea străinul acesta, suflet bun și neliniștit, de bună-samă bun tovarăș la năcazuri. Il privea cu ochi încălziți, și sta gata să i se destăinuiască, să primească destăinuiri.

— Eu merg spre Suceava. Mergi cu mine, frate Costeo?

— Merg, de ce să nu merg?... Poate chiar să-ți fiu bun la ceva... Ai o logodnică, nu-i așa? Să trăiască! Uite, eu paharul acesta îl beau pentru norocul domniei tale... Om ca mine, frate, bun și fără noroc, n-ai să găsești, să cutreieri țara în lung și-n lat!... Așa că eu beau totdeauna pentru norocul altora!..

Sorbiră vinul în tăcere și rămaseră privindu-se o clipă, zîmbind, într-un început de prietinie.

— Eu vin din țara Leahului, zise încet Hamură, de la învățătură... Toemai la Liov am fost... Și doi

ani am stat acolo... De la Moldova am aflat vești puține. Auzeam de războaie mari și fierbea sîngele în mine. Și iată, acum cînd am venit, războiul s-a sfîrșit și aud de năvală păgînă... Da' bine c-am venit macar acum... Tatu-meu, Gligorcea din Forăști, voia să mă ție înainte acolo; dar eu n-am mai putut răbda... Iată am venit; am ș-o logodnică... Dacă fi să fie nacaz și cumpănă, cum de multe ori a mai fost pe pămîntul nostru, am pentru cine să-mi pun viața.

— Are să fie nacaz, are să fie, tinereță înflorită! suspină Morocîne, clătînîndu-și barba. — Vra să zică, de la învățătură, din Țara Leșască, vii... Am fost și eu pe-acolo... Dar eu n-am fost pentru învățătură, eu am fost pentru alte cele... De învățătură letinească n-aveam nevoie... Și ce-ai făcut acolo?

— Ce să fac? răspunse rîzînd Hamură. Am învățat să scriu, și meșteșugul vorbirii...

— Bine, de scris ca de scris, asta e puterea vremurilor nouă, cît despre meșteșugul vorbirii, acela de la mama se-nvață... Și ce-ai mai învățat? Și istorie, și geografie, și meșteșugul războiului... Acesta se-nvață și altfel... Eu cum le-am învățat? Singur, fără de dascăli, ce crezi? Ce n-am învățat eu? patru limbi știi: și turcește, și muscălește, și leșește, și grecește... Și țări și oameni mulți am văzut. Eu am fost la Soroca, și la Bacău, și la Hotin, și la Smil, și la Cetatea Albă, în toată țara asta... Și, la București, la munteni, și la Brăila, și la Mosc... Pe unde n-am umblat eu? Am fost rob la tătari în Crîm, și cu ajutorul lui Dumnezeu ș-al Maicii Preciste, am scăpat teafăr... Ba m-am și întors înapoi și mi-am luat datorie și dobîndă... Și sabia asta de la turci o am: uite, sabie cu mărgărintare... o mie

de mărgărintare... Uite cum stau, ciucur... Și pana numai în flori de argint, și ascuțită ca un brici... De la un pașă turc am luat-o și i-am tăiat și gîtul cu dînsa, dacă vrei să mă crezi... Așa am colindat eu prin lume, și-am pătit, dragă frate, și nicăieri nu m-am așezat... Prietini care i-am avut au murit, și singur am rămas... Ș-acuma și din războiul acesta de la Dunăre am ieșit întreg și aștept altă undă, alt clocot, ș-a da Dumnezeu ș-oi scăpa și de aici teafăr... Omul tare nu cade cu una cu două... Și eu, cu barba, cu sabia, și cu puterea mea mă mîndresc, și mă chiamă Costea Morocîne... Așa, cum mă vezi, în mănăstire la Putna, la mormîntul lui vodă Ștefan cel Bătrîn am fost... Acel carele a făcut dreptate pe lume și a înfrînt cerbicea păgînilor... Ș-acolo, la mănăstire, este un pocal din care a băut Ștefan-Vodă ș-un arc al lui, cum nu mai este pe lume; cu vîrtejul trebuie întins... și nimenea în zilele noastre nu-l poate întinde... Și eu m-am dus acolo, la Putna la mănăstire, lîngă mormîntul lui Ștefan-Voievod, și-atuncea mi-am pus pîntenii aceștia, și m-am închinat și m-am rugat făcîndu-mi cruce, am stupit în palme, am prins arcul și mi-am cercat puterea. Ș-am întins coarda arcului — de s-au spăimîntat toți cîți erau acolo... Și pentru așa ispravă mi s-a cuvenit să beau din pocalul cel vechi... Așa ispravă am făcut eu, frate... Ș-am băut din pocal cum beau acuma și cum îți doresc sănătate... c-un pahar de băutură și mai multă voie-bună!

Amurgul creștea și cei doi oaspeți, muiați de băutură și de mîncare, cu privirile încălzite, împrietiniți, își apropiaseră capetele și sfătuiau încet. În fund, în preajma hangîței, se zărea și Răducan c-o halcă de friptură în mînă. Iar Andrieș Hamură po-

vestea lui Costea Morocîne despre viața lui din Țara Leșască, și Costea asculta dînd din cap, — îi povestea ce fel de profesori bătrîni avea, care vorbeau ca apa limbi străine și știau să-ți măsoare și depărta-rea pîn' la soare; cum de altfel viața multor învățăcei se petrece numai cu somn, mîncare și băutură, cu mîncare, băutură și somn și cu băutură, somn și mîncare; cum lui mai mult școala armelor și a călăriei i-a plăcut și zbuțumările de tot felul, și cum din învățătura cealaltă nu i-a rămas nimic acuma cînd a intrat în țară, parcă totul s-ar fi călătorit pe apa Sîmbetei.

— Apoi așa-i cu cartea... asta se știe... Intră pe o ureche și iese pe alta!... rosti liniștit Morocîne. Numai durerea e adevărat învățător!

Și Andrieș, încălzindu-se, începu a-și mărturisi și focul inimii.

— Vai de capul meu, frate Costeo! cît m-am chinuit, numai Dumnezeu știe... Uite, mă arde așa, la inimă, de nu știu ce să mai fac... Mă prăjesc ca un șarpe pe jaratic cîteodată... Mi-i dragă fata boierului Mihail Talpaș de la Drăgușeni. Il cunoști? N-ai de unde-l cunoaște... Să vezi, frate, cît e de frumoasă, și mi-i dragă... Acuma atîta rîvnesc... să ajung s-o văd... Și pe urmă pot să mor... Nu că mă laud... dar frumoasă ca dînsa m-am văzut fată în toată Lehia... Mă crezi?

— Cred, frate, cum să nu cred? răspunse cu tărie Costea.

— Ș-atîta vreau, rosti foarte înduioșat Hamură, atîta... S-o văd... De doi ani ne-am despărțit, ia sama!... Și are niște ochi verzi, și niște sprîncene... Și după ce-oi vedea-o, pot să-mi plec fruntea la pă-

mînt... Și de maica mi-i dor, — dar de dînsa mi-i mai dor !...

Costea dădea din cap : așa-i ! așa-i ! c-o ușoară umbră de mîhnire în ochii căpriei. După aceea zise iar :

— Uite ce, frate... Acuma deocamdată, în ia-sară, ne hodinim aici, și mîni în zori de ziuă pornim... Și mergem amîndoi, ș-ai să-ți vezi logodnica... Treceam prin Suceava și prin Baia, și pe urmă mergem la Forăști și la Drăgușeni... Merg și eu, — ce să fac ? Dacă s-a nimerit așa, să-mi fii drag, ce pot face ? Eu sînt om bun cum nu se mai află, dar la prietinie mă las cam greoi... Acuma nu știu cum se face, dar vorba ta, frate, m-a ajuns la inimă... Ș-așa mă gîndesc eu, că veneam pe cale singur și mîhnit, și iacă, la crucea drumurilor, am întîlnit un frate... Asta, taina întîmplării, e mare taină, ca și a morții...

Tăcură, învăluți de umbrele amurgului. Iar în casă, lelea Anica aprindea două făclii de ceară și pregătea paturi curate pentru oaspeți trudiți. Și-n odaia cu mireasmă de sulcină intrară tovarășii ; ca-ntr-un vâl misterios ardea la răsărit, în colț, candela, și scorturi erau întinse pe pereți, și ștergere vrîstare pe deasupra ferestrelor ; ș-un dulap săpat de daltă meșteră, cu pahare și cu străchini smălțuite, se ridica lingă hornul mare de cătră ușă. Și Costea, cu zîmbetu-i frățesc, zicea mîngîindu-și barba și privind lung spre ușă, pe unde ieșise sprintenă hangîța :

— Așa, așa, frate... Numai un om ca mine știe prețul unui pat moale... Acuma văd și înțeleg ce fel de viață ticăloasă duc eu în vînturi și ploii, și pe pămînt jilav de sînge... Dar după ce mă salt în șa, am uitat totul ! La urma urmei, odată ș-odată, mă gîndesc că

tot am să mă hodinesc, o dată și bine !... Poate chiar s-apropie vremea, căci pentru mine a trecut soarele de amiază : am început a îmbătrâni...

— Ce bătrîn, frate Costeo ? ce bătrîn ? Ai să te sui pîn' la un veac...

— Nu-i vorbă, răspunse Morocîne rîzînd, cît despre asta eu îs ca vinul vechi : cu cît oi îmbătrîni, cu atîta mai mare preț am să am... Ș-afară de asta... piele de berbec în grindă n-am prea văzut : mai degrabă de miei... să nu fie cu supărare... Decît, dă... vine vremea cînd încep să te stăpînească cugetele rele... cînd mai mult cu sufletul trăiești... și eu am mari neliniști, frățîne... Ca să uit cîte pacate am făcut, și ca să uit draga tinereță, săptămîni încheiate în fiecare amurgit m-am uitat spre asfințit prin sită... Și n-am uitat nici pacatele, nici tinereța — și cu povara asta cu greu se petrece bătrîneța... He-hei ! eu știu multe. Ce-ai învățat acolo, la leși, e fleac... De la mine ai să înveți mai multe...

Rîzînd cu bunătate, Costea îmbrățișă pe Hamură și-i dădu sărutarea frăției.

III

Mai era vreme pîn' la ziuă, cînd Andrieș se simți scuturat de mîna lui Morocîne :

— Ei, tinereță, încă n-ai făcut ochi ? Scoală, scoală : trebuie să pornim de-mîncate... Avem drum de întins... Suceava-i colea și Baia tocmai la mama dracului !...

Hamură sări ars din pat și-ncepu să se îmbrace ; își lumineă apoi ochii cu apă meîncepută de la fîntînă. În han se auzeau dupăituri de picioare, sunau gla-

surile lui Enea Căpriță și a lui Gheorghită Răducan. Caii fură aduși înaintea ușii de la drum. Lelea Anica înfățișă călătorilor câte o bucată de friptură rece ca să fie îmbucată în pripă.

Andrieș Hamură se simțea vesel, cu inima plină, gata să înfrunte lumea. Se uita cu un zîmbet de frate mai mic plin de dragoste la Morocîne. Pentru întâia dată așa pornire cătră un tovarăș de arme îi arăta drumul dinainte-i limpede și ușor de străbătut. Era cu totul cucerit, s-ar fi înmlădiat oricum la o vorbă și la o privire din partea lui Morocîne; îl privea ca și cum abia acum îl întâlneau, descoperea în ochii căprii și mari bunătatea, blîndeța pe toată fața bărboasă, — și totuși, în întreaga înfățișare a pribeagului, o cumplită tărie din care puteau izbucni mîinii fulgerătoare. Așa cum îl vedea, îi era drag, și ar fi vrut să nu se mai despărțească de el niciodată.

Curînd se înălțară pe cai. Tropotele deodată treziră singurătatea dumbrăvii din preajma drumului. Hamul cu geamurile luminate rămase în urmă, cu fîntîna-i cu cumpănă, cu Enea Căpriță și cu nevastă-sa, cu viața-i singuratică la crucea drumurilor mari. Prin întunericul dinaintea zorilor, cei doi tovarăși călăreau repede.

— Acuși se deschid și genele zilei, și acuși ajungem și-n Suceava, și trecem și-nainte! zicea Morocîne.

Pămîntul adormit al Moldovei se întindea în jurul lor sub o mare liniștită de întuneric. Prin pacea locurilor, ei treceau grabnic ca umbre. Și pacea aceea părea a se întinde pînă în adînci depărtări, de la un capăt la altul de țară. Nici suflare de vînt nu adia, nici zboruri de paseri nu se simțeau. Numai din răsărit tresăriră luciri care prevesteau zorile.

— Acolo-i un palat tainic... zise Morocîne ;
ş-acolo locuiesc fetele cele minunate care chiamă
ziua scăpărînd din amnare de argint...

Un vînt subţirel începui să adie şi întunericul,
scăzînd, se prefăcea într-un fum neclintit, cenuşiu
închis, prin care ochii puteau deosebi, de o parte şi
de alta a drumului, semănături şi cite-un şipot în
fund de vâlcea ; altfel depărtările rămîneau închise
în zăbranic negru şi deasupra stelele ardeau încă
vioi, pîlpîind.

Gheorghişă Răducan, călare cu capu-n piept, parcă
adormise, şi înainte-i cei doi tovarăşi grăiau iar,
unul de dorurile lui, altul de trecut. Şi-ntreba Ha-
mură :

— De unde eşti domnia ta, frate Costeo ?

— Din ţinutul Fălciului, răspundea Morocîne.
Ehei ! e frumôş tare pe la noi, şi pămîntul bogat, dar
prea des vine urgia păgînatăţii, şi azi stai la masă
în casă şi mîni înfunzi pădurile... Ş-avem noi ş-un
codru cum nu se găseşte să umbli şi ţara Moldovei
şi a Leheii la un loc... Şi dintre codrenii de la pă-
durile Tigheciului m-am ridicat eu... Acolo a fost
staroste părintele meu ; acolo am învăţat a călări
pe deşelate, de acolo am zvîcniţ la lume alungîn-
du-mi fugarul prin pustiurile Bugeacului. La noi
sînt oameni tari... Se tem tatarii ca de foc de mînia
codrenilor de la Tigheci... Ştii că este o vorbă, că
cinci tatarî de Crîm plătesc mai mult decît zece de
Bugeac, şi cinci moldoveni biruiesc pe zece tatarî
de Crîm, dar cinci codreni bat pe zece moldoveni...
Asta s-o ştii de la mine...

Şi luat de unda amintirilor, Morocîne povestea, în
mersul regulat al cailor, despre întîmplări din zbu-
ciumul vieţii lui. Şi-i era cald şi mîhnit glasul.

— Aveam și eu logodnică, pe cînd îmi înfiera mustața și se trezeau dorurile în mine... Atîta dragoste aveam... Tata și maica de pe cînd eram copil s-au săvîrșit și s-au mutat întru veșnica viețuire... Ș-așa cum spuneai domnia ta asară, frate, spun și eu acum că era frumoasă cum nu se mai găsea alta pe lume, și toată averea mea dragostea asta era... Și m-am dus cu oști și mi-am muiat paloșul în sînge, ș-am tăiat nu numai un tatar, și nu numai doisprezece... Și cînd mă întorceam, îmi era inima plină cum ți-i dumnitale acuma... Și pe urmă totul s-a sfîrșit, căci am mai avut în trudita viață ș-un prietin... Ș-acela m-a izbit cu sabia în învîlmășală de-am căzut rob crîmlenilor, ș-acela mi-a luat și singurul bun ce-aveam pe lume... Ș-așa a fost, — și de pe vremea aceea am prins eu a cugeta cu mîhnire asupra omului... Să fi văzut ce prietin se arăta !... Dar ochiul nu, — ochiul nu-i era... Acuma cunosc omul, căci prin ochi strălucește sufletul, dar pe-atunci eram prost și nu cunoșteam... Pe prietinel meu îl chema Cîndea, purta pe ceafă căciula, ținea sus capul, avea zîmbet, dar îi fugeau ochii în laturi, nu te privea drept și limpede... Ș-așa, de pe-atunci cu amar mi-am rumegat amărăciunile, frate, ș-am înțeles ș-atunci și după aceea că viața e neliniștită ca apa călătoare ; turbure cînd se zbirlesc vremurile, scăzută și saracă la arșițe grele... Iar prietinel Cîndea am văzut eu pe urmă, cugetînd așa, ce mi-a fost... Ș-am știut după aceea, cînd nu trebuia, că odinioară am avut minte cît păr pe broască, că omul meu se zvîrcolea, nu se închina cu cuviință la cei mari ai lumii de o zi... Am știut apoi că omul rău a făcut o minune : a spus o dată și el ce crede, — ș-atunci a vorbit de rău pe cel mai bun prietin al lui... Ș-am înțeles că eram de multe ori în pri-

mejdie : cînd îi spuneam o vorbă bună, credea că rîd de el și era gata să sară cu ghiarele să mă sfîșie... O dată omul rău a avut o clipeală de bunătate, cînd a visat că e singur pe lume... Altfel rîdea numai ca să-și arate colții... De ce trăia el ? căci viața unui așa om n-are niciodată primavară... Ieri avea un gînd bun, și azi, pentru gîndul cel bun, e gata să moară de supărare... Un bine mare i-am făcut odată : și zece ani au trecut și încă nu m-a iertat, știu bine... Așa cu mîhnire am învățat să cunosc omul prin durerea inimii mele... Dar altfel l-am iertat, căci mînia omului bun e ca nour în fața soarelui... Numai mînia omului rău arde înăbușit ca flacăra gunoaielor... Ș-acuma călătoresc spre Suceava, c-un om care are lumină în ochi, — ș-o vorbă de la un om bun prețuiește cît multe dureri încercate... Acestea să le știi de la Costea Morocîne... învățătură din durerile lui !...

Andrieș Hamură nu-și da sama ce simte în suflet : tovarășul creștea parcă din ce în ce lîngă el, cu suflet mare limpezit prin dureri.

— Vezi, zise el, în adevăr, n-am știut cine venea ieri pe drumul Dorohoiului, spre hanul lui Căpriță !

Costea începuse a rîde cu bunătate, apoi grăi domol :

— Iaca și Suceava...

Departa încă, vechiul scaun al Moldovei se deslușea cu turnuri și cu colțuri negre pe zarea răsăritului. Ca-n dreptul unui rug se deslușea, cetate neagră, neclintită în somn de moarte. Și cum călăreții alergau întins spre ea prin tăcerea cîmpiilor, vîlvoarea răsăritului creștea ; din taina acelor adînci locuri necunoscute, se pregătea să nască cuibarul de foc al soarelui, pe un cer cu apa albastrului ștearsă pregătit parcă pentru arșița unei zile de cuptor. Ziua deplină dezvăluia cîmpii cu holde, și sate care fumegau

pe coaste de dealuri ; un sătean se arată la o cotitură cu traista în băț pe umăr, pășind liniștit spre cetate ; după o pădurice, în care făceau larmă paseri mărunte și care ascundea un răstimp scurt priveliștea Sucevei, se înșirară căsuțele unui sat cu lume deșteaptă umblînd vioaie după treabă în răcoarea dimineții ; cucoși cîntau și mugeau vitele ; chemări prelungi de glasuri femeiești, o plîngere subțire de copil repede trecură ; satul rămase în urmă și cei doi prietini înaintau acuma grabnic spre orașul vechi care scînteia prin patruzeci de turla de biserică.

— Trecînd prin Suceava, zise Costea, avem să aflăm vești din Țara-de-Jos... Ai să vezi că ceea ce spun eu are să se îndeplinească... Păgînul nu-și schimbă naravul... jaful e viața lui !

Intrară printre casele mărunte de la margine, apoi prinseră a coti pe străzi înguste, prin ulițele dugheșilor și ale breslelor. În liniștea de toate zilele se purta lumea deșteptată. Ucenicii deschideau pe gînduri, căscînd cu lacrimi, obloanele de la prăvălii ; lîngă sfărîmăturile unei căni mari de lut, un meșter curelar, bătrîn cu barba albă, probozea ridicînd o mîna spre cer pe un flăcăuș care asculta rușinat, cu nasul ascuțit îndreptat spre pămînt. Ici-colo, în covălii ale litvenilor, gîfiau foile și se sfădeau ciocanele. În praguri de crîșme, de dimineață își așteptau mușteriii — armeni întunecoși cu nasurile mari încovoiate, ori ovrei palizi în laibăre negre. Case boierești cu grădini mari deschideau porți la ogrăzi pline de furnicarea slugilor. Și deodată clopotele bisericilor prinseră a vui melodios în dimineața limpede ; din patruzeci de turnuri cîntau chimvalele de aramă ; unele conteneau, altele începeau, tremurînd

pe deasupra îngrămădirii pestrițe de case, umplînd văzduhul de cîntare.

Costea păru că-și aduce aminte de ceva :

— Aha! azi e Sîntămăria cea mică... Tîrgu-i liniștit încă... N-a venit nici o veste...

Cînd ieșiră de partea cealaltă a orașului, cetățuia sură, departe, deodată li se înălță dinainte, în cer, cu turnuri crestate, cu bisericuța ca o jucărie gingașă la un colț, cu puntea încă sus, ținută de lanțuri. Deasupra sta, pîndind tîrgul și depărtările. Un străjer negru încremenise pe creasta zidului, cu amîndouă minile pe sulită, gînditor, în revărsarea pulberii de aur a soarelui.

Și fără să se oprească, călăreau înaintea cei doi tovarăși. Întăi se încrucișau cu mulți săteni care veneau la tîrg din împrejurimile Sucevei. Gospodarii, pe jos, mergeau la stînga boilor, femeile îmbrăcate ca de sărbătoare, cu cămăși de in și cu fuste colorate, de lînă, în cară... Treceau serioși și tăcuți prin singurătatea locurilor. Pe urmă o bucată de vreme merseră pe drum pustiu, și lumina și căldura zilei creșteau. Făcură un popas la marginea unui crîng, după aceea încălecară și iar porniră.

Acuma ajungeau din urmă cară cu boi și întreceau căruțe ușoare cu cai mărunți. Curgeau din multe părți și se înșirau pe drumul mare, coborau în valea largă a Moldovei, plină de gîrlele sclipitoare ca argintul ale rîului. În lumina strălucită, cît bătea ochiul, cîmpuri și costișe mănoase se vedeau; bogăția pămîntului dormea în soarele lui august netulburată, liniștită ca și seninul cerului. Dincoace, lîngă ape, se ridica Baia, vechiul tîrg, cu case negre de piatră și cărămidă în mijloc, cu nenumărate căsuțe albe pe margini, strălucitoare și vesele în livezi mari,

care se amestecau de la o vreme cu lucirile Moldovei. Drept în mijlocu-i, într-un cadru de plopi mari, subțiratici, se înălța, tristă și arsă, Curtea veche a lui Alexandru Vodă cel Bun, alături cu bisericuța catolică în care, sub lespezi de piatră, de mult dormea în sicriu de argint doamna Margareta. Spre locul acela amintitor al vremurilor de odinioară trecură cei doi călăreți : acolo de un veac și jumătate dormea în mormânt de piatră dragostea unui voievod fericit. Grăbiră după aceea spre o ospătărie, căci soarele li se cam pusese drept inimă. Răzbăteau prin mulțimea deasă, printre dugheni îngrămădite unele în altele, printre casele mari, curate, ale meșteșugarilor sași, care din vechi mai stăruiau în târgul acela. Ici era tarapanaua, scundă, închisă cu porți de fier, în care se tăiau banii cu chipul Domnului ; dincolo biserica cea mare și nouă a lui Petru Rareș-Voievod, cu pridvoare de zid, zugrăvită după toată cuviința pe din afară cu două rînduri de sfinți țapeni ; dincolo era biserica albă a lui Ștefan-Vodă, — tot pe lîngă rămășițele vremurilor bune mergeau fără să bage în samă, cu luarea-aminte furată de neîntreruptul șuvoi de oameni care curgea pe uliți, într-un murmur nelămurit. Lîngă medeanul cel mare, unde carăle și căruțele se îngrămădiseră, se opriră, descălecară, zvîrliră frîiele lui Răducan și se așezară la cea dintâi masă, în mijlocul norodului, într-un miros ațîțător de friptură. Indată stăpînul locului se înfățișă cu zîmbet larg, întrebător de pofta mușteriiilor. Pe cîntea lui încredință că are carnea cea mai fragedă și pita cea mai moale. Și-n jurul celor doi tovarăși mulțimea furnica în toate părțile ; glasuri multe che-mau, strigau nume felurite ; negustori își laudau marfa urlînd și scuturînd cușmele în aer. Un zdrahon

cît un munte înhăţase de gît pe un lăutar țigan, care-și strîngea înfricoșat capu-ntre umere. Urcat pe lăzi de marfă, un ovrei desfăcea, pe bani sunători, doftorii tainice în sticlute de cristal ; un calic olog se țira printre picioarele creștinilor țînguindu-se și cerînd milă ; femei se plecau și-i lăsau un bănuț subțire de aramă ori o bucățică de azimă. Oameni de-ai stăpînirii, cu șpangi scurte pe umăr, tăiau domol cărări prin zarva adîncă.

Cei doi prietini îmbucau în grabă, grăind ; se opreau din vorbă și ascultau cîte o clipă și strigătele de ceartă ori de haz din juru-le. Un răcnet gros răsună prin freamătul norodului : «Faceți loc !...» Și prin mulțimea care fierbea înainte, fără ca cineva să se clinească cîtuși de puțin de la locul lui, ori din drumul lui, trecu o ființă foarte ciudată, groasă, cu barba cît o mătură, cu blană și cu căciulă în mijlocul verii, purtînd cu mîndrie un băț lung cu măciucă de argint în capăt. Un haidău slut, cu baltag, mergea înainte gemînd gros : «Faceți loc !...» Și după ce omul trecu, pășind rar și fără să privească în dreapta ori în stînga, cu țapănă mîndrie, glasuri rămăseră murmurînd cu oarecare sfială :

— Acesta-i jupîn Savin, șoltuzul !...

— În zilele mele am văzut și eu pe sultanul din Țarigrad, zise rîzînd Morocîne, dar spun drept, așa de mîndru tot nu era !... Și uițe dumneata, cum urlă prostia înaintea îngîmfării !...

Un om amărît, cu capul gol, trecu apoi, și îngrămădirea de oameni tăcu o clipă. Cineva vorbi : «Aista-i Gheorghieș a Drăgălinei, de la noi... Și i-au murit la război, în Țara-de-Jos, cei patru flăcăi... I-a adus cineva vestea ast' dimineață...» Și românul întristat,

cu fața trasă, trecea domol, privind întunecat înainte-i, fără să vadă pe nimeni.

Printre glume și rîsete, apoi, un țigan lung și slab ca o cobilă venea țupăind pe un cal bălțat. Oamenii îndemnau dindărăt cu vergi și cu bețe și calul se năpustea cîte o undă, cu capul plecat, parcă voia să împungă cu urechile.

— Na ! na ! nu lăsa ! ține-l, că vine ca un balaur!...

Un gospodar mărunț, negricios, cu ochi neliniștiți, se uita minunat la așa călăreț :

— Apoi eu îl cunosc, măi oameni buni... Aista-i Onofrei!... Il cunosc, cum nu, — get-beget grec... fecior de popă... are un frate tot țigan!...

Și-n hohotele vesele trecu și călărețul purtat ca pe valuri de calul slab și bălțat.

Prin soarele fierbinte și prin jocul luminos al pulberii, lumea foia vuind. Apoi dintrodată în jurul celor doi prietini se făcu un răstimp scurtă tăcere : o șoptă, o tresărire venise ca un val neliniștitor, și mulțimea amuțise. Oamenii priveau în jur, se întrebau din ochi. Costea Morocîne își mîngîie de două ori barba, tuși încet și se ridică în picioare. Rupînd drumul, printre oamenii învălmășiți, pe cal însușmat, venea vijelios un olăcar, învîrtind pe deasupra capului ca un șarpe harapnicul negru. Tălăzuindu-se, oamenii se priveau cu ochi mari pe fețe dintrodată alungite parcă, și călărețul, în goană, se mistui ca-ntr-un adînc de ape.

— Să știți că mi se-implinește vorba ! grăi lin Costea Morocîne cuprinzînd peste masă mîna lui Andrieș Hamură.

Să fie așa oare ? păreau a întreba privirile tînărului încremenit. Așa de curînd ? Și dintrodată vestea grozavă, ca fulgerul alergînd din gură în gură, șoptită

scurt, cu ochi de groază, ajunse : Vin tatarii ! Parcă izvorîse din seninul cerului un nour furtunos și ne-curat de grindină ; parcă alergau oamenii căutînd adăpost grabnic. Boi înjugați în neorînduală, cai fugăriți pe deșelate, femei bocindu-se în cară, oameni încruntați suduind femeile care țipau prea ascuțit, chipuri întunecate și triste, ochi mînioși, obrazuri împietrite, treceau în goană de vînt. Și vestea se întărea, tot mai tare rostită, — vin tatarii ! și medeanul se golea grabnic, și țîrgoveții umblau acum val-vîrtej ; răcnete, urlete, plîngerile copiilor, bocetele mameilor, porneau o înspăimîntătoare melodie a durerii. Prin amarul acesta își porniră fugarii Costea și Andrieș. Cai și căruțe se pregăteau pentru bejenie, clopotele prinseră a se țîngui în turle, — și ca printr-un vînt de spaimă tovarășii trecură ; și Costea zicea :

— Acuma-i vremea să ne grăbim... Acuma face parale calul bun și prietenul statornic...

IV

În fuga lor iute spre Forăști cei doi prietini pretutindeni găseau spaima ajunsă. Căsuțele satelor rămîneau moarte, goale, și pîlcurile de oameni, cu neveste tăcute și palide, cu copii scîncind, se pregăteau să înfunde negura codrilor și a munților. O mișcare înfrigurată se gîcea în toate părțile, pe dealuri și văi, subt același cer liniștit cu soarele coborînd spre asfințit, spre amurgit, spre o noapte înfricoșată.

Repede trecură pe caii avîntați în galop întins. Andrieș Hamură, cu cît vedea că se desprinde mai lămurit din verdeța livezilor vechea casă a părinților lui, a copilăriei lui, cu iazul cu trestii înfiorate

de vînt, cu moara neagră, tăcută și tainică, cu bordeiele robilor, cu toate colțurile fericitei copilării, cu atîta mai grăbit îi bătea în piept inima. Gînditor în săltăturile calului său pintenog, Costea Morocîne nu zicea nimic.

Așa trecură pe zăgazul cu sălcii vechi, pe lîngă opustul cu ape vîjiind și pe lîngă moara oprită.

Strîngînd frîul și lăsînd calul în trap domol, Andrieș Hamură zise încet :

— Moara nu umblă... pare pustie... Și n-am întîlnit încă nici o ființă omenească...

Și grăbind amîndoi spre curți, pricepură îndată că se găsesc în pustii locuri. Ușile grele de stejar închise, obloanele puse, grajduri, hambare, șoproane goale, gol pretutîndeni, și bordeiele robilor ca niște triste moșiroaie îndărătul curților. Hamură se gîndea ce viață veselă și vrednică se desfășura în acele locuri, ce mulțime de oameni furnica din satul care se întindea mai departe, pe coastă, în jurul vechii biserici de piatră, ce viață se desfășura odinioară... Ș-acuma toate erau părăsite în prîpă. Pe crucea de la turla bisericii, pe cerul sîngeros al asfințitului, așteptau trei ciori, una în vîrf, una de o parte și una de alta.

— Au aflat vestea și s-au dus... vorbi cu glas mișcat Hamură.

— Și dumnitale parcă-ți pare rău, frate Andrieș, răspunse Costea cu un zîmbet prietinesc. Ce-ar fi fost să fi venit dumneata acuma, cu vestea, ca un fulger ?

— Așa-i, mai bine că s-au dus... zise tînărul... Dar cînd văd așa toate, mi se pare nu știu cum că toți au murit, că totul s-a stîns !...

Un om înainta spre ei din sat, și părea spăriat, cu ochii mari și cu fața prelungă. Gheorghiuță Răducan, de la spatele celor doi prietini, îl cunoscă numai de-cît și dete drumul unui strigăt de mirare :

— Apoi îl cunosc! Aista-i Ilie Buzărlan al nostru!...

Cu toporul uriaș cu coada lungă din proaspăt pusă, cu Țungherul mare la cingătoare, Buzărlan se oprise și privea crunt prin sprîncenele-i stufoase. Apoi cunoscu cu cine are de-a face și se apropie grabnic cu un zîmbet mulțămît sub mustățile-i groase, scurte și tușinate deasupra buzelor.

— Nici nu te cunoșteam, măria ta ! strigă el. Apoi se opri aproape de cai, privi spre Costea, privi spre Andrieș, își întoarse apoi ochii spre curțile pustii.

— S-au dus de ieri cu toții... zise el trecîndu-și toporul în stînga și scărpinîndu-se cu dreapta la ceafă. A venit vestea că dau tatarii, și s-au bejenit ! Pe mine m-au lăsat. A zis boierul că dacă-i veni să-ți spun să n-ai grijă... Ei s-au tras încolo, la munte... și s-or opri unde-a da Dumnezeu, iar măria ta i-i găsi cum îi putea... Ș-a zis că să merg și eu cu măria ta, că poate ți-oi fi de vreun folos... Și mi-a lăsat să-ți spun că să n-ai grijă... Și mi-a mai poruncit jupîneasa Mitrofana să-ți spun că și la Drăgușeni, la boierul Mihail Talpaș, au trimes veste... Ca să știi...

Buzărlan tăcu deodată. Atîta avea de spus, atîta spusese și se oprise. Iși trecu toporul în dreapta, la loc, și strecură pe furiș o privire curioasă spre Costea Morocîne.

— Vra să zică asta ți-au spus ! rosti Andrieș cu ochii ațintiți, privindu-se parcă înlăuntru, în suflet.

— Asta.

— Și cînd veneam noi, de ce te apropiai așa, cu fereală ?

— Apoi nu prea vă cunoșteam... că vă vedeam trei, zise Buzărlan, zîmbind larg... Chiteam că să fi venit...

— Cine să fi venit?...

— Ia niște răutăți... niște jigăanii de păgîni... Și mă pregăteam și eu cu toporașul ista...

Costea Morocîne începu să rîdă înveselit. Ilie zîmbi și el și iar trecu toporul în stînga, și dreapta, cu degetele cîrlig, și-o mîna spre ceafă.

Andrieș Hamură strîngea frînele murgului :

— Hai să mergem, hai să mergem, că stau ca pe jaratic...

— Să mergem, să mergem, tinereță, zise Morocîne ; dar nici cu grabă mare, nici cu încetineală... Mergem la Drăgușeni, dar și de acolo s-a cărăbănit norodul... Dar cu toate acestea, la Drăgușeni vrei să mergi!...

— La Drăgușeni, că poate încă n-au purces...

— Bine, să mergem la Drăgușeni, că poate încă n-au purces...

Ilie Buzărlan, dispărut o clipă, se întorcea călare pe-un fugaci scurt și voinic ca și dînsul, ca din pămînt crescut. Hamură dădu pînteni murgului și porni — lăsînd curțile de la Forăști în pustietatea și-n melancolia singurățății.

Cum umblau prin cele din urmă luciri ale asfințitului, peste cîmpuri goale, fără tropot, pe țărîină moale, Andrieș Hamură dădea din cînd în cînd zbor la puține cuvinte, cu greu și cu tristeță rostite :

— Vai, frate, plin de amărăciune mi-i sufletul!... Cum mă pregăteam eu pentru bucuria asta ! Dacă s-a dus, dacă n-o găsesc, ce fac eu ? unde s-o caut ?

Costea Morocîne tăcea și părea gînditor ; iar amîndoi slujitorii din urmă veneau grabnic, cu obrazurile împietrite, unul cu săneața în spate și celălalt cu toporu-i uriaș.

Veni amurgul cu împrăștierea-i de umbre fumurii ;
veni însurarea limpede, fără nici un nour, tristă pe
cîmpii singuratică ; și noaptea deplină se întinse ;
ș-acuma depărtările neclintite nu mai păreau închise
în zidurile tăcerii. De și zgomote nu veneau din de-
părtarea munților, dar se găcea într-acolo larma du-
rerii și sîngerarea faclelor prin noapte. Și cum întu-
nericul creștea parcă, înaintea răsăritului lunii, cum
apele păreau neclintite, și dealurile de veacuri uriași
ai pustiuilor, porni deodată un bucium de departe,
de departe tare, să strige prelung. Domol și greu,
trecînd prin amărăciuni și lacrimi, curgea sunetul ;
ca un fior din depărtări de ani și din nemăsurate de-
părtări ale zărilor tremura vestea cumplitei primejdii,
care se apropia ca o vijelie, dar pe care o închidea
încă zarea nepătrunsă de la miazăzi. Și o stea ca un
ochi îngrozit se aprinse în întuneric, cine știe unde,
pe-o culme, spre răsărit : era alt semn, focul străji-
lor. Pe alte dealuri, în josul țării, aceleași focuri ale
spaimii ardeau, și din culme în culme rugurile acestea
tresăreau, vestind mai departe, în Țara-de-Sus, că e
foc și sînge în Țara-de-Jos !

— Vine primejdia, vine ca boala și ca moartea !
Cine s-o mai oprească acuma ? vorbi cu mîhnire Cos-
tea Morocîne.

Iar Andrieș Hamură, cu buzele strînse, se aplecă
pe oblînc, își sîngeră cu pintenii calul și ca purtași
de un vînt rău cu toții zburau pe drumul de costișă,
pe deasupra văii Moldovei, plină de întuneric. Și cînd
ajunseră la Drăgușeni, în sat pustiu intrară ; luna
răsărea din rumeneala zării, ca de sînge, și un cîne
urla între căsuțele negre. Se opriră la curțile boieru-
lui Mihail Talpaș. Ferestrele păreau ochi orbi, luna
strecura raze triste în gospodăria goală, în tăcute și

frumoase locuri părăsite de freamătul vieții. Mihnit, pe murgul neclintit, sta Andrieș Hamură, înaintea pridvorului încununat de rouruscă și de flori. Ochi închiși în lacrimi păreau florile în revărsarea pulberii lunare; și-un val de lacrimi răzbătea din sufletul tânărului spre ochii care ardeau ca două negre diamante. Visuri și doruri ale tinereții în vînt de furtună se risipeau. Fără cuvinte sta flăcăul boierului Gligorcea din Forăști și privea pierdut pridvorul în taina florilor căruia dăduse Lilianei sărutarea logodnei. Acuma se strecurau sîrmele de aur ale lunii prin rugurile viței sălbatice; din pulbere, din umbră, din lumină, o fantasmă dragă părea că naște, dar durerea buciului adia în depărtare și-o undă slabă de vînt trecu șoptind prin frunzele pridvorului și lumea visului de-o clipă pieri.

— Să mergem, să mergem, frate Costeo, dar nu știu ce să fac! Arsă mi-i inima, risipite gîndurile... Unde-am s-o găsec acuma?

Costea Morocîne tăcea. Andrieș Hamură se întoarse în șa spre el, cu ochi de durere:

— Pentru asta am venit eu, frate Costeo, de departe!...

— De ce-o bocești, copilărie? vorbi lin Morocîne, privindu-l cu bunătate. Acuma nu-i vreme pentru asta. Domnița ta fuge la adăpost, la munți... Hai după dînsa, și-avem s-o găsim...

— Dar încotro? Unde să mergem? încotro să ne îndreptăm?

— Înspre mănăstiri să mergem... În altă parte unde? Acolo, la mănăstiri, e adăpost la zile grele...

Îndărătul lor o tusă aspră tresări, și îndată se auzi glasul gros al lui Buzărlan.

— Stăpîne, la Rîșca să mergem... spre mănăstirea Rîșca au pornit boierii noștri !...

Andrieș Hamură se întoarse, cu fața luminată de bucurie :

— Spre Rîșca ! știi bine că într-acolo au plecat ?...

— Da, stăpîne, înspre Rîșca...

Tînărul se uita la Costea cu priviri luminoase, o revărsare de bucurie îi mîngîia sufletul.

— Bine, bine, zise Morocîne, înainte mureai de durere, ș-acuma nu mai poți de bucurie...

— Frate Costeo, frate Costeo ! cu domnia ta, pînă la moarte... din vorba domniei tale n-am să ies. De-acu numai pe domnia ta te am...

— Bine, foarte bine, tinereță... Dă pinteni calului, și să mergem... Trebuie s-o găsim !... Vezi dumneata, mai înainte mă ajunsese și pe mine la inimă durerea. Eu de-acuma pentru norocul altora trebuie să trăiesc, căci om ca mine fără noroc în toată țara asta n-ai să găsești... Hai să mergem...

Pridvorul înflorit al dragostei rămase tăcut și pustiu, în satul negru rămase urlînd la luna galbenă cînele, și cei patru călăreți ieșiră la cîmpie, spre Moldova, spre negura munților, spre Rîșca.

Trecură de trei ori gîrlele Moldovei prin stropi argintii, după aceea străbătură o limbă de pădure și începură a urca și coborî prin singurătăți. Peisagii încremenite de vis, negre peisagii moarte, prin care ca fantome treceau patru călăreți negri. Din cînd în cînd alergau pe lîngă iazuri și pe lîngă păduri de trestii. Trestiiile nu se mișcau ; stăteau neclintite, ca într-un farmec. Iazurile lucii ca oglinzile răsfrîngeau luna nemișcată din înalt, o lună ciudată, atîrnată parcă în văzduh, în aburi, sub un cer albastru spălăcit. Totul era mut plutind într-o neagră melan-

colie. Triste cîmpii, triste dealuri sterpe, și văi și lacuri negre, și luna singură pe cer fără stele, singură, neclintită, spăimîntată, deasupra morții de jos.

Așa merseră vreme multă. Nouri cenușii bătînd în argint cucereau albastrul cerului și urmăreau luna albă.

Treceau pe lîngă o apă întinsă, în umbra unei lunci de sălcii. Pe luciu tremurau cercuri repezi, care se depărtau spre mal; parcă în mijloc căzuse și se confundase ceva.

După ce trecură, Morocîne se întoarse spre Hamură :

— Ai văzut? Tremura balta în cercuri... Cînd tremură apă neagră în cercuri, să știi că diavolul s-a scăldat în ea...

Andrieș nu răspunse. Luna fu înghițită dintrodată de nouri și întunericul puse zid înaintea călăreților. Căii slăbiră umbletul.

— De unde știi? întrebă încet Hamură.

— Hei, apoi eu să nu știu?... Eu, dragă frate, multe știu, pentru că multe am pățimit. N-ai aflat domnia ta că faptele cele rele noaptea se săvîrșesc? Și Dumnezeu sloboade din lanțuri răutatea asupra pămîntului... Pociturilor tuturor Dumnezeu le-a dat slobozenie asupra nopții. Eu am avut val, odată, cînd am scăpat de la tătari, cu capul gol, calare pe deșelate pe-un cal prins în fugă, din ceair... Goneam nebunește, ș-am dat în mlaștini necurate... Și după mine fugeau dihaniile acelea fără Hristos, care mî-nîncă carne crudă, fugeau tătarii, îi vedeam șirag după mine; — și cînd vedeam eu zarea largă înainte, și cînd îmi închipuiam de ce moarte am să mor cînd mă vor întoarce îndărăt păgîinii... ah! frate, acela a fost ceas cumplit... Am lăsat calul, care s-a

năpustit pe podiș de ierburi minciunoase, s-a cufundat și numai cu capu-afară a rămas, nechezînd cu durere... Și eu m-am repezit prin păpuriști, m-am ascuns, cu moartea-n inimă... Ș-au socotit tatarii că m-a sorbit mlaștina cu cal cu tot, — ș-au trimes calului o săgeată care l-a sfîrșit... Iar după aceea eu am rătăcit flămînd și însetat multă vreme... în ceasul cel greu, cînd și apele, și codrii, și stîncile dorm, cînd nici cîne nu latră, nici cucoș nu cîntă, nici frunza în copac nu se clătește... Mă ameteau miasme otrăvite și se ridicau în juru-mi duhuri ale singurătății... Nu știi domnia ta, frate, cît prețuiește un tovarăș la așa nacaz... Un om să ai, nu un om, o ființă macar, un cal pe care să-l auzi suflînd, pe care să-l simți cald lîngă tine, pe care să-l mîngii, în ochii căruia să te uiți... E mare și cumplit mormînt singurătatea... Asta s-o știi de la Costea Morocîne...

Merseră încă mult, fără să deștepte cu glasurile lor tăcerile. Apoi într-un tîrziu din pădure ieșind la loc limpede, în lumina lunii scăpată din închisoarea nourilor, văzură deslușit un sat mare, la dreapta. Trecură pe la marginea satului, prin desiș mărunt de mlajă, și dădură de o apă îngustă și limpede, frămîntînd argint pe prund și clocotind cu murmur dulce.

— Asta-i apa Rîștei... zise Andrieș Hamură.

Cînd caii intrară cu copitele dinainte în unde, glasuri din partea cealaltă, din sălcii, izbucniră :

— Cine-i, măi ? Care-i acolo ?...

Erau glasuri spăimîntate, răgușite, de oameni care așteaptă primejdia.

— Oameni buni, de-ai noștri ! strigă Hamură.

Trecură încet, răscolind în valuri zgomotoase apa. Săteni cu topoare, cu coase, cițiva cu arcuri, erau

tupilați dincolo, pe după trunchiuri de răchiți bătrâne. Cu cojoacele întoarse pe dos, cu căciulile mari în cap, cu uneltele ogorului schimbate în arme uci-gașe, nu mai semănau oamenii aceștia cu sătenii blajini din îngrămădeala iarmarocului Băii.

— De unde veniți ? și ce se mai aude prin urmă ?
întrebă un glas.

— Deocamdată numai semnele se văd... numai focuri pe dealuri... răspuse Costea Morocîne.

— Apoi acelea se văd și de aici... de cum a înserat se văd...

— Atunci tot mai este pîn' ce-or veni... vorbi liniștit Costea...

— Da' că să-i ieie mama dracului ! grăi românul, din umbra răchiților. Mare spaimă și mare nacaz !... Iar s-au pustiit satele... Ș-aici, la mănăstire, e o jălanie și-un amar... Se strîng din toate părțile bejenii... Și boierime cu slugi a venit... uite, cît păr în cap... Mai stau pe aici... mai vine cîte-o undă de spaimă, și pornesc mai departe...

— Da' dumneavoastră ce faceți ? Străjuți aici malul... Mai sînt mulți încolo, de pază ?

— Sînt, cum nu ? mai sînt... Așteptăm și noi... Apoi, de-acuma, cum a da Dumnezeu... Mai sînt și-aici, mai sînt și-ncolo, cătră Moldova... Poate în zori-de-zi să vie... e-apoi ei vin drept spre mănăstiri, că știu ei unde s-adună creștinii... Ehe ! crezi că nu știu ei ?

— Da' știu, cum nu, bată-i Dumnezeu să-i bată !... mormăi din urmă, cu minie, Ilie Buzărlan.

Andrieș Hamură se alătură de Costea :

— Să mergem, frate, să mergem... să vedem ce este pe la mănăstire.

— Mergem ! zise Morocîne. Dar ori găsim pe cine

căutăm, ori nu găsim, cum a da Dumnezeu... eu zic să ne oprim ș-aici, cu sabia noastră, pentru atîția creștini pe care-i așteaptă focul și primejdia... Apoi se întoarse spre săteni : Multă lume pe aici este ? la mănăstire și-n munte ?...

— Multă, jupîne... tare multă... două văi de ape... cîte sate sînt, toate s-au deșertat... și ca mîni are să le pîrjolească focul... Sîntem la mare cumpănă... Da' de-acu, ce-a vrea Dumnezeu... Dacă s-or opri cu noi și doi oșteni ca domniile voastre, tot mai bine-a fi...

— Să facem cum zici domnia ta, frate Costeo... vorbi oftînd Andrieș... Da' mai întăi să mergem la mănăstire... Inima-n mine, saraca, numai Cel-de-sus știe în ce clește-i prinsă... în ce scîrbă și îndoială...

V

Cu cît cei doi tovarăși înaintau, cu atît în preajma mănăstirii un vuiet surd creștea, și cu atît o mișcare înfrigurată tot mai mult bulucea lumea necunoscută spre sfîntul lăcaș. Dușmanul încă nu se arătase, totuși nimeni nu striga ; glasurile aveau fiorii șuierului.

În noapte, spre poarta mănăstirii, îngrămădirea de oameni oprise mișcarea ; și cum ajungeau la șleah, prietinii dădură peste cară cu poveri. Lîngă boi așteptau săteni neclintiți prin lumina tristă a lunii ; cîțiva slujitori cu sulii cercau să pornească carăle oprite mai nainte în umbră, ș-un boiernaș tînăr venea la pas pe gînduri, cu arcul pus în curmezișul selei, și părea a fi privighetorul celor cîteva cară.

— Dincotro, frate ? întrebă Costea.

— De la Baia, răspuse tînăru. Atît am putut strînge în grabă noi, un neam întreg de oameni...

Glasurile slugilor se auzeau înainte :

— Faceți loc, măi ! ori porniți înainte ! ce v-ați oprit așa, în mijlocul drumului ?...

Ș-un glas domol răspundea :

— Nu vedeți că s-a făcut închisoare ? Unde, pacatele mele, să mă vîr și eu ?...

Iar tînăru cu arcul zvîcni cu un strigăt înăbușit :

— Dă-n el ! împunge-l... Cum, unde să se vîre ? Să meargă înainte ! Doar n-avem să ne oprim aicea !

O plîngere scurtă de durere tremură în umbră. Din urmă, figuri spăriate, bărboase, năvăleau :

— Măi creștinilor măi ! ce v-ați oprit aicea ? După noi vine cumpăna și voi stați pe loc ?...

Andrieș și Morocîne trecură. Un glas greu, c-o oftare, se tînguia, dar omul nu se vedea : — Of ! vai de sufletul nostru !...

Și deodată, dinainte, carăle cu poveri începură a scîrții fioros. Convoiul întreg porni domol, pe cînd bice pocneau scurt, cu sfială parcă, și pe cînd glasuri îndemnau. Venea șirag lung de cară ; pe tot drumul, în urmă, se gîcea mișcare.

Prietinii își îndemnară caii. Trecură pe lîngă două butci negre. O barbă mare, albă, se întoarse spre ei, un glas întrebă :

— Din urmă nimic nu s-aude ? Nu s-au arătat încă ?

— Nimic încă ! răspuse Andrieș. Apoi șopti, aplecîndu-se spre Costea :

— Ai auzit cum suspina cineva în butcă ?...

— Saracă lume spăimîntată ! murmură Costea. Dincolo ofta un biet om nevoiaș, aicea gem oameni

care s-au bucurat de bine pe lumea asta. Nici spaima, nici moartea n-alege!

Carăle scîrțiau plîngător, înaintau încet pe drum, legănîndu-se, ca sicriuri negre, prin pulberea lunii. Și-nspre poarta mănăstirii Rîșca tot mai mult se ticseau; și glasuri învălmășite creșteau: «Nu-i loc înainte! și călugării se pregătesc să fugă și ei în munte! Dați pe alături, treceți, nu-i loc la mănăstire!...» Și din urmă, ca răsunete, izbucneau cuvintele: «Înainte, înainte! la mănăstire nu-i loc!... fug și călugării!...» Din fuga calului, cu armele sunînd, un boier repezit din urmă se opri:

— Nu-i loc la mănăstire?...

— Nu, zice că toată lumea să meargă înainte!... răspunse Hamură. Călărețul se întoarse, dispăru. Dar glasul lui se auzi îndată îndărăt, dînd porunci, răspunzînd la glasuri mai depărtate, care întrebau și ele dacă este loc. «Este loc? este loc? — Nu este loc! nu! mergem înainte».

Și oamenii trăgeau boii de funie cu stînga și cu dreapta îi îndemnau cu biciul; ocoleau încet poarta mănăstirii la care călăreți alergau, din bolta căreia călăreți grăbiți ieșeau. Strigau glasurile: «Înainte! înainte!» Carăle, călăreții, căruțele, butcile se îmbulzeau pe lîngă iezătura unui lac neclintit, pe lîngă zidul mănăstirii; și cum intrau în marginea pădurii, se mistuiau într-un adînc plin de umbră. Și din urmă îngrămădeala creștea, tot mai mare.

Costea și Hamură făcură la dreapta și se strecurară cu greu prin larmă, printre chipuri necunoscute de călăreți. Înlauntrul zidurilor, în jurul bisericii de piatră, între chiliile călugărilor, între arhondaric și clădirile scunde ale slugilor și ale robilor, se învălmășea o mulțime amestecată de țărani, de tîrgoveți

și de boieri tineri. Descălecară. Un frate fără mustață, în haina-i lungă de șiac sur, trecea pe lângă ei ; Andrieș îl opri :

— Unde-i starețul ?...

— Sfinția sa părintele-i la slujbă, răspunse flăcăul. E sobor mare în biserică... se slujește... De-acu trebuie să iasă...

— Să intrăm în biserică, vorbi iute Andrieș.

— Nu, că-i îmbulzală mare ; n-aveți să puteți...

Flăcăul voia să plece. Hamură îl opri iar :

— Stăi, frate, stăi... N-ai putea să-mi spui dacă-i aici boierul Gligorcea din Forăști ?...

— Nu, nu-i aici, trebuie să se fi dus aiurea.

— Da' Talpaș de la Drăgușeni ?...

— Nu, nici el...

— Da-i cunoști ?...

— Nu știu, jupîne... să mă iertați... A trecut lume multă pe-aici... Boierimea nu s-a oprit... A trecut mai departe...

Și porni în fugă, printre oamenii care furnicau în jur. Hamură se întoarse spre Costea :

— Ce facem ?

— Ce să facem, frate ? Să așteptăm. Să vedem...

— Să așteptăm... greu e să așteptăm... Norod mult, îmbulzală, nacaz... Cu cine să putem vorbi liniștit ? Cine are să ne poată spune două vorbe cu legătură ?...

Costea nu răspunse. Din biserică porni un val de lume. Ieșind, oamenii se rupeau în două. Doi călugări pătrunseră și-și făcură cu grabă loc spre poartă. Apoi, pe cînd biserica se deșerta încet-încet, pe cînd soborul întreg, în lumina tremurată a făcliilor din sfeșnice, ieșea în odăjdii, pe cînd mulțimea făcea loc tălăzuindu-se, împingînd îndărăt și pe cei doi

prietini, clopotele din turnul nalt de la poartă vuiră deodată, întâi cu bătăi rare, apoi într-o plîngere amestecată, care tremura ca un cîntec de jale. Cîntînd treceau călugării cu bătrînul stareț Ioan în frunte, și cîntarea lor amestecată cu a clopotelor acoperea murmurul îngrămădirii din jur.

Clopotele tăcură. Intre capetele descoperite, în tăcerea care se întinse, bătrînul stareț Ioan ridicase mîna dreaptă. Barba albă începu să-i tremure; în tăcere, începu să vorbească :

— Boieri dumneavoastră, oameni buni, de-acuma ce-a vrea Dumnezeu !... Pentru pacatele noastre ale tuturor vine urgia păgînului iară... Cine poartă arme să se împotrivească... Cei slabi, bătrînii, femeile, copiii, să se ridice la munte, la poiana lui Iov... Numai domniile voastre să nu lăsați sfînta mănăstire așa... Să coborîm macar aceste sfînte clopote din turn, ca să nu cadă pe mîna necredincioșilor, să facă gloanțe pentru puști din ele... Le-om coborî și le-om lăsa afund în iazul de la poartă... Și cînd a da Dumnezeu să ne întoarcem, le-om înălța iar unde au fost, spre lauda Domnului ! Multe au trecut, va trece și asta !...

Din toate părțile, din urmă, de pe laturi, boieri tineri, cu arme, își făcură loc, se strîngeau cot la cot, în lumina lumînărilor. Vuiet greu de glasuri porni o clipă, apoi se întinse iar liniște.

— Dumnezeu să binecuvinteze armele voastre !... zise domol starețul Ioan și făcu semnul crucii cu mîna asupra mulțimii. Și glasurile dintrodată porniră iar, săbiile, lucind ca fulgere, ieșiră afară din teacă ; boieri treceau pe dinaintea starețului și-i săru-tau mîna întinsă. Iar Andrieș Hamură, scuturîndu-se

parcă de durerea care fierbea în el, făcu un pas înainte. Un val cald îi izbucnise deodată de la inimă spre tâmpale; c-o înfiorare iute se gădea la lupta care se apropia, cea dintâi luptă a lui cu necredincioșii, pentru părinții lui, pentru logodnica lui care trecuse înainte, care poate nu era așa de departe și care aștepta, acolo unde era, zi de lumină pentru iubirea lor. Se întoarse către Costea :

— S-așteptăm și noi aici cu toți ceilalți... Cum a da Dumnezeu ! După aceea mergem mai departe...

— Altfel nici nu se poate... zise cu liniște și zîmbitor Morocîne. De-acu nu mă lasă sabia să plec... Se cere afară, se cere iar purtată...

Trecură și ei spre stareț. După ce-i sărută mîna, Andrieș întrebă :

— Tare te rog, părinte... Spune-mi, a trecut taica pe-aici?... Boierul Gligorcea din Forăști?... Și jupîn Mihail Talpaș de la Drăgușeni...

— Au trecut, s-au dus înainte în paza Celui-de-sus... Domnia ta ești feciorul boierului Gligorcea?... Să-ți deie Dumnezeu sănătate și putere...

— Rămîn și eu aici, ca s-aștept pe necredincioși... zise, mișcat, Andrieș. Bătrînul îi făcu asupra capului semnul crucii. Și-n mișcarea întinsă din jurul lăcașului de piatră, Hamură și Costea se simțeau purtați de valul de boieri tineri, care curgea spre poartă.

— Uite caii, zise repede Morocîne, cuprinzînd brațele lui Andrieș. Întăi să încălicăm; așa se cuvine... Și pe urmă vom vedea ce-a mai fi !

Gheorghită Răducan și Ilie Buzărlan veneau cu caii. Unul își ținea săneața dreaptă, cu stratul reze-mat pe oblîncul șelei; celălalt, liniștit și încruntat, prin pîlpîirile luminilor, își purta toporul în spate, parcă se ducea la o muncă obișnuită.

— Buzărlan acesta trebuie să fie om al dracului!... zise zîmbind Costea.

— Eah! cum m-a lăsat Dumnezeu, jupîne... răspunse Buzărlan încet, plictisit parcă.

Înălțat în șa, Costea Morocîne se uită în juru-i, apoi își ridică glasul puternic, scuturîndu-și barba uriașă :

— Boieri dumneavoastră! care-a tras paloșul și care se oprește aici să-și cerce puterile cu necredincioșii, se cuvine să se strîngă la sfat. Fără asta n-am făcut nimic...

Glasurele se domoliră. Pe cai, boierii se apropiau. Unii întrebau :

— Care-a vorbit? Cine-i?...

Și s-auzeau și răspunsurile :

— Nu știu, nu-l cunosc... Cel cu barba mare...

— Da! cel cu barba mare! urlă Morocîne, ridicînd în sus mîna dreaptă. Și-l cheamă Costea Morocîne, și vine de la războiul lui Ion-Vodă, să știți dumneavoastră... Și-și trase sabia încovoiată. Uite, sabia asta, de la necredincioși o am! și cît mi-i barba de mare, da' nu-s fire într-însa cîți păgîni am trimis eu pe ceea lume!...

Schimburi pripite de vorbe se iscau în îmbulzeală. Andrieș Hamură se simțea înălțat în sus ca de o putere nevăzută. Un fior i se strecură prin spate.

— Da! domniile voastre nu-l cunoașteți, dar eu îl cunosc. Eu sînt Andrieș al lui Gligorcea Hamură din Forăști... Și eu îl cunosc pe Costea! A umblat prin toată lumea și cinci limbi vorbește ca apa!...

Boierii se îmbulzeau în jur. Unii cu zale și cu coifuri de oțel, alții în haină ușoară, cu gugiuman de pielică în cap, cu săbii și cu arcuri, jucînd pe cai frumoși cu tacîmurile lucind în bătaia lunii albe. Și

Costea intră în vorbă cu unul și cu altul, cu glas limpede, tremurîndu-și barba, pe cînd Hamură, cu sînge tînar fierbînd, nu-și mai afla astîmpărul. Și biserica de piatră se ridică în noapte, în cer limpede, cu crucea din vîrf sclipind ; prin chilii, prin cerdacul arhondaricului, se purtau ca în izbiri de vînt oameni și călugări, și spre clopotniță săteni mulți veneau, cu scări, cu funii, cu odgoane, cu topoare.

Iar pe dinaintea porții carăle treceau tot mai rar, și oamenii își îndemnau boii cu glasuri în care se simțea truda. Lucruri sărace stăteau grămădite unele peste altele, și printre ele femei și copii ca zvîrliți de o vîntoasă.

Înaintea porții mănăstirii, de cealaltă parte a drumului, se întindea iazul străpuns de lună, pe jumătate luminat, oglindă lucie, pe jumătate întunecat de umbra pădurii care pornea chiar de pe malul lui. Pădurea tăcea neclintită, înainte, neagră ca de păcură, spre valea Moșei și mai departe, spre Muntele Pleșu. Și de partea cealaltă, cîmpia sub lună pîna la Moldova. Satul Bogdăneștilor părea o adunătură de moșiroaie negre, și departe, departe, pe dealuri necunoscute, focuri de primejdie ardeau ca stele palide, în scăderi și creșteri. Mănăstirea vuia de murmur ; strigăte și îndemnuri tresăreau din cînd în cînd ; în fața porții boierii se cunoșteau, se cercetau din vorbă și căutau să se înțeleagă cum vor face față năvălirii. Printre ei tresărea uneori luciul bărbii lui Costea Morocîne. Andrieș Hamură sălta din vreme în vreme cu vorbe aprinse, apoi rămînea ascultînd, furat de amintiri și de dor.

Iar căruțe tot treceau, arare, în munte. Prin noaptea fumurie, prin care se vedeau toate nelămurit, trecu un creștin trăgînd boii de funie, cu capu-n

piept, cu grumazul apăsător ca de o greutate mare. În car, o femeie gemea neîntrerupt și în răstimpuri se zvîrcolea cu țipete de groază; doi copii grămădiți lângă dînsa scînceau și se uitau țintă spre maica lor, cu ochii în lacrimi.

Un glas întrebă :

— Da' ce-i, măi romîne ? Ce are femeia ?

— Apoi dă, boieri dumneavoastră, să fie cu iertăciune... Se trudește să facă, și nu poate... Iaca așa se chinuiește de dimineață... Și mi-i milă de se rupe inima-n mine... Da' ce-i pot eu face ?...

Și săteanul amărît, cu gemetele femeii, cu copiii înspăimîntați, trecu peste iezătură, în umbra pădurii, înspre necunoscutul năcaz al clipelor viitoare.

Și din pădure, înspre cîmpie trecînd, răsări un om cu părul vilvoi, cu un țăpoi în mîină, c-o dungă de întuneric sub frunte, prăvălindu-se înainte din timp în timp într-o undă de fugă.

— Incotro fugi așa, omule ?

— D'apoi ce să fac ? Mi-a rămas nevasta cu copiii în urmă... că pe mine m-a luat cu căruța să duc poveri boierești... Mă întorc și eu să-i caut... Dumnezeu știe de i-oi găsi...

— Au să deie păgîinii peste tine, măi omule !...

Romînul nu răspunse. Se prăvăli înainte, cu țăpoiul pe umăr, cu amarul lui, înspre soarta-i necunoscută.

Și Andrieș Hamură, cucerit de gîndurile lui de durere, cum privea la mișcările acestea dinainte-i, cum asculta fără să vrea glasurile, își simțea inima pătrunsă de grea întristare; și-o mînie de furtună i se ridică din întreaga ființă împotrivity acelor care pîrjoleau o țară întreagă, înspăimîntau atîta omenire fără vină, și-i spulberau așa, ca-ntr-o izbire de vînt,

toată nădejdea lui din zilele din urmă, toată fericirea pe care o visase doi ani încheiați, săptămână cu săptămână, zi cu zi, ceas cu ceas.

Inima i se zbatu deodată în piept. Glasurile din jurul lui conteniră ca prin farmec. Departe, în miazăzi, pe pustiul cer albastru spălăcit, creștea o rumeneală de pîrjol. — Glasul lui Costea Morocîne rosti lin :

— De-acuma am isprăvit sfatul... S-a arătat și semnul lor, — și cine vrea să mai steie de vorbă acum să steie sănătos... Păgînii vestea lor cu semnul focului o dau ; și de-acolo ca vîntul vin într-acoace... Mult nu mai avem... Acestea de la mine să le știți, că eu zilele mele în harțuri cu dînșii mi le-am petrecut...

Nimeni nu răspunse, cu toții priveau spre rumeala sîngeroasă, care creștea, creștea, întinzîndu-se amenințătoare, lămurind zarea, deschizînd de la miazăzi un drum de lumină. Cu toții își pregăteau arcurile, oțele de sănețe luceau ici și colo, săbii multe scînteiară ca o apă tălăzuită. Și Andrieș Hamură, mînat de furtuna dinlăuntru a sufletului său, își împinse calul spre drum.

O căruță, cea din urmă, venea în fugă, trasă de doi cai mărunți. În dreptul porții se opri. Un flăcău cu coasa-n mînă sări din ea, pe cînd un glas de femeie îl chema cu gîlgîiri de lacrimi :

— Nu te-ntoarce, dragul mamei... hai cu noi !...

Ș-un trup sprinten de fată răsări deodată lîngă trupu-ncovoiat al bătrînei, cu un glas dulce de durere :

— Nu te duce, Tudoruț, c-au să te taie spurcații...

Și fata și bătrîna se lămureau aplecate peste draghinile căruței, în lucirea de spaimă a pojarului crescut.

Flăcăul nu răspunse, se întoarse încet spre miazăzi și porni spre pădure. Andrieș Hamură ajunsese din urmă pe flăcău :

— Fata din căruță ți-i soră ori logodnică ? întrebă el cu glas înduioșat.

Tudoruț se opri, își întoarse spre boier fața palidă, pe care mustăcioara neagră părea trasă cu cărbunele:

— Mi-i logodnică... zise el încet. Și porni iar, cu fulgerul coasei deasupra capului. Iar Andrieș Hamură se simțea tot mai amețit de tulburarea furtunii lăuntrice, se scutură ca și cum voia să alunge înfățișarea dragă a Lilianeii, care-i plutea ca-n aburi urmărindu-l ; ridică sabia, izbi cu pintenii în murg și se zvârli spre Costea.

— De ce te uiți așa la mine, frate Costeo ?

— Oh, tinereță, tinereță ! grăi înăbușit Morocîne. Mult îmi pare rău că s-au dus tinerețele și dragostile mele ! Tu ai, frăține, pentru cine trage sabia, tu ai înaintea ta o nădejde... Dar eu n-am nimic pe lume...

Glasu-i era cald și învăluit, umbrit parcă de păreri de rău.

Roata de boieri tineri porni dintrodată furtunoasă spre cîmpie, pe cînd în mănăstire mulțimea de oameni rămași se grămădea sub clopotniță.

Sus, la clopote, era grabă și năcaz. Topoarele băteau în legăturile de lemn și arama slobozea o adiere jalnică de sunete. Glasurile îndemnau, mîni grăbite pregăteau și legau funiile. Iar jos călugării ajutați de oameni scoteau sipetele cu odăjdii vechi, sfeșnicele de argint și odoarele scumpe ; cînduri de săteni, întovărășiți de umbrele monahilor, ieșeau pe poartă ducînd sarcinile la adăpost, în munte. Și pe cînd vil-

voarea din depărtare creștea, adăogită cu focuri apropiate, care zvîrleau în văzduh arcuri de scînteii și izbucneau în rotogoale răsfrîndu-se spre pămînt, clopotele desprinse din legăturile lor coborau domol, atîrnate de odgoane, în lungul păreților de piatră. Oameni cu brațele întinse, pregătiți cu pari și cu năsălii, așteptau jos. În larmă de glasuri le primiră ; și le așezară ca pe niște morți iubiți pe năsălii. Bătrînul stareț Ioan mergea înainte și oamenii, tăcuți acuma, purtau darurile acestea ale binecredincioșilor domni de odinioară. Pe pluta de stîlpi de brad, în grabă legată, le încărcară ; sătenii mai nații și mai vînjoși își lepădară iute îmbrăcămintea, și purtară pluta înainte spre mijlocul iazului. La adînc desfăcură legăturile de gînj, și arămile amestecate cu argint, care vestiseră primejdia, zguduiră luciul apelor, se scufundară în bulbuci clocotitori ca-ntr-un mormînt ; și pluta fu trasă la mal, de frînghii, în tăcerea celor adunați și celor întristați. Ioan bătrînul se întoarse și mai privi o dată lung spre mănăstirea cu luminile stînse, cu porțile și cu ușile încuiate. Ca de un tovarăș drag se despărțea :

— În tine am căutat liniștea sufletului... — păreau a zice lungile priviri ale monahului — ș-acuma îmi pornesc bietul trup în pribegie în stîncile muntelui.

Întorcîndu-se, bătrînul porni cu rămășița soborului după el, cu ochii în lacrimi, spre întunericul din valea Moisei, pe cînd în urmă rămînea cernită citoria înfrumusețată și înzestrată a lui Bogdan-Vodă și a lui Rareș-Vodă, feciorii cuviosului Vodă-Ștefan cel bun și cel bătrîn.

VI

Frumosul cuib de odihnă al mănăstirii Rîșca avea o singură deschidere largă : spre cîmpia Moldovei. Incolo păduri de brad o împresurau de pretutindeni cu întunecoasă și veșnică verdeață. Drumeagurile înguste care duceau pe valea Moisei și cărările care treceau muntele la mănăstirile nemțene erau numai de localnici și de călugări cunoscute. Prin alte părți decît prin cîmpie, pe drumul obișnuit, nu putea fi lovită așezarea ; deci spre apa Rîștei și spre Moldova, prin luncile de sălcii, se grămădeau și așteptau pușinii luptători.

Boierii tineri, cu cai focoși și cu săbii neliniștite, nu numai de semeție ațineau calea păgînilor : mulți aveau soții pe drumul plaiurilor înalte, la adăpost, mulți aveau logodnice, — și-n sfatul lor zgomotos și fără șir de la poarta mănăstirii numai atîta se înțelese, că nici c-un preț tatariș nu trebuiau să suie prin pădure, la poiana pustnicului Iov. Acolo erau adunați mulți bătrîni, și femei, și copii ; acolo se ridicase pe brațe averile mănăstirii. Mulți strigau cu foc : «Peste noi să treacă ! peste trupurile noastre !...» Și acum călărind la luminiș, prin noaptea cu lună, zvrîleau ca o amenințare strigătul acesta, vînturînd săbiile pe deasupra capetelor.

— Ba să-mi fie cu iertăciune, boieri dumneavoas-tră ! zicea Costea Morocîne, zîmbind. Dac-or trece peste noi, atuncea n-am făcut nimic ; au să treacă și au să-și facă mendrele... Dar se chiamă că trebuie să-i facem să nu treacă peste noi...

Cei din jurul lui începură a rîde.

— Așa-i ! grăi Dumitrașcu Șoldan de la Todirești,

să nu treacă ! Și n-au să treacă, jupîne Coste : avem arcuiri și suliți, și săbii, și n-au să treacă.

— Ne mai trebuie, mai trebuie ceva ! zise Costea.

— Oare ce ne-o mai trebui ? întrebă Șoldan, cău-tînd să-și răsucească puțina mustață de sub nasul ascuțit.

— Pare-se că un dram de înțelepciune !

Andrieș Hamură se uită mîndru în jur, ca și cum el rostise asemenea vorbă ; iar Șoldan se alătură vesel de calul lui Morocîne :

— Cum văd eu, jupîne, domnia ta știi multe... Dac-a da Dumnezeu și ne-om mai vedea după întîm-plarea care vine, apoi tare aș vrea să cinstim noi amîndoi un pahar dulce...

— Ce crezi domnia ta ! zise Hamură dînd din cap, șapte limbi străine vorbește, ș-a fost în Țarigrad, și la Mosc... Pe unde n-a fost !...

— Cine ? cine ? ziceau cei din urmă grăbind caii și cei dinainte lăsîndu-i domol.

Dumitrașcu Șoldan făcu semn cu capul spre Mo-rocîne.

— Da ! să vă spun eu ! zicea cu mîndrie Hamură. A fost și rob la tatarî în Crîm... Și numai el le-a ve-nit de hac... Și să vedeți cum a scăpat !... Să vă spuie el !...

Costea Morocîne, c-o mină în șold, cu barba mare puțin înălțată, mergea semeț înainte și părea gîn-ditor ; parcă nici nu știa că-n urma lui se vorbește ; nici măcar n-auzea.

— Vra să zică, îi om purtat prin lume ! întrebau cu glas scăzut boierii, grămădindu-se.

— Ce ? zicea înflăcărat Hamură. Noi nimic nu știm. Noi sîntem de ieri, de-alaltăieri... Cînd a începe Cos-tea să-ți spuie, uite, stai așa, cu gura căscată !...

— Ce spui, frate !

— Da ! Acu eu, nu că mă laud, știți cu toții că am fost la Liov, la învățătură, ș-am stat doi ani acolo, — dar ce are a face ? Nici pe-a suta parte nu știu cât știe el !..

— Auzi dumneata ! Și vine de la război din Țara-de-Jos ! Ș-a avut de-a face cu tatarii ?... Atuncea se pricepe el să le găsească ac de cojoc !

Pe cînd Andrieș tot mai înfocat ridica în slava cerului pe prietinelui lui, cîțiva din boieri trecură înainte și împresurară pe Morocîne. Era între ei Șerban Vadră, cu zalele bătrînelui Vadră hatmanul, și cu sabia grea și dreaptă de modă leșască ; era Toma Voiculeț, nalt și sprinten, fără mustăți încă, dar tăcut și încrunțat ca un mare căpitan, bun trăgaci cu arcul după cum se lăuda el ; era și Nistor Munteanu, bunduc scurt, lat în spete și cu capul rotund, cumplit la mînuirea săbiei după cît se zicea, și care simțise în cîteva rînduri mirosul sîngelui ; erau mulți băieți de neam care încă nu văzuseră pe tatarii în față, și care acum roiau în jurul lui Morocîne, ca în jurul unuia care văzuse lumea, care suferise multe, și care, pe lîngă înfățișare strașnică, avea o barbă mai mare decît bărbile și mustățile tuturor la un loc.

În urmă și pe laturi veneau slujitorii călări, cu sulii, cu sănețe, cu săbii ; și din fiecare tufiș al luncilor răsăreau săteni de rînd și răzăși, fiecare înarmat cu ce dăduse Dumnezeu și cu ce putuse. Unii din răzăși aveau cai buni, mărunți, moldovenești, și se înălțaseră în șai cu sulii sau cu pală încovoiată, cu moștenire strămoșească. Erau și puțini arcași pe jos. Mulți aveau topoare cu coadă scurtă, și pazeze ușoare de lemn de tei pentru apărarea capului de săbii ; cei mai mulți ieșiseră cu coasa în spinare, cum se obiș-

nuia din vechime, coasă ascuțită ca briciul, care reteză capetele călăreților și picioarele cailor ca-ntr-o fulgerare. Și erau îmbrăcați unii cu mintean de pănură umplut cu bumbac și cusut des, cruciș și curmeziș, de nu răzbătea prin el nici săgeata, nici sabia; alții groși, fioroși, întunecați, cu cojoacele pe dos. Opincile cu care călcau ușor și fără zgomot erau de coajă de copac, ori de piele de porc, cu părul în afară. Cei mai mulți, acei care nu ieșeau acu pentru întâia oară în calea păgînilor, aveau în cap, sub cușmă, un fund ușor de lemn de tei, — pentru păliturile fierului.

Din funduri de sate ascunse în văgăuni la poalele munților, din bordeiele lor sărace, ieșiseră toți luptătorii aceștia la strigătul de durere al buciurilor. Chemarea aceasta din necunoscut, veche și tristă, pe care copilăria lor o auzise, alungase muierile și copiii în codri, și scosese pe muncitorii umiliți ai pământului spre vijelia primejdiei. Așa făcuseră, așa luptaseră, așa muriseră părinții lor; așa cum da Dumnezeu, erau gata să lupte și ei, cu durere, cu mînie, cu disperare, pentru bucățica lor de pământ, pentru bordeiul lor, așa erau gata să moară fără să geamă, îngrășînd cu sînge pământul urmașilor. Nu rîdeau, nu vorbeau zadarnic; se strînseseră, se înțeleseseră; se adunau acuma în preajma călăreților, și așteptau vremea să pornească, să dea cu nădejde; priveau zarea înflăcărată fără bătaie de inimă, și cu amărăciune se gîndeau că așa va arde căsuța, și satul lor, și biserica săracă, și holda nestrînsă, și tot ce au agonisit în zilele grele, crunt muncind în sudoarea frunții.

Cum se opreau la marginea pădurii, în desișuri de sălcii, în fața prundurilor Moldovei, începu și-n munți să adie buciurul, vestind plaiurilor depărtate durerea cîmpiiilor. Tînguitoare și tristă venea prin

liniștea nopții melodia trăgănată ; tufișurile pline de luptători stăteau nemișcate ; Moldova scînteia în tremurul umbrelor crețe, argintată de luna care mergea acum spre asfințit ; un cucuș cîntă de trei ori departe, în mănăstirea pustie, o altă trîmbiță slabă îi răspunse în satul părăsit al Bogdăneștilor, rămas la dreapta, în urmă ; și vilvoarea din miazăzi crescuse deodată într-o risipă de scînteii care ningeau pe jumătate de cer.

Costea Morocîne, călare, trecea încet în lungul tufișurilor și vorbea cu glas potolit. Sătenii scoteau din tufe căciulile buhoase și fețele întunecate și ascultau fără nici un cuvînt.

— Prin altă parte, zicea Costea, n-au pe unde veni, cîinii ! Cei prinși și chinuiți le-au spus care-i drumul, și greș n-au să deie. Întăi avem să lovim noi, călăreții. După aceea, cînd i-om împrăștia pe prund și-n tufe, ridicați-vă cei cu arcurile, cu topoarele și cu coasele...

— Boierul acesta bărbos bine grăiește, zise încet, în întunericul tufișului, flăcăul Tudoruț. Întăi ei, pe urmă noi...

— Apoi altfel nici nu se poate, vorbi lîngă el un om cu fața blindă, cu mustața groasă, mai mult căruntă. Am mai avut noi valuri de-acestea... Păgînu-i șiret de nu se mai află. Trebuie să știi cum să-l iei...

— Doamne, bădiță Ilie, zise încet Tudoruț, tare mi-i inima îndoită... Mămuca și cu Saffa au rămas singure... Și dacă nu mă mai întorc eu, ce fac ele pe lumea asta ?...

— Ei, măi băietee, cînd i-i dat omului să scape, scapă din toate... Parcă dacă-i foc și moarte acuma în țară, ce putem face ? Așa a vrut Dumnezeu, ș-am avut ciumă, ș-am avut foamete ; — acuma vin lifte

păgine... Eu mă gîndesc : dac-oi scăpa, bine ; dacă nu, tot mi-am făcut vacul... Dar de tine poate-a avea Dumnezeu grijă și te-a cruța...

Flăcăul oftă, și amîndoi tăcură. Iar Costea se strecură spre boierii descălecați între sălcii. Descălecă și el, își mîngîie calul pe coamă, pe ochi, și-i cercă chingile. Trase sabia cu mănunchiul bătut în mîrgăritare, și, în lumina slabă, îi privi apa lucie a penei și firul fin al ascuțișului.

— Asta-i spovedania noastră ! zise el încet cătră Andrieș Hamură.

Tinărul îl privea neclintit cu ochii lui focoși și negri, apoi vorbi cu greutate :

— Frate Costeo, de-abia aștept să începem... Tremură inima-n mine de nerăbdare.

— Da, cred, răspunse Morocîne, cred, frate... Domniei tale ți-i grabă să isprăvești ca să pornești unde te chiamă inima... Sînt și mulți alții aici care abia așteaptă... Aștept și eu, dragă, dar cu mîhnire și cu amar... Eu în viața mea prin multe ploii de sînge am trecut, ș-am văzut rînjetul multor oameni care se zbateau în durerile din urmă, ș-am auzit glasul suferinții multora... Și mă gîndesc eu că poate mai bine era să mă fi făcut un monah liniștit, cu cugetul curat, cu inima la Domnul... Aș fi învățat multe și aș fi știut mai multe... Așa, am avut parte numai de nacaz și de zbucium... și totdeauna m-am gîndit cu jale la atîția oameni care mor înainte de vreme zadarnic... Totdeauna mi-a fost groază de vărsare de sînge...

— Și asta-i încă una, Costeo frate... Vorbe de acestea încă n-am auzit de la un oștean...

— Ei uite, auzi acuma... și încă multe mai ai de auzit și de învățat... Și poate mor eu acuma — și de la altul vorbe de-acestea n-ai să mai auzi... Eu viața

mi-am trăit-o... Am trăit o zi, două, — și v-am lăsat lumea vouă... Și-n puțina vreme cît am trăit, eu, frate, n-am avut bucurii... Eu de dreptate nu m-am bucurat, cum nu se bucură niciodată cel care pe drept vrea s-o dobîndească... Ș-am zis o vreme : cînd lupti pentru pricină dreaptă, ai nădejde, intră la divanul celor mari : se poate întîmpla să greșască judecătorii și să cîștigi... Dar apoi am văzut că greșale de-acestea nu prea se fac pe lume ; și pentru aceasta am rămas eu sarac toată viața. Și nici de dragoste eu nu m-am bucurat. De două femei am avut parte ; pe una mi-a luat-o un prietin ; iar cealaltă avea limba prea mlădioasă și se temea grozav de moarte fiindcă în mormînt știa că va tăcea veșnic... Cum de mormînt eu nu mă tem, nu ne-am adunat multă vreme la un loc ! — Ș-așa, dacă nici averi n-am avut, nici dragoste, — cu ce am rămas eu ? De ce am trecut prin lume ? și de aceea cu scîrbă mă gîndesc acuma la ceasul ce vine ; căci poate să mor și încă n-am aflat de ce-am trecut eu prin lume... Ci totuși poate n-oi muri și voi afla...

Morocîne se opri o clipă, apoi începu a rîde :

— Știi dumneata, frate, de ce înșir eu atîtea palavre cîteodată ? Dacă n-ai știut-o, s-o știi : vremea numai cu vorba se-nșală !

Tăcură un timp. În luncă era liniște ; luna se lăsa spre asfințit și umbrele sălciilor se lungeau spre Moldova. Părea din ce în ce mai tristă luna, în singurătatea cerului.

Intr-un timp, zise încet Hamură :

— Frate, unde-o fi oare Liliana ?...

Costea nu răspunse, și tăcerea neclintită iar se întinse. Așa trecu un timp ; luna tristă tot mai mult se lăsa spre codrii negri ai munților și adierea melan-

colică a depărtărilor contenise ; cînd, deodată, tropot iute de copite tresări în noapte, din cîmpie. Întăi se auzi nelămurit, ca un freamăt al unei grindine, apoi tot mai deslușit. Prin tufișurile de sălcii trecu o unduire de val.

Andrieș Hamură își simți inima bătînd grăbit, înfierbîntată. Cum treceau clipele nu-și mai dădea socoteală. Ochii ațintiți spre apa licăritoare a Moldovei vedeau nedeslușite șiraguri de fantasme cenușii care piereau pe dată ce i se năzăreau ; și deodată, parcă cineva l-ar fi atins pe umăr, tresări : un călăreț, unul singur, se oprise pe malul Moldovei, dîncolo ; sta neclintit în pînza de păianjen a luminii pe moarte, plecat puțin înaintea, cu sulita înălțată în văzduh ca o linie neagră, subțire. Și ca într-un farmec, ropotul crescua, și, ca aduse de un vînt nesimțit, alte umbre răsăriră la malul apei. Andrieș Hamură le număra : și deodată le pierdu șirul. Mai multe, tot mai multe se strîngeau. Și în apă deodată tremurară lucirile faclelor.

— Focul acesta e pentru mănăstire... gîndea Hamură, pe cînd încet, cu luare-aminte, umbrele tăcute intrau în apă. Căii călcară lin la mal, — după aceea apa păru că vine mare, prinse a vui ca purtată de vînt, răscolită, învăluită de copite.

Șiragul de călăreți creștea, înainta. În fund, pe celălalt mal, oștenii păgîni păreau mici, cei care se apropiau de cestălalt mal tot mai mari și mai înalți păreau, cu armele lucind, cu cușmele late de dihanii buhoase în cap. Un rînd de cai bătu prundișul cu copitele.

Atunci, în clipa aceasta, un glas grozav, glasul lui Morocîne, izbucni în noaptea pustie, prelungă chemare de război :

— Pe dînşii, fraţilor !

Andrieş Hamură, ca izbit de ceva, sări în şaua murgului ; toată roata boierilor tresări călare din deşul sălciiilor, învăluind mlaja tînără, spre prund. Morocîne se repezise vijelios înainte, pe cînd călăreţii păgîni se frămîntau grabnic : cei de la mal căutară să intre iar în apă şi nu puteau din pricina celor care veneau într-acoace ; cei din urmă, cu urlete prelungi începură a îndemna pe cei dinainte. În deslănţuirea aspră de glasuri, în neorînduiala dintru început a călăreţilor tatari, boierii se repeziră cu caii lor odihniţi.

Scurt sunară paloşele şi cele dintăi răcnete de moarte. Ceata avîntată intrase, spintecase cele dintăi şiraguri de păgîni, dar cei din urmă îşi îndemnau prin apă cu urlete fugarii, coteau pe laturi şi ameninţau să cadă din două părţi, în coasta puţinilor boieri.

— Daţi greu ! urlă Morocîne, învîrtindu-şi pe deasupra capului sabia încovoiată. Un călăreţ ameninţător venea spre el : scurt îl ajunsese cu vîrfurile săbiei între ochi şi-l răsturnă pe spate ; întorcîndu-şi calul în loc, pocni pe al doilea repezind înapoi fierul luciu, apoi se aruncă în goană înainte, pe cînd boierii se răsfirau spre sălcii.

Călăreţii păgîni ieşiţi la mal porneau goana, se împrăştiau după fugari ; grămăjoare răsleţe alergau cu suliţele aplecate, cu săbiile înălţate. Dar un răcnet greu din sute de piepturi, un răcnet de minie şi de disperare porni, crescînd, acoperind urletele lor ; scurt conţinu apoi, şi ţăranii cu cojoacele pe dos, cu căciulile buhoase, cu mintenele de pănură, cu topoarele, cu arcurile şi cu coasele lor zvîcniră din întunericul deşului. Într-un avînt repede ieşiră în calea călăreţilor

păgîni, se opriră, se înțepeniră parcă în picioare, luară vînt, se opintiră ; cu icniri izbiră topoarele, gemînd făcură vînt coaselor ; cai și călăreți căzură ; alții cu răcnet străin de război se năpustiră ; dar cojoacele mari păreau crescute din pămînt, nu cădeau la o izbitură de sabie, nici la două ; ochi feroși îi priveau, îi cereau aproape și topoarele se înălțau, și coasele, ca o apă cu luciri feroase, dădeau izbiri șuierătoare ; nimic nu putea parcă opri mînia oamenilor acelora care veneau pe jos înaintea morții, tăcuți, mîniosi, primind cu nepăsare și dînd lovitura morții ca din mînia sufletului lor amărit.

Prin cele din urmă luciri ale lunii în asfințit, boierii întorși din risipire izbiră iar de pretutindeni pe păgîni ; sătenii se traseră în tufișuri ; dispărură și boierii, — și începu o luptă crîncenă și mută de urmăriti între pușini, o luptă în care cel căzut primea toate loviturile, cu cruzime, pînă ce gura nu mai avea gemăt și ochii nu mai aveau sclipiri.

Pîlcul de păgîni era mare ; erau sute de călăreți repezi ai pustiului. Unul cite unul cădeau sătenii, și pas cu pas se trăgeau dosiși de tufărișuri, spre mănăstire. Facile alergau prin cîmpie, și cum luna asfințea, vatra unui nou răsărit de lună pîrură cele dintăi case aprinse ale Bogdăneștilor. Ușoare la pîrjol, acoperișurile de stuf dintrodată izbucneau în lungi pâlălăi spre cer. Cîmpia, tufișurile se rumeniră, și călăreții tatari cercetau repezi în toate părțile, plecați pe oblic, pe urma boierilor și a țaranilor.

Dar cînd ajunseră la apa Rîștei, din nou se izbiră de șiruri neînduplecate de oameni care-și pregăteau uneltele morții scuișind în palme. Într-o nouă învălmășeală, doi călăreți păgîni tăiară rîndul și săriră pe

malul apei. Tudoruț flăcăul, nalt și drept, mai galben în lucirile pojarului, își făcu loc cu coatele spre ei :

— Stați, stați, să-i judec eu... tot au pus foc și la casa noastră...

Cumpănindu-se, în două fulgerări iuți, reteză gîtul celor doi tătari, cu coasa. Capetele se rostogoliră sîngerate, cu ochii holbați, pe mal ; caii spăimîntați răzbiră prin apă cu trupurile prăvălitate din șa, atîrnate de scări. Și oamenii iar căutau dosuri prielnice ; dar flăcăul sta neînduplecat, cu coasa lui, și ochii îi luceau ciudat, pe cînd sufla greu, cu gura deschisă puțin. Sosi un călăreț și căzu ; sosisă doi cu sulițele întinse, sosi și al treilea, și al patrulea, — și Tudoruț gemu greu și se întinse la pămînt, pe malul Rîștei, și coasa căzută cunună la cap lucea ca un crai-nou în vilvoarea tot mai întinsă și tot mai înaltă, pe pînza roșie a căreia se țeseau, ca paseri prădalnice în zbor, năvălitorii.

Dar Tudoruț nu-și dăduse suflarea din urmă. Gîfîia greu și în ochii lucioși i se răsfrîngea pojarul satului. Mai trăia cîteva clipe ca să se mai gîndească la Saffa, și la maica rămasă singură în lumea asta ; mai trăia ca să mai vadă hărțuiala îndirjită de-acolo, din preajma mănăstirii. Gîfîind, flăcăul vedeă pe Costea Morocîne sosind vîrtej, cu călăreții după el. Erau cu el toți răzășii cu căciuli nalte de piele de miel, și Andrieș Hamură cu ochii lucitori ca două nestemate, și Șerban Vadră cu sabia lui mare, cu zalele-i aurii și cu coifu-i ca o lună albă ; era Nistor Munteanu grămădit în șa, învîrtind ca un fulger pala ; și Toma Voiculeț, cu arcu într-o mînă și cu sabia în alta ; și de prin tufe ieșeau iar, parcă nu mai aveau moarte, încruntații și umiliții pămînteni, cu topoarele și cu coasele. Tudoruț vedeă ca prin sită

pe Costea Morocîne, înălțat în șa, învîrtind o barbă ca 'o mătură și o sabie care părea înmulțită, purtată de braț cu vine de criță, îi vedea pe toți izbînd, vedea pe mulți căzînd; în ochii lui pe moarte se răsfrîngea toată lupta asta a durerii și a disperării; în urechile lui răsunau zăngănirile armelor, și pocnetele rare ale sănețelor. Și dintrodată, cum se apropia sfîrșitul, cum i se scurgea lin sîngele odată cu viața, Tudoruț văzu nedeslușit, simți mai curînd, lîngă el, într-o roată de păgîni ca din pămînt izvorîți, simți 'o arătare ca din alte lumi, un om urît, mustăcios, cu sprîncene groase ca lipitorile, cu obrazul cioplit ca din toporul uriaș cu coada lungă, pe care-l purta cu mînile-i noduroase. Îi auzi mormăirea de mînie, și dintrodată cunoscu pe Ilie Buzărlan de la Forăști; îl văzu încordîndu-se, îl auzi icnînd, auzi deslușit izbirile toporului, apoi văzu pe Buzărlan rînjînd cumplit, cu buzele răsfrînte, cu obrazul încrețit, în rume-neala puternică ce lumina ca ziua. Apoi îl auzi iar gemînd cu mînie, îl văzu iar scuipînd răsunător în-tăi în palma dreaptă, apoi în cea stîngă, pornind înainte piciorul drept și înălțînd în stînga toporul uriaș; și risul tăcut și grozav se arată din nou în mustața stufoasă tușinată drept deasupra buzelor. Auzi după aceea un glas blînd care al lui Buzărlan era, dar părea al altuia: «Aista-i Tudoruț din Bogdănești...» Și flăcăul muri cu un răsuflet de ușurare, pe cînd mîni aspre și păroase îi închideau pleoapele și făceau asupra capului semnul sfintei cruci.

Iar satul ardea, și în noapte tremura lumina învăluită cu fumul; la marginea codrului de brad tresărîră în flăcări subțiri și clădirile din jurul mănăstirii; dar pîlcurile spîrcuite ale necredincioșilor alergau înapoi; și ca din pămînt, din fiecare tufă, răsărea

cojocul sălbatic și minteanul, toporul, arcul și cōasa ; neosteniți și neîmblinziți, cu durere și cu amar, cu mînie și cu disperare, dădeau moartea și mureau țărani pe brazda vechiului lor pămînt.

VII

După scufundarea clopotelor, mulțimea se grămădise în fugă spăimîntată în munte, prin rîpa Dracului, la poiana pustnicului Iov. Inaintau cu greu cei din urmă oameni și cele din urmă cară, pe valea îngustă a pîrăului Moișa ; căruțele cu boii rămîneau în ocolul mănăstiresc, dosit ca o tainiță dincolo de pîrău, în codru ; oamenii luau în brațe pe copiii cei mai mărunți, și încet, printre desişuri, pe sub bolta scundă a brădetului, începeau urcuşul.

Din vreme în vreme lumina lunii scăpăta puternică într-o revărsare bogată, și în întunericul frunzişurilor se întindea o pînză albă sfîşiată, lăsînd să se vadă pe alocuri negrul pămîntului ; în alte părți o ploaie dulce se strecura cu taină, în tremurătoare firişoare argintii, iar în deschideri mai largi, între trunchiuri bătrîne, sub bagdadie de ramuri, se simțea numai deasupra lumina, pe cînd dedesubt umbra se îndulcea ; și oamenii trudiți, încovoiați, abia se deslușeau, și urcau gîfiind pe îngusta cărărușă, pierduți ca într-o nemărginire în codrii fără sfîrșit.

În noaptea de vară, după căldura zilei, plutea sub cetină mireasma ascuțită a rășinii de brad. Din nemăsurate depărtări, pe rîul vîrfurilor, venea arare un suiet moale, un fior tremurat ; îndată urma o tăcere ca o veșnicie ; și-n tăcere deodată tresărea undeva

chemarea tînguitoare a bufniței, ori rîsul spăimîntat al huhurezului cu ochi mari de om.

Pe calea pietroasă urcară cei din urmă fugari, cu cel din urmă călugăr, și răzbătură în poiană. Acolo își avea chilioara, sub stîncă săpată, cu brad căptușită, bătrînul pustnic Iov. În hruba îngustă, înaintea cîtorva icoane șterse, ardea candela de seu, clipind ca un ochi fricos. Cîteva focuri de vreascuri uscate pîlpîiau înaintea chilioarei, și-n jur, în larg luminiș, stăteau grămădiți sutele de oameni veniți de jos, alungați de vîrtejul groazei.

Iov bătrînul, aschet slab și osos, în rasa-i veche de pănură cafenie, sta cinchit la pămînt, înaintea peșterii, a mormîntului în care trăia, cu minile pe genunchi aproape acoperite de barba albă. Din orbite negre ochii pustiiți de veghere priveau țintă prin sprîncenele cu peri rari crescuți încovoiați înaintea pleoapelor. Părea că nu vede pe nimeni, și din cap clătina domol, neînterupt, la dreapta și la stînga. La nouăzeci de ani își începuse pustnicia bătrînul Iov, și de douăzeci de ani se chinuia aicea, lîngă rîpa Dracului, alungînd, cu rugăciunile lui, rătăcitoare duhuri necurate, trăind Dumnezeu știe cum, prin vijeliile nopților, prin viforurile iernilor. În fiecare toamnă îl coborau călugării la mănăstire în vale; acolo se spovedea și lua împărțășania sfîntă; pregătit așa pentru moarte, urca iar coasta și aștepta. Și veneau vînturile grele și lapovițele, și ninsorile, și se închideau cărările, iarnă lungă și aspră înmormînta acolo, sus, pe bătrînul schivnic; apoi urlau șuvoaiele primăverii și treceau pe coama codrului suflările adînc răsunătoare ale austrului; și sătenii din Bogdănești se urcau pe rîpa Dracului cu călugării; și-n chilioara pustnicului, într-o rază de soare strecu-

rată din înalt, lucea, în ulcicuță de lut, un ghiocel alb ca și zăpada care se topise ; iar bătrînul Iov ridică mîna slabă și binecuvînta încet pe acești oaspeți ai singurătății lui, vestitori ai primăverii.

Acuma sta cinchit ; și, neclintit, privea la durerea grămădită în juru-i. Focurile zvrîleau luciri fantastice și purtau umbre pe zidul brădetului. Călugării rîșcani, adunați aproape de el, îngenunchiaseră ; o sută și mai bine de călugări se smereau înaintea Domnului și se rugau în gînd ori șopteau abia auzit, cerînd îndurare pentru țară, pentru creștini și pentru sfîntul lăcaș părăsit.

Boieri puțini se opriseră în aceste locuri și urcaseră cu greu, cu inimă puțină, costișa ; cei mai mulți se năcăjeau înainte pe înguste drumuri pustii ; lăsa-seră căruțele, încărcaseră puținul ce le mai rămăsese pe cai și orbecăiau prin întunecime și singurătăți. Cei rămași, între slugile și robii credincioși la asemenea nevoie, făcuseră culcuș în grabă, din cetini și blănuri, copiilor ; iar ei, boieri groși cu bărbi mari și fețe rumene, care se bucuraseră de bunurile lumii aceștia, și jupînese palide și triste în straie cernite, stăteau cu ochii ațintiți, cu gîndul la curțile pustii și la feciorii furtunoși care ațineau în vale calea păgînilor.

Aceeași jale stăpînea și mulțimea cealaltă la un loc grămădită, a femeilor multe cu copii mărunți și a puținilor bărbați bătrîni slabi și nevolnici. Desculțe, în catrințe, c-o leancă subțire în grabă zvrîlita peste cămașa de in, și alături cu cîteva boarfe strînse cu tremur și legate la un loc într-o boccea, stăteau grămădite la pămînt femeile prostimii. Multe îmbrățișau și țineau strîns la sîn prunci, cu o mînă, iar cu cealaltă mîngîiau capetele bălăi ale copiilor mai mărișori, adormiți flămînzi alături, pe pămîntul jilav.

Focurile ardeau domol, limbi ascuțite tresăreau învăluind fumegarea ușoară din întunecimea de deasupra.

Un timp tremurată țipetele slabe ale unui copil de țigă, apoi abia se auziră tot mai potolite, pînă ce conteniră, și o tăcere grea se întinse. Și ochii pustnicului bătrîn, și ochii călugărilor îngenunchiați, și privirile arse de lacrimi ale femeilor stăteau ațintite înainte, spre răsărit. Intr-acolo vîlvoarea depărtată, în zarea necunoscută, lumina ca un semn de moarte; din poiana deschisă spre cîmpii se vedea întreagă scăzînd în culoarea sîngelui, crescînd dintrodată ca suflată de vînt. Apoi, într-un timp, începu să slăbească încet-încet. Și în tăcere răzbătu un glas ușor al unei femei, și toți tresăriră :

— S-aude zvon...

Din valea apelor, prin liniștea nopții, străbătuse freamăt prelung, domolit de depărtare. Privirile cercetau noaptea dar nu vedeau nimic spre întunericul coastei; însă urechile ațintite prinseră iar larma depărtării cine știe unde; și cu toții, fără ca cineva să rostească un cuvînt, înțelesesă că o undă din șuvoiul năvălirii a ajuns și jos, la Bogdănești și la Rîșca.

Atunci se sculă în picioare bătrînul Ioan starețul, își făcu cruce, înălță ochii spre cer și începu să se roage domol. În urmă-i, călugării se ridicau, făceau semnul sfînt și băteau mătăni. Cîteva femei începură să plîngă și glasul lor de jale părea un bocet stăpînit la marginea unui mormînt. Multă vreme se rugă bătrînul; își făcea cruce și murmură neliniștit, cu mîinile la piept, și pustnicul Iov; apoi călugării încremeniră în genunchi, și starețul, lăsîndu-se la pămînt, își cuprinse capul între palme și rămase așa.

— Arde satul și mănăstirea ! zise cineva.

Para se înălța spre cer și lumina bătea în poiană. Femeile se boceau mai tare ; copiii tresăreau din somn cu plînsete tînguitoare. Starețul stătea neclintit cu capu-ntre palme. Cei din jur îi auziră glasul înăbușit :

— Nu, nu pot să mă uit într-acolo, spre așa nelegiuire...

Și cum plînsetele slăbeau și tăcerea se întindea iar, pe cînd cerul se rumenea tot mai aproape, înaintea mormîntului lui, pustnicul Iov se mișcă și începu să vorbească :

— Iaca așa, vorbea el încet, foarte lămurit, așa am mai văzut eu zdruncin și durere... Au fost cumplite vremuri pe pămîntul acesta... Așa a fost pe vremea cuviosului Bogdan-Vodă... Atuncea, în vremea Paștelui, s-a întîmplat să moară spurcatul Baiazid și a venit la împărăție Selim-sultan, și atuncea au fost la noi în țară boală, și moarte multă, și multă neorînduială, ba foamete, ba foc, ba dese strîngeri de oști... Mulți ziceau că acestea sînt semne rele, că are să se ridice împăratul cel rău carele se chiamă Antehrist... precum și-n cărți scrie... Ș-atuncea iar au ars păgîinii mănăstirea noastră... mireasa lui Hristos... Și pe-aici, prin rîpa Dracului, au fugit bieții monahi cîți au putut scăpa cu viață... Așa a fost în acea vreme ; ș-acu iar s-arată semne rele... Acuma văd și eu foc... parcă s-au aprins nourii...

Bătrînul tăcu un răstimp ; apoi își făcu cruce cu mîna osoasă, încet, o dată, de două ori, de trei ori.

— Doamne al puterilor ! rosti el lin și încet ; tu care gemi mai greu decît furtunile mărilor... și care împărățiile ca pleava le vînturi... Tu pleci cerurile, și te cobori, și zbori, și plutești pe aripele vîntului...

Doamne ! obosit-am în suspinare, toată noaptea îmi scald patul cu lacrimi ; ochii mei se topesc de mîhnire... Bate iar, Doamne, peste fălci pe dușmanii noștri, căci plin de spaimă-i sufletul norodului tău... Fă să ploaie peste ei fulgere, foc și pucioasă ; și vînt arzător să fie partea paharului lor...

Pustnicul căzu încet la locul lui ; plîngerile femeilor rămaseră tremurînd în tăcerea poienii ; apoi încet-încet conteniră și ele ; și liniștea grea a așteptării se întinse ca un val de apă mare.

Somnul demolitor îngreuia trupuri trudite ; pleoapele de plumb se lăsau peste ochi în care lucea lumina pojarului depărtat.

Și din vreme în vreme, prin codrii fără sfîrșit, trecea șuietul lin, plîngerea brazilor întunecoși ; strigățele paserilor de noapte împrăstiau fiori în tăcere. Copiii flămînzi și femeile goale și flămînde, dormind somn chinuit pe pămîntul tare, vedeau în visuri fantasmе roșii de sînge, și căsuțele lor sărace, cuiburile bucuriilor și durerilor lor, în flacări ; și holdele risipite și cenușa vetrelor în vînturi spulberată ; și se înălța o oftare de jale, și tresărea un suspin de copil, pe cînd focurile murind trimeteau în jur pale de umbră ca mîngîieri nesimțite.

Pustnicul vechi sta neclintit ; starețul Ioan și călugării, treji, așteptau clipă după clipă ; și clipă după clipă trecea, în durerea așteptării. Va arde mănăstirea și se vor dărîma zidurile ; cenușă va rămîne pe unde au fost sate de credincioși ; și ca sălbătăciuni flămînde vor rătăci prin codri ; apoi se vor coborî la vale în țară pustie, și vor plînge lacrimi de sînge, cum plîngea odinioară Irimia pe ruinile Ierusalimului.

Așa, cu scîrbă, cu amar și cu durere, gîndea în

sine starețul Ioan, poate nici nu este pe lume pământ frumos și binecuvîntat atît de des bîntuit de furtuna focului și a săbiilor neamurilor păgîne !

Greu, ca lacrimi, picurau clipele. Multă, multă vreme păru a trece ; apoi negura nopții de groază se risipi ; focul din cîmpie păli ; și departe, în răsărit, semnul de aur al zorilor încinse zarea.

O zi limpede, cu cer fără nouri dezvăluia poiana, codrii și cîmpiile depărtate acoperite de aburi. Pe vîntul dimineții venea fum ușor, cu miros iute de arsură.

Și cum un soare strălucit umplea lumea de lumină, din poteca întortochiată, din jos de coastă, răzbătură glasuri, întâi nelămurite, apoi tot mai apropiate ; și puținii luptători din vale, osteniți și galbeni, intrară în poiană.

Glasurile se deșteptară. Boierii, robii, femeile țaranelor cu copiii se ridicară, împresurată cu întrebări multe și felurite pe cei veniți. Mamele cernite și boierii își îmbrățișau în lacrimi feciorii, neveste întindeau brațele spre soți ; multe plîngeau cu bocete grele pe cei care rămăseseră jos, pe malul apelor.

Trudiți și stropiți de sînge, priveau ca de piatră în juru-le, luptătorii. Și abia li se descleștau gurile pentru vești cumplite :

— A ars satul din vale... A ars și mănăstirea... Au rămas zidurile negre... Au murit mulți barbați luptînd... E plină de morți lunca dintre Moldova și Rîșca... Mulți au căzut în robia păgînului...

Și lîngă bătrîna, logodnica flăcăului cu mustață neagră aștepta cu obrazul împietrit și nu întreba.

Dar un glas rostea încet numele celor morți, și Safta auzi deslușit :

— A murit și Tudoruț din Bogdănești...

Și nu zise nimic, fără lacrimi rămase, cu ochii lucind nebuni, cum fără lacrimi cu toții stăteau, ca într-un cimitir, în care cu toții își îngropaseră nădej-dile și iubirile.

VIII

După truda cumplită din ajun, după zbuciumul nopții, și Andrieș Hamură și Costea Morocîne se simțeau zdrobiți. Mijea de ziuă și adia vîntișor răcoros dinspre ape; satul, mănăstirea ardeau încă, și păreau, de o parte și de alta, movili de jar. Prin întunericul scăzut, cei doi tovarăși, cu slujitorii după ei, își duceau, mergînd încet pe jos, caii de căpăstru. Umblau muți; cu trupurile amorțite, cu pleoapele ca de plumb, căutau loc prielnic pentru odihnă; altă fericire nu mai doreau pe lumea asta!

Așa merseră un timp la întîmplare; apoi se opriră într-o poieniță îngustă, în sus de mănăstire, pe malul pîrăului Moișa. O perdea deasă de copaci îi despărțea de drum, pîrăul murmură dulce într-o aburire ușoară și lucirile zorilor creșteau.

— Să căutăm cîte-o piatră pentru căpătăi, vorbi Morocîne. Avem așternut truda noastră și iarba moale a pămîntului; ne învălim cît cu contășurile, cît cu nacazul; și greu are să fie numai pînă ce-a ieși sfîntul soare, și mai ales pînă ce ne-a zări!...

Ilie Buzărlan începu a rîde încet, în urmă.

— Cum, bade Ilie? întrebă Costea; nu te-ai dus să-ți vezi cimotiile de pe cea lume?

— Nu, jupîne, să iertați dumnezevoastră, le-am trimis numai veste... zise Buzărlan, pe cînd cei doi prietini se cuibăreau în iarba poienii și se învăleau în

contășuri. Le-am trimis răspuns să nu se supere, să mai aștepte... Și pe obrazul pământiu al lui Buzărlan răsări râsul grozav, care-i încrețea toată fața și-i zbîrlea mustățile tușinate. Eu cu toporașul meu, saracul!... Cît ici, cît colea... Iaca un păgîn... de cei care mînîncă mortăciuni, bată-i Dumnezeu să-i bată! Aha! ce mai faci? Și pîc! cu toporașul. Și iar merg o bucată; și iaca încă unul: Ce mai faci, bădică? și pîc! cu toporașul... Și nu știu ce dracu aveau că nici nu mai ziceau macar o vorbă... Se puneau la pămînt și tăceau, bată-i mama cailor! Și mai merg eu și mai dau bun-întîlniș cu unul... Da' el decît nu mai putea: urla la mine și da să m-apu-ce de chică, și c-o bucațică de sabie tot făcea semn spre gîtul meu...

— Dec! mormăi Morocîne din iarbă. Tu-i dai buna-dimineată și el de chică te-nhață!

— Asta-i ziceam și eu... Și eu limba lui n-o pot grăi... Da' i-am făcut semn cu toporul!... sfîrși Ilie, și se uita la topor de departe, trăgîndu-și îndărăt capul.

Andrieș Hamură adormise cum se lăsase la pămînt. Morocîne se întoarse pe-o coastă și-și trase peste cap mantaua. Curînd începuse a sforăi și el.

Buzărlan, clătînînd din cap, se întoarse spre Gheorghită Răducan, și-i arătă din ochi pe Costea. Șopti încet.

— Nu știu, bre Gheorghită, cum s-a ales pe lume așa creștin... Acu eu nu-s om să mă sparii de una și de alta... Da aista, măi Gheorghită, adevărat că m-a vîrît în spărieți! Știi cum trăgea cu sabia, măi? Zău, să mă bată Dumnezeu, numai ia așa sta-am și mă uitam... Și are o barbă, măi frate! De cînd maica m-a făcut n-am văzut așa pădure de barbă!...

Grăind încet, cei doi slujitori deschingară caii, le scoaseră frâiele și le dădură drumul la iarbă. Apoi își plecară și ei capetele la pământ.

— Bre frate Ilie, zicea Răducan, de s-ar mîntui odată cu amarul acesta !...

— Adevărat... grea pedeapsă pentru atîtea suflete de creștin... răspunse încet Buzărlan. Apoi, într-un tîrziu, adăogi : Au murit mulți de-ai noștri... saracii...

După aceea tăcură.

Cînd deschise ochii Andrieș Hamură, soarele se ridicase la vîrfurile copacilor din marginea poieniței. Caii stăteau neclintiți în fund, cu capetele în lumină. O ploaie lină de raze îl învăluia, îi mîngîia și trupul și sufletul. În tăcerea care-l împresura, privi împrejur ; prin ploaia de lumină o veveriță cafenie cu pată albă pe piept sta neclintită între ramurile unui brad și-l țintea cu ochișorii ei licăritori. O privi zîmbind. Un zbor de pasere trecu prin soare. În liniștea codrului, auzi apoi deslușit bătaia răsunătoare a unei ciocnitori nevăzute. Luarea-aminte îi fu furată de-un vis, de o arătare dragă... Liliana îi plutea pe dinainte cu un zîmbet încremenit ; și deodată tot chinul dragostei, toate visurile lui din doi ani lungi, părăduiți zi cu zi în străini, tot trecutul fermecat din primăvara celei dintăi iubiri, se întoarseră ; și simți un fior de durere în lungul trupului.

I se părea mult, tare mult de *atunci*.

...Un balcon cu rourusca înverzită în primăvară, cu flori nouă scaldate de soare, se arată. O ciocîrlie se saltă în tremurarea aripilor în neclintit albastru ; și în valea largă a Moldovei, presărată de sate și de liniștea binecuvîntată a Domnului, abia aburește o

adiere slabă ; și el călărește pe murgul lui, pe drumul mare, pe coama dealului, cu ochii pierduți în depărtări, cu sufletul umplut de o mulțămire pe care n-o poate pricepe. Dar parcă ar vrea să aibă aripi de vultur, să zboare, să se ducă ! Pînă în depărtări nemăsurate fumegă ogoarele proaspăt arate ; un unghi de cocoare trece prin înaltul văzduhului ; aproape de el, la marginea drumului, un plugar zvirle, cu brațul larg deschis în lumină, sămînța care va încolți și va rodi.

Și iată, s-arată, în sărbătorile primăverii, și hoarele în sate, cu flăcăi nalți, cu fecioarele sprîncenate, cu mireasma care-ți intră adînc în suflet a florii de liliac. Și jupîn Gligorcea din Forăști, cu jupîneasa Mitrofana, vin în rădvanul lor greu la Drăgușeni, să petreacă la Mișail Talpaș sărbătorile Invierii. Țigani meșteri trag lin din alăute. Țigănci tinere duc, în fumegarea mirodeniilor, fripturi boierilor la masă. Și în balcon, în verdeață și în lumină limpede, numai două inimi tinere au rămas. Undoind ca un val, cu priviri liniștite și verzi ca unda Moldovei, se mișcă Liliانا ; și ca o muzică mai dulce decît a lăutarilor i-i glasul. Și Andrieș își simte sufletul tot așa de adînc pătruns și de fermecat ca și în cea dintîi dimineată de primăvară, cînd călărea pe murg, cînd fumegau ogoarele în zări, cînd soarele avea mîngîierea iubirii, și cînd cocorii strigau în înalt cu glasuri de trîmbiți. Dragostea mare și nesfîrșită îl cutremură. Și cum tace el, cum tace și fata cu ochii umezi, numai prin priviri își pătrund în suflete și zîmbesc fericiți. Și dragostea, ca o cîntare a cîntării inimii lor îi chiamă unul cătră altul ; brațele îi se ating, și arsura unei sărutări lungi îi cutremură. Brațele Lilianeii i-au cuprins grumazul ; în sărutarea lungă ochii ei

s-au închis. Și ca de o beție se simțea purtat după aceea : vedea veselia lumii din jur ca printr-un painjeniș de lacrimi ; înțelegea acuma de ce a fost zidită de Dumnezeu lumea asta mare, cu toate frumusețile ei !

Și se făcea iar, după aceea, un amurg vioriu de basm, și el venea ca vijelia călare, spre balconul înflorit. Cea dintâi stea, lacrimă sclipitoare, tremura în cerul asfințitului ; și cum ajungea, cum, cu ochii înălțați, își oprea calul, rugurile de rouuscă se depărtau într-o parte și într-alta și fața albă a Lilianei se arăta c-o floare roșie în cosițele legate în cunună deasupra frunții. Ș-un nîs tăcut, o răsfrîngere de lumină lină lucea pe fața ei și-n ochii ei ; și Andrieș simțea atunci că pentru dragostea lui, și pentru dragostea ei, e-n stare să se urce în înaltul cerului, să se scufunde în fundul pămîntului !

Domol veneau icoanele dragostii lui în visarea aceasta a dimineții. Vorbe, vorbe dulci îi picurau în urechi, pe oînd zîmbetul Lilianei, al umbrei Lilianei, mai luminos se făcea. «Oare sînt frumoase femei în Țara Leșască ?» Auzea deslușit cuvintele acestea, și zîmbea. — Și vedea și pe jupîneasa Mitrofana, cu fața senină, în straietele ei cernite, o vedea și pe ea zîmbind ; ș-o vorbă îi rămăsese de la dînsa : «Ce caută Făt-Frumos în preajma Drăgușenilor?...» Și bătrînul Gligorcea rîdea cu poftă, mîngîindu-și barba căruntă.

Iși mai aducea aminte Andrieș Hamură și de ziua plecării lui în locuri străine. Boierul Talpaș și cucoana lui îl sărutaseră și-i spusese ră vorbe bune ca o binecuvîntare ; Liliana se ferea parcă, numai cu ochii în jos, cum i se ședea unei asemenea fete cuminți. Și cum ieșise cu inima frîntă, cu ochii gata să i se um-

ple de lacrimi, cum întorcea capul, întristatul fecior zărea ca o scelipire în florile balconului, și ca o unduire de val. Și trist mergea cu fruntea plecată în lungul grădinii mari a boierului Mihail, și-și ducea de căpăstru calul care venea și el cu botul în pământ, apăsat și el parcă de durerea despărțirii.

Și cum ajungea în capătul celălalt al grădinii, acolo unde intră pîrăul ciuruind domol în cădere, parcă cineva îi puse mîna în piept și-l opri. Il strigase cineva? Nu-l strigase nimeni. Auzea ceva? Nu, n-auzea nimic. Pîrăul murmură între sălcii bătrîne, care-i străjuiau albia. Pe pajiștea dintre sălcii creșteau flori; printre ramurile sălciilor aplecate se zărea acoperiș de moară clădită jos, în rîpă, ca să vie de sus apa pîrăului, să poată purta spetezele roții. Moara stătuse; numai șuşuitul pîrăului se auzea. O țarcă rîdea în sălcii, apoi trecu filfiind din aripi, întorcîndu-și capul negru spre Andrieș, care sta neclintit, cu ochii duși, parcă venise la mormîntul unui prietin drag. Și dintrodată urechea lui auzi foarte limpede pași ușori, ș-un fișit ca al altei ape, care venea din înalt, de undeva. Cu rochia largă de matasă filfiind, cu volanele multe bătînd ca niște aripioare, rumenită la față, cu ochii lucind, venea repede, aproape alergînd, printre sălciile tăcute, Liliana. La strecurarea fiorului fierbinte de durere și de plăcere, Andrieș închise ochii. Apoi îi deschise, — ca să se încredințeze că nu era amăgit de un vis. Nu, nu era un vis. Liliana se apropia zîmbind, cu brațele întinse. Il cuprinse de după cap, se lipi tremurînd de el, își plecă fruntea pe pieptul lui, încet suspina strîngîndu-l; apoi își ridică fața, și Andrieș simți iar amețeala celei dinții clipe, adîncă, prelungă, — parcă un val de întuneric îi luase și lumina lumii și a minții.

Andrieș oftă. Parcă se vedeă iar călărind grăbit după despărțire, ca alungat de ceva, cu capul greu, cu inima grea. Cîmpia Moldovei, ogoarele întinse, lunci cu verdeață, toate rămîneau în urmă cu Liliana, și numai el se ducea înainte, cu durerea dragostii lui!

Din nou, cu greu năcaz oftă Andrieș Hamură; și i se părea că a căzut de undeva și vine iar la lume. Străin, aproape necunoscut, îi răsuna la ureche glasul lui Costea Morocîne. Își trecu palmele pe frunte o dată, de două ori, și gemu înăbușit printre degetele care-i acopereau fața:

— O! frate Costeo, amară mi-i inima! Încotro să mă duc? Încotro s-o caut?

IX

De patru zile alergau cei doi prietini pe la toate mănăstirile plaiurilor, căutînd pe Liliana.

Întăi trecură peste munte la Neamț, prin codri mari de brad. În pasul repede al calului coborîră în valea Ozanei; apoi cu piciorul, suiră încet prin rîpa pietroasă, la cetatea Neamțului. Costișa era plină de tufe de ferigi, și de florile galbene ale sînzienelor care miroseau dulce în liniștea locurilor, în tăcerea verii. Pe zidurile sure de piatră vegheau străjerii. Înlăuntru, cîțiva boieri pribegi, cu care cei doi prietini stătură de vorbă. Șuvoiul păgîn trecuse prin vale; spre cetate nici nu îndrăzniseră tatarii să se avînte. Și de sus de pe zidurile vechi, Andrieș Hamură și Costea Morocîne vedeau în ceața depărtărilor, între codri, vatra mănăstirii Neamțului. Munții, în negură, trepte, trepte, cu colori tot mai slăbite, se desfășurau

pînă în fund. Tuturor depărtărilor trimetea Hamură oftările lui.

Apoi coborîră, încălecară pe cai, și, cu cei doi slujitori după ei, răzbătură mai departe, la mănăstirea Neamțului. Acolo puhoiul tătarăsc venise, trecuse. Acoperișurile mănăstirii, ale chiliilor, ale arhondaricului, ale tuturor acareturilor în care zăceau bogății multe, erau pîrjolate. Numai cîțiva călugări bătrîni, întorși cei dintăi, rătăceau printre zidurile afumate ale clădirilor. Se tînguiau cu lacrimi: Multe odoare au fost răpîte. Tamazlicurile de boi și de vaci le-au luat în sfîrcul harapnicelor. Au încărcat și grîu cît au putut, iar pînii rămase i-au pus foc. Au intrat călări în biserici și au tăiat sfinții cu săbiile. Au alungat ca pe niște dobitoace pe unii călugări rămași în rugăciune. I-au tăiat, le-au zvîrlit capetele în foc și bucățile trupului în toate părțile. Se cunoșteau urme de sînge pretutindeni. Și apa fîntinilor din preajma sfîntului lăcaș era crușită de sînge. Pe mulți i-au tăiat și i-au zvîrlit în fîntîni.

Cu glasuri triste, încovoiați ca de durere, vorbeau așa călugării. Andrieș asculta și din ce în ce mai mult pierdea nădejdea că va găsi pe Liliana.

Lăsară în urmă mănăstirea arsă și jefuită, lăsară jalea ruinilor și umbrele dureroase ale celor cîțiva bătrîni, încălecară tăcuți și se suiră mai sus, în munte, pe drumuri prăpăstioase, la Secu, și la Sihăstrie. Amîndouă schiturile erau arse deplin. Satul din preajmă era răsluit pînă la fața pămîntului, nici o ființă omenească nu mai rămăsese în acele locuri; nici paseri nu treceau prin pustiul acela. Parcă nicio dată nu sunaseră pe acolo clopote și nu veniseră creștini la rugăciune.

Mai departe, peste muntele pietros și oblu, era

greu de răzbit cu calul. Se întoarseră prin pădurile de brazi și de stejari, coborîră la Agapia ; înapoi la Horaița ; și în toate părțile găsiră multă jale și pustiu. Din ținutul Neamțului se întoarseră într-al Sucevei, cercetară mănăstirea Slatinei, ctitoria nouă a lui Alexandru-Vodă Lăpușneanu. Pe acolo păgînii n-ajunseseră, dar în mulțimea de boieri și de popor strînsă ca-ntr-un stup, coborîtă roind din munte, prietînii nu găsiră pe cine căutau. Și așa întorcîndu-se rătăceau prin sate arse, prin holde pîrjolite, printr-o jale ș-o pustietate de li se sfîșia inima. Din cînd în cînd se întilneau cu săteni spăriați, cu fețe supte, cu ochii flămînzi. Ii întrebau.

— Incotro, oameni buni ?

Sătenii se opreau, nu știau ce să răspundă. Dar se înțelegea că au rămas fără case, fără vite, fără m-alai ; se înțelegea că și-au pierdut neveste și copii, nu rosteau nici un cuvînt și, cu fețele împiebite de durere, porneau înainte, hotărîți să-și ia lumea în cap, de atîta năcaz și amar.

Pe alocuri pe unde rîdea altădată lumii, pe o costișă, deasupra unei ape limpezi, un sat bogat, acuma găseau fumegînd cele din urmă gospodării. Neveste și copii, cu cîni slabi după ei, rătăceau, căutau ceva și nu găseau nimic.

Din cînd în cînd, pe lîngă așezări omenești părăsitate, pe lîngă capete de pădure, zăreau stoluri de ciori învîrtindu-se. La apropierea cailor începeau a croncăni răsunător. Corbi filfiiu greoi și se înălțau puțin, apoi cădeau iar asupra pămîntului. Acolo putrezeau stîrvurile apărătorilor pămîntului.

Baia era arsă ; puțini oameni îndrăzniseră să se coboare în vechiul tîrg. Arsesse ș-o parte din Suceava,

Șo lume îngrozită sta ș-acuma rătăcită Dumnezeu știe pe unde.

Numai scrum de cenușă era și hanul lui Căpriță de la răscrucea drumurilor mari. Despletită și plînsă, c-un copil de mină, umbla nevasta hangiului, dînd tîrcoale locului ca o nebună; iar badea Căpriță murise, săracul, cu toporu-n mină; ș-acu sta întins cu fața în sus, înaintea hanului, neîngropat de-atîtea zile.

C-o părere de rău nespusă privea Andrieș Hamură spre locul unde fusese odată ospătat, unde dormise un somn bun, și unde legase prietinie cu un om ca Morocîne. Parcă pierduse ceva scump.

Costea dădea încet din cap.

— Hei, saracă viață. Ia de-aceea nu mi-ai priit! Foc a trecut unde-am stat veselind, scrum s-a făcut pe locul unde-am avut căpătâi de hodină... Ș-acuma mă uit la badea Căpriță... Dar putea el să trăiască și să se uite la mine, cum mă uit eu la el... Putea să se uite el la mine, căci și eu puteam să zac ca el întins pe spate într-o văgăună, cu fața la cer...

O țară întregă pustie, arsă, plină de jale se întindea în jurul lor, subț același văzduh neclintit, într-același soare strălucit, care rîdea florilor și bucuriilor cu puține zile înainte. Și cei doi prietini trecură prin durerea multor sate, întorcîndu-se în trap țăcănit, pe drum cunoscut.

— De nicăieri nici o veste, pretutindeni moarte și pustie! zicea încet Hamură.

Costea răspunse:

— Nu te scîrbi prea tare, frățîne... N-ai nici de ce să te veselești, nici de ce să te scîrbești pentru dragostea ta, căci nu ai nici vești bune, nici rele...

Așteaptă. Poate s-au coborât la Rîșca, poate s-au întors boierii chiar la curțile lor.

— Cenușă curțile și holdele noastre !

— Cenușă toate, dar ție prea puțin îți pasă despre partea asta... Tu umbli căutînd un suflet, tu îți cauți dragostea ta... Taci și așteaptă. În norocul tău umbli și eu... Și eu am tăcut și am așteptat, de cînd sînt, noroc și zile bune, și nu le-am găsit pînă acuma, dar tot nădăjduiesc să le găsesc, de vreme ce-am scăpat teafăr și din această vijelie... Tu, tîne-reță, mîngîie-te așteptînd. Ce să faci ? Așa-i în puținele și saracele noastre zile... Te gîndești la bucuriile trecutului și le cauți : zadarnic, căci cauți urme în apă. Te gîndești la bucuriile ce vor veni ; dar umbli după umbrele nourilor pe pămînt, pe cînd nourii călătoresc în depărtarea înălțimilor. Ci văzînd multa deșertăciune, mi-am zis eu : Aștept !

După ce-a trecut, rău prea mult nu-mi pare ; nici prea mă bucur de ce va veni. O bucurie o primesc ca pe ceva de preț, în care n-am nădăjduit. Impotriva unei neplăceri de-o clipă nu cerc a mă împotrivi. Și neplăcerea aceea trebuia să vie, ș-o bucurie poate să străbată după aceea prin ea, ca o scînteie prin întuneric. Toate se petrec, se petrec prin lume și prin viață cu orînduială. De ce să mă împotrivesc eu, umbră saracă ? Rînduiala va trece peste umbra mea și peste umbra împotrivirii mele. De aceea zic : Așteaptă ! Și aceasta s-o știi tot de la Costea Morocîne, — învățătură din nacazurile lui !

Dar vorbele lui Costea aveau puțină putere. O negură se lăsase în sufletul lui Andrieș Hamură, și durerea îi răzbătea și-n glas și-n priviri. Puțin și rar grăia, și cite puțin, deschizîndu-și sufletul, mărturisea lui Morocîne zvîrcolirea lui, cu puțina fericire a tre-

cutului și cu neagra jale a acestor multe și trudite
ceasuri.

Și cum Costea, cu ochi blînzi și cu vorbă mișcată,
îi dădea învățături din durerile lui, amîndoi, fără în-
demnul nimănuui, treceau pe drumuri pustii, pe sub
coasta muntelui, și se lăsau, pe poteca pădurii, la Rîș-
ca la mănăstire.

Acolo, între ziduri cărunte, oameni jalnici se adu-
năseră, și călugării puțini cîntau prohodul țaranilor
care căzuseră între ape apărîndu-și sărăcia lor. Cu
capetele descoperite umblau încet printre ruini, pe
sub clopotnița afumată, fără clopote, pe lîngă zidurile
crăpate ale bisericii. Călugării cîntau lin, ș-un buciwm,
după obiceiul plăieșilor, jelea în singurătatea locurilor.

Andrieș și Costea se opriră și se descoperiră și ei.
Și luptătorii morți treceau pe năsălii și buciwmul se
tinguia cu înmlădieri grele : o adîncă plîngere tremu-
rată în liniștea codrilor, sub cerul curat, în lumina
scăzută, în fața cîmpiei Moldovei, care deschidea zare
pustie spre întreaga țară prădată, arsă, trecută prin
ascuțișul fierului.

Și trecură și cele din urmă două năsălii. O bătrînă
le bocea pe amîndouă : bocea pe Tudoruț, pe singurul
fecior, și pe logodnica lui care nu rostise nici un cu-
vînt și nu vărsase nici o lacrimă. Și bătrîna bocea
încet, pe jumătate plecată spre pămînt :

Bucură-te, mănăstire,
Că frumoasă floare-ți vine...

Și trecură încet amîndouă sicriurile logodnicilor,
și scăzură bocetele bătrînei plecate spre pămîntul
acela al durerii ; și Andrieș tot mai privea în urma lor,
cu ochi adînci în care se rotea ca o apă neagră. Apoi
zise cu greu :

— Ei, frate, acu încotro mergem ?

— Înainte... răspuse încet Costea, cu un glas care avea ceva din mîhnirea înmlădierilor de bucium. Vezi dumneata, frate, nu știu cum, dar parcă s-a dus ceva din mine spre mormintele acestea...

— Unde, unde s-o găsim ? întrebă cu disperare Andrieș. Unde s-o găsim ?

Dar Costea se gîndea : nu răspuse deocamdată ; își trecea numai mîna prin barba uriașă, c-o lucire blîndă în ochii căpriei.

— Ți-i jale dumnitale, frate, pentru c-ai avut o fericire, răspuse el apoi ; și mie mi-i jale pentru că n-am avut-o ! Dar să mergem înainte, tinereță !... Mă gîndesc eu așa, și zic, că adînc mormînt e cîteodată sufletul omului !

Porniră. În urmă, pe munți în ceață, ca într-o cunună sîngerată de durere, asfințea soarele ; și cei doi călăreți, cu slujitorii după ei, trecură Moldova prin frămîntarea de foc a undelor. Trecură și porniră pe drum lung, prin lucirile asfințitului ; și se depărtau, tot mai mici, înainte, pînă ce se mistuiră în aburul amurgului.

ALTE CÎTEVA POVESTIRI

BOTOLAN

Pe Botolan îl aveam soldat în escadron. Eu eram tinerel fără' de mustață pe atunci, și-mi purta el grijă pentru mîncare, pentru culcare, — și era cu credință adevărată. Un om spătos, scund, cu niște ochi verzi, plini de bunătate.

Dintru-ntăi, mi se păruse cam sărac cu duhul ; dar pe urmă am văzut eu că numai sfiala era de vină pentru încurcăturile lui. Pentru dînsul, tîrgul și armata fuseseră o minunăție ca aceea, la început. Toată tinereta și-o petrecuse la ciobănie, în pîcla munților, cu buciumul, cu oile. Cînd s-a însurat, iaca și oastea ; și mai trece un an, doi, iaca și războiul. Rău. Avea și-un copil. Și întruna se gîndea la oile lui, la nevastă și la fetiță, — și ofta. Cîteodată îmi era și milă de el, cu toate că de la o vreme, după furtunile ce bîntuiseră, după Grivița, după toate, mi se făcuse inima ca de piatră.

— Ce ai, mă Botolan, de oftezi așa ?

— Ei, ce să am, domnule sublocotenent ? Mă gîndesc și eu că multe îndură omul pe lumea asta !

— Ți-i dor de casă și de oi, bre ?

— Da, domnule sublocotenent, — și de neastă...
Ce să fac ? dacă așa-i, ticălos, sufletul meu !...

Și ofta, privind într-o parte.

În rătăcirile noastre de călăreți ușori, după bătaia vîntului și după zgomotele depărtărilor, nu mai aveam sălaş și hodină ca lumea. Șăile nu se mai luau de pe cai, oamenii se hodineau, mînceau, cu frîiele trecute prin mînă și cu carabinele gata, alături. Unde mai pui că eram cu rușii amestecați, și ofițerii lor cei mari și mîndri se uitau la schimbașii noștri de sus tare, din văzduh : niște sălbatici care și-au prins caii din ceal-ruri, au încălecat și au venit la bătălie ! Dar cînd a fost cea dintăi ciocnire a noastră la podul Vidului, cînd am sfîrticat cele dintăi batalioane dușmane spulberîndu-le, — atunci, he-he, atunci din *brate!* și din *frate!* nu ne mai scoteau, din dragoste și băutură...

În toate rătăcirile acestea necurmate și în hărțuielile sîngeroase, Botolan avea grijă de mine ca de un frate mai mic. Într-o colibă pustie, într-o casă părăsită, într-o cărămidărie, într-o hrubă în pămînt, ori unde cădeam, el venea cu brațul lui de fîn, ori de paie, îmi înjgheba patul, ca să pot dormi un ceas, două mai pe moale. În opririle acestea, apoi, după această dintăi grijă, nu rareori îl zăream sfătuindu-se cu tovarășii și scoțînd dintr-un fund de săculeț, ori de prin halaturile șelei, cîte-o bucată de slănină ori cîte-o pasere cu gîtul răsucit... Mă ospăta și mă privea lung cum mînînc, cu ochii lui verzi, plini de bunătate. Eram subțirel pe atunci, cu puf pe obraz și-i era milă de mine. Pentru toată grija asta, cu sfială, abia îndrăznind, cerea și el o plată :

— Trăiți, domnule sublocotenent, aș vrea să trimet o scrisoare acasă... să știe și Mărioara mea, că încă n-am murit aici, prin străinătăți, în țara Turcului...

Ea, saraca, zi și noapte s-a fi gîndind cînd mă întorc... Poate mă întorc azi, poate mă întorc mini... Dacă vede că nici veste nu-i mai vine, socoate c-am și mîrit... Vai de capul ei ! Ce crezi, domnule sublocotenent, ea-i femeie singură, cu grijă, cu nacazuri... Ce poate un cap de muiere ? Așa, mă gîndesc eu să-i trimet răspuns : să știe că eu îs sănătos, ș-o duc bine, ș-am să vin cît de degrabă acasă, dac-a da Dumnezeu...

Intr-un rînd, după ce rămase mult pe gînduri, cu privirile duse, îndrăzni, cu glas încet :

— Oare mult avem să mai stăm noi prin sălbătăciile acestea, domnule sublocotenent ?

— Dă, bre Botolan, ce să-ți spun ? Nici eu nu știu... Pînă cînd s-a sfîrși războiul.

— Cînd om răzbi pe Turc, domnule sublocotenent ?...

— Da, Botolan, cînd l-om răzbi...

— Hei, apoi atunci tot mai avem, domnule sublocotenent, că Turcu-i tare, ce crezi ? Zicea și tătuca, și bunicu, că un turc răpune și doi și trei de-ai noștri... Dar a da Dumnezeu și tot noi om dovedi...

— Ție nu ți-i frică de dînșii ?

— Ei, de ce să-mi fie frică ? Nu mi-i frică... Ziceau așa, bătrîni ; da' acuma i-am cercat noi și cu sabia, și cu carabina, ș-am văzut că tot om e și turcul... Cît despre asta n-am eu nevoie... Numai de s-ar sfîrși mai degrabă... Atîta amar am și eu...

Și cum privea în lungul cîmpiei pustii cu iarbă arsă, spre Dunăre, deodată ochii i se umplură de o lumină de jale, răsfrîntă parcă din cele din urmă luciri ale asfințitului.

— Mă gîndesc eu, domnule sublocotenent, ce-a fi făcînd acu Profirița... E mititică, mititică, și balaie,

și de abia umblă în picioare... Și nici nu poate zice decât *mamă* și *tată*... Acuma, cînd m-oi întoarce, nici n-are să mă cunoască... Doar e vreme de cînd am pornit de-acasă... Poate stau în clipa asta amîndouă pe prispă și Mărioara se gîndește la mine și se uită în lungul drumului...

Așa, prin mult amar și năcaz am trecut noi, pînă ce-a dat Dumnezeu și au început hărțuierile din jurul Rahovei.

Au bubuit tunurile o zi încheiată, au pocnit carabinele neîntrerupt, și toată vremea, pînă ce căzu asupra cîmpiei pînza fumurie a înserării, escadroanele noastre s-au zbuciumat prin vîntul morții, prin bombănirile schijelor și prin bîzîirile de albină ale gloanțelor. Flăcării noștri, alungînd pîlcuri de turci, se aplecau amenințători pe oblîncuri și dădeau zbor cailor în vijelie; descălecările se făceau cu iuțeală nemaipomenită, prin rovine, prin tufişuri, carabinele pîrîiau sec ca vreascuri, oamenii încălecau iar și zvicneau în larg cu răcnete prelungi, după contenirea căroră rămînea freamătul galopului mulțimii.

Cu cernerea cenușii înserării în largul pustiu al acelor locuri, detașamentul nostru a rămas în avanposturi.

O trudă grozavă îmi îngreuia tot trupul. Simțeam fiori de frig, care alergau pe sub piele prin brațele amorțite, sub mantaua grea. Mergeam în pasul calului, și puținii flăcăi ai detașamentului mă urmau tăcuți, ca umbre, în întunecime. O casă pustie, la un colț de muncel, se deslușea abia înainte-ne: acolo mergeam. În fund, întăriturile turcilor în Rahova se tăiau negre, puternic și foarte deslușit pe slabul abur luminos al amurgului, în asfințit. — După larma zilei, tăcerea care ne împresura părea a veșniciei.

În pasul liniștit al cailor ajunserăm. Recunoscurăm casa și împrejurimile prin desigurile măruite de mlașă, pînă la pilcul de sălcii care mărginea mlaștina dinspre Rahova turcilor. Postul vecin al nostru, în dreapta, putea fi zărit pe orizont dacă sentinela se lăsa pe vine. Soldații descălecară în tăcere, dosiră caii și le dădură grăunțe, își pregătiră armele, șoptiră abia auzit un timp, apoi tăcură, așteptînd.

— Măi băieți, să păzească doi spre zăvoi, unul să rămîie aici... Ceilalți cercați a dormi cum veți putea... Ce-a da Dumnezeu... La o nevoie, scurt în picioare; nici în somn să nu vă descleștați degetele de pe armă.

— Trăiți, domnule sublocotenent, zise sergentul, așez eu totul... Loc de dormit este sub șopron... La o nevoie, mai curînd simțim... Aici, în casă, este un fel de pat, da-i de pămînt, domnule sublocotenent, ca vai de lume... Nu știu de te-i putea hodini...

— Punem un braț de fîn, șopti Mitru Botolan, și eu mă culc coala, lîngă perete, afară...

— Bine, puneți un braț de fîn, șoptii eu; de abia îmi simt trupul, de ostenit ce sînt... Așa... Să băgați de samă, măi băieți, purtați-vă, măi, ca totdeauna... La o nevoie, ca fulgerul, și să dați cu toată nădejdea...

— Las' pe noi, domnule sublocotenent... șopti Mitru.

Cîmpiile, cetatea, pieriseră în întuneric, încremenite în tăcere; prin răcoarea aspră a nopții nici o filfiire de vînt nu adia. Numai un foc de pușcă se auzi departe, slab, singuratic, trist. Pașii oamenilor pe lîngă pereteii casei, afară, conteniră, șoptele amuțiră; rămăsei singur, zdrobit de osteneală, între pereteii goi, reci și afumați, pe patul de pămînt, deasupra maldărului de fîn. Un timp, fiorul, glasul tăcerii, îmi țîrii în urechi; apoi somnul de plumb mă copleşi.

Intr-un tîrziu, poate după două, poate după trei

ceasuri, deodată tresării și mă deșteptai, pe jumătate amețit; simțisem prin somn, în urechi, un bubuit afară, sub păreți. Nemișcat, rămăsei sub manta, cu fața la părete. Mă gîndeam, cercînd a mă desmetici. Ce să fie? Vuietul s-a auzit de partea cealaltă, între ușă și fereastră parcă... Era liniște moartă în juru-mi, nimic nu pătrundea de afară. Dar tot nemișcat stam, cu urechea așintită. Poate s-a întors afară, sub părete, în somn, Botolan... El zicea că se culcă afară, aproape de mine.

Dar deodată inima se izbi dureros în coșul pieptului. Incremenit, asudat rece, am stătut cu ochii zgîiți în pata de lumină cenușie pe care o făcea lîngă mine, drept deasupra-mi, la o palmă depărtare de ochi, singura fereastră din păretele de la spate. În pata aceea, ca într-o fulgerare, zărisem o mișcare de umbre.

Toată ființa, înlăuntru, îmi tresărise, dar din locu-mi nu mă putusem clinti. Ca într-un fel de farmec simțeam cum încremenesc, și așteptam. Nici un zgomot nu se simțea, doar ceva ca-n vis, în răstimpuri scurte, ca strecurarea vîntului în cercevele, ori clătirea unei ramuri, dar așa de slab, în pulsații fără legătură, care n-aveau nimic omenesc. Jocul umbrelor dintru-ntăi grabnic, acuma se domolise: părea o mîină care se întinde și se retrage, marginea rotundă a unui cap care sta în cadrul cercevelor o clipă, un tremur nedeslușit, o pată neagră apoi. Încordat, cu gura uscată, nu mă puteam clinti din locu-mi. Un zgomot mai deslușit mă cutremură, umbrele se șterseră de pe părete, pata cenușie rămase goală ca taina unui ochi orb.

Eu tot așteptam, cu trupu-ndurerat de încordare. Cineva tuși afară, lîngă părete — și farmecul deodată se risipi.

— Tu ești, Mitrule? strigai tare, și mă întorsei spre fereastră.

— Da, domnule sublocotenent, noi sîntem...

— Ce este? nu dormi?...

— Nu, domnule sublocotenent... De-acu trebuie să deștept pe domnu sergent, văd că cei din marginea luncii nu mai mișcă... Mi se pare că le-au făcut felul aiștia...

Imbrăcat cum eram, zvîcnii în sus și mă așezai în capul oaselor la marginea patului de pămînt. Afară, prin întuneric, porni mișcare domoală. Mă ridicai, făcui doi pași și deschisei ușa.

— Ce-a fost, Mitrule?...

Botolan îmi răsări înainte prin întunecime. Înspre șopron se auzea glasul înăbușit al sergentului.

— Asta a fost, domnule sublocotenent, răspunse soldatul, — că au venit vreo trei păgîni pînă aici... Mă mir cum au putut trece, cum s-au strecurat pînă-ntr-acoace... Voiau să intre în bordei pesemne...

— În bordei, la mine?

— Da, domnule sublocotenent!

— Ei, și ce-a fost? Acesta era zgomotul pe care l-am auzit?... A fost ceva în dreptul ferestrei... S-au dus?

— Nu, domnule sublocotenent, i-am prins eu și i-am doborît...

Un fior ușor mi se strecură prin piept. Botolan mă privea liniștit prin întuneric. Făcui doi pași. În umbra ca păcura a păretelui, spre șopron, trei momii negre zăceau întinse la pămînt, alături.

— I-am zărit cum veneau cîte unul, și i-am așteptat aici, în umbră... Și gata... Îs bașbuzuci, domnule sublocotenent... șopti Mitru.

— Cum a fost, bre? Cum s-a întâmplat? Nici zgomot, nici strigăt, nimic...

— Nu, domnule sublocotenent, ce să mai fac larmă? Au venit pe rînd. Am sărit celui dintăi în spate și l-am sfîrșit, și pe ceilalți i-am așteptat lîngă fereastră... Ei veneau, mă credeau de-ai lor prin întunericul streșinei, și eu întindeam mîinile și-i apucam de gît, domnule sublocotenent... Și pe urmă, gata! Asta a fost... Doar voiau să intre în bordei să te omoare, domnule sublocotenent!...

— Și n-a strigat nici unul?

— De ce să strige? N-a strigat nici unul!

Prin noapte, cercam să zăresc mîinile soldatului, care, îmi închipuiam, trebuiau să fie uriașe. El tăcea. Sergentul și doi oameni se strecurau ușor spre desîșul de sălcii.

— Și cum i-ai doborît tu pe tustrei, bre?

— Uite-așa, domnule sublocotenent, i-am doborît... răspunse moale soldatul.

Aveam simțirea ghețoasă că am trecut printr-o mare primejdie; cîteva clipe rămăsei cu ochii ațințiți în neștire spre trupurile necunoscuților care zăceau la doi pași, cu fețele la pămînt, muți, firoși, fulgerați năprasnic. Și un val de milă pentru mine, un val cald și pentru soldatul care mă scăpase de la moarte, îmi umplu coșul pieptului. El tăcea, nemîșcat, și gînditor, la o parte.

A doua zi, cu detașamentul neștirbit, am intrat în rînduri. În grabă am făcut colonelului raportul, tot în grabă colonelul se opri în fața lui Mițru și-l privi cu luare-aminte, dădu poruncă pentru ordin de zi de vrednicie, — și tunul izbucnind, comanda trecură ca sfîrcuri de bice printre rînduri, cîmpia se umplu de ramăt mare și pînza noastră de oaste, sclipind

din săbii, amenințătoare și întunecoasă, porni zguduind pământul ars al câmpiei.

Prin fumegarea luptei, la cel întâi popas, Botolan se apropie de mine, și mă ținti cu ochii lui verzi, rugători, fără să îndrăznească a rosti vreun cuvânt. Eu mă simțeam purtat spre el cu toată inima, cu dragoste :

— Ce-i, Mitrule ? Iar ți-i dor de-acasă ? Vreo scrisoare, ceva, hai ?

— Da, trăiți, domnule sublocotenent, o scrisoare... De-acu dac-am scăpat și de acest nacaz, pot să zic că mult pînă departe nu mai este... Și ast'noapte am avut un val... Cu primejdie a fost acela, domnule sublocotenent, dar acuma a trecut... Ș-așa, mă gîndesc eu, domnule sublocotenent, să trimet iar răspuns Mărioarei, o leacă de răvaș : să știe că eu îs sănătos, ș-o duc bine, ș-am să vin cit de degrabă acasă, dac-a da Dumnezeu !

Mă privea zîmbind cu lumina-i de jale de amurg în ochi. Șopti domol :

— Oare ce-or fi făcînd ele acu acasă ?... Fetița nu poate zice decît *mamă* și *tată*... Cînd m-oi întoarce, nici n-are să mă cunoască...

Cum mă privea, neclintit în șa, deodată avu o zguduire ușoară. Zîmbetu-i crescu într-o fulgerare, se prefăcu în rîs, ochii se lărgiră, și fără nici un cuvînt, se plecă pe oblînc și-și îngropă obrazul în coama calului. Atunci, tresărînd cu un gemăt săgetător, băgai de samă că tîmpla-i era sîngerată : un glonț rătăcit venise, de unde ? un glonț rătăcitor venise, îi sfredelise tîmpla, și acuma, brusc, totul se sfîrșise. Acuma încremenise cu obrazul în coama calului blînd și nemișcat, cu brațul stîng sub piept, cu dreptul în lungul trupului, spre pămînt.

Il priveam și mă gîndeam la cele două ființi care-l așteptau în munți, în fundul Moldovei, la Profirița lui mai ales, cu părul ca fulgul de pădăie, care de abia umblă în picioare și nu poate zice decît *mamă* și *tată*. Ca-ntr-o izbire, mă zgudui năvala lacrimilor.

Acu, și pe mormîntul lui crește iarbă...

Așa ne-a spus nenea Cerceluș istoria soldatului Botolan.

INECATUL

Aveam în lunca de sălcii și plopi de dincolo de apă niște vite. Din cînd în cînd, mă scoboram din sat de la Bărboși, trecînd Siretul și mă duceam să le văd. Umblam pe cărările umede, printre ramuri împletite, stîrnind sturzi cu zbor tăcut și mierle care filfiau cîrcîind spăriate. Sunetul moale al tălăngilor răzbătea din vreme în vreme ca dintr-o depărtare nesfîrșită — părea că vine de deasupra, din cerul albastru, ori printre frunzișuri, cu strecurarea vîntului.

Intr-un rînd, aproape de asfințitul soarelui, într-o zi liniștită de septembrie, mă întorceam din luncă, și veneam gînditor pe podul răsunător de fier. Apa rîului curgea pe dedesubt largă și lină, cu strălucire întunecoasă.

În stînga, pe malul dinspre Galați, o bulgărie își întindea răzoarele lungi și liniile negre ale șanțurilor, cu sticliri de șuvițe de apă printre zarzavaturi. Stăpînul ei era un om cu mustățile mari, zbîrlite, cu ochii abia zăriți sub sprîncenele late; un om negru și tăcut. Stăpîn la podul umblător din susul liniei ferate cunoșteam pe un moșnegel îndesat, cu mustă-

cioară albă, cu ochi mititei pe obraz zbîrcit. Și venind acum încet spre căsuța de birne a podarului, în preajma apei, spre coliba de stuh a bulgarului, ridicată în mijlocul grădinii, — știam de bună-samă că voi găsi pe acești doi singuratici vecini, ca totdeauna, față în față.

Bătrînul vorbea cu pipa în gură, lingă șanțul umed de pe margine.

— Ce, mă? ce tot umbli încolo și-ncoace și dai drumu la apă? Ce tot îți uzi cepele și curechiul? Stai singur cuc, nici nu mîninci ca lumea, nici un păhărel de rachiu nu bei, de ce dracu mai trăiești pe lumea asta, ha?

Bulgarul, încovoiat între căpățîni violete de varză, mormăi ceva neînțeles, ridicîndu-și sprîncenele negre. Bătrînul începu a rîde, clătîndu-și luleaua între dinți. Apoi strigă tare, vîrîndu-și mînile în brîu și dîndu-se puțin pe spate:

— *Ceacii, bre?*

Grădinarul iar își ridică negreața de sub frunte. Moș Gheorghe Cucu se întoarse spre mine, cum mă apropiam. Noi eram prietini vechi.

— Iaca, așa mă chinuiesc cu el, domnule... Nu știe bechi moldovenește... Tot îl întreb, tot îi vorbesc de vreo șase luni de cînd a venit, el pace! numai ca urșii face, și tot se uită urît la mine... — Iar se îndreptă spre bulgar: *Ceacii, bre?* — Nici așa nu vrea să răspundă... Ceilalți doi, la Galați, cu vînza-rea; el stă singur ca un moroi, bată-l Dumnezeu să-l bată!

Dezbaterea aceasta nu era nouă pentru mine; o auzeam foarte des. Cu țigara în gură, cu mînile la spate, cu pălăria de paie pe ceafă, mă îndreptam

liniștit spre sat; cînd deodată, strigăte lungi mă opriră în loc:

— Moș Gheorghe! Moș Gheorghe Cuculee!

Mă întorsei. Bulgarul se îndreptase din șale. Moș Gheorghe ridicase capul.

— Ce dracu a mai fi? mormăi bătrînul scuișînd într-o parte.

Glasurile strigau tot mai prelungi. Putui să deosebesc într-un timp:

— Un om înecat, adă cangea, moș Gheorghe!...

Bătrînul își strînse sumanul roșcat peste cămeșoiul de cîlți încins cu brîu roșu, scuișă în pipă, îi închise căpăcelul de alamă ș-o vîrî în chimir. Cu stînga își ridică de pe frunte căciula jerpelită și porni spre căsuță și spre podul umblător care sta de partea asta de mal, pe cînd odgonul se întindea neclintit, negru, încovoiat în jos din mijloc, deasupra rîului.

Nu se uita la bulgar, nu se mai uita nici la mine. Trase de pe acoperișul zbîrlit al căsuței prăjina lungă cu vîrf de fier la capăt, o puse pe umăr și porni cu pași îndesați pe malul năsipos, în susul apei. Înțelese în urmă și grădinarul despre ce e vorba. Ridicîndu-și șalvării cafenii și opincile mari, pășea cu luare-aminte peste straturi și venea după noi.

Dintr-o înfundătură de mal, din cînd în cînd, doi flăcăuși ridicau pînă la piept trupurile. Ne făceau semne cu mîna, își tot întorceau capetele spre apă; dispăreau și iar se arătau. La malul celălalt, încovoindu-se cătră asfințit după cursul rîului, lunca de sălcii și plopi făcea zid neclintit, zimțuit de vîrfurile ascuțite ori rotunde ale copacilor. Umbra luncii se îngusta; soarele se lăsa la asfințit, spre aburii depărtați, din fund, ai Siretului. Pe apa lucie, aproape

de malul cestălalt, venea domol înecatul, la linia undelor.

— Ne duceam încolo, la vale, zise repede unul din flăcăuandri, și l-am văzut că vine...

Moș Gheorghe Cucu nu zise nimic. Păși repede la marginea apei și întinse prăjjina. Cu ghiara de fier, cu luare-aminte, întoarse în apă pe înecat, pînă ce apucă subsuoara. Atunci începu a trage, — pe cînd noi priveam neliniștiți îndărătul lui.

La țarm se opri un trup vînat, umflat de apă. Fața bugedă sta întoarsă spre noi, cu ochii pe jumătate deschiși, sticloși. Barba și mustățile atîrnau în jos, în hlei, îngreuiate de apă.

Moșneagul puse cangea deoparte, apoi făcu semn cu capul.

— Hai, apucați de ici...

Flăcării se apropiară. Coborî și grădinarul malul. Cu luare-aminte cuprinseră trupul moale și luciu și-l aduseră pe nășiș neted; îl așezară prăvălit pe o coastă; un pîrauș începu a curge prin barba încîlcită, amestecîndu-se cu două dungii de sînge, care însemnau linioare roșii de la nări, în jos, pe obraz.

— Trebuie să se fi înecat azi, zise moșneagul privind la fața necunoscutului. Mai de mult nu-i...

Se așeză pe nășip, alături, și-și scoase pipa. Bulgarul se puse și el jos, fără nici un cuvînt, cu ochii ațintiți spre cursul lin al apei.

— Noi ce facem acum? zise unul din băietani.

— Voi duceți-vă pînă la primărie, răspunse moș Gheorghe.

Flăcăușii se uitau la mort, parcă ar fi vrut să-l întrebe ceva.

— Oare de unde să fie, moș Gheorghe?

— De unde să știu eu, măi țică ? Ia, dintr-un sat, de la deal, cine știe !...

Băieții nu se clintiră de la locul lor.

— E bărbos tare, zise cel smead, căruia îi mijeja mustața. Poate-i rus...

— Poate să fie și de-ai noștri, răspuse celălalt întorcându-se spre moșneag. Dar moș Gheorghe, cu pipa în gură, nu răspuse ; nici nu se uita la mort.

Cel smead zise iar :

— Noi ne ducem la primărie, moș Gheorghe...

— Duceți-vă, zise bătrînul fără a-i privi, și spuneți acolo.

— Ce să spunem, moș Gheorghe ?

— Apoi spuneți să vie primarele. Spuneți c-am scos un om înecat. Atît. Ce să spuneți altceva ? Parcă numai o dată a venit ? numai o dată am prins cu cangea asta înecați ?

Cei doi tovarăși cu pălării rotunde își întoarseră iar capetele spre străinul neclintit.

Bătrînul ridică ochii spre mine.

— Să vezi cînd vine apa mare... Dumneata, boierule, nu ești de mult prin partea locului, nu știi... Vin mulți înecați, saracii... Pe unii îi cunoști, pe alții nu-i cunoști. De unde să știi parcă atîta lume ? La început aveam o groază... pe urmă m-am deprins. Acuma știu că așa-i apa... Cere ea om... Cînd am venit întăi, nu știam. Știu că atunci, primăvara, s-a umflat și mi-a rupt pod, a dus căsuță, tot, și se zbatea apa ca într-o negură... Ce ? crezi că nu cere ? Cere ; are și ea glas... Da' atuncea pe cei ce veneau îi purta de-a rostogolu... Nimeni nu-i putea prinde. Ii lua sforul apei și-i mîna în Dunăre... Ș-apoi Dunărea cine știe unde îi ducea !...

Moș Gheorghe tăcu. Flăcăușii așteptară un timp.

apoi unul trase de mînică pe celălalt, îi făcu semn de îndemnare cu capul și plecară.

Așa stăturăm o vreme. Soarele asfințea departe, deasupra Siretului, luminînd pîcla zării, împrăștiind pe luciu și înaintea noastră ca o pulbere aurie.

Podarul se sculă, scuiță într-o parte, apoi se dezbracă de suman. Cu luare-aminte se plecă spre înecat, îl întoarse pe spate și-i îndreptă capul cu fața spre cer. Ochii stăteau închiși acuma pe un obraz liniștit, senin, cu barba umedă, lucie. Bătrînul întinse sumanul roșcat peste trupul gol, îl acoperi pînă la bărbie, după aceea se așeză lîngă bulgar, cu luleaua, slobozind din clipă în olipă văturele de fum albăstriu.

Grădinarul îl privise în tăcere. Cu ochii umezi, deodată răsăriți plini de milă de sub sprîncene, acuma se uita la bătrîn. Vorbea din gît privindul-î țintă, parcă-l întreba ceva.

Moșneagul se îndreptă spre el :

— Ce spui ?

Grădinarul bolborosi iar cîteva vorbe și-și întoarse ochii spre mortul liniștit.

— Nu știu ce spui, bre ! zise îndesat bătrînul, pîcîind din lulea.

Grădinarul, de la înecat își purtă ochii cu lumina de milă spre mine; apoi, cu brațele puse pe genunchi, cu bărbia rezemată de brațe, rămase un timp uitîndu-se la podar.

Se sculă după aceea și se îndreptă pășind rar, spre zarzavaturile lui.

Rămăsei cu bătrînul și cu mortul.

Soarele se scufundase ; la asfințit crescuse o întinsă roșată purpurie. Prin lumina aceea, prin singurătatea țărurilor, venind pe lîngă lunca tăcută,

apa trecea într-o liniște și într-o tăcere de moarte. Nu aburea vîntul ; tălăngile de peste ape nu se auzeau ; împrejurimile încremeniseră în lumina cu luciri sîngeroase.

Deodată, departe, cine știe unde, pe dealuri, un chiot lung începu să tremure și să se desfășoare în lungul cîmpiilor. Răsunetele lui încă nu se stînseseră, și altul izbucni în altă parte, mai apropiat, și parcă-l simții adiind, trecînd în cursul apei. În liniștea amurgului, de pretutindeni, de pe dealuri, începură a crește chioatele și a tremura prin văzduh ; se încrucișau peste vale, parcă se depărtau, și ecourile deșteptate clocoteau prelung.

— Vin flăcăii și fetele de la cules... murmură, nemîșcat, moșneagul.

O vreme vaea se deșteptase în tremur ; apoi chemările se răriră, slăbiră, se stînseră.

În tăcerea care se întinsese pretutindeni pînă în depărtări nesfîrșite, pe roșăța din fund, din apus, începură a trece rațele sălbatice. Veneau din zarea Dunării, din bălțile Brăilei, și treceau spre smîrcurile apropiate de la Mălina. Stoluri, pe cer depărtat, purpuriu, grăbeau ca alungate de vînt. Se deslușeau linioare mărunte, negre, în lumina vie a asfințitului, izvorau ca din aburi, cîrd după cîrd, intrau în marea de lumină, apoi coborau, se mistuiau.

Mă îndreptai spre casă. Lumina scădea. Într-un timp, de pe colnic, mă întorsei. Moș Gheorghe Cucu se ridicase și el de la locul lui și mergea domol spre căsuța de lîngă pod. Era vremea cinei. Nu-l mai văzui.

Lumina din asfințit stătea încremenită pe cer. Apa Siretului se umpluse de o lucire tainică, ajungînd

pînă la mal, unde sta înecatul, sub sumanul moșneagului cu fața spre cerul adînc boltit, limpede ca lacrima. Sta nemișcat și singur în tăcerea țărnicurilor. Iar în fund, pe lucirea de sînge, tot se alungau punctele negre, grăbite, tăcute ale stolurilor.

O UMBRĂ

Cînd am pornit din Iași cu trenul, vreme bună. Mă gîndeam, nu tocmai bucuros : Are haz să petrecem un Crăciun sec ; de-acu, tocmai la Bobotează dac-a ninge. Cam pe la toacă, însă, începuse a fulgui mărunț, mărunț, ca o bură de ploaie. Un om de lîngă mine zîmbi și-mi zise bucuros, parcă eram vechi prietini :

— Să știi că are să se puie omăt.

Pe fereastra vagonului priveam cum fulgii sporesc, cum se învîrtejesc, cum cad apoi lin, cum țes pînză albă pe cîmpii, pînă la pădurile negre de sub pîcla zării.

Mă cobor din tren bucuros, mă înțeleg repede c-un birjar, abure pe capră sipețelul cu cărțile și cu albiturile, — și pornim. Așa, cam pe la zece ceasuri din noapte, mă gîndeam eu, ajung acasă. Tata poate a adormit cetînd gazeta ; dar mama de bună-samă că-i trează. Cînd a striga birjarul la poartă, am să-i zăresc umbra, prin perdelele luminate ale geamurilor !

Mi-am îmbrobodit bine în gugi capul, mi-am vîrît mînile în mînici, m-am strîns cum am putut ; și

birjarul întruna își îndemna caii și-i plesnea cu biciul. Eu priveam la cernerea de fulgi din juru-mi, la covorul alb ca o lână moale de miel care se așternea pretutindeni, și din când în când cite o scînteioară înghețată îmi intra printre gene și se topea, rece, pe globul ochiului.

Dar pe întinderile nelămurite acum creștea amurgul. Odată cu zăpada mi se părea că se cern pe pământ fulgi negri, mărunți, rotunzi, ca dintr-un fum al înaltului necunoscut. Mi se părea că merg mai încet, spre depărtări triste, înghețate, fără lumină. Mi se îngurzise grumazul stînd ghemuit; un vînt iute începu a-mi tăia obrazii, și deodată parcă o mîină vrăjmașă îmi zvîrli în ochi un pumn de zăpadă mărunță ca năsipul.

Odată cu înserarea, intrarăm în sat la Tomulești. Birjarul părea foarte obosit și pătruns de răceală. În fața crișmei se opri, sări de pe capră și-mi dădu jos cufărașul. Jupîn Avrum, stăpînul orîndei, ieși în prag și întinse spre noi capul, cercetîndu-ne prin întunecime. Birjarul începu a-i vorbi. Parcă se tînguia, parcă se certau, nu înțelegeam nimica.

— Ei! ce facem, jupîne?

— Eu știu ce să facem? răspunse omul uitîndu-se spre caii lui; de-acu nu-i chip să mergem mai departe... Poate să ne apuce viscol, și mai avem o bucată bună de drum...

Voiam să mă înțeleg cu el, să-l fac să se ție de tocmeală, — dar ori îi vorbeam lui, ori aș fi vorbit păretelui, tot una. Parcă nici nu m-auzea; se uita în altă parte, își tot îndesa căciula în cap, își freca barba neagră cu amîndouă mîinile și se tot foia în surtucu-i rupt. Nu voia să mă ducă mai departe cu nici un chip! Cînd văzu că m-am săturat, că n-am

ce-i face, iar începu a vorbi cu jupîn Avrum, apropiindu-și barba lui neagră de barba roșie a celui alt, iar începu a se tîngui, iar părură a se certa ; după aceea birjarul se retrase, și, din crîșmă, auzii duru-țitul roților pe podișcă.

— Iși trage trăsura sub șopron, îmi zise jupîn Avrum cu nepăsare, clipind din ochii lui fără gene ; nu poate să meargă mai departe... Poți să mă crezi și dumneata, că mai bine-i să stai peste noapte aici... Ai ce mînca, ai unde dormi...

Vedeam eu bine că n-am ce face. Dacă nu poate omul, nu poate. Totuși am început să fac o gură, o larmă de om mîniat, de mă miram eu singur cînd m-am făcut așa de cumplit. Birjarul se apropiase de ușă și la glasul meu întăritat se trăsese îndărăt, parcă-și adusese aminte că mai are ceva de regulat în șopron ; jupîn Avrum se făcuse mititel și se învăluise în nepăsarea lui, după tejghea ; iar oamenii care intrau și se scuturau, dupăînd, de omăt, se opreau lîngă ușă și mă priveau mirați. Dar un tînăr ca mine, seminarist, cu puf sub nas, are multă îndrăzneală ! Un moșneag îndesat și vîrtos, după ce-și bău pătărețul de rachiu, și se șterse la gură cu dosul palmelor, zise cu glas în care străbătea o răgușeală ușoară :

— Iaca, jupîne Avrum, noi nu ne temem, chiar dacă-i vreme rea...

Jupînul nu răspunse. Clipi numai din ochii fără gene. Moșneagul își scoase luleaua și suvacul.

— Chm ! începu el iar. Dumnealui, — și făcu semn cu capul spre mine, — dumnealui se chiamă că-i om cu *coraj*. Iaca, dacă nu merge cu *berja* lui, merg eu cu sania mea... Am eu doi cai buni, și pînă la tîrg nu-i departe. Peste un ceas, două, ajungem...

Dă celuia ce i se cuvine, mie îmi dă ce mi se cuvine, și iaca treaba făcută! Eu de vreme ca asta nu mă tem! De ce să mă tem?...

După ce-și desfundă pipa cu suvacul, și-o umplu tacticos cu tutun, pe cînd eu tunam împotriva ovreului și cinsteam bucuros cu moșneagul un păhărel de rachiu de săcărică.

— Cum te chiamă, moșule?

— Gheorghe! Gheorghe mă chiamă. Gheorghe Cartargiu! Apoi gustă încet din păhărel. Chm! apoi aista-i rachiu boieresc... Noi, știi, nu prea bem așa rachiu; noi, de cel mai tare; cînd torni un păhărel se chiamă că-ți scîrție gîtul! Eu, să-ți spun dumnitale... Jidovului i-a fost frică, da' eu te duc! Într-un ceas, mult două, ești în tîrg... Da' eu, drept să-ți spun, mai degrabă aș bea un rachiu de celălalt mai prost, de-al nostru...

Eram împăcat acuma. Moșneagul își bău păhărelul și se duse s-aducă sania. Birjarul meu îndrăzni să intre în crîșmă și să s-apropie de foc, tremurînd; jupîn Avrum îmi puse dinainte ceva de gustat și o sticluță cu vin, și-și descleștă gura.

— Așa-i mai bine, îmi zise el zîbind; moșneagul are cai buni... Știi, el n-are nevoie, e om gospodar, e dascăl aici la noi, dar acu a avut așa un gust... Cu dînsul, ai să vezi, n-are să ți se urască...

— Apoi da, moș Gheorghe are el ale lui... E om umblat!... zise unul din săteni.

Incălzit, îmbodolit iar, m-am îngrămădit în sanie. Moș Gheorghe se așeză alătura de mine, învălit în cojoc și cu suman pe deasupra. Puse mîna pe hățuri.

— Hi! zise el domol. Apoi întoarse spre mine capul: Dumneata te-ai așezat cumsecade? Nu de alta, da' pe urmă nu-i bine să te foiești, că te ia

frigul. La drum, trebuie să stai nemișcat... Hi, mînzule! Cînd veneam, mă întîlnesc cu popa. — Incontro, dascăle? — Ia, zic, m-am prins să duc pe un flăcăuș pînă la tîrg... Am văzut că-i om cu coraj. De ce să-l las în mijlocul drumului?... Hm! Dumneata vii de la învățătură, am văzut eu... Poate vrei să te faci preot... Ei, vezi? Cum să te las eu așa? doar oameni sîntem. Jidovului, se chiamă, i-a fost frică... El putea să moară pe drum. Cu așa tovarăș, adeverat că te mînîncă lupii...

Sania luneca bine pe zăpada proaspătă. Cum trecurăm de jitărie, vîntul începu să ne spulbere. Dar moș Gheorghe avea cai buni. Ii îndemna cu glas blînd, și simțeam cum spintecam vîntul cu repezi-ciune, cum lăsam în urmă fîntîni, case singuratice, toate locurile cunoscute, pe care acum, prin întunericul mișcător, nu le zăream.

Moș Gheorghe mă ispiti o vreme despre școală, despre cei de-acasă, despre ce se mai aude prin țară; după aceea, din vorbă în vorbă, prinse a-mi istorisi despre o întîmplare a lui cu lupii, o întîmplare lungă și încurcată.

— Iaca așa... vorbi el, după ce-mi spuse tot, cu de-amănuntul; ce crezi dumneata, dihania-i rea... cînd flămînzește, numaidecît iese la drum și sare la om... Da' se chiamă că atunci era o iarnă tare... he... he! ședeau troienele cît casa! De mult n-a mai fost așa iarnă... Acu, ia acolo, o leacă de pospai! aista se chiamă omăt? Atunce de abia puteau înota caii!

Bătrînul părea foarte mulțămît de iernile din vremea veche, și din înmlădierea cuvintelor pătrundea un dispreț neprefăcut pentru începutul de viscol care

ne împresura în vârtejuri de zăpadă, pentru vîntul aspru care sufla prin noaptea pustie.

După aceea un timp îndelungat tăcu. Sania alerga prin zbaterea fulgilor ; caii lăsați în voie fugeau pe drum cunoscut ; stîlpi la marginea drumului, la capete de poduri, păreau umbre, se apropiiau de noi, rămîneau în urmă pe zăpada albăstrie. Un pîlc de copaci se arată cu rețeaua uscată de ramuri tremurînd, șuierînd, fișîind în năvala vîntului.

Aici e Dumbrăvioara, gîndeam eu ; de acum nu mai avem mult pînă la han la Șindilita.

Cunoșteam locurile. Caii se năpustiră la vale, pe drumul prăvălatic, printre viroage îmbrăcate cu tu-fîșuri. Moș Gheorghe Catargiu mormăia mulțămît :

— Așa-a-a ! Hi, Mînzule dragă ! Hi, Cîrlanule ! Hi, băieții moșului... Cu voi merg, măi, pînă undă se bat munții în capete !

Tăcu deodată scurt. Il simții strîngînd cu putere hățurile ; caii cotiră și se opriră, parcă-i răsturnase cineva unul peste altul. O umbră se ridicase din tufe.

Un glas strigase fioros, răgușit ; zărisem scînteierea unui baltag, iute, ca o ridicare de pleoape pe ochi mînioși.

Moș Gheorghe izbucni lîngă mine.

— Care-i acolo, măi ? Și plecîndu-se, frămîntîndu-se, vîrî mîna sub cojoc.

— Ce vrei ? strigă el iar, îndesat, cu glasul ușor răgușit. De sub cojoc scosese un pistol lung, turcesc. Auzii de două ori țacănirea oțelelor.

— Na ! na ! urlă deodată omul de lîngă cai și-și îndreptă prin întuneric trupul uriaș. Nu trage, că-ți despic țeasta capului !...

Eu încremenisem. Îmi jucau fulgere negre și verzii

pe dinaintea vederilor. O clipită închisei ochii; moș Gheorghe întinse brațul.

— Lasă pistolul, moșule... auzii deodată un glas nou, muiat. Dumneata ești? Unde te duci?

Un român nalt, bine zidit, sta lângă noi, cu baltagul pe umărul drept, cu cușma dată pe ceafă. Obrazu-i era ascuns ca subț un vâl de întuneric.

— Tu ești, Petrache? întrebă lin moș Gheorghe. Iși vîrî în chimir sub cojoc, pistolul, apoi își înălță capul: Măi Petrache, măi băiete, ce vînt rău a dat peste tine? La asta ai ajuns tu, măi? Să ieși la drumul mare, să tai pungile oamenilor, să le crăpi capetele?

Vîntul care venea din largul cîmpiilor răsfirea pletele lungi ale necunoscutului. Căii suflau greu. Eu stăteam neclintit, nedumerit, înfiorat încă.

— Moș Gheorghe, zise încet omul, aștept pe *preceptu!*

— Pe *preceptu*? Da' ce ai tu cu el?

— Moș Gheorghe, rosti domol românul, am eu cu dînsul o socoteală... Moș Gheorghe, am ajuns de nu știu pe ce lume-s... Iaca, s-apropie sfintele sărbători, și la mine nu arde o lumînare; și mi-i nevasta bolnavă, și mi-a murit băiețelul cel de trei ani în postul ista... Iaca, acum trei zile, a venit și-a pus mîna pe văcuță, mi-a luat cojocul, niște lăicere, și eu nu eram acasă... Mă duc eu la el, îl întreb, — ce? zice, să te cari de aici, că am o pușcă, trece prin cinci ca tine... Iaca așa, eu am copii și nevastă, pîne nu s-a îndurat Dumnezeu să ne deie anul ista, ce aveam mi-a luat, și zice că și viața mi-o ia... Ca pe un cîine, zice, am să te pușc! — Omul se opri o clipă. Parcă gemu. — Moș Gheorghe, Dumnezeu să mă ierte, moș Gheorghe, da' eu intru cu el în

pacat!... S-a dus la Iași, și trebuie să se întoarcă. Il aștept. Acu am crezut că vine el. Da' tot trebuie să vie. Și vreau să-l judec eu, că altcineva nu se găsește! — Iar se opri un răstimp. Parcă numai pe mine m-a asuprit acu, la vreme de iarnă?... Un sat de oameni nevoieși l-a rugat. El nu, că el are o pușcă, dă cinci focuri și ne omoară pe toți! Aista-i *preceptu*, moș Gheorghe... Feciorul lui Gavril Mânzatu; tatusa era de-ai noștri, om de omenie; iaca, feciorusa umblă în straie nemțești și vrea să ne puște!

O minie întunecoasă pătrunsese încet prin liniștea vorbelor dintăi. Omul rostea o hotărîre nestrămutată. Parcă era pe patul morții și spunea tot ce avea de spus, o dată, pentru veșnicie.

— Măi Petrache, grăi moș Gheorghe, și vîntul îi fura vorbele; lasă-l în plata Domnului, măi băiete! Se chiamă că el e omul stăpînirii. Iți rămîn copiii și nevasta pe drumuri, la vreme de iarnă...

Vorbele celuiilalt fluierară prin jalea vîntului:

— Moș Gheorghe, mult amar am eu în mine. Dacă nu-ți cunoșteam glasul, poate tot dam cu baltagul; așa am ajuns, de parcă îs dușman cu toată lumea! E-he! de cînd rabd eu! Is plin de venin pînă-n git!... De-acu în noaptea asta, pot să zic că toate au să se sfîrșească...

Pe mine parcă nici nu mă văzuse; iar eu nici nu știu dacă am suflat.

Moș Gheorghe Catargiu tăcu și rămase cu ochii înaintea așintiți în întunericul depărtării.

Străinul oftă adînc. Zise apoi blînd:

— Moș Gheorghe, să iei sama la podețul de de-vale, din dreptul fîntîinii. Să lăsați caii la pas... Este o birnă putredă...

Bătrînul de lîngă mine scutură hățurile și caii

porniră. La o zvîrlitură de băț, bătrînul strînse frînele și întoarse capul :

— Măi băiete, suie-n sanie și hai cu noi...

Din urmă nu răspunse nimeni. Se zărea prin viscol numai o umbră nelămurită, neclintită.

— Poate-a da Dumnezeu și n-a mai trece în noaptea asta, vorbi încet moș Gheorghe, și-și îndemnă iar caii. Se chiamă că dintre ai noștri s-a ridicat, și de zece ani așa, iaca așa se poartă... Ca pe vremea grecilor... Bine, știm noi că-i lege... Ș-acela, Statu, cere, — da' trebuie să mai îngăduie, că tare-i saracă și năcăjită lumea în ziua de azi... Iar se întoarse. — Măi Petrache, măi ! N-auzi ?... Măi Petrache !

În urmă, spre dealul singuratic, se tînguia vîntul învăluind cernerea zăpezii. Omul rămas în pustietate nu răspunse ; noaptea-i învălui fantoma mută.

— Vai ! lume amărită ! șopti bătrînul. Cine știe ce-i în sufletul lui !

La podul din vale, din dreptul fîntîinii, moșneagul lăsă caii la pas ; după aceea, pe drum drept, le dădu drumul în fugă iute prin bătaia vîntului.

Eu întrebai într-un tîrziu :

— De unde-i romînul ista ?

— Ia de ici, răspunse bătrînul, din satul din vale... Casa lui e la margine : S-ar vedea unde-i, dacă ar avea gazorniță. Așa, zicea că nevasta-i zace bolnavă, prin întuneric...

Deodată mă simții cu sufletul trist, apăsător de o amară greutate. Cu cîteva clipe mai înainte un om rostise cu greu cîteva cuvinte ; a stat lîngă mine, m-a atins, și acum a rămas în urmă, la marginea drumului, cu baltagul lui, așteptînd, pîndind. În vorba lui nu pătrunseseră strigăte, auzisem vorbe

blînde, era un om ca toți oamenii, cum în toate zilele întâlneam ; — și parcă abia acum înțelegeam că omul acesta așteaptă cu baltagul lui ca să verse sînge...

Nu puteam pricepe cum s-ar putea întîmpla așa ceva. Nu puteam pricepe de ce tace moșneagul lîngă mine, cu îndărătnicie. Neliniște tot mai grea mă cucerea, cu cît gîndul se întărea, nemilos ; ș-un fior de căldură mi se sui pînă în creștetul capului, se coborî în ochi, sub pleoape. Amețit, mă întorsei spre moșneag :

— Moș Gheorghe, ce facem ?

Bătrînul oftă, așa cum oftase și Petrache. Nu-mi răspunse. Puse mîna pe bici și caii, arși de iușcă, fugeau prin întuneric, prin singurătatea drumului. Departe încă, scînteiau luminile hanului celui mare de la Șindilita. Voiam să mai întreb ceva pe bătrîn, dar simțeam bine că era hotărît să tacă. Mă răsucii și privii în urmă. Prin întuneric tremurau vîrtejuri de nea ; vîntul, venind din depărtări și trecînd în necunoscut, fișîia fără hodină.

CASA VECHÉ

Nu știu cu cîte zeci de ani în urmă s-a clădit casa asta. Poate cîțiva bătrîni din tîrg să-și mai aducă aminte : poate moș Costache Mazere care a fost fecior în coada trăsुरii la Mihalache Sturza, ori Gheorghe Dămian care era flăcăuș pe vremea *volintirilor*. Cîteodată, cinstind un păhărel de vin vechi la crîșma de peste drum a lui Manoilă, se uită lung amîndoi la părății ruinați și la grădina părăginită, și par a ști cînd anume s-au înălțat ramurile verzi în vîrful clădirii încheiate din lemn, cînd au cîntat lăutarii și au fost cinstiți lucrătorii și megieșii ; dar de cele mai de multe ori moșnegii, în amintirile lor, nu găsesc această icoană, mai ales cînd cel ce-i întrebă n-are grijă să facă un semn anumit spre crîșmar și alt semn anumit spre păhărele.

Acoperișul de șindrilă al casei de mult a fost muiat de zăpezi și ploi, rupt și spulberat de vînturi ; numai o bucată se mai ține pe un colț al zidurilor. Ferestrele se deschid oarbe, cu prelingerile ca de lacrimi ale ploilor. Încolo nu se mai cunoaște nimic sub năvala buruienilor ; încolo livada sălbătăcită se întinde ca o pădure, între zaplazurile nalte.

— Când a clădit cuconu Iorgu Calomfir casa asta, îmi zise odată moș Gheorghe Dămian trist, vorbind ca despre o mare nenorocire; când a clădit cuconu Iorgu Calomfir casa asta, a fost o petrecere rară ! Ce vinuri s-au băut atuncea ! și ce fripturi s-au mâncat ! — Și bătrînul își freca încet vârful nasului, se uita la păhărel și căuta să-și aducă aminte. — Și cum a isprăvit casa, s-a logodit și-n scurt s-a-nsurat. Și-a adus o cuconiță tînără și rumănă ca un bujor, tocmai din jos, de departe, de la Buzău... Nu, mi se pare că nu era de la Buzău : mi se pare că era de la Tecuci ! da, da ! îmi aduc bine aminte... Era așa, primavara, pe după Paști, ș-au venit toți boierii de pe-acolo, de la podgorii, ș-aveau niște cai ca aceia, și niște trăsuri ca acelea ; când au intrat în tîrg poonind din pistoale, cu călăreții înainte, toate femeile au ieșit după copii pe uliți ; năvală de cazaci, așa veneau ! — Apoi au cîntat lăutarii, și slugile au descărcat din căruțe poloboacele cu vin ; pe uncele le-au lăsat în ogradă, că erau *condemnate* la moarte... (bătrînul, surizînd trist, iar își frecă nasul, cu ochii spre casa veche), pe altele le-au coborît cu odgoanele în pivniță... Iar după aceea au băut ș-au mâncat, și într-un zori-de-ziuă au ieșit jucînd pe uliți, cu antereiele în brîu... Asta era pe la 1840... adică nu, stăi, mi se pare că era pe la 1838... uite, vezi, nu-mi aduc bine aminte...

Moș Gheorghe se uita mîhnit la paharul gol.

Ceva despre acele timpuri știa să-mi spuie și celălalt bătrîn, moș Costache Mazere.

— Moșule, ia vezi de gustă oleacă de colea : vinu-i bun la bătrîneță...

— De bun îi bun, cum nu, rosti foarte vesel bătrînul. He-he ! e foarte bun ! Iaca, eu cu el am ajuns de am acu barbă albă ; și eu îs om vechi vra să zică, eu am

fost om de casă la Mihalache Sturza, la vodă vra să zică...

Moșneagul avea niște ochi albaștri plini de veselie și vorbea foarte repede, cu oarecare mândrie.

— Ei și cum a fost cu cuconul Iorgu Calomfir? A avut o fată, da' el niciodată nu vorbea despre fata lui...

— De unde! nu vorbea defel! defel! Uite, vezi, pot să-ți spun eu, că eu știu toate cum au fost, eu am fost om de casa lui. Da' mai întâi trebuie să afli că bătrînii, vra să zică cuconul Iorgu și cucoana Smaranda, au ținut unul la altul... știi, au fost oameni vechi: altfel erau pe atunci oamenii... Pot să-ți spun că dragostea lor, pe vremea aceea, a fost o poveste... Înainte de a se însura, vra să zică cuconu Iorgu tocmai acolo, în Țara-de-Jos, se ducea calare... Și-apoi a furat-o pe cucoana Smaranda... Și boierii de-acolo l-au ajuns din urmă, — și n-au avut ce-i face, au venit cu toții încoace nuntind... Ei, a avut și cîntec dragostea asta în vremea ei. Mi-l cîntau și mie lăutarii, și l-ar fi cîntat și dumnitale, dac-ai fi fost pe atunci...

— Da' cu fata cum a fost, moș Costache?

— Hm! cu fata? Da. Cu fata a fost așa, că ei i-a fost drag un boiernaș, unu Ioniță Stroilă, și cuconu Iorgu nu voia să-și dea fata după acela. Avea el moșie, avea avere, era băiet voinic, da' nu-i plăcea bătrînului. El zice: nu! Cucoana Smaranda atunci a avut altă părere: ei îi era dragă fata ca ochii din cap, și ea înțelegea dacă i-i dragă, să-i facă orice voie. Și zice cucoana Smaranda: Să dăm fata! — Nu! zice boierul. Și-așa a urmat o vreme; a plîns fata, a plîns cucoana Smaranda, vai de capul lor — pînă ce bătrînului i-a fost lehamite! Și s-a făcut nunta. Da' nu trec, frate, doi ani, și iaca, fata, într-o bună zi, acasă! Chiu! vai! ce este? C-a înșelat-o Ioniță Stroilă; că s-a dus în lume

c-o femeie ! Și bocete, și plînsete !... Dar bătrînul zice :
Vezi ? De ce nu m-ați ascultat pe mine ?

Hei ! Frumoasă fată era duduca Aglaia ! Știi cum ?
jurai că-i un portret !

— Ei, și pe urmă ?

— Pe urmă a murit. S-a topit. Ei tot îi era drag
ticălosul cela care se dusese în lume. A murit și pace.
Cucoana Smaranda plîngea fără oprire, a slăbit, era
să moară ; iar cuconul Iorgu nu zicea nimica, el tăcea
și se ducea singur în fiecare dimineață la țintirim,
ș-acolo avea el un scăunaș, și ședea lîngă mormînt, și
nu zicea nimic... Iar cucoana Smaranda ștătea acasă
cu băietul. Dăduca Aglaia murise și lăsase un băietel...
Numai atîta rămăsese.

Despre aceste lucruri vechi și triste mi-am adus
aminte într-un rînd, sara, și m-am strecurat în grădina
sălbătăcită, spre ruinile tăcute ca un mormînt. De mult
nu călcasem prin locurile acelea ; trecusem și eu
pe lîngă ele nepăsător ca oricine ; le privisem cu ochi
reci, ca pe niște lucruri vechi și moarte, de peste drum,
de la crîșma plină de viață și larmă a lui Manoilă ;
nu mă atrăgeau nici umezeala și tăcerea casei pe care
nimeni nu o mai locuia de multă vreme, nici singură-
tatea și pustiul livezii.

Poarta ruginită de stejar soîrșii. O închisei repede.
Trecui pe lîngă păreți dărîmați, intrai printre copaci,
pe vechile drumuri de năsip. Iarba cucerise totul. Nu
se mai cunoștea nici drum, nici cărare, nimic. Tufe
de smeură se amestecau cu buruieni străine, sălba-
tice ; o iarbă naltă, deasă, umedă se ridica pînă la
brîu în toate părțile. Luna se strecura în fire lungi
de aur printre frunzișurile merilor bătrîni ; și eu stam
singur în grădină și mă gîndeam la trecut. Mă gîn-

deam la dragostea tînără a bătrînilor, demult, demult, foarte demult ; la tinereța gingașă, trecătoare în vînt ca un fir de păpădie, a duduicăi Aglaia ; la trecerea prin lumina lumii a băiatului, pe care nu mai știu cum îl chema ; apoi la lungul șir de chiriași, de oameni străini, cu fețe felurite, cu bucurii, cu dureri, care au trecut prin casă, prin grădină și s-au dus și ei, parcă nici n-ar fi fost.

Un greier singuratic, undeva, începu a țîrî așa de trist, așa de încet ; și eu începui să mă gîndesc la o lume care a fost și totuși parcă n-a fost, și demult, demult tare îmi adusei și eu aminte ca prin vis de bătrînul Iorgu Calomfir și de bătrîna cucoana Smaranda. Poate eram de patru-cinci ani, vorbeam subțire ; strigam cu glas mare la poarta caselor vechi și tropăiam cît puteam de tare prin cerdacul larg, încărcat de tufe dese de iederă. De la lumina întinsă a zilelor de vară, cînd pătrundeam în odăile tăcute, mă înfășura deodată o umbră tainică. Abia se strecura printre perdele, ca o pulbere, strălucirea soarelui de-afară ; din bagdadia scundă se cerneau mirodenii de flori de cîmp ; la răsărit, la icoane, într-un cerc de rumeneală, se deslușeau cununii de siminoc, de sînziene, și mănunchiuri de busuioc. Îmi era drag să privesc, în lumina dulce a candelii, la o cruce de lemn vechi roș, o cruce cu raze de sîdef, și la un sfînt săpat în fildeș, lucrat fin, mărunt, cu vîrf de ac parcă, pierdut ca într-o horbotă, în cadrul de argint al icoanei. Un ornic bătrîn de lemn, cu limbă lungă de alamă, însemna domol clipele, apoi dintrodată mă înspăimînta cu bătăile ceasurilor, triste, adînci, ca din depărtare. Mobile curate umpleau toate colțurile, horbote felurite înfloreau alb pe măsuțe, și divanurile bătrînești

erau moi, cu satinul lor portocaliu, lustruit, pe care se deslușeau flori mari de stînjenei.

Bătrîna, mititică, adusă de șele, zbîrcită, cu ochii cerniți, se pleca spre mine vorbindu-mi blînd, mă apuca cu mîna stîngă de mijloc, cu dreapta mă mîngîia pe obraji și mă întreba cu glas moale dacă îmi place dulcele.

— Imi place! ziceam eu dînd energie din cap de sus în jos. Apoi îmi lăsam capul pe spate și mă uitam la bătrîn. Înalt, uscat, cu privirile negre, cu sprîncelele aplecate hotărît pe ochi, cu fața cu favorite albe ca în piatră cioplită, mă privea lung și nu rostea nici o vorbă. Eu așa îl știam : tăcut, totdeauna tăcut. Cu pași îndesați se plimba prin odăile pline de umbră, cu amîndouă mînile în buzunările pantalonilor, cu privirile ațintite în jos. Uneori stătea răsturnat într-un jîlt, în cerdac, picior peste picior, cu mîna stîngă lăsată de-a lungul scaunului, cu dreapta mișcînd încet lanțul de aur al ceasornicului. Il zăream uneori și prin grădina întinsă, printre trunchiurile dese ale copacilor, printre tufele de smeură și de pomușoară. Mă uitam cu ochi mari plini de mirare, la dînsul; eram încredințat că moșneagul acela înalt, drept și frumos, n-avea nimic de-a face cu lumea cealaltă, de care casa veche era despărțită prin zaplazuri așa de mari, ca de cetate.

Într-o zi, pe atunci, cu puțina lumină a minții mele, înțelesei că în casă la noi e vorba de nepotul bătrînilor. Și nelămurit îmi adusei aminte de un tînr subțirel, cu mustață neagră, care adeseori trecea pe dinaintea casei noastre și intra în ograda casei vechi. — Acela-i nepotul bătrînilor!... mă gîndeam eu, și ascultam cu luare-aminte ce se vorbea la masă.

— De-acuma s-a sfîrșit, zise încet cu tristeță mama ;

n-a avut noroc să scape, iar bătrîni rămîn singuri... Mulți au să mai moară în războiul ista!...

Eu îndată mă gîndii la dulceleț cucoanei Smaranda. — De-acu-s singuri. Nepotul lor a murit. Gîndeam cuvintele acestea, apoi le rosteam încet, ca pe o noutate, ca pe niște vorbe pentru care oricine se cade să fie foarte mulțămît. Și îndată ieșii din casă și începui a tropăi mărunt spre poarta de stejar. Mă gîndeam la bătrîni, eram mulțămît de dulceleț pe care trebuia să-l înghit, eram mulțămît că știam ceva și despre nepotul lor subțirel, cu mustața neagră. Vesel, începui a răcni la poartă, ca totdeauna.

Cînd am intrat în umbra odăii unde ardea candelă, unde era crucea de lemn și sfîntul de fildeș, cînd am intrat, am simțit deodată că mă împresoară ceva rece, ceva ciudat, ceva străin.

Bătrînul Calomfir stătea într-un jilț, la fereastră, și plîngea! Priveam cu strașnică mirare acest lucru. Mă rezemasem de părete, lîngă ușă și priveam la lacrimile moșului, în pulberea liniștită de raze care se strecura printre perdele. Plîngea pe divan, aproape, și cucoana Smaranda; plîngea cu spasmuri, cu amar, și, cum sta ghemuită cu fruntea spre genunchii strînși, părea mai mică, mai scăzută, parcă se topea!

În casă pulsa liniștea; dormeau odăile, dormeau mobilele vechi; mireasma florilor uscate părea mai ascuțită ca de obicei; și deodată mă înspăimîntă depărtata și melancolica vibrație a orologiului.

Acuma stam singur, în lumina lunii, și gîndindu-mă, priveam la casa veche. Bogăția de verdeață a livezii a cucerit zidurile, a sfărîmat lemnăria cerdacului cu totul. Pui gingași de copaci crescuți înlăuntru

prin odăi, și acuma cearcă a ieși pe ferestre. Ramurile lor, în lucirea lunii, pun umbre pe locurile unde au fost mobilele lustruite, candela tainică și icoanele care mi-au fost așa de dragi.

Și greierul cîntă subțire, slab, parcă trage din trecut firul monoton al unei povești. Apoi tace. Și liniștea ruinii și a livezii sălbătăcite mă împresoară, o simțire ciudată mă pătrunde ; nu-i teamă, nu-i părere de rău, nu-i mîhnire ; o simțire rece mă pătrunde ca în clipa cînd am văzut pe bătrîni plîngînd. Și-mi aduc aminte de fețele lor, le văd ca-ntr-o lumină ; și parcă, parcă răsună, mai mult în închipuirea mea, un ornic nevăzut, care va bate în veșnicie și atunci cînd vîntul va fi spulberat și cel din urmă grăunte de năsip din casa unde umbre nelămurite au avut pat de hodină și sicriu de moarte.

ÎN PĂDUREA PETRIȘORULUI

Era pe la sfârșitul lui august, și pădurea Petrișorului, bătrână și nestricată de mână de om, își desfășura tăcută bolțile de frunzișuri. Urca domol coline trăgănite, se ridica departe într-un pisc prăpăstios, în vârful căruia săgeta spre cer un brad vechi, care vestea cel întâi printr-un șuiet adânc sosirea vânturilor. Așa urca lin spre asfințit, și de pe cerul răsăritului soarele începea să-i pătrundă ascunzișurile.

În țihla mărunță de la margine, lumina se cernea în ploaie deasă și caldă de raze; roiuri de musculițe se roteau ici-colo, țesându-se într-un joc grăbit; sticleau în lumină, pe urmă dispăreau. Un grangur sta nemișcat pe o ramură de fag întinsă spre soare; îi sticleau penele ca gălbenușul oului; întindea din vreme în vreme gîtul și da drumul unei fluierări gîlgiite, care trezea un răsunet lung în urmă, în ramurile pădurii. Paseri mărunte, stropite cu felurite colori, se chemau de pe vîrfuri de nuielușe mlădioase; erau stigleți cu pete de sînge, pițigoii rotunzi cu pene cenușii și negre, cintezi cu piepturile cărămizii. Se priveau cu ochișori sticliți ca vîrfuri de ace, deschi-

deau pliscuri și fărîmau melodios chemările, filfiau apoi ușurel și-n urmă-le nuielușele se clătinau, tremurîndu-și frunzele lucii.

Infiorarea vieții mărunte se strecura prin marginea aceasta de pădure, ca-n orice dimineață de vară. Zboruri de gîze cu aripi străvezii, cu aripioare albastre se încrucișau, fluturi jucau pe deasupra ierbii dese, în care începeau să se îngrămădească miresme calde. Și într-un covru scurmat în pămînt, între frunze și păiuș, sta un iepure roșcat, pitit pe labe, cu urechile lăsate pe spatele gheboșat. În mîngîierea căldurii, dormita; își lumina ochii deodată, apoi îi întuneca încet și-și mișca botul crăpat, ca-ntr-un vis.

Pe cărări, înlăuntru, era încă umezeală. Numai ici-colo, mișcarea vieții: răzbătea o chemare nedeslușită, moale, stînsă; o gîrneată subțire se clătina încet; foșneau un timp foile galbene ale anilor trecuți.

Pe la amiază începu un glas de corn să adie din poiană în poiană. Bătaia copoilor răspunse răsunător: chiaf! chiaf! Se auziră și voci omenești. Și pe poteci, din lumină, intrară, cercetînd cu ochii desigurile, doi oameni. Unul eru «boierul»: se cunoștea după îmbrăcămintea de postav verde, după pălărioara cu pană de gaiță, după pușca curată și lucitoare, fără cucoșe. Era un bărbat tînăr încă, cu fața plină, roșcovană, cu puțină mustață balaie, cu puțin pîntece. Un om bine hrănit, cu obrazul mulțămit și cu ochii veseli. Celălalt, pădurarul, era un zdrahon nalt și spătos, cu mustața groasă, întunecoasă, dar cu privirea limpede și senină. Avea tașcă cu nasturi de alamă la șold în stînga, și ducea în cumpănă o pușcă sub cucoșele căreia, ca să nu ruginească oțelele, pusese cîte-un petec de blăniță de iepure.

— Ia mai strigă, Vasile, cîinii... zise boierul, întorcînd capul spre pădurar.

Vasile trase de la șold, din dreapta, cornul, îl duse la gură și slobozi trei sunete prelungi, îndreptîndu-l spre marginea pădurii, în urmă. Răsunete dulci încă vibrau, cînd un cîne răspunse, bătînd ascuțit de trei ori.

— Asta-i capauca mea, zise Vasile întinzînd urechea. Un alt lătrat mai plin, mai puternic se auzi. Pădurarul începu să cheme :

— Na, na, Frișca, naa !

Lătrăturile se apropiară. Un cîne frumos, negru, cu botul roșcat, ieși la douăzeci de pași în urmă, pe cărare, privi la dreapta, la stînga, după aceea se apropie în fugă de cei doi vînători.

— Aici, Osman ! strigă boierul. Unde mi-ai fost, ticălosule ?...

Strecurîndu-se ca o șopîrlă printre tufe, ieși în cărare și cățeaua pădurarului, slabă de i se vedeau coastele prin piele. Vasile ridică mîna și se plecă asupra ei. Frișca se lipi la pămînt schelălăind, apoi prinse a bate din coadă.

— De-acu să mergem, cucoane Grigoriță, zise pădurarul îndreptîndu-se. O apucăm tot înainte... Ș-apoi la poteca aceea a lor, nu se poate să nu dăm peste capre... Le-am văzut și ieri...

Porniră, călcînd înăbușit, cu cizmele cu turecki lungi, pe poteca umedă. Cîinii umblau liniștiți îndărăt, în lanțuguri.

— Iaca, aici, la marginea asta, am pușcat cei doi lupi anul trecut, zise Vasile.

— Chiar aici ? întrebă cuconu Grigoriță.

— Chiar aici. Aici, *doi*. Da' peste alții am dat eu în alte părți... De cum dă omățul, parcă ce fac? Pe-

atîta m-am pus și eu... Am o ciudă pe dihăanii, lucru mare... Cînd am dat peste urma lor, nu mai am liniște... Asta-i ca o patimă, cucoane Grigoriță, la mine... lucru mare... Nici nu mînînc, nici nu beau, s-a sfîrșit !... Vin eu, cucoane Grigoriță, și găsesc urmă pe cararea asta... Erau multe labe pe omăt... Trecuse Sfîntu-Andrei, umblau jivinele potăi... Găsesc eu urma, o cercetez, o găsesc afară din pădure pînă-ntr-un loc, o mai găsesc spre sat, pe urmă spre bahnă, întoarsă... Mă gîndesc eu că-s în bahnă... Și m-am dat așa, la marginea pădurii, cucoane Grigoriță, m-am dosit între tufișuri, ș-am început să-i urlu... Urlu eu o dată, urlu eu de două ori, numa' ce-i aud că-mi răspund din bahnă... Acolo erau, în trestii... Iar îi chem, și mai aștept... Atunci i-am zărit că ies... Erau șase... Da' unu mare, înainte, ia așa, cucoane Grigoriță... (Și Vasile înjură și arată cu mîna, de la pămînt, mărimea lupului). Incep eu a scheuna; se opresc ei, miroasă vîntul, pe urmă pornesc spre mine cu cozile tîrîșiș pe omăt... Eu tac... Ei s-au apropiat. Atuncea am ridicat pușca și l-am însemnat pe cel dinainte, pe cel mare... (Aici Vasile înjură iar, de mamă, pe lupul cel mare din frunte). L-am însemnat, cucoane, și cînd am aprins, belciug s-a făcut pe omăt !... Și cînd a sărit al doilea peste istalalt, l-am luat și pe-acela la ochi, și cînd am slobozit l-am răsturnat curmeziș peste cel dintăi.

Cu altă înjurătură, pădurarul se opri, privi în urmă la cîni, după aceea își cercetă oțelele puștii.

— Da' ceilalți ? zise cuconu Grigoriță.

— Ceilalți s-au dus la mama dracului. Ce erau să mai aștepte ?...

Boierul zîmbea, mulțămîit. Scoase, mergînd, tutunul; dădu de o țigară pădurarului, își răsuci și el

una ; Vasile scăpără ; aprinseră ; și acuma mergeau tăcuți prin răcoarea pădurii, pe subt arcurile ramurilor, prin scăpătări de raze pe ici pe colo.

O veveriță se cățără pe trunchiul unui copac în calea lor. Ii privi o clipă cu ochișori negri, se dosi după o cracă, sări ca o minge castanie de păr, în alt copac, și se pierdu în frunziș. Boierul tresărise, cu mîna pe pușcă ; apoi se liniști, pe cînd Vasile zicea încet :

— Ia o biată dihanie mititică...

Așa merseră o vreme, într-o liniște deplină, prin mirosul umed al pădurii. Ciocănituri tocău în scoarța arborilor, strigăte melancolice veneau de departe și se stîngeau între frunzișurile neclintite.

Într-un tîrziu, pădurarul se opri.

— Iaca, pe ici, cucoane Grigoriță, zise el. S-o luăm așa, la dreapta, pe vâlcica asta. Să te ferești de crengi, că-i des al dracului ! În vale-i jilăveală mare ; nu-i departe pîraul ; acolo sînt urmele...

Se lăsară la dreapta, pe costișă lină, prin bungeturi care păreau ziduri nestrăbătute.

— Incet... vorbi Vasile. Și glasul lui dintrodată dobîndi un răsunset deosebit, care tremura ca o suflare de vînt pe vale.

Iar merseră o vreme, și iar se opriră. Cîinii trăgeau de lanțuguri, neliniștiți. Vasile se plecă asupra hleiului jilav.

— Iaca, se cunoaște, urmă proaspătă...

Cuconu Grigoriță se plecă și el, privind cu luare-aminte. Iși așeză după aceea torba în stînga, cuțitul de vînătoare în dreapta, își îndesă pălăria în cap și-și pregăti pușca.

— Hai, Osman ! vorbi pădurarul cătră cîni. Puneți botul... Hai și tu, Frișcă !... Ce ? nu simți putoarea caprei ?...

Copoi, eliberați, dintrodată porniră în lungul costisei și dispărură în tufe.

Vasile zise :

— De-acuma să ieșim la luminiș și să așteptăm... trebuie să le gonească... Capauca asta a mea, așa cum o vezi, le știe sama... Iți aduce, cucoane Grigoriță, capra la buza puștii...

Boierul tînăr era cam neliniștit. Răsufllă adînc de două ori și se luă după Vasile, cu pușca pregătită. În curgerea lină a văii, o poieniță se deschidea, dormind parcă într-o pulbere de lumină, într-o neclintită singurătate.

Pădurarul îndreptă capul. Boierul tresări. Un chefnit de cîne sunase de două ori în adîncimi, ca sub niște bolți nemărginite.

Cei doi oameni așteptară. Nu se auzea nici o chemare de pasere ; nici zbor de gîze măcar nu străbătea lumina. Bătaia copoilor începu iar, acu mai deasă, mai depărtată, la răstimpuri regulate. Pădurarul puse cornul la gură și chemă de două ori, — iar pădurea tresări pînă în depărtări, hăuind.

Dintrodată, cînd nici nu se așteptau, cînd stăteau numai cu urechile ațintite la bătaia răsunătoare a cînilor, — scurt, din tufe dese, cu foșnet iute, răsări o căprioară cenușie, pe picioarele-i subțiri și sprintene. Ca o săgeată trecu pe lîngă boier, la cinci pași.

Pădurarul tresări. Cuconu Grigoriță se smunci în sus ca trezit cu spaimă dintr-o visare ; puse pușca la ochi cu repeziciune, și slobozi două focuri unul după altul. Prin fumul risipit văzu căprioara în fuga-i de vînt în lungul poienii. Inghiți de două ori, frînse

pușca cu mînile tremurătoare, și o încărcă iar. Dar prin fumul care se trăgea lin la o parte, pădurarul sta cu arma la ochi.

— Trage! strigă cuconu Grigoriță.

Pușca lui Vasile bubui. Clocotul ei ajunse bubuiturile celor dintăi două împușcături. Sălbătăciunea, printre copaci, făcu o săritură, o zăriră amîndoi după aceea ca o nălucă printre trunchiurile cafenii și o pierdură din vedere.

Pădurarul începu să-și încarce pușca. Zise cu liniște :

— A fost prea departe...

Boierul era ațîțat și mînios :

— Cum dracu de a venit așa ? vorbi el pripit. Nici nu m-așteptam... Eu ascultam cîinii... Am tras prea repede... m-am grăbit...

— A fost fără știre... zise încet Vasile. Da' nu-i nimica... Trebuie să mîie cîinii într-acoace alta... Aici e hățașul lor...

Deodată tăcură, cu urechea ațintită. Cîinii veneau chefnind. Pădurarul puse iar cornul la gură.

— Cum dracu ? șopti cu ciudă boierul și-și privi de aproape pușca.

Tăcerea se întînse. Bătaia cînilor un răstimp lung nu se mai auzi. Iar printre tuie dese, prin luminișuri scurte, căprioara fugea alungată de spaimă, se depărta spre pîrau. O clipă se opri tremurînd, ca și cum ar fi fost înaintea unei prăpăstii. Apoi, încetinindu-și fuga, își făcu loc printre frunzișuri în albia apei. Cu cele două picioare de dinainte în unde, cu celelalte în iarba malului, stătu pe loc. Blănița cenușie îi lucea lin în umbră ; numai capul fin, cu urechile înălțate, cu ochii mari, sta într-un sul de raze. Ascultă puțin. Apoi își plecă botul și atinse de două ori apa de lîngă pi-

cioarele subțiri. Își ridică iar ochii. În undele limpezite, apoi, deodată căzu o picătură de sînge. Piciorul de dinainte, din stînga, se zgîrci ușurel și prinse a tremura. De la umăr, se prelingea sînge. Acuma picătură după picătură cădea mai des, tulburînd apa pîrăului. Căprioara își plecă domol capul, ca și cum voia să-și privească în oglinda aburită jumătatea de dinainte a trupului, în mișcare de oprire. Apoi avu parcă un gemăt ușurel și-și întoarse botișorul negru spre pata de sînge. Sta așa. Din cînd în cînd se pleca spre apă. Din cînd în cînd își tremura pielea cenușie. Iar departe, în urmă, vuia cornul, și stîns, slăbit, răzbătea chefnitul copoilor.

Se trase încet pe iarba malului, își trase și ochii în umbră. Lumina căzu numai asupra apei. Se lăsă pe covorul moale. Din vreme în vreme își întorcea capul spre rana care sîngera. Dar pe drumul pe care venise ea, deodată răzbătu un țap spăriat, cu cornițele înălțate. Lîngă ea, se opri, întinse capul, o mirosi. Căprioara mugii încet, abia auzit, parcă spunea ceva, și ridică botul uscat spre căprior. Cornul tresări în urmă prin bolți răsunătoare; țapul se scutură, sări sprinten peste pîrău și dispăru în desișuri. Ca și cum i-ar fi venit o înfiorare de spaimă și de putere, căprioara se ridică și intră iar în apă. Șchiopătînd ușor, numai în trei picioare, porni în copce scurte, domoale, în susul pîrăului. Mergea la deal și picături de sînge se tot prelingeau în lungul piciorului stîng și se înche-gau în șuvițe roșii. În juru-i copacii stăteau neclintii; tufe de ferigi, pe maluri, se plecau în trecerea ei și iar se îndreptau cumpănindu-se; o pitulice țirii ușurel un timp deasupra ei, apoi dispăru undeva.

Vremea trecea. O aburire de răcoare începu a lunea în răstimpuri. În poienițe, lumina se trăgea spre

vîrfurile copacilor ; cîte-un plop cu coajă cenușie abia își clătea rămurelele subțiri și-și tremura bănuții frunzelor, care luceau în două ape.

Căprioara suia pe pîrâu, la deal. La dreapta și la stînga malurile creșteau. Undele veneau mai repezi, murmurau printre pietre ascuțite, săreau fărîmîndu-se în bulgărași de argint. Ea schimba copitele negre ca abanosul de pe piatră pe piatră, și urca încet, pe cînd pe picior i se scurgea sînge cald.

Sus, pe pisc, se înălța în cer albastru bradul, vestitor al vînturilor. Mai jos, în jghiab pietros, într-o roată de mesteceni, se strîngea apa pîrăului într-o baltă limpede. Cădea tremurînd, lunecînd pe mușchi de stîncă, se alina, se împrăștia, se liniștea într-o lumină care răsărîngea cerul și pletele luminoase ale mestecenilor, — apoi iar strîngea șuvițe și ieșea lunecînd domol pe vale, cu murmur nesfîrșit.

Căprioara se opri între mesteceni, în iarbă naltă, într-o adiere de răcoare ce începea să alunge miresmele calde încă ale florilor sălbatice. Capu-i cu ochi negri dintrodată tresări în oglinda apei, la mal. Se lăsă jos, trudită, cu puteri puține. Sta mută cu privirile ațintite spre apă, în tăcerea măreață a codrului. Parcă asculta, parcă se gîndea, și din cînd în cînd era străbătută de un tremur care-i alerga pe sub piele.

Umbra creștea în juru-i. Lucirile de pe vîrfuri ale soarelui se șterseseră. Pădurea avea în răstimpuri înfiorări rare, după care urmau alinări, liniști ca din alte lumi. Și căprioara sta singură ; și sîngele i se scurgea în iarba moale a țărmlui. Își plecă o dată botul uscat spre luciul, apoi iar rămase neclătinată. Din nesfîrșite depărtări răzbăteau vibrațiile melancolice ale cornului, tot mai stîmpe ; bătaia copoilor amuțise ;

sara venea, și prin bradul de pe pisc trecu o oftare. În liniște, pe cerul întunecos din fundul apei, începu să tremure lacrima de aur a celei dintâi steluțe. Căprioara avea un muget abia auzit, și ochii îi luceau în cea din urmă lumină a malului. Așa sta singură și murea, sub pletele mestecenilor cu trunchiuri albe.

ÎNTR-O ZI DE PRIMĂVARĂ

Intr-un rînd, primăvara, ieşisem la sitari, prin împrejurimile Arămeştilor, în ţinutul Sucevei, şi căutam amănunţit, cu cînele, luceagurile umede din preajma satului. Văzduhul era încărcat de aburi ; de pe colnice vedeam zările cufundate în perdele nelămurite, într-o ceaţă pătrunsă de o slabă lumină, ca fumul cu răsfrîngerii de flacări al unui incendiu nevăzut.

Vîntul nu adia. Pretulindeni plutea neclintită mi-reasma proaspătă a pămîntului arat. Din cînd în cînd, la marginea unor desişuri, în plină lumină, se arăta o baltă limpede rămasă după topirea zăpezilor. O codobatură cu pene cenuşii sălta în zbor neliniştit, singuratică, spăriată de liniştea cuprinsului. Treceam încet călcînd pe ţărîna neagră ; în ochiul de apă neclintit se desluşea lămurit imaginea mea cu puşca pe braţul stîng, şi a cînelui care mergea înainte-mi, adulmecînd.

Cîte-un stol de nagîţi se ridica la depărtări mari dintr-un smîrc. Filfiiu rar cu aripele lor rotunde, ţipau jalnic un timp, apoi se pierdeau, şi iar umblam

singur o vreme prin pustiul și melancolia aceea de primăvară.

Intr-un târziu, în tufișuri înmugurite, cînele începu a fi neliniștit ; și deodată, la douăzeci de pași înainte-mi, pîlpîi sitarul prin rețeaua de crengi. — După bătaia puștii, întâia în ziua aceea, osteneala îmi trecu ca prin farmec. Incepui a umbla mai vioi, strecurîndu-mă printre tufari, lăsînd cu cizmele urme adînci în pămîntul îmbibat de mustul omătului. Cînele, un setter cuminte, roș, cu ochii blînzi, căuta cu vioiciune, și cînd da peste pîlcuri violete de toporași, întorcea spre mine capul și dădea din coadă, parcă le simțea și el mireasma dulce. Din vreme-n vreme, deodată, se lăsa pe brînci și, cu ochii ațintiți înainte, începea să se tîrască pe pîntece. Sitarul zvîcnea, cu gîtu-i gingaș întins, se zbătea în rețeaua de ramuri, apoi își lua zborul iute, drept.

Așa eram de înfierbîntat în urmărirea aceasta, încît abia hăt într-un târziu am băgat de samă nourii grabnici de ploaie care veneau dinspre asfințit. Soarele, în crucea amiezii, înfierbîntase tare văzduhul umed. Perdeaua întunecoasă venea spre el ca o amenințare. Simții și o adiere slabă de vînt, o filfiire care adormea și iar se deștepta. Cu multă părere de rău, bănuii o vîntoasă iute de început de aprilie, și m-am îndreptat spre satul revărsat pe o coastă de pîrâu, un sat întins, cu case rare, cu sălcii pe marginea drumului noroios, toate înfrunzite verde-gălbui. Prin ogrăzile pline de strujeni putrezi, zăream vite slabe, cu șoldurile dindărăt negre de murdăria iernii : stăteau triste, cu ochii mari deschiși în lumină. Copii în durligi se soreau pe prispe. Cîte-un gospodar trecea tăcut pe o hudiță, cu căciula pe ochi.

O bårdă bocănea rar și regulat undeva, în golul liniștii.

Cunoșteam pe județ, Dumitru Simion Gavril Nistor. Neamul lui, al Nistoreștilor, umplea un sfert din Arămești, și el era cel mai gospodar, cel mai cuprins dintre toți. Stătea la margine; avea și moară în înfundătura malului, și înaintea lăptocului apa pîrăului se oprea într-o baltă lină, în jurul căreia crescuseră sălcii nenumărate. Trunchiurile lor noduroase, cu ramuri ciudat crescute, își oglindeau formele fantastice în apa neagră a rîmnicului.

În lătratul somnoros al unui cîne, care zăpăia dar nu se clintea din culcușul lui de sub șopron, intrai pe poartă; și cum intrai, din înfundătura ei, moara deodată începu să vijîie. Pînă acolo n-o auzisem. Sub șandramaua neagră, îmi ieși înainte și gospodarul, om cărunt, cu obrazul blînd, cu privirea pătrunzătoare. Chiar atunci sălciiile, ca și cum ar fi fost vii, începură să se frămînte în toate chipurile; parcă-și făceau semne și voiau să pornească undeva. Crețuri neliniștite se fugăreau pe luciul bălții. Cu întunericul nourilor, venea grăbită furtuna primăverii.

— Vine repede, dar n-are să ție mult! zise Nistor, cu un zîmbet prietinos, pe care i-l cunoșteam. Pofțiți în moară; mai avem niște oaspeți de la comună: au venit cu încasările, pentru prestații.

În fumul ușor din moară, în vuietul moale și neîntrerupt al rîșniții și al undelor, lîngă focul de vreascuri, stăteau slujbașii fiscului, pe scăunașe, în jurul mesei scunde cu trei picioare. Ii cunoșteam din vedere: era casierul, om scund și bărbos, cu doi agenți, băieți tineri cărora abia le înfiera mustața. Întingeau mămăligă într-o strachină cu brînză frămîntată, și mestecau iute. La foc se frigeau pe căr-

buni cîtiva carași. Un vătăjel, c-o manta ferfenițită și cu un chipiu care nu mai avea nici o formă, încins c-un tesac cu teaca jupuită, aștepta liniștit la o parte, și molfăia în barba-i sălbătăcită un capăt de țigară.

Cînd intrai eu, cei trei funcționari tăcură.

Unul din băieți rămase cu îmbucătura în gură, oprită din mestecat, și mă privi țintă. Casierul se sculă și-mi întinse mîna.

— Ne cunoaștem din vedere! zise el vesel. Pofțiți la masă!

Cu gura plină, adăogi:

— Am venit cu încasările. Avem o mulțime de nacaz cu rămășițele din anul trecut!

Mă cercetă cu luare-aminte, și întinse un deget spre cele două paseri aninate în lațurile torbei:

— Frumoși sitari... zise el cu pătrundere.

Se uită și spre cîne:

— Vină-ncoace, cățelule! — și începu a se bate peste coapse cu dreapta. Frumos cățel!...

Apoi, mîngiindu-și mustățile negre, începu să mînce cu poftă. Iar vătăjelul, ca și cum s-ar fi deșteptat dintr-un somn, abia atunci se ridică în picioare, cu un umăr mai ridicat, și-mi făcu salutul militar, cu mîna dreaptă la cozoroc, cu palma întoarsă în afară.

Județul veni dintr-un colț c-un scăunaș și mi-l așeză lîngă foc.

— Pofțiți de ședeți oleacă. S-a găsi ș-o leacă de gustare, dacă doriți...

Îmi rezemai pușca de un stîlp, alături. Cînele mi se culcă la picioare. Nu-mi era foame. Priveam pe ușa deschisă a morii cum se învăluie afară cei dintâi stropi de ploaie.

În vuietul monoton, vătăjelul iar se cufundase în colțul lui, în umbră ; iar cei trei oameni înghițeau cu lăcomie, în jurul măsuței scunde. Nistor trecu în fund, spre lădoi, și răscoli cu lopățița făina care se strânsese într-o moviliță mare. Cercetă după aceea între degete pulberea mărunță care zvîcnea ușurel pe pisc.

Cu gura plină, casierul întrebă :

— Ei, și cum a fost cu omul cel de ieri ?...

Nistor își întoarse fața :

— Da, cu Dumitrache Lupu... Umbla așa, fugar, de trei zile....

Se opri puțin și mă privi. Eu nu știam despre ce-i vorba, și el voia să-mi dea o lămurire. Înțelegeam din privirea lui.

Întrebai : — Despre ce-i vorba ?

El zise liniștit :

— E vorba despre unul Dumitrache Lupu, care a tras cu pușca în socru-său... S-au luat de la casă... Bătrînul voia să-l deie afară cu tot cu nevastă și cu copii. Zicea că nu vrea să-l mai ție : să iasă ! Și să-ri-se cu ciomagul. S-au sfădit ei cît s-au sfădit, și bătrînul a ridicat bîta. Ista a pus mîna pe pușcă și a tras. L-a pălit pe moșneag în pîntece... Ș-apoi pînă-n sară a murit... Dumitrache Lupu a fugit... A umblat așa fugar trei zile... Am strîns eu oameni, am pus să-l caute... Nu l-au găsit... El cine știe pe unde umbla !... Da' ieri, așa, după asfințitul soarelui, numai ce-l văd că intră în moară... Eu așa stam, aici... Și el intră cu părul vilvoi, tot plin de glod... Spun drept că m-am spăriat întăi... Da' el se dă lîngă foc, colo, și face cătră mine :

— Bădiță Nistore, zice, am venit ! De-acu pune să mă lege...

Am chemat doi milițieni, l-am legat și l-am trimes la primărie...

Casierul, de la locul lui, ridică ochii spre mine și-și mîngîie mustățile. Apoi își coborî ochii spre peștii care sfîrșiau pe jaratic. Zise cătră băiatul din dreapta lui :

— Ia întinde mîna și dă peștele cela...

Se întoarse apoi spre județ :

— De-acu ocna pe viață e-a lui... Așa-i trebuie dacă trage cu pușca...

Nistor vorbi încet, întorcîndu-și ochii spre lădoiul cu făină :

— Era om gospodar. Ii rămîne nevasta cu trei copii... Cînd îl duceau, bocea muierea și se trăgea de cap, cu plodurile după dînsa...

— Da' el ? întrebă casierul.

— El nu zicea nimic. Numai ofta...

Urmă un răstimp de tăcere. Ploaia afară venea vijelioasă, purtată de învăluirile năvalnice ale vîntului ; duruitul ei creștea tot mai des pe acoperișul de șindrilă al morii. Casierul alegea cu luare-aminte oasele peștelui, întingea bucăți mari în sare, și le mistuia repede după aceea în barba-i deasă. Județul sta liniștit, străin parcă, în colțul lui, gîndindu-se la ceva.

Intr-o vreme, unul din agenți rămase cu privirile ațintite afară, și zise întorcînd puțin capul spre casier :

— Iacă-tă-o, iar vine...

Poarta de la ogradă se izbise. Afară, cînele începuse să latre sub șopron.

Casierul întinse gîtul și privi și el. Mormăi nemulțămît :

— Iar vine să facă gură ! Femeia asta-i bună de

bătut ! Ia vezi, Nistore, de ce vine să-mi bată iar capul ?

Morarul nu se urni de la locul lui. O femeie desculță venea prin mîzga lunecoasă a ogrăzii. Pe polcuța cafenie i se scurgeau șiroaie de apă ; fusta udă de stambă i se lipea de glezne la fiecare pas. Se opri în prag și-și dădu cu stînga la o parte de pe ochii mari, căprii, o șuviță umedă de păr. Strigă ascuțit, gîfîind :

— Iaca, mi s-a întors omul acasă ! L-am adus și pe dînsul. I-am spus că ați luat calul cu hăpca !... Cum așa, să luați munca omului ? Doar nu-i țara în pradă !...

— Taci, femeie ! zise casierul privind-o țintă, iar ai venit să țipi ? Du-te și-ți caută de treabă ! S-aducă barbatu-tău paralele și-i dau calul. Scurtă vorbă !

Ochii femeii se măriră. Iși dădu iar la o parte șuvița de pe ochi, se pregătea iar să strige cu mînie. Nistor se îndreptă spre ea cu blîndeță :

— Taci tu, Marandă. Iaca, vine barbatu-tău. A spune el ce are de spus...

— Bădiță Dumitrache ! strigă femeia cu privirea înflăcărată. Cum să vie așa, să ne ieie munca noastră ? Doar știu că n-am omorît pe nimeni... — Plătitele-ar Dumnezeu să le plătească ! — Se întoarse în loc și făcu semn de îndemnare cu capul : Da' vină mai repede, omule ! Vină mai repede. Ce umbli așa ! parcă ești împiedicat. Vină tu și întreabă. Ai fost acasă tu ? A vorbit cu tine ? că tu ești gospodarul ! Cu tine se înțelege lumea ! Au luat calul și s-au dus... Am crezut că nebunesc... Zice că vinde calul pentru opt franci și jumătate ! n-ar mai ajunge să deie Dumnezeu și Maica Domnului !...

— Ia taci, tu, măi femeie ! rosti de afară un glas

înăbușit. Și românul, bărbatul Marandei, intră cu opincile-i mari pline de apă și noroi, cu căciula plouată și cu bunda întoarsă pe dos, picurînd din mițe boabe mari de ploaie.

— Noroc bun! zise el uitîndu-se împrejur.

— Să deie Dumnezeu! răspuse județul.

Ceilalți tăcură. — Omul se întoarce spre mine, cu fața slăbită, cu ochii îngropați sub frunte.

— Nu-i acesta! zise femeia oțărîtă, împingîndu-l de la spate. Iaca, celalalt, cel bărbos! A venit și-a luat calul, zice că-l vinde... Și zice că de-acu, gata, s-a sfîrșit... De-acu am rămas fără cal...

— Am dat pe dînsul optzeci și cinci de franci și-o bucată... zise încet românul, întorcîndu-se spre cei trei funcționari.

— De ce nu ți-ai plătit datoria cătră comună? întrebă casierul ridicînd capul. Ha? De ce n-ai plătit-o? Vă duceți la crîșmă și beți, da' de plătit dările nu vă pricepeți...

— Ce crîșmă? vorbi omul privind într-o parte, spre vătăjel.

Casierul dădu din umeri și privi spre mine. Femeia prinse a se boci.

— Vai de viața noastră cea ticăloasă!...

— Ia taci, măi femeie! zise bărbatu-său întorcînd peste umăr capul spre ea. Femeia tăcu și-și potrive pe cap tulpanul cu amîndouă mîinile.

— Ce tot urlî atîta? urmă românul. După aceea se întoarce spre județ.

— Bădiță Nistore, ce să fac acu?...

— Dă, bre Toadere, eu știu? răspuse morarul. Dacă așa-i legea!

— Care lege? strigă femeia de la spatele bărbatului său. Care lege?

Casierul își înghiți îmbucătura, apoi zise liniștit :

— Adă datoria, opt franci cincizeci, și-ți dau animalul... L-am sefestrat pentru datorie. Așa scrie la carte...

Toader tăcu și mă privi, fără să mă vadă.

— Eu știu ce să fac ? zise el. De unde să iau parale ? Am dat pe dînsul optzeci și cinci de franci ș-o bucată...

Rămase un timp uitîndu-se în pămînt. Se întoarse încet apoi, cu fața neclintită, și ieși. În urma lui, în ogradă, femeia începu să se tînguie :

— Bată-te Dumnezeu să te bată ! Und' te duci ? Intoarce-te și cere să-ți deie calul ! Cum să ți-l iei cu hapca ? Ca hoții au venit și l-au luat ! Barbat ești tu, ori ce ?...

— Ce ? mormăi scurt omul. Și-ndată, după mormăitul lui, auzii strigătele de durere ale femeii.

— Nu da, Toadere ! Nu trage, că-mi rupi tulpanul, nu trage, că-mi smulgi părul ! Amărîta de mine ! Vai de sufletul meu !... Nu da ! nu da ! Vai de mine și de mine !...

Se auzeau izbituri în plin. Cînele, afară sub șopron, lătra. La picioare, lîngă mine, Stop ridică botul și începu să mormăie. Poarta se izbi. Glasul femeii se depărtă.

În moară iar se făcu tăcere. Cei doi băieți se sculară de la locurile lor o clipă și-și făcură cruce : isprăviseră mîncarea. Casierul își mîngîia mustățile, privind oasele subțiri de caras dinainte-i, apoi scoase tabacherea și se puse să-și răsucească o țigară.

Vîntul contenise scurt. Stătuse și ploaia. Și în soarele fierbinte și orbitor se ridicau aburi, care treceau încet pe dinaintea ușii. Apa morii murmură surd afară, grămădindu-se la spetezele roții din lăptoc.

Nu vorbea nimeni. Așa stăturăm multă vreme. Casierul își isprăvise țigara, și acum își răsucea alta.

Mă pregăteam să plec. Mă sculasem și-mi luasem pușca. Nistor județul se îndreptă spre mine. Vătăjelul, urnindu-se din colțul lui, privea lung la mîncarea rămasă pe măsuța de lîngă foc.

Chiar atunci se auzi iar poarta ; pași se apropiară. Toader intră, cu ochii ațintiți înaintea, spre umbra din fundul morii.

— Ce-i ? întrebă casierul, ridicînd barba.

Omul răspunse îndesat :

— Apoi, să-mi dai calul.

— Ai adus paralele ?

Romînul puse mîna la brîu și scoase punga de piele. Se uită la dînsa ; trase și o deschise.

Întrebă fără să ridice ochii :

— Cît am să-ți dau ?

— Nu ți-am spus ? Opt lei, cincizeci...

Încet, Toader apucă punga de fund și o întoarse în palma stîngă. Strînse palma. Cu dreapta își scoase căciula, o puse pe pămînt, la picioare, făcu un pas și plecîndu-se, începu să așeze pe marginea măsuței francii unul lîngă altul.

— Mai trebuie cincizeci de bani, zise casierul.

Omul vîrî degetul arătător în fundul pungii. Sco-ciorî, și scoase și banul cel din urmă, mic și luciu. Morarul făcuse doi pași și privea, întinzînd gîtul pe deasupra bărbosului. Vătăjelul se apropie și lepădă o condică verde. Unul dintre agenți o apucă, o deschise și rupse chitanța. Romînul o primi pe vîrfurile palmei, ca pe o anafură, o privi pe față și pe dos și o vîrî în pungă, în locul banilor.

— Apoi să-mi dai calul, zise el iar, ridicîndu-și cușma.

— Du-te și ți-l ia, răspunse casierul. E-n ocol la Nistor. Dar muierea de ce ți-ai bătut-o?...

Fără să răspundă, românul se întoarse, mă privi o clipă cu ochii lui întunecoși, după aceea ieși, cu bunda-i întoarsă pe dos și cu căciula-i buhoasă.

Ieșii și eu în urma lui. Cum dădeam în câmp pe malul pârăului, mă uitai o dată în urmă, și-l zării pe ulița îngustă, ducîndu-și de căpăstru căluțul roib, care venea după el cu capul plecat. — Prin lumina strălucită a primăverii apoi, printre arături proaspete, mă îndreptai înspre huceagurile înverzite care răsuflau aburi ușori spre cerul limpede.

FÎNTÎNA HAZULUI

In fierberea iarmarocului celui mare din târgul Romanului, a doua zi de Probajeni, Dumitrache Hazu și-a vîndut în scurt juncanii. A bătut palma cu un român pletos de pe la Dămieniști, au cîstit o garafă de vin, ș-acu, așa, pe la o amiază, se pregătea să pornească acasă. Cum s-a făcut, cum s-a dres, — și-a găsit degrabă un tovarăș la carul lui rămas fără trăgători. Un român «din ceea parte a Moldovei», din ținutul Neamțului ca și dînsul, târguise niște boi mari albi, cu coarneau lucii și frumos aduse. Din cîteva cuvinte s-au înțeles : satele alătura ; unul are car, altul are boi, pornesc tovarășie la drum ; își mai țin de urît și cu vorba ; și la Tupilați, după ce-or trece apa, s-or opri acolo la crîșmă, ș-or cînsti un pahar dulce, pentru tovarășie și pentru prietinie.

— Am luat pe juncani trei sute fără doi lei, zise Dumitrache Hazu, cu un zîmbet blajin pe obrazul din proaspăt ras. Am de unde da o cinste... Acasă mai am doi boi mîndri ca ș-ai dumnitale...

— Apoi oamenii cumsecade îndată se înțeleg, răspunse Ion Băieșu, celălalt gospodar, un român în-

desat și vîrtos, cu mustața ca pana corbului, cu ochii verzi, iuți la privire.

Dumitrache Hazu își cercetă în car sumanul și traista, după aceea se îndreptă, nalt, și-și pipăi în chimir punga plină de parale: două hîrtii de cîte douăzeci și celelalte carboave.

— Apoi de-acu mergem, zise el.

Ion Băieșu, vorbind cu boii lui, chemîndu-i pe nume: Duman și Joian, îi puse la jug; după aceea îi apucă de funie și prinse a trece prin mulțimea deasă de oameni care se țesea de colo pînă colo, prin fierbințeala cea mare a soarelui, cu larmă nedeslucită de glasuri. Săteni cu fețele liniștite, cu muierile și cu copiii după dinșii, se purtau încet spre *comedii*, unde urlau paiate peștrițe, ridicate pe podiște de lemn, deasupra mulțimii care se grămădea în jurule cu gurile căscate. Negustori cu ochii mici și ascuțiți vorbeau aspru, din gîtlej, cu palmele întoarse în laturi, de o parte și de alta a bărbilor. Cîte-un țigan uscat, cu ilic peticit, cu căciula jerpelită în cap, se strecura prin norod, pîndind în toate părțile cu ochii ca două picături de catran. Se uită și Dumitrache Hazu la unul, lung și adus de spate ca o cobîlă, cu obrazul negru și uscat ca o coarnă, cu privirile age-re și cu nasul coroiat. Iși aduse aminte că l-a mai zărit la vînzarea juncanilor, apoi îl pierdu din vedere, pe cînd Băieșu, întorcîndu-se din cînd în cînd cu iușca, își mîna și-și îndemna cu glas blînd boii albi.

Așa ieșiră domol din tîrg; îngrămădirea de case rămase în urmă; și deodată cîmpia Moldovei cu miriștile lungi, cu lanurile de păpușoi, cu fînețele neclintite sub lumina orbitoare, se desfăcu în toate părțile, pînă la dealurile depărtate care sprijineau cerul

alburiu de secetă. Nu se simțea nici cea mai mică filfiire de vînt ; un miros cald de fînețe plutea în lumina lui august. În depărtări se zăreau sate ca într-o pulbere mișcătoare ; un acoperiș de biserică lucea ca o oglindă, ori ca o apă ; în întinderi, pe lângă crînguri, cositori răzbăteau înmlădiindu-se prin valurile ierbii, și coasa suna ascuțit și ritmic ; pe drumul lung, plin de pulbere, cine știe unde înainte, cîțiva oameni însemnară pete negre, apoi se ștorseră, mistuiți de lumină, în depărtare. Carul mergea lin prin singurătatea aceea a drumului mare ; boii își cumpăneau la dreapta și la stînga capetele, neînterupt, pas cu pas ; gospodarii ședeau pe draghinile căruței. Dumitrache Hazu pe dreapta și Băieșu pe stînga : priveau întinderile și schimbau din vreme în vreme cuvinte puține.

Hazu întrebă într-un timp, întorcîndu-și ochii câprii de pe fînețe spre tovarăș :

— Nu te-am întreat. Ai copii ?

— Am, răspunse Ion Băieșu, ridicîndu-și de pe frunte pălăria lată-n bouri. Am trei : doi băieți și o fată... Pe cel mai măruț a venit *profesărul* și mi l-a luat la școală...

— Iaca, eu n-am, zise Dumitrache dînd din cap, c-o ușoară mîhnire în priviri. Am avut și eu trei, și-au murit, acu doi ani, de gît... Pe tustrei i-am pus într-o săptămîină în pămînt... Și-acu am rămas singur cu nevasta...

Tăcură un timp. Amîndoi priveau înainte printre coarneau lucitoare ale boilor.

Dumitrache Hazu își întoarse iar obrazul blajin :

— Tot zice *fumeia* : Iaca, n-am avut noroc de băieți, zice. Cînd am scăpat de griji cu ei, s-au dus... Și, cînd își aduce aminte, prinde a bocii...

Ion Băieșu grăi încet :

— Ce să faci ? parcă te poți pune împotriva ? Dacă așa a fost voia lui Dumnezeu, s-a mîntuit...

— Și eu tot așa spun, zise Hazu. Parcă ce poți face împotriva lui ? Și la carte scrie că nu se mișcă un fir de păr fără știrea lui... Da' muierea parcă vrea să știe ? Am avut mult nacaz cu dînsa...

Parcă mie mi-a fost ușor ? urmă el după o clipă. Nici mie nu mi-a fost ușor. Și nici acu nu mi-i ușor, cînd văd casa pustie. Da' ce pot să fac ? Ce pot să zic ? Mă gîndesc și eu că nu pot face nimic, nici nu pot zice nimic. Mai bine tac...

Băieșu privea înainte-i, în lungul cîmpiei.

— Te-am văzut că le-ai cumpărat covrigi, vorbi iar Dumitrache Hazu. Așa le cumpăram și eu, cînd mă duceam la tîrg...

Tăcură ; și caru-i duse așa o vreme prin singurătatea locurilor. Moldova sticlea orbitor acuma, printre zăvoaiele ei, parcă fierbea în lumina și în căldura verii, departe, în stînga drumului mare.

Băieșu plesni din bici pe deasupra boilor și zise :

— Ai luat preț bun pe juncani... Iaca, și eu am dat o mulțime de bani pe boi... Și acu trebuie să închipuiesc și niște parale pentru suhat...

— Da, răspunse Dumitrache, suhatu-i scump ; iarbă nu lipsește, a dat Dumnezeu, dar dacă-i a boierului, ce poți face ? Dai cît cere. De aceea m-am gîndit și eu să vînd juncanii. O păreche de boi mi-i destul...

— Apoi da, o păreche de boi buni e destul...

Un răstimp de liniște.

— Mai am și eu o leacă de parale, zise iar Hazu, mai pun ce-am luat acu ș-am să încep o căsuță nouă, șindilită... Casa bătrînească e prea veche... Ca lucru

vechi, nu mai ține mult... Cum ajung acasă, de mîne încep a căra birne...

— Așa-i, rosti încet Băieșu, îți trebuie lemn din vreme...

Stăteau amîndoi așa, pe draghini, cu fețele umbrite de pălăriile late și tari de pîslă. Din cînd în cînd, caru-i sălta prin bolovanii răzleți ai drumului. Tăceau acuma și se gîndeau la căsuțele lor din satele de dincolo de baltă. Obrazul ars de soare al lui Hazu avea o lumină ușoară de mîhnire, care parcă izvora din ochii lui căpriei. Trupu-i nalt ședea încovoiat asupra chimirului lat de piele roșcată lustruită, în care bătaia razelor trezea scînteieri.

Drumul drept dintrodată începu să se încovoiaie lung și trăgănat într-o vale. În fund, o fîntînă își înălța de la marginea păpușoaielor cumpăna neagră, singuratică. Lîngă ghizdele, adăpătoare pentru vite, — ș-alături o răchită deasă, care răsfirea ramuri neclintite în jos.

Amîndoi oamenii priveau într-acolo.

— Acolo ne oprim și adăpăm boii, zise Băieșu. Nu mai avem mult pînă la pod, la Tupilați...

— Valeu, valeu!... ia stați oleacă, oameni buni...

Oamenii întoarseră capetele. Pe cărarea din marginea șoselei se ridică un țigan cărunț, cu obrazul pămîntiu și zbîrcit. Mustața aspră îi era împărțită în două sub nas printr-o ruptură în buza de sus, care-i arăta dinții lungi, albi. Sta încovoiat, în surtucu-i peticit, desculț, cu izmene albe, cu mînile strînse sub brîul roș.

Incepu să scîncească răgușit, stîns :

— Faceți-vă o pomană, oameni buni... M-a apucat vătămătura... Și mă ține, mă arde, nici nu mai

pot merge... Să mă duceți macar pînă la pod la Tupilați...

— Bine, măi țigane, vorbi Băieșu. Suje în car. Este loc și pentru tine. Ahoo !...

Sări de pe draghină și se alătură prin stînga de boi. Carul se opri. Incovoiat din mijloc, țiganul făcea pași rari, cu picioarele desculțe, prin pulberea drumului. Gemea înăbușit, cu ochii încrețiți. Dumitrache Hazu întinse mîinile și-i ajută să se urce. Il privi cu luare-aminte și-l întrebă :

— De mult te-a apucat ?

— Dă vr'un ceas... gemu țiganul, grămădindu-se pe scînduri, cu genunchii la gură. Aoleu ! tare mă arde !...

— Și de unde ești ?

— Dă la Ciohorani... mormăi omul, ghemuit.

Carul porni. Băieșu pășea pe lîngă boi. Hazu se așezase iar pe draghină. Din cînd în cînd țiganul gemea, și el întorcea capul și cobora ochii spre el.

— La Tupilați să bei niște rachiu cu piper, zise el ; poate te-a mai slăbi...

Țiganul deschise ochii mari, negri, și-și întinse gîtul o clipă afară din car, apoi iar se ghemui la locul lui.

La fîntînă, Ion Băieșu opri boii :

— Aho, aho, băieți, zise el domol. Ia să vă dau o leacă de apă...

Iși dădu pălăria pe ceafă și scoase răsteul. Jugul căzu. Romînul apucă funia. Cumpăna stătea neclintită, naltă, în albastrul șters al cerului. Printre ramurile răchiții bătrîne pîlpîi o turturică vînată, apoi se zvîrli, în zboru-i iute, zvîcnit, peste fînețe tăcute. Frunzișurile se clătiră o clipă, după aceea căzură iar în neclintirea lor.

În clipa aceea, din păpușoaiie, săltară trei oameni, trei țigani. Pe cel care venea întâi, cu dreapta întinsă țapăn în jos, cu cuțitul lângă coapsă, nalt, uscat, cu ochi și cu plisc de pasere răpitoare, Dumitrache Hazu îl cunoscuse numaidecît; îl văzuse de două ori în îmbulzeala iarmarocului de la Roman. Înțelegerea primejdiei deodată îl fulgeră prin toată ființa. Se îndreptă scurt în car, nalt și vînjos, și puse mîna pe cuțitul din chimir. O clipă, zări pe Ion Băieșu încremenit, cu boii de funie; își simți brațul drept prins ca-n clește: bolnavul din car zvițnise năprasnic asupra-i. Simți o lovitură tare și o săgeată, în deșert, în stînga. Țiganul se înalță, el căzu. Văzu a doua oară scînteierea cuțitului.

Răcni lung, cu glas chinuit:

— Nu mă omoriți, oameni buni! Vă dau paralele, numai nu mă omoriți!...

Țiganul nalt, cu nasul coroiat, se avîntase ușor în car. Dumitrache Hazu cercă să se scoale. Simți că cineva îi smulge punga din chimir. Pieptul îi pîrîi. Sîngele îi năvăli în ochi. Simți a doua săgeată în deșert. Porni a geme lung, fioros.

Țiganii ceilalți doi se prăbușiră cu cuțitele asupra lui Ion Băieșu. Omul lăasă funia boilor. Cuțit n-avea. Numai un răstean ținea în mîna stîngă. Zvirli și răsteanul și-și cuprinse cu dreapta pălăria lată. Se trase înapoi. Incepu să urle prelung:

— Săriți! Hoții! Ne omoară hoții!...

Glasul lui răgușit, izbucnit din cumplită spaimă, se risipea în întinderile fînețelor, în cuprinsurile tăcute. Țiganii se zviriliră, dintr-un salt, asupra-i cu cuțitele. Băieșu se trase pe lângă boi, ridică pălăria, simți arsura unei tăieturi în brațul stîng. Răcînd, se trăgea iute spre fîntînă, căuta un loc de scăpare,

căuta un par, căuta o piatră ; își purta trupul scund cu mișcări iuți ; ochii lui verzi se deschideau mari, îngroziți, pe fața albă ca varul, pe care lucea o pînză de sudoare.

Striga greu :

— Săriți !...

Și glasu-i deștepta tăcerile.

În car, românul celălalt se zvîrcolea și gemea sub frămîntările țiganilor. Băieșu simți a doua arsură de cuțit. De pe brațul stîng, în lungul degetelor, curgea sînge fierbinte. Tălharii se încordau, veneau plecați pe furiș spre el, căutau să-l izbească odată din două părți. Dintre ei patru, nimenea nu rostise nici un cuvînt. Tăcuți, încruntați, negri, se năpusteau cu cuțitele.

Intr-o mișcare de fulger, omul puse mîna pe ghizdelele fîntîinii ; se încordă, odată cu alt răcnet al disperării ; scîndura groasă pîrii ascuțit, plesni, se desprinse ; Băieșu o trase spre el, o ridică în stînga ; dară înainte de a o repezi, țiganii se traseră sprinteni îndărăt. Însă iar se năpustiră, cu umărul stîng înainte, cu un braț în apărare, cu dreapta încovoiată pe dedesubt, țînînd fierurile lucii.

Dar strigătele de groază deșteptaseră undeva, într-o cotitură a văii, în fînețe, în locuri nevăzute, pe cîțiva oameni. Aproape, deasupra vâlceleii și deasupra fîntîinii, țărani cu coasele, fără pălării, fără briie, cu cămășile filfiind, așa cum îi apucase vremea, se arătară. Veneau opt ; unul după altul se arătară cu părul vîlvoi ; răcneau, se îndemneau, se lăsau în goană spre fîntînă, cu coasele înălțate.

Dumitrache Hazu, prăbușit din car, zăcea lîngă roate ; Băieșu, cu stînga șuroind de sînge, se apropie de el ; cei patru țigani se mistuiră într-o clipă

în păpușoaie. Dar cositorii îi vedeau de pretutindeni, le zăreau capetele, vedeau învăluirile porumbiștei, se chemau cu glasuri aspre, și-i țărceau risipindu-se, dîndu-le ocol.

Băieșu cuprinse de subt umeri pe Hazu și-l trase la umbră, sub răchită. Cămașa, în dreptul coastelor din stînga, era numai sînge, năvălit din răni. Romînul abia sufla, cu ochii deschiși mari, cu fața dintrodată întristată, subt umbra pe care o cernea frunzișul verde cenușiu al copacului. În liniștea și-n căldura zilei, glasurile întăritate ale cositorilor se auzeau depărtate, chemîndu-se. Boii, lîngă adăpătoare, stăteau acuma neclintiți și priveau cu ochii mari și umezi spre cei doi oameni.

Băieșu se alătură de ghizdele, scoase de două ori ciutura plină și o vărsă în jghiab, pentru boi. O scoase și a treia oară, își clăti de sînge și-și răcori mîna stîngă; trase din brîu năframa de pînză subțire, o muie în apă și apoi se întoarse la Dumitrache Hazu.

Omul sta pe spate, cu umbra de mîhnire pe față. Băieșu îi întinse spre frunte năframa udă. Hazu clătină din cap; nu-i trebuia. Și rămase cu ochii deschiși, privind la tovarășul de drum. Buzele i se mișcară.

Băieșu întrebă încet :

— Vrei să-mi spui ceva ?

Rănitul făcu semn din ochi, de sus în jos, și îndată șopti :

— Eu de-acu mor. Să mă duci acasă și să spui nevastei cum a fost...

După vorbele acestea, muri. Fața-i rămase neclintită, în umbra plină de mîhnire a frunzișului de răchită. Băieșu îl privi un răstimp, apoi își șterse de

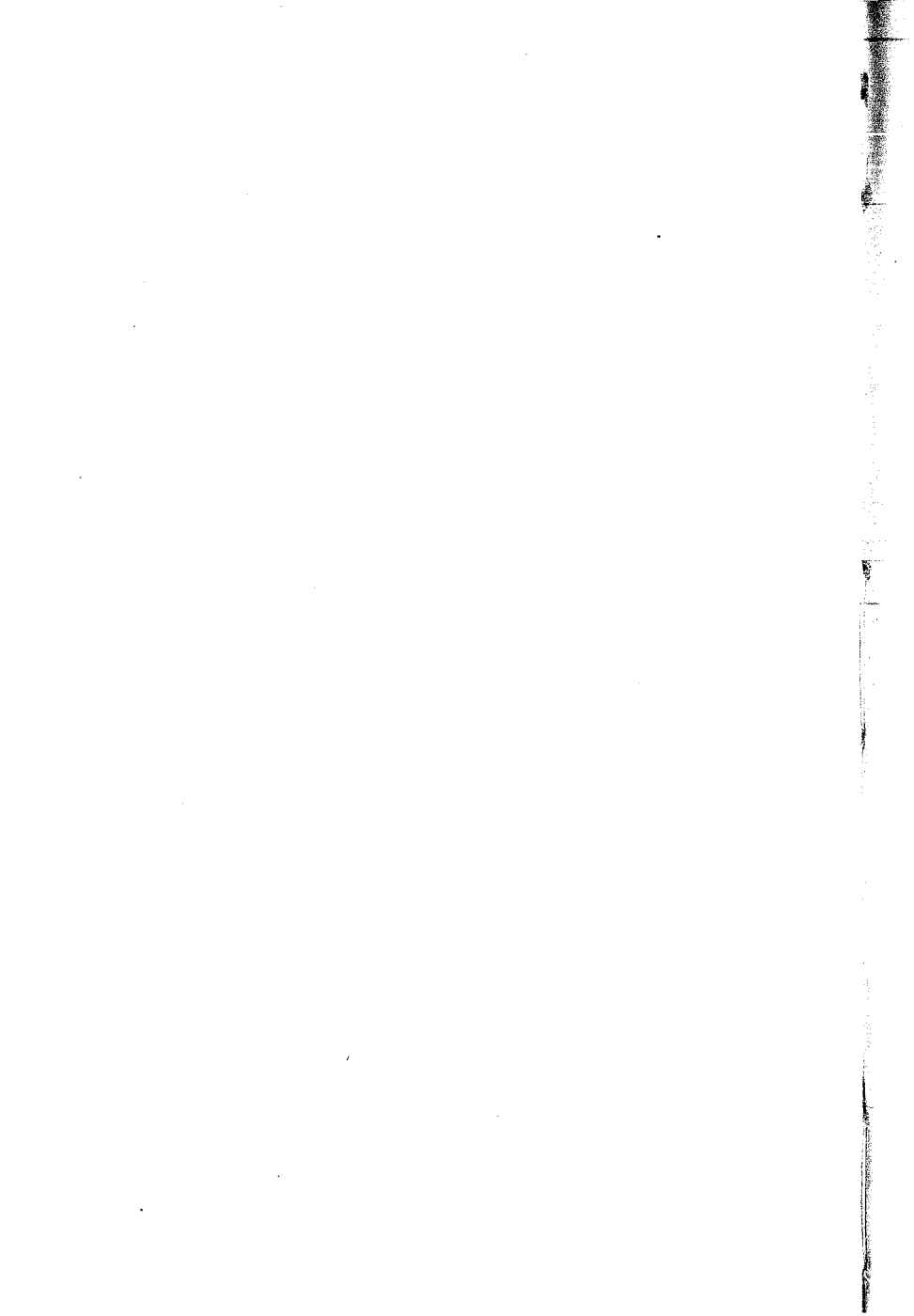
iarbă mîna stîngă iar umplută de sînge. Intinse degetele și coborî pleoapele mortului. Oftă, parcă se deștepta din gînduri, și se sculă în picioare.

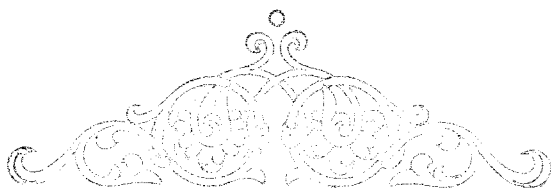
Larma de glasuri creștea, venea ca un vîrtej din porumbiște. Sfărîmînd strujenii, gîfîind, plini de sudoare, cu cuțitele în mîna, cu ochii crunți, cei patru țigani deodată izbucniră din desiş, strînși alături, încolțiți de toate părțile de romîinii care săltau în juru-le și-i ajungeau.

— Is de la Ciohorăni! strigă cineva. Ii cunosc. Cel lung a fost și la ocnă!...

Țiganiii voiau să se năpustească peste mort, pe lîngă răchită, spre huceagurile apropiate ale Moldovei. Dar din toate părțile deodată, scurt, izvorîră oamenii întinzînd cu brațe tari toporiștele; coasele încovoiate fulgerară în lumină, se atinseră, se opriră cu sunete domoale, în jurul capetelor fugarilor. Ghemuiți unul în altul, țiganiii încremeniseră ca niște stane de piatră între ascuțișuri. Iși zbăteau piepturile în gîfîiri gemute și, cu capetele în piept, între fierurile împreunate, își rostogoleau ochii, cu albul ca de lapte, privind pe lîngă umere în jur, ca niște fiare.

Mortul se odihnea în liniștea lui, care parcă se cernea din cerul singuratic.

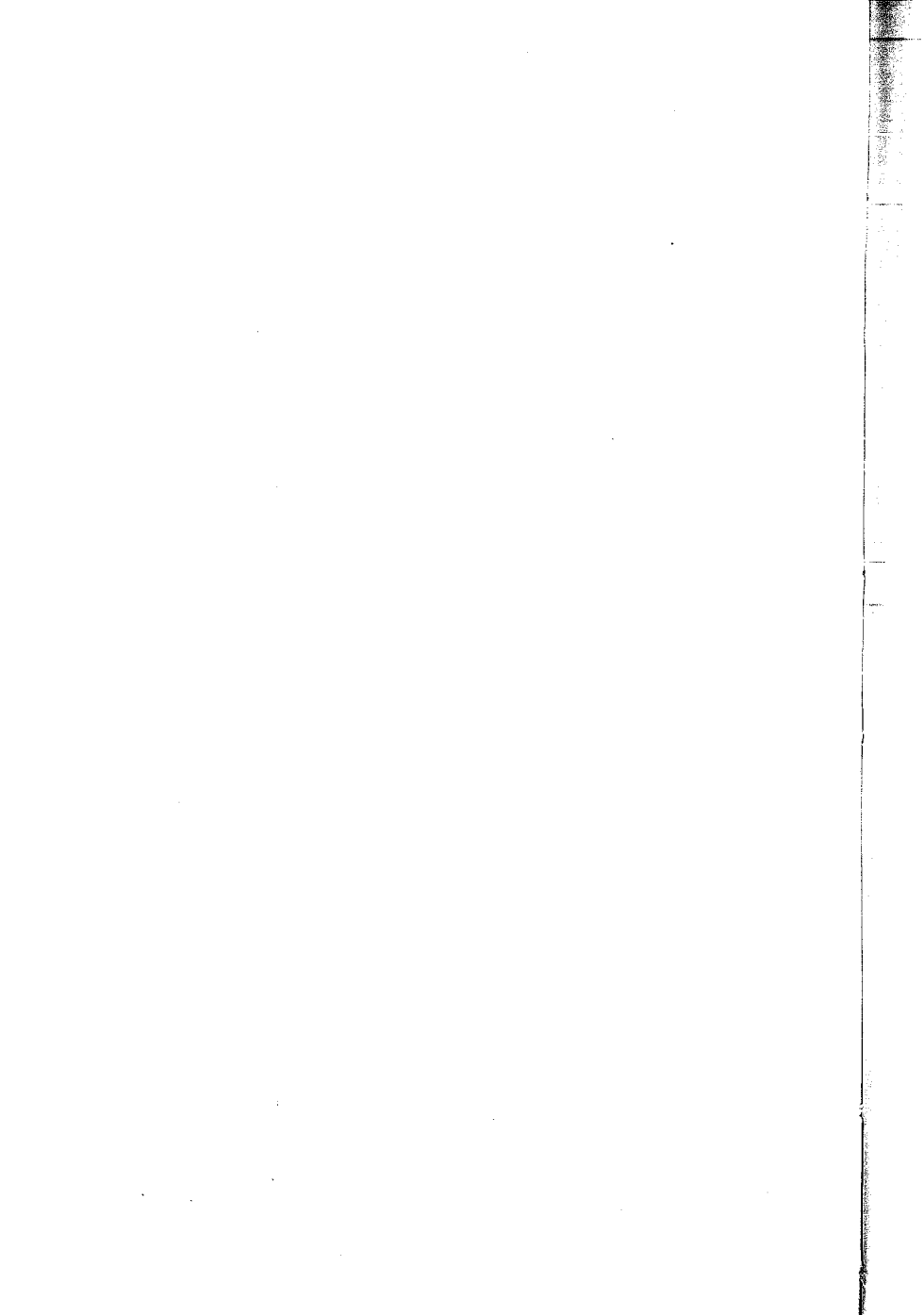

INSEMNAŢIILE
LUI NECULAI MANEA

1908

INSEMNAȚIILE EDITORULUI

Manuscrisul profesorului Manea are 92 pp. și formează un caiet în 4°, cu foile îngălbenite puțin de vechime. Scrisoarea e neregulată și repede: am avut oarecare greutate la descifrare; cerneala întrebuințată e de mai multe culori. Printre rînduri sînt adaosuri cu creionul, ceea ce dovedește că Manea a mai citit ce a scris, — lucru pe care ni-l putem închipui și fără acele adaosuri cu creionul. Ștersături și îndreptări n-am găsit. Asta, pe cît înțeleg, n-are nevoie de vreo interpretare.

Putem să adăogim, pentru știința cîtorva curioși, că manuscrisul face parte din biblioteca noastră particulară.

Am dat la lumină aceste puține însemnări socotind că facem un bine: s-ar putea spune că ele sporesc cu o pagină istoria suferinții omenesci. Pentru o înțelegere mai deplină a lor am adăos puține lucruri neînsemnate și am făcut o împărțire pe capitole. Pentru aceeași înțelegere deplină, am lăsat la o parte cîteva pasagii fără importanță. Trebuie să spunem că am stabilit punctuația care în manuscris era cu totul neglijată, și că am schimbat și ortografia. Prin această din urmă îmbunătățire nu știu dacă aducem un real serviciu, adăogind încă o ortografie, după cum fiecă scriitor adăoge una: căci, avînd așa de multe, literatura noastră totuși n-are nici una.

Cum am spus mai sus, avem credință că facem un bine, dar ne grăbim să mărturisim că poate ne înșelăm. Aceste însemnări vor fi judecate din multe puncte de vedere, pentru că avem foarte mulți oameni care știu să fie cu vrednicie pînă în mîna: și mulți vor zice că Neculai Manea n-a făcut bine

că și-a scris în acest chip unele întâmplări din viața lui. Neculai Manea n-ar putea nici într-un caz să le răspundă, pentru că pe dînsul nu-l mai mișcă nimicurile din valea aceasta a plîngerii.

Unele întâmplări ne-ar privi pe noi pînă la un punct.

Se va găsi cineva să spuie că o viață a unui umilit profesor de provincie n-are nici o însemnătate, ca și toate viețile obscure și mici ale celor mulți. Ne pare rău că viața nu e plină numai de grozavele fapte diverse ale gazetelor noastre; și se poate întâmpla să aibă și în literatură, ca și în viață, însemnătatea ei lumea cea mărunță, care, ca un fluviu, își duce durerile spre mări necunoscute.

Pornind de aici, alții ar trece peste fapte neînsemnate și s-ar opri la un titlu neînsemnat. De ce *Insemnări*? și de ce *Neculai Manea*? Dar cu aceeași adîncă mirare, pe care cu nici un preț nu putem să o stăpînim, am întreba și noi de ce *Ion*? și de ce *Popescu*? dacă s-ar întâmpla ca acest publicist contemporan cu noi să ridice în numele criticii științifice această importantă chestiune literară.

Negreșit că ar mai cădea în sarcina autorului, care nu mai este printre cei vii, precum și a noastră, care dăm la lumină un manuscris, și importanța chestiune a *egalității* scrierii. Aceste însemnări poate n-au un început după toate regulile consacrate și veșnice; n-au un fir roș al intrigii de la un capăt la altul, un punct culminant, — o gradație savantă la sfîrșit. Manea însă și-a scris viața, n-a scris un roman; și viața, în general, nu se desfășoară după regulile consacrate ale genului care poartă numele *roman*.

Dar iată că vine unul și întreabă cu oarecare indignare de ce Manea vorbește despre beție și despre adulter în însemnările sale. Beția și adulterul sînt cangrenele societății noastre, pe care cu orice preț trebuie s-o moralizăm. Acest campion al moralei s-ar putea să fie domnul X, sau Y, după cîte am auzit. Nu-i rog decît să stîrpească în cel mai scurt timp aceste vișii rușinoase, și atunci oameni ca Manea n-ar mai putea să-i supere vorbind despre ele. Tot așa noi îi asigurăm că sorbim cu ușurință marea, dacă domniile lor opresc toate apele care curg într-însa.

Unii cercetători, partizani ai celei mai mari obiectivități, ar dori apoi să se lumineze asupra unor și mai importante chestii literare. Ne grăbim deci să le spunem că atunci cînd transcriem

Insemnările, vremea era geroasă și destul de liniștită, în casă era cald, și copiii noștri se găseau într-o sănătate înfloritoare.

Ar zice unii, înșfîrșit, că n-am făcut bine c-am dat la lumină o scriere în care nu tresare puterea moralei în curs, pe care toți o chiamă din toate părțile, ca și cum n-ar avea ființă între noi. Dar o chestie literară socotim că e o chestie literară; și morala nu privește literatura, ci numai pe cel care o caută. Și afară de aceasta, dacă cineva ridică glasul, nu e nevoie de noi; vor sări zece care vor spune contrarul; cel dintâi va spune tot ce s-a mai spus, și ceilalți îl vor întîmpina cu arme egale. Vor învia din liniștea cărților nenumărate citații, și citații de citații.

În legătură cu acest punct, rugăm și noi să fim iertați că în aceste mici însemnări n-am pus la bir bucăți de versuri și proză din limbile vii și moarte, și mai ales că nu isprăvim cu o vorbă de spirit a cuiva, sau cu un vers latinesc bine ales. La urma urmei n-am voit să arătăm ce spun alții, spre a părea că spunem și noi ceva; și poate pentru asta ar trebui să ne fie recunoscători cetitorii.

M. S.

25 august 1892.

I

Insfîrșit o să plec din București. Asta-i cea dintâi mulțămire pe care o simt de cînd m-au învăluit amărăciunile din urmă. Gîndul de a fugi, întăi mi-a trecut prin minte ca un fulger îndepărtat : nu socoteam că se va îndeplini ; și nici n-aveam de gînd să mă mișc, să lucrez, ca să scap de aici. Ca întotdeauna, m-am gîndit că s-ar putea, și am visat, cum ar visa cineva la o călătorie spre piramidele Egiptului, am visat la un colț de țară, la o căsuță albă și liniștită, la lucruri puține și dragi, la o viață de sihastriu, mică și senină, cum se cuvine unui om care a îndurat atîtea nenorociri. Dar după unda aceasta de păreri am simțit că iar mă împresură golul. Icoanele sihăstriei s-au șters ; în schimb, a intrat în mine puternic un gînd : să-mi cer mutarea și să mijlocesc prin toate cunoștințele mele să mă duc într-un orașel moldovenesc, la un gimnaziu. Cînd am făcut cel întăi pas, am înțeles ce însemnează a te mișca. Am înțeles cît e de ușor să mă duc din București. Care dintre colegii mei, profesori din provincie, n-ar face schimbul acesta ? Și astfel din adierile, din părerile

începutului, m-am trezit acuma cu desăvîrșirea unui plan, lucru pentru care ajunseseam să desnădăjduiesc.

Citeodată stau și mă gîndesc că viața mea este cu totul deosebită. Poate mă înșel : de obicei fiecare are gîndul acesta. N-o spun însă în gura mare, nici nu-mi voi răspîndi prin gazete aceste puține gînduri scrise ; nu mă voi încredința decît pe mine despre ciudățenia vieții mele. Pentru aceasta, la urma urmei, nu-i nevoie de nici o osteneală.

Stau și mă gîndesc la cîte am pătimit pînă ce am ajuns să mînînc o bucățică de pîne. Tata și mama sînt niște bieți săteni săraci, abia au avut cu ce să-mi cumpere, la începutul începutului, cele cîteva cărțuții subțiri și umilite pe care am început a sloveni și a ceti. Pe urmă nu erau bucuroși să mă vadă trecînd la învățătură mai depărtată : se temeau, cu drept cuvînt, să nu iau bucățica de malai din gura celorlalte *ploduri*, care rămîneau acasă, pe cuptor. Învățătorul, *domnu* Neculau, săracul, le-a bătut multă vreme capul. Bătrînul își tot răsfirea barba și se făcea că nu înțelege ; mama își trăsese tulpanul peste gură și n-ar fi spus o vorbă înaintea tatii, s-o tai. — Băietu are talent, zicea a zecea oară *domnu* Neculau, scărpinîndu-se cu obidă în cap ; lasă-l, moș Irimie, să meargă mai departe, să-și facă un viitor... — Da' ce folos am eu cu *talantu* lui ? mormăia moșneagul. Iar eu stăteam într-o parte lîngă sobă, rezemat de pat, cu degetele cele mari ale mînilor în chimiraș, și ascultam. Mă gîndeam mai mult că o să am năcazuri destule cu școala și simțeam păreri de rău pentru prundișurile Moldovei și pentru desîșurile huceagurilor. Aveam însă în același timp și curiozitatea să văd alți oameni, și lucruri nouă. Pe urmă, învățătorul îmi ciocăniase capul vara întregă cu vorba asta:

la liceu, la liceu ! După multe trăgăneli, tata se hotărî dintrodată, cînd domnu Neculau îl încredință foarte deslușit, a treia oară : «N-ai să ai, moșule, nici o grijă cu el. Iaca, mă duc cu el la Iași și-i fac eu rost...».

Așa, m-am trezit bursier. Așa, ani după ani, am învățat cu rîvnă. Pentru lucruri de nimic am fost umilit de mulți cu vorbe tari care îmi aminteau despre sărăcie, despre obîrșia mea, și-mi ridicau în obraji și în ochi tot sîngele. Așa pentru lucruri mici am îndurat cu obrazii mei înflăcărați *corecțiunile* directorului. Și încet-încet, s-a scurs vremea picătură cu picătură ; zi cu zi mi s-au lustruit și mi s-au rupt de bănci rînduri de haine care, după cum neconținut mi se spunea, nu erau ale mele ; zi după zi am mîncat «de pomană», sub priviri aspre hrana pe care statul o dădea unor «trîntori», dintre care, printre cei mai umiliți, eram și eu.

Viața aceasta, totuși, cred acum, n-a fost o viață de năcazuri. Mai întăi și mai întăi a trecut foarte multă vreme de atunci. Apoi am avut și eu mulțămiriile mele, fumînd pe furiș la gura sobei și rîzînd de unii profesori.

Numai cînd am venit aici, în București, au început zbuciumările.

Stăteam într-o odăiță îngustă, rece, umedă, întune-coasă, în strada Justinian. În fiecare dimineață vedeam pe stăpîna casei, o cucoană mititică, uscată, bătrînă, cu puțină mustață, cu țigara în gură. O vedeam, o auzeam tușînd uscat, și parcă-mi era groază de dînsa. De cîte ori trecea pe lîngă ușa odăiții mele, de atîtea ori îmi opream răsufierea și așteptam să bată de trei ori, apoi să intre și să-mi ceară chiria.

Dădeam lecții feciorului unui băcan pe care-l chema Alexandru Ionescu. Pe băiat îl chema Ionescu A. Ioan ; era iscălit așa, mare, pe toate cărțile, pe toate caietele, pe ziduri cu cărbunele, pe masă cu ascuțișul briceagului. Domnul Alexandru Ionescu avea «un magazin cu coloniale și băuturi spirtoase, foarte bine asortat». Sta la un colț de stradă, în dosul Cișmigiuului. Din ușa prăvăliei, vorbea tare cu toți trecătorii, și era un om foarte prietinos, mai ales când turna păhărele de țuică. Scurt, ciolănos, cu barba mare care-i blănea tot obrazul pînă la ochi, umbla repede, fuma țigară după țigară, apă nu bea niciodată, răcnea în gura mare în loc să vorbească omenește, era totdeauna în *opозиție* și totdeauna purta un baston gros și citoros, care-l ajuta deseori la alegeri. Îl învîrtea pe deasupra capului, îl plimba pe sub nasurile prietinelor, și rîdea : «Cu ăsta aplicăm constituția !...» Altfel, un om foarte cumsecade.

Băiatul, Ionescu A. Ioan, vorbea mult, întru aceasta semăna bucățică ruptă cu părintele său. Când nu știa lecția, se scărpină în capu-i mare, tuns scurt, își întindea buzele spre urechi și prindea a scînci că-l doare stomahul. Era foarte pornit să mă înșele totdeauna : avea de zece ori aceeași lecție, și de două-trei ori pe săptămînă *domnul* nu venea la clas. Ba încercase să mă corupă chiar de la început cu un pachet de tutun de un leu, pe care-l furase din prăvălia tatălui său. Mîncă foarte des bătăi, pentru toate minciunile, și răcnea de credeai că-l duce la junghiere, apoi tăcea scurt, cînd totul se isprăvea, și-l găseam în odăița lui singur, fumînd cu patimă o țigărușă, pe jumătate aplecat sub masă.

Soția lui domnul Alexandru era o damă foarte respectabilă. O chema cucoana Sița ; abia intra pe uși,

suffla greu, se îndopa cu doctorii, căci era totdeauna grozav de bolnavă, și mărturisea că cetește în fiecare iarnă, lângă sobă, *Dramele Parisului*.

Era și o fată în familia aceasta : domnișoara Vasilica, trecută prin pension. La aceasta ținuse mult madam Ionescu. Subțirică, naltă, palidă, cu vorba moale. Avea și ea parcă o boală ascunsă, căci toată ziua stătea la piano, dînd zbor la zgomotele cele mai ciudate cu puțință.

În lumea aceasta puțină mă învîrteam. La universitate mă duceam foarte rar, mă simțeam stingherit în mulțimea care mă împresura, între atîția ochi care mă priveau cu răceală. Eram fără nici o vlagă, n-aveam nici o dorință și nici o voință : eram foarte sărac. Cu banii lecției mele, cu puținii bani, abia plăteam chiria, și abia aveam o parte din lună ce mîncea... În celelalte zile, — în celelalte zile stăteam întins cu fața în sus în odaia rece, pe patul cu cearșafuri umede parcă, și răbdam de foame. Pe alții, suferința aceasta, lipsa aceasta a pînii, îi biciuiește, îi mîna în izbiri de vîfor, îi face oameni aprigi. Pe mine, nu înțeleg de ce, nu mă făcea să mă clintesc din nemișcare. Eram așa de mic și de umilit în strîmtorarea mea cum nu se poate spune ; și străin eram și singur în orașul acesta mare în care se frămîntă și murmură valuri omenesti.

Și singurătatea odăiții mele era grozavă. Sara, o lumînare chioară pîlpiia pe un colț de masă și abia se deslușeau, în tremurul luminii ei, un scaun, o garafă cu apă, pereți goi, și patul lenii bolnave, patul suferinții învinsului. Stam ca totdeauna cu ochii în tavan, și mă simțeam în golul adînc ca într-un mormînt ; îmi juca în ochi lumina pustie a capătului de lumînare și mă gîndeam. Uneori îmi veneau în minte

icoane din copilărie, viața mică, îngustă, senină a satului nostru ; descopeream în trecut fericiri pe care nici nu le bănuisem pînă atunci, și deodată îmi simțeam urechile țiuind ciudat, un fior mi se strecura prin piept și un nod mi se oprea în gîtlej.

Și cît de lungi erau serile acelea de foame ! Nu puteam închide ochii, și visam cele mai uriașe planuri. Imi adunam cu mintea bogății fără de număr și după aceea făceam socoteala cum să le împart. Imi scuturam apoi capul și zîmbeam : Prea mult ! Micșoram norocul acesta al visurilor și iar călătoream spre planuri fericite, pînă ce ajungeam de unde plecasem. Imi era foame ; de două zile nu mîncasem ; stomahul se deștepta după visul scurt și după zborul fantasmelor, se deștepta și mă chinuia cumplit. Dureroasă nu era atît suferința foamei, cît gîndul nemerniciei în care mă aflam, cît gîndul că așa se vor topi ceasurile mele și în ziua ce va veni și în sara ce va urma. Chinuitor era și gîndul golului în care mă mișc. Chinuitoare era și lămurirea pe care mi-o făceam : că așa trebuia să fie, că eram ridicat de jos, din umilință, din teamă, din sfială, fără arme, nepregătit pentru lumea asta în care trebuie putere de a înfrunta.

Nu făceam nimic și n-așteptam nimic. Și acuma mi se strînge inima cînd îmi aduc aminte cum eram atunci, un adevărat mort. Numai inima bătea ; încolo parcă totul murise în mine. Dacă am trecut totuși peste puntea asta a nenorocirii, dacă am trecut fără pată, dacă nu sînt astăzi un ticălos oarecare ca mulți alții, nu datoresc asta nici voinții, nici conștiinții, — ci întîmplării. S-a întîmplat să ajung un om cumsecade pentru că în vremurile de cumpănă n-am avut prilejul să cad în noroi. Așa îmi închipui ; așa trebuie să fie.

De serile crude de suferință am scăpat cînd am mai dobîndit o lecție : la domnul colonel Mărculescu. Avea o domnișoară domnul colonel, în clasa a șasea la liceu, și ținea s-o prepare *in particular*. Domnu colonel, om nalt, cu puțină burtă, cu bărbia rasă cu îngrijire, cu mustățile bine răsucite, încruntat puțin, cu vorba scurtă, se aprindea ușor, se domolea curînd, un suflet foarte bun. Soția lui, doamna Elena Mărculescu, fusese foarte frumoasă în vremea ei, și-i plăcea să se creadă și acum în cea din urmă tinereță. Toată viața și-o petrecea numai pentru grija aceasta. Nu se culca prea tîrziu, se scula în urma tuturora, nu voia să aibă tulburări, se îmbrăca simplu și elegant totdeauna, vorbea potolit, întrebuița cuvinte alese, și avea o grijă mare să încredințeze pe oricine că e cel din urmă vlăstar al unui neam foarte vechi de boieri. Domnișoara Sofia era o frumuseță : era ce fusese poate maică-sa odată, demult. Naltă, subțire, cu ochi mari, negri, cu o pielită așa de gingașă, cu un farmec așa de mare în mișcarea genelor, în glas, în tremurul buzelor rumene, încît am fost uluit multă vreme și la multe lecții am stat lîngă dînsa ca un prost, fără să-mi dau sama ce spune, ce scrie, dacă îngină versuri latinești, sau zgîrie pe hîrtie o problemă de trigonometrie. Eram feciorul stîngaci de la țară, nepregătit, sfios în fața noutăților vieții, și mic, și umilit cum au fost părinții și părinții părinților mei în întinericul sătișorului lor.

În odăița mea din strada Justinian acuma nu mă mai îngrozeam de cele trei ciocănituri la ușă ale cucoanei Victoria. Acuma fără bătăi de inimă îi auzeam prin săliță tîrșiitul papucilor și o zăream în mijlocul curții strîmte cu țigara în gură. Acuma aveam și eu o leacă de inimă și priveam la bucățița de cer al-

bastru care se lămurea printre acoperișurile caselor, și priveam cu un început de dragoste la salcîmul închircit, cu frunzele dese, prăfuite, care creștea lângă poartă, în curticica numai de-o palmă.

După iarna prea lungă, cu triste nopți și cu melancolice plîngeri de vînt, intram în primăvară, — în 1880 — cu inima mai împăcată. De cel dintăi rînd de haine curate făcut în cinstea soarelui tînăr, a vîntului cald, a luminii, am fost foarte mîndru. Ca un copil mă bucuram, ca un sălbatic aș fi mulțămît lui Dumnezeu cel necunoscut de unda aceasta de bucurie pe care mi-o aduceau împrejurările în care nu nădăjduisem decît foarte nedeslușit, așa cum tinde o plantă din întuneric undeva, spre lumina de-aproape.

Imi sunau în buzunar cîtiva bani : mă simțeam mai mare, mai tare decît mulți menoroși care treceau pe lîngă mine și pentru care, mărturisesc, n-aveam nici un pic de milă. Eram încredințat poate că mi se cuvenea să am și eu puține mulțămiri ca o răsplată pentru suferinți îndurate. Incolo, în afară de asta, ce rost avea necunoscutul din juru-mi ? Și astfel, vesel, făceam drumul prin Cișmigiul înverzît, ca într-o zi de sărbătoare, și intram la domnul Alexandru Ionescu.

— A ! ce mai faci, domnule Manea ? Bine ai venit ! Poftim. Băiatul nu e acasă. Dar e acasă Sița, găsești înlăuntru și pe Vasilica... Eu am nițică treabă...

Ii scuturam mîna cu tărie și intram în salon. Cucoana Sița lăsa îndată cartea pe genunchi și ridica spre buzele mele o mînă albă și moale ; domnișoara Vasilica se ridica scurt de la piano, dădea la o parte scaunul și pe fața-i palidă, prin ochii ei negri, trecea o fulgerare de lumină. Vorbeam despre una, despre alta, fata tăcea și mă privea țintă cu ochii ei lucitori. Apoi venea băiatul, Ionescu A. Ioan, cu cărțile și cu

caietele rupte, și treceam într-o odăiță aproape goală, ca să-mi fac datoria ; și simțeam că mă strîng păreții, că se lasă bagdadia spre mine, că mă înăbuș : afară se cernea lumină dulce de asfințit și o mireasmă proaspătă adia dinspre grădina întinsă a Cișmigiului.

La domnul colonel Mărculescu mă duceam cu mai multă tragere de inimă. Domnia sa prinsese dintrodată pentru mine o simpatie deosebită. Imi spunea că-i plac, că sînt băiat bun și așezat, cu viitor frumos, că are să mijlocească să capăt cu orice preț o funcție la un minister, că nu-i va fi greu asta, prietini are, uite, cît păr în cap... Afară de prietinia asta, care topise o parte din sfiala mea, mă ducea acolo, în strada Plantelor, cu mai multă mișcare de suflet, și icoana domnișoarei Sofia. De cînd scăpasem de nevoi parcă nu mai eram așa de prost cînd stam lîngă dînsa ; îndrăzneam să ridic privirile, îndrăzneam să mă uit spre minunații ei ochi cu gene catifelate, spre obrajii ei cu strălucire ciudată și spre murmurul buzelor ei. Din fundul sufletului meu o adiere pornea, dorință foarte slabă, foarte sfioasă, fără nici o nădejde. Era firesc lucrul acesta. Pentru întâia oară în viață stăteam alături de-o fată și era în vremea întâii tinereți. În lungile zile ale internatului, la școală, în nopțile cu visuri și cu doruri nedeslușite, n-aveam de unde cunoaște lumea cea adevărată, lumea rea, care te privește, care te atrage, care te izbește ; ci mă pierdusem numai în viața închipuită a cărților, visasem ca un bolnav toate fericirile și toate durerile și niciodată nu bănuisem că așa de deosebită e viața adevărată, și mai ales nu bănuisem fiorul necunoscut, aprig și plăcut și dureros, al unui început de dragoste.

Cît stătusem cufundat în cărți avusesem o mare dorință : să iubesc și eu pe cineva. Acuma stam ca în

fața unei taine. Domnișoara Sofia zîmbea și mă privea drept ; și eu, înfiorat, stam ca în fața unei taine. Nu doream, parcă nu mai doream să încerc a sorbi paharul acesta de băutură necunoscută. Sfiala mă pirona ca și cum mă îndreptam înspre o prăpastie.

Eram foarte hotărît atunci în credința că iubirea mea e ceva cum nu se întîlnește deseori. Intâi, nimeni nu știa nimic, iubeam în taină, în taina cea mai desăvîrșită ; al doilea, ființa pe care o iubeam, domnișoara Sofia, era o frumuseță dumnezeiască : pentru nimic în lume n-aș fi crezut că asemenea farmece pot avea păreche. Pe lîngă asta, al treilea, eu eram sărac, băiat care cu greu răzbăteam de jos, și doamna Elena Mărculescu era ultimul vlăstar al unui neam foarte vechi de boieri. Dragostea mea, deci, era întovărășită de o mare nefericire: era o dragoste fără nădejde !

Amintirea împrejurărilor îmi vine foarte lămurită. La o lecție de sîmbătă, doamna Mărculescu îmi zîmbi cu bunătate și cu gingășie și-mi zise :

— Domnule Manea, te rog să poștești mîni la noi, la dejun...

Mi-a părut foarte bine de această poftire și m-am înroșit. Nu știam dacă trebuie ori nu să mă plocnesc. M-am hotărît să bolborosesc, abia auzit :

— Vă mulțămesc foarte mult...

Domnișoara Sofia mă spiona cu coada ochiului și mi s-a părut că zîmbește. Cînd am plecat, îmi întinse mîna rîzînd și-mi șopti :

— La revedere...

A doua zi, în odăița mea, am căutat gulerul cel mai bun și manșetele cele mai curate. Mi-am periat bine hainele, mi-am lustruit ca oglinda ghetele și

am plecat foarte vesel. Era în ziua de 15 april, țin foarte bine minte, și era o vreme lină, cu soare mult, cu văzduhul plin de pulbere strălucită de pietre scumpe.

Toți erau veseli: și colonelul, și doamna Elena Mărculescu, și domnișoara Sofia. Eu deocamdată eram foarte încurcat și mă gîndeam la întrebuintărea amănunțită pe care aveam s-o fac cu felurite tacîmuri care stăteau grămădite înainte-mi. Am fost încurcat la început, mai ales din pricină că fata se uita prea des la mine. Apoi bătrînul a ridicat un pahar de vin în sus, s-a uitat la lumina lui chilimbarie, a întors ochii spre mine, a zîmbit și m-a felicitat pentru *numirea* mea la ministerul de interne. Voi fi făcut, de bună-samă, o mutră foarte ciudată, foarte mirată, foarte surprinsă, foarte bucuroasă: tustrei începură a rîde cu o voie-bună pe care o simțeam caldă și prietinească. Am început să mulțănesc cu vorbe încurcate, cu glas scăzut.

— Lasă, tinere, lasă, amice, zicea colonelul bucuros; dumneata meriți, ești un băiat așezat și de viitor...

După masă, căzui pe gînduri. Aceasta era o mare fericire în viața mea. Scăpam cu totul, cu totul de năcazuri. Aveam o funcție asigurată; îmi voi trece regulat examenele la universitate și curînd voi intra și eu, cu drepturi, în lume. Așa mă gîndeam, cu sufletul mișcat; nici nu băgai de samă că a sunat clopoșelul, că colonelul și cucoana Elena au ieșit să întîmpine în salon musafiri; poate pe jumătate băgai de samă că am rămas singur cu domnișoara Sofia, în odăița ei așa de prietinoasă, plină de lumina soarelui, cu flori tinere în vase albastre, cu fotografiile nenumărate și cu nimicuri gingașe pe măsuta ei îm-

brăcată în horbote. Stam pe canapeaua vișinie de lângă fereastră, în plină lumină, poate zîbeam viselor mele fericite, mă pătrundeam de vestea bună cu bucurie nouă și sălbatică; cînd, deodată, auzii lângă mine glasul fetei :

— La ce te gîndești ?

Mă întorsei cu uimire : stătea lângă mine. Avea un zîmbet scăzut cum nu văzusem pe buzele ei niciodată, și ochii ei mari aveau strălucirea, aveau dulceața unor flori de primăvară. Aceasta a fost clipa cea mare, clipa fără asemănare în viață, cînd am simțit scurt că tot sîngele mi se grămădește la inimă. O perdea de negură îmi filfii înaintea privirilor ; nu știu cum am apucat două mîni gingașe. Degetele erau fine și foarte reci. Și deodată o simții pe față alături. N-a fost decît o clipă aceeași clipă. O simții alături, cum tremură, c-o oftare, — și niciodată n-or să uite simțurile mele fiorul aprig, fiorul acela, din clipa aceea, întăia.

A fost mare ca o nesfîrșire iubirea mea. Nimic altceva din viață nu mai avea ființă pentru mine. Ceasurile de birou, universitatea, toate erau în altă lume, o lume cătră care îndeplineam o datorie, o lume prin care treceam pentru că trebuia să trec. Viața mea adevărată era alta și se împărțea în două : o vreme lungă, nesfîrșită, a așteptării ; alta iute, fulgerătoare, clipele prea scurte cînd vedeam pe Sofia, cînd rămîneam singur cu dînsa, cînd închideam ochii ca amețit, cînd simțeam apropierea mînilor ei, a degetelor ei subțiri, cînd tresăream, cînd se alipea de mine, cînd intram ca într-o lumină prea mare, ori într-o noapte prea adîncă și cînd, deschizînd ochii,

după fiorii fără nume ai sărutării, mă învăluia vraja privirilor ei pline de un abur greu în care scînteia deodată fulgerul.

Imi ziceam : Asta e viața mea. Alta n-am trăit. Și în adevăr că nu trăisem alta. Prin lume nu trecuserăm pînă atunci decît așa, ca o frunză de toamnă purtată de vînturi. Școala nu fusese nici viață, nici pregătire pentru viață. Noaptea de iarnă, de suferință și de foame nu avuseseră nici un rost : veniseră și trecuseră prin viața mea micșorînd-o, umilind-o, nu mă făcuseră mai bun, nu-mi lămuriseră sufletul, nu-mi arătaseră lumea, nu mă învățaseră să lupt. Și acuma deodată mi se părea că încep a trăi cu adevăr.

Părinții fetei nu știau nimic : mie mi se părea prea firesc aceasta și mă bucuram foarte. Și beția de care eram cuprins nu știu dacă nu a fost aproape să măucidă. Acum dragostea mea avea ciudățenii, tresăream la fiecare dată : la fiecare întîlnire Sofia mă îngrozea cu o noutate. În clipa cînd doamna Elena, maică-sa, punea mîna pe ivăr ca să iasă din odăiță, simțeam lunecînd spre mine, strecurîndu-se, tremurînd, degetele fetei care mă atingeau deodată ca puncte reci, ca niște bulgărași de zăpadă. Altă dată, pe cînd colonelul se apropia de fereastră și privea în grădiniță, și punea o întrebare, cu spatele la noi, obrazul ei se alătura de al meu, cu o tremurare, cu o șoptă. Fiorii aceștia care mă scuturau, care mă zdrobeau, trebuie să aibă asemănare cu amețeala crimei.

Și dintrodată mă deșteptai. Dintrodată aflai că se petrecuse ceva în juru-mi și eu nu știusem nimic, în întunericul, în ticăloșia mea. Dintrodată înțelesei că

sînt un om slab, că puțina voință ce aveam fusese sorbită toată de patima aceasta iute. Colonelul și cucoana aveau să plece cu domnișoara la băi. În scurt, peste cîteva zile, chiar duminica viitoare, după ce se va sărbători logodna.

— Care logodnă? am întrebat domol.

— Logodna fetei, a Sofiei, zise blînd, zîmbind ca totdeauna, colonelul. Și te poftim și pe dumneata. Poimîne sară. S-a făcut în scurt cum se fac cîteodată lucrurile acestea, dar cred că are să fie lucru bun, trainic! urmă colonelul cu putere, bătînd de două ori în palme.

Eu n-am zis nimic. Lecția era făcută, și fusese făcută de față cu cucoana Elena. Și înțelesei acum că e cea din urmă lecție. N-am zis nimic deocamdată. Apoi am bolborosit felicitări, cu spaima de necunoscut pe care începusem s-o uit, și care acum deodată iar răsărea în mine. Mă petrecu fata pînă în săliță. Imi zîmbea, avea o lumină lină în ochi, se apropie de mine, îmi ținu mîna între degetele ei mai mult decît de obicei, rămase cu zîmbetul și cu privirea-i adîncă; — așa stă ș-acum în închipuirea mea, dreaptă, și mă privește ca printr-o ceață; așa a rămas; și eu am plecat fără să rostesc un cuvînt.

Și pe urmă, tîrziu, abia mi-am dat socoteală că se surpă ceva în ființa mea. Tîrziu au venit lacrimile, valurile de durere surdă, disperarea, și parcă m-am simțit dus de un viforos vîrtej de moarte.

Și acum mă mai ajung uneori vibrările acelei dureri din tinereță. Poate am fost pe pragul nebuniei, poate m-a ajuns umbra aripilor morții, multă vreme n-am trăit în lumea aceasta, și cînd m-am deșteptat, parcă eram altul.

II

Cercînd să desluşesc din ce a izvorît nenorocirea mea, mă gîndesc că pricina n-a fost alta decît nou-tatea vieţii în care intram. Sufletul meu a fost ca o oglindă lucie : orice vînt umed o abureşte ; toate razele soarelui se răsfrîng cu putere într-însa ; toată lumea înconjurătoare se oglindeşte credincios în ea. Şi cred că, atunci mai ales, îmi lipsea ceva : prea am fost nepregătit la lovituri şi prea nu puteam vedea ce se petrece în juru-mi.

Tot trecutul murise. Viaţa copilăriei nu mai ră-suna în mine decît foarte slab şi foarte rar. Ca umbre treceau pe dinainte-mi fantome din trecut, fără putere, fără viaţă, fără să lase urme, cum nu lasă urme pe luciul apelor mişcările negurii.

Tot ce aveam bun şi rău în mine s-a concentrat asupra unui punct. Şi dintrodată, în vârtejul acela care singur mă ţinea şi din care trăiam, o coardă a plesnit. Şi tot ce aveam bun şi rău în mine s-a risipit. Aşa îşi pune pentru cea din urmă oară un jucător pătimaş toată rămăşiţa averii pe o carte ; aşa pierde tot ce are, şi pe urmă se cufundă ca într-o noapte din care i se pare că nu va mai ieşi.

Dar de durerea vieţii aceştia eram ţinut prin mii de rădăcini. Din tot ce vibra în juru-mi, pătrundeau chemări tainice la viaţă, la bucuria şi suferinţa lumii, şi astfel m-am ridicat după boala mea foarte nenorocit, dar hotărît să merg înainte.

Am prins iar a mă duce la lecţia veche de la domnul Alexandru Ionescu ; la slujbă, la minister, îmi făceam datoria cum se cuvenea, cu credinţă, pentru suta de lei care mă ridicase din noroiul nenorocirii ;

universitatea, cu freamătul studențimii, începu a-mi dezvălui lucruri nouă, a-mi încălzi mintea. Și chiar în toamna aceea a anului 1880 am avut bucuria și mîngîierea unei prietinii.

Cum mă îndreptam într-un rînd, sara, spre universitate, după ce ieșisem de la slujbă, pe neașteptate mă izbii de un trecător. Izbirile acestea totdeauna mă năcăjesc. Voiam să arunc o căutătură mînioasă în urmă, și întorsei capul. Dar privirile mi s-au luminat. Un vechi prietin îmi zîmbea întorcîndu-se și el, îmi zîmbea și întindea spre mine brațele. Un vechi prietin din liceu îmi întindea brațele; cu ochii, cu toată fața plină de bucurie, îmi arăta o dragoste care m-a mișcat mult. Voinic, bine legat, cu fața brună neregulată dar plină de expresie și cu doi ochi mari, umezi, căprij, sub sprîncenele aplecate, cu aceiași ochi care se aprindeau în seri de repetitor de lumina visurilor și a planurilor, stătea în față-mi Costică Roman, îmi scutura mîna, mă îmbrățișa și grămădea întrebări peste întrebări.

— Ce mai faci, dragă Neculai? De veacuri nu mai știu nimica despre tine. Ce-ai făcut pînă acum? Cu ce te îndeletnicești? Parcă ai mai slăbit. Ești flămînd? ești amoretat?

— Și deodată mă simții parcă mai tare, scuturat de năcazuri ca de o pulbere netrebnică. Cu întrebări, cu răspunsuri scurte, rupte, fără șir, pornirăm în lungul Bulevardului, prin lumina unui amurg liniștit de toamnă, pe sub castanii rotunzi din care cădeau domol, fluturînd, frunzele pălite de brumă.

Costică Roman n-avea să-mi spuie prea multe lucruri. El avea cu ce trăi: puțin dar temeinic. Părinții îi trimeteau regulat bani din orașelul lor, de departe, de la Piatra Neamțului. Erau fericiți, erau

mulțamiți de flăcăul lor, și el abia aștepta să-și isprăvească dreptul, ca să se așeze lângă bătrînii lui, în liniște, într-o viață tîcnită și senină.

— Mama nici nu poate trăi fără mine... îmi vorbea el cu glasul-i potolit și limpede; și zice că abia așteaptă să isprăvesc, ca să mă însoare...

Începu a rîde. Eu șoptii cu mîhnire :

— Tu, dragă, ești un om cu noroc, un om fericit.

Vorbele acestea erau întovărășite de gînduri multe: înțelegeam prin ele și nenorocirea mea că m-am născut din oameni mici și sărmani, și durerea pentru lipsurile mele în lupta vieții, și păreri de rău pentru o iubire foarte dureroasă, abia închisă ca o rană adîncă. Am oftat; îmi simțeam pleoapele înfierbîntate. Roman se alătură de mine, mă cuprinse de după cap; tăcu o vreme; și așa mergeam domol pe sub castanii cu frunze arse, prin liniștea amurgului de toamnă. Apoi rosti cu o înmlădiere caldă de glas :

— Tu ai trecut printr-o suferință mare, prietine...

De mult, nici nu mai țineam minte de cînd, nu mi se strecurase în suflet o undă așa de lină de caldă; de mult nu intrase lumină în tainițile sufletului meu. Aveam nevoie de ușurare, trebuia să-mi mărturisesc durerile încercate. Știam că voi auzi în urmă o vorbă limpede de alinare. — Și dintrodată începură să se reverse în vorbe, parcă nu se mai sfîrșeau, toate chinurile mele, de la nopțile amare ale iernii trecute, pînă la feroasele bucurii ale iubirii care mă zdrobise, pînă la mormîntul din care mă înălțasem iar la viață.

Cu capul plecat, prietinel mă asculta. Inserarea ne împresura de pretutîndeni; în urmă, în lungul Bulevardului, spre Cotroceni, o rumeneală sîngeroasă

încremenise pe cer, între acoperişurile ascuţite ale caselor ; rari oameni treceau pe lângă noi grăbiţi, aruncându-ne priviri curioase ; castanii tot mai nedesluşiţi, ca umbre, se ridicau prin uşorul abur al serii, pînă cînd dintrodată începură a clipi şi a se aprinde felinarele, într-un şirag lung, drept, de lumini gălbii, tremurătoare.

Despre dragostea mea pătimaşă vorbeam ca despre lucruri petrecute într-o carte, ca despre lucruri triste de demult, aşa de amorţit în prăpastia durerii lui îmi fusese sufletul. Şi totuşi aveam un tremur în glas, căci nesimţită, albă, în cercu-i de negură cu lucirea de fulger a ochilor ei, undeva, în necunoscut, sau în fundul fiinţii mele, stătea încremenită o umbră.

Am tăcut după aceea ; ne-am întors, şi multă vreme numai paşii ni se auzeau răsunînd pe caldarîm. Într-un tîrziu Roman întoarse spre mine ochii lui blînzi, mari.

— Bine că s-au isprăvit toate, zise el domol. Nu mai ştii nimic de dînsa ?

— Nimic. Cred că nu e în Bucureşti. Şi colonelul a fost mutat...

— Poate s-a măritat... şopti Roman. Mai bine aşa... Eu cred, dragă Niculăieş, că ai scăpat de o mare nenorocire...

Fără nici un cuvînt, multă vreme după aceea am mers alături. Am intrat într-o berărie, ne-am aşezat faţă în faţă, în zvon moale de glasuri, în strigătele chelnerilor, în nouri de fum de tutun. Şi, ca şi cum niciodată n-am fi vorbit de alte lucruri, amîndoi începurăm a ne aduce aminte de viaţa noastră de internat. Întîmplări care păreau uitate răsăreau deodată între noi ; o vorbă, un zîmbet, era ca o suflare

care spulberă spuza de pe amintiri ; și Roman, cu ochii lui umezi și buni, mari, ce-i umpleau de o lumină ciudată fața brună și neregulată pe care abia înfiera mustața, mă privea drept, sufla repede într-o parte șuvița de fum de tutun, se gîndea o clipă, și dintrodată răsărea c-o aducere aminte.

— Bre Neculai, mai ții minte pe domnu Călinescu ?

Și deodată ni se lumina ră fețele și pornirăm a vorbi cu amănunte nenumărate despre domnul Călinescu, profesorul nostru de economie politică : cum urmărea cu degetul buchea de pe cărțulia pe care o *elaborase* el, cum zîmbea cu durere cînd elevul sărea un rînd, ori schimba o vorbă, cum din cinci în cinci minute gusta cîte-un gît de apă din paharul așezat la începutul lecției de pedel la marginea catedrei în rîsetele înfundate ale băieților. — Știam că domnu Călinescu cu apa aceea se mîngîia, mai uita grozava lui sete de coniac. Și de toată înfățișarea lui ne aduceam aminte, de om pitic, cu un umăr mai ridicat, cu fața brăzdată de zbîrcituri, cu ochii rătăciți, cu mîinile tremurătoare. — Și ne aduceam aminte și de colegi de ai noștri, de cei care jucau cărți pe furiș în fundul clasei, de cei care se strîngeau într-un colț de repetitor și ascultau aventurile de dragoste ale lui Fotino, povestite cu mult foc și cu multe înflorituri ; și de bietul Cojan vorbirăm, care, simțind că va muri fără tutun, aduna și fărîma în palma stîngă toate capetele de țigări ale celorlalți băieți. Amintirile se grămădiră din ce în ce mai vesele și din ce în ce mai multe, și îndelungă vreme am stat față în față cu halbele dinainte în fumul țigărilor, trăind cu lumea trecutului nostru.

Prietinia aceasta mi-a adus multă mîngîiere. Toată

vremea eram nedespărțit de Roman. Alături suiam treptele Universității, unul după altul ne îngrămădeam prin zarva studențimii și străbăteam în sălile pline ca niște stupi. În jurul nostru se mișcau fețe vioaie cu înfățișări foarte deosebite; întrebări și răspunsuri se încrucișau pe deasupra noastră; o lume întreagă de tineri cu pălăriile tari, rotunde, pe ceafă, se purta de colo-colo, cu țigara în colțul gurii, rîzînd tare, făcînd semne cu coada ochiului spre fete. — Vîjiitul uniform al sălii apoi contenea deodată: un profesor ascultat intra. Și mișcarea se oprea, toți încremeneau la locurile lor atenți, pe cînd un glas potolit se înălța și bătea deopotrivă la urechea și la înțelegerea fiecăruia.

De vremurile acelea de muncă îmi aduc aminte cu o mișcare puternică de suflet. — Chiar ieri, pregătindu-mi lucrurile și orînduindu-mi hîrțile pentru plecare, am dat peste foi scrise de pe atunci, foi îngălbenite și uitate, pe care am mîzgilit odată, ori eu, ori Roman, la un colț, cu creionul, un profil de față sau o înfățișare ciudată, stînsă, adormită a unui coleg necunoscut. Am dat și peste o fotografie, care începea a se șterge de vreme și stă uitată acolo, în saltar, printre hîrții. Stăm alături, eu și prietinel meu, lîngă un decor ciudat, și privim neclintiți înaintea, parcă am privi în viitor. Și m-a cuprins o înduioșare uitîndu-mă la noi, cum eram odată: eram mai tineri, cu ochi mai mari și mai limpezi. Eram alții. Îmi erau pline de melancolie cugetările, căci tinerii aceia de-atunci, care eram noi în adevăr, au murit, s-au dus, s-au stîns, s-au risipit!

Dar în prietinia aceasta, după zdrobirea pe care o încercasem, nu deschisesem ochii numai asupra miș-

cării Universității. Lumea începuse a avea pentru mine acum și alte fețe. Și mișcarea și poezia Bucureștilor mă atrăgeau ca ceva nou. Și viața de birou pe urmă își avea însemnătatea și învățăturile ei.

De multe ori, în duminicile limpezi, hoinăream la întâmplare cu Roman. Mahalalele toate aveau un aer de liniște și de sărbătoare. Flăcăi cu floare la ureche, cu pantaloni largi, cu brîu roș și cu surtuc orășenesc pe deasupra, umblau în cîrduri; uneori un cîntec melodios de armonică mergea cu ei pe străzi, pătrundea printre arborii prăfuiți, printre căsuțele scunde, și mîngîia urechile fetelor frumos gătite, cu mușcate în păr, cu obrajii rumeni, cu ochii mari, negri.

Șoseaua, primăvara mai ales, avea o înfățișare de bucurie, de tinereță, de viață nouă, neobișnuită. Veneau miresmele florilor de pretutindenii ca mîngîieri nesimțite; o lume pestriță se țesea în lung pe alei, pe cînd lumina strălucită se fărîma prin frunzișurile copacilor. Îmi plăceau fetele mai ales: palide și subțiri de obicei, gătite, mișcîndu-se viu, zîmbind primăverii după iarna lungă, ca niște flori închise asupra cărora deodată au năvălit lumina și vîntul cald al vieții.

Și toamnele lungi erau frumoase, cu asfințiturile melancolice, cu bulevardele goale, cu freamătul ușor al vîntului înserării și cu florile ca lumînărele închircite, palide, florile de a doua oară ale castanilor, abia răsărite și ofilite.

Veneam în odăița noastră tăcută după rătăcirile acestea, cu inima plină. Vorbeam un timp, apoi, în nopți de vară, rămîneam pe întuneric la ferestrele deschise, alături, și freamătul depărtat al orașului

ajungea pînă la noi înăbușit, scăzut, ca fierberile altei lumi.

Viața de birou, în vremea aceea cînd începeam a deschide ochi asupra lumii ce mă înconjura, mi se părea foarte nouă și ciudată; răsturna cu totul ideile pe care mi le făcusem despre tristețea, despre amărăciunea oamenilor închiși în cuști strîmte, cu ochii asupra stîlpilor de cifre, pierduți în registre uriașe cu scoarțe verzi. Nimic din toate acestea. În ministerul meu mă impresurau oameni foarte veseli. De lucru aveau puțin, sau puțin le păsa la urma urmei: merg treburile și mai încet. Fiecare avea un protector despre care vorbea în fiecare zi, cu subînțelesuri, cu nădejdi, prin fumul țigărilor. Șeful de birou trecea din cînd în cînd cumpănindu-se printre băieții lui și băga de șamă, cu surprindere, că și-a uitat *port-tabacul* acasă. Atuncea rostea încet, cu un zîmbet binevoitor: «N-am venit să plîng, nici să cer o țigară...». Și-ndată se ridicau funcționarii fercheși de pe la locurile lor, vîrau cu grabă mînile prin buzunări și întindeau cu gingășie tabacheri de felurite forme și colori.

Despre viața lor întregă, de altfel foarte simplă și îngustă, cu toții făceau un haz nemaipomenit. Un fel de program, în care se oglindea cu credință în ^{trebuinț}trebuințarea ceasurilor, era celit din vreme în vreme, cînd avea șeful gust mai ales, și socot că la un teatru ori la un circ nu făceau oamenii aceia haz mai mare, decît la auzul cetaniilor acelora.

Era vorba întăi, în rîsetele tuturor, despre «Ministerul băieților levenți» și despre biroul «A bea bere», care cîteodată se schimba în «A bea țuică». Orarul era alcătuit «în conformitate cu noile pro-

grame și dispozițiuni aperitiviste, cu adnotații din diverși autori străini, ca Tache Ionescu (colț cu Boulevardul), Teodor Gheorghiu, Niță Sterie, Roata-Lumii, Zalhana, etc., etc.».

Ziua se împărțea în trei: «antemeridiane, amiaza și postmeridiane».

Dimineața, «de la 9—10», programa se desfășura cu următoarele puncte: «Urcarea scărilor încet. O înjurătură pentru scăparea condicii de prezentă. Bună-dimineața la toți băieții. Raportul libațiunilor din cursul nopții până în faptul dimineții. Detalii asupra aventurilor galante. Cura de H₂O în aripa stângă a biroului. Minciuni cu ghiotura. Tortura condicilor. Partituri din biblie și talmud. «N-am venit să plîng, nici să cer o țigară!». De la 10—11: «Partide de căscat și întinsori. Enciclopedie: sporturi moderne, conserve alimentare, viața de familie, rețete de băuturi, chirii de case, sechestre, chiuluri trase la hăinari, cizmari și în deosebi la băcani cu coloniale, vinuri indigene și străine. Astronomie: steaua cu coadă și cu barbă, chiromanție, cetirea în viitor și în noul buget, prognosticuri, suprimări, instalări de miniștri și caterisiri de mitropoliți. Disertațiile cucoanei Mândica cu tistimel sau tolba cu minciuni. Viața la mahala. Versuri și romane obscene culese în ultima noapte. «N-am venit să plîng, nici să cer o țigară!». De la 11—12: «Alergare pentru împușcare de franci și țigări. Recepția protejaților de ambe sexe: chinderi și fuste diverse. Trimeterea lor după potcoave de cai morți. Plimbarea lor pe la icoane în diverse birouri. Satisfacție deplină. Consultarea deasă a ceasornicelor. Pînda la ușă a vreunui amic june-galant și cu biștari, în care

se vede imediat nădejdea țuicilor și pelinașelor, ș.c.l.».

Ascultam foarte des asemenea literatură birocratică și făceam și eu haz de aceste adevăruri ale vieții lumii ce mă împresura. Mi-am făcut și eu o copie de pe acest orar, și cu credință mi-aduc aminte de toate năzbîtiile care se făceau între ceasurile 12 și 3, la *Tache* ori la *Dorul Patriei*, cu echilibrul care nu se mai stabilește între un sifon mare și o jumătate de vin, și între un chil și un sifon mic; despre certurile cu nevasta acasă, despre sughițurile după-amiezii, despre cîntările bisericești pe nas și despre acel minunat *d'a capo al fine*, zis cu credință și cu veselie la sfîrșitul unei asemenea zile, — o zi ca oricare alta.

Mi se pare mult, foarte mult, de-atuncea.

III

Pe vechii prietini din preajma Cișmigiului nu-i uitasem. Deseori, din drumul meu mă abăteam spre băcănia «bine asortată» a lui neșea Alexandru Ionescu. Amintirile suferinților trecute și cele dintăi zîmbete ale soartei aveau un farmec deosebit, și nu se putea să uit vorba prietinescă din trecute vremi a cetățeanului gureș totdeauna în opoziție, nici surrurile obosite ale cucoanei Sița, nici pe domnișoara Vasilica, naltă, gingașă, palidă, care mă privea pe gînduri și tăcea. Tînărul Ionescu A. Ioan acum nu mai avea nevoie de meditator: știa să-și facă singur afacerile și avea renume mare: fuma grozav și se îmbolnăvea des cînd îl strigau profesorii la lecție. Alt-

fel se jura pe orice că tînăr care să-și facă datoria ca el nu se mai află ; și ca dovadă că e persecutat de profesorul de latinește, îndemna pe oricine să vorbească cu el în limba aceasta a strămoșilor noștri, spre încredințare că o vorbește ca apa.

— Mare ștregar ! vorbea rîzînd domnul Alexandru. La toată lumea trage clapa... Și mie, dacă v-ieiști să mă crezi... Dar mi-i foarte drag, îți spun drept... Atîta băiat am... Cu el rămîn... Pe față mi-o fură vreun venetic din lumea toată mîni-poimîni...

Tînărul intra grăbit ca după o fugă, cu șapca pe ceafă ; tatăl său, zîbind, îl privea țintă, și el își întorcea ochii neliniștiți în altă parte. Domnul Alexandru îmi făcea semn cu ochiul și clătina minunat din cap.

În salon, cucoana Sița era aceeași, cu romanul ei unsuros și cu suferințele ei vechi. Simplu îmbrăcată, de lîngă pianul ei, Vasilica se ridica privindu-mă drept. Atît, pianul ; altă scădere nu-i mai cunoșteam. Incolo îmi plăceau și mișcările ei potolite, și vorba-i puțină cu înmlădieri muzicale.

În odaia aceea așa de cunoscută, stăteam în multe după-amiezi, în zile de sărbătoare, vorbind domol, învăluit de o lumină bună de prietinie. Cu cartea pe genunchi, tînguindu-se din cînd în cînd, cucoana Sița începea să dormiteze, apoi ațipea ; și eu și cu Vasilica stăteam alături, vorbeam despre lucruri vechi și șterse, și mă simțeam odihnit parcă lîngă dînsa, pe cînd pe fereastra deschisă, înspre Cișmigiu, se zăreau valuri de verdeață sub neclintita și lucia matasă liliachie a înălțimilor.

Așa mi s-au odihnit pe atunci zilele între două prietinii deosebite : una caldă, puternică, a lui Roman ; alta blajină, începută abia, pe isprăvite parcă, nehotă-

rită, și totuși stăpînă. — Mă duceam des, nici un băgam de samă că mă duc din ce în ce mai des pe același drum, că încep a cunoaște copacii bătrîni din fundul grădinii Cișmigiului, sălciile care mîngîiau cu pletele lor, în filfîirea vîntului, undele bălții neclintite. Treceam încet, fără bătaie de inimă, dar atras de ceva. Zîmbete mă întîmpinau ; domnișoara Vasilica se ridica repede, mă aținea cu ochii ei mari, și eu pe jumătate înțelegeam ce se petrece în sufletul ei, pe jumătate nu-mi dam sama, iar inima în mine parcă cerca o mîngîiere pentru ființi scumpe, de demult moarte.

Așa a fost începutul, și așa am ajuns la o întîmplare însemnată din viața mea. Amănuntele se pierd, amănuntele au fost spulberate ca de vînturi, și numai împrejurarea cea mare rămîne și parcă se face gol în jurul ei. Iată-mă grăbit pe drumul Moldovei, iată-mă numai pentru o zi în casa copilăriei. Bătrînul mormăiește de bucurie și cinstește o leacă de vin dintr-o cană, apoi iese, se duce la crîșmă ca să mai spuie la unul și la altul că băiatul lui e profesor pe la București și a venit să scoată niște *fidule* de la primărie. Mama plînge ; plîng și vreo două mătuși, care toate m-au ținut în brațe și m-au visat de nenumărate ori, plîng și dosesc pe după horn cîte-o sticlucă de rachiu. Sorămea cea mai mare s-a măritat și parcă i-i frică să se apropie de mine în fusta-i de stambă portocalie și în polcuța-i mohorită. Rumănă, cu ochii buni, cu mîinile încrucișate în poală, zîmbește și nu știe ce să mă întreb. Apoi îmi spune o noutate : că Iordache, bărbatu-său, nu-i acasă, s-a dus la tîrg și vine pe la o marți.

Stau puțină vreme ; și la plecare maica, mititică și uscată, lîngă vatra ei, își apleacă spre genunchi fruntea și ochii triști, cu apele tulburi. Tata, tropăind din

cizmele mari, mă duce mîndru pînă la gară, după aceea mă sărută și mă înțeapă cu barba :

— Apoi să umbli sănătos... Și mai abate-te cîndva și pe aici, pe la bătrîni, că mîni-poimîni nu ne-i mai găsi !...

În București, cele din urmă bătăi de inimă la universitate, apoi bucuria cea din urmă și cea mai mare. Și în scurt după asta mă văd în frac, alături de Vasilica, și ca o muzică lină îmi tremură în urechi. Atuncea nu-mi dădeam samă de nimic, tocmai pentru că pasul pe care-l făceam era hotărîtor în viața mea. Puțin îmi păsa de înșiruirea de cifre a domnului Alexandru, de cele cincisprezece mii, de cele două perechi de case, de trusou, de toate. Ascultam, priveam, le primeam în mintea și în sufletul meu, — și pe urmă, în lumina petrecerii, în sunetele legănate ale muzicii, pornit din urmă, de departe, din întuneric, gîndul meu, trecînd prin strălucirea clipelor de față, izbucnea în viitor și plănuia un trai de liniști și de fericiri, — foarte nedeslușit în formele lui, dar plin de farmece, o înșirare de zile a căror bucurie se va înoi clipă cu clipă.

Trebuie să fi fost atunci împăcat cu totul, cu inima plină și caldă, zvîrlit de valuri miloase într-o insulă care se cheamă Uitatea. Vesel mi se părea și prietînul Roman. Tăcut asculta desfășurîndu-se de pe buzele mele planuri de viață, dădea din cap și zîmbea privindu-mă cu ochii lui mari, plini de lumină.

Dar cît de grozavă a fost dezamăgirea, cît de tristă a fost viața căsniciei mele ! Poate de aceea îmi fuge pana așa de grăbită cătră un liman, de aceea mi se risipesc gîndurile : partea aceasta a traiului meu a fost o fărîmare clipă cu clipă a tuturor viselor; și iar am înțeles că trebuie să-mi lipsească ceva, trebuie

să am în mine pricina zdrobirilor pe care le-am îndurat.

Cea întâi neînțelegere între mine și nevastă-mea a fost pricinuită de copil. Eu doream din tot sufletul să am unul, să-l simt lângă mine, să-l văd crescînd, să-l văd ajungîndu-mă, intrînd în lume și bucurîndu-mă. Vasilica nu părea deloc încîntată de acest plan al meu:

— Dragă Neculai, copiii se cresc greu în ziua de azi... Necazuri multe și bucurii puține...

Mi s-a părut ciudată deocamdată filosofia aceasta a vieții și mi s-a părut mai ales ciudată fiindcă era rostită de o ființă așa de gingașă, cu ochii așa de blajini.

Gîndeam însă în mine: «Ei lasă, nu-i nimic, ne vom înțelege noi...».

Viața noastră n-avea nimic deosebit, cred eu; dar atuncea mă nemulțamea greu: în fiecare zi așteptam o schimbare, în fiecare zi voiam să iau o hotărîre pentru altfel de trai, așa cum nedeslușit trecuseră umbre prin visurile mele. Deocamdată voiam să trăiesc foarte izolat, nu-mi trebuia lume, nu-mi trebuiau petreceri, mie îmi ajungea căsuța noastră prietinescă, alătura de prăvălia socru-meu, în liniștea ei, în pacea străzii, lângă frumuseța schimbătoare a Cișmigiului.

Nici aici nu m-am înțeles cu soția. Vasilica înțelegea altfel să trăiască, și poate avea dreptate. Voia să primească lume, să dea ceaiuri, voia să se vorbească la acele ceaiuri; și eu mă îmbrăcam deseori cu redingota la ceasurile cinci, și primeam o lume necunoscută, cu care, sorbind înghițituri mici de ceai și ronțăind pișcoturi, vorbeam despre vreme și despre căderea guvernului.

Viața noastră a mai avut și alte nemulțămiri, certuri mici, zilnice, din nimic. Nu era servitoarea bună și

trebuia să mă duc eu să caut alta ; un oltean se purtase obraznic și eu nu sărisem mai repede în pantofi din fundul odăiții mele. Nu era carnea proaspătă, nu-mi plăcea mie un fel de bucate ; nu ieșeam cu veselie deosebită la șosea, ori la o vizită. Ce lucruri mărunte, ce lucruri puține ! Și totuși lucrurile acestea mărunte, și puțin deosebite unele de altele parcă aveau datorie nestrămutată, așa se urmau una după alta, foarte regulat, din ceasuri în ceasuri, din zi în zi, cu mici schimbări, de zece ori, de o sută de ori, în vreme de luni și de ani !...

Am ajuns să fiu cu totul rătăcit și amărit. Nu înțelegeam cum nu i-i groază ființii aceleia cu care mă întovărășisem și trăiam la un loc, nu înțelegeam cum nu i-i groază de atîta vorbă zadarnică ; nu înțelegeam cum poate izvodi din necunoscut nemulțămirea, nu înțelegeam cum n-are milă de ea însăși și de mine, nu înțelegeam ce plăcere găsește să-mi spuie o vorbă crudă și să-mi amintească așa de adesea de satul meu umilit, de căsuța de vălătuci în care mă născusem și de părinții mei nevoiași ! Tresăream acum deseori din liniștea bunătații mele în mîini cumplite ; simțeam cum mi se ridică sîngele în obraji, cum mi se aprind ochii în cap, vorbeam tare și dădeam din mîni, mă închi-deam și începeam să clădesc iar planuri, zeci de planuri : măsuri hotărîte, vorbe tăioase, o răzbunare... Apoi tot mie mi se muiau privirile, tot eu zîmbeam cel întăi și mă bucuram de clipa de împăcare cînd Vasilica, cu ochii ei blînzi de altădată, se apropia tăcută de mine.

Mă mai gîndeam apoi, cînd stăteam și cumpăneam împrejurările, că o viață întreagă, o viață lungă pînă la mormînt, așa o să trebuiască s-o duc, cu amără-

ciunea certurilor și a împăcărilor în zile nenumărate. Ajunsesem să am spaima cuvîntului. Simțeam, din felul cum se schimbau privirile și vorbele, simțeam că vorba de care mă tem va veni și va izbucni. Eram laș, o simțeam și mă înfricoșam.

Prietinul Costică Roman se dusesese la maică-sa, care ar fi murit fără dînsul, acolo, în munții Neamțului, și parcă nu mai aveam acum nici un sprijin, așa stăteam ca într-o pustie.

Și totuși așa părea că trebuie să fie viața. Vasilica nu părea disperată din pricina ceasurilor pe care eu le priveam ca nenorociri adevărate. Cucoana Sița părea mulțămîtită : Viața așa-i, schimbătoare ca vremea... Și gemea, încet ca într-o durere, apoi zîmbea cu bunătațe:

— Cum nu sînteți fericiți, dragă ? Griji mari n-aveți, de trăit, har Domnului, aveți cu ce, dumneata de băut nu bei, cărți nu joci... Unde are multă lume norocul vostru !...

Și Vasilica, împăcată, în rochia ei simplă, trecea sprintenă prin casă ; ieșea să dea o poruncă bucătăresei, intra și trecea la fereastră ; acolo se oprea și privea o clipă în stradă ; iar ieșea, și-i auzeam în sufragerie glasul argintiu ; după aceea întorcîndu-se ușor încruntată, îmi arunca o privire și zîmbea, cu zîmbetul ei vechi, neîntovărășit de nici un cuvînt.

În cîțiva ani de-a rîndul nevasta mea a fost bolnavă, greu bolnavă. De-abia a treia oară, în anul al cincilea, am înțeles care e pricina *răcelilor* acelora. Abia atunci am înțeles de ce slăbește așa de tare, de ce i se cufundă ochii în cap, de ce se îngălbenește ca în apropierea morții, de ce cucoana Sița, fără spaimă prea multă, se învîrtea în jurul patului și suspina cu bunătațe:

— Nu-i nimica, puica maichii... O să scăpăm și de necazul ăsta...

Cu amărăciune mă gîndesc la viața mea de-atunci, așa de neînsemnată și așa de tristă. Apoi parcă bătaia inimii mi se oprește și mi se pune o negură pe ochi.

Cu toate îngrijirile cucoanei Sița, cu toate bolile regulate ale Vasilicăi, o bucurie mare, un prunc îmi veni în lumea aceasta de năcazuri. Era micuț, slab, cu pielea roșie, și plîngea așa de duios și de încet, și-i tremurau mînuțele și piciorușele, și i se încrețea toată fața în jurul ochilor tulburi. Foarte drag îmi era. Cînd i-am auzit întăi strigătul, cînd l-am zărit mișcînd, a tresărit ceva în mine, a izvorît ceva în mine, ceva necunoscut și dulce, și abia atunci am înțeles dragostea de copil, și mi s-au umezit ochii de lacrimi.

Nevastă-mea era foarte slabă. Cucoana Sița se tînguia. Moașa a încercat două zile, și-a făcut toată datoria, după aceea m-a tras într-un colț :

— Domnule Manea... eu nu pot să dau nici o garanție... Mama e foarte slabă, ar trebui să cauți o doică...

Copilul plîngea răgușit, parcă-mi rupea inima. Vasilica, slabă și tristă, stătea cu privirile ațintite în bagdadie.

Dar vremea era foarte aspră în anul acela. Căzuse o iarnă tare, cu zăpezi mari, și era greu, cu totul greu să găsim doică.

— Eu îmi spăl mînile, vorbi moașa, copilul nu trăiește așa... Pînă ce s-o găsi o doică, să-l ducem, domnule Manea, la o femeie... Sînt care alăptează, în cîmpul Moșilor... Cunosc eu una... Tot mai bine acolo decît așa... Și pe urmă, în vremea asta, poate găsim o femeie...

Cucoana Sița se tînguia încet și Vasilica tăcea neclintită și palidă, cu fața în sus. Și chiar în amurgul acela

gros, un amurg cu lumină posomorită, într-o sanie, duserăm, eu și moașa, pruncul în câmpul Moșilor, pe uliți întortochiate și fără lumină, într-o căsuță săracă, în pragul căreia me întâmpinară două femei, una bătrână, naltă și slabă, una tânără, voinică și rumână, amîndouă umilite, amîndouă plîngîndu-se de iarnă așa de aspră, de frigul ascuțit, de lipsa de lemne.

Eram așa de mîhnit încît nici nu vedeam bine în juru-mi. Totuși băgai de samă o albie într-un colț, în care dormea liniștit un copil înfășurat strîns în scutece. Bătrîna se pleca des, părăind a căuta ceva pe jos, și se învîrtea în juru-mi. Moașa își frămînta întruna trupul scund și gras și-și îndrepta din vreme în vreme capela care i se pleca într-o parte, și rostea sfaturi nesfîrșite, pe care femeia tânără le asculta cu liniște dînd rar și domol din cap de sus în jos. La sînul ei, copilul sugea cu lăcomie, i se auzea în gîtul subțirel ca de păsărică gîlgîitul laptelui ; și eu mă gîndeam cu inima strînsă la zilele ce vor veni. — Iar pe drum, gîndurile neastîmpărate iar mă duseră furtunoase înainte, în viitor, spre fericiiri, — ș-acum eram mulțămînit că băiatul, *flăcăul*, scăpase la hrană, și mi se umfla inima în coșul pieptului cînd mi-l închipuiam voinic și rumân, peste zece ani de zile.

— Aici să n-ai nici o grijă, zicea moașa ascuțit, rîdînd scurt mîna spre capelă... Femeile se pricep, și le-am spus eu cum să-l îngrijească...

Peste patru zile muri Niculiță. Ș-acuma pot să spun cu încredințare, *știu* că asemenea durere nebună, adîncă, în sufletul meu, nu în simțuri, așa durere n-am avut niciodată ! Nu știu cum am ajuns, și pe unde m-am îndreptat, cum am nimerit acolo, în câmpul Moșilor, pe strada care n-avea nume, la casa care semăna cu treizeci altele din jur, din toate păr-

șile. Un felinăraș stătea lângă ușă ; vîntul care spulbera zăpada în toate părțile și chiuia pustiu prin locuri goale îi stînsese lumînărica de ceară. Cele două femei, cînd mă văzură, începură a se boci. Nu m-am uitat la ele. Bociră puțin, apoi se opriră deodată, oftară pe rînd, și rămaseră în mijlocul casei uitîndu-se la mine.

— Am cheltuit cîțiva lei de l-am făcut frumos... zise bătrîna, și tuși încet în tăcerea odăiții.

Pe o laviță goală cîteva farfurii cu flori albastre stăteau umplute cu orez fiert, cu cîte o făclioară alături. În covățică, lângă sobă, dormea lin același copil. Și în pustiu odăii sărace, pe o măsuță albă, zăcea sicrișul copilului meu. Bătrîna se îndoi din șale, apoi se apropie și dădu la o parte capacul. Și încununat cu floricele tari, de hîrtie, cu bonețică nouă, în hăinuțele așa de strîmte, o ființă mică, firavă, copilul meu, cu pleoapele negre închise îmi răsări înainte. Buzele subțirele se strîngeau, cereau parcă ceva, arse cu fierul roș parcă. Și mîinile albe subțirele, subțirele ca niște linioare de zăpadă, și străvezii, și uscate, stăteau încrucișate pe piept. Era așa de tristă, ființa aceea din care fugise suflarea vieții, așa de dureroasă ființa fără mîngîieri și fără mamă, copilul meu, care murise de foame, umbra aceea, cu pleoapele negre și cu buzele arse, și așa de aprig, așa de fierbinte vîlmășagul durerii mele, încît n-am putut închide ochii, n-am putut frînge o lacrimă ; numai o undă de foc mi s-a iezit în piept și tot sufletul meu voia să strige și nu putea, și numai parcă s-a scurs cu viața, într-un gemăt fără nume :

— Dragul tatii !

Abia astă-iarnă s-au petrecut acestea și parcă a trecut o veșnicie. Ca o fumegare, pe lângă grozava

flacăra a acestei dureri, a fost, în răceala iernii, moartea Vasilicăi. S-a dus și ea, și abia târziu mi-am dat socoteală că este loc în ființa mea și pentru altă durere. Prelung și jalnic, în închipuire, îmi cânta, în zbaterea viforului, un clopot slab, singuratic, în turnul de lemn de la cimitirul Pătrunjel, și fără prietini, fără preot, fără nimeni, numai cu umbra mea, sta sufletul meu în spulber, pe când pe sicriașul albastru un om aplecat, a cărui față n-o vedeam, prăvălea bulgări înghețați încet-încet umplînd mormîntul mic, pe care nimeni acuma nu-l mai cunoaște.

Crăciunul anului 1892.

I

Cînd am pornit din București, am avut o simțire foarte curioasă. Nu eram vesel, nu eram mîhnit; mai curînd mă simțeam tulburat, în fața zilelor viitoare și a drumului necunoscut pe care mă îndreptam. Cine mai are îndoielile omului slab, la vîrsta mea? Bucățica de pîne, grozăvia aceasta pe care mulți o dobîndesc și o mînîncă în lacrimi, o aveam. Griji nu mai erau grămădite în juru-mi. — Dar fuseseră odată. Poate ascunzătorile neștiute ale ființii mele mai aveau amintirea și spaima trecutului: și-mi adiau prin suflet acuma cele din urmă tremurări ale durerilor încercate.

Doisprezece ani am stat în București. Am pățimit și m-am îngropat acolo. Toate legăturile cu ce fusese odată, în urmă-mi, se rupseseră. Dragostea pentru bătrînii mei și pentru locurile copilăriei poate mai trăia, dar eu n-o mai deosebesc în mine. La douăzeci de ani dintrodată am început a face școală într-o lume necunoscută: poate de aceea am fost ca un copil, am fost un întîrziat, și m-am izbit în toate părțile, învățînd numai prin durerile inimii mele. Și totuși, poate încă n-am învățat.

În tren, atunci, în cea din urmă zi a lui august, printre nehotărîtele simțiri care zăceau în mine, începură a străbate și gînduri mai limpezi, și-mi amintii de planurile mele c-o căsuță liniștită și albă, într-o stradă ferită de zgomote, în orașelul moldovenesc cătră care mă îndreptam. Cugetînd mai îndelung la urma urmei, nici nu se putea — îmi făceam eu socoteală — să nu găsesc pace în tihna de-acolo. Bucurii puține, dar și dureri puține. Sufletele și-au păstrat mai bine seninătatea lor, într-o viață mai ușoară și mai aproape de natura care face mai buni pe oameni.

Mă mai gîndeam, după aceea, și la casa părintească de pe valea Moldovei. Din drumul meu, mă hotărîsem să mă opresc măcar o zi. Trebuia să mă împac cu mine însumi; dragostea pentru pămîntul anilor tineri deodată tresărise la lumină. Zăcuse ca înmormîntată un timp cît suferisem amar; apoi, după cele din urmă dureri mari, îndrăznise și ea, sfioasă, să-și aducă mîngîierile.

Cu o căruță arvunită în grabă, de la stație am făcut drumul într-un ceas și jumătate. Parcă mai scăzuse și se rărise pădurea Miroslavei. Era liniște însă într-însa; ca și odinioară, răsuna ca subt o boltă hruitul roților, și cînd românul care mă ducea opri cail, se auzea deslușit ici-colo, ca o ploaie rară, cum cade jîrul de pe ramuri pe frunza uscată a anilor trecuți.

În deal, de unde se vede, lîngă sticlirea apelor, satul, fîntîna lui Bănuț nu mai era. Stîlpul înegrit, în strălucirea dimineții, se înălța fără cumpănă; ghizdelele se risipiseră.

— Era ș-o leacă de șandrama aici... întrebai eu pe român.

— Era, dar s-au stricat toate.

În sat, căsuțele foarte tăcute printre pomii livezilor. Casa cea mare a popii, de lângă biserica veche și surită de ploi, mi se părea acuma mică, scundă, cu ferestrele înguste, cu dranița înegrită de vechime și umezeală, și plină de mușchi verde. Mică era și bojdeuca bătrînilor, acoperită cu stuh și paie; dar che-narele albastre de la ferestruici erau trase drept, varul pe pereți era proaspăt dat și dinaintea ușii, pînă-n pârul cel bătrîn cu pere harbuzești, pajiștea se întindea foarte curată. Îmi sări întăi înainte hămăind un cățelandru cu capul împărțit în două printre ochi: jumătate alb și jumătate negru. C-un ochi întunecat parcă mă privea crunt și cu celălalt parcă rîdea.

Bătrînul își vîrî din casă capu-n geam, apoi îi auzii cizmele tropăind în tindă. Nu știa ce să spuie, nu găsea vorbe, dar era foarte vesel, își tot trecea degetele prin barba căruntă și-i sticleau ochii. Maica, mititică și slabă, își pipăi spăriată polcuța, se ridică de lângă vatră cu ochii mari, întinse mînile, mă cuprinse, își puse buzele domol pe umărul meu stîng, apoi, alipindu-și de mine fruntea, începu să plîngă ca-ntr-o durere mare.

— Ho, babă, strigă tata clătînîndu-și pletele albe. Ce-l bocești? Doar n-a murit. A veniț să te vadă... Lasă-l să intre în casa ast' curată; ce-l tot tragi spre vatra ta?...

Bătrîna șoptea încet, înăbușit:

— Dragul mamei, dragul mamei...

Apoi începu a-și șterge cu dosul palmelor, uitîndu-se într-o parte, obrazul zbîrcit, ofilit, umezit de lacrimi.

În odaia veche pe care o cunoșteam așa de bine, cu culmea ei, cu lăzile ei de Brașov, cu ștergarele în patru ițe, cu scorțurile colorate, cu mirodenia florilor

uscate, mă așezai sub icoane, pe laviță, cu bătrînii lîngă mine. Mama ofta încet, cu amar : bătrînul mă privea liniștit cu ochii lui limpezi, căpriei, sub fruntea încrețită, zbircită de brumele anilor grei.

Mă întrebau rar și dădeau cu luare-aminte din cap la răspunsurile mele, privindu-mă țintă.

— Ș-apoi acu de unde vii ? zicea bătrînul.

— De la București. Acu mă inut de acolo; vin mai aproape, încoace, în alt tîrg.

— Era departe acolo unde erai, dragul mamei, așa-i că era departe ? zise mama încet.

— Firește că era departe ! rosti bătrînul. Tocmai în jos, în colo...

— Așa-i, așa ! șopti bătrîna oftînd.

O vreme tăcurăm. Prin sufletul meu trecea o adiere moale, care venea ca din depărtări și din trecut, de pe tristețta unor morminte. Părinții mei care mă iubeau ședeau lîngă mine, mă priveau, și vorbeam domol, ca niște străini care n-au ce-și spune.

— Da' ești tot în slujbă ? Tot profesor ?

— Apoi da. Slujba asta nu se pierde.

Bătrînul dădu grav din cap de sus în jos în semn de înțelegere. Mama tăcu ; lucrul acesta nu-l putea ea pricepe ; și iar oftă și-și șterse ochii. Apoi se aplecă, privi pe fereastră și rosti lin :

— Iaca, vine și Catincuța de la apă...

Catincuța era soră-mea cea mică, numai de șai-sprezece ani.

— Hei ! acu-i fată mare, grăi bătrînul rîzînd, acu împletește cozi și iese la joc... Ca mini-poinini o mărit și pe asta... Căutăm un băiet cu slujbă... dă... să nu ne deie de rușine...

Mama se plecă spre pieptul meu și șopti o întrebare tainică :

— Niculiță, da'... cuconița... nevasta... ce face?
Răspunsei greu:

— Bine...

Și valuri de amărăciune îmi tremurau în piept, deșteptînd deodată răsunete din durerile crude care trecuseră. Ce puteam să spun părinților mei? Ce puteau înțelege ei din amarurile mele, și din cea din urmă grozavă durere, care-mi răcise inima ca-n cele mai sălbatice geruri ale unei ierni din altă lună? Gemui încet: «Bine...» și bătrînul dădu încredințat din cap:

— Apoi cum să fie?... Dacă dă Dumnezeu ș-o duce bine, și-i sănătoasă...

— Noi n-am văzut-o niciodată... șopti cu rușine parcă, mama. — Iar bătrînul se aplecă, se întinse spre tindă și începu a chema vesel:

— Catincuță... Catincuță... Ia vină, fată, încoace, degrabă... Iaca, vrea să te vadă Niculiță... Hai... E! hai mai repede... doar ți-i frate... Ce umbli parcă calci în străchini?

Soră-mea mă privea din prag, rumănă, cu ochii ei mari, căprii, lucitori. Voia să rîdă, își frămînta minile. Bătrînul se sculă, păși pînă la dînsa, o apucă de umăr și o împinse pînă la mine.

— Ce mai faci, Catincuță?

Ea se plecă și-mi sărută mîna. Îmi pusei buzele pe fruntea ei lucie. Mă întorsei spre bătrîni, apoi:

— A crescut mare și s-a făcut frumoasă...

Bătrînii dădeau din cap încredințați și ei de aceasta, iar fata, rușinoasă, sta înaintea-mi și-mi arunca priviri furișe, ca unui străin.

Bătrînul porni după aceea spre crîsmă, ca s-aducă o leacă de băutură. Mama îndemnă pe Catincuța să prindă o găină. Și în vremea aceasta poarta se izbi

și o femeie voinică, groasă, intră în ogradă. Păturindu-și fustele pe dînsa, se apropia repede, desculță, gîfîind. Cunoscui numaidecît pe soră-mea cea mai mare, Ancuța, dar se schimbase mult de cînd n-o văzusem, era mai plină, mai greoaie și avea o înfățișare de osteneală și de mîhnire. Era îmbrăcată parcă tot cu aceeași fustă de stambă și cu aceeași polcuță mohorîtă. Cînd mă văzu, se opri, își așeză pe spate cosițele, parcă atunci își aducea aminte de ele, apoi se apropie să mă sărute pe obraji.

— Dragu mamei! nici nu credeam că am să-l mai văd... zise bătrîna de lîngă vatră, și se uita la mine printr-un painjenis de lacrimi.

Veni și Iordache al Ancuței într-un tîrziu. Un om greoi, cu fruntea îngustă, gros în grumaz, cu ochii mici, negri, îngropați sub frunte. Vorbea rar și apăsat, vorbea întruna fără să suie, fără să coboare glasul. Parcă ținea un ison sfîrticat în cuvinte. Cînd văzu că am rămas singur, începu să mi se jeluiască de soră-mea.

— Dumneata trebuie să știi, ești om învățat... La București, acolo, trebuie să se găsească mai ușor de lucru. Da' aici, la noi, e greu de tot de la o vreme... Abia îmi pot ținea cei doi boi pe lîngă casă, ș-o vacuță, ș-un purcel... Da' vara, după ce gătesc grija ogorului, mă mai reped încolo și-ncoace... In ziua de azi înțeleg eu că se trăiește greu... Numai să-ți spun dumnitale: n-am cu cine mă înțelege... Ancuța asta numai vorba-i de dînsa... Eu acu înțeleg să mai steie omu cîte-oleacă, să se mai hodinească, da' după ce face treabă... Ea nu, toată ziua șede, șede și iar șede... Cînd îi vremea lucrului, eu, he-he, mă scol dis-de-dimineată, că înțeleg eu că altfel nu merge, și zic: Ancuță, cînd a fi soarele așa, deasupra dealului, tu

să-mi fii gata cu mămăliga... Dar ea habar n-are...
Și eu înțeleg că n-o trage inima la muncă și pace...
Și eu muncesc de dimineață pînă în sară de mă spectesc și degeaba: n-am cu cine mă înțelege. Dacă n-am cu cine mă înțelege, ce să fac? Ii mai toc capul cîteodată, ba o mai apuc la trei parale, dă, ca omul, doar oi scoate ceva, să se mai hărnicască. Ea nu. Casa nemăturată, străchinile nespălate, paserile flămînde, copiii plîng în toate părțile, ș-apoi, cînd vin, numai atîta știe: să ceară rachiul și pîne...

Incepu să mi se îngreui capul de atîta mormăit. De la o vreme am prins a nu mai asculta la înșiruirea lui monotonă de vorbe. Priveam pe ferestruica de lîngă mine la părul rotat sub care mă tolăneam demult, demult, foarte demult, pe cînd eram copil în straie albe, și pe cînd se mișcau în juru-mi, aproape, blajini, cu prietinie, cu vorbă bogată, părinții mei și surorile mele. Dincolo era portița și cărarea la prund, dincolo grădinile oamenilor pe care am uitat cum îi chiamă...

În odaia de peste tindă se auzea plin, puternic, glasul bătrînului. Vorbeau și fetele. Iar glasul moale al mamei mi se părea așa de departe, așa de trist, așa de învăluit de lacrimi, ca din hotarul morții.

II

Străin cum intrasem am ieșit din satul meu; și cu inima îndoită multă vreme am căutat să deslușesc în mine adevărul, să măresc dragostea pentru biata bătrînă mai ales, care plîngea după mine ca și cum pe vecie mă prăpădea. Și străin m-am strecurat în amurg în orașelul în care de mult doream să vin, un

orașel pe care niciodată nu-l văzusem, liniștit, tăcut, foarte tăcut mai ales. Mă gîndeam : De-acum aici voi dormi ani de liniște... Aici mă voi bucura de uitarea tuturor...

Neliniștit, n-am putut închide ochii noaptea toată, într-o odaie umedă, în cel mai *fain* hotel din țirg. Să fi fost trudit ca un hamal și tot n-aș fi putut închide ochii : o ciudată viață se desfășura în juru-mi, nevăzută întâi, simțită ascuțit apoi și cercetată la lumina pîlpîitoare a unei lumînări. Sculat dis-de-dimineață, am început a colinda pe uliți. Și multă vreme am rătăcit printr-un fel de hrube întortochiate din care izvorau aburi ca din bălți pline de miasme. Căsuțe pitice, grămădite unele în altele, plescate unele înaintea, altele pe-o coastă, abia ridicau pînă la fața pămîntului geamuri murdare; și-n jurul lor, printre zaplazuri stricate, se zăreau păduri întregi de mărăcini alătura de lacuri de noroi, un fel de mări-moarte, pe malurile cărora cele mai fantastice și mai ciudate găini zbîrlite rătăceau, cei mai încovrigați, mai ogîrjiți și mai opăriți cîni cotileau, adulmecînd duzini de oale sparte, cioburi de farfurii și arsenaluri de tinichele. Un vardist uriaș se plimba căscînd cu zgomot și ștergîndu-și ochii de lacrimi, se plimba de aici-colo, și cu cizmele-i uriașe se izbea din cînd în cînd într-un cazan de tablă frînt și ruginit, ori zdrobea bucăți de sticlă care țipau ascuțit. Și cum răsărea soarele, cum umplea de lumină paragina aceasta murdară, uși scunde începură a scîrțîi, capete spăriate se arătau, orbite de strălucire ; un popor întreg nevoiaș ieșea ca să-și încălzească zdrențele în pulberea luminii ; ploduri plîngeau cu jale, femei țipau, iar bărbați triști, cu fețele palide, porneau în toate părțile, se amestecau, vorbeau limba cîntată a neamului

rătăcitor ; și printre picioarele lor treceau cotcodăcind găinile înspăimîntate ; pe cînd ținci, cu șepci soioase în cap, începeau să zburătăcească cu toate cioburile care le cădeau la îndămînă pe cîinii slabi și jigăriți.

Deocamdată eram nedumerit și mă gîndeam cu jale la odăița liniștii mele. Mă gîndeam, și treceam prin ulițele acestea ale durerii, nădăjduind să ajung undeva în cîmp, la lumină, la aer liber. Așa trecui printre șiraguri de dugheni care se deschideau ; printre case leproase cu geamuri mari și murdare, îndărătul cărora suna înăbușit ciocanul cizmarului, ori duruia mașina croitorilor ; printre cîteva case luminate de soare, apoi pe lîngă o biserică cu acoperiș de tablă roșie, și pe lîngă gimnaziu. Mă oprii mulțămît : bine că o să am parte de o clădire ca lumea, albă, curată, veselă, în mijlocul unei grădini mari cu flori felurite colorate, printre șiruri de copaci tineri. Numai slovele care spuneau numele școlii mi se părură prea mari, și prea șterse de învăluirile ploilor. De-aici o uliță urca lin undeva, la deal, pe lîngă o grădină publică în care abia s-ar fi putut învîrți zece oameni, o grădină publică cu arborii tăiați și schilodiți în cele mai minunate chipuri. O uliță urca undeva la deal, apoi cotea scurt. Și cum pășeam încet suind-o, cum făcui și eu ocolul fără nădejdi mari, deodată îmi veni pe o filfiire de vînt o adiere de răcoare, și deodată înțelesei cu sufletul și văzui cu ochi uimiți cum înainte, pînă cine știe unde, în livezi aurite de soare, se înșiră case albe, curate și liniștite. Intrasem în regiunea funcționarilor și plugarilor mărgineni.

La dreapta, la stînga, pînă în cîmp, se întindeau ulițele acestei liniștite mahalale. Ș-acolo în cîmp, la margine, o dumbravă întinsă de mesteceni se dezvăluia deodată, luminînd cîmpurile de luțernă din jur.

Printre pletele aurii ale copacilor, două mierle se alungau oîrcîind înăbușit din gușă, apoi se așezau undeva, în frunziș, nevăzute, și fluieratul lor subțire și dulce curgea răsunător în pacea dimineții. Și munții se vedeau de acolo, de la dumbravă, spre asfințit, munții depărtați, șterși, dincolo de pădurile posomorîte-albastre, cine știe unde, în depărtări, într-un abur străvăzător ca un fum ușor, luminos.

În ulița aceasta lungă, care suie la deal spre dumbravă, mi-am făcut cuibul. Am întrebat în două locuri și îndată am aflat «că este o văduvă, cucoana Smaranda Pacu, care are de dat două odăi...». Nici nu-mi trebuia mai mult. Și îndată am intrat într-o ogradă plină de iarbă verde, și curată ca-n palmă. Întâi îmi ieși înainte un cățel rău, care lătra răgușit, cu ochii crunți, scuturîndu-și cît ce putea cojocelul de păr lung și creț. Un glas destul de gros strigă pe ferestrele deschise :

— Ce-i, Parizache ?

Și îndată apăru și cucoana Smaranda, o cucoană foarte grasă, cu două bărbii, c-o tufă de păr sălbatic lîngă nasul turtit, îmbrobodită cu grimea albă la cap, cu pestelcă albă dinainte, c-o mătură în stînga și c-o cîrpă uriașă în dreapta. Cînd mă văzu, se repezi undeva îndărăt, ca să ascundă în vreo tainiță și cîrpa și mătura, pe cînd cățelul își scutura tot mai înfricoșat blana în juru-mi, lătrînd tot mai răgușit și mai cu durere ; după aceea începu să țipe :

— Parizache, vin la mama, Parizache !

Cînd am spus pentru ce tulbur liniștea uliții Dealul Mărului, cucoana Smaranda începu să zîmbească cu bunătate și îndată obrazul cu nas turtit, cu tufa de păr sălbatic, se luminează : cucoana Smaranda avea doi

ochi negri frumoși și blajini. La lucirea ei de zîmbet răspunse și Parizache: începu să-și fluture ca un steag coada grea, mormăind fericit sub mîngîierile a două mîni pline și moi.

M-am așezat pe scaun, cum se cuvenea, într-o odaie în care nu socot să fi fost un fir de praf, și nu înțelegeam rostul cîrpei și al măturii uriașe. Cucoana Smaranda mi-a adus un pahar de apă cu brumă și o chisea cu dulceț de cireșe negre.

— Apă ca asta nu se găsește nicăieri, zicea dumneaei. Avem fîntînă în ogradă. Dulcețul e făcut de noi...

Indată după aceasta cucoana Smaranda își dădu toată osteneala ca să-mi puie nenumărate întrebări asupra vieții mele, a orașului de unde veneam, asupra rudeniilor, asupra prietinelor, asupra slujbei; apoi după ce-și mulțami întrucîtva curiozitatea, mă pofti să văd odăile mele.

Două odăi pline de miros de flori uscate. În una, un divan uriaș pentru dormit, cu macaturi trandafirii, o scoarță înflorită pe părete, icoană de argint și candelă la răsărit; în cealaltă, în salonaș, mobile vechi de mahon, foarte lustruite, foarte curate, acoperite cu horbote, cu tălgerașe de lînă sub sfeșnice și sub lampă, și cu un dulap de sticlării vechi, cel puțin de treizeci de ani, de pe cînd s-a logodit cucoana Smaranda cu răposatul. Mi-a plăcut și livada-n care dădeau ferestrele de la amîndouă odăile, o livadă plină de soare, cu pomi rari, cu iarbă ca matasa. Și mai mult priveam la toate acestea cu sufletul plin de mulțămire, decît ascultam vorba necurmată, cu ușoară răgușeală a cucoanei Smaranda, care îmi făcea istoria caselor, a fiecărei mobile, a fiecărui lucru, pre-

cum și istoria livezii, fără să uite pe a lui Parizache, plină de peripeții și de înduioșări.

Astfel m-a adus soarta aici, în odăițele acestea liniștite din ulița Dealul Mărului. În câteva zile, cucoana Smaranda a aflat tot ce-i dorea sufletul de la mine și, mulțămită fiind, m-a lăsat în pace. Am început să mă bucur de singurătatea mea, de *sihăstria* așa de îndelung visată. În toamna lină, mă așezam în jilț, la o fereastră, și primeam în față și-n suflet răcoarea și murmurul moale al livezii. Spre răsărit, departe, dincolo de vîrfurile copacilor, se vedea limpede din scaunul meu Iazul Tîrgului, strîns sub dealul repede al Movilăului: se vedea iazul cu luminile lui de oțel, cu stufăriile întinse, pînă departe, departe, în răsărit, unde se pierdea într-o negură care nu se istovea niciodată. În jur, în mahala, abia se simțea viață. Cînd și cînd izbucneau strigăte, ori învăluri de vorbe; altfel era liniște desăvîrșită. Rar venea adierea slăbită a unui cîntec de fată, care lucra undeva, la o fereastră, plecată asupra gherghefului. Uneori pornea vîntul și trecea fremătînd prin toate livezile din preajmă ca printr-o pădure; avea înmlădieri de cîntări încete, ori creștea vijelios, adînc și întristat, cu chemări ce parcă veneau din nesfîrșite depărtări.

În toamna lungă, mai mult la geam, în jilțul meu, am stat, lîngă cărțile pe care mi le-am așezat aproape, pe horbota unui dulap lustruit. Nu ieșeam decît cînd trebuia să mă duc la școală. Vremea cealaltă mă înmormîntam: sufletul avea nevoie de pace, ca un bolnav ce era. Nu cunoșteam nici pe vecinii din dreapta, nici pe cei din stînga; nu cunoșteam pe nimene dintre locuitorii uliții. Pentru mine figurile tuturor nu erau decît umbre fugare, de la margine,

de lângă dumbrava de mesteceni, pînă lângă grădina publică, la *Farmacia Filipovici*, unde totdeauna stătea la fereastră, cu bărbia în palma dreaptă, un băiat palid și visător.

Mă gîndeam : Am vreme pe urmă să cunosc toate. Nici nu-mi trebuie vreme multă !

Pînă și în mijlocul colegilor am intrat cu greu, și cu greu am început să-i cunosc. Viața mea pe atunci era plină de gînduri, plină parcă de oboseli ; și, de multe ori, cînd cîntările vîntului tremurau în livezi și aduceau pînă la geamuri oftări și foșnetul melancolic al frunzelor moarte, mă întorceam cu gîndul înapoi, unde am lăsat o parte din sufletul meu, în vifor, unde plîng clopotele deasupra mormintelor necunoscute.

III

În fiecare dimineată cînd aveam ceasuri de clas -- istoria -- și cînd intram, de obicei cel întăi dintre profesori, în curtea gimnaziului, găseam pe director plimbîndu-se pe aleile mărginite de flori, printre arbori mărunți pe care brumele toamnei începeau să-i sărăcească de frunze. Nalt și uscat, numai pielea și oasele, nalt de parcă nu se mai sfîrșea, și adus puțin de șele, umbla domol numărîndu-și parcă pe năsip pașii. Iși sălta din cînd în cînd paltonul între umerii încovoiați și-și trăgea spre urechi, friguros, căciula de blăniță de miel. Se oprea, ridica spre mine ochii albaștri, ghețoși, și-mi întindea o mină uscată și rece.

— Ce mai zici, domnule Manea ? Sănăbos ? Iaca, eu cu plimbarea mea... Am obicei, dimineăta... Eu cam sufăr de stomah și trebuie să umblu mult... Așa, pe urmă, mă simt mai bine... Dar dumneata ?

— Și eu sînt destul de bine, domnule Vernescu...

Cu mine se purta de obicei prietinos directorul : eram profesor venit din București, mutat după cerere. De lucrul acesta se mira el foarte des :

— Cum ai putut dumneata să te duci din București ? Acela-i oraș mare, să tot trăiești acolo... Alții se grămădesc să intre în el, și dumneata fugi... Iaca, eu aș da mult să găsesc un schimb la o catedră de matematică... Acolo aș putea să mă caut serios...

Tușea încet, după aceea iar prindea să se plimbe printre arbori. Din cînd în cînd își sălta paltonul în spate și-și potrivea în cap căciula. Și iar ridica spre mine ochii reci c-o întrebare.

În cancelarie, în curînd se adunau profesorii. Cel mai fercheș și cel mai în vază era Iliescu, Leonard Iliescu, de geografie. Sălta ușor la fiecare pas în jurul scaunelor, umbla cu degetele cele mari înfipte sub jiletcă, subsuoară ; cînd vorbea se apleca și dădea din cap subliniind ce spunea și avea un zîmbet nedeslușit, parcă de batjocură, parcă de prietinie pe obrazul rotund, roșcovan. După ce tăcea el, nu mai asculta pe nimeni ; începea să-și răsucească cu luare-aminte mustăcioara încîlnigată frumos la amîndouă virfurile. Și totdeauna avea planuri politice :

— Eu, să vă spun drept, să fiu în locul ministrului, aș tăia în carne vie... Știi cum aș organiza școlile ? Ca la armată !... Scurt. Și rablele, cei care și-au trăit traiul, ș-au mîncat malaiul, afară ! afară ! nu mai au ce căuta în învățămînt... Acu-i vremea celor tineri...

— Mai încet, tinere, mai încet, tinere ! nu fi așa de aprig !... rostea rar profesorul de franceză, și începea să-și mîngîie, rizînd, țacălia.

— A ! ș-avem iertare, cucoane Eliseu, nu vorbesc

de dumneata ! Și Iliescu se sălta ușor în vârful picioarelor și pleca cu grație capul. Dumneata ești încă cu tineretul ! Dumneata n-ai închinat steagul!... Dumneata ce părere ai, Dragomire ?

Cel de științe își freca încet vârful nasului mare din mijlocul feței galbene și puhave, și privea în juru-i pe deasupra ochelarilor.

— Cum ?

Iar toți ceilalți începeau a râde. Directorul își ridica privirile aspre și-și arăta dinții răutăcioși :

— Dragomir n-are nici o părere...

— Bine, bine, rostea cu liniște Dragomir și iar privea în juru-i pe deasupra ochelarilor.

În fund, pierdut în nouri de fum de țigară, Radianu, profesorul de latină, nu zicea nimic. Câteodată parcă dormita, și părea trudit. De cele mai multe ori, răsturnat în scaunul lui, cu picioarele întinse sub masa lungă, cu mâinile cufundate în buzunarele pantalonilor, privea neclintit înainte, în gol, ascultând, cu sprâncenele ușor încruntate deasupra ochilor negri, care aveau o sclipire de oțel când se ridicau și priveau o clipă în jur, cu neliniște. Directorul nu vorbea niciodată cu Ion Radianu ; nici nu se uita la el ; numai rar, când îl vedea dormitând, îi strecura câte-o privire lungă, ostilă. Colegii ceilalți zîmbeau, cu semne de înțelegere din ochi. Leonard Iliescu, rareori îi pune o întrebare. Într-un rînd, pe cînd preotul de religie făcea « politică acută », cum zicea Iliescu, Radianu tresări c-o vorbă :

— Ce, părinte ? și dumneata faci politică ?

Popa încercă să zîmbească subt o privire tăioasă.

— De ce să nu fac ? Nu sîntem și noi oameni ?...

Radianu își duse degetele la mustățile rare, lăsate moi peste buze.

— Nu ! zise el scurt. Preoții au altă menire, ca și profesorii... Ce fel de politică faci dumneata ? politică de căpătuială ca și Iliescu ?...

Leonard prinse a rîde deodată înveselit, apoi se încruntă și începu să-și răsucească repede mustăcioara.

Directorul se întoarse spre Vasile Dragomir și-l privi drept, parcă lui îi vorbea :

— Și asta, politica, e o patimă, ca oricare *alta*...

Profesorii tăcură. Dragomir, privind peste ochelari, întrebă cu nepăsare, ridicînd mîna spre nas :

— Cum ?

Ion Radianu iar își mîngîia mustățile moi, lăsate a oală, cu degete tremurătoare.

— Ai dreptate, domnule director, zise el încet, foarte trist ; ai foarte mare dreptate...

Înmădierea dureroasă a glasului îmi pătrunsese sufletul. Mă întorsei spre el și-l privii lung. Dar își lăsase capu-n piept, cu sprîncenele ușor încruntate, cu aeru-i de întuneric și de tristeță pe față.

Într-un rînd, pe cînd nu era el între noi, am întrebat pe director :

— Mă rog, ce-i cu Radianu ?...

— O bestie ! zise ascuțit Vernescu privind într-o parte. Un om care n-are nici cel mai mic respect de sine... Se îmbată ca cel din urmă birjar. De la o vreme a ajuns într-un hal nemaipomenit...

— Eah ! rosti cu dezgust Iliescu, și-și porni înainte buza de jos. Un prost, un fleac, un om de nimic... Cu inteligența pe care o are, cu cultura pe care o are, putea să ajungă departe... Știi cum bea, domnule ? Grozav bea !... Se-nchide în casă și bea ; bea singur pînă ce nu mai poate... Îți spun serios, păcat ! Nu-i așa, domnule Dragomir ? Dumneata ce zici ?...

— Dragomir nu zice nimic ! șopti directorul privind ironic spre fața puhavă a colegului. Apoi, nalt și osos, se desfiășură în sus și începu să se plimbe încolo și încoace, săltîndu-și din vreme în vreme nedeslipitul palton din spate.

Incetul cu incetul pricepeam dușmăniile ascunse dintre profesori. Incet-încet, mi le lămurea Ion Radianu în întoarcerile spre casă. Aveam același drum : și Radianu locuia într-o căsuță din Dealul Mărului, ceva mai la vale de mine. Cu aeru-i trist, cu fața ca sub negură, mă întovărășea, de cele mai de multe ori tăcut. Dar cîteodată unele simțiri lăuntrice îi izbucneau printre mustățile rare. Vorbea cu foc și-i scînteiau ochii mici. Simțeam că tremură într-însul un suflet cald, că sufletul acela cald se strînge în mîhniri necunoscute, și-i vorbeam blînd, într-un început de prietinie. Intăi nu-i venea să creadă ; începu a rîde și mă privi pieziș.

— Dumneata ai destui colegi... e cancelaria plină. Eu... n-ai auzit cum m-a zdrobit directorul ? O vorbă a spus și m-a zdrobit !...

Și rîdea cu răutate.

— Știi dumneata ce se chiamă un om care nu mai are nici un viitor înaintea lui ? Omul acela sînt eu. Ce folos poți avea de la mine ? Crezi că nu știu ce ți-a spus directorul ? Sînt sigur că ți-a spus lucruri foarte frumoase despre mine, cînd nu eram eu acolo... Mi le-a spus și mie, despre asta să n-ai grijă... Ți-a spus că sînt un om de nimic, nu-i așa ? Ți-a spus, nu-i așa ? Că nu mai am nici o fărîmă de respect pentru mine și pentru societate, nu-i așa ?... Știu, crezi că nu știu ?...

Avea acum un rîs încet așa de dureros, care parcă tremura și în mine. Imi era foarte milă și el a în-

ceput a simți aceasta. Mă căuta totdeauna cu ochii, la ieșire, se alătura de mine, și amîndoi ne îndreptam spre ulița noastră liniștită, pe lîngă grădina publică pustie și pe lîngă farmacia Filipovici.

Ș-acuma, în drumurile acelea, îmi făcea *politica internă*, cum spunea el. Și astfel am aflat că directorul stăpînește pe toți din juru-i c-o mîină de fier. Avea și putere deosebită, căci la toți profesorii împrumutase parale și cătră toți privirile lui reci se îndreptau ca o muștrare și ca o cerere. El era și dușmanul și prietinel tuturor. Iar dintre ceilalți, nu erau doi care să se simtă bine unul lîngă altul. Iliescu era într-un partid, preotul Zaharia în altul, și de multe ori începeau să răcnească și să dea din mîni în mijlocul cancelariei, vorbind despre potlogării, despre pungășii, pe care le săvîrșiseră cînd ai lui Iliescu, cînd ai popii, — cînd erau la putere...

— Incă n-ai auzit discuții de acestea, îmi spunea Radianu, ești nou, se rușinează deocamdată de dumneata... Dar n-are să treacă mult și ai să-i vezi în toată strălucirea... Numai Dragomir tace și se scarpină la nas : el e adică filosof ! El ar vrea să împace și capra și varza c-o singură întrebare : «Cum ?». Atîta știe să răspundă la orice. Iar domnul Eliseu Popescu își mîngîie țacălia și-i batjocorește pe toți. Cînd e cu directorul, batjocorește pe Iliescu ; cînd e cu Iliescu, batjocorește pe director, și așa mai departe... I-ai văzut cum stau, i-ai văzut cum vorbesc, ca niște străini... Parcă nu ești într-o cancelarie a unui gimnaziu... Vorbesc despre orice, despre toate năzbîtiile, numai despre școală nu... Și directorul, *boierul*, domnu Vernescu, îi privește pe toți cu dispreț și scoate foarte des ceasul cînd se apropie minuta intrării în clas... Pîndește pe fiecare ; așteaptă

pînă la urmă, și-și înseamnă în mintea lui plină de cifre toate întîrzierile... toate! căci aceasta e datoria lui de căpetenie... — Da, dragă, sfîrși cu rîsu-i încet Radianu, o viață foarte înălțătoare ducem noi... Despre mine nu mai vorbesc, eu sînt în afară de lume!...

Tot Radianu, într-o zi caldă de octombrie, m-a dus pînă înaintea casei cucoanei Victoria Popovici.

În sat, acasă, între multe alte lucruri, aflatam că, în tîrgul unde vin, trăiește și-o cucoană care a plecat *de la noi*. «A fost o fată saracă, a unui om, un codaș, — și iaca, a avut noroc...», îmi spunea mama printre oftări. «Dacă te muți acolo, du-te și pe la dînsa... Eu cred că are să-i pară bine Vitoriei cînd te-a vedea...».

Intr-o zi mi-am adus aminte de cucoana Victoria, și Radianu m-a oprit înaintea unei porți verzi, închisă ca la o cetate. Era tot pe ulița mea. Mai la deal. Și dincolo de poartă se vedea o căsuță pitică cu ferestrele pline de oale de flori.

— Dumneata nu mergi cu mine? am întrebat pe Radianu. Zici c-o cunoști...

— O cunosc și n-am nici o dragoste, zise zîbind prietinel meu. Ce crezi că ai să vezi? O femeie ca multe altele... Pe ulița asta sînt ca dumneaei, uite, cît păr în cap... Eu mă duc să mă plimb, tot e frumos azi...

Mai întăi de toate, am fost mîhnit de înfățișarea cucoanei Victoria. Era o femeie ca oricare alta, vorba lui Radianu, nici slabă, nici grasă, cu toate trăsăturile feței potrivite, și gema după fiecare val de cuvinte. Arăta să aibă o suferință veche, o boală fără leac. Al doilea, nici cucoana Victoria n-a fost tocmai veselă aflînd că sîntem dintr-un sat, și-mi mărturisi îndată că soțul domniei sale, Popovici, cum îi zicea ea scurt,

nu e acasă, e la slujbă la tribunal. Apoi, gemînd încet, începu a-și tîrî picioarele prin casă în căutarea paha-rului, a linguriții și a chiselelor cu dulceț. «Am venit să-mi fac datoria, îmi ziceam. Altceva nu mai aș- tept...». Cucoana Victoria avea întâi o frică, să nu în- cep a-i vorbi despre satul nostru. Cu un zîmbet stîmjenit își adusese, parcă, aminte că ne-am văzut odată *acolo*, pe urmă tăcuse. Dar văzînd că n-am de gînd s-o în- grozesc cu amintiri din trecut, i se luminează fața și-i păru bine de cunoștință. Iși rășuci frumos o țigară și, din una din alta, suflînd din cînd în cînd scrumul în podul palmei stîngi, cu jale prinse a-mi povesti neferi- cirile cu soțul său : că Popovici cam are obiceiul bău- tului, că trece prin leafă de nu se mai înțelege nimic din parale la sfîrșitul lunii ; că, însfîrșit, nu-i vorbă, îi dă ea bani pe miere, dar asta n-aduce prea mare folos. De la suferințele casnice nici băgai de samă cînd trecu la cele trupești. Și-mi înșiră, în trei sfer- turi de ceas, o lungă istorie, din care aflai că o doare des capul, și că o doare și vătămătura tot așa de des, că are junghiuuri prin mîni și prin picioare, că doctorii nu-s buni nici de dracu, că vinerea nu-i bine să dai cenușa afară, că a cîntat cucoșu-n prag și a știut că-i vin musafiri, că a avut și un vis doveditor pentru aceasta ; însfîrșit, că pentru suferințele ei un moșneag îi descîntă de *puhăiele* și-i face un fel de băutură cu spirt și cu buruiene...

— Uite, poftim, asta-i doctoria, îmi zicea dumneaei ridicînd dintr-un ungher o sticlă verde și scuturînd-o la lumină. Cînd beau, parcă-mi ia cu mîna... Da' ce folos, că nu ține mult ! — Ioană hăi ! strigă ea apoi deodată vîrînd capu-n săliță, să iei sama să nu se ardă friptura ceea, c-apoi știi tu moarea mea ! — Și nu-mi trebuie, iaca, nimica alta, decît doctoria asta,

și-mi descîntă și de *puhăiele*... Doctorii, nu știți dumneata, lasă pe om să moară cu zile... Uite, cită lume moare! Țăra! da' nu m-aș da pe mîna unui neamț, să mă tai!... — Și vîrî într-o ascunzătoare, cu grijă, sticla cu doctorii. — Uite, vine la o săptămînă și pune apă neîncepută pe un fund de cofăiel... Iaca! iar a sărit cucoșu cela pe gard, și tot îi spun sluteniei celeia să-l păzească, că altă grijă n-are!... Ioană! Ioană hăi! ia vezi să nu sară în drum cucoșu cela, că s-a suit pe gard! Iaca, așa năcaz avem noi cucoanele cu slugile iestea! N-ai niciodată nădejde într-însele!...

Cînd am ieșit, îmi vîjîia capul. Nu mai știam pe ce lume sînt. O pornii încet, la deal, afară din tîrg, ca să mă mai răcoresc.

Lumina de toamnă umplea ca de un fum auriu mestecănișul. Numai trunchiurile albe stăteau drepte și neclintite, cu ramurile goale, cafenii, fără frunze. Dormeau în liniște și împrejurimile, și din tîrg veniră tremurînd o vreme cîntările clopotelor.

Radianu îmi ieși înainte de după un tufiș. Incepu a rîde:

— Ai venit să te răcorești, nu-i așa? Mai întăi de toate soțul nu era acasă, și dumneaei ți-a vorbit despre multe suferinți, nu-i așa?...

— De unde știi? am întreat mirat.

— Cum să nu știu? Asta-i frumos! De ce trăiesc eu între ei, de ce mi-am mîncat de-atîta vreme viața?... De ce am ajuns ceea ce mă vezi?... — Se opri puțin, cu privirile înegurate. — O lume întreată de ființi de acestea se mișcă în jurul dumnitale... Nu le cunoști; eu le-am cunoscut și totuși am rămas aici... La urma urmei te deprinzi... Dar dumneata n-ai să te poți

deprinde. Dumneata ești altfel de om. Eu m-am deprins, dar vai de capul meu!

Mă întorsei spre el. Nu-l înțelegeam.

— De ce te uiți așa la mine? urmă eu rîzînd cu tristeță. Dumneata nu știi ce-i în lumea care te înconjoară... Bine, — hai să ne plimbăm puțin, hai să vorbim despre altceva, lasă pe cucoana Victoria în uitare... Să lăsăm în uitare pe toți... Lumea aceasta m-a zdrobit și m-a ucis... s-a uităm... Poate ai să mă înțelegi dumneata altădată...

Și oftă încet, c-o lumină de durere în ochi.

În tăcere, umblarăm o vreme printre stîlpii albi ai dumbrăvii, răscolind cu picioarele frunzele moarte, care foșneau tremurător.

— Ce fericite vor fi fiind ființele acestea care vin de la țară! zise deodată Ion Radianu. Se amestecă atîtea lucruri în ele, și sufletul cu toate acestea nu li se tulbură...

Mă oprii, întrebînd :

— Despre cine vorbești?

— Despre cine? Despre toată lumea care ne împresoară. Și despre cucoana Victoria, și despre toți! Și eu tot de la țară vin, tata e gospodar fruntaș, are boi, are pămînt; și n-am fost un băiet prost; și iacă n-am avut parte de nici un bine pe lumea asta! Și dumneata tot din împărăția aceea vii, — dar poate dumneata ești om fericit. Mai cunosc pe cineva aici care mulțamește în fiecare dimineață lui Dumnezeu pentru liniștea care o are... Cunosc pe bătrînul Gheorghe Marian... Ce te uiți așa la mine? Nu, nu rîd, nici nu-mi bat joc de dumneata... Și el s-a ridicat ca noi, dar în alte vremuri. A fost directorul gimnaziului. Acum e la pensie... Uite, ai să-l vezi... Are o sihăstrie, și trăiește singur cuc și zice că se simte

tare fericit. Lumea cealaltă pare despărțită printr-un zid de el... Să mergi, să-l vezi numaidecât...

Deodată începu a rîde.

— Cînd mă auzi vorbind așa, mult și fără rost, lasă-mă să vorbesc... Am și eu toane cîteodată; altfel tac în mine, în durerile mele, și nu crîcnesc... Acu vorbesc amestecat, și fără șir, poate, — dar ceva cred că tot poți înțelege... Cîteodată tot e bine să ai cui spune, așa, *ceva*... Altfel greu e să stai singur ca-ntr-un pustiu... Să nu vezi o față prietină, să nu pătrundă în suflet o vorbă moale...

Cuvintele de la urmă, slabe, mi se păreau că tremură. Cum mergeam, nu ridicai fruntea. Radianu și el privea în altă parte, cu ochi pe care îi bănuiam tulburi și dureroși. În tăcere, ne îndreptăm spre oraș, pe lîngă dumbrava aurită de soarele pieziș de toamnă.

Aproape, drept la margine, în mijlocul livezii lui uriașe, bătrînul Gheorghe Marian ne ieși vesel înainte. Își mîngîia capul gol, acoperit cu tufe de păr ca zăpada, își mîngîia mustățile albe, curate, și zîmbea întorcîndu-și la fiecă clipă spre noi obrajii stacojii. Pășea încet, printre arborii mari, prin iarba arsă, și cu gesturi largi, cu mulțămire, ne arăta gospodăria întreagă, de la grajdurile frumos ținute ca niște pahare, pînă la locuința lui de singuratic, cu ziduri tari albe, acoperită cu olane roșii. Ne pofti în balconașul apărat de un geamlîc cu sticle colorate, ne pofti pe sofale moi, ne aduse cafele în filigene turcești și ne puse dinainte o chisea plină de tutun mărunt și galben.

— De la Constantinopol mi-l aduce regulat un grec... zise bătrînul cu mulțămire. E ceva rar, ceva

neprețuit... Fumezi o țigară și-ți umple gura de parfum...

— Da' tot cu singurătatea? tot cu singurătatea? Întrebă vesel Radianu. Eu, cînd mai dau pe la dumneata și te văd așa rumăn la obraz, parcă mă molipsesc de-o leacă de mulțămire.

— Singur, că altfel nu-i chip... zise bătrînul arătîndu-și dinții într-un rîs tăcut. Am încercat eu de toate, da' am văzut că așa-i mai bine. Cu lumea n-am nici în clin nici în mîneac. Am muncit o viață din greu, acu vreau să am dreptul să mă odihnesc... He! mult am răbdat, de cînd eram așa, numai de-o șchioapă, acasă, la țară, în sărăcia tatălui meu... Crunt am suferit. Bine că mă pot bucura macar acum...

Apoi deodată începu a vorbi despre altele: despre stupii lui, despre pomi, despre vaca lui de Tirol, și despre liniștea marginii aceleia de oraș, unde nu vin vești, unde nu s-aud certuri, unde nu țipă copiii și nu se ceartă muieri.

— Eu trăiesc pentru mine, zise el încet. Așa înțeleg eu. Nu fac rău nimănui... Poftim, mai faceți cîte-o țigară; trebuie să știți că e un tutun foarte bun, foarte fin... Imi pare bine, domnule Manea, că te-ai abătut pe la mine... Auzisem că ai venit aici, în tîrgul nostru, dar pînă azi n-am avut plăcerea să te cunosc... Ei, cum te simți?... Bine?... — Datoria! datoria! adăogi el, ridicînd un deget în sus... Mi-am făcut și eu datoria treizeci de ani, ș-acum mă odihnesc...

O lumină rumănă se risipise de la asfințit în toată livada întinsă, cu ramurile goale. Invăluise și dumbrava de mesteceni de-aproape; cucerise și dealurile din preajmă, pe cînd munții, în depărtări, se îngrădeau în cetatea întunericului lor. Liniște deplină încrem-nise peste toate; răcoarea amurgului venea pînă în

balcon, pe geamlîcul deschis, și răsîra în șuvițe lungi fumul tutunului. Bătrînul, foarte mulțămît, cu părul lui alb, cu mustățile ca niște frînturi de zăpadă deasupra gurii largi, cu obrazul plin de rume-neala sîngelui, ne vorbea despre sine, despre ticnă-i aleasă, despre adîncile-i mulțămiri singuratece, în care nu se amesteca nici o altă privire, nici un alt zîmbet, nici o altă inimă.

— IV

Așa, de la aceste cîteva întîmplări, am început a cunoaște pe Ion Radianu ; și de la aceste întîmplări am început a înțelege că avea un dispreț adînc pentru mahalaua liniștită care ne împresura, pentru colegii noștri dintre care unii fac politică iar alții nu fac nimic; la urma urmei, pînă și pentru singurătatea veselă și adîncă mulțămire a bătrînului Marian. Vorbele cărora le dăduse drumul fără mult șir nu-mi descoperiseră tainițele sufletului său. Înțelegeam totuși că am de-a face cu un om care suferă greu în lumea aceasta. Ochii lui cufundați ca-ntr-o negură, mai ales, îmi arătau cu prisosință aceasta de cîte ori se ridicau spre mine. — Foarte cu greu se deschidea; prea anevoie se închegea prietinia noastră. De multe ori nu-l vedeam zile întregi; fugea de mine. Il zăream de departe numai, pe fereastra lui, cu părul sălbătăcit, cu pleoapele cernite. M-aș fi dus să-l cercetez acolo, în odăița lui, dar știam bine că nu-mi va deschide: de cîte ori voiam să intru la el, mă oprise c-o vorbă scurtă, în care pătrundea o undă de dezgust și de mînie. În zilele acelea, cînd ne întîlneam la școală, aproape nici nu-mi vorbea, și, cînd întorcea

spre mine ochii, parcă mă privea din altă lume, din visuri.

— Iarăși umblă amețit, iarăși s-a pus să bea! zicea încet, cu dezgust, directorul.

Leonard Iliescu rîdea, săltîndu-se în vîrfurile degetelor: parcă nu mai putea de bucurie, parcă auzea o veste bună.

Și cu toată patima aceasta degradantă, simțeam că prietinia mea pentru Radianu crește. Iar prăpastia de nenorocire a bietului suflet o simții lîngă mine cu spaimă într-o sară de început de iarnă, cînd cel dintîi viscol începu să geamă prin livezile goale, spulberînd frunzele și tremurîndu-le lîngă cercevelele ferestrelor. În sara aceea, pe cînd stam singur dinaintea focului, în lumina lămpii, Radianu pe neașteptate năvăli de-a-fară, ca împins de vînt, și se opri în mijlocul odăii, privindu-mă cu ochii tulburi.

Zise rar, cu voce răgușită :

— Buna sara! — Apoi privi neliniștit în jur. O clipă păru că ascultă ceva, ori că voiește să-și aducă aminte de o întîmplare îndepărtată. Se apropie după aceea de foc și întinse mînile spre flacări. Un fior de frig îl străbătu, sub mîngîierea căldurii. Il priveam cu uimire.

— Ce mai faci, amice? șopti el încet, cu greutate. Poate te supăr. Pot să mă duc. Am venit numai să mă încălzesc o'leacă. La mine e frig și umed ca într-o temniță... — Iar se scutură, străbătut de un fior. — Ș-am venit să te întreb un lucru...

Ridică deodată ochii spre mine, ochi plini de neguri bolnave; și gura-i se întinse într-un rîs grozav.

— Uite, Radiene, murmurai mișcat. Stai colea, în jilț, lîngă mine. Încălzește-te înaintea focului. Parcă ți-i frig. Ce ai? Tu n-ai foc acasă? N-ai lemne?

El făcu semn cu capul la dreapta și la stînga. Nu, n-avea nimic.

— Ce-ai avut să-mi spui?...

El tăcu.

— De unde să am lemne pentru foc? zise deodată, privindu-mă țintă. Nu te uiți la mine? Nu înțelegi? Ce mai caut eu aici? Ce caut în lumea asta? ce caut în viața asta? Un om ca mine degeaba mai trăiește. De cînd n-am vorbit noi? De cînd n-am schimbat două vorbe? De trei zile! Ei bine, dragă, de trei zile ce crezi c-am făcut eu? Am băut. Ședeam singur, undeva, nu știu unde, într-un colț, poate acasă, poate la crîsmă... Asta făceam. Și sorbeam încet, unul după altul, păturale de coniac... Atîta făceam. Și nu mă gîndeam la nimic... Chiar de aceea poate beau, ca să nu mă mai gîndesc la nimic!

În jîlt rămase cu ochii ațintiți asupra focului. Și urmă cu o mîhnire amară:

— Așa, încet-încet... pătura după pătura... Așa îmi vine mie... Și întăi o undă călduță mi se strecoară prin vine, și parcă mă încălzesc, și iar începe a mi se lumina mintea ca odinioară... Ce om am fost eu, dragă Manea!... Eu puteam să ajung undeva, departe, — și pe urmă am rămas aici, și trăiesc ca un animal necuvîntător. Cîteodată, dragă prietino, viața noastră e foarte tristă! — Și așa stau, și iar beau pătura după pătura, încet, și se duc regretele acestea și rămîn așa cum sînt, cufundat într-o noapte în care nu văd, n-aud nimica... Numai din cînd în cînd trece prin mine o suflare înghețată... Ș-atîta. Și pe urmă dorm somn de plumb și mă trezesc amărît, parcă aș fi ucis pe cineva. Asta-i viața mea...

Radianu dădu din cap cu disperare, și ridică încet spre mine doi ochi în care luceau lacrimile.

— Ce ? crezi că plîng ? rosti el tresărind. M-a ajuns numai căldura focului. Nu, eu nu mă înduioșez. Eu sînt plin de venin. Sînt rău ca un cîne. Am ajuns foarte jos. Numai pe tine te iubesc. Tu te-ai uitat cu milă la mine. Incolo nu pot să sufăr pe nimeni. Mi-i greață cînd intru în cancelarie, cînd umblu prin tîrg și văd atîția ticăloși, căroro le curge noroi prin vine, cînd intru în strada asta care e o baltă murdară... — Crezi că nu știi, urmă el după o clipă, crezi că nu știi că ești un rătăcit ? Ce ți-ai închipuit ? Ți-ai închipuit că trăiești pe tărîmuri fericite și liniștite... He-he ! în liniștea asta care te înșală, curge ca oriunde fluviul răutății omenești...

Tăcu. Incrunță sprîncenele și-și aținti ochii spre flacări. Il priveam uimit și tulburat, parcă intram în locuri necunoscute. Omul acesta vorbea despre patima lui cu amărăciunea disperării; vorbele lui închideau o tristeță așa de apăsătoare, încît aveam simțirea că sînt față la agonia unui om care a înghițit otravă și blastămă lumea în ceasul morții.

Tăcea acum, neclintit. Și cel întăi vînt al iernii suna afară, în livezi, cu creșteri fioroase, cu scăderi tremurate și chinuite. Radianu asculta melodia aceas-ta viforoasă, o asculta așa, parcă răsuna în el, în sufletu-i nenorocit.

Intrebai într-o vreme :

— Ziceai că vrei să-mi spui ceva ?...

— Da, șopti el. Voiam să te întreb de ce-ai venit aici, în lumea asta a noastră... Da' acu nu te mai întreb. De ce să te mai întreb ? Ai venit ca să găsești poata liniște.

— Da, pentru asta am venit. Ai înțeles poate cîte dureri am încercat.

Radianu clătină din cap, cu îndoială.

— Hm ! Am înțeles, mi-ai spus. — Vezi tu, zise el privind-mă trist, înțeleg să ajungă un om așa, să se ticăloșească pentru dureri adevărate. Dar eu pentru ce-am ajuns aici ? Spune ! pentru ce-am ajuns ? Eu n-am avut nimic. Așa, la început, o dragoste oarecare, puțină, foarte puțină, repede mistuită, repede risipită ; și pe urmă, nu s-a mai petrecut nimic în mine... Dar vezi, iar mă gândesc, asta-i grozăvia ! Nimic ! N-am simțit nimic în jurul meu, n-am putut face nimic în lumea asta, nu m-am simțit îndemnat să fac nimic, și încet-încet mi-au amorțit simțirile ; tot ce-aveam bun în mine s-a dus, repede s-a mistuit, repede s-a risipit, ca și începutul acela de dragoste... Așa am fost eu. Nu știu de ce am fost eu așa. Ș-acuma uite, — am ajuns, grozav am ajuns ! — Grozav am ajuns ! rosti el cu spaimă ; nu pot să mă mai lipsesc de otrava asta !... Știi tu ce-i asta ? Văd moartea, văd durerea înaintea mea și nu mă pot stăpîni ! — Grozave lucruri ! amare lucruri ! șopti el pripit, c-o înfiorare. Parcă vorbea singur. Apoi se opri ca s-asculte plîngerile vîntului.

— Cîte visuri de aur, șopti el într-un tîrziu, cîte visuri de aur îmi făceam eu odată ! Acuma, uite, îmi cărunțește părul și mustața ; dar atuncea eram băiet tînăr. Atuncea puțin mi-a păsat. Cu doi franci m-am dus în București, și c-o bucceluță la subsuoară. Pe jos m-am dus. Și dormeam la început undeva, pe pămînt, într-un dos ; mă ajungea și ploaia de multe ori ; iar de mîncat, mîncam de douăzeci de bani pe zi, atît, cîteva prune și o bucățică de pîne. Așa am început eu, iubite, — și eram tare ca oțelul. Nici nu m-am îmbolnăvit în vînturi și ploi, nici n-am murit de foame, și greu, greu, am dus-o multă vreme, dar

aveam tărie, aveam curaj, și mai ales îmi făceam multe visuri... Și munceam și răzbăteam, și aș fi putut să răzbat sus, sus... Uite, dacă aș fi putut batîr cît de cît zîmbi și vorbi dulce ca Leonard Iliescu al nostru, bine mi-ar fi priit... Tare sus m-aș fi suit. Așa, sus ăre să suie el. Dar el n-are nimic din ce-aveam eu. Nici focul meu, nici scăpărările minții mele... Eu am fost totdeauna întâi, totdeauna, oriunde... Asta e, — și pe urmă am ostenit dintrodată în pustietatea asta, ș-am căzut !... — De-acu n-am să mă mai ridic ! de-acu s-a sfîrșit ! —

Iși plecă în piept capul.

— Poate vrei să știi de ce ? — Știi poate, ca și mine. — Și sînt și alții care au ajuns așa, dar în ei a murit totul, ei nu se mai plîng, în ei și judecata a murit... Dar în mine a fost o fierbere mare, — și încă nu s-a potolit cu totul... Eu am avut dureri grozave, grozave dureri, cînd am simțit că mă duc ! Eu mă mai întorc, cu capu-n piept, cu gînduri, în cimitirul trecutului... — Așa, iubite, așa e nefericirea mea. Și știi că urăsc pe toți cîți mă împresură ; îi urăsc pentru că am ajuns și eu ca ei. De aceea am căzut, pentru că trebuia să mă prefac și eu, să intru în apa tuturor, sub luciul, în mocirlă.

Oftă prelung, după aceea parcă-l cuprinse o nebunie a vorbei.

— Iată, dacă nu te plictisești și nu ți-i somn, am să-ți spun un șir de istorii foarte adevărate. Le știi bine pe toate ; am trăit și eu alături, mi-am depănat și eu alături firul nenorocirilor mele, și știi totul. — De liniștea cui te-ai minunat dumneata în frumusețile acestea ale livezilor ? Să zicem că te-ai minunat de liniștea cucoanei Smaranda Pacu, care are o

casă curată, un cățel flocos și șade toată ziua la porțiță cu țigara în gură. Să zicem. E văduvă, dar să știi că grozav ar vrea să se mărite iar... Asta se știe. Apoi, în întâia căsnicie a dumnisale, dragă, lucrurile s-au petrecut într-un chip cam ciudat. Da, în întâia căsnicie a cucoanei Smaranda Pacu, care viețuiește într-o casă cu dumneata. — Vasile Pacu trebuie să știi că în tinereța lui avea patima băuturii. Dar știi cum bea? Până ce cădea în bot, așa bea! — Iar rudeniiile toate, oameni cu greutate și cu multă minte, s-au sfătuit să-l așeze pe băiet, să-l liniștească, să-l însoare... Dar el veșnic umbla dintr-un șanț în altul. Bine; se sfătuiesc și găsesc pe ființa aceasta, pe Smaranda Botezatu. Pe atunci era tânără și subțirică și nu bea tutun. S-adună neamurile și dintr-o parte și din alta și hotărâsc așa, în sobor mare: Vra să zică noi facem căsnicie. Dăm o slujbă băietului. Și pe urmă nevastă-sa să-l ție la post din partea băuturii... Să-l ție la post pînă cînd s-a dezvăța. — Așa, dragă, s-a făcut căsnicia, și, la nuntă, Vasile Pacu s-a îmbătat așa de tare — cu rachiu, iubite, că altceva nu bea, s-a îmbătat așa de tare, încît a căzut sub masă, încet-încet, nici nu l-a simțit nimeni; numai miresei i-a trecut un fier roș prin inimă... Și pe urmă două luni l-au ținut rudele închis cu nevastă-sa, luna de miere!... Și-i dădeau trei pähărele pe zi, — numai atîta, — ca să-l dezvețe... Ș-a slăbit omul, s-a făcut alb și se tînguia că-l arde la inimă, și cerea de băut... Plîngea și cerea de la cucoana Smaranda... Asta a fost viața lor de însurăței... Și mai făcea una: Se scula noaptea și căuta cheile de la dulap... Acolo, în dulap, era sticla cu venin... Umbla ca un hoț, desculț, prin casă, și nevastă-sa se deștepta și țipa îngrozită... Și într-o zi, saracul, nu s-a mai sculat din pat, și s-a

stîns... A murit din pricină că n-a mai băut... Deci, ai să înțelegi că cucoana Smaranda a rămas fată-mare, și de-aceea de atîta amar de ani, de cînd e văduvă, se gîndește și ea, saraca, să se mărite... Asta a fost o fericire, aici, în casa unde stăm înaintea focului...

Despre liniștea cui vrei să-ți mai povestesc ? urmă cu glas învăluit Ion Radianu. Să zicem că vrei să-ți vorbesc de liniștea lui Dumitru Avrănescu, care are căsuță chiar peste drum de-aici. Il știi, are două mustăți groase, ș-un obraz scofilcit. E funcționăraș. Tatăl său a fost gospodar în Păiseni, aproape, și el a învățat să scrie și și-a făcut un viitor aici, la tîrg... Toți vecinii dumnitale trebuie să știi că au devenit fericiți în acest fel. Și-au făcut un viitor la tîrg... Nevasta lui Dumitru Avrănescu samănă cu cucoana Victoria, numai mi se pare că e ceva mai bolnavă. Nevasta lui Dumitru Avrănescu, cucoana Sevastița, n-a dăruit societății nici un barbat. A născut numai trei fete. Toate au crescut mari și n-aveau zestre. Cea mare s-a măritat cu un băiet, care trebuia să-și facă un viitor. A doua nu se putea mărita din pricină că era foarte urîță. Chiar părinții se spăimîntau de părul ei aspru și zbîrlit, de nasu-i ciudat, și de niște buze ca de negru... O ciudățenie... Și cucoana Sevastița și cuconu Dumitru o întrebau : «Cînd dracu ai să te măriți, ciuma lumii ? Cine dracu are să se mai uite la tine ? Bunicu din groapă ?...». S-a întîmplat însă că trăia pe-aici un flăcău tomnatic. Poate avea cincizeci de ani : nu bea apă niciodată, și tușea dimineața cînd se scula și sara cînd se culca... Conu Dumitru și cucoana Sevastița au fost bucuroși cum nu se poate spune că au dobîndit un asemenea ginere. Și ciuma lumii s-a măritat. La un an însă a în-

ceput și ea să tușească. Și a doua primăvară n-a mai apucat-o : a murit... Iar toată zestrea ei au moștenit-o celelalte surori. Ş-acuma tușesc și ele dimineața când se scoală și sara când se culcă. Ba a început să tușească și domnul Dumitru Avrămescu. Poți să-l auzi în fiecare dimineață cum bate doba când iese... Și poate înțelege ceva, saracul ; și de năcaz mare se întristează când ia leafa, de-l aduc alții acasă, și-l cumpănesc pe scări, spre salașul lui... Asta-i altă întâmplare adevărată...

Radianu începu iar să rîdă încet, cu răutate, rîdîndu-și spre mine ochii îngurați.

Glasul tovarășului meu era acuma scurt și șuierător, trezind în juru-mi fantasmemele acestea dintr-o viață închisă, care are atîtea dureri în întunericurile ei. Nu bănuisem în jurul meu plămada aceasta a nenorocirii, și destăinuirile lui Radianu mă înfricoșau. Tăceam și ascultam vîntul, care avea acuma vibrările unor clopote depărtate și stranii.

— A, dar sînt unele istorii mai ciudate și, dacă vrei, mai frumoase, începu iar prietînul meu cu rîsu-i crud, — și sta neclintit, ca de piatră, în jîlt, dinaintea focului pe moarte. — Fiecare casă își are împrejurările ei... Dumnezeu îți dai socoteală ce însamnă istoria unei case, istoria unei odăi, cu oglinzile care au răsfrînt atîtea obrazuri chinuite și atîtea lacrimi, cu scaunele șchioape care au sprijinit atîtea trupuri rănite, cu paturile în care au gemut viii, pînă ce s-au alinat apoi în somn de ghiță?... Fiecare casă are o istorie amărită, crede-mă pe mine. Uite : odaia mea, n-o cunoști... Odaia mea e goală ca sufletul meu, și rece, foarte rece : e mormîntul meu... Acolo îmi sorb eu veninul, acolo beau, și am un pat care scîrțîie, parcă plînge

cînd cad pe el, cînd mă prăbușesc în somn negrul iar în odăile celelalte stă domnul Alexandru Roman. Pot să-i zic moș Alexandru Roman : acuma-i cărunt și zbîrcit... Știi dumneata cum urăsc eu pe omul acesta, pe Alexandru Roman ? Iți dai dumneata socoteală ? Cu toată disperarea îl urăsc !... De mult, de mult stau eu la dînsul, și de mult îl cunosc. De ani îl știu îmbrăcat în straiile-i de șiac, de ani tremură și strînge para lîngă para... Poate-ai auzit de el. Acuma-i singur : cînd vine vremea grijitului, își pune șorț și se leagă cu grimea la cap, cum ai văzut pe cucoana Smaranda, strînge noroi din uliță și-și lipește păreții. Cu noroi îi lipește, ca să nu cheltuiască cu lutul. Și-ai auzit poate cum umblă din dugheană în dugheană, gustînd maslinele și stafidele, ai auzit poate cît de sălbatic mîncîcă cînd e poftit undeva, la masă... Grozav îl urăsc. Și-l cunosc de mult. Il cunosc de cînd s-a însurat, și-a luat o fată orfană de-aici, din tîng, pe una Olga Caraiman, o fată subțirică și blajină s-o pui la rană... A luat și-o leacă de avere zestre. De pe vremea aceea stau eu în odăița mea. Și zi cu zi am băgat de samă cum curge viața acestor doi oameni, care se întovărășiseră să trăiască pînă la moarte. Iți poți da dumneata sama ce se petrecea ? Ființa aceea slăbuță și subțire, mătura, spăla podelele, grijea prin ogradă, și umbla pe dinaintea ferestrelor mele într-o fustă veche, cîrpiță într-o sută de locuri, o fustă care fusese de bună-samă tîrită, apoi părăsită într-un colț de uliță de o cerșetoare... Așa umbla ființa aceea. Apoi, din trei lemne, trebuia să facă mîncare. Celelalte erau ținute în hambar, sub cheie. Stăpînul îi lăsa și un pumn de făină de grîu și-o strachină de fasole care trebuie să fi fost numărate... Cîte zile, cîte luni, cîți ani, a ieșit așa, în straiile-i de șiac Roman, ca să se ducă să-și apere procesele la

judecătorie ? cîte zile și cîți ani a făcut femeia aceea bătături la genunchi spălînd dușamelele, cîți ani a numărat fasolele zgîrcitului?... Dumneata nu știi nimica ; dar eu știu că ea în ani lungi n-a văzut un ban în mîină, n-a văzut o dată ce are în dulap și-n sipete, în dulapul ei și-n sipetele ei, ani a trăit așa umblînd ca o umbră în zdrențele ei și nu m-a văzut decît pe mine la geamul meu. Și zile nenumărate a plîns, fără s-o audă nimeni ; numai eu o auzeam ; după aceea n-a mai plîns ! — Așa-i că asta-i o poveste din altă lume ? Și s-a petrecut aicea, la cîțiva pași de noi. — Pe urmă n-a mai plîns. Pe urmă a început să se uite drept înaintea ei, în necunoscut. Uscată ca o scîndură, albă și tristă, umbla încet, moale ; putea s-o ude ploaia, putea s-o bată soarele : tot atîta era dacă ar fi udat ploaia ori ar fi ars soarele o piatră ! Așa nesimțire cumplită încă n-am văzut. Nimic din suflet nu-i mai rămăsese ; poate nici nu mai știa dacă-i o ființă omenească, și încă o ființă care, cine știe, poate trebuia să se bucure în lume, să aibă zîmbet în ochi, să-i tremure inima ! Așa, lîngă umbra aceasta a trăit fiara, a trăit omul pe care-l urăsc așa de grozav și pe care-l las să trăiască. Nu pot să-i fac nimic, nu mă simt în stare să mă apropiu de el. A trăit lîngă dînsa și a privit-o cum într-o zi a căzut și a amuțit... N-a gemut, n-a strigat. A stat zile întregi întinsă cu fața în sus, numai ochii îi trăiau... Pe urmă a murit...

Și din odaia mea, prietine, eu am știut, eu am văzut toate... Da, toate le-am văzut, gemu stîns Radianu ; și ființa aceea mi-a fost dragă multă vreme ; pe urmă mi-a fost milă de dînsa ; pe urmă îmi era milă și nu mă mai puteam uita la ea ! Asta-i dragostea mea cea puțină, iubite, repede mistuită, repede risipită...

Incet își ridică fruntea și mă aținti cu o privire sălbatică. Rîsul crud murise; fața îi era plină de o mîhnire de moarte.

— Viața omului, prietine, cîteodată e foarte tristă... sfîrși el lin.

După aceea se cufundă ca-ntr-o amortîre. Și eu nu îndrăzneau să tulbur liniștea odăii și lumina neclintită a lămpii.

V

Și iată-mă acuma în altă viață, nu în aceea pe care mi-o închipuisem în visările mele despre *sihăstrie*. Cu teamă mă învîrteam într-o lume care deodată izvorîse în lumină din liniștea morții. Acum urmăream cu luare-aminte, în zilele posomorîte ale începutului iernii, pe cucoana Smaranda Pacu, în mișcările ei încete prin ograda ninsă. Cățelul se scutura în toate felurile, în jur. Dumneaei avea o cațaveică care se cunoștea dintrodată că îndurase douăzeci de ierni. Fumul țigării din colțul gurii o clipă numai se vedea; pe urmă se mistuia în limpezimea aerului rece. — M-am gîndit o vreme la dureroasa ei căsnicie și căutam, în înfățișarea-i care nimic nu-mi dezvăluia, o urmă de suferinți vechi. Pe urmă am intrat în vorbă cu dumneaei și n-am descoperit nimic deosebit. Tragedia aceea de demult rămăsese în întunericul trecutului. *Răposatul* era un cuvînt care răsuna foarte rar. Cu țigara în colțul gurii, cucoana Smaranda nu se da în laturi de la sfat și-mi istorisea cu amănunțimi nesfîrșite despre necredințele multor soții dintre vecinele dumnisale, și despre necredințele multor soți.

— Aici, oleacă mai la vale, este unul Munteanu, îmi zise într-un rînd dumneaei. Poate l-ai zărit pe stradă, unu scurt ca un polobocel, cu gîtu gros. Se duce la telegrafu lui, cînd dimineața, cînd sara, și toată ziua pesemne că-i face în cap, țaca-țac! țaca-tac! că nu mai știe de nimic pe lumea asta. Are-o nevastă, halal să-i fie! Toată ziua stă la geam, parcă se oglindește în el. Intr-o dimineață, blegul a văzut cu ochii lui pe controlor ieșind pe furiș pe dindos — și și-a pus și el în gînd să se mînie, ș-a-nceput să mugească. Iar cucoana Matilda îi spunea, cu spaimă: Dragă Ghiță! dacă a venit la mine și m-a amenințat cu revolverul, ce era să fac?... — Stăi să-ți spun cum a fost. Să-ți spun *eu* cum a fost, că a fost nostim de tot!...

Dar de la o vreme, nu mai puteam urmări vorba înflorită a gazdei mele.

— Poate bei o cafea, vorbi dumneaei altă dată intrînd la mine c-o ceșcuță din care izvorau aburi. Uite, ți-am adus o cafeluță... Tot e-nchisă azi vremea. Parc-are să ploaie, Doamne, iartă-mă! acu, în puterea iernii. Te mai încălzești, că nici nu știi ce să mai faci cu umezeala asta. Am fost oleacă pîn' la cucoana Sevastița peste drum, și tot mi se tînguia că i-s bolnave fetele cele două, care i-au rămas. Poate le-ai văzut: slabe și cu ochii cît paharele! Eu nu i-am mai spus, da' de-acu sapa și lopata! Cîntă oftiga într-însele, saracele! Ș-acolo am găsit în vizită, dragă Doamne, pe *Chițigoii*... Așa le zice toată lumea. El nalt și ciolănos, ea naltă și ciolănoasă, și, cînd vorbesc, parcă ascut un fierăstrău. Și au haz la o petrecere, cînd joacă! Apoi ei zic că nu danțează nimeni ca dînșii! S-apucă de după cap, ș-apoi încep a sări, uite, ia așa, ca pe scripti, unu-n

sus și unu-n jos... Când ea ridică capul, când el parcă se cufundă, când el se zvîrle în sus, când ea se ferește în jos... Și pe urmă gîfîie, și nu mai pot, și el, cuconu Vladimir, întrebă: Ai văzut? Ți-a plăcut? — A! e ceva... Să-ți spun o întîmplare... A fost nostim de tot!...

Cînd ieșeam pe porțiță, ca să mă duc la gimnaziu, strecuram o privire spre căsuța din partea cealaltă a uliții. Cîteodată zăream pe domnu Dumitru Avrămescu, cu mustățile-i uriașe pe obrazu-i uscat și galben. Ii auzeam și tusa sacă, rară. Ieșea încovoiat pe porțiță, pironoa doi ochi triști spre mine și ducea mîna la căciulă. — Mă miram cum de nu-l văzusem înainte de noaptea cumplită în care Radianu își răsucise cuțitul în rănile-i totdeauna deschise. Mă lăsam la vale după aceea și cercam să cunosc casele, să pătrund înfățișările oamenilor a căror viață o aflasem deodată. Mă întîlnii în cîteva rînduri și cu Alexandru Roman. — Numele acesta, Roman, îmi duce gîndul la un prietin bun din trecut, despre care nu mai știu nimica: parcă a murit! — Priveam la barba sălbătăcită a avarului, căruntă, deasă, în care sticleau ochi lacomi și răi. Umbla încet, în străiele-i vechi de șiac, și izbea tare în pămînt cu bastonu-i gros, plin de noduri. Incepea să mă ațintească îndărătnic de departe, mă țintea cu cît ne apropiam unul de altul, apoi îl simțeam că se întoarce și se uită după mine, după ce treceam înainte. În ograda lui curată nu se zărea nici o viețate. Casa albă avea geamuri limpezi, fără perdele, și părea și ea singuratică, în golul care o împresura. La fereastra lui Radianu un stor era totdeauna pe jumătate ridicat.

La școală, în clas, ațintit de privirile copiilor, mă încălzeam pe măsură ce vorbeam, și mai uitam neliniștile care mă căutaseră și mă descoperiseră în singurătatea mea. Ochi buni mă priveau, îmi răspundeau glasuri monotone, fără bucurie și fără ură. Uneori mă fura gândul la Radianu, și rămâneam cu ochii ațintiți pe geam, la iarna albă de-afară, pe când vorbe ca din depărtare îmi mureau în urechi. — În cancelarie, nouri de fum; directorul, cu paltonul lui, cu căciula-i de miel și cu mânilor-i umede, se plimba de colo-colo, îngrijindu-și boala de stomah; Leonard Iliescu sălta încet pe lângă scaune, zîmbind își răsucea cîrligele mustăcioarei, iar preotul își flutura barba, îl privea batjocoritor și-și făcea ochii mici :

— Ei, Iliescule, la ianuar ne luptăm... ne luptăm, și grozav o să vă trîntim !...

— Pe noi? zicea Iliescu cu dispreț. — Liberalii trebuie să știi că nu se trîntesc așa, cu una cu două !...

Și înflăcărîndu-se, dintrodată începeau să se certe pentru alegerile viitoare. Popa era la guvern, popa era tare și ridica glasul cît ce putea, pe cînd Vernescu, din plimbarea lui, îi căuta privirile c-un zîmbet de înțelegere abia zărit.

Acasă, în odăițele calde, ceteam așezat în jilț înaintea focului. Uneori lăsam cartea pe genunchi și mă întorceam cu gândul la cele ce-mi spusese Radianu, și mai ales la ființa aceea chinuită pe care o iubise el odată.

Mă gîndeam și la altele; și bănuiam, pe lângă acestea, în juru-mi, ticăloșii și nefericiri, care mă nelinișteau, parcă aveam și eu o parte din ele, ori

mă dezgustau ca adieri de pe miasmele bălților. Singurătatea începea să mă chinuiască, la urma urmei, în aceste lungi ceasuri, și, ca să mă iau, intram la cucoana Smaranda.

Și-n odăița ei curată, fără un fir de colb, am găsit din întâmplare, într-un rînd, acum, aproape de sărbători, pe o femeie tînără care are ceva deosebit în toată înfățișarea ei. O chiamă Maria Cumpătă și e nepoată a gazdei mele. Bărbatu-său e funcționar la prefectură, e «om de școală nouă» cum zice cucoana Smaranda; cu carte, ieșit din gimnaziul orășelului.

— Ce folos? îmi zice apoi tainic dumneaei. Om de școală nouă, cu carte, — n-am nimic de zis, dar dacă-i brînză bună în burduf de oițe!... O vezi pe nepoată-mea? Ai văzut-o: o fetiță; și frumușică, și deșteaptă, și gospodină... Ce-i mai trebuie? Și el sare ca un ticălos gardurile oamenilor... Uite, așa o lasă, și se duce... Și ea nu se tînguește, nu-mi spune nimic, da' numai eu știu nopțile ei nedormite și plînse!...

Și iar urmau întâmplări peste întâmplări, în care se amestecau oameni de toate soiurile; pînă și animalele cele mai felurite aveau o întrebuințare, un rost, în desfășurarea necredinților lui Grigore Cumpătă.

Băgai de samă că nepoata vine destul de des. Intram și eu în vorbă cu ea. Schimbam cîteva cuvinte; după aceea porneau valurile tulburi ale bătrînei, povestiri peste povestiri, și noi tăceam. Ședeam rezemat într-un cot, la masă, lîngă fereastră, și o priveam cum stă pe o margine de pat lîngă sobă, dreaptă, în rochia-i cafenie, cu fața plecată asupra horbotei pe care o lucrau repede degetele albe. Avea sprîncene puternice și, deasupra buzelor pline, o abureală

ușoară, întunecată, de puf. I se rumenea puțin obrazul smead când surîdea ; și-avea un zîmbet lin, care venea parcă de la o rază de soare, nevăzută, strecurată de undeva numai asupra feței aceleia liniștite.

Intr-un rînd, cucoana Smaranda, după ce ne dădu pe rînd cafeaua, prinse a vorbi așa, din senin, despre isprăvile cucoanei Matilda Munteanu și despre *Bursucul* ei. «Trebuie numai să mormăiască și să intre într-o viziune și-i adevărat bursuc!». Apoi deodată trecu la «odorul de nepot», la Grigore Cumpătă.

— Vai, draga mătușii, să fiu eu în locul tău, i-aș face felul... Nu, drept să-ți spun, la urma urmei răbzi o dată, de două ori, dar toate trebuie să aibă un sfîrșit...

Maria se opri din lucrul horbotei și ridică ochii. Mă privi în fugă pe mine, apoi se întoarse spre mătușă-sa :

— De ce vorbești mata despre lucruri de-acéstea ! Lasă-l. Parcă n-au să se sfîrșească ?

— Cum să-l las, dragă, cum să-l las ? — Uite, domnule Manea, o auzi ; — și pe urmă, acasă, bocește...

— Eu ? zise Maria ; și, ridicînd spre mine ochii, zîmbi. Cine ți-a spus ? Nu, niciodată. Eu nu bocesc. De ce să bocesc ? Un barbat ca oricare alții. Parcă o femeie trebuie să aibă numai fericiri de la barbatul ei ? Se întîmplă să aibă și năcazuri.

— Cum ? Nu plîngi ? strigă cu mirare cucoana Smaranda. Bine ! Da' eu în locul tău n-aș putea iubi asemenea ființă...

— Nici eu n-aș putea iubi ! zise limpede, încet, Maria Cumpătă.

Bătrîna căscă ochii mari, iar tînăra avu un rîs tăcut, deschis.

— Dumneata, domnule Manea, cred că nu te minunezi ca mătușica. Dumneata înțelegi. Ai auzit, poate și s-a spus, că barbatu-meu mă înșală... Cred că e limpede. Nu poate să-mi ceară și dragoste pentru asta. Destul că nu-l înșel și eu. Dumneata ce zici?...

Nimic mai firesc. Ascultam însă vorbele ei cu o uimire tot așa de mare ca a cucoanei Smaranda, cu o uimire care răsturna în mine toate ideile proaspete despre femeile din ulița *Dealul Mărului*. — Zile de-a rîndul o văzusem venind în casa în care stam și eu, și o întîlnisem în odaia liniștită a bătrînei. Vorbisem puțin despre una, despre alta, despre lucruri indifereente, despre întîmplări mici; și acuma, deodată, iată că ființa aceasta își arată o lature necunoscută, ce scînteia parcă în lumină, pe neașteptate.

N-am zis nimic. Cucoana Smaranda, cu totul tulburată, mă privea cu frică, ca și cum voia să-mi ceară iertare. Apoi prinse a rîde, văzînd că nici n-am fugit, nici nu m-am înfricoșat.

— Bine, dragă Mărioară, — așa ceva drept să-ți spun... Sta-ai și taci... și pe urmă deodată spui una și bună!... Eu nu te cunoșteam așa. Hai, scurt și cuprinzător, vorbă limpede... vra să zică!

— Bine, nu mă cunoșteași așa. Acuma ai văzut că și limpede-i bine. Ce? dacă-i limpede și firesc, cum să spun altfel? Dumneata, cînd te lovești, rîzi?...

Cucoana Smaranda se uita spre mine, parcă voia să-mi împrumute înțelegerea mea. Spre mine se uita și Maria Cumpătă, cu ochii șenini, și fața smeadă îi era foarte liniștită.

Acuma, în tăcerea în care stam cufundat, răzbăteau ca dintr-o depărtare foarte mare pași și glasuri.

Știam ce musafir a venit gazdei mele. Cu o clipă înainte auzisem și scuturătura picioarelor, în cerdac. Ridicam capul; priveam pe fereastră, la pomii îndoiți de vânt, la pînza albă de zăpadă. Pe urmă ascultam. În toate zilele acestea cucoana Smaranda se apropia de ușa care despărțea odăile mele de ale ei, o ușă astupată cu un scriin. Glasul ușor răgușit mă striga:

— Domnule Manea, domnule Manea, poate ți-i urît... Mai treci oleacă și la noi...

În veselia glasului aceluia pătrundea ceva deosebit. Parcă voia să înțeleagă ceva cucoana Smaranda Pacu, ceva ce n-avea nicidecum dreptul să înțeleagă. Mă îndreptam totuși spre ușă, bucuros pe de o parte că mă mai smulgeam din singurătatea mea bîntuită de gânduri și mai ales de umbre.

Sărbătorile Paștelui, 1893.

I

Sărbătorile iernii au adus deodată un murmur vesel, ca-ntr-o cetate fericită. În sara anului nou am rătăcit câteva ceasuri la întâmplare pe uliți, am ascultat glasurile urătorilor la geamurile luminate, sunetul rar al clopotelor, vîjîitul gîlgiit al triștei, bombănitul tobei, și mugetele adînci, prelungi ale buhaielor. Cîntări trăgănate răsunau aiurea ; din altă parte veneau pocnetele harapnicelor, tremurările armonicelor. Și pe lîngă mine, prin zăpada uliții, treceau cîrduri grăbite de băieți. Vorbeau cu foc, și cei mai mici, din urmă, se tot repezeau în fugă scurtă ca s-ajungă pe ceilalți. Păreau vioaie și vesele chiar și căsuțele din ulița Dealului Mărului. Numai la casa singuratică a lui Alexandru Roman era întuneric beznă. Nici Ion Radianu nu era acasă : și fereastra odăii lui era oarbă. Și mă gîndeam cu mîhnire unde l-o fi dus iar patima lui în sara aceasta, cînd toți își uită năcazurile. Cine știe în ce colț, în ce crîsmă afumată, stă singuratic, într-o odăiță rece, cu un păhărel la o margine de masă ! Din noaptea cînd venise la mine cu frigurile lui de vorbă, de puține

ori ne întâlneam, și puține vorbeam. Parcă era hotărât să se cufunde tot mai mult în întunericul lui.

A doua zi, în anul nou, liniște deplină pretutindeni, și o iarnă mai luminoasă parcă, cu arborii livezilor încărcăți greu de zăpadă, cu stâlpii gardurilor în cușme mari, neclintite, albe. Numai copiii se țeseau în stradă umblînd cu semănatul. Aș fi vrut să-i primesc și eu, să le văd obrazurile rumene și trăistile pline de colaci, și să le aud glasurile grăbite, pe cînd ochii se uită în toate părțile la lucrurile din casă și la tablourile de pe pereți. Dar cucoana Smaranda avea un măturoi cît lumea și o gură cu glas mai aspru. N-ar fi suferit cu nici un preț dumneaei să i se murdărească odăile, să i le samene toți *diavolii* cu toate felurile de sămînță. «Doar știu că n-am mîncat ceapa cioarei!».

Am stat singur în casă. Singur am stat și zilele cealalte ale sărbătorilor, și-am căutat, aducîndu-mi aminte de împrejurările din urmă, de descoperirile nouă în viața mea, să-mi deslușesc gîndurile. Dar mi se pare ciudat cum nu pot să mă opresc mult asupra unei idei, cum lunec încet-încet spre alte lucruri, cum mă trezesc departe, cu totul departe de unde pornisem. Gîndurile acestea, pe care nu pot să le strîng la un loc, care sînt parcă un stol de paseri spăriate, mă chinuiesc mai mult cu neliniștea pe care mi-o aduc... Nimic hotărît. Nimic lămurit. Intovărișindu-le însă, o lume de umbre se mișcă în juru-mi. Din nelămuritul acela, ca din negură, cînd stau cu ochii ațintiți înaintea focului, ies unele după altele chipuri și mișcări, trec încet, se mișcă domol, și ele parcă-mi rup înșiruirea gîndurilor, ele mă duc pe cărările lor necunoscute. Se amestecă între ele și Radianu cu tot convoiul din ulița aceasta; și din

trecut mai depărtat vin, din vișorul nenorocirii mele, apoi deodată mi se oprește înainte mai stăruitor chipul cu ochii limpezi, liniștit și smead, al Mariei Cumpătă.

Cătră sfirșitul lui ianuar, deodată au început fierberi în juru-mi: pregătiri de alegeri. Intr-o zi, în cancelarie, pe cînd eram singur, directorul a intrat, s-a așezat lângă mine și a început a-mi vorbi despre o mulțime de lucruri încurcate. După asta a început a fi mai deslușit:

— Uite, domnule Manea, oricît ai vrea dumneata să stai deoparte, să nu te amesteci, nu se poate... Dumneata nu ești un om ca oricare altul; dumneata ești un om capabil. Trebuie să intri și dumneata între noi; e bine, poate ai o dorință, poate ai un interes... cum am eu, de pildă, ca să mă mut.

— Nu, domnule Vernescu, eu n-am interes să mă mut, eu vreau să stau în liniștea de-aici...

— Tocmai. Bine. Și acesta e un interes. Dacă vrei să stai aici, și să stai bine, nu face să rămii așa, izolat, ca un dușman al tuturor...

Atunci am încercat, pe departe, să-l fac să înțeleagă de ce am venit eu în orașelul acesta. Dar domnul Vernescu descoperise o vorbă potrivită, și mi-o repeta, ațintindu-mă cu ochii lui reci:

— Nu, nu poți să rămii așa, izolat, ca un dușman al tuturor... Domnule Manea, pot să-ți spun că mi-am luat angajamentul cătră conservatori, cătră guvern ca să zic așa... Trebuie să mergi pînă la Filipovici, să mergi de cîteva ori, să faci față acolo... Vei face ce vei vrea, dar de mers te rog să mergi. Mi-am dat cuvîntul că te-aduc...

Un om prea hotărit se vede că n-am putut fi nici-

odată. M-am dus la sfătuiți acolo, la farmacia lui Filipovici.

Am aflat dintrodată, cu mirare, mai multe lucruri.

Întâi : Domnul *spîter* Gavril Filipovici nu era român ; vorbea larg și nehotărît privind în juru-i cu ochii lui mari, albaștri, șterși : se cumpănea, vorbind, pe trupu-i scund, și făcea gesturi moi cu mâini scurte, pe care și le ducea apoi repede spre lanțul ceasornicului, ca și cum voia să oprească revărsarea pîntecelui. Și dintrodată am început a privi cu uimire la străinul acesta greoi, care făcea cu energie politică într-un orașel din țara romînească.

Al doilea : Popa Zaharia Lefter acuma era frate de cruce cu tînărul Leonard Iliescu ; și era mîndru că izbutise să convertească și să cucerească, pentru slava partidului, pe un băiat cu calități așa de mari.

— Leonard ajunge departe, vă spun eu, zicea cu pătrundere sfinția sa, filfiindu-și în sus mînica largă a anterului. Da' știi cum l-am luat ? Subțirel de tot ! Și l-am șters, fiilor, de sub nasul liberalilor. A ! ei aveau într-însul mare nădejde... Da' băietul e deștept, a priceput numaidecît unde se macină făină mai multă...

Al treilea : Acolo, la *spîterie*, se buluceau numai partizani de a doua mînă. Cei de mîna întăia, boierii, se strîngeau în altă parte, într-un loc tăinuit. Părintele Lefter trebuia să știe toate, și el făcea legătura între acei de-acolo, de undeva, și aceștia de-aici.

Al patrulea : Sfatul avea loc chiar acolo, între rafturile cu pomezi și spirturi, și băiatul cel palid și trist umbla printre noi, cînd vreo servitoare intra, cerea ceva, și rămînea apoi cu gura căscată, privind cu o uimire nemaipomenită atîția oameni, toți cu țigări, toți vorbind.

Colegii mei erau în păr, afară de Ion Radianu. Despre el numai o dată a fost vorba, chiar la început, după ce am intrat, în fundul odăii. Directorul s-a uitat în juru-i, și-a făcut parcă în gând o socoteală, apoi și-a arătat dinții într-un rîs răutăcios :

— Bun ! vra să zică sîntem toți ! Prea bine. Cine lipsește, știm. Răbdare; încet. Raportul nostru a ajuns, raportul nostru e cetit, și socot că consiliul nostru de disciplină va lucra foarte repede ! A ! e nemaiauzit ! nemaipomenit ! A ajuns, domnule, într-un hal dezgustător !...

Toți rămaseră tăcuți, cu o înfățișare care oglindea masca de adînc dispreț a lui Vernescu. Dar eu mă gîndeam la prietinel meu zdrobit, pe care îl pîndea, aproape îl ajungea și această din urmă nenorocire !

— Dar gîndurile mi se risipiră repede în zarva care creștea. Pe cînd iute se puneau lucrurile la cale, adică pe cînd se socoteau voturi, și pe cînd se numărau tare, pe degete, cei ce trebuiau înfierăți ca niște străini de lege și de neam, domnul Filipovici împărțea domol, cu luare-aminte, în păhărele, o băutură tare :

— Licheurul acesta de mine este făcut ! zicea el cu vorba-i lată, plină de dulceață.

Și deodată se ridică Leonard Iliescu, cu dreapta la cîrligele mustății, și prinse a sălta ușor, pe lîngă scaune, pe lîngă rafturile cu sticle și cu borcănase ; își vîrî degetul cel mare de la stînga în jiletcă, la subsuoară, se uită zîmbind în juru-i și cu dreapta, cu trei degete împreunate, începu a face gesturi în-cete, rotunde, pe cînd vorba-i limpede curgea ușor pe sub mustățile-i subțirele :

— Eu cred, domnilor, că trebuie să procedăm cu energie... De toți aceia care nu sîntem siguri, ab-

solut siguri, ne descotorosim ușor. Toți sînt în funcții, pe toți îi putem destitui telegrafic. Numai astfel putem fi siguri și de colegiul al doilea. Cum să punem altfel frîu la o șleahță care a cucerit totul în țara asta, făgăduind tuturor orice și făcînd iama în averea țării? Domnilor, știți cu toții ce grozavii s-au întîmplat sub stăpînirea guvernului lung de tristă memorie?...

O vreme toți tăcură, iar popa Lefter făcea semne în toate părțile mișcîndu-și sprîncenele și răsfirîndu-și barba; făcea semne de veselie și aprobare și șoptea plecîndu-și capul la urechea vecinilor:

— Ce spuneam eu? Ce spuneam? Aista-i băiet de preț... Il auzi?... Domnule, strașnic vorbește!

După ce cuvîntă așa de blînd Iliescu, popa începu a răzni fluturîndu-și barba și mînicile anterului, și în curînd cu toții părură înțeleși, iar Filipovici, ca un fruntaș ce era, îndulcea pe toți cu băutura făcută chiar de dînsul cu mult meșteșug. Și încet-încet, cu cît fumul creștea, glasurile se amestecau și fiecare dintre partizani începea să-și dea pe față părerile obișnuite, de toate zilele, despre lume, despre viață, despre toate.

Și dintrodată mă trezii în mijlocul adevărurilor lor sufletești.

Cuconu Vasile Pascariu, judecător vechi ieșit la pensie, se uita puțin într-o parte, numai cu ochiul din stînga, — pe celălalt îl ținea închis între crețurile pleoapei, — dădea din mîna stîngă și-și mișca înainte un picior, parcă tot voia să pornească, și zicea încet, cu voce groasă, rară, tremurată:

— Cucoane! să-ți spun eu cum a fost! Mare comedie, cucoane!... — Și pornea să istorisească cum a bătut pe vremuri Mihalache Sturza, acolo în tîrg,

pe un boierinaș, un slujbaș nou. — L-a bătut cu topuzul, cucoane, i-a tras trei topuzuri în piept, și ia așa se uita crunt la el!... — La vorba asta cu conu Vasile Pascariu deschidea și celălalt ochi și se uita înspăimîntat în juru-i...

În curînd vorba-i rară și groasă nu mai era ascultată. Filipovici, înveselit de băutura-i dulce, dădea sfaturi și-și lauda doctoriile :

— *Cucone!* Eu știu bine ce-ți trebuie! Am eu ape bune, crede-mă pe cuvînt! Dumneata ești bolnav de rărunchi... Ia de la mine treizeci sticle! Prund să fie, topește și dă afară!...

Și iar își scutura încetișor sticla cu băătură rubinie. Apoi deodată, prinzînd cu urechea o vorbă, o îndoială, începea să rîdă :

— Atunci să vă spun și eu o întîmplare... Se ve spun și eu una intemplantă!... Și începea să dea din mîinile-i scurte, cumpănindu-se cînd pe piciorul drept, cînd pe piciorul stîng.

Își făcu loc apoi cuconu Tache Măldărescu, avocat, vorbind iute, tainic, ca dintr-o convingere adîncă.

— Dar ce-ați zice dumneavoastră, în fine, cînd v-aș spune ce cucoș am găsit?... Un cucoș, domnule, cum n-ați văzut, ce? cît lumea, puteți să-mi spuneți orice și așa cucoș nu vă cred c-ați văzut! — Și da cu mîna de sus în jos, parcă tăia cu sabia. În fine, ce-ți pare dumnitale, e așa de frumos și așa de mare, că se uită peste gard!... Ridică, domnule, capul, și, în fine, se uită peste gard, dacă vă spun!...

— Eeee! iar ai început-o cu a dumnitale, cucoane, zicea rar și trăgănat cuconu Vasile Pascariu. Ia mai las-o oleacă, mai mititel ceva... Și-și plimba

în juru-i ochiul deschis și rîdea într-un dinte. Te pomenești că iar începi a ne spune despre istoria cu *tunelul*, pe care o îndrugai alaltăieri!...

— Cum, cucoane Vasile, nu mă crezi? îmi pare rău! am martori, cucoane! — Și se întorcea în juru-i vorbind cătră toți... Ce? credeți că-i glumă? Cai ca ai mei, crezi că are cineva? În fine, ce-ți pare dumnitale, cucoane, *mie* mi s-a întîmplat, acu de curînd, cînd a căzut omătul acesta grozav: aveam eu treabă acolo, la primărie, pentru niște acte... Și pornește, domnule, și ninge, și ninge, prăpădenie! Cînd să ieșim din sat, — erau acolo o mulțime de oameni — un deal de omăt, domnule, — trei case puse una peste alta în fine! Și toți cu gura: că nu poți trece! că nu știu ce! — Domnule! cînd am tras la caii mei două bice, domnule, am trecut! pe onoarea mea c-am trecut! Da' cînd mă uit în urmă, boștiură, se vedea satul! tunel în fine! Așa, ce crezi?...

O veselie nemaipomenită se porni după povestirea aceasta; la zarva ei păru că se trezește și cuconu Ilie Leonte din amorțeala lui. Din jîltul în care se cufundase, se ridică, nalt și drept, cu barba-i scurtă albă, și zise încet, cu o pătrundere foarte mare:

— Bine, să zicem că n-a fost tocmai tunel... Dar cai să treacă așa, prin omăt, am văzut și eu... Eram pe atuncea președinte de tribunal la Vaslui, încă nu ieșisem la pensie... Eram pe atuncea de patruzeci și patru de ani, vîrstă cînd se îngreoaie omul, cînd se așează... Și poate mă întrebați de ce? Credeți că-i mare filosofie? Nu-i mare, dar asta nu se învață în școală... Noi, în vremea veche, n-am mai învățat așa, dar tot știm cîte ceva! Apoi, dragă,

44 Is tocmai două scaune întoarse. Omul de la

vîrsta asta nu mai merge înainte. Se așează pe scaun și pot să zic că se odihnește. De aici totul s-a sfîrșit !...

Am tresărit din locul meu și am deschis ochii mari. Credeam că-și bate joc de toți. Nu, bătrînul era foarte senin și nobil și-și rostea cu liniște, cu pătrundere, pe nas, vorbele. Nu rîdea nimeni. Bătrînul președinte de tribunal privi cu mîndrie în jurul lui.

— Eu, domnule, zise el uitîndu-se deodată țintă la mine, am fost un om care m-am ocupat mult în viață... Uite, alții au văzut... La mine acasă — ce sînt sticlutele și ulcelele acestea aici, la Filipovici ? — la mine acasă sticle mari ; — și toată vara îmi aduc oameni și femei buruiene... Eu am suferit mult și sufăr și acuma, de aceea mă vezi așa, slab și galbăn, și eu nu chem niciodată doftorul. La mine doftorul n-are trecere deloc ! La mine doftoria pe care mi-o fac eu e totul. Eu am învățat multe lucruri și pe Filipovici... Să vii odată la mine, — dumneata încă n-ai văzut cîte fac eu — să vii odată să-ți arăt o mașină... Am muncit la dînsa cinci ani de zile. Suflă, dragă, foc prin foc, și fierbe o litră de apă în cinci minute ! Și-i mititică, numai atîta, cît pumnul. O pui în buzunar, te duci undeva, și cînd ai nevoie de apă caldă, îi dai foc, și-n cinci minute uncropul e gata. Vrei cafea, faci cafea îndată. Vrei ceai, îndată faci ceai...

Bătrînul se opri o clipă și iar privi cu mîndrie în juru-i.

— Dar pistolul ? Am făcut ș-un pistol de aprins țigara. Să vii să ț-l arăt. Este un cucoș și bate-ntr-o cremene, și sar scînteile și s-aprinde un fitil... Și la acela iar am lucrat doi ani, ș-acela iar e un lucru

foarte frumos!... — Pe urmă cîte lucruri n-am observat eu în viața mea! Eu asta fac : observ... De pildă, dumneata nu știi, — eu am dovedit că pămîntul, că pămîntul, mă-nțelegi, produce și fără să-mîntă... Produce el așa! Și cum am dovedit? Filipovici zicea că nu se poate, i-am dovedit că-i un prost cine crede că nu se poate! Am luat, dragă, două oacă de pămînt și le-am fiert bine, bine! Ș-au dat, domnule, un miros grozav! Nimic în lume cred că nu miroasă așa de urît ca pămîntul fiert. — Și după ce l-am fiert vra să zică, cum am eu două rînduri de ferestre care stau închise și iarna și vara, am pus pămîntul acela între ferestre... Dacă-am fiert pămîntul, nu-i așa? ce-a fost în el, sămîntă, gînganie, s-a dus, s-a nimic... Ei, foarte bine! Și bătrînul își zvîrli mîna dreaptă înainte, răcnind : — După două săptămîni, domnule, a dat colț de iarbă!... Era închis acolo, și fusese fiert, ș-a dat, domnule, colț de iarbă! Cum rămîne atunci cu *teoria* dumneavoastră, ha?...

Apoi, cu aceeași, mîndrie, bătrînul Leonte trecu scurt la altceva, fără a stîrni mirarea nimănui.

— Dar cînd ți-oi spune dumnitale cum se naște șarpele din coadă de mîță?... Da' cînd ți-oi spune cum se tîmăduiește chelia, creștînd pielea capului și presărînd tabac?... Da' cînd ți-oi spune cum aș face eu căpcăni pentru război? Să fiu eu general, aș bate cu ele cea mai cumplită oaste din lume! Mai întăi de toate dac-ar fi pe *separație*, că eu nu mă împac deloc cu muntenii, dac-ar fi pe *separație*, cu dînșii m-aș apuca la luptă... Ei au toate, și nouă, moldovenilor, nu ne-a mai rămas nimic... Pot să zic că ei nici nu-s romîni!

La dînșii se zice : *rumîn!* Adică rumăn, negru. Ei, domnule, sînt neam de robi, de țigani! *Noi* sîntem

români... Și poate mă întrebi de unde vine vorba asta : român ? Dacă ai să mă întrebi, eu am să-ți răspund numaidecât ! Au venit, vra să zică, pe locurile acestea, de demult tare, felurite nații străine ! Și care cum veneau, s-așezau aici și le mergea firește bine, că țara era bogată, cum era ea bogată odată, demult ! Acu s-au stricat toate. Și pe urmă nu le-a mai venit să se ducă. Venea unul, venea altul din alte părți și-i întreba : Nu mergi acasă ? Nu te întorci înapoi ? — Nu ! eu rămân aici ! — Da' tu nu mergi ? Nu ! și eu rămân ! — Da' tu ? — Și eu rămân !... Ș-așa rămân, rămân, — vă rog să fiți atenți : rămân, român, de-aici vine numele nostru !

După această ispravă filologică, cuconu Ilie Leonte, ostentit, se lăsă încet în jilțul lui, — iar ceilalți, colegii mei, advocații, pensionarii, începură iar a vorbi, ca și cum nu se întâmplase nimic. Și la urma urmei, în adevăr, nimic nu se întâmplase. Filipovici, liniștit, adusese o altă sticlă și o scutura încet căutînd cu luare-aminte paharele tuturor. Tînărul Leonard sfătuia, grămădit în barba popii ; Dragomir, într-un colț, nu rostise nici un cuvînt, nici măcar întrebării lui mormăite : «Cum ?», nu-i dăduse drumul. Directorul se plimba de colo-colo, domol — și din vreme în vreme cerceta în juru-i cu privirile-i albastre fără lumină.

Acasă, am stat multă vreme cu ochii în gol, fără să-mi pot aduna într-un singur loc gîndurile risipite. Alt colț nou de lume pe care nu-l cunoscusem și care mă tulbura ! O mulțime întreagă de oameni șterși, de maniaci, între care bunul simț tăcea ; între care Iliescu se strecura lin, cu zîmbirile-i de femeie, cu glasu-i învăluitor, răsucindu-și mustăcioara, și între care

directorul își arăta dinții, ca niște colți ascuțiți. Ce căutam eu între ei? Cum putusem eu asculta istoriile din altă lume ale lui cuconu Ilie Leonte, fostul președinte de tribunal? Mă îndoiam chiar dacă le-am auzit; încă socoteam că m-a înșelat auzul. — Numai Iliescu, căruia i-a izbucnit sîngele în obraz, cînd l-am întreat dacă-i mai trăiesc părinții la țară, căruia i-a izbucnit sîngele în obraz și care apoi mi-a zîmbit cu prietinie, poate să trăiască în mlaștina aceasta. El pare a avea tot ce-i trebuie, ca să se poată strecura, ca să poată ajunge la măririle lumii aceștia. «Pacat de dumneata!» îmi zicea odată directorul, cu zîmbetu-i înghețat. Și mă gîndeam la vorba asta a lui, și la mine. Poate-ar fi mai bine în adevăr să pot face și eu ceva în viață, ieșind chiar dintre oamenii aceștia, care strigau, la Filipovici, pierduți în fumul țigărilor! Dar nu se poate. Mie nu mi-i rușine încă de obîrșia mea; mi-i greu să ascult cu sfințenie observațiile științifice ale seninului Leonte; nu pot să șoptesc grămădindu-mă în barba popii; și nu pot zîmbi cu dragoste unui om pe care nu-l pot suferi. Mai trebuie poate și alte lucruri pe lîngă acestea, ca să poți răzbate; dar nu le am, nu le simt în mine, și s-a sfîrșit, trebuie să rămîn aici, în umbra mea. — Gîndindu-mă bine, cercetînd o clipă mai afund în sufletul meu, totuși descopeream atunci o părere de rău. E păcat poate, mă gîndeam, să iasă în lumină, să domnească, nimicul și ticăloșia! Pe lîngă aceasta mai descoperisem în mine și o umbră de invidie spre Leonard Iliescu. Omul acela trebuie să fie mulțămît și fericit, și de ceea ce face, și de ceea ce nădăjduiește să ajungă. Și un grăunte de îndoială parcă încolțea în ființa mea. — După aceea, încet-încet, luncam cu gîndul în altă parte; și, foarte slab, se șter-

geau și îndoielile, și umbrele rîvnirilor mele la mări-
rile vieții.

O clipă luat de unda aceea tulbure, a trebuit să
merg înainte pînă ce va veni alinarea. — Așa au ur-
mat sfaturi după sfaturi la Filipovici, și între acestea
și cel dintăi nu aflam nici o deosebire; au urmat țe-
săturile iuți în trăsuri, pe la case, pe la crîșme, în
ajunul alegerilor, și, însfîrșit, îmbulzeală de iarmaroc,
în ziua cea mare!

Iliescu, foarte grăbit, din fuga trăsorii, făcea cu
mîinile în toate părțile semnul sărutării; părintele Lef-
ter își flutura cu mînie și cu grabă nemaipomenită
barba roșcată și o neliniște mare îi tremura în toate
mădulările: nu avea astîmpăr cît e picul! Toți se re-
pezeau în toate părțile pe dinaintea mea, și cuconu
Vasile Pascariu, și Filipovici, și Tache Măldărescu,
pînă și pe Dragomir l-am auzit vorbind în zilele ace-
lea de cumpănă. Figuri nenumărate de oameni parcă
ieșiseră din pămînt, figuri sarbede, figuri triste, fi-
guri cu ochi blînzi, ori cu ochi crunți mă priveau;
le priveam și eu cu mirare cum se grămădesc în ju-
ru-mi tot mai multe, — și abia atunci parcă îmi dă-
deam sama ce lucru mare e o alegere de deputați,
și mai ales cătră ce culmi de slavă se îndreaptă tî-
nărul Leonard Iliescu.

Apoi, deodată, în ziua din urmă, focul cel mare:
colegiul al treilea și năvala sătenilor. Gemeau crîș-
mele; toți caii gîffiau asudați, toți birjarii se cumpă-
neau pe caprele lor. Și un murmur greu începu a
crește pretutindeni pe uliți, — și înțelegeam din vîn-
tul de spaimă care alerga parcă în toate părțile, în-
țelegeam că sînt două tabere. Opoziția deodată se
ridica, se zvîrlea înainte cu putere. Am auzit tarafuri

de lăutari cîntînd, am auzit cuvîntări neînțelese, răgușite, pe la colțuri de uliți, și am zărit în fruntea unei armii de ciomege pe Iliescu și pe popa Lefter. Ii înconjurau priviri rătăcite, îi învăluiau, parcă îi săltau în sus nesfîrșite urale, — mi se părea ciudată acolo, lîngă ei, o arătare ca din alte lumi, un lipovan uriaș, c-o barbă năstrușnică, care juca prin văzduh, c-un braț cu mușchi de criță, un par cu care ar fi putut doborî ș-un bivol dintr-o lovitură. Iși sălta și își învîrtea parul, își flutura barba, și juca înaintea armiei mugitoare, dînd ocoluri, clătîindu-se, gemînd adînc din vreme în vreme în jurul celor doi tovarăși. Și iar înțelesei spre ce culmi de glorie se înalță tînărul Leonard.

Pe urmă, sara, luminații, facile sfîrșitoare, muzici nesfîrșite ; și în toate crîșmele deschise băutura curgea fără întrerupere, și pe toate mesele, în toate crîșmele, un om rostea un discurs înflăcărat, ținînd un pahar într-o mîna și o garafă în alta. Și erau jocuri, și cîntece, era un muget nesfîrșit : tîrgul parcă era un stup uriaș. Și iarăși din vreme în vreme treceau învingătorii în goana trăsurilor, treceau în toate părțile, se înmulțeau ; și-i văzui și dinaintea farmaciei lui Filipovici în revărsarea unui foc bengal, care izbucnise sub mîna chiar a spițerului, întovărășit de chiote prelungi, văzui iar, pentru a nu știu cîtea oară, pe popa Lefter și pe Leonard : dar acu erau foarte obosiți, foarte palizi ; abia se țineau pe picioare, abia mormăiau, și clipeau încet, orbiți de lumina roșie, parcă le venea să se puie jos acolo, în zăpadă, și să doarmă pînă a doua zi.

După aceasta, intrai în liniștea odăiților mele, așteptînd sfîrșitul iernii.

II

Pin' la sosirea primăverii însă mai aveam de îndurat. Două întâmplări zvârliră o umbră deasă asupra sufletului meu în curgerea lunii februarie.

Cea dintâi a fost moartea bătrînului Alexandru Roman.

Intr-o noapte, stam în tăcerea adîncă a odăii. N-aveam nici gust să cetesc, nu-mi era nici somn. Focul se stînsese și lampa mă țărcaua într-o mreajă de lumină de pustiu. Și deodată intră Radianu, deschizînd încet ușa. Tresării. Parcă din pămînt izvorîse, cu ochii lui înegurați, rătăciți, palid la față și foarte slab.

Se opri în mijlocul odăii și începu a rîde. Zise cu liniște, dar parcă avea un glas străin :

— Chiar azi, spre sară, am venit de la București...

Eu avui o tresărire în adîncuri. Nu răspunsei, nici nu mă mișcai din locul meu. Il priveam ; ochii numai îl întrebau.

Și el rîdea acum uscat, cum nu-l auzisem niciodată rîzînd. Iși coborî glasul :

— S-a sfîrșit ! grăi el. De-acuma s-a sfîrșit. I-am dat dracului !...

Înțelesei deodată. Mă sculai brusc, c-o înfiorare de ghiață prin șale. Înțelesei că omul rămăsese pe drumuri așa, în scurt, că consiliul de disciplină se arătase de data asta foarte drept și foarte aspru, cum nu-i era obiceiul. Rămînea Radianu pe drumuri cu durerea, și cu patima-i grozavă.

— Stai, stai, nu te tulbura ! zise, cu liniștea-i cumplită Radianu. Am isprăvit. M-am dus acolo și le-am spus ce-aveam de spus. — Domnule, zice președintele, avem aici raport lămurit, hotărîtor... Sînt mărturii, sînt dovezi... — Bine, zic, și pe urmă ? — Dom-

nule, zice președintele (și trebuie să știi că-i grozav de gras, și nu-l puteam suferi. Chiar din întâia clipă nu l-am putut suferi). Domnule, zice, dumneata ai o pasiune înjosoare și ești nedemn de învățămînt. — Da, zic, am o pasiune înjosoare, dar nu sînt nedemn de învățămînt. — Domnule, zice, cum vorbești? — Domnule, zic, vorbesc cum îmi place! — Mărturisești? zice. — Mărturisesc. — Și ce ai de spus? — Asta, zic, am de spus, că-mi bat joc de dumneavoastră! Îmi bat joc grozav! — Atunci s-au uitat ca niște proști unul la altul...

Radianu se opri deodată, se lăsă pe scaun și prinse a rîde cu mulțămire, așintindu-mă cu priviri rătăcite.

— Și pe urmă?

— Pe urmă atîta-i. M-au îndepărtat din învățămînt. Ce puteau să-mi facă altceva?

Întrebai, după o tăcere:

— Ș-acu ce-ai să faci?

El păru că se gîndește. Apoi începu a rîde iar.

— Mai întăi și mai întăi, grăi el repede, am să mă bucur că bătrînul se duce! Ce? Care bătrîn? Acela pe care-l urăsc eu strașnic, Alexandru Roman!

Mă înfiorau ochii lui așintiți, neclintiți, care parcă nu vedeau nimic. Indată urmă rar, serișnind:

— Da, da, se duce. De-acuma se duce, nu mai are mult! Știam eu asta cam de multă vreme, și abia așteptam să isprăvesc acolo, în Capitală, cu mizerabilii aceia. Trebuia să mă întorc aici cu orice preț. Altfel, puteam să mor ș-acolo, parcă ce? Nici n-aveam bani, nici nimica. De unde să am eu bani? De-acu mă gîndeam că tot nu mai am nici o rușine, de-acu s-a isprăvit.

Stăi! zic, — și mă iatărez de un bătrîn, pe Boulevard. Iubite domnule, zic. Stăi te rog, ai îndurare, am să-ți fac o rugăminte. Am fost profesor. Iată diploma, iată acte. Poți să mă privești. Astăzi m-au eliminat din învățămînt, și n-am cu ce mă întoarce de unde am venit!

— Și i-ai cerut bani? Ai ajuns să faci lucrul acesta?

— Da, desigur. De ce să nu cer? Eu acum nu mai am nici o rușine! Și, pe urmă, mă grăbeam.

— Și ți-a dat?

— Nu mi-a dat. Zicea că n-are. După aceea m-am apucat ș-am oprit pe altul. Am oprit eu pe mai mulți. Tot m-am întors. Trebuia să mă întorc. Și înțelegi acum că bătrînul moare și eu sînt foarte bucuros de aceasta!...

Un vînt ghețos îmi bîntuia prin suflet, pe cînd prietînul meu, cu bucuria-i sălbatică, cu glasul străin, dintrodată începu să-mi lămurească vorbind bogat, cu amănunțimi, cu întreruperi, începu să-mi lămurească moartea singuraticului și asprului bătrîn. Parcă-și vorbea sie-și, parcă nu mă mai vedea pe mine, — și mie îmi treceau pe dinainte, într-o lumină sură, viziunile fierbinți ale unei nebunii.

Era vorba despre o cumplită aprindere de suflet a bătrînului în anii lui iernatici. O viață crunt muncise, punînd para lîngă para, se chinuise, se lipsise de toate, zdrobise cu sălbătăcie o tovarășă, zdrobise fără milă prietînii, împrumutase cu camătă și pe urmă călcase în picioare pe sărmani, sărăcindu-i, vînzîndu-i la mezat; cu greu, cu oftări amare își creștea comora fără rost, și cine știe care-i erau bucuriile bolnave cînd tremura și-și simțea aurul strecurîndu-i-se prin vîrfurile degetelor! Pe urmă deodată, la bătrî-

neță, i se aprinse sufletul. Era o femeie, o văduvă, în fundul unei uliți înguste și întunecoase, o femeie oarecare. Cine știe când, cine știe cum, i se aprinseră așa, — simțurile, nu sufletul. Și deodată se confundă cu capu-n jos ca-ntr-o bulboană. Patima aceasta a bătrâneții rodea pe cea dintâi; patima aceasta aprigă, patima morții, trăia din patima cealaltă, a vieții... Incet-încet banii strînși în zile amare se duceau; ca să poată trăi, ca să se poată bucura, bătrînul își rodea inima. Trăia și se bucura, prin durerea morții aceștia, a risipei banului crunt cîștigat, în zile neguroase. Așa s-a zbatut, așa s-a apropiat de fundul sacului, ș-așa dintrodată, cînd nu mai avea nimic de cîștigat, femeia aceea necunoscută i-a închis ușa, s-a mistuit, ca și cum nici n-ar mai fi fost. «A fugit c-un tînăr foarte elegant! Nu știu sigur, dar așa îmi închipui!» zicea Radianu dînd din mîni, ca și cum voia să aducă înainte-mi umbra tînărului foarte elegant. — Și astfel dintrodată bătrînul a căzut ca să nu se mai scoale! Vînturile iernii îi cîntă pe la ferestre, și el în casa-i rece stă închis ca-ntr-o ocnă. Nimeni nu-l cercetează. Numai un băiet de la o băcănie din colț, de lîngă grădina publică, venea de două ori pe zi cu mîncare săracă, fluierînd, zvîrlind în toate părțile cu picioarele zăpada. — Tăcut, moșneagul umbla ca o umbră prin odăile scunde și printre mobilele nedescuiate de ani: noaptea, lampa cu țilindru neșters ardea ca în ceață într-o roată mică de raze; prin pod, prin crăpături, se înfundau cîteodată unde de vînt cu țipete slabe, omenești; apoi, în liniștea greoaie a odăilor deodată se auzea o mobilă trosnind, ori în tavan o pipăire ușoară, un scîrțîit slab, prelung. Bătrînul n-avea liniște și umbla ca o umbră. Zădărnicia cumplitelor înfrînări trecute și viforul ca-

re-i luase această altă din urmă patimă cumplită ca moartea prăvăliseră o stîncă peste sufletul lui, îl zdrobiseră, lîngă mormîntul deschis.

— Eu îl aud, zicea încet, cu ochii mari, Radianu, îl aud cum umblă încet, fără hodină. Nu mai are astîmpăr, și oftează. Și vorbește și singur, noaptea. Scîrție patul. Atunci se întoarce cu fața în sus și vorbește. Atuncea vine lîngă dînsul umbra chinuită, cu plete despletite, cu genele plecate, — așa o văd și eu... și cu mîinile pe piept. Vine ființa aceea care a fost o mucenică: veșnic a tremurat înaintea tiranului, ani a stat închisă în odăile întunecoase, ani n-a slobozit un cuvînt, și zi cu zi a fost zdrobită și ucisă încet, foarte încet ucisă... Și știu bine că prin sufletul lui șuieră disperarea; îl înțeleg! căci umbra aceea care vine și stă așa lîngă el cu genele plecate n-are să-l ierte niciodată... Și el vorbește încet, o întrebă, cere iertare... Și eu ascult cum îi tremură cuvintele în pustietatea casei... Așa se duce, așa are să moară, — vezi tu? Eu îl simt că are să moară!...

Se opri. Se uita acum într-o parte, în pămînt. Tăcărăm amîndoi un răstimp.

— Hai să-l vezi! tresări deodată Radianu. Eu îl ascult de cînd m-am întors. De-acuma trebuie să moară...

Se ridică de la locul lui și se uită cu îndoială spre mine.

— Știi cum le-am răspuns? murmură el și iar începu a rîde. — Asta, zic, am de spus, că-mi bat joc de dumneavoastră! Imi bat joc grozav! — Ș-atuncea s-au uitat ca niște proști unul la altul... — Mergi? adăogi el, și mă privi pe furiș. Mergi să-l auzi?

— Ce s-aud?

— S-auzi cum vorbește singur. Întreabă, dar nu-l răspunde nimeni...

Imi trăsei repede paltonul pe mîneci și, cu un fior în spate, mă strecurai afară, după el, în liniștea nopții nouroase. Mergea lîngă mine, fără să mă privească. — Portița de la casa singuratică scîrții, apoi se izbi în clampă.

— Să mergem încet ! șopti Radianu prin întu-neric.

La bătrîn era lumină slabă, neclintită, care aurea pe dinlăuntru perdelele trase. Pășeam încet, în vârful degetelor, în urma tovarășului meu.

— Întăi să intrăm oleacă la mine, zise Radianu. Ai un chibrit ?...

Eu mă oprisem și căutam prin buzunare. Și dinlăuntru, din odaia bătrînului, ca dintr-un gol, ca dintr-un pustiu, deodată pătrunse un gemăt, ceva care n-avea nimic omenesc.

— Îl auzi ? îl auzi ? șopti cu liniște Radianu.

Apoi amîndoi tăcurăm ; și-n tăcere tremurul unei neliniști mă pătrunse și prinse a-mi alerga prin tot trupul ; tremurul unei neliniști ș-o milă dureroasă deodată pentru singuraticul care se stîngea așa de aproape de mine. Pusei, la stînga, mîna pe clampă ; deschisei încet ușa, — și deodată mi se risipiră parcă înainte mobilele rare și mi se arătă în fund divanul. Și deodată zării și pe bătrîn. Era întors pe-o coastă și privea spre ușă, cu ochii împietriți, mari, negri, pe obrazul alb ca varul, privea neclintit, cu spaimă.

Tresării.

— Mai înainte a întrebat cine-i, zise încet Radianu la spatele meu. Pe urmă s-a întins ș-a murit !

Se alătură de mine și privea și el lung la trupul ghemuit acolo, pe patul tare.

— S-a întors pe-o coastă și s-a dus !... îmi șopti iar la ureche tovarășul, pe cînd mortul parcă ne privea țintă pe amîndoi. Fiorul de neliniște creștea în mine în muțenia ce ne împresura ; ș-un zgomot nepriceput trecu prin bagdadie, pe sus, ca un scîrțit prelung, apoi o mobilă trosni scurt, și tăcerea căzu ca un val peste mort, după aceea se întinse și asupra noastră.

Cu inima strînsă petrecui după aceea celelalte zile, care mi se părură nenumărate. Așteptam în fiecare clipă, cu groază, pe Ion Radianu. Il zăream de departe, căci priveam întruna pe geam, spre uliță. Venea încet prin zăpadă tîrîndu-și încălțările, trecînd drept pe lîngă zaplaz. Cu umerele ridicate, cu capul înfundat, cu mînile în buzunări și cu coatele în laturi, venea domol privind țintă în pămînt, parcă urmărea ceva care fugea pe jos înainte-i. Intra cu teamă, ferindu-și privirile, și, de la ușă, cu un fior murmurat, tremurat printre dinți, întindea mînile spre sobă. Imi năvăleau lăcrimile sub pleoape cînd îl vedeam așa de pierdut, cu sufletul, cu mintea așa de risipite.

După ce intra, părea a-și aduce aminte de ceva. Fără să mă privească, zicea răgușit :

— Trebuie să mă duc afară să mă șterg pe picioare întăi. Se supără cucoana Smaranda...

Ieșea repede, apoi intra suflînd obosit.

— Așa, acu nu se mai supără. Dacă nu mai am galoși, ce să fac ? I-am dat. Am avut nevoie de niște parale...

Intr-o zi, după ce se alătură așa, tremurînd încet, de sobă, își întoarse fața trudită spre mine cu un zîmbet umilit.

— Alaltăieri m-am întâlnit cu directorul, vorbi el, ca și cum ar fi spus o veste fericită. — M-am întâlnit și i-am spus, așa, că am nevoie de-un franc...

Eu îl ascultam cu sufletul răcit, ca totdeauna.

— Dacă mi-a dat ? zise el încet. A scos un franc din pungă, și mi-a dat...

Pe urmă rămase gândindu-se și-și freca încet mâinile. Șopti pripit :

— Așa se uita la mine, parcă i-aș fi făcut un rău... Iși arăta dinții... Vernescu e un câine : îl cunosc eu !

— El mi-a făcut raportul... Zice : «acest profesor dă o pildă rea elevilor și se expune în public turmentat...». Așa a scris el acolo ; și a dat dovezi ! A dat dovezi nenumărate ! Zice : «acest profesor intră și în clasă turmentat și astfel demoralizează pe elevi...». Nu, asta nu-i adevărat, șopti el cu blîndeță. Asta nu-i adevărat. Zice pe urmă : «intră în crîșmele cele mai ordinare...». Asta e adevărat. Am fost și-am băut într-o crîsmă ordinară francul pe care mi l-a dat el ! Am băut rom. Coniacul e prea scump ! — Se opri frecîndu-și palmele, cu ochii ațintiți. — Apoi urmă : L-am întâlnit și astăzi. Pe Vernescu. Și i-am zis așa : Măgarule ! Tu ai scris că intru în clas turmentat. Nu e adevărat ! Asta e o infamie ! Și iar i-am zis : Măgarule ! — Strigam tare ; și s-a strîns lume foarte multă. Și făcea haz !...

Mă privi pieziș și prinse a rîde cu umilință.

Două zile nu dădu pe la mine. Am aflat că a căzut și că a fost purtat pe sus la spital. M-am dus să-l văd, și l-am găsit palid, întunecat, cu fața în sus în așternutul alb. N-a zîmbit, n-a zis nici un cuvînt cînd m-a văzut. M-a privit mult, țintă. Și așa am stat lîngă el o vreme în tăcerea odăii lungi, pline de pa-

turi, pe care zăceau bolnavi tăcuți, pe spate, cu ochii în bagdadie. O fișie de soare intra de afară pe geam și lumina ei era foarte tristă în liniștea aceea a suferinții.

Intr-un târziu Radianu șopti deodată, pe neașteptate :

— Mai am de stat o săptămână. Pînă atunci mă fac bine. Și am să ies.

— Și pe urmă ce-ai să faci ?

El mă privi cu zîmbetu-i de umilință :

— Doctorul mi-a spus, șopti el, că îmi dă drumul ; n-are ce face cu mine. A zis așa : Să nu mai bei ca o bestie ! — Ai văzut, zice, în ce hal ai ajuns ? Îți dai socoteală ? Acu nu mai ești bun de nimica, zice, acu ești ca un animal ! De-acu nu mai ai mult, zice... De-acu ai să pici undeva, într-un șanț ! Și mă gîndeam și eu : Asta-i foarte adevărat. — Nu ți-i rușine obrazului ! zice. — Eu am tăcut.

Apoi păru că nu mă mai vede. Cu un gemăt slab, se întoarse domol în așternut, pe-o coastă, și rămase cu fața în jos, cu fruntea rezemată de braț.

După ce ieși din spital, începu a rătăci iar pe uliți, prin zloata celor din urmă zile ale lui februarie. Se ferea acuma de mine ; mă ocolea de departe. Il vedeam la colțuri de străzi alăturîndu-se de un om grăbit, oprindu-l și vorbindu-i ceva, cu capul plecat pe umăr ; îl vedeam apoi întorcîndu-se, ridicîndu-și umelele și strecurîndu-se pe lîngă ziduri. — Dar într-o noapte, pe cînd suna cu întristare austru-n livezi, tremura iarăși înaintea focului meu, grămădit în jîlț. Eu îl priveam din umbră cu inima îndoită. In tremurul acela moale, neostenit, parcă fugea viața din el picătură cu picătură ; slab, palid, trist, sta în jîlț,

cu barba crescută, cu mustața rară și zbîrlită, cu ochii cufundați în orbitele cernite. Avea cîte un val de vorbă din cînd în cînd, rostită cu osteneală, cu mîhnire, cu glasul-i străin, răgușit ușor. Și privea țintă la foc; își întindea spre flacări degetele care tremurau.

— M-am întîlnit cu Iliescu, rostea încet. El nu mi-a dat nimica. A chemat o trăsură, s-a suit și s-a dus. Pe urmă m-am întîlnit cu popa. Și nu mi-a dat nici el...

Se opri.

— Treceam pe lîngă grădina publică, zise el iar. Și veneau de la deal trei băieți. Am uitat cum îi chiamă. Nu învățau tocmai bine la latină. Unuia i-am pus în cea din urmă zi nota patru. Acela m-a salutat. Ceilalți se uitau în altă parte. După ce au trecut, s-au oprit și se uitau după mine. Eu mi-am scos minile din buzunări. Voiam să las și umerele în jos, dar mă durea grumazul. Nu li s-au mai auzit pașii, și am înțeles că s-au oprit și se uită după mine. — Hm! de-acu s-a sfîrșit. — De ce se uitau după mine? întrebă el deodată și întoarse spre mine capul, fără să mă privească. — Eu nu răspunsei. El iar întoarse capul spre foc. Incepu iar: — Hm! zice președintele: Cum de ți-ai făcut pîn-acu datoria, zice, ș-acuma ai ajuns astfel? — Hm! zic, dracu știe cum mi-am făcut pîn-acu datoria ș-acu am ajuns astfel! — I-am răspuns foarte bine! El se uita la mine. — Degeaba, zic, te uiți; așa-i cum spun eu! Și pe urmă nu s-a mai uifat la mine...

— Numai unu s-a uitat la mine și m-a salutat, vorbi el trist. Le spuneam băieților lucruri foarte frumoase. Și toți mă priveau cu ochii țintă, și știu că ținneau la mine. Știam multe lucruri, demult, demult...

Eu am fost totdeauna întâi, oriunde... Eram tare ca oțelul, nu m-am temut nici de vânturi, nici de ploii. Acu nu mai sînt ca atuncea. De-acu nu mai am mult. Doctorul mi-a zis : Nu ți-i rușine obrazului ! — Eu am tăcut. Și mi-a zis că nu mai am mult. Da' de ieșit din spital tot am ieșit...

Intr-o noapte, șopti el după un răstimp, într-o noapte vorbea *bătrînul*, și chema. Il iauzeam foarte bine cum chema ; dar nu-i răspundea nimeni. Atuncea m-am gîndit la Olga, la nevasta lui, cînd trăia. Ea n-a avut nici o bucurie cît a trăit... Eu tot m-am bucurat de tinereță ; iar acuma nu mai am de ce să mă bucur. Acuma cer de la unul și de la altul, dar nu-mi dă nimeni.

Dădu din cap încet de sus în jos. Mînile începura să-i tremure mai tare.

Zisei cu greutate :

— Poate ai nevoie de ceva. Poate vrei să-ți dau parale...

— Ei, nu, șopti el, nu. De la tine nu-mi trebuie, de la tine nu vreau. Tu mi-ai fost prietin. Nu, de la tine nu vreau să iau...

Vreme îndelungată tăcurăm amîndoi, și el tremura tot mai tare în jîlț, pe cînd austrul învăluia livezile, vuind adînc.

Deodată gemu, într-un răstimp de liniște, genu stîns și două lacrimi îi alunecară pe fața arsă.

— Te rog să nu te superi... Poate ai o bucățică de pîne. De trei zile n-am mîncat nimica... Nici n-am băut, nici n-am mîncat !...

Parcă m-ar fi lovit cineva în cap pe neașteptate, așa sării din locul meu. Aveam în dulap friptură rece și pîne proaspătă. I le adusei, i le pusei alătura, pe masa de lîngă sobă. El tăcea și mă urmărea cu ochii,

și tremura. Apucă o bucată de pîne, o duse la gură și mușcă o dată încet. Mesteca domol, parcă îi erau încheștate fălcile.

— Nu mai pot, zise el după aceea oftînd, și puse pînea pe masă. Știi, cînd ne-am întîlnit și-ți era milă de mine. De atuncea numai tu mi-ai fost drag, altfel eu sînt un om rău, ș-acuma nu mai am nici o rușine... — De-acu mă duc, adăogi el scurt, și se ridică cu greutate de dinaintea focului.

— Unde te duci? Ce-ai să faci noaptea, pe drumuri? Stai aici.

— De-acu mă duc, zise el iar. De-acu mă duc...

Șovăi spre ușă, cu grumazul încovoiat, își puse pălăria în cap și ieși.

În urma lui, rămăsei cu inima strivită ca de un clește. Abia acum parcă înțelegeam ce grozav îi suna glasul, ce grozav oftase, și cum deodată îi izvorseră lacrimile, chemate de istovire, de foame! Imi luai grabnic paltonul în spate, îmi pusei în cap căciula, și mă repezii prin întuneric după dînsul.

Apucaî la vale. Mă opream din cînd în cînd, priveam prin întuneric, cercetam colțurile, porneam iar. Nu-l vedeam. Doi oameni singuratici, la vreme tîrzie, suiau agale pe lîngă zaplazuri, venind dinspre grădina publică. Se opriră ei, mă oprii și eu. Radianu se ghemuise în zăpadă, într-un colț, între două garduri, și stătea acolo, neclintit. Cei doi oameni se plecau tăcuți, se învîrteau în jurul lui, cercau să-l cunoască.

— De ce te-ai pus aici, Radiene? zisei eu blînd. Hai, scoală, — ce, vrei să mori aici, în omăt?

Radianu mormăi încet, nu-mi răspunse. Cei doi necunoscuți întinseră mînile, îl apucaî și eu de umeri, pe cînd ei îl trăgeau de brațe. Bolnavul se sculă în

picioare. Nu zise nimic. Apoi deodată se smunci cu putere, și, șovăind, cumpănindu-se, porni în goană, la vale.

Fără nici o vorbă ne zvirlirăm după el. Se izbise de stîlpul unui felinar, lunecase într-o parte, și noi îl ajunserăm și-l apucarăm iar, strîns. Gîffia ; în luci-rea felinarului ne privea cu spaimă, cu ochi mari.

Deodată strigă sălbatic :

— Dați-mi drumul !

Și, ca și cum s-ar fi rupt ceva în el, se muie în mî-nile noastre, se îngreue ca plumbul, se smunci și se grămădi la pămînt, tremurînd, clănțănindu-și dinții. Nu zicea nimic ; se întinse ; conteni și clănțănitul ; și muri deodată cu un șuier ușurel printre buze, parcă se mira de ceva.

15 iulie, 1893.

După iarna bîntuită de umbre, sărbătorile primăverii mi se părură pline de tristeță. Prin suflet îmi treceau plîngeri depărtate, cînd stam singur cu gîndurile și zloata tremura pînză de painjen la ferestre; năluca tragică a lui Ion Radianu deodată tresărea undeva, într-un colț, și mă privea cu ochii ațintiți; și-mi aduceam deslușit aminte de vorbele tremurate, mîhnite și răgușite din cea din urmă noapte a chinurilor lui; îmi aduceam aminte de îngropăciunea săracă, în fugă, într-o zi jilavă, fără strălucire: eu singur mă strecuram parcă rușinat, în urma sicriului, iar popa Lefter umbla grăbit, morocănos, nemulțămît de povara aceasta într-o zi de sfîrșit de iarnă! — Și cît de dureroși se făceau ochii umbrei dispărutului, cum mă priveau din colț — poate dinaintea mea, poate din mine — cît de dureroși se făceau, și cum se cufundau după aceea în negura lor, tot mai slabi, tot mai depărtați, tot mai morți, cum se retrăgeau, cum cădeau în prăpastia veșnică unde nu mai sînt amintiri.

Numai zîmbirile primăverii și mirosmele liliacului mă scoaseră la lumină. Printre livezile înverzite,

ieșeam la marginea târgului, spre dumbrava de mes-
tececi, unde năvăleau de pretutindeni cîntări nedese-
lușite și adierile pămîntului umed, răscolit de plug.
Nu găseam nici o plăcere încolo, în veselia zgomo-
toasă a mahalalei, în hainele nouă și țapene ale băr-
baților, în rochiile deschise ale cucoanelor și ale fe-
telor, în gălăgia copiilor, în cîntările tarafurilor de
lăutari. Amintirile proaspete și vechi se amestecau :
și mi se părea așa de grosolan, așa de fără rost
rîsul acesta bolnăvicios ! În mine se încuibăse un
dezgust nemărginit !

Cucoana Smaranda Pacu părea a simți că-n mine
tremură o suferință. În scaunu-i larg, în cerdacul
curat, în fața ogrăzii tăcute, se așeza domol cu
vorbe rare și moi și începea să povestească despre
lucruri vechi, despre întîmplări fără însemnătate, în
care se mișcau însă figuri și inimi liniștite.

Pe cînd sfătuiam noi așa într-un rînd, în ziua de
Duminica Tomei, se deschise porțița de la uliță și
intră Maria Cumpătă în rochie albastră închisă, o
rochie care-mi părea mie că nu-i stă bine, prea
strînsă pe trup, prea pentru vizite, și întovărășită de
o pălărie ce dădea feței aceleia liniștite o înfățișare
cam ciudată. În urma ei se strecură pe poartă, în-
vîrtindu-și bastonul, Grigore Cumpătă, om tînăr
încă, înalt, cu o față care privea cu mare curiozi-
tate înainte-i. Cum mă văzu, Cumpătă își potrivea
cu mănunchiul bastonului mustața neagră, își făcu
ochii mai mici și-și pipăi grăbit marginea pălăriei.

Maria Cumpătă îmi înfățișă cu liniște pe bărba-
tul său, apoi, zîmbind ca unei vechi cunoștinți, mă
întrebă de sănătate.

— Nu ne-am văzut cam de mult... îmi zise, cu glasul-i limpede.

Grigore îmi mărturisî că de mult dorea să mă cunoască, că mă zărea de multe ori cînd mă duc la școală ; îmi aminti după aceea, cu cîteva vorbe potolite, de nenorocitul Radianu ; îmi întinse tabacherea și-n scurt începu să-mi vorbească, fără stînjnire, cu glas plăcut, despre slujba lui. Trăgea adînc din țigară, zvîrlea în sus fumul, în cerul limpede, și părea cu totul mulțămît și de soarele strălucit al primăverii, și de mine. Nevastă-sa se întreținea din cînd în cînd din vorbire cu bătrîna, ne privea pe rînd, asculta cîteva cuvinte, apoi iar se întorcea cu liniște, și, amestecîndu-și vorba ei cu a cucoanei Smaranda, prindeau să se mire ori să se tînguiască de ceva.

— Eu, îmi zicea Grigore Cumpătă, sînt un om care-mi place să trăiesc bine, vezi dumneata ? La mine tutun bun, la mine o haină bună, la mine o mîncare ca oamenii, asta îmi place... Să vii la noi odată, la masă, — dacă nu ți-a plăcea, domnule Manea, să nu-mi zici pe nume !

— De sigur, zise Maria întorcîndu-se spre noi ; dumneata îți închipui că toată lumea nu mai poate după mușchi împănat și după răciturî de gîscă !...

Cumpătă începu a rîde, înveselit.

— Da' cui nu-i place, frate, cui nu-i place așa ceva ?...

Nevastă-sa îi zvîrli o privire fugară, apoi iar se-ntoarse spre cucoana Smaranda. — După un timp se sculă, își cuprinse grăbită, cu istînga, rochia, și-și înălță umbrela.

— Apoi de-acu ne ducem, am stat cam mult. Mai avem o mulțime de vizite... Cu zîmbetu-i ne-

simțit, liniștită, mă mai privi, după aceea se-ntoarse domol și porni spre poartă, pe cînd Grigore Cumpătă îmi scutura cu tărie mîna și-mi mărturisea încă o dată că foarte bine-i pare de cunoștință.

— Ei, acu l-ai cunoscut și pe odorul de nepot! zise după aceea cucoana Smaranda. L-ai văzut: băiet bun, băiet cu carte, nu-i urît, nu-i prost, îi place să trăiască bine, — dacă-i rău... Așa a apucat el din tinereță! Umblă după toate ticăloșiile și nevastă-sa șade singură cuc acasă... — Ce fată, ce fată de aur! urmă încet bătrîna. N-ai s-o cunoști că-i supărată, n-ai s-o auzi murmurînd... Ea zice așa: Eu tac și aștept... I-ai văzut: umblă, vorbesc... Și pe urmă se duce singură acasă, și nu se plînge nimănuia! — Foarte cuminte! Eu stau cîteodată și mă gîndesc cum de s-a ales așa... Și foarte deșteaptă, foarte deșteaptă! Ea mai mult tace, — da-i foarte deșteaptă! — Așa a fost și maică-sa, Dumnezeu s-o ierte, soră-mea. Pot să zic că ea cu barbatu-său nici n-a trăit; dar și-a dus casa cu liniște, și avea numai pe fetița asta... Așa, ca o umbră a trecut prin lume... Și a murit de tînără...

Bătrîna se opri o clipă, apoi sfîrși pe gînduri, gîndindu-se poate la mamă, poate la fată:

— Pacat de dînsa...

Casa lor, a lui Grigore și a Mariei Cumpătă, se ridică chiar lîngă a bătrînei. Numai un zaplaz nalt, de scînduri vechi, le desparte. Gardul nalt desparte și livezile, care pe atunci erau albe de floare, în primăvară. La stradă, porțițile erau alăturate. Și din ziua aceea, cînd lui Grigore i-a părut bine de cunoștință, — de multe ori, ieșind ca să mă duc la gimnaziu, auzeam glas vesel lîngă mine, aproape:

— A! buna dimineată, cucoane Neculai! Burtă dimineată!

Mergeam cu el, cum merg ș-acum, pînă la grădina publică. Acolo ne despărțim. El se duce la prefectura lui, eu mă duc la școală. Nu prea avem ce să ne spunem. Cîteodată îmi mărturisește groaza lui pentru un omor, pe care o gazetă îl povestește cu toate amănunțimile. Cetește regulat o gazetă. De asta nu se poate lipsi.

— O țin în saltar, la birou... Cînd am o leacă de vreme, trag saltarul și mă uit într-însa... Așa, nici nu știu cînd o cetesc...

Nu-mi displace însă omul. Merg cu el, îl ascult cum vorbește, totdeauna mulțămît, și glasul lui parcă-mi face bine.

Mi-a făcut și cîteva mărturisiri.

— Acu dumnitale pot să-ți spun; dumneata ești om, se chiamă, superior... Dumneata înțelegi foarte bine... Aici, la noi, zice că sînt două partide. Vorbesc ei, se luptă, fac zvoană. Eu om prost, pot să-ți-o spun, nu-s. Eu dintrodată am priceput că trebuie să fac cum e mai bine: eu sînt funcționar, ce pot face? Eu nu pot să fiu în opoziție... Cînd era Brătianu la putere, — ce? puteam să mă pun cu el? Acu, se chiamă, dacă-i Lascar Catargiu, să mă pun cu el? Eu cu guvernul, domnule Manea; noi sîntem funcționari, noi nu luptăm, noi nu facem politică... E-he! în vremea de azi nu se mai face politică... În vremea de azi nu mai ajungi președinte de tribunal, precum a ajuns cuconu Ilie Leonte, cu patru clase primare... Dumneata ce zici, domnule Manea? Nu-i așa?

— Cum? cuconu Ilie Leonte are numai patru clase primare?

— D'apoi cîte crezi? Da' altfel, cîte drăcii ştie, rămîi crucit! Da' de asta dumneata ce zici, domnule Manea? Ce pot să fac eu, dacă-s funcţionar?

— Dumneata, fireşte, nu poţi face nimica...

— Mielul blînd suga la două oi, zise Cumpătă înveselit de răspunsul meu.

— Aşa-i! răspundeam eu; şi parcă găseam firesc să mă amestec aşa, în toate nimicurile vieţii unui funcţionăraş. Dar Cumpătă îmi punea întrebările aşa, parcă ar fi vorbit de un război european.

— Eu m-am gîndit aşa, urmă tovarăşul meu. M-am gîndit să mă pun bine cu directorul nostru, directorul prefecturii. El a stat, pîn-acu, zece ani, — şi cînd a căzut Brătianu, a rămas la locul lui... El cu prefectul nostru ist nou e rudă... Iar dacă se-n-tîmplă să se schimbe iar stăpînirea, iar nu-i pasă: domnu Nastasachi e om frumos şi ţine foarte mult cucoana celuiilalt prefect, care s-a dus, la dînsul!...

Cumpătă începu a rîde tainic.

— Şi eu am înţeles. Eu se chiamă că nu-s tocmai aşa de... Eu am înţeles — şi eu stau foarte bine cu domnu Nastasachi... Aşa, noi sîntem totdeauna la putere... Dumneata ce zici, domnule Manea? N-am dreptate?

— Ba da, ai dreptate...

Îmi era cam ruşine de răspunsul meu, dar ce puteam spune omului? Vorba a trecut, s-a dus, — şi Cumpătă mi-a istorisit despre altele.

Cum mă despărţeam de el, îl uitam. Vorba lui se dusesse. El nu lăsa în mine nici o urmă, nici c-o vorbă caldă, nici c-o privire deosebită. De dînsul cred că nimănui nu-i poate fi milă: el e totdeauna mulţămit. El niciodată nu vorbeşte despre altceva decît despre dînsul. Nimic din lume n-are rost, dacă

nu-l privește. — Și totuși eu nu-l disprețuiam, totuși nu-l disprețuiesc. Nu pot să am nici o pornire cătră dînsul. Mai hotărîtă în simțirile ei părea nevastă-sa; mai hotărîtă îmi păru într-un rînd, pe cînd stăteam cu ea de vorbă în cerdac, în lumina soarelui primăverii. Cucoana Smaranda, în florăria ei de dinaintea cerdacului, umbla în toate părțile foarte harnică: potrivea trandafirii lîngă bețele lungi, verzi, de care-i lega cu panglici colorate, și îngropa cu dragoste în țărîna moale toate *fetițele*, toate micșunelele, toate florile ei dragi, cu care de multe ori vorbea singură în tăcerea odăii, în zilele mohorîte de iarnă. Parizache o urmărea pas cu pas și ochii lui priveau cu luare-aminte cum mîinile ca niște pînișoare ale stăpînei lui sfărîmău bulgării de țărîna. Din cînd în cînd cucoana Smaranda, odată cu fumul, da drumul la vorbe blînde pe lîngă mucusul de țigară din colțul gurii, ș-atunci cățelul își filfia multămit tuiul cozii.

Maria sta cu horbota pe genunchi într-un jîlț, aproape de mine, cu picioarele ridicate pe un scăunăș, ca să-i poată fi mai aproape rețeaua albă. Mîna umbla iute și iglița scînteia în răstimpuri în lumina puternică a lui mai. Cum sta cu fruntea plecată, puful de deasupra buzelor pline se vedea lămurit. Eu priveam așa la fața-i smeadă, ridicînd din vreme în vreme fruntea de deasupra cărții de școală.

Deodată simții că și-a ridicat ochii spre mine, ochi plini de un verde întunecat, plini parcă și de umbra sprîncenelor groase, negre. Îmi zise cu glasul liniștit:

— Te-am văzut dimineață, cînd ai ieșit pe porțiță, odată cu barbatu-meu... — Nu-i zicea nicio-

dată Grigore; îi zicea totdeauna: barbatu-meu. —
Ce isprăvi ți-a mai povestit?

Răspunsei mirat:

— Nu mi-a povestit nici o ispravă...

Ea își plecă ochii asupra horbotei.

— Imi spune totdeauna cînd se întîlnește cu dumneata... Zice că să te poftim odată la masă... Ce să faci dumneata la noi, la masă? Să-ți spuie iar o mulțime de-ale lui? Eu nu-l ascult niciodată...

Eu tăcui. Inceț, cu fereală, ea iar își ridică spre mine privirile și zîmbi ușor.

— Eu știu la ce te gîndești dumneata acum!...

Nu știam ce să răspund. Incepui și eu a zîmbi.

— Dumneata acum te gîndești la ce am spus eu odată astă-iarnă... Ce? crezi c-am uitat ce-am spus? N-am uitat deloc. Dumneata înțelegi prea bine că altfel nu se poate să fie. Acuma te întîlnești des cu barbatu-meu: îți spune el vreodată ceva de mine? Nimica, niciodată. Sînt foarte sigură. Absolut sigură. Nici eu nu simt nimica pentru dînsul. El totdeauna vorbește de dumneata, parcă i-ai fi prietin. Dar asta nu se poate. Eu înțeleg. — Nu-i așa că la asta te gîndeai?

Iar nu știam ce să răspund. Nu mă gîndisem la asta.

— Eu m-am gîndit așa, zise ea din nou, că dumneata nu trebuie să-ți faci o părere greșită despre mine. M-am gîndit mai ales atunci cînd ne-ai văzut la Paști. Ai să ne mai vezi de multe ori, căci trebuie să facem vizite, avem o mulțime de cunoștinți... Eu așa sînt. Țin la lucrurile acestea, și țin să am liniște, de ochii lumii. Dar eu am băgat de samă că dumneata ești altfel de om. M-am mai gîndit c-ai putea să te înșeli asupra mea. Eu sînt foarte

hotărîtă. Mă gîndesc mult, întruna, și pe urmă știu că altfel nu poate fi — și nu spun nimic. Tac. Dar hotărîrea mea e luată.

Am avut un fior ușor, o neliniște nedeslușită. Nu înțelegeam de ce-mi spune lucrurile acestea Maria Cumpătă. Mă privea limpede, cu hotărîre, și zîmbea.

— De mine să nu-ți faci decît o idee, zise ea încet, numai o idee, dar foarte limpede!

Mă uitam la dînsa, cum sta iar aplecată cu luare-aminte asupra genunchilor. Așa aplecată, șopti iar :

— Nu spun nimica ; de obicei tac. Dar cîteodată spun tot ce am de spus...

Prin nelămuritul acesta de cuvinte, fără să-mi dau sama, și fără să înțeleg, se strecura de la ființa care sta lîngă mine un farmec, pe care nu i-l bănuisem, un farmec ciudat, care-mi tremura prin toate simțurile adormite. Deodată, în lumina mare a după-amiezii, o umbră mi se puse pe ochi. Și deodată, după ce umbra se risipi, foarte deslușit simții cum o înfiorare mi se strecoară în toată ființa ; și rămăsei cu ochii fierbinți pironiți asupra Mariei. — Sta aproape de mine, își purta repede brațul, mișcîndu-se toată domol, avea o abureală ușoară de roșată pe obrazul smead și ținea strînse buzele, cu hotărîre.

Ea tăcea. Eu nu știam ce să spun ; nici n-aveam în mine gînduri deslușite. Atunci, cîteva clipe, din ce spusese ea nu-mi aduceam nimic aminte ; ca străină îmi rătăcea prin minte o întrebare : de unde vine tulburarea aceasta ? Era o tulburare ca o presimțire de spaimă. Foarte lămurit în clipele următoare *presimțirea* își făcu loc în mine. Ea stăpînea, ea alunga orice gînd.

Pe urmă tresării.

— Domnule Manea, zicea bătrîna, mine n-ai să te superi dacă ți-om aerisi și ți-om griji cîte puțin prin odăi... Are să meargă repede, are să-mi ajute și nepoata asta... În cîteva ceasuri am isprăvit...

Uitasem pe bătrîna. O privii fără înțelegere deslușită; după aceea simții ațintită asupra-mi privirea tare și limpede a Mariei Cumpătă. Rîdea cu bună-tate, dar pe față c-o ușoară ceață de stînjnire.

— Ne-am înțeles încă de ieri, zise bătrîna. Știi, noi vorbim de dumneata așa, cîte-oleacă, da' să nu crezi că te vorbim de rău...

Și după ce plecă Maria Cumpătă, pînă sara tîrziu, pînă ce mă întinsei în așternut, rămăsei ca încovoiat asupra unui singur gînd, care cerea o deslegare. Ce se va întîmpla? — Ce este, acuma simțeam bine, dar ce avea să fie se pironea numai în întrebarea întunecată: ce se va întîmpla?

Am încercat să dorm și n-am fost în stare multă vreme. M-am ridicat din pat, m-am îmbrăcat; aveam de gînd să ies, pe urmă m-am așezat la geam și am rămas privind în livada luminată de lună.

Am deschis fereastra, — și dintrodată, în tăcerea ce mă împresura, pătrunse înfiorarea tuturor frunzișurilor din împrejurimi. Părea un răsuflet moale, o oftare din vreme în vreme, și totuși, peste toate, plutea o liniște, o tăcere nesfîrșită. Luna nu se vedea; lumina tainică parcă izvora din pămînt, ca un abur.

Inima îmi bătea mai grăbit ca de obicei. Ii simțeam o zbatere tare și una înceată. Ș-acuma mă gîndeam. Nu pot să spun lămurit că mă gîndeam. Prin mintea mea nu treceau adevărate cugetări.

Crîmpeie numai din ce trecuse odată prin minte și prin suflet se arătau o clipă, ca niște rămășiți necunoscute, și piereau, curgeau una după alta, cum curg frunzele de toamnă încet și neîntrerupt, una după alta, în amurgul sur. Ca la ogoierea unei suflări, curgerea se oprea, ș-atuncea, scurt, îmi puneam iar întrebarea mea și mă gîndeam la întîmplarea de peste zi.

Întrebarea îmi rămînea fără răspuns, dar un gînd lămurit o întovărășea, și vorbeam în mine însumi : «Nu mai rămîne îndoială aici ; de știut, știu curat că în mine nu e dragoste pentru nevasta lui Grigore Cumpătă...». Nimic, dar absolut nimic în mine, în tainița sufletului meu, a visurilor mele, nu se cutremurase : acolo rămînea pace adîncă, liniște. Acu știam cu credință desăvîrșită că acolo nu pătrunsesese decît o singură iubire, una, nesfîrșită ca o veșnicie, iubirea pentru ființa neînsemnată care trecuse ca o scînteioară prin lume și încă nu-mi zisese : tată ! Atît. Atunci, o singură dată în viață, am simțit că tresare în mine coarda necunoscută, mai mult decît cu bucurie și mai mult decît cu durere, fără legătură cu viața și cu moartea. Și o simțire, — nu-mi trecu prin ființă, ci mă învălui lin, și părea de departe că vine, însă nu din spațiu ci din timp, din ceea ce a fost odată, de pe mîhnirea unui mormînt uitat.

Și îndată tresării, acum cu toate simțurile, gîndindu-mă la un lucru vechi și legîndu-l cu împrejurările ce veneau. Infiorarea de peste zi a întregii mele ființi, după vorbele, după privirile Mariei Cumpătă, parcă era o amintire a unei patimi vechi. Brusc, îmi apărură ochii mari, lucitori și ațintiți ai Sofiei, — și o undă din aceeași simțire, din aceeași simțire

de-atunci mi se scurse prin vine, moale, dureros. Asta încercam eu, și nu pricepusem dintrodată. Ființa mea păstra amintirea boalei din tinereță, a cumplitei boale *de-atunci*, iute, aspră, istovitoare.

Și stînd în fața luminii tainice a livezii, îmi ziceam iar, limpede: În mine nu este dragoste pentru Maria Cumpătă. — Și iar frînturile de gînduri își luară zborul. Ș-acuma curgeau frunzele acestea pălite una după alta prin lumina de amurgit a minții mele. Una după alta veneau suferințele vechi ale lipsurilor, ale foamei, suferințele care zdrobiseră tăria vieții mele. Veneau și suferințele liniștii, ale liniștii amare din ulița aceea Dealul Mărului, ca viața mormolocilor din balta noroioasă în care soarele bate numai pe luciul; veneau îndoielile mele în fața grozavei adunături de oameni de la farmacia Filipovici; veneau icoane de demult, de demult, dintr-o altă viață, cu totul alta, și văzui și pe bătrîni, pe care nu-i mai cunoșteam, pentru care nu mai aveam nimic, numai o amintire, ca pentru niște locuri pe lîngă care am trecut. La Radianu mă gîndii apoi, la omul acela așa de grozav de nefericit, la omul care începuse ca mine, care-și uitase părinții, care trăise în viața în care trăiam eu și căzuse ca o pasere ostenită, înăbușită, pe luciul negru al unei mări moarte.

Și dintrodată, deslușit, văzui în urmă și înainte; văzui de unde am venit și unde mergeam. În trecut am suferit; în jurul meu am fost izbit de vedeniile unei vieți care neconținut mă nelinișteau; acum, după o viață în care n-am făcut nimic, văd că aș fi putut face ceva și n-am făcut nimic. Era ceva în mine și n-am putut da ce-aveam, nici iubirea, nici înțelegerea, nici mila. Era în mine o frîn-

tură, ceva neîncheiat, ceva neisprăvit. Foarte lămurit vedeam asta, și n-aveam nici o durere în nemișcarea mea. Vedeam pentru întâia oară ceva deslușit în mine, pentru întâia oară izbuteam să-mi dau bine, bine sama de ceva. — Și vedeam acuma, vorbind cu mine însumi, — cu gândul, fără cuvînt, — vedeam ce pot să-mi aducă zilele viitoare. Înspre ce trebuia să mă mișc? Ori spre Iliescu, spre tînărul Leonard Iliescu, să tac în areopagul prostiei, să-mi încovoi spinarea și să mă strecor pe căi grabnice și piezișe... Iar simții că rîvnesc ceva, de la colegul acesta al meu, zîmbitor și cu mustața răsucită. Dar mă mai așteaptă poate odaia rece, întunericul negru și nesimțirea celui care mi-a fost prietin și nu mai era. Poate mă așteaptă o nouă viață fără rost, o căsnicie de zile și clipe chinuitoare, o zbatere, care-mi dovedea, înțelegeam și-acum, că zadarnic stăruiesc în viața aceasta neluminată de nici un ideal. Și mai era ceva, — mai era un întuneric de care se îngrozea fiecare părticică a ființii mele. Nici o clipă nu-mi închipuiam că s-ar putea să trec din ceea ce sînt, într-o nesimțire veșnică și o risipire a întregii ființi. Dintrodată mă simții atins de aripa neliniștii, aripa cea neagră și cumplită! — Și, ca și cum ar fi filfiit în adevăr spre mine, gândurile iar mi se fărîmară; oftai ușurat, și crîmpeie, crîmpeie curgeau fără rost și fără legătură.

Nu știu cît am stat așa; aminte nu-mi aduc cînd anume m-am dezbrăcat iar și m-am culcat. — Cînd m-am trezit, dimineața, neliniștea nu pierise din mine. Ceva greu îmi rămăsese în cap, ceva nedeslușit — din trecut, din patima istovitoare de demult, din golul ce mă împresura, din sfîrșitul lui Radianu, — și cînd năvăli soarele pe ferestre și mă

orbi, simții bucurie — ca un laș — că fug în întunericul lor umbrele acestea chinuitoare. Mă îmbrăcai grabnic, deschisei cartea : grija aceasta a lecției a fost foarte tare totdeauna la mine. Cu creionul în mână, încordat, rămăsei numai cu ale mele, cu grijile școalei. — Dar când mă întorsei, înainte de amiază, mă oprii încremenit în prag. Uitasem de ceea ce-mi spusese în ajun cucoana Smaranda. Maria Cumpătă umbla ușor, printre jîlțurile mele, pe lângă cărți, prin toate ale mele cu care mă obișnuisem, și orînduia, întinzînd ușurel, cu fereală, mîna cu degetele întinse, strînse. În clipa întâia nu mă zări. Ș-am stat privind-o, cum se mișcă lin, cu ochii întunecați sub sprîncene groase, cu rumeneala-i ușoară, fără zîmbet, cu buzele ușor deschise, ca să primească parcă din grădină mirosul proaspăt, cald și dulce, care adia prin ferestrele deschise. Era îmbrăcată în rochie de culoarea toporașului ; avea ș-o floare în păr, un trandafir mărunț, nedesfăcut încă bine. Părea mai tînără ; parcă atunci o vedeam întâia oară ; și mi se părea ciudat că umblă prin odăile mele.

Cînd se întoarse și mă văzu, își lăsă deodată brațele în lungul trupului.

— Am isprăvit, îmi zise domol ; abia ai plecat la școală și ne-am apucat repede, am deschis ferestrele ș-am scos tot afară... Repede-repede am isprăvit... Și pe urmă mătușa a avut o leacă de treabă ș-a ieșit... Chiar acu voiam să mă duc și eu... Nu știam că ai să te întorci așa degrabă... Am isprăvit. Ai o mulțime de cărți. Aș avea ce ceti, dacă mi-ar plăcea...

— Cum ? zisei eu, nu-ți plac cărțile ?

— Nu, n-am cetit decît o dată, una, — și nu mi-a plăcut. Am mai cercat... N-am putut să cetesc niciodată...

Eu am intrat în odaie ; mi-am pus pălăria și par-desiul la locul lor ; m-am uitat pe ferestre. Ea voia să plece.

— Am avut o vreme tare frumoasă azi...

Cu vorba aceasta voiam s-o mai opresc. Gîndul și vorba dintrodată îmi veniseră, — îmi veniseră la privirea iute, puternică, a ochilor ei.

Ea se rezemă de masa lîngă care o găsisem cînd intrasem. Avea ceva de spus, vedeam bine din stînjirea cu care întoarse ochii căutînd ceva. Dar stînjirea dură numai o clipă.

— Ce voiai să-mi spui ieri?... întrebai eu, pe neașteptate. — Fără să vreau întrebasem.

Maria Cumpătă sta liniștită la locul ei. Iși lăsă ochii în jos, apoi și-i ridică încet : parcă erau negri așa de întunecați erau.

Șopti, privindu-mă țintă :

— De ce mă întrebi? Nu știu de ce-am vorbit așa. Nici nu-mi mai aduc aminte ce-am spus... Ți-am spus că am hotărît în inima mea cu tărie ceva. Eu nu știu cum să vorbesc, sînt o biată femeie, spun cum mă pricep. N-am cunoscut nici lumea ; nici carte n-am, n-am fost nici fericită, nimica, eu cred că dumneata ai înțeles care-i hotărîrea mea... De ce te uiți așa la mine ?

I se luminează fața, parcă i se umpluse de lucirea ochilor. Și dintrodată mi se puse perdeaua de negură pe ochi. Mă apropiai de dînsa fără să-mi dau socoteală ; o apucaii de mină. Tresări, dar nu-și trase mîna. Îmi cuprinse și ea degetele și mi le strînsese cu tărie. Apoi mă lăsă la locul meu amețit, și se

repezi spre uşă, se strecură mai curînd, cu repezi-
ciune aprigă.

— Mă-ntorc! şopti ea scurt. — Şi rămăsei tremurînd, cu o învăluire turbure a simţurilor. Nu m-am mai gîndit la nimic, n-am auzit ce-mi spune, lung şi încurcat, rizînd, dînd din mîni, cucoana Sma-
randa Pacu, nu ştiu ce i-am răspuns eu.

Imi spusese că se întoarce şi eu o aşteptam. Nu venea însă, şi simţirea bolnavă şi dureroasă creştea, mă chinui după-amiaza toată, şi în amurgul nelămurit, şi încet-încet, în înserarea caldă, prin care pătrundea răsufierea livezilor.

Ştiam însă că trebuie să vie. O aşteptam, ş-acuma, de la o vreme, cum creştea, creştea întunericul, iar veneau gîndurile şi judecăţile nopţii trecute, risipite, învălmăşite, cu îndoieli, şi cu lămurirea tainică ce mi se strecura şi chema prin suflet: nu poate fi vorba de dragoste. Imi repetam vorbele, mi se păreau lămurite şi n-aveam îndoială asupra lucrului acestuia, şi nu mi se părea curios că n-am îndoială asupra lucrului acestuia şi totuşi aştept; cînd — o lucire de lună parcă mă trezi din amorţirea care mă grămădise pe pat în fundul odăii, şi deodată scînteiară ochii Mariei lîngă mine, şi prin întunericul uşor o văzui, o simţii cu cutremur, cum se apleacă, cum îmi cuprinde tîmplele în palme, cum mă priveşte drept, tăcută, cu răsufierea oprită.

1902. Toamna.

U itasem aproape cu totul caietul acesta. De nouă ani stă în fundul unui saltar; au început să i se îngălbenească foile, a început a avea un miros ciudat, de lucru mort. — Dar mai degrabă socot c-am vrut eu să-l uit: întâmplările însemnate în el sînt triste, ca orice poveste de demult. Și între ceea ce am scris și ceea ce mă împresoară, îmi pare că n-aș mai putea face o legătură firească.

Cu totul, cu totul deosebită mi-a părut dintrodată viața și lumea, începînd dintr-o anumită vreme. Singurătatea mi s-a umplut; o prietină bună de fiecare clipă alunga umbra odăii, cu zîmbetul ca o lucire venită din înălțime, cu ochi liniștiți și blajini. Simțirea ce am pentru Maria Cumpătă e cu totul, cu totul deosebită de iubire.

Mai ales de cînd a murit bătrîna, cucoana Smaranda Pacu, și de cînd am cumpărat eu casele acestea, de cînd am făcut portiță prin zaplazul nalt, viața mea a început a curge foarte orînduită și liniștită. Nu pot să mă lămuresc bine. Aș putea zice că traiul meu nu era pe-atunci decît o urmare a Mariei. Nimic nu se mișca la mine fără știrea ei; în fiecare clipă

deschidea portița, și pășea domol, ușurică, spre odăile mele. Intra abia simțit, îmi făcea un semn încet să nu mă tulbur de la masa mea, sau de pe patul meu, unde ceteam, și prindea să cerceteze în juru-mi. Un lucru trebuia așezat bine; perdeaua dădea drumul la prea multă lumină; în zilele iernii soba nu era bine încălzită; se învârtea liniștită în juru-mi ca-n casa ei, apoi mă vestea cu același suris totdeauna:

— Azi ți-am făcut o mîncare bună, care-ți place...

Cîteodată după-amiaza, cînd n-aveam clasă, cîteodată sara, venea și se așeza lîngă mine, mă săruta deodată, mă cuprindea și se alipea de mine. Numai atuncea glasul ei încerca o coborîre ciudată și ochii sclipeau ca într-o negură pe fața ei. Fără zguduiri prea mari se petreceau de-altfel toate.

Fără teamă așteptam zilele ce aveau să vie. Se făcuse senin în juru-mi și pricepeam mai bine ce mă împresura. Pricepeam cele mai multe lucruri.

Pricepeam de pildă că viața aceea pe care o duceam nu ar putea să fie altfel, cum nu se poate nici acum să fie altfel. E ca un fel de drept al meu; e și ca un fel de datorie. Foarte lămurit după aceea înțelegeam că sînt ferit de orice izbucnire, de orice năcaz. Gri-gore Cumpătă nu putea niciodată să bănuiască ceva. Anume de ce, nu știu, dar știam foarte sigur că nu poate bănuii nimic. Maria avea glasul așa de hotărît și de limpede, privea așa de pătrunzător în juru-i, avea o tărie așa de mare în tot ce făcea, — încît bărbatul ei părea un străin, care șade pe un colț de scaun. El își avea mulțămirea lui, și Maria i-o da cu prisosință, căci acum avea de unde: la masa noastră era bielșug, și omul era mulțămit.

— Știi că-ți spuneam eu, domnule Manea, că face niște bucate strașnice...

Toată viața lui numai într-aceasta se mărginea acuma. Dacă pe lângă tutun fin avea și de gustat ceva «cu totul plăcut, cu totul bun», nu-i mai trebuia nimic. Viața lui de hoinar se isprăvisese, se micșorase într-o slăbăciune pretimpurie. Îmi vorbea domol și așezat la masă, despre prefectul lui, despre lucrările-i nenumărate de la birou, pe urmă își răsucea țigara cu tact, cu mulțămire adâncă, și aștepta cafeaua. Altceva nu însemna. Își lua pălăria și bastonul și ieșea. Și cum închidea ușa, Maria se ridica de la locul ei, se apropia de mine, mă săruta încet pe un obraz și-mi șoptea lin, cum ar vorbi unui copil :

— Să-ți fie de bine, dragă...

Mă privea după aceea un timp ; și începeam a vorbi despre întâmplări, despre afaceri — și era bine și liniște în jur. Eram singuri și nimenea nu ne tulbura.

Mai știam iarăși lămurit că toată ulița Dealul Mărilor vorbește ; dar știam iarăși lămurit că aceasta nu însemnează nimic. Aceasta a fost și aceasta este.

Și casa mea, ca și a ei, are acuma o cunună de iederă pe sub streșină, și ghiveciuri cu flori în gemuri. Dinaintea cerdacului florăria, și-ncolo, spre poartă, iarbă deasă și moale. Portița de la zaplaz stă totdeauna deschisă. Copiii vin foarte des pe cărărușă, ținându-se de mână și tropăind grăbiți. Amîndoi sînt balani și sprîncenați. Sînt copiii mei, mi-s dragi, negreșit ; totdeauna mă bucură cînd mă strigă cu glasuri argintii și mi se suie pe genunchi. Cel mic încă nu vorbește lămurit, dar cel de șase ani, Fănică, e foarte îndrăzneț și strigă cît ce poate :

— Domnule Manea ! ne-a trimes mama la mata. Zice că nu mai poate de răul nostru !

Mezinul, Culai, se uită cu admirație la cel mare.

Și tustrei rîdem totdeauna cu veselie. Și totdeauna se arată la porțița deschisă Maria și ne face semn amenințător cu degetul. Mi-s foarte dragi amîndoi copiii.

Cînd stăm singuri și vorbim despre ei, Maria îmi zice cu liniște :

— Au ochii tăi... Albaștri. Amîndoi băieții au ochi frumoși. Dar și Cumpătă are ochi albaștri, — și Maria îmi răspunde, la întîmpinarea mea, cu zîmbetu-i liniștit :

— Nici nu trebuia să fie altfel. De ce să aibă în-doielei ? Eu sînt foarte mulțămîtă că și el are ochi albaștri.

Și-n adevăr e mulțămîtă, o spune cu toată inima și se alătură de mine, mă cuprinde de după cap și-mi sărută ochii.

Viața aceasta mi-a vindecat neliniștile ; s-au astupat toate cărările care duceau odinioară la trecut : a slăbit și răsunetul lumii înconjurătoare. Nici spre deputatul Leonard Iliescu nu mi se îndreaptă rîvniri ascunse, nici nu știu dacă mai viețuiește minunatul și nobilul bătrîn Ilie Leonte ; știu numai că boala de stomah a directorului nu s-a vindecat : rîsul i s-a făcut mai oțărît și dinții ascuțiți totdeauna i se descopăr cînd rîde. Nu vreau să mai știu nimica despre lume. Totdeauna mi se pare că am visat eu un colț liniștit, departe de zbuciumarea viforului omenesc. Eu singur nu am putut să-l găsesc ; dar pe o cărare necunoscută m-a dus înspre el Maria Cumpătă. În linele zile de vară, cînd nu-i în livezi nici un zgomot, stau așa într-o odihnă dulce a trupului și a minții. Nu mă gîndesc la nimic ; stau așa, cu mulțămirile mele ; și abia aud ce-mi spune cu glasul-i monoton Grigore, care a venit de la cancelaria lui cu gust de palavre.

Am răsfoit cu o strângere ușoară de inimă foile din urmă, foile îngălbenite și triste în care am scris de multe ori parcă cu lacrimi și cu sânge. N-am cetit cu luare-aminte; mai mult am bănuț ce-am spus odată — așa de mult, așa de des, așa de mărunț, filă după filă, — un caiet întreg. Și nu știu de ce am rămas așa de gînditor în începutul acesta de toamnă, și am pornit deodată pe cărarea de la fundul grădinilor tîrgului, la deal, pe lîngă dumbrava de mesteceni, spre țintirim. Vremea era lină, cerul nesfîrșit, fără nici un nour; dumbrava dormea în ziua aurie; și două mierle se alungau printre trunchiurile vărute, cîrînd încet, din gușă. Printre păiuș, pe cărare, pe lîngă cîmpuri de trifoi plin de canafurile rotunde, roșii-închise ale florilor, m-am dus pînă la țintirim și acolo m-am oprit lîngă mormîntul lui Radianu. Numai eu știu unde-i mormîntul lui, într-un colț, în iarba naltă, năpădit de flori sălbatice. Cu adierea slabă a unei neliniști m-am oprit, și au început a-mi veni încet-încet, din trecut, amintiri, — care-mi treceau prin suflet ca niște învăluri. Nehotărîte intrau în mine, mă atingeau cu aripile lor de negură și se duceau. În cimitirul îng_rădit cu gard vechi, împresurat de plopi subțiri care-și adună ramurile în lance spre cer, am stat o vreme împresurat de liniștea mormintelor necunoscute; și în juru-mi, printre tufele sălbatice, umblau în zboruri nehotărîte fluturi, ca petale albe dintr-o floare desfoiată, risipite și purtate de un vînt nesimțit.

Cînd m-am întors acasă, amurgul cucerea livezile, și în jîlțul meu cel foarte vechi m-am așezat singur; și neliniștea nehotărîtă, aburirea din trecut, trezea spuza de pe alte neliniști mai proaspete. Stăteam singur cu ochii ațîniți în întunericul ce mă împre-

șura, — și atuncea nu știu cum s-a făcut, parcă m-am înfățișat eu înaintea-mi, acolo, lângă jilț, și eram numai ca o umbră. Era o umbră acolo și-mi vorbea, dar n-auzea decât sufletul meu. Și eu nu răspundeam.

— Am să te întreb un lucru, îmi șoptea. Ai înțeles bine tu, ai pătruns bine pe ființa aceasta care vine în patul tău, care-ți stăpânește simțurile și a clădit zid în juru-ți? N-ai să-mi poți răspunde. Nici eu n-o să te pot desluși. Îndoiala este îndoială și în lumea umbrelor. Dar am să te mai întreb un lucru: dacă ți-ai oprit privirile asupra lui Grigore Cumpătă cu stăruință, asupra bărbatului pe care-l înșeli. Ar trebui poate să deslușești un lucru ciudat: dacă omul acesta *știe* ceva... Căci poate nu știe și nu va ști nimica niciodată... Dar iarăși poate *știe*: și aceasta e cu totul, cu totul de samă, pentru înțelegerea și pentru sufletul tău...

Dar mai este ceva, urmă umbra cu taină, privindu-mă neclintită. Tu ai doi copii, care nu-ți spun ție tată. Asta nu însemnează nimic pînă aici. Să zicem că ei spun *tată* omului pe care voi îl disprețuiți acuma. Să zicem. Omul acesta mîinîncă bine, bea, se îngreuiază din ce în ce mai mult și se întunecă, și copiii care poartă numele lui vor crește. Îți vor zice totdeauna: domnule Manea, și te vor respecta; te vor împresura totdeauna și-ți vor zîmbi cum îți zîmbește mama lor, pe cînd celălalt va sta în umbră și va dormita. Dar iată, într-o zi, un copil înțelege. Pe urmă înțelege și al doilea. Amîndoi *înțeleg* foarte deslușit tot ce s-a petrecut și se petrece în jurul lor... A! închizi ochii, și ți se par lucruri de necrezut acestea, ori ți se par lucruri depărtate! Nu, — vor ști, despre asta să n-ai nici o îndoială!... Vor ști!

Atunci cum va tresări zgduuit sufletul lor, cum se vor cutremura ? Ce zici despre acest lucru ?... Il vezi foarte deslușit și dumneata, nu-i așa ? Poate nu te-ai gândit la toate acestea ; dar poate ți-au adiat, așa, neliniști prin suflet, și de aceea te gîndeai azi, la mormîntul nenorocitului, te gîndeai la o vorbă a lui care, crede-mă, nu e tocmai lipsită de adevăr...

Eu mă gîndeam la vorba lui Ion Radianu, înfri-coșat :

— Vezi tu, dragă, cîteodată viața oamenilor e foarte tristă !

Și umbra dintrodată se mistui, suflată parcă de un glas domol și blînd pe care-l cunosc așa de bine, glasul Mariei :

— De ce stai, dragă, prin întuneric ?

Sta dreaptă înainte-mi și mă privea cu luare-aminte ; apoi avu un rîs încetinel :

— Iți sticlesc ochii. Altfel nici n-aș ști bine unde ești...

Și înainte de a mă atinge mîna-i ușoară, am avut fiorul cunoscut al mîngîierilor ei.

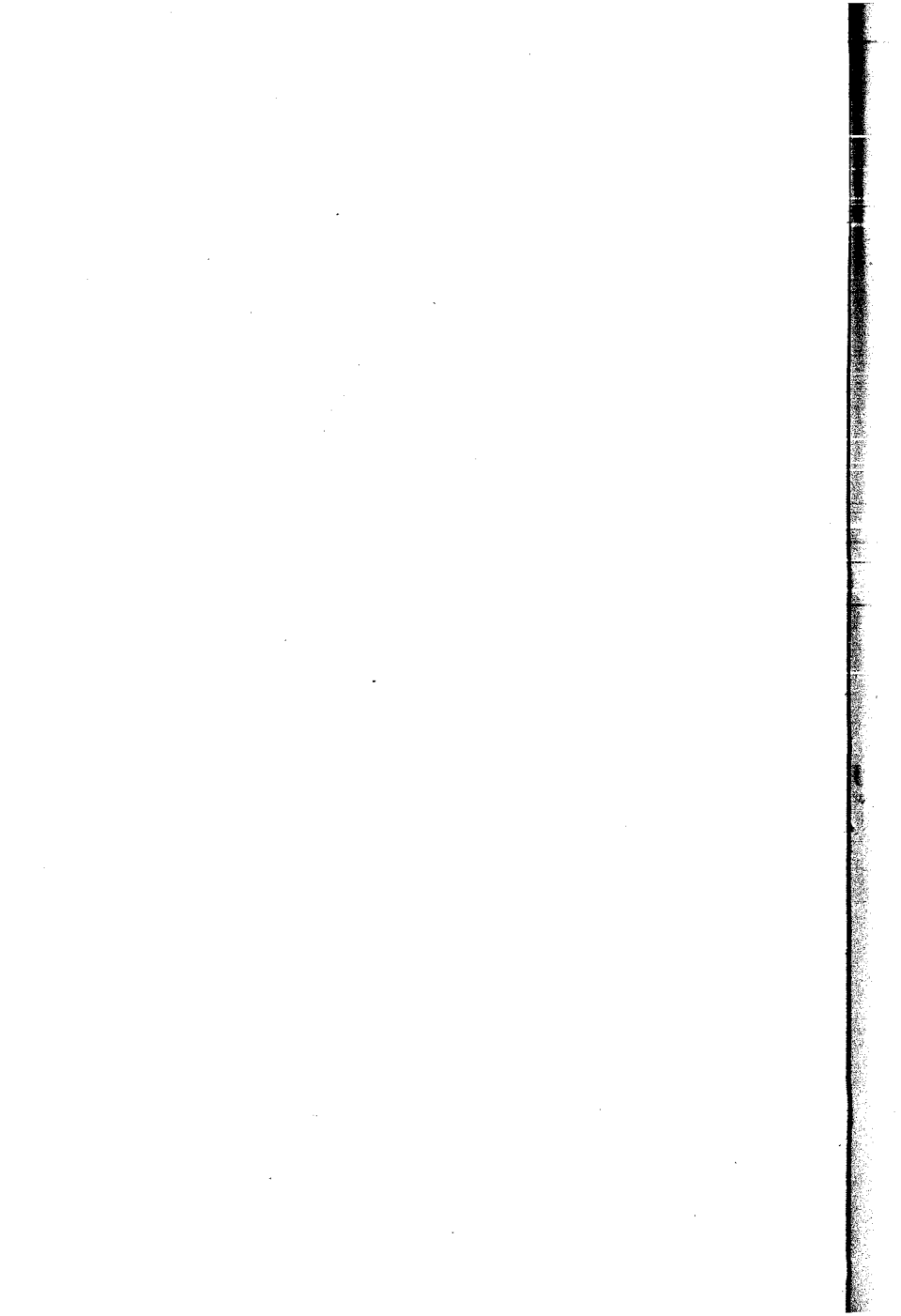
Gîndurile cîteodată aduc mîhnire. Cîteodată aduc muștrări, cîteodată aduc adierea morții. Dar și neliniștile acelea ale umbrei trebuie să fie ca ale morții. Trec. Și, altfel, nu pot zice că nu sînt fericit.

O ISTORIE
DE DEMULT

1908

O ISTORIE DE DEMULT

Mergeam departe, spre podgoriile de la Băiceni, pe o vreme frumoasă de toamnă. Soarele nu ardea, avea o lumină lină de aur, și vîntul abia-abia adia, ici cu miros tare de pădure, dincolo cu parfumul uscat al miriștilor.

Eram c-un avocat bătrîn, care apucase și vremurile vechi de la 48; stam așezat bine în trăsura lui largă cu arcuri moi, «cu arcuri pentru bătrîneță», zicea moș Ștefan Leu; și doi cai albi băteau șoseaua prunduită, nici prea iute, nici prea domol. Vizitiul de pe capră era și el bătrîn, cam de vîrsta lui moș Ștefan, cu o păreche de mustăți albe ca două caiere, și întruna vorbea cu «zmeii» lui. La drum drept le dădea sfaturi, la deal îi îndemna, la vale-i certa.

Bătrînul de lîngă mine privea gînditor și zîbind locurile pe unde treceam. Ne apropiam de capitală (moș Ștefan Leu zicea: «reședință»); dar ziua era prielnică pentru călătorie cu trăsura, la picioarele noastre aveam un paner plin cu lucruri bune de ale gurii, — și amîndoi am fost într-un gînd să nu ne mai abatem pe la tîrg.

— Nu mai mergem pe la reședință, Ilie !... strigă de la locul lui moș Ștefan.

Vizitiul scutură hăturile și dădu din cap în semn de înțelegere.

Suiam acum o costișă lină, lungă, fără sfârșit parcă ; tîrgul, într-o înfundătură, rămînea la stînga, în urmă. La dreapta noastră deodată răsări un tapșan larg, între muncel. Era un loc drept, sălbătăcit, plin de spinării bogate, printre care răzbăteau cîțiva pruni pitici, strîmbi, răsuciți ca-ntr-o durere. În fund, pe clina unui muncel, pe iarba arsă, ședeau într-o rînă două cruci de piatră. Un stol de potîrnichi se ridică dintrodată din apropierea drumului, zbîrnîind, se risipi — și, împrăștiate, paserile pline și rotunde zburau pe deasupra tufișurilor, pe deasupra prunilor, apoi, cu aripile întinse, ușor încovoiate, lunecară spre crucile de piatră.

— Ce caută prunii aici, și crucile ? întrebai eu. Parcă a fost un țintirim în locul acesta...

— A fost, răspunse bătrînul întorcînd spre mine barba-i albă și ochii albaștri, dar nu cum îți închipui dumneata... Aici era odată spînzurătoarea reședinței... Am apucat și eu pe vestitul Gavril, cînd a spînzurat pe o femeie... Imi aduc bine aminte... Ș-apoi au pus niște creștini cîțiva copăcei, ș-au rămas și două cruci, dar locul se tot sălbătăcește, și peste cîțiva ani nimic n-are să se mai cunoască...

Eu mă întorsei cu mai multă luare-aminte spre vechiul loc de pedeapsă. Ingrămădirea de tufișuri era liniștită și pustie.

— Am să-ți spun istoria asta, zise deodată bătrînul Ștefan Leu ; e interesantă și-mi aduc bine aminte de dînsa... Eram pe atuncea flăcău, aveam ș-o lecuță de slujbă la ocîrmuire, ș-am fost de față.

Să vezi... Pe fata asta, pe care au spînzurat-o, o dăduseră părinții ei după un flăcău cam tomnatic, dar altfel om chiabur, vornic în satul lui. N-a vrut ea, s-a împotrivit, — dar ce putea să facă? A zis că i-i drag altul, că nu știu ce; tatu-său a pus-o jos, i-a dat o bătaie bună, și pe urmă au făcut nunta cu tîm-bălău mare.

Bine. Astea le-am știut pe urmă. Ce-ți pare dumni-tale, cucoane, nu trece anul, și pe la iarmarocul lui Sfîntul-Ilie, pe cînd se întorcea vornicul — îl chema Gheorghe Timofte — cu nevastă-sa spre casă, ici, în pădure, după deal, iese un cioban din sihlă, sare în căruța, și dă năvală asupra barbatului. Sare și fe-meia, și apucă ea baltagul ciobanului și trage-n capul vornicului. Ce-a mai fost nu știu. L-au omorît. — Au lăsat căruța și mortul acolo și ei au fugit. Au umblat ei așa fugari două săptămîni, pe urmă i-a prins stăpînirea într-o colibă în colo, la munte, subt o poală de codru.

Ș-apoi a fost judecată aici, în tîrg. Întăi cercetare. La cercetare eram și eu, că făceam o leacă de slujbă, cum ți-am spus. Imi aduc bine aminte. A fost ceva cum n-am mai apucat eu, cît îs de bătrîn.

O chiamă judele pe Anița întăi, Anița lui Timofte, nevasta omorîtului.

Da' era o femeie mititică și iute, tînără, abia împli-nise douăzeci de ani, cam simolită la obraz, cu sprîn-cenele groase puțin încruntate. Cînd vorbea, îi tre-murau ușurel nările. Era îmbrăcată cu cațaveică ca-fenie, cu fustă roșă, îmbrobodită cu bariz verde și în picioare cu ciuboșele de cordovan cu potcoave de alamă. Se oprește și se uită țintă la judecător, își duce dreapta peste ochi, apoi își lasă în jos palmele cu degetele împreunate.

Bătrînul Gițu, judecătorul (a murit de mult), se uită lung la dînsa, o vede așa frumoasă și sprintenă, cu ochii negri așa de aprigi și de deștepți, parcă nu-i vine a crede că o fată ca dînsa a făcut moarte de om.

— Spune, Aniță, dar spune drept, ai omorît tu pe barbatu-tău ?

— Vă sărut dreapta, cucoane, l-am omorît.

— Și de ce l-ai omorît ? ce ți-a făcut ?

Ea se uită o clipă în juru-i, apoi își trece iar palma dreaptă peste ochi.

— L-am omorît, boieri dumneavoastră, că nu mai puteam trăi cu dînsul... Mie-mi era altul drag !...

Și i se zbăteau ca într-un fior nările. Se ținea să nu plîngă poate, și-și încrunta mai tare sprîncenele.

— Bine, atunci de ce l-ai luat ?

— Eu ? eu n-am vrut să-l iau... Am spus de la început că mi-i drag Ioniță Spataru. Da' tătucu și mămuca n-au vrut să știe. M-au pus jos și m-au zdrobit, ș-apoi după aceea ce puteam face ? Au zis că măucid, că-mi pun cuțitul la beregată... Am zis așa : cum a vrea Dumnezeu !... Și m-am dus după Gheorghie Timofte. Și Spataru a fugit la ciobănie, de năduh și de amar !

— Ei, și cu barbatu-tău n-ai trăit bine ?

Ea se uita țintă în pămînt acuma.

— Spune, Aniță, n-ai trăit bine ? Te bătea ? ce-ți făcea ?

— Vă sărut dreapta, șoptește încet femeia, îmi era urît ! nu puteam să trăiesc cu urîtu-n casă ! Era urît și bătrîn ! Tușea noaptea. Nu-l puteam suferi... Eu nu m-am lăsat...

— Ce nu te-ai lăsat ? întrebă judele.

— Vă sărut dreapta, zice Anița, numa la nuntă, atuncea, m-am îmbătat, — ș-atuncea și-a făcut rîs de

mine... Eu n-am știut nimica... Da' pe urmă am făcut eu în inima mea jurământ și nu m-am lăsat!... Ş-apoi de la asta a început Gheorghe Timofte a mă bate. Că de ce nu i-s nevastă? I-am zis așa: lasă-mă, dă-mi drumu-n lumea mea, mi-i drag altul... El zicea așa: ești nevasta mea. Am să te omor. Vin-aici! — Eu nu voiam să mă duc la dînsul!...

Noi toți tăceam. Bătrînul o privea țintă. Iar Anița se uita într-o parte cu privirile-i negre și umede și-și frămînta mîinile.

— Și pe urmă cum a fost? Spune drept! A tras Spataru cu baltagul? Spune drept!...

— Nu, n-a tras Spataru... Eu l-am văzut pe Ioniță în iarmaroc și parcă mi-a venit așa o amețală... Ş-am zis lui Timofte: de-acu hai să mergem... El n-a vrut. Ş-am mai stat. Pe urmă, pe sub sară, am pornit acasă... Mergem noi, mergem, și cînd ajungem în pădure, iaca iese Ioniță Spataru, și sare în căruță peste Timofte... Atuncea am zis așa: lasă-l, Ioniță! Ş-am luat eu baltagul cu amîndouă mîinile și-am tras în barbatu-meu... Eu l-am omorît!...

— Tu ai tras? Spune drept. Ai avut tu atîta putere să despici capul unui om? Toți spun că Spataru trebuie să-l fi ucis.

— Nu, boieri dumneavoastră, eu l-am omorît!... Eu i-am dat în cap și l-am omorît...

După ce a vorbit așa apăsător, și-a făcut cruce și și-a întors deodată privirile spre jude.

— Ei, și pe urmă?

— Ei, pe urmă atîta-i... Pe urmă m-am dus în lumea mea cu Ioniță. Atîta am avut și eu drag pe lume, și m-am dus cu el!...

La asta mi-aii aflat eu de față, urmă încet căconu Ștefan Leu, pe cînd caii suiau domol în pas, coasta, ș-atîta a fost. Cînd a intrat ciobanul, un băiet frumos, tînăr, drept ca un brad, ea a întins numai mîinile spre el și a strigat :

— Spune și tu, Ioniță, iaca, ești de față. Eu l-am omorît ! Eu i-am dat cu baltagul...

Și-l privea cu ochii negri, fără să clipească, păti-mașă, cu nările tremurînd. Iar Ioniță Spataru a început a-și șterge lacrimile încet, și se uita în pămînt.

Pe dînsul l-au osîndit la muncă silnică, zece ani ; iar pe Anița au dus-o la spînzurătoare. Așa au hotărît ; și cînd a venit Gavril Buzatu ș-a ridicat furca acolo, pe tapșan, s-a îmbulzit toată lumea din tîrg și de prin satele dimprejur, ca la un iarmaroc. N-aveai unde zvîrli un ac. Soldați cu chivără, cum era pe atunci, stăteau și opreau gră-nădeala cu șpăngile puștilor. Ș-am văzut și pe bătrîni, pe părinții Aniței. Veniseră și ei, saracii. Tatăl cu cojoc de sărbătoare, cu cămașă curată, iar nevasta cu catrință și cu ștergar. Plîngeau amîndoi, cînd au adus-o pe Anița sub juvăț. Atîta fată aveau. Și era mai frumoasă și mai subțirică decît toate femeile și fetele care erau acolo, de față.

A venit popa ș-a binecuvîntat-o acolo, nu știu ce i-a făcut, — și iaca, ș-acuma parc-o văd pe Anița : cu cațaveica ei cafenie, cu fusta roșă, cu barizul verde și cu ciuboțecele de cordovan cu potcoave de alamă ; s-a întors dreaptă spre mulțime și a ridicat mîinile. A zis așa :

— Oameni buni, iertați-mă !...

Au răspuns toți : «Dumnezeu să te ierte !».

Iar bătrîinii au început a plînge :

— Aniță, Aniță, ce-ai făcut ! Cum de ne-ai rușinat tu pe lumea asta !...

Atuncea s-a întors ea și a băgat de samă că și bătrînii sînt acolo. A început a tremura, pe cînd calăul îi pregătea juvățul, și-a răcnit cu ură, spre dînșii, i-a blăstămat :

— Să deie Dumnezeu să nu mai muriți ! că m-ați dat în lume spre pedeapsă !...

Și deodată s-a făcut o tăcere adîncă. Și ea a strigat iar cu glas amar :

— Ah ! drag mi-a fost să trăiesc și eu pe lumea asta și n-am avut parte !...

Și și-a dus amîndouă mînile la ochi. Atît a fost plînsul ei : cîteva clipe. Toți stăteau încremeniți. Ca o suflare de foc trecuseră vorbele ei pe deasupra capetelor.

Atuncea i-a pus calăul juvățul de gît. Ea și-a lăsat mînile în jos și privea neclintită, cu sprîncenele ușor încruntate, în juru-i.

Ș-au tras ștreangul !

Cuconu Ștefan Leu tăcu. După un răstimp rosti domol :

— Stăi...

Caii se opriră.

Ne întoarserăm în loc, pe perinile trăsorii. În urmă, tapșanul singuratic, între muncelile, se deslușea cu tușișurile, cu arborii lui pitici și răsuciți, deasupra mormintelor pierdute și uitate. Peste singurătatea și peste melancolia aceea de început de toamnă luneca lin un vultur cu aripile neclintite.

UN CAL Ș-UN OM

Omul nu cred să fi fost tare bătrîn. Era încrețit la obraz și sur la păr, de multe năcazuri pesemne. Umbla cu capu-n piept, parcă se furișa printre oameni, parcă-i era rușine că trăiește. Numai cînd își ducea mîrtoaga de căpăstru și o bătea c-o vargă noduroasă, numai atunci i se luminau ochii tulburi. Atunci părea că înțelege și el de ce trăiește: putea să chinuiască și el, să scrișnească și să suduie.

Barba și-o tușina. De ras n-avea cu ce se rade și nici cu barbă nu voia să umble: voia să fie în rînd cu gospodarii numaidecît. Căruță n-avea, umbla c-un fel de cotiugă, mititică, șubredă, cîrpită și legată cu curmeie, — dar se chema că e a lui și n-ar fi lăsat-o să putrezească și să se dărîme la un colț de gard, cum se părea că trebuie, cu nici un preț. Și calul, — mititel, slab, cărămiziu, c-un ciot de coadă, cu buza de jos atîrnată, cu copitele rupte și cu niște ochi mari, bolnavi, care întruna parcă cereau o clipă de hodină. Era calul lui, îl bătea, îl strunea, rătnea la el; căra cu dînsul toate gunoaiile tîrgului, cu cincisprezece bani cotiuga; și la amiază și sara, tîrîndu-și

picioarele, mergeau amîndoi pînă la crîşma Mînzatului, din colţul tîrgului, ş-acolo omul îşi bea păhărelul de rachiu şi-şi molfăia bucăţica de pîne, iar calul rodea nişte ogrinji, culeşi de ici, culeşi de colo, de pe unde da Dumnezeu.

— Doar n-am să-i cumpăr şi mîncare... zicea stăpînul calului, fără să se uite la cei cu care vorbea.

Aşa l-am apucat, demult. Îşi tîra opincile grele, abia păşea pe lîngă cotiuga-i bolnavă, în straiiele-i ferfeniţite. Eram o mulţime de copii în tîrgul acela. Cu capetele zbîrlite, zvîrlind pe sus picioarele, ne repezeam de pe după case pe urma omului şi-l zburătăceam cu pietre. Strigam ascuţit : «Chichiută ! Chichiută !» — şi pietrele săreau pe uliţă, îl urmăreau vesele parcă, din toate părţile. Cîte una ajungea calul : mişca din ciotul de coadă şi-şi clătina domol o ureche. Altele îl ajungeau pe om : îndată se întorcea, întindea mîna spre noi scuturînd varga noduroasă, îşi arăta dinţii, îşi încreţea obrazul, înciudat, şi-ncepea să ne suduie. Iar noi îl urmăream multă vreme, pînă ce vedeam că-şi muşcă pumnii de ciudă şi-şi izbeşte de pămînt căciula-i jerpelită. Atunci rîdeam ţinîndu-ne de genunchi, cu gurile mari şi cu capetele zbîrlite, şi-l lăsam. Şi se depărta bătîndu-şi calul : altă putere n-avea; pe noi nu ne putea bate.

Casă nu ştiu unde avea Chichiută, dar trebuie să fi avut undeva un bordei strîmt, fără ferestre. Poate chiar lui singur îi era urît în asemenea locuinţă. Iarna se aciuă acolo cum putea, astupînd cu ţoale deschizăturile. El tremura înlăuntru, iar calul, «Roibul», sta afară, de o parte ori de alta a spinării de pămînt, la adăpost de spulber, cu capul plecat, cu coada şi cu coama învăluite de vînt. Iar vara nu se mai osteneau pînă la asemenea locuinţă. Era la capătul

tîrgului o leacă de crîng, un pîlc de copăcei, prin buruiene sălbatice. Se duceau acolo și se hodineau amîndoi, noaptea, sub streșina copacilor. Sus era prundiș de aur, adia vîntul, apoi se ridica luna în limpezimea văzduhului și pulberea ei năvălea printre copaci și deodată se lămureau, în lumină, umbrele lor negre, neclintite: calul și omul, lîngă scheletul căruței.

Chichiuță avea și femeie, adică avusese femeie... Dar de la început, din anii dintăi, nevasta fugise. Lucra cu palmele în tîrg: văruiă, căra apă, spăla cămăși. Era o femeie scundă, voinică, stricată de vîrsat. Am auzit-o odată vorbind cu Chichiuță și de atuncea am știut că e muierea lui.

Era într-o zi de tîrg, duminică; calul și cu stăpînul lui umblau printre oameni; așa, umblau fără oprire, parcă erau făcuți spre pedeapsă. Pe lîngă căruța goală trece repede o femeie. Calul se oprește cu botul spre pămînt, și stăpînul calului ridică capul, cu doi ochi albaștri-ștersi, și cu un nas ascuțit și galben.

— Marandă... zice Chichiuță, încet, răgușit.

Femeia se opri, dar se întoarse pe jumătate spre marginea drumului, cu umărul spre om și spre cal.

— Marandă, cum te-ai mai gîndit?...

Nici bărbatul nu se uită la ea. Și-a întors și el privirile în pămînt.

— Cum să mă gîndesc? zice Maranda. Eu acasă nu mă duc. Aici am cu ce trăi, slavă Domnului!

— Uite, Marandă, grăiește răgușit Chichiuță. Cămeșa pe mine-i potlog, nu se ține petec de petec, n-are cine mă îngriji, n-are cine mă spăla, vai de capul meu... O femeie mult face la casa omului. Tu nu te gîndești la asta?

— Ba mă gîndesc, cum nu? Da' ce casă ai tu?

Aceea-i casă ? Ești de rîsul lumii cu așa casă. Boș-tiură. Bate vîntul și ploaia. Nu-i o laiță, nu-i o petică într-însa, nimic. Mai rău decît într-o colibă de haidău...

Chichiuță tace o clipă. Se uită unul în pămînt, altu-ntr-o parte, și calul dormitează cu capul spre pulberea drumului, pe cînd lumea se poartă pe ulița tîrgului în colo și-ncoace.

Bărbatul grăiește iar :

— Vai de capul meu ! Dacă nu mă-i crede tu, cine să mă creadă ? Dacă nu vii la casa ta, cine să facă ? Iaca, eu cu calul ista cît mă năcăjesc, degeaba mă năcăjesc. Dacă ar fi cine să strîngă și cine să facă, tot am ajunge la un capăt...

Femeia tace. Apoi întoarce puțin capul, cu o cău-tătură ascuțită.

— Paralele celea, știu eu că le bei la crîșma Mînzatului...

Glasul bărbatului se asprește deodată :

— Cum ? Acelea-s paralele mele ! Le mînînc, le beau eu. Știu că n-oi da mîncare și calului. Iar tu de ce nu vii acolo ? Te cinstesc și pe tine. Dar tu nu ești gospodină. Tu umbli prin ușile oamenilor. Te-ai stricat. Ești o ticăloasă acuma. Mă leși să mă mînînce viermii. Îți faci de cap, în loc să vii la gospodăria ta, să-ți cauți de treabă...

— Tu ești cam într-o ureche, Gavriile, zice femeia rîzînd cu răutate. Ce gospodărie ai tu ? Mai bine stau așa, cum dă Dumnezeu...

Un răstimp de tăcere. Apoi Chichiuță pare a-și aminti de ceva :

— Parcă nu-i tot din pricina ta ?... Nu-ți aduci tu aminte ? Eram și eu om. Știu eu, îmi aduc aminte. Mă duceam și lucram la ciocoi, și tu îți făceai de cap

cu alții. Și pe urmă, atuncea, din pricina ta m-au bătut doi cu ciomegele de eram să mor. Am rămas neom. Ș-ai fugit de la casa ta. Și nici acu nu vrei să te întorci... Ai lăsat și băietul... Ce puteam să fac eu? Eu eram să mor, eram stîlcit. Iaca, ș-acu am o bortă în cap de la bătaia ceea. Cînd îi răcoare, simțesc eu cum trage răceală la creieri... Stam eu și mă uitam la băiețel: Ce ai tu, măi Nicuță? El zicea așa: Ta-ta-ta! și începea să plîngă. Nici nu mai putea umbla în picioare. I se vedeau ciolanele prin piele. Il întrebam, da' el parcă ce putea să-mi spuie? Nici nu știa unde-l doare. Iaca, așa a murit. Și tu te-ai dus prin străini, nici macar de el n-ai vrut să știi. Ești o muiere ticăloasă. Să piei dinaintea mea, că te tai cu cuțitul!

Și dintrodată ochii șterși ai lui Chichiuță se întunecară. Dintrodată întinse mîna cu bățul noduros. Iar Maranda se feri în șanț, apoi porni repede printre oameni, fără să se mai uite înapoi. Omul mormăi răgușit, apoi izbi de două ori cît ce putu cu varga în cal. Roibul tresări, își mișcă coada, își mișcă domol o ureche, întoarse o clipă capul cu ochii mari, trudiți, apoi porni prin prundul uliții tîrînd căruța goală, ca pe o mare greutate.

De multe ori trebuie să fi vorbit așa Chichiuță cu Maranda lui, dar la nici un capăt nu ajungea. Rămînea tot singur, cu calul. Căra gunoi de prin ogrăzile oamenilor, cu cincisprezece bani cotiuga. Se oprea după aceea la Mînzatu, la crîșmă. Pe urmă suduia pe băieții care-i trimeteau pietre din toate părțile și săreau ca niște draci în jurul lui.

Așa a trăit el în tîrgul nostru. Și-ntr-un amurg, Roibu a ostenit așa de tare, încît n-a mai vrut să pornească cotiuga de dinaintea crîșmei Mînzatului. Ședea

cu botu-n ogrinji și clipea încet, trist, din pleoapele-i roase. Gavril începu a-l certa răgușit, cu glas scăzut :

— Bată-te Dumnezeu să te bată, ticălosule! Da' ce-ai pățit? Apă ți-am dat, mîncare ți-am dat, ce-ți mai trebuie? Acu te pui de pricină?

Il bătu cu varga. Ii da peste coaste și peste șolduri. Calul mișca din coadă și clătina ușor din cap. Apoi, ars de lovituri, își urni tot trupul-nainte. Călca mărunț, cu mare greutate. Așa ajunseră la culcușul lor, în pîlcul de copaci.

— Ce ai, măi omule? Ce ai, măi haramule? zicea Gavril deshămînd roibul. Ți-au venit poate mofturi, ca la boieri? Parc-ai muncit azi așa, pînă pe-acolo?...

Calul se lăsă la pămînt.

— Ce? vrei să te întinzi și să caști cînd te scoli? Noi, bre, avem treabă, ce socoți? Pe urmă, vrei să mînînci o zacuscă, să bei o leacă de rum, să bei o leacă de tiutiun de cel bun? Și pe urmă ce să mai faci? Să te cioșmolești, să te mai duci încolo, să te mai duci înapoi, pe urmă să scrii oleacă... Pe urmă iar, patru rînduri de mîncări, bre... Phi! bine-i de trăit pe lumea asta, da' iaca, eu numa o leacă de rachiu pot bea, da' mîncarea, ce? mîncarea fudulie... Da-i vorba că pe urmă omul poate are gust și doarme... Doarme o bucată bună, pe urmă iese și gustă de ici o leacă de vin, de dîncolo o leacă de brînză, iar mai umblă ce mai umblă, și iar se duce la patru feluri de mîncări... Tu ești prost, bre, tu nu știi cum se trăiește... Tu mînînci ogrinji și taci... Da' acu ce ai? ce stai așa? Hn?

Roibu sta trîntit și-și rezemase botul de pămîntul umed. Clipea încet. Inserarea se întinsese. Între copacii singuratici, în tăcere, o îngîinare slabă, o fume-gare a zilei mai rămăsese.

— Ce ai, bre? — zise Chichiuță. Se sculă și lovi calul cu piciorul. Eu, vra să zică-s cam amețit... Eu am o bortă în creștet și-s slab de cap... Da' tu ce ai? Cred că nu ți-a venit vremea să mori, ha? Ia scoală..

Apucă pe roib de urechi și începu să tragă. Dar capul roibului căzu. Gavril nu mai zise nimic deodată. Se lăsă la pământ și începu să se uite cu luare-aminte la tovarăș. Incet, calul își rezemă botul iar de țărîna umedă.

— De-acu moare haramul, mormăi încet Chichiuță, și nu știi ce-am să mă fac. Tot am căutat eu să mă fac om. Tot am umblat eu să-mi aduc femeia acasă, să mai ridic o leacă de bordei: n-a vrut Dumnezeu. M-au zburătăcit *ghiavolii* cu pietre, m-au bătut unii, m-au stupit alții... Am fost și eu un om ticălos. Am avut și eu un băiet: a murit. Pe urmă dac-am avut un ban, l-am băut. Atîta mi-a fost viața. Ș-acu moare calul... Da-i vorba, ce fac eu acu?...

Dădu iar cu piciorul în roib.

— Hi! ce ai, măi?

Pe urmă-l lăsă liniștit, se învăli în țoala-i de suman și se grămădi ca totdeauna sub cotiuga-i scundă.

Iar pe cal îl mîngîia cel din urmă vînt de vară. În liniștea crîngului stăteau neclintite grămezile negre de huruieni sălbatice, lemnul căzut care putrezea, lespezile umede aduse acolo din întîmplare, și, tăcut ca și ele și neclintit, se odihnea și roibul.

BALTA LINIȘTII

Domnișoara Alexandrina Ciomîrtan a dus în casa părintească viața obișnuită a țirgușoarelor. A făcut cele patru clase primare, apoi maică-sa a început s-o pregătească pentru viața de gospodină. Ș-așa de la doisprezece pînă la optsprezece ani, a viețuit într-o gospodărie sărăcăcioasă, învățînd cît de greu se trăiește pe lume, dezgustată de certurile din juru-i, de o viață de vizunie, plecată zile, săptămîni și luni întregi asupra unei horbote sau asupra gherghefului, sau petrecînd cu ochi uimiți, cu inima încălzită, foile unui roman în care se vorbea despre bogății nesfîrșite și despre iubiri veșnice. Casa lor era ca multe altele, ca toate din jur : două odăi și o săliță. Vara se putea înjgheba o bucătărioară în dosul caselor, în ogradă; iarna, în odaia în care dormeau, pregăteau și mîncarea. În odaia aceea stăteau grămădiți cum puteau; iar peste săliță, în salonaș, în care rar pătrundeau, ca într-un altar, de ani se strîngea panglică cu panglică, horbotă cu horbotă și perină cu perină, zestrea Alexandrinei. Salonașul acela era la fel cu toate odăițele curate, pentru musafiri, ale întregii mahalale. O masă rotundă, lustruită, la

mijloc, c-o horbotă colorată aruncată deasupra. O scoică pentru scrumul țigărilor, un paneraș cu grijă înjghebat și lipit din *dorobanți*, coperte de foiță de țigară, încet, în ani îndelungați adunate, stăteau pe masă, la locul de cinste. Pe perețele din fund, deasupra crivatului, un covoraș pe care rânjea un tigru. De partea cealaltă, între ferestre, oglinda, deasupra unei măsuțe. Cîteva tablouri, o italiancă, o turcoaică, o vînătoare de urși albi, între baletiste și fluturi de hîrtie colorată, înfrumusețau albul nepătat al celorlalți pereți; în sfîrșit, între ușă și sobă, potrivite frumos în cadre de scoici, portretele familiei și rudeniilor. Fotografia din mijloc, cea mai mare, arăta pe domnul Gheorghe Ciomîrtan, cu mustața foarte răsucită și cu părechea de mănuși pe care atunci la nuntă, o singură dată în viață, a purtat-o, și pe cucoana Polixenia cu singura-i rochie albă, frumoasă și gătită cum n-a mai fost niciodată de atunci în zile multe și grele.

În căsuța aceasta, pe strada îngustă și cotită, între aceleași obrazuri, între aceleași priviri, în fața aceleiași privesți, și-a petrecut anii domnișoara Alexandrina. Tatăl său se ducea la slujbă de două ori și se întorcea de două ori acasă. Întunecat pleca, întunecat se întorcea. Parale totdeauna erau puține; cucoana Polixenia cu greu chivernisea de-o pălărie ori de-o rochie pentru fata care creștea ca din apă și se prefăcea într-o adevărată domnișoară asupra căreia începeau a se opri mai îndelung privirile bărbaților.

Din cînd în cînd, la epoca luării lefii, domnul Gheorghe Ciomîrtan se întorcea mai întunecat ca de obicei, cam amețit. Cucoana Polixenia începea să-l batjocorească dînd din mîni și privindu-l cu ură; iar el

mormăia mîniat, tot mai tare îndîrjit cu cît mînia îi creştea. Cînd îl simţea că-i gata să ridice braţul, cucoana Polixenia îşi lua de samă şi contenea dintrodată. Aceasta, într-o lună, era singura zi aleasă. În celelalte zile tatăl rostea puţine şi obişnuite vorbe, iar cucoana Polixenia gemea încet, căci avea o suferinţă ascunsă pe care nu ştia cînd o căpătase şi de care — după cum însăşi dumneaei încredinţa — nici un doctor nu era în stare s-o tămăduiască.

Petreceri puţine avea domnişoara Alexandrina. O vreme, cît fusese copiliţă, se dusesese regulat, duminica, la biserică. Acolo privea în juru-i la lumea amestecată, schimba din cînd în cînd cite-un zîmbet cu fete de sama ei, abia asculta glasul preotului şi cîntările pe nas ale dascălilor, se îngrămădea la anaforă şi, ieşind buluc cu fetele, mergea încet între ele pe uliţă, printre case scunde, vorbind şi dînd din mîni. Duminica se cădea să se îmbrace curat, se cădea să ridă, să vorbească. Duminica era ziua uitării. Şi părinţii ei, îmbrăcaţi cu straiiele cele mai nouă, se aşezau la fereastră, priveau la lume; căscău, mîncău cu evlavie parcă şi, după masă, cînd nu aveau musafiri, dormeau patru ceasuri.

Cu vremea, după ce împlinise cincisprezece ani, duminică dimineaţa, Alexandrina, în loc să se ducă la biserică, mai curînd zăbovea în pat c-un roman în mîna. Cetea un timp, apoi rămînea cu ochii duşi, cu gîndul la lumi bogate în încîntări. La petreceri rare, în sărbători, se întîlnea cu fetele cu care copilărise şi care acuma, crescute mari, se găteau ca şi dînsa, lucrau ca şi dînsa la gherghef, la fluturi şi la baletiste. N-avea nici o dragoste pentru aceste tovarăşe: simţea că-i privesc cu coada ochiului rochia prefăcută şi pălăria de anul trecut, că-i zîmbesc fără

prietinie, că o *critică* în ascuns. Se simțea singură, neputincioasă și mîhnită. Dar alte dați, cînd se întîmpla să fie și ea amestecată într-o tabără, asculta și ea cu plăcere vorbele care se spuneau pe socoteala unei singuratice și era gata să rîdă și ea de-o rochie ori de-o pălărie. În clipele acelea se simțea parcă mai tare, mai mulțămîtă, și uita de multe năcazuri mici.

Monotonă și tristă, așa a trecut viața ei. Strada era tăcută; rar se deștepta vîind la trecerea unei birji, care parcă trăgea c-o ață nevăzută la geamuri, între oale cu flori, capetele femeilor. Vara trecea printre case un rîu de căldură. Toată lumea dormita, copleșită, într-un pustiu. Toamna veneau pe vînt din lunca de la capătul tîngușorului frunze veștede ca triste vești pentru zile lungi, care vor curge una după alta, una după alta, fără schimbări, fără tresăriri. Și vînturile aspre și răsunătoare veneau, tremurau plîngeri la geamurile mici; și-n zăpadă casele păreau mai scunde, mai nenorocite, arătînd pe albul iernii petele negre și murdare ale ogrăzilor. Și după lungi nopți, și după triste zile, primăvara venea, și ieșea și Alexandrina la soare ca dintr-o temniță în care lîncezise cu sufletu-i tînăr și cu gîndurile mărunte; ieșea la vînt nou, la viață proaspătă, intra ca într-un murmur de biruință; dar intra ca o plantă, intra ca oricare dintre ființele care o împresurau, fără să se bucure prea mult și, mai ales, fără să înțeleagă ce se petrece în juru-i, fără să-i tresară sufletul, fără vis de viață nouă, fără nădejdi în vremuri mai bune.

Ca o întîmplare ceva mai însemnată, însă fără vreo adîncă tresărire sufletească, veni la vîrsta de optsprezece ani o logodnă. Un popă făcu mormăind

o rugăciune și schimbă două inele. Pentru întâia oară pe fața palidă, prin ochii negri ai fetei trecu o slabă părere de rău, că va părăsi casa părintească. Mirată se uita apoi, după felicitări și sărutări, la omul care sta zîmbind lîngă dînsa, un tînăr oarecare, chiar atunci din proaspăt bărbierit și tuns, care nu știa ce să-i spuie, și-și răsucea întruna mustața balaie. Nu cu prea mare mîhnire primi apoi și vestea stricării acestei dintăi logodne; cu capul plecat suferi muștrările îndelungi ale cucoanei Polixenia și răcnetele domnului Gheorghe. Amîndoi cercau s-o facă a înțelege, răcnind cît puteau de tare, că ea e vinovată pentru nenorocirea care i-a izbit. Alexandrina însă căuța să priceapă ce fel de nenorocire a fost în adevăr aceasta și nu găsea: un străin venise, trecuse repede pe lîngă ea, ș-atît. Și viața monotonă iar prinse a curge, și își ducea traiul între ai ei, neclintită, ca un mormoloc în mîlul unei ape liniștite.

Din cînd în cînd, acum, izbucnea cucoana Polixenia.

— Ai să rămii fată bătrînă... Ai să împletești cozi albe; mai pe urmă nici dracu n-are să vreaie să te scoată de-aici...

Ș-acum, la mîniile acestea repezi ale maică-sa, Alexandrina înțelegea că începe să fie o povară în casa părintească. Zestre n-avea, asta o răcnea maică-sa înfruna; frumuseța lumii o ferise Dumnezeu să fie; noroc, cine știe! norocu-i paserea cea rară cu pene de aur... Gînduri nouă îi chinuiau acuma mintea neobișnuită cu cugetări: gînduri nouă îi înspăimîntau mintea; și sta și se gîndea, după răcnetele și după certurile din casă, și pricepea un lucru numai, din toate: că *trebuie* să se ducă din casa în care se născuse și copilărise; așa, trebuie, — așa, este o hotă-

rine sub stăpînirea căreia cu toții ne încovoiam în tăcere...

Și prea mult nu așteptă. Se făcu a doua logodnă, cu un «băiet bun», slujbaş la drumurile de fier. «Tot ai tu noroc, puica mamei!» zicea cucoana Polixenia. Dar Alexandrina primi această a doua logodnă numai cu teama că se va rupe ca și cea dintăi, altfel fără să i se încălzească sufletul.

Și zile și săptămîni trecură curînd; și Ghiță Vi-sarion, funcționar la căile ferate, venea de două ori pe săptămînă: cîteodată aducea un pachetel de bom-boane, cîteodată un mănunchi de flori. Straiele ne-gre, care miroseau a croitorie, îl cam stînjeneau, și stătea drept pe scaun, ținînd în stînga mînuși nouă, pe care nu le punea niciodată. Vorbea liniștit, o pri-vea cu ochi blajini; cînd rîdea, ducea repede mînu-sile la gură, acoperîndu-și mustățile mari, pleoștite.

Ș-așa, după ce trecură zilele și săptămînile, urmă o nuntă la care a băut și a jucat apróape toată ma-halaua. Alexandrina se simțea amețită de murmurul așa de mare de veselie, de cîntecele neîntreprupte ale lăutarilor. Neconținut trecea pe dinaintea oglinzii ca să vadă cum îi șade în rochie albă, și parcă era ame-țită cînd se învîrtea în joc: era amețită ca de o su-flare a altei vieți care venea din necunoscut, dintr-o lume unde sînt numai fericiți, era amețită de suflarea aceasta care pentru întăia oară îi adia prin suflet, care o trezea din lunga, din greaua înșirare de zile reci și sarbede.

Și după aceea, după viața ei mică și neînsemnată de fată, începu căsnicia, încet, lung, greoi, parcă se îndrepta pe un drum ce duce în veșnicie. Bărbatul se ducea la slujbă și venea acasă. Intăi era blînd și potolit, zîmbea după masă și întindea o mînă, o cu-

prindea de mijloc ș-o mîngîia ; după aceea greutatea vieții deodată tresăriră în casa lor — și Alexandrina se simțea acum iar în aerul de greutate, de stîmjenire, de mîhnire ceas cu ceas al casei părintești. Din cînd în cînd omul amărît mai spunea cîte-o vorbă aspră, aducea ca o imputare chestia lipsei de zestre, ș-atunci madam Visarion își ieșea din sărite, i se suia sîngele la cap și începea să țipe ; după aceea se liniștea și așezîndu-se întunecată în colțul odăii lor sărace, se gîndea că așa se petrecea viața și în casa părinților.

Pe domnu Gheorghe și pe cucoana Polixenia îi văzu destul de des o vreme, un an de zile ; după aceea o hîrtie grabnic și scurt scrisă schimbă dintrodată viața căsniciei tinere. Domnu Ghiță Visarion fu permutat la o stație mică pe linia Iași-Vaslui. Alexandrina primi cu destulă mîhnire vestea : era vorba să se despartă de părinții ei, de tîrgușorul ei, să plece în depărtate locuri ; dar bărbatu-său era bucuros, era bucuros că scapă de «ticăloșia aceea», că mai schimbă aerul, și avea o nădejde ascunsă că, acolo unde se duce, îi va merge mai bine ; poate pe acele meleaguri norocul face drumuri mai dese.

Și astfel, după ce fură cărați în tren cu săraca lor gospodărie, după ce îndurară cîteva zile de frămîntare, o viață nouă, care semăna însă mult cu cealaltă dintăi, se deschise în fața Alexandrinei. După treburile zilnice, după ce Visarion se ducea la slujbă la magazie, — în odăița de lîngă șirul de salcîmi al gării, așezată la fereastră, cu coatele pe prichici și cu pumnii la tîmple, Alexandrina își petrecea puțina vreme slobodă așteptînd un tren, ori urmărind cu ochii slaba mișcare a stației.

Și venea un tren, se oprea deodată ostenit, ca un cal după fugă, cîteva clipe răsunau glasuri, se zăreau

capete mișcătoare de oameni, apoi un sunet muzical, un fluiet, și trenul pornea; parcă se ducea să nu mai vie. Trecea clipa aceasta, și în plictiseala vieții ei Alexandrina aștepta alta.

O întâmplare însemnată veni: i se născu o fetiță; la cumătrie sosiră și părinții ei, veniră și alte rudeni, și la botez îi puseră, cu toții într-un gând, numele bunicăi: Polixenia. Și după aceea iar, veneau trenuri de departe și treceau în depărtări, ducând oameni cu bucurii, cu dureri, ducând o întreagă lume zbuciumată, — și anii trecură, și Ghiță Visarion se ducea la slujbă și venea de la slujbă, se mai supăra, se mai împăca, și Alexandrina, la fereastra ei, stătea cu gânduri și cu doruri mărunte, pe când fetița, Polixenia, se juca liniștită lângă dînsa, pe când viața stației se desfășura aceeași și aceeași, pe când peisagiul, un deal sterp în fața gării, era același și iar același, în zile lungi, în săptămîni lungi, în ani lungi.

De la o vreme o încerca un obicei al tinereții; cetea te o carte și rădea ea o gându și l pe care niciodată nu lăsa să treacă. Și înțelegeră că mai e o... avea... ingura...
te-o...
mătă...

Dar într-o zi, cum venea trenul vijelios și cum ea își ridica încet ochii de pe foile cărții unsoase, — avu o simțire aspră, avu fiorul unei săgeți prin inimă. Prin geamul limpede al unui vagon de întâia clasă, zări doi tineri : ca într-o licărire îi văzu aplecați unul asupra altuia, într-o îmbrățișare, într-o sărutare care părea de mult începută, dar pe care Alexandrina numai o clipă o văzu. Și trenul se opri, trudit de moarte parcă, — și geamul vagonului se lăsă în jos și capetele alăturate ale tinerilor se arătară lângă deschizătură ; două capete zîmbitoare, cu ochi luminoși, negri, două obrazuri albe care străluceau de fericire. Și Alexandrina le privea uimită, cu gura întredeschisă puțin, cu mâinile deasupra cărții, uitată parcă așa, din clipa cînd zărise, cînd înțelesese ceva, cînd tresărise. O clipă tinerii își întoarseră ochii spre ea. Au zărit-o ? Poate au zărit-o. Apoi și-au zîmbit. Au intrat, s-au scufundat în întunecimea vagonului și trenul a fluierat prelung și a pornit, a pornit departe, cine știe unde, poate acolo unde se trăiește altă viață.

Fiorul acela al săgeții îi lăsase urme în suflet. Neliniștită, începu să se plimbe prin odaie. Prin dulcea căldură a înserării de august ieși apoi să se plimbe o vreme în lungul liniei cu fetița de mînă. Prin amurg nelămurit se întindeau pînă departe finețe, de o parte și de alta a drumului de fier. Nu adia vîntul, zgomote în marea întindere nu se auzeau și văzduhul era singularic, numai pe ușoara roșată a asfințitului îndelungă vreme o prigorie filfii din aripi, stînd în loc, ca ținută în aerul amurgului de un fir nevăzut, atîrnat de ținta de diamant a celei dintăi stele răsărită deasupra asfințitului, — filfia grăbit parcă era o morișcă

de pietre scumpe felurit colorate; apoi se lăsă deodată în jos și pieri în umbra care cucerea pământul.

Cînd se întoarse acasă, Visarion o aștepta: îi era foame și mormăia nemulțămît. În grabă îi dădu să mînce, îl privi cu ochii ațintiți cum înghite ca un lup, după aceea își sărută fetița, o culcă și se așeză la fereastră. După ce se sătură, Ghiță Visarion băgă de samă că nevastă-sa nu mîncase nimic.

— Da' tu, Alexandrino, nu mînci ?

— Nu, nu mi-i foame...

— Ce-ți este? parcă nu ești în toate apele tale...

— Nu mi-i tocmai bine... Culcă-te... ți-am făcut așternutul...

Cum se culcă, Ghiță adormi. Stînd la fereastră, Alexandrina îi auzea răsufierea regulată, sta neclintită și nu-și întorcea ochii să-l vadă cum doarme, numai într-un tîrziu, în răceala nopții, păru că se deșteaptă și oftă prelung.

În lumina candeliei, se întoarse și privi spre fetiță, spre Polixenia, care dormea liniștită în pătuțul ei. O privi mult și-și aduse aminte de propria ei viață din trecut, de toată viața ei din copilărie pînă acum. Apoi își aduse aminte de icoana de peste zi, din goana trenului, de amurgul misterios, de nemărginirea care se întindea în juru-i, pe care pînă acum n-o bănuia, și închise ochii ca izbită de o izbucnire de lumină. Rezemată în cot, cu fruntea încrețită ca de o durere, în patul ei, suspină amar și-și simți pleoapele umezite de lacrimi.

Și toată noaptea nu putu închide ochii, toată noaptea, pînă ce se revărsară zorile, prevestind o zi ca oricare alta, din lungul șirag ce se întindea înainte pînă la încheierea vieții. Un lung șirag se întindea

și în urmă, dar zilele acelea i se păreau Alexandrinei zilele altei lumi. Zorile, cele dintăi zori aveau o lumină deosebită !

Așa gândea, așa simțea ființa aceasta tulburată din liniștea ei, — dar poate se înșela ; și poate istoria vieții ei aici se încheie.

ISPITA

Eram de cincisprezece ani. Petreceam cu rude și cunoscuți la o vie a noastră, la Uricani. Era o vie întinsă care se încovoia pe mai multe vălcele. Prin desișul viței și prin ciorchinele grele de mărgăritare se deschideau cărări neîntrerupte. În toate părțile se înălțau nuci uriași și meri rotați, prin care, în soarele auriu de septembrie, se alungau toată ziua granguri și mierle îngînîndu-se.

Eram un copil, nu pricepeam nimica pe atunci. Culegătorii începuseră a lucra, sara se aprindeau focuri în jurul cramei, cântau lăutari, se frigeau pui în țigle și, într-un rînd, o rudă depărtată a noastră, cucoana Ilina, care avea un bărbat lung, slab și bolnăvicios, rămas în Iași, se apropie de mine și-mi zise încet :

— Mitrule, mă doare puțin capul... Ești mata așa de bun să mă întovărășești?... M-aș plimba oleacă...

— Cum nu, cucoană Ilină?... De departe se aud frumos lăutarii, și noaptea-i foarte senină...

Cîteodată îi ziceam «verișoară», cîteodată, îi ziceam «cucoană Ilină». Îmi era o leacă de mătușă, dar s-ar fi supărat dacă aș fi îmbătrînit-o cu cuvîntul acesta.

Zicea c-o doare capul, dar mă privea zîmbind. În lucirile focurilor, parcă îi jucau ochii. Glasul ei avea înmlădieri moi ca și trupu-i subțirel; vorbea moale, parcă mîngîia totdeauna. Acuma se apropie de mine cercetîndu-mă: mă stînjenea căutătura ei dreaptă.

Vorbi moale:

— În ia-sară, nu prea am gust de petrecere...

Și pornirăm alături, încet, coborînd vâlcica. Trecurăm prin umbra de cărbune a unui nuc și cucoana Ilina, domol, își trecu brațul ei printr-al meu, apoi simții o strîngere ușoară.

— Drept să-ți spun, Mitrule, mie mi-i cam frică...

Eu am început să rîd:

— De ce să-ți fie frică? N-ai nici o grijă...

Cîntecul lăutarilor adia pe vale: două viori și o cobză. Venea lin prin frunzișuri, ca din depărtare. Cerul era spuzit de stele, copacii stăteau neclintiți și merele pîrguite miroseau dulce.

— Femeile-s cam fricoase, răspunse cu un rîs ușor cucoana Ilina. Nu-i vorbă că și barbatu-meu se teme și de umbra lui. El n-ar veni pe aici, să-l tai...

Eu răspunsei c-o înfiorare de mîndrie, căci eram tînăr și nevinovat:

— Ba eu de nimica nu m-aș teme. Nu pot înțelege cum poate să-i fie cuiva frică...

Cucoana Ilina se alătură de mine și mi se păru că-și ridică ochii cu admirație spre fruntea și pletele mele.

O vreme tăcurăm. Apoi cucoana Ilina mă întrebă:

— Azi ai fost la vînat?

— Am fost; am găsit pe deal niște prepeliți...

— Eu nu înțeleg cum nu ți-i milă... Dintre toți cîți sînt aicea, numai tu ești vînător... Eu cred că

trebuie să fie la mijloc ceva... Nu cumva ai vreă dragoste prin sat, pe devale?... Te cunosc după ochi...

Eu îmi simții tot sîngele năvălind în obraji :

— Nu-i adevărat !

Și mi se înfierbîntară și ochii. Cucoana Ilina prinse a rîde :

— De ce te superi ? Eu glumesc... Așa-i că te-ai supărat ? Spune drept, uită-te la mine...

— Nu m-am supărat...

Și parcă-mi era rușine să mă uit la cucoana Ilina. Ea rîdea încet și-mi strîngea brațul.

În urmă, la cramă, lăutarii conteniseră ; și deodată se ridică un glas prin noapte. Era glasul mamei :

— Mitrule ! Mitrule ! unde ești ? Ilină ! Veniți la masă !...

Tovarășa mea se opri scurt. Ne întoarserăm în loc, și pornirăm iute înapoi. Subt umbra nukului, cucoana Ilina mă apucă de braț și mă opri la pas. Și din strîngerea aceea înțelesei parcă, întăia oară în viață, că trebuie să mă prefac, și veneam acu încet, intrarăm în lumina focurilor și ne apropiarăm de masă.

— M-am plimbat puțin, dragă Eugenie... Vechea mea migrenă... zise cucoana Ilina cătră mama.

Mama dădu din cap în semn de înțelegere, apoi ochii ei mari, negri, căzură parcă greu asupra mea. Cunoșteam privirea aceasta : mama era nemulțămîtă.

— Ați fost departe ? zise ea cătră mine.

Cucoana Ilina răspunse zîmbind :

— Nu. Ne plimbăm ici, pe alee...

Și eu simții în sufletul meu o revoltă împotriva supărării mamei și a întrebării ei. Ce ? eram copil ? Nu mai eram copil, ca să-mi cer voie de la dînsa

pentru orice lucru de nimic. Ce? trebuia s-o înștiințez că mă duc să mă plimb puțin cu cucoana Ilina? Doar acu sînt om în toată firea. Mîni-poimîni sîrșesc liceul! Simțeam în mine o pornire de mîndrie; mă simțeam și rușinat, și strecurai o privire spre tovarășa mea. Dar ea nu se uita la mine. Ea vorbea veselă, cu glasu-i mîngîios și se mișca gingaș ca să-și facă loc la masă.

După ce mîncările se petrecură și lăutarii își sîrșiră cîntecele, își făcu loc, lîngă jarul care clipea rubiniu prin întuneric, moș Liță, vierul. Era un om mărunt, cu nasul înfocat, bătrîn tare, cu părul alb și cu mustața cărîntă. Apucase vechi vremuri și știa multe istorii din trecut. Tot printre boieri își făcuse vacul și din sălășluirea aceasta îndelungată se alesese el și cu știința unui cîntec străin: *Marsilieza*. Dar era o marsilieză a lui deosebită, pe care o cînta pe nas, ca un fel de doină trăgănată:

Lo zofà di la patrelu
Iudi gludi tanivelu...

După ce o mormăia cu ochii la foc, se întorcea cătră ce-i ce-l ascultau:

— Cîntecul ista îl cîntă franțujii cînd se întartă...

Acu în noaptea aceea porni iar moș Liță a istorisi ceva de pe vremea lui Mihalache Sturza...

— Și pe vremea ceea eram eu vier... începu moșul; da' atuncea se chiamă că eram tînăr... Și se-n-tîmplă un mare năcaz la Eș. Trăia acolo un boier bogat, unu Cuciu. Ș-avea doi feciori. Da' boieru se chiamă că era bătrîn tare... Era și văduvoi. Și se însoară la bătrîneță c-o duduică tînără și frumoasă s-o sorbi într-un pahar de apă... Acu, după ce se-nsoară

el, trece un an, și nu știu cum s-a făcut că cucoana lui cea tânără se dă în dragoste cu feciorul cel mai mare... Aista, se chiamă, e pacat greu... Nu le-ajută Dumnezeu. Simte bătrînul și începe a pîndi... Da' și cucoana l-a simțit pe bătrîn, și nu trec două zile la mijloc de cînd se pîndeau ei așa, și iaca moare boierul... A murit așa, în scurt... Il plînge feciorii, îl plînge cucoana cea tânără și pe urmă îl îngroapă. A fost la prohodul acela lume de pe lume. Ciocoi mare, ce socotiți? — Da' un țigan, unu Toader, vezeteu, simțise că feciorul cel mare trăiește cu maștîhă-sa și intră el la bănat că boieru a murit otrăvit. Intr-o bună zi intră în odaia lor și spune așa : Eu știu, zice, că boieru nostru a murit de otravă... Ș-odată sar ei asupra lui cu vorbe, și-i dau o pungă de parale și-i zic să tacă dacă ține la viața lui... Tace țiganu... Da' se chiamă că simte de la o vreme și mezinul că nu-i lucru curat între frate-său și cucoană. Și cade la bănat. Iar asemenea femeie ca aceea nu știu dac-a mai fost pe lume. A simțit ea îndoiala bătrînului, a simțit-o acu și pe-a feciorului mezin... Și ce să facă? Se ferește să n-o vadă cu cel mare, — și începe a-l ademeni și pe istalalt... Incepe a rîde și a șugui cu el, pînă ce-l scoate din minți... Și iaca, vine și la el țiganu și zice-așa : Cucoane, eu știu că te ții cu duduca... — Și se sfătuiesc boierii și-i dau parale... Pe urmă trece o bucată de vreme și țiganu iar se înfățișează... Atuncea iar se gîndește ce se gîndește cucoana și pune la cale pe băieți. Era strașnică muier, ce socoți dumneata? Și-ntr-un rînd zice mezinul : Măi Toadere, pune caii, că mergem la vie... Era noapte. Pune țiganul caii, pornesc la vie. Și după ce ies din tîrg și merg o bucată de loc, se uită frații unul la altul, scot pistoalele și tranc ! tranc ! pușcă pe

vezeteu... Îl zvîrl de pe capră și-l lasă pe cîmp, iar ei se întorc acasă. Iar despre plecarea lor nimeni n-a știut. Noaptea au pornit, noaptea s-au întors acasă. Da' țiganu nu murise. Aude un cioban vaiete într-un tîrziu, spre ziuă, cum ieșise cu oile în porneală, încep a bate cîinii, și dă de om... Iși da sufletul. Și spune ciobanului : Iaca, m-au pușcat cu pistoalele boierii, feciorii lui Cuciuc, că iaca ei trăiesc cu maștiha lor, și iaca, cucoana a înveninat pe bătrîn...

Ș-odată cum se află în tîrg la isprăvnicie, pornesc dorobanții și ridică pe sus și pe frați și pe cucoană. Și-i muncește la stăpînire pînă ce spun ei cum a fost de la început pîn' la sfîrșit. Se face, se chiamă, judecată, și dau judecătorii osînda morții...

Iar cucoana cea tînără avea rude, aveau și băieții se chiamă rude... E mare rușine să suie niște boieri la spînzurătoare... Și-ncep a intra boierii la vodă și cucoanele la domnița, și prind a suspina și a se ruga... Era mare nacaz atuncea : știa tot tîrgu Eșului... Da' vodă Mihalache Sturza se uita crunt și dădea din cap : Nu se poate, zice, pentru așa faptă nu este altă răsplată decît ștreangul !... Iar domnița, ca femeie ce era, mai milostivă, a venit în genunchi la vodă și l-a rugat să ierte. Da' el dă din cap, se uită la dînsa pe sub sprîncene, și zice așa : Nu putem ! Și se-ncuie acolo, în odaia lui. Iar domnița plîngea pe la uși... Ș-așa trei zile a stătut închis vodă și n-a vrut s-asculte. Domnița acu se ruga numai de feciori, că zicea că ei nu-s vinovați... Femeia, zice, a fost căpitenia răutăților... Și-n ziua a treia pe sub sară, se strînge lume unde se ridicase furcile... Vine Gavril Buzatu, vine popa, vin soldații, — și iaca le trece ștreangu și-i ridică-n sus... Ș-atuncea — că

vodă știa ceasu — a pornit de la domnie solul cu hîrtie de iertare... Da' cînd a ajuns, în fuga calului, pe flăcăii lui Cuciuc îi legăna vîntul...

Iar pe Cuciuceasă au dus-o la Dorohoi, că de-acolo era... Tot drumul au purtat-o într-un car cu spini. Ș-acolo, în tîrg, au îngropat-o pîn' la țîțe în pămînt, și trei zile au ținut-o așa, — și care trecea, era porunca de la stăpînire s-o stupească, pentru nelegiuirea ei... Ș-așa, după trei zile, au spînzurat-o... Și trei zile a gemut ea cu jale, se ruga de o picătură de apă și de o fărîmătură de pîne și striga să n-o omoare... așa, în tinereță...

Frumoasă muiere! sfîrși încet moș Liță, și dădea din cap, minunîndu-se, — parcă vedea înaintea lui, în fumegarea focului, pe Cuciuceasa.

După povestirea moșneagului, oaspeții începură a vorbi. Cei mai bătrîni își aduceau aminte de unele împrejurări pe care moș Liță le uitase, și prinseră a spune una, a adăogi alta, și a sorbi paharele de vin chilimbariu. Iar vierul sta la foc și fuma tacticos și, după cum știa că le place boierilor, mormăia cîntecul pe care-l cîntă franțuzul cînd se-ntartă, și scuipa din vreme în vreme la o parte, în spuză...

— Ce zici, Mitrule? vorbi deodată lîngă mine cucoana Ilina. Și pe nesîmțite pornirăm la vale, spre întunericul nucilor și spre mirodeniile merelor coapte.

Eu nu cutezam să mă uit îndărăt. Nu știam dacă mă vede mama ori nu. Apoi mă simții îndîrjit, c-o pornire de bărbăție care răsărea deodată din adîncul ființii mele. Neliniștit totuși, pășeam încet, după merusul tovarășei mele. Mi se părea că trebuie numaidecît să vorbesc și căutam în mine ceva de spus. Și

deodată mă simții tulburat, pe cînd cucoana Iliana mă strîngea ușor de braț. Glasul ei dulce mă făcu să tresar :

— Ce zici dumneata despre cucoana cea tinăra de care a vorbit moș Liță ?

— Și-a meritat pedeapsa, zisei deodată încruntînd din sprîncene.

— Așa ? și-a meritat pedeapsa ? răspunse zîmbind tovarășa mea. Povestea-i poveste. Ce era să facă ea dacă-i era drag băietul cel mai mare ? Ce putea să facă ? A fost o ființă nenorocită, așa zic eu. A luat-o un bătrîn. Ce era pentru ea bătrînul ? Ea simțea nevoie de iubire, de un suflet tînăr... Asta a fost greșala ei... Pe urmă celelalte au venit după asta... Dacă începuse nu se mai putea opri... A fost o nenorocire mare...

— Cum o nenorocire ? zisei eu întorcîndu-mă spre ea.

Cucoana Iliana rîdea :

— Nu te aprinde, nu te aprinde !... Zic și eu, așa, o nenorocire... Dar poate n-am dreptate... Dacă dumneata ai ști ce însemnează lucrurile acestea, ai fi altfel, ai ierta multe...

— Știi, înțeleg, ce ? crezi că eu nu înțeleg ? zisei repede, rumenindu-mă.

— Așa ? vra să zică știi ? Bine, — eu atîta voiam să aflu... E pacat să nu știe cineva... Dumneata ești om mare acuma... Ca mîni-poimîni te faci un filosof... Ce n-ai să știi ? Am auzit că cetești pe Kant și pe Schopenhauer; și dumneata mi-ai spus... Ai să-i știi din scoarță în scoarță... Ai să știi și pe alții, toți filosofi urîți și spîni... Dar dacă nu știi ce-i aceea un botgros, ori privighetoare, ori o noapte cu lună, n-ai făcut nimic !...

Și deodată se opri. În deal, la cramă, era tăcere deplină. Via dormea într-o liniște desăvârșită. Înaintea noastră, la câțiva pași, un licurici scînteia ca o luminiță verzie prin iarbă. Cucoana Ilina, lîngă mine, tăcea, — și eu simțeam cum mi se strecoară ceva în lungul trupului, parcă din pămînt, din livadă și din via adormită purcedea o înfiorare caldă, care mă străbătea din tălpile picioarelor pînă la ochi. Deodată avui o vedenie de fericire. Aș fi vrut să fac o mișcare, să spun o vorbă, și eram amețit de rușine. Eram tînăr, numai de cincisprezece ani. și eram foarte nevinovat.

MOȘNEAGUL

N-am uitat, îmi scrie un prietin, despre făgăduiala pe care ți-am făcut-o în sara aceea melancolică și liniștită, când ne plimbam pe un drum de țară și ne aduceam aminte de întâmplări vechi și mai ales de rudeniile noastre din satele în care am copilărit.

Când m-am întors la noi în sat, *acasă*, m-am dus să văd pe moșneagul nostru.

Acum îmi era tare dor de el. Și când am intrat în odaia curată, mirosind frumos a flori, bătrînul a rămas privind cu ochi mari la mine, aproape să nu mă mai cunoască: plecasem de mult din țară și acuma mă întorceam cu mustață, tînăr fercheș de modă nouă.

Eu mă uitam zîmbind la dînsul, cu zîmbetul copilăriei de altădată, și moșul mă cunoșcu pe dată. I se luminează și lui obrazul și se bătu cu palma peste frunte.

— Măăă!... bată-te să te bată! nici că te mai cunoșteam, nepoate!

Îi sărutai mîna, iar el își puse buzele și mustățile pe fruntea mea. Mă măsură după aceea înduioșat din

creștet în tălpi, mă apucă de umeri și mă așeză lângă el. Prinse a mă întreba multe și mărunte. Eu îi vorbeam și el își mîngîia mustățile, pe gînduri. Într-un tîrziu, pe cînd îi vorbeam de orașele nemțești, mă opri :

— Stăi ! Lipsca ? Am fost și eu pe-acolo, pe vremuri, cu oștile împăratului... Mare război s-a mai dat pe acele locuri ! Este acolo un pod peste o apă, unde mulți nemți au pierit, și mulți de-ai noștri, saracii ! Mai este podul ăla ?

Și rămase gîndindu-se și zîmbind, cu ochii în gol. Apoi iar începu a mă-ntreba, clipind de data asta dintr-un ochi, despre muierile de prin partea locului, care dau din cap mlădiindu-se și grăiesc subțire parcă ar avea niște pisici în pîntece. Și amintirile, deșteptate, prindeau să-l înfierbînte și să-i întinarească privirile.

Eu cătam la el cu dragoste. Moșneagul nostru — Ilie Aldea a lui Ion — era om vechi. Trecuse prin crîncenele războaie de la începutul veacului trecut, prin viforul revoluției lui Iancu, își aducea aminte și de crunta răscoală a lui Horia, dar se ținea bine încă. Mustățile albe, pe care și le răsfirea cu degetele, păreau adevărate caiere ; părul, de și zăpadă, îi bătea în vițe dese și aspre grumazul tare, — și avea niște ochi luminoși care priveau cu liniște pe sub sprîncelele stufoase, și un glas gros și așezat care se înăsprea în mormăiri cîteodată și părea că vine dintr-un adînc depărtat. Pășea îndesat cu cizmele-i grele, legănîndu-și puțin trupul mare la dreapta și la stînga, și bățul lustruit, cu un șarpe lucios săpat în el și rotit de jos în sus, îl purta mai mult de fudulie. De altminteri moșul se lăuda încă cu voinicia-i care

odată doboră șapte oameni și ținea ș-acuma, la petrecere, cu băutorii cei mai vrednici.

În tinereță se războise, între cătanele nemțești, cu oștile împăratului Napoleon. Din acea vreme povestea el multe, cînd avea chef, despre drumuri lungi prin țări străine, despre bătălii sîngeroase, cetăți negre cu uliți încurcate, despre femei albe și despre petreceri mari. Intrase în munți după aceea cu turmele, și cînd coborîse, suna buciulul primejdiei și răscoalei în țară. Se bătuse în revoluția de la 48, căzuse; apoi iar intrase în singurătățile codrilor, cîntînd cu tineretul :

Munte, munte, piatră seacă,
Lasă voinicel să treacă,
Să treacă la haiducie,
Să scape de cătănie.

Iar acum, în lumina care intra împuștinată prin perdelele lăsate, în odaia bătrînească, îmi vorbea despre isprăvile mele de copil, despre bătăile cu puii de unguur, despre călătoriile domoale de la baltă acasă pe grumajii moi ai bivolițelor, și se uita la mine și parcă nu-i venea să creadă că mă vede bărbat încheiat.

— Ce ? tu ești om întreg acum, și ai venit la noi de la școli înalte cu multă carte. Să mergem la tîrg, să-mi vadă lumea nepotul. — Aici se opri puțin. — Heil pacat că nu mai trăiește baba! Ce-ar mai plînge ea acu și s-ar bucura ! ce s-ar mai minuna și ar sta cu mîna la gură ! Ei, vezi, mă ? De asta-mi pare rău. Eu am trăit bine cu baba !...

Și dădu supărat din cap, cu ochii întunecați de umbra unei supărări învechite.

Apoi, într-un tîrziu își căută pălăria cea nouă și cojocul cel cu flori; și, pe cînd se gătea, porunci slu-

gilor să înhame caii la căruța cea bună. După aceea trimese după tata și după unchiul.

Acu se învîrtea prin casă, — și descoperi într-un colț fluietul lustruit din care cînta el la ciobănie, în alt colț un chimir din tinereță, — și mormăia încet, foarte înduioșat.

Iar în căruță mă așeză lîngă el, — și pornirăm, petrecuți de privirile celor ce ne întîlneau în ziua aceea de duminică. Cei mai mulți dădeau binețe, iar moșul se pleca la spatele mele și striga zîmbind :

— Am și eu o bucată de nepot, mă ! Și ce mai învățătură pe el ! Știe toate glasurile, — și cele nemțești !

Și bătrînul parcă întinerise cu zece ani. Îi scînteiau privirile în aerul luminos al verii și îmbrățișa cu ele, ca pe niște pămînturi ale lui, întinsele lanuri pe care aurea grîul, și depărtatele păduri albastre și întunecoase care se revărsau în zări de pe coastele munților. Și caii mergeau repede, încordați; o boare ușoară ne mîngîia obrazii, — și moșul, în răstimpuri, cercat de o amintire, mă întreba despre unele lucruri ale copilăriei, ori despre faptele tinereții mele, acolo, prin *cei* străini. Apoi tăcea, furat de trecut, cu ochii așintiți în limpezimea zilei.

În Brașov, dădurăm în furnicarea tîrgului. Bolțele, șatrele își soreau mărfurile pestrițe. Negustori singuratici, cu toată averea în spinare, răzbăteau țipînd prin mulțimea care căsca gura la comediile unde paiațele chemau lumea dînd din mîni și din picioare, în bubuiturile tobelor și sunetele desperate ale trîmbișilor. Oameni în fel de fel de porturi vorbeau limbi felurite, se încrucișau, se loveau, se certau, zîmbeau, ori se priveau chiorîș. Erau sași înalți și deșirați, pășind rar și apăsat în cizmele lor dintr-o vacă, ho-

dorogind și amestecînd cuvintele, cu buza de jos atîrînd sub greutatea pipei; erau săcui balani, cu limba răstită, cu capetele dîrze, cu pantalonii strînși pe vîină, erau mocani de-ai noștri, voinici și rumeni, trecînd liniștiți cu glugile la șold, ca la dînșii acasă, printre certurile tuturor. Femeile de toate națiile înfloreau, cu hainele și cu fețele, învălmășeala. Și printre toți făceau pete o samă de ovrei în caftane, hîrîind, cu degetele rășchirate. Iar polițaii, gravi, ca niște oameni care nu se gîndesc la nimic, se plimbau țanțoși încolo și încoace, prin fierberea mulțimii, cu mîna stîngă pe straja tesacului. Din vreme în vreme se opreau, pătrundeau în îmbulzeli și sfezi, ridicau mîna dreaptă cu arătătorul în sus și rosteau cîteva vorbe îndesate.

Prin mulțime, prin strigăte, trecurăm, și traserăm la un han. Apoi ieșirăm : moșul voia să-și arate nepotul și străinilor și cunoscuților pe care întîmplarea i-ar fi scos în calea noastră. Și ne întîlnirăm cu mulți. Bătrînul le vorbea în taină ca despre un lucru rar. Pe rude le trăgea după el :

— Hai, frate ! Om cinsti cîte ceva !

Și ne trezirăm spre sară, la un birt dintre cele mai bune. Acesta era gustul bunicului.

— Ce crezi, mă ! Lucru faîi ! Așa-mi place mie. Să vie mîncare și băutură !

Birtașul și chelnerii se uitau cam ciudat la straietele albe ale bătrînilor, dar redingota și țilindrul meu îi ținură în respect...

— Mă domnule ! da' s-aduci vin bun și mult ! Vin bun, mă ! Auzi ? — Mă, știi tu cine-i ăsta ? Nepotu-meu, — să-mi trăiască ! Știe carte al dracului ! Doboară din pilde pe un popă săsesc ! Una, două, — ți l-a dat gata ! Și pe limba lui, mă !

Bătrînii ceilalți prinseră a rîde cu hohot.

Iar chelnerul se aplecă spre mine fără să zîmbească și întrebă :

— Ce poftiți, mă rog ?

— Ce poate să poftescă nepotu-meu ? strigă bătrînul. Vin bun și mîncare. Asta !

Cînd începurăm a îmbuca, sara venise. În foisor era răcoare și miros de flori. Larma tîrgului se potolise, iar vinul gălbui sticlea în razele lumînării ce pîlpîia în sfeșnic, în mijlocul mesei.

— E întuneric, mă ! zise bătrînul lăsîndu-se pe speteaza scaunului. Iau auzi, domnule chelner !

— Pofțiți ! strigă ovreiul, răsărind din umbră.

— Să vie cîte o lumîinare pentru fiecare, porunci bătrînul. Opt sîntem : opt lumînări. Trebuie să facem luminație nepotului. E zi mare astăzi !

După ce în fața fiecăruia prinse a filfii cîte o limbă de foc, bătrînul se sculă și închină :

— Dumnezeu să te alduiască, nepoate ! Să te trăiască la mulți ani în pace și bucurie ! De carte nu mai ai nevoie ; ești dobă. Știi tu bine ce-ți mai trebuie !

Și făcu din ochi, șiret, cătră ceilalți. Printre bătrîni trecu o undă de haz.

După moș, toți se ridicară și închinară. Iar bătrînul se întoarse din nou spre chelner.

— Mă domnule ! noi avem chef ! Să vie cîte o sticlă de fiecare lumîinare !

Și moșnegii înfierbîntați începură a vorbi, peste masă, cu mine. Întrebau cîte ceva. Unii mai poznași îmi zvîrleau cîte o glumă și, rîzînd în hohote mari, se răsturnau pe spetezele scaunelor și se plecau unii spre alții, șoptindu-și la ureche și privind-mă cu

coada ochiului. Apoi întindeau mînile spre clondire și-și turnau vinul în pahare.

Iar într-un tîrziu, pe cînd în jurul mesei se desfășura veselia gălăgioasă a celorlalți bătrîni, moșul, înduioșat puțin, începu, cu paharul în mînă, să-mi spuie una dintre «ale vechi».

— Ai fost, vorbi el întorcîndu-se spre mine, ai fost și tu pe acolo, prin țara aceea a Bursucului... Hei, nepoate, acolo mi s-a întîmplat mie mare lucru! Știi unde? Nu știi! Apoi vezi, acolo la Lipsca aia, unde ai învățat tu glasurile ale multe!... Acolo se duc mulți de-ai noștri pentru mărfuri. Dar eu am fost în mondîr și cu sabie, sub steagurile împăratului Franț!

Și graiul celorlalți scăzu, conteni. Iar povestirea bătrînului se lămuri în liniștea care se întinse.

Și o umbră mare a vremurilor acelora viforoase, umbra lui Napoleon tresări deodată înainte-mi, peste zbuciumul și spaima popoarelor. Oști mari se tălăzuiau, pe care disciplina și jurămîntul`abia le mai țineau înaintea vijeliei. Și pe acel Napoleon l-a văzut bătrînul în acele vremuri.

— Iaca, zicea moșul, era așa un om mărunt, grămădit parcă asupra pîntecelui... Și n-avea nici mustăți, nici barbă, era așa, ca-n palmă. Am stat față cu el. — da' el era ca un pui de om pe lîngă mine... Noi am rămas toți grănițerii cu pajura împărătească, iar ceilalți se duseseră la vale spulberați... Și ne împresură oastea lui Napoleon, și ne batem noi, și ne batem, și cade unul, cade altul, — ș-odată ne repezim ca niște mistreți, cu mînie, și rupem noi oastea lui... Pe urmă toți au căzut și singur am rămas cu steagul, — și cînd au năvălit toți peste mine, atuncea n-am avut ce face... M-au prins și m-au dus la

împăratul lor, cu steag cu tot... Și încep să mă întrebe talmaci. Da' eu zic: — Ce, mă? eu nu știu limba voastră! Vorbiți românește! — Și se găsește unul și spune împăratului: — Asta-i valah, măria ta! Român din munții Ardealului!... Și atunci așa a dat din cap Napoleon, — și a zis: Hm! — Pe urmă m-a întrebat dacă sînt mulți ca mine prin munții noștri. — Toți, zic, îs ca mine, — și noi toți, zic, sîntem cu credință cătră împăratul... Atuncea împăratul cela mic m-a bătut pe umăr ș-a spus ceva, a zis: Bun! și mi-a dat drumul să mă duc... Iar eu mă socoteam: Ce pui de om, și răstoarnă împărățiile!... E mic el, — da' trebuie să fie voinic... Da' de temut nu mă temeam de el...

Moșneagul tăcu și zîmbi, iar paharele pline sticleau în bătaia luminărilor. Mă uitam la el: parcă se zugrăvea mai mare, cu fața gînditoare, pe fundul de verdeață al foisorului.

Se-ntoarse spre mine:

— Apoi am auzit că și el a murit și i s-au spulberat și împărățiile...

Clătină din cap și rămase o vreme tăcut.

— Și-mi pare rău de-un lucru, zise el deodată, că am rămas singur să mă bucur... Imi pare rău că nu-i și baba mea să plîngă de bucurie... Tot e bine cînd ai un nepot ca acesta!...

Mă apucă de după cap și-și puse mustățile aspre pe obrazul meu.

— Ce vrei, mă domnule? zise apoi cătră chelner. Chelnerul ieși. Bătrînul începu să rîdă:

— Se teme al dracului de noi!

Iar eu, cam amețit și înduioșat puțin, căzusem pe gînduri și-mi aduceam aminte de copilăria mea din care bunicul răsărea tot așa de voinic și tot așa de

bătrîn ca acuma, — mă gîndeam și la vremuri mai vechi pe care nu le apucasem, și la Napoleon împăratul ; și simțirea veche a copilăriei mi se întoarse parcă și-mi încălzi sufletul : atunci, în copilărie, aveam credința că moșneagul nostru niciodată nu s-a născut... și nu va muri niciodată... Eram cu mustață și simțeam iar în mine vechea admirație și vechea sfială...

COPILUL NIMĂNUI

Cum am ajuns în sat, mi-am găsit gazdă la niște moșnegi foarte cumsecade. Băbușca era mărunțică, numai un pumn de femeie, dar iute ca spirtul. Moșneagul lucra la roatele lui, în șură, cu părul alb și cu ochii albaștri. Numai nasul îi era cam rumân.

A doua zi am și pornit, cu pușca, în prundurile Moldovei, iar mătușa Maria îmi zise :

— După ce treci dumneata balta, ai să dai în lunci. Acolo, între lunci, este o colibă de nuiiele, a vacarului, unu Iorgu Badea... din satu de peste baltă... Acolo te poți hodini, mai stai de vorbă cu omu... Îi cam într-o ureche el, ș-are să-ți spuie vrute și nevrute... da' tot ai cel puțin cu cine vorbi...

Moldova curgea împrăștiată în albia-i largă. Satul rămăsese departe, în urmă, și pe prunduri, în singurătatea zilei, în căldura lui august, domnea o tăcere nesfirșită. Era zi de sărbătoare, nu se zărea nicăieri țipenie de om. Apele verzii curgeau repezi, sprintene. Printre buruienile rare, prin prundul fierbinte, săreau ici-colo lăcuste verzi. Rar un pescăruș vînăt filfîia pe deasupra : parcă pierduse ceva pe Mol-

dova, și acum umbla cercetînd cu luare-aminte fața undelor.

M-am desculțat. Pietrișul fierbinte îmi frigea tălpile. Cînd intrai în rîu, apa începu să sune spintecîndu-se în gleznele mele. Apoi, iar, năsip alb și pietre lucii se întinseră înaintea-mi; după aceea intrai în altă vîmă repede de apă.

Intr-un tîrziu, într-o singurătate desăvîrșită, intrai în luncile cele mari de dincolo. În urmă, o pîclă de arșiță învăluia zarea. Iar sălcii mari, plopii, mestecenii și arinii deodată îmi deschiseră cărări, prin care curgeau parcă valuri de răcoare, ca prin niște albi. Un braț părăsit al Moldovei, bahnă adîncă, verde, se întindea între plopi deși. N-avea nici o înfiorare pe luciu, numai în adînc, pe cerul boltit al fundului, tremura neîntreput, fără hodină, frunzișul bogat, mărunt, al plopilor cu trunchiuri cenușii.

Cîteva turturele tresăriră, zvicniră în zbor iute; în sălcii, deasupra unui șipot, o mierlă începu o frîntură de oîntec. Eu mergeam singur, așa, nu mă gîndeam la nimic, uitasem de pușcă.

Auzii apoi, într-un tîrziu, tălăngile de la vite, și la marginea unei poieni mari, la capătul luncilor, dădai peste coliba văcarului.

Mă gîndeam: Mă odihnesc aici oleacă, și pe urmă am să cutrier luncile acestea. Poate tot găsesc ceva...

Iorgu Badea mă zărise: ieși din colibă, scund, spătos, cu căciula pe ochi.

Mă apropiai. El își scoase din cap cușma și-mi pofți bun-venit. Avea plete. Avea ș-o mustață groasă, balaie, în spicul grîului. Doi ochi blajini albaștri păreau șterși pe fața arsă de soare și de vînturi. Mă

privea cu luare-aminte și zîmbea ; apoi își vîrî amîndouă mînile în brîul verde și mă întrebă cu un glas gros, dar foarte limpede :

— Ai mai venit pe aici, pe la noi ?

Un cal mărunt, care păștea cu șaua pe el, lângă colibă, înălță capul și mă privi, apoi își scutură coama. Badea se apropie și-i puse mîna pe gît, mîngîindu-l. De undeva, din tufișuri, dinfrodată se zvîrli ca o sălbătăciune, fără să latre, mîrlînd numai, un cîne alb, flocos.

— Ho, Albă ! ho ! strigă gros văcarul, făcînd un pas spre mine de la locul lui. Apoi îmi zise :

— Haita asta nu se spărie nici de lup...

Primprejur, în poiană, pășteau vite ; tălângile picurau ici-colo. Un timp se ridică înăbușit, în văzduh, boncăluitul taurului.

— Stăi dumneata oleacă aici, zise Badea. Eu mă duc să trag o raită...

Încălecă pe murgul pitic și slab. De la oblînc desprinse ghioaga, apoi fluieră cînele. În cîteva clipe dispăru în trapul mărunt și scuturat al calului. Ii auzii departe, printre copacii luncii, glasul amenințător :

— Nea, Dauca, na ! fă napoi !...

Ieși iar în luminiș. Calul fugea mărunt. Cățeaua sărea pe de laturi. Păreau micșorați, în fund, departe. O vacă fugea, răzlețită, cu coarnele înălțate. Badea învîrți ghioaga ș-o trimise, ca într-o linie neagră. Vita, lovită, se oprî scurt. Alba o ajunse din urmă și i se puse în cale, o întoarse și prinse s-o alunge îndărăt. Văcarul, din trapul calului, prinse ghioaga cu măciucărița, de la pămînt, se întoarse, și venea acum liniștit, săltînd în șaua-i de lemn.

După ce descălecă, zise cu vocea-i groasă :

— Cu câteva vaci mai nouă am o leacă de nacaz... Se cam răzlețesc din cîrd, ș-apoi dacă se răzlețesc, o apucă prin holde și prin păpușoaiile oamenilor... Da' le simt eu numaidecît.

— Vacile sînt ale satului? întrebai eu.

— Sînt și omenești, dar cele multe-s a ciocoiului...

Mă așezai pe iarbă, la umbra colibeii de nuiele. Se lăsă și Badea jos, mai la o parte.

— Iaca, eu pe aici îmi petrec viața, zise el, și zîmbi.

Il întrebai:

— Vînat este pe aici?

— Este. Tot văd păsărgii de toate felurile... Pe urmă sînt iepuri... Sînt și lupi... Sînt dihăanii... Eu le văd, că tot pe-aici stau vara toată, da' dumneata mai greu ai să dai peste ele... Da' eu, să-ți spun dumnitale, nu le-aș pușca... Dacă vrei, iaca, tot vine un lup la o stîină, nu departe de-aici, și tot cearcă la oi, și eu știu pe unde trece... Da' de ce să-l omori? Las' că mîni-poimîni au să-l omoare ciobanii, da' eu nu l-aș omorî... Mie nu mi-a stricat nici o vită... Tare-i slab, saracul! El, acu, numa lut mînîncă, pîn' ce i se face pîntecele ca plumbul...

— De ce? dacă mînîncă oi și vite, să-l lași? Lupu-i fiară primejdioasă...

— Aș! ce fiară, domnișorul?... Vezi pe Alba asta? Alba-i mai voinică... Eu îl văd pe-acela: slab, de-i numeri coastele... Parcă ce, dacă ia și el cîteodată o oaie, ori un miel?... Parcă boieru calicește din pricina asta? Nu mai calicește el! Da' boieru nu mînîncă miei, nu mînîncă paseri?... Să vezi dumneata, are niște curcani, și-i chinuiește, le vîră, saracii, ia așa niște boțuri de măligă, cu melesteul,

pe gît, și pe urmă îi îmbată cu rachiu, îi fugărește, îi taie și-i mîncă... Incaltea lupul nu mai chinuiește așa, el îi flămînd: găsește, mîncă; nu, rabdă!...

— Bine, bine, bade Iorgule, așa-i da' mielul și oaia-s animale blajine, de ce să le mînce o jivină?...

Badea Iorgu nu răspunse. Mă privi drept și începu a clipi din ochi. Apoi clătină din cap și rosti repede:

— Bine, mielul și oaia-s niște biete dobitoace... da' vra să zică tot le taie omu și le mîncă... dacă nu le mîncă lupo, le mîncă omu, și tot nu scapă ele...

Și iar mă privi clipind din ochi. Se vedea că are o nedumerire.

Apoi se întoarse: prin luncă se simțea mișcare, sălciile se clătinau.

— Vine nevasta cu mîncare... zise Badea.

În poiană intră o femeie voinică, rumănă, desculță, îmbrăcată cu cituri trandafirii, legată la cap cu grimea albă. Aducea mîncare, într-o mînă o oală, în alta o strachină, legate în ștergare albe.

— Ce mai veste pe acasă, Ileană? zise Badea cu zîmbet de bunătate.

— Bine, răspunse femeia. Apoi, privindu-mă pieziș, se cinchi lingă bărbat, desfăcu legăturile și-i așeză mîncarea dinainte: niște borș cu buruiene și cu cartofe și-o bucată de brînză în strachină.

— Poftiți cu noi la masă... mă îndemnă Badea rupînd din mămăligă.

Răspunsei după cum se cuvine:

— Ospătează sănătos... și mă ridicai, pornii, ca să-mi cerc norocul din ziua aceea.

În altă zi, sosind la colibă, îl găsi pe Badea Iorgu cu gust de vorbă. Se bucură și de tutunul pe care i-l aduse și începu să-mi spuie multe lucruri.

— Dămneata, domnișorul, ai văzut pe muierea mea... Acu tot ziceau oamenii că ce să mă însor eu, că-s un haidău, acolo, și n-am nici o trecere... Numa un om gospodar se însoară... Eu tată n-am avut, numai mamă am avut, ș-am crescut la curte. Mă-muca slujea acolo, la boier... Nu știu cu cine m-a făcut... Am fost și eu un băiet de izbeliște ș-am crescut cum a dat Dumnezeu... Și iaca, după ce moare mama, mă chiamă boieru și zice așa: Măi Iorgule, tu ești băiet sarac, meșteșug n-ai învățat și ești cam prost... da' eu am milă de tine... Iaca, am să te fac vacar, și-ți dau trei sute de lei pe an și îmbrăcăminte, și tain, și pe urmă am să te însor ș-am să-ți dau loc de casă, da' să fii om cu credință; aici la curte te-ai născut, aici să te opoșești și tu cât îi trăi... Dacă-i avea vr'un nacaz, la mine să vii... — Eu i-am sărutat mîna ș-am zis: Bine, am să slujesc cu credință... — Trei sute de lei la vremea asta sînt multe parale, și s-au mirat oamenii că boieru-i așa de darnic; da-i vorba că cunoștea că i-s om de credință... Și iaca, de zece ani îs slujbaș aicea... Acu doi ani, mă chiamă boieru și zice iar: iaca, Iorgule băiete, să te însori... Ți-am găsit o fată... Și m-am însurat... Muierea, nu zic, bună, harnică... Am făcut o leacă de gospodărie... Da' cînd îi grăiesc eu așa: Fa Ileană, în noaptea asta eu rămîn la colibă, tu să vii acolo, la mine, — muierea nu vrea: zice că se teme să vie aici... Da' ziua cum nu se teme?... Și i-am spus ș-alaltăieri: Eu pe tine am să te bat ș-ai să-mi știi de frică... Tot zice lumea că-s cam prost eu... Las' să fii: Așa m-a lăsat Dumnezeu...

După ce încălecă și dădu o roată primprejurul poienii cu Alba după el, Badea Iorgu se întoarse și începu iar a vorbi. Vorbea fără oprire.

— Acu cît de tîmp oi fi eu, da' tot înțeleg cîte oleacă... Mi se pare mie că muiera mea umblă cu vechilul, de-aceea nu vrea să vie la mine, la colibă, sara... Aprind, colea, focul, și de-a mai mare dragul să stai în poiană... Da' eu nu știu multe, eu cînd oi pune mîna, are să se cutremure pînă în măduva ciolanelor... Pînă acu nici n-am împins-o, nici : fă-te-n-colo ! nu i-am zis... Eu nu știu multe. Acu doi ani, cînd m-am însurat, tot dădeam cîte-o fugă pînă-n sat, c-atuncea pusese boieru să-mi clădească casa... Și numai într-o bună zi mă-ntîlnesc cu fecioru cel mare a boierului, cu cuconașu Nicu. Era dincolo de lunci, lîngă sat... — Und' te duci ? zice. — În sat, zic. — Da' vitele cui le lași ? — Am eu un băitanaș, zic, și eu îs cu calul, îndată mă întorc... Mă duc, zic, să văd ce face nevasta cu casa... — Așa ? zice, și începe să mă suduie. Fă-napoi și-ți caută de treabă !... Și numa ce s-alătură de mine și-mi șterge două palme... Atuncea, să vezi dumneata, am descălicat, l-am apucat pe băitan de după cap, l-am dat jos de pe cal, l-am pus înaintea mea și l-am plecat pînă ce i s-au întins bine nădragii, colo, și i-am tras cîteva, pînă ce-a-nceput să urle ; cu capătul cel subțire de la ghioagă l-am bătut. Mi-a fost frică să-l bat mai rău... Vra să zică-i fecior de boier... Și iaca, mă chiamă, sara, boierul cel bătrîn. — Cum a fost ? zice. — Iaca cum a fost, zic eu, și-i spun cum a fost... Apoi îmi dă el doi lei bacșiș, și spune : Asta să n-o mai faci da' nici cu palma n-are să te mai atingă nimeni, zice. Acu eu i-am sărutat mîna, și m-am dus. Da' m-am mierat și eu de asta... Pe-

semne unde-am crescut la curte, subt ochii lui... Da' el, vra să zică, ținea la mămuca, că era harnică și-i era de folos la gospodărie... Boieru-i văduvoi de multă vreme. Și eu i-s om cu credință: și asta o știe... La vaci a zis să mă duc, la vaci m-am dus...

Badea Iorgu mai bău o țigară. Eu voiam să plec. Se sculă și el:

— Uite, zice, mai nainte, pîn' a nu veni dumneata, mă duc eu spre șipot să beau o leacă de apă... Acolo, la șipot, au cuib două mierle... Mă mier eu de ce le-aud cîrîind... Cînd mă uit pe carare, iaca doi căței de vulpe, da' erau roși ca para focului... — Cuciu, cuciu, îi chem eu. Da' ei tot făceau: chiau! chiau! și se uitau la mine... Pe urmă s-au dus prin tufe...

— Da' pe lupul cela, l-ai mai văzut, Iorgule?

— Care? cel slab? Da' și dimineață l-am auzit... A dat la stîină, pe deal, și era acolo un chiot, ș-o larmă, și se stricau cîinii bătînd... Iaca, el la mine nu vine... L-am întîlnit eu de vreo două ori... Avea niște ochi crunți... Nici nu l-am tîohăit, mă uitam așa la el... Crezi că n-a văzut el că nu mă tem de dînsul? I-i frică și de mine, și de Alba... Pe urmă vitelor cornace n-are ce le face...

Iar am pornit să-mi cerc norocul, și Badea Iorgu m-a petrecut o vreme prin luncă, apoi am apucat-o singur spre Moldova, pe poteci umede. În urmă picurau lin tălăngile, iar Badea Iorgu, așteptîndu-și nevasta, începuse a zice domol și tremurat din trișcă.

Intr-o duminică am ajuns la colibă, în poiană, tocmai la vremea prinzișorului. Ileana Iorgului era acolo, și se învîrtea măturînd și așezînd prin colibă, pe cînd bărbatul mîncea.

Mi-am scos și eu din torbă friptura mea și m-am pus pe iarbă să ospățez.

— Am fost la curte, zise deodată femeia așezîndu-se lîngă Badea. Am spus boierului: Cucoane, zic, Iorgu e de-atîția ani acolo în pustietatea ceea... Acu are și el cu ce trăi, slavă Domnului, are gospodărie, de ce nu-i dai drumu să vie în sat?... Iaca, ne năcăjim, unu-ntr-o parte și unu-n alta.

— Și ce-a zis boierul? întrebă Badea fără să ridice ochii.

— A zis că pîn' ce n-a muri el, asta nu se poate...

Badea se gîndea. Femeia îi puse dinainte strachina cu găluște.

— Iaca, Iorgule, ți-am făcut și găluște, spuneai că ți-i poftă...

Badea dădu din cap, în semn de mulțămire.

— Desară, zise femeia, cînd oi veni, am să-ți aduc cerga cea bună...

Și se uita la Badea cu ochii ei căprii, mici și lucitori.

Cînd sfîrși Badea de mîncat, ea-i întinse ștergarul; apoi se repezi pînă la izvor să-i aducă cofița cu apă proaspătă.

După ce plecă ea, Iorgu începu să sfătuiască cu mine.

— Iaca, eu îs cam greoi la minte, grăi el, eu nu pricep de ce mă ține el aici... boierul... Așa am ajuns de nici nu știu ce-i prin sat, pe oameni nu-i cunosc... Da-ntr-un fel mi-i bine... M-am învățat, într-atîția ani... Vara, șed aici, iarna dincolo, la ocoale... Iaca, acu mai stau de vorbă cu dumneata, da' altfel numa nevasta vine pe la mine...

Da' să vezi ce mi se-ntîmplă cu muierea... Acu ea nu voia nici în ruptul capului să vie la mine, la

colibă, sara... Eu duc în amurg vacile la cișlărie, pe urmă mă-ntorc aici... Au vitele ocolul lor mai încolo, ș-o leacă de perdea... Măi! ce dracu are ea, de nu m-ascultă? Și mă iau eu acu vreo două zile cu calu și-n scurt mă duc pîn' acasă... Era pe sub sară... Las calul la poartă, intru în ogradă, deschid, și zic: Măi femeie, să vii cu mine, că tu ești nevasta mea!... — Pe urmă n-am mai zis nimica: așa cum îs eu, cum m-a lăsat Dumnezeu, da' tot am văzut că mișcă ceva sub laiță... Atuncea m-am plecat și cînd am pus mîna, am scos pe vechil de sub laiță, și l-am pus înaintea mea, în picioare, roș ca racu... Măi vechilule, zic, eu nu știu multe, eu ție am să-ți fărmi ciolanele! — Și cînd l-am ridicat în sus, și cînd l-am trîntit, numai icnind l-am auzit... Nici of! n-a zis, nici valeu! — Și pe urmă mă-ntorc cătră muier: Vină-ncoace! Da' ea tremura ca varga. Vină-ncoace! zic. — Da' ea începe a plînge: Vai de mine și de mine, da' eu nu te știam așa! — Vină-ncoace! zic. — Atuncea văd odată că se lipește de mine plîngînd, și plîngea de tremura carnea pe dînsa. Că ea nu mă știa așa! vai de dînsa și de dînsa! — Bine, zic. De-acu să mă știi și de bun și de rău...

Pe urmă mă duc la curte. Sărut dreapta boierului, și zic: Cucoane, am prins pe vechil la mine acasă... Boieru s-a uitat spăriet la mine. — Și ce i-ai făcut? zice. — L-am trîntit, zic, i-am rupt ciolanele. Atuncea boieru strigă la credinciosu lui, unu cuconu Leon, care scrie prin condici... Zice: Leon, fă-i socoteala vechilului și să-i dai drumul, să-l trimeți la spital... Pe urmă vorbește cătră mine: Iorgule, du-te și-ți caută de treabă, și fii cuminte...

Badea Iorgu tăcu. Apoi mă petrecu prin lunci.

— Iaca, zise el, dimineață, am văzut pe Moldova un cârd de găște... Și căteii cei de vulpe i-am văzut... Da' ei de mine nu se tem...

După ce-l lăsai, mă cufundai în singurătăți, pînă ce nu mai auzii tălăngile. Și mă lăsai în iarbă, mă întorsei cu fața la cer, și stătui așa, gîndindu-mă. Prin văzduh, pe deasupra, trecu o rîndunică, ca o săgeată; pe urmă se zbatu un fluture; apoi lunecă un cârd de rațe. Și după aceea numai fiorul frunzelor de plopi rămase, tremurînd tainic, neconținut, pe limpezimea cerului.

MERGÎND SPRE HÎRLĂU

Mai anii trecuți, mergînd spre tabăra de la Șipote, am făcut un drum care mi s-a părut grozav de lung. Era într-o zi înăbușitoare de august; în ajun făcusem cel dintăi marș ca ofițer în rezervă, cu cizme nouă, și tălpile picioarelor mi se beșicaseră; precum se cuvenea unui tîrgovăț, făceam ziua a doua de marș în ambulanță, în tovărășia doctorului Andronescu, un om foarte vesel, cu burta mare.

Pornisem pe un drum întortochiat, prin ținutul Botoșanilor. Coloana își întindea înaintea furnicarea neagră în care se țeseau scînteieri, se încovoia printre muncele, cobora în văi, se ridica pe costișe. Și în trăsura cu pînze, mare cît o corabie, legănat și scuturat pas cu pas prin bolovanii și gropile drumului, stăteam de vorbă cu doctorul. Priveam cum rămîn în urmă lanuri singuratice, un sat care părea pustiu în lumina orbitoare a zilei, și mă miram că văd așa de puțini oameni. Sătenii parcă părăsiseră locurile.

— Ne ducem pe pustii locuri! zise doctorul An-

dronescu, rizind cu toată fața-i ca o lună plină, sălindu-și burta ca-n undoiri de val.

După ambulanță venea o căruță cu doi boi. În căruță, între ranițe, stătea un moșneag: din cînd în cînd atingea boii cu sfîrcul biciului, și atuncea i se vedeau ochii, apoi părea că-și închide obrazul în sprîncenele-i stufoase și-n barba-i zbîrlită. Cîțiva soldați, cei mai slăbiți de drum, despovărați de greutateți, păseau în urma chilnei de dinapoi, domol, cu capetele plecate, prin roirea pulberii deșteptate.

La ambulanța noastră, pe lîngă caii regimentului, erau înhamați și doi căiuți care se zbăteau în streanguri și trăgeau cu încordare, îndemnați din cînd în cînd de glasul stăpînului lor, un român nalt și uscat, negricios la obraz.

Într-o vreme, pe cînd omul se lăsase mai în urma trăsorii, doctorul îl întrebă:

— Da' știi că ai cai strașnici? Trag mai bine decît cei mari.

— D-apoi ce crezi? zise românul, și deodată obrazul i se umplu de bucurie. Cu așa cai mă simt în putere să duc trăsura asta și fără cei mari...

După un răstimp, doctorul întrebă iar:

— Cum te chiamă?

— Pe mine? Ștefan... Da' cu caii iștia, pot să spun, nu că mă laud, că am dus greutateți de m-am spăriat chiar eu...

Trăsura începu să se hurduce prin făgașuri.

Doctorul zise iar:

— Am auzit că drumurile-s rele pe aici... Le cunoști? Mai avem mult pînă la Hîrlău?

— Nu prea cunosc locurile, răspunse Ștefan. Da' om întreba pe-un român. Poate știe și moșneagul ista. Moșule! știi drumul la Hîrlău?

Din car, moșneagul deschise doi ochi rotunzi în sprâncenele-i tupoase, albe. Apoi, dădu din cap la dreapta și la stînga: nu-l cunoștea.

— Da' las' că tot ajungem noi! zise Ștefan și, ridicîndu-și biciul, trecu repede înainte, ca să-și îndemne roibii.

În fundul unei văi ne oprirăm deodată. Un caporal se arătă în deschizătura de dinapoi a trăsुरii, roș la față și asudat.

— Trăiți, domnule căpitan, drumul pe care a apucat trupa e din nou prunduit și greu, nu puteți merge pe el. A dat ordin domnu colonel să apucați tot pe drumul vechi, să ieșiți înainte, deasupra Hîrlăului, și s-așteptați acolo coloana...

— Aha-aha! zise doctorul și începu a rîde. Vra să zică pînă acuma, dacă nimereau ceilalți toți, nimeream și noi, da' acu în adevăr că-i nevoie să știm drumul... Căci drept să-ți spun, dragă, e cam primejdios prin pustietățile acestea... Uite, mergem de-un ceas: n-am văzut un om... Și de-acu cine știe unde-om da peste un sat...

Caporalul dispăruse. Doctorul se uita la mine rîzînd. Apoi ochii mari, bulbucați, deodată se opriră asupra unui soldat mărunțel, slăbit la față, care venea încovoiat din mijloc spre noi.

— Ce este?

— Trăiți domnule căpitan, vătămătura...

Și deodată, pe fața slăbită se arătă albul ochilor, ca de lapte.

— Cum?

— Vătămătura... nu mai pot merge...

— Așa? Da' drumu la Hîrlău îl știi? că auzi, de-acu apucăm prin altă parte...

— Nu-l știu, trăiți, domnule căpitan...

--- Așa ? Ia arată limba...

Soldatul scoase limba, apoi o trase înapoi, se încreți la față, își plecă capul pe umăr și se apucă cu amindouă minile de pînțece.

— Ai devastat o grădină de pruni, mișelule ! zise doctorul vesel. Hai, marș în căruță ! suie îndărătul moșneagului...

Cînd se sui soldatul cu luare-aminte, privindu-ne cu coada ochiului, în căruță, dindărătul moșneagului sări în pulberea drumului, peste draghini, un ținc numai în durligi, cu capul gol, cu părul galben și zbîrlit. Cum sări, nici nu se uită la noi, se alătură de jug, în stînga, apucă funia boilor și începu să-i îndemne.

— Da' asta ce-i, moșule ? întrebă doctorul căs-cînd ochii. A cui e flăcăul ista ?

— Apoi dă, zise moșneagul arătîndu-și ochii dintre sprîncene. Iaca așa, s-a luat ca un mînz după mine, din sat... Numai m-am trezit cu el în căruță... Ii de acolo, din sat... a unui român...

— A lui Ilie Popa ! zise țincul cu părul zbîrlit, cu un glas pe care cerca să și-l îngroașe.

— Și pe tine cum te chiamă ?

— Dumitru ! răspunse el cu nepăsare.

Și, fără să se mai uite la noi, își căută de treabă cu boii, pășind mărunț prin pulberea fierbinte.

Pornirăm pe un drum îngust, plin de făgașuri. Ne cumpăneam la dreapta și la stînga, cădeam c-o lature, scurt, ca-ntr-o groapă, și ne opream o clipă, apoi caii se opinteau, după glasul gros al vizitiului de pe capră și după îndemnul blînd al lui Ștefan, și porneau domol; și mergeam acuma printre miriști întinse, printre ogoare lungi de păpușoi care-și clăteau încet, atînguindu-le, săbiile frunzelor.

Așa meraserăm multă vreme prin arșița zilei și prin singurătate. Oamenii și animalele parcă dormitau; nu vorbea decît doctorul, din cînd în cînd, și atunci își sălta pîntecele rotund într-un rîs tăcut.

— Cine știe unde mergem! zise el vesel.

Glasul lui Ștefan se auzi într-o vreme :

— Iaca un om...

— Aha-aha! rosti doctorul căscînd. Slavă Domnului!

Se sculă de la locul lui și scoase îndărătul trăsुरii capul.

— Măi bădișorule! rosti el cu un glas foarte dulceag. Pe aici e drumul la Hîrlău?...

Romînul se opri în drum, cu căciula roșcată pe ochi, cu sumanul și cu traista în băț, pe umăr. Era un om năcăjit, cu obrazul ars, cu fruntea încrîștată.

Răspunse sălîndu-și în sus căciula cu mîna stîngă :

— Pe aici, tot înainte... Este loc bun pe lîngă pădure... tot prin margine... pe lîngă curțile cucoanei Roza... da' acelea nu se văd... pe lîngă moșia lui domnu Todirescu și pe la conu Dumitrache...

— Așa? bun. Da' mai avem mult?...

— Ei, nu, nu mai este așa de mult...

Omul porni, fără să ne mai privească, cail urniră trăsura grea; doctorului îi veni iar rîsul tăcut, apoi rămase privind la Dumitru, țincul cu capul flocos, care mergea tip-tip prin blana de praf a drumului, ținînd boii de funie, foarte serios și cu glasul tot mai gros parcă.

— Vra să zică, pe-aici e drumul! vorbi doctorul, oftînd greu. Dar cred că n-o fi fiind așa departe pînă la Hîrlău... Acu mergem și singuri, nu mai sîntem coadă de șarpe... Dar eu nu înțeleg, dragă, de ce

atita pustietate... Unde-or fi fiind casele cucoanei Roza ?...

— Apoi zice că nu se văd...

— Așa-i, nu se văd... șopti doctorul, căscînd plic-tisit.

Tăcurăm multă vreme. În urmă-ne se deșirau mi-riști și lanuri pustii. Treceam prin ținuturile de pă-mînt sfărîmicios, negru, al Botoșanilor, «prin partea cîmpului», și zările parcă ardeau, tremurau într-o flacără alburie. Nici arbori, nici case nu se zăreau cît bătea ochiul. În ierburile care începeau să se usuce, în țepile gălbii ale miriștilor, sfîrșiau cosași. Vîntul citeodată venea ca o suflare fierbinte.

Deodată simțirăm umbra și mirosul pădurii. Doc-torul răsuflă de două ori adînc, cu nările larg des-chise, — și îndată scoase capul.

— La stînga pădure... La dreapta văd un fel de sat... Pe-aici trebuie să fie casele cucoanei Roza, dar nu se văd... Și începu a rîde înveselit.

Satul era gol. Nici cîinii nu lătrau. Oamenii erau undeva, la lucru, pe cîmpiile întinse. Totuși, un om sta rezemat în băț la o cotitură, sub geana întune-coasă a pădurii și parcă ne aștepta.

— Un om ! strigă doctorul, ca și cum ar fi făcut o mare descoperire. Stați ! Bădișorule, ai putea să ne spui cît mai avem pînă la Hîrlău ?...

— Cum ?

— Cît mai avem pînă la Hîrlău ! strigă doctorul.

— Pîn' la Hîrlău ?... Apoi așa de mult nu mai este...

— Da' cît ? Așa, într-un ceas ajungem ?

— Apoi da, cam așa, într-un ceas...

— Bun ! — oftă cu veselie doctorul. — Hai înainte...

Caii porniră; săteanul își puse pălăria în cap și rămase sprijinit în băț, în umbra pădurii... Acuma adieri răcoroase treceau. Ne dădurăm jos. Băiețelul în durligi vorbea cu boii. Noi pășeam în urma ambulanței, apoi rămaserăm mai în urmă. Moșneagul sta neclintit în car. Soldatul negricios îndată își duse mâinile în deșerturi și se făcu covrig. Ceilalți cinci-șase oameni umblau domol, cu mâinile atârinate, cu capelele pe ceafă.

În pădurea de stejari era liniște. Soarele după-amiezii tremura prin rețeaua crengilor. Pe lângă deșururi bogate, printre gropi și printre cioate, ținând poala pădurii, drumeagul urca și cobora, ocolea la dreapta și la stînga, dispărea și se arăta în depărtare, undeva, cine știe unde, apoi se pierdea pe o muche de deal, unde, singuratică, se zugrăvea pe cer o fîntînă cu cumpănă.

Merserăm un ceas, merserăm două, la pas, urcînd și coborînd neconținut, pe sub pădure. Apoi abia într-un tîrziu suirăm cu greu, cu suferință, spre acea fîntînă; și după ce adăparăm caii, după ce ne mai răcorirăm, mai privirăm o dată în urmă spre pădurea neagră, ce părea fără sfîrșit, și într-un tropot grăbit ne lăsarăm la vale, cu ținutul și cu boii după noi, porniți tot în goană.

Și la o cotitură, deodată, mă izbi mormăitul unei batoze. Și-n cîmp, într-o curte fără arbori, plină parcă de un soare mai luminos și mai fierbinte, o casă se arăta, o casă mare, urîță, cu acoperișuri vechi, cu ferestre întunecoase. După garduri de nuiele, pe lângă hambare lungi de scînduri, se mișcau cîțiva oameni, printre saci, printre paie îngrămădite, și un glas ascuțit, ciudat, se urca, parcă sfredelea liniștea locurilor.

— Iaca ș-o locuință omenească ! zise doctorul.

Și deodată, la o porțiță îngustă, printre spinii gar-
durilor, răsări un cap spăriat, un cap negru, cu barba
și cu părul ca-n spulber de vînt.

• — Stăi ! zise doctorul. Și dădu să coboare.

La porțiță, în clipa aceea, obrazul omului bărbos
parcă se umfla de bucurie. Două mâni negre se
ridicară, glasul ascuțit izbucni deodată :

— A ! ce mai faci, iubite ?... Încotro ? încotro ?

Și întindea și scutura acum o mîna prin aer, întin-
zînd-o spre ambulanță.

Doctorul sări din trăsură. Părea mirat. Se apropie
și întinse și el mîna.

— Ce mai faci ? nu te-am văzut de mult ! zise bār-
bosul, și nu mai putea de bucurie.

— Bine ! zise încet, nedumerit, doctorul Andro-
nescu.

— Ce ? nu mă mai cunoști ?

— Ba da, ba da, cum nu...

Străinul negru își scutură capul buhos, rîzînd fe-
ricit.

— Bine, foarte bine ! strigă el ascuțit și foarte re-
pede. Îmi pare foarte bine că te-am văzut. Încotro
mergeți ? De unde veniți ? Aha ! mergeți la Hîrlău !
Aha-da ! Aha-da ! Vra să zică ești bine ? ești sănătos ?
Nici n-ai idee ce bine-mi pare ! Dar Agache ce mai
face ?

— Care Agache ? zise doctorul cu îndoială. Apoi
pare a-și aduce aminte : Aha ! e bine, e bine și el
e sănătos !

— Așa ? e bine ? bolborosi stăpînul hambarelor,
rîzînd plin de fericire. Să-i spui așa, cînd l-ei întîlni :
multe complimente de la mine !...

Doctorul întinse repede mîna :

— La revedere ! la revedere ! o să-i spun. Acu mă grăbesc. Trebuie să ajung coloana.

— Care coloană ? care coloană ? ce coloană ? bolborosește bărbosul, tremurându-și în toate felurile brațul ce părea uriaș.

Mă aplecai de după pînza trăsुरii, ca să-l văd mai bine. Intr-o clipă mă zări; începu să strige, înălțînd mîinile : « A ! ce mai faci, doctore ? *Comment ça va ?* »

Mă zvirlii îndărăt, îngrozit. Doctorul se aruncă și el lîngă mine. Strigă scurt : Înainte ! Și trăsura, smuncită, se urni și porni repede. Mă întorsei spre doctor :

— Cine-i proprietarul, ori arendașul ăsta ?

— Nu știu ! Cine știe ! s-o fi sălbătăcit aici. N-ai văzut ? Ș-am uitat să-l întreb de Hîrlău. Dar Agache acela cine-o fi fiind ?... Hm ! Așa nostimadă încă nu mi s-a întîmplat...

Tăcurăm. Ne aplecarăm apoi afară. Omul sălbatic răcnea ascuțit pe lîngă hambarul lui, dar nu-l mai zăream.

— Hm ! foarte curios ! șopti doctorul.

Cîmpiile triste, în arșița zilei, iar se desfășurară de o parte și de alta a drumului. Într-o văgăună, sub o răsfirare ușoară de fum, mormăia batoza, dar mișcarea oamenilor nu se zărea. Mergeam încet, trudiți de cale zbuciumată, de soare, de singurătate. Și moșneagul coborise din carul lui, și mergea încet pe drum, desculț și el, lîngă băiatul cu părul ca un-delemnul.

Mergeam și noi pe jos, ca să ne mai desmortim. Și deodată, într-un pile de holdă întîrziată, zărirăm umbre de secerători. Se ridicau și se plecau regulat. Iar la margine o momie se tira la fața pămîntului, ceva negru ce se mișca cu greutate.

— Ce să fie acolo ? întrebă doctorul.

Ne apropiam încet. Apoi ne abăturăm în loc. Trăsura, în drumeag, se opri. Oamenii care ne întovărășeau se apropiară și ei. Acu vedeam : era o femeie, o bătrîna care se țira pe pămînt.

— E o babă, zisei eu cătră doctor.

— Și ce face acolo ?...

Atunci, întâia oară în ziua aceea, auzii lîngă mine glasul moșneagului cu sprîncenele și cu barba stufoase :

— Ce să facă ? Seceră... Avea un glas aspru, un fel de hîrîire dureroasă.

Doctorul se întoarse spre el :

— Ce vorbești, moșule ? Cum seceră ?...

Bătrînul nu răspunse.

Iar bătrîna, corogită, rezemîndu-se în coate, se țira, ca o rîmă prin lanul fierbinte, prindea mănunchiuri și le tăia cu secerea sclipitoare. Cînd ne văzu, se opri și, așa cum era, în genunchi, aținti asupra noastră doi ochi triști și tulburi pe un obraz pămîntiu, zbîrcit, chinuit ca o mască.

— Ce faci acolo, mătușă ?

Și abia îi auzirăm răspunsul, gîfîit :

— Ia, ce să fac ? Secer. Vai de capul meu. De dimineață, de cînd s-a zărit geană de ziuă, am venit. M-a adus Ghiță...

— Care Ghiță ?

— Aista, Ghiță, vatavu boierului...

— A cărui boier...

— Apoi nu știu cum îl chiamă...

— Și cum așa ? Văd că ești bolnavă...

— Vai de pacatele mele... Iaca, așa m-au adus. Era dator băietu... Da' pe dînsul l-au chemat la cazarmă...

Și m-au luat pe mine... A venit Ghiță vatavu și m-a luat... parcă cu ciocoiul te poți pune? El e omul ciocoiului...

Prin lan, cele câteva umbre se îndreptaseră și ascultau. Baba sta cu fața-i dureroasă îndreptată spre noi. Apoi oftă greu și se ghemui pe pământ.

— Da' ce ai, bătrîno? întrebă doctorul. De ce seceri în genunchi?...

Bătrînul vorbi iar lîngă mine, cu hîrițu-i aspru, neprietînesc:

— Vai de capul ei... O hiată păcătoasă... Așa-i ea, beteagă... Boală femeiască... Ce să facă? Parcă o iartă cineva?...

Doctorul nu zise nimic. Tăceam și eu. Ne urcăm așa în trăsură. Bătrîna, în genunchi, rezemîndu-se în coate, începuse iar a seceră în arșița zilei. O privea neclintit bătrînul. Alături de el, cu mîinile în lungul trupului, privea și băiatul cel desculț și cu capul gol. Priveau și soldații înșirați pe drumeag. Bătrîna seceră. O auzeam gemînd din cînd în cînd.

Bătrînul întoarse o clipă capul peste umăr, fără să se uite la noi, sau fără să ne vadă, apoi se scociorî la brîu și trase punga. O deschise și scoase un gologan. Făcu cîteva pași prin holdă. Intinse banul luciu ~~babei~~. Abia-i auzeam glasul:

— Babă hăi, iaca, să bei desară un pahar de rachiu cu undelemn... Are să-ți facă bine...

Se întoarse cu fața-i tristă la carul lui; băiatul se alătură nepăsător de boi.

Doctorul zise scurt:

— Mîină !...

Și pornirăm iar pe drumul lung, fără sfîrșit, pe sub văzduhul plin de vîrtejuri de foc. După noi, venea băiatul zbîrlit. Lîngă el, pășea pe gînduri moș-

neagul. — Amîndoi, eu și doctorul, ne gîndeam la același lucru, dar nu ziceam nimic. Dispăruseră curțile și lanurile cu umbrele care se aplecau și se ridicau, nu se mai auzea murmurul adînc al batozei.

Și într-un tîrziu, doctorul tresări. Doi oameni veneau pe drum, încet, vorbind.

— Ce dracu ! nu mai ajungem la Hîrlău... mormăi tovarășul meu. Oameni buni, mult mai avem pînă la Hîrlău ?

Unul din cei doi răspunse :

— Tot mai este oleacă...

Și al doilea adăogi :

— Nu mai este așa de mult...

— Cam cît ?

— Ia, ca la două ceasuri, mai mult nu este...

— Cu căruța ori cu piciorul ?...

— Apoi tot una-i, răspunse zîmbind unul din oameni, că nu-i așa de departe...

Doctorul mă privi țintă, voi să rîdă, apoi oftă greu o dată, își scoase batista și începu să-și șteargă cu năduf fruntea de sudoare.

AMINTIREA

Ei, cum vă pare coliba asta de stuh? zise căpitanul uitîndu-se la noi cu ochii luminați de văpăile focului. Fericirea și frumuseța n-au o valoare în sine, și făcu un gest ușor, cu trei degete de la mîna dreaptă, de la barba-i castanie înspre noi; vă rog să mă credeți că n-au o valoare în sine. Azi am mers atîtea ceasuri pe drumuri neprunduite, cărînd cu cizmele de la un loc la altul ocale de noroi; ne-am ridicat umerele pînă la urechi sub o burniță subțire și rece... Așa se întîmplă la vreme de toamnă. Și de aceea sîntem fericiți, vra să zică, într-o colibă de stuh, lîngă un foc de găteje. Bucata cea de carne care se învîrte și sfîrșie lîngă jar are o valoare extraordinară! Avem cîteva sticle de vin. La urmă putem să facem și niște ceaiuri ca acele, — cînd om bea o să închidem pe jumătate ochii prin aburii parfumați și o să ne gîndim la alte vremuri... Putem să zicem că am apucat pe Dumnezeu de un picior. Eu pot să mai adaog că în asemenea împrejurări mai cu ușurință pot deslega problemele filosofice.

Iată, ne simțim bine pe paturile de fîn mirositor, în jurul flacărilor. Afară se învâlăie vîntul; s-aud și

tremurările ploii. Vorbind și gîndindu-mă, parcă mă cobor pe niște cărări uitate în suflet, și parcă ici-colo se face lumină, și dintrodată ceva uitat se deslușește, — și aceasta se numește o istorie veche. În vremea ei, atunci, întîmplarea a fost oarecare; a trecut spre veșnicia lucrurilor omenești, și și-a ales într-un colț de suflet o căsuță mititică și neînsemnată. Și acuma dintrodată întîmplarea se luminează, acuma e alta, acuma o privesc zîmbind cu mirare, cu părere de rău, cu melancolie... Dar eu știu? poate să fi fost și așa cum am să v-o povestesc.

Dar o întîmplare tristă nu-i; e o întîmplare de la manevre.

Sînt de atunci cincisprezece ani. Mă aflu la manevre prin ținutul Tecuciului; eram ofițer tînăr, cam subțirel și cam slăbuț. După o zi lungă de marș, după lupte furioase, după pînirile puștilor și bubuitul tunurilor, eram sfîrșit. Dar nu știu cum s-a făcut că pe înopțate, cînd am intrat într-un sat, flăcăii, din truda cea mare, au întors-o într-o veselie și un chef de vorbă, ceva strașnic. Prin ogrăzile sătenilor ardeau focuri, aproape pretutindeni fierbea mustu-n zăcători, — și unde n-au început a murmura fluiere și a porni jocuri... Abia intraseră oamenii în cantonamente, își puseră într-un colț ranițele și puștile, luară din mînile gospodarilor cofăielele și oalele de must și se răcoriră, după aceea prinseră a țîrii mărunt din picioare, apucîndu-se de după cap, și amestecînd în brîurile lor și gospodari, și neveste, și babe, și moșnegi.

Mi-a trecut și mie oboseala. Pe atuncea eram tînăr, n-aveam burtă, nici reumatism. Ofițerii se făcuseră nevăzuți. Aveam un colonel, Dumnezeu să-i dea sănătate. Atuncea a știut ce a făcut.

— Domnilor ! sînteți liberi. Toată lumea se poate veseli...

Bine, liberi. Dar eu, mai tînăr, eu, nou în regiment, fără prietini, într-un ținut pe care nu-l cunoșteam, și, drept să vă spun, și cam sfios, — ce puteam să fac ? Ieșii din cuartir, după ce mă răcorii cu apă rece, și începui a umbla pe ulițele satului. După trudă mare, nu ți-i tocmai foame.

Prin sat, focuri pretutindeni. Auzeam duduitul jocurilor și vedeam umbre negre prin zbaterea flacărilor. La școală, în balcon, într-o lumină vioaie, văd ofițeri. Să intru ? Să nu intru ? Stătui la îndoială o clipă. Apoi pornii mai departe. La popă, iar petrecere. La curte, — acolo era colonelul, cu maiorii, acolo era lucru strașnic... Am apucat-o și eu la împlinire ; rămînea satul în urmă cu zvoana lui. Deodată mă opresc. O trăsură cu doi cai mă ajunge din urmă. Cînd trecu pe lîngă mine, cineva se ridică dindărătul vizitiului, deasupra poclitului lăsat, și mă privi. Auzii un glas : Stăi... Se scoborî un ofițer. Se recomandă : Tănăsescu, sublocotenent în rezervă.

— Am făcut cunoștință, zic eu vesel, sîntem din același regiment.

— Da, domnule Iliș, zice rezervistul. Dar eu credeam că nu mă mai cunoști. Unde te duceai ?

— Eu ? Nu mă duceam nicăiri. Umblam așa, prin sat.

— Atuncea hai cu mine, numai dacă îți face plăcere. Eu am niște rude care au venit aici la via lor, aproape... Facem numai doi kilometri. Cu trăsura, sîntem acolo într-o clipă... Sînt oameni foarte primitivi. Dacă vrei să mergi... Pot să-ți spun că n-ai să petreci rău... Încă n-ai văzut o petrecere la pod-

gorie... Au trimes trăsura după mine... Mi-au scris un bilețel, că pot s-aduc și-un tovarăș...

— Bine, atuncea merg, zic eu vesel. Văd că prin părțile astea toată lumea petrece...

Mă sui în trăsură. Rezervistul era un băiat tare cumsecade.

— Am luat și pe Paraschiv, vorbi el. În muzica regimentului bate toba cea mare, — dar el, de felul lui, e lăutar de-aici, din partea locului...

Paraschiv era un țigănoi mare și urît care-și bătea toba lui uriașă, foarte încrunțat, ca și cum îndeplinea una din sarcinile cele mai grele din lume. Acu sta pe capră, ghemuit lângă vizitiu.

Prin noapte, într-o vie care trebuie să fi fost foarte întinsă, se zărea o cramă luminată puternic.

— Acolo mergem... zise tovarășul meu.

Și vorbeam veseli, ne întrebam de rudenii, de orașele unde am copilărit. În câteva minute mă simții bine de parcă aș fi fost cu un prietin vechi. (Bun băiat era Tănăsescu acela. Din noaptea aceea nu l-am mai văzut.)

Nici nu știu când am ajuns. Deodată m-am văzut în lumină, între o mulțime de fețe vesele.

Tovarășul meu mă recomandă. Intindea mâna spre mine, pe urmă spre altcineva. Spunea o mulțime de nume; nici nu le auzeam. Stăpînii locului, un boier nalt, cu barbă mare, albă, și-o cucoană mititică și grasă, mi-au spus nenumărate vorbe bune, pe urmă, m-au luat de mîină și m-au așezat undeva, la masă.

— Stai lângă fetița noastră, lângă Zamfirița, îmi zise rîzînd bătrînul.

În jurul meu era lumină puternică și de la lumî nările care luceau în sfeșnice cu glob, și de la cele două focuri care ardeau aproape. Un miros plăcut de

pui fript îmi gîdila nările, și din cînd în cînd pierea la o adiere ușoară de vînt ce aducea din umbră mirosul mustului care fierbea. Sub bolta înaltă de arbori, în sara liniștită, se amestecau glasurile. Vorbea toată lumea și mîncă. Erau fețe oacheșe, erau obrazuri albe; erau tineri, erau bătrîni; nu știam numele nimănui. Dar toți se uitau cu prietinie la mine.

Petrecerea era în toi. Se ridicau foarte des toasturi.

— Matale trebuie să-ți fie foame... zise lîngă mine duduia Zamfirița.

Și îndată se sculă de la locul ei, și cît ai bate în palme se întoarse cu un pui fript. Mi-l așeză cu gingășie dinainte. Imi umplu și un păhărel cu vin. În adevăr îmi era foame. În adevăr îmi era și sete. Dar la fata gazdei tot mă uitam, — așa cum se cuvine. Ai, ce floare era fata gazdei, măi băieți!

Știi cît era de vioaie? Ca argintul viu. N-avea astîmpăr cît e picul. Și vorbea, și vorbea... Și-i sticleau ochii ca unui drăcușor. Am pus de la o vreme furculița și cuțitul deoparte, am sorbit jumătate de păhărel de vin și am început să vorbesc și eu.

Acu era larmă în jurul meu. Paraschiv, cu doi danci în dosul lui, zicea din scripcă. Din cînd în cînd întindea gîtul și începea să cînte cu foc. Dar nimeni nu-l asculta. Un bătrîn mărunt, hazliu, cam cherche-lit, se ridica din cînd în cînd cu paharu-n mînă și închina cătră cei din jur. Acela era un adevărat poet. Toți se stricau de rîs cînd cuvînta el în versuri.

Se întoarse într-un rînd spre stăpîni. Și Paraschiv tăcu. Bătrînul ridică zîbind paharul:

Cinstită gazdă, care ne dai vin,
Pentru tine un pahar închin...
Să dea Dumnezeu să trăiești
Și via o sută de ani să stăpînești...

Paraschiv strigă o dată : ura ! apoi prinse a tremura din vioară *Mulți ani trăiască*. Oaspeții nu mai puteau de bucurie și se uitau veseli și minunați la bătrînul cel mititel.

— Strașnic lucru ! zise gazda. Bine, cucoane Alecule, de unde le mai scoți ?...

Dar abia puseră mesenii paharele pe masă, și abia le umplură iar, — cuconu Alecu se și ridică în picioare și mai vesel decît înainte și începu să declame :

Cinstiți boieri, apa asta de viță
S-o bem pentru frumoasa Zamfirița...
Și pe urmă să mîncăm plăcintă cu migdale
Făcută de mînuțele sale...

— Bravo ! răcniră mesenii din toate părțile, bătînd din palme. Iar Zamfirița rîdea înveselită lîngă mine.

— Să vie plăcinta, să vie plăcinta...

Și Zamfirița, sprintenă, porni s-aducă plăcinta cu migdale făcută de mînuțele sale.

Acu nu vă mai spun ce larmă s-a făcut cînd s-a mîncat asemenea lucru ales și ce versuri a mai rostit pînă într-un tîrziu conu Alecu. Știu că s-a băut și s-a mîncat cum n-am văzut de zilele mele. — Iar eu dintrodată m-am amoretzat de duduia Zamfirița ! Simțeam în piept o căldură dulce, cum stam alături de ea, și roiuri de cuvinte pătimeșe și gingașe stăteau parcă gata să-mi zboare de pe buze cătră dînsa. Zîmbea lîngă mine, vorbea repede, parcă ciripea și lumina-i tremura în fulgi aurii în părul încrețit mărunt în jurul frunții. Nu știu ce i-am spus, nu știu ce-mi spunea : am uitat de atunci.

Știu că într-un tîrziu m-am uitat în juru-mi. Tovarășul meu Tănăsescu lămurea la doi bătrîni, făcînd semne rotunde cu mînile, cum la manevrele din ziua

aceea inamicul a fost prins între două focuri ; cuconu Alecu închina în versuri nu știu pentru a câtea oară ; iar Paraschiv dintrodată începu să cînte un marș. Văd că toată lumea se scoală. Văd că toată lumea dă scaunele la o parte. Paraschiv pornește — și lumea după el.

— Așa-i obiceiul la petrecerile noastre... îmi zise încet Zamfirița. Iar în mîntea mea și-n sufletul meu dintrodată se făcu o lumină, — și murmurai fără să vreau numele fetei de lîngă mine. De mult cătam eu un cuvînt frumos.

Șoptii : — Zamfiriță, floare moldovenească...

Nu știu dacă s-a uitat ea la mine, nu știu dacă s-a supărat. Mergeam alături, în urma convoiului. Cînta în frunte Paraschiv cu foc, boierii trecuseră bulziș înainte și melodia acum se auzea mai limpede în tăcerea viei întinse. Facle pîlpîiau în două trei locuri, purtate de angați, vărsînd pe cărări dungi sîngeroase. Făcurăm ocolul cramei, lăutarii cîntară la gîrliciul pivniței și conu Alecu rosti pe negîndite cîteva versuri de-ale lui ; porniră apoi cu toții un fel de prohod în jurul zăcătorilor ; se lăsară la vale încet, pe un drum trăgănat, printre butucii de viță. Faclele tremurau și lăutarii cîntau. Iar eu lîngă fată, amețit puțin, cu inima strînsă, șopteam așa de încet încît poate nici nu s-auzea : — Zamfiriță, floare moldovenească... Nici acu nu-mi dau samă de unde scosesem vorbele acestea și de ce le rosteam. Imi făceam apoi socoteală : ...Dacă i-aș lua acum mîna, să i-o mîngîi încet, să i-o sărut prelung... Poate s-ar apleca spre mine, poate m-ar privi, poate aș înțelege ceva din privirea ei... Simțeam un tremur în mine la gîndul că aș putea-o săruta. Imi ardeau pleoapele și nu îndrăzneam să-mi întorc privirile.

Încet-încet, rămîneau în urmă. Se auzea larmă înainte, cîntecul răzbătea ca tremurarea unei coarde de aur, faclele păreau niște ochi cu gene de întuneric. Și inima mi se muia ca o bucată de ceară și parcă mă durea, — lîngă floarea moldovenească.

Vorbeam despre altele acuma, nu știu despre ce vorbeam; și prohodul se opri. Il ajunserăm și noi. Ochii Zamfiriței luceau ca niște nestemate, și lumini fugare i se strecurau pe față.

Cred că n-aș mai nimeri via aceea, în care s-au petrecut acestea. N-am mai văzut pe nimeni dintre cei de-acolo. I-am uitat a doua zi. Numai la Zamfirița mă gîndeam în marșurile lungi și obositoare care au urmat și murmuram încet un cîntec, mergînd și gîndindu-mă. Poate și oftam, cîntînd :

De ți-ai face patu-afară,
Eu m-aș face vînt de vară
Ș-aș veni la tine-ndată,
Să te văd cum ești culcată...
Cu fața cătră părete,
Cu gura arzînd de sete...
Fața vîntura-ți-o-aș,
Gura săruta-ți-o-aș !

Dar cîntecele-s cîntece. — Și abia acuma nu știu cum m-am coborît în tainițile ascunse unde se îngroapă amintirile. Nu pot să spun că-mi pare rău: acu am nevastă și copii; dar mă gîndesc cum de mi-am adus aminte de toate, așa de limpede, acuma cînd bate afară vîntul și pilpîie în colibă focul... Și parcă-mi vine a ofta, — poate după tinereță, poate după ceva ce a fost odată...

TINEREȚA

Stăteam într-un balcon încununat de rouruscă, într-o uliță liniștită, în lumina schimbătoare a amurgului. Grădinile din împrejurimi, în începutul acela de iunie, strecurau miresme de trandafiri și rozete : le simțeam foarte deslușit, îmi pătrundeau în nări cu răcoarea înserării, îmi umpleau tot trupul pînă în cele din urmă fibre cu simțirea sălbatică a bucuriei de viață.

Eram mai mulți. Vorbea însă numai cucoana Victoria Giurgea. Ei nu i se putea împotrivi nimeni : era mai bătrînă, de și despre lucrul acesta dumneaei nu vorbea niciodată ; după aceea știa atîtea lucruri despre viață și vorbea cu atîta însuflețire, încît de multe ori, prin întuneric, uitai de zbîrciturile feței ei, de stratul gros de pudră, de roșăța din umerii obrazilor, — de toată munca dureroasă de a înșela pe alții, de a se înșela mai ales pe sine, în fața prevestirilor morții care vin neînduplecate și-și pun pecetea clipă cu clipă.

Cucoana Victoria trăise din bielșug și-și povestea de multe ori cu mîndrie isprăvile. Atunci își îndrepta trupul nalt și i se umpleau ochii de o întunecime

adîncă, prin care, ca într-o depărtare, lucea o clipă un roi de flacări.

Însfîrșit, în fața ei toți trebuiau să tacă, căci povestea foarte frumos.

Pe marginea uliții, pe lîngă trandafirii grădiniței, trecu o femeie tînără. În dreptul nostru întoarse o față luminoasă și-și mișcă cu gingășie capul de sus în jos. Subțirică și mlădioasă trecu tropăind ușurel; repede foșnetul rochiilor ei se depărtă.

Gazda, cucoană groasă și greoaie, mormăi nemulțămîtă :

— Hm ! Unde se duce ea acuma, sara ?... Iar vreo aventură...

Cucoana Victoria stătuse cîteva clipe pe gînduri ; apoi se întoarse spre mine :

— Cucoane Matei, dumneata nu știi cine-i cuconița care a trecut... Eu am cunoscut și pe maică-sa și pe bunică-sa... Apoi cu bunică-sa, cu «țața Adela», cum îi ziceam noi, a fost un adevărat roman...

Se întoarse spre cucoana groasă și greoaie :

— Cum iar vreo aventură, Marie ?... Copii n-are, barbat nu mai are, — las-o, saraca, să trăiască și ea, să se bucure... Acuma-i vremea ei... Ce vrei să faci ?...

Se întoarse spre mine și se îndreptă în jilț, dar acuma nu-i mai vedeam nici fața pudrată, nici sprîncenele făcute. Umbra înserării umpluse balconul. Avea însă o voce plăcută și caldă cucoana Victoria, vocea tinerețelor ei trecute.

— Vezi dumneata, femeile nu vor să priceapă că viața trebuie trăită... Adică ar pricepe ele, multe, c-o condiție, să nu fie vorba de altele... Ai văzut pe fata ceea care a trecut ?... Ai văzut-o... Maică-sa a fost așa ș-așa... Mie nu mi-a plăcut : a fost foarte liniștită și umbla de ici-colo prin gospodăria ei. Poate n-a avut

ocazie să păcătuiască, adică să-și înșele barbatul, nu să păcătuiască... Ei, dar Eugenița aceasta care a trecut samănă cu bunică-sa... Tot așa era și țața Adela... Eugenița aceasta vrea și ea să simtă că a trăit; greșește cine o judecă și-i cîntărește faptele fără să zîmbească. Țața Adela n-a păcătuit, a fost curată și frumoasă, și nenorocită, — dar de aceea zic eu că samănă nepoata cu bunica...

A, să vedeți cum a fost. E un adevărat roman!...

Era țața Adela cea mai frumoasă femeie din tîrg de aici, — dar asta nu însemnează nimic. Pe lîngă frumusețea avea farmecul acela ciudat pe care nimeni nu și-l poate lămuri, lumina aceea în față, puterea aceea în ochi, mișcarea aceea care nu se poate imita, glasul acela, — toate care fac și pe-o femeie urîtă stăpîna pe bărbați. Dar femeia aceea era așa de frumoasă, parc-o văd, subțirică, tare și mlădioasă ca o vargă de criță, așa cum ați văzut pe nepoată-sa, cu obrajii moi ca puful piersicii și cu doi ochi negri sprîncenați, plini de lumini și de umbre nesfîrșite. N-am s-o uit cît oi trăi, — și parcă ș-acuma îi aud glasul: te învăluia glasul ei cum te învăluie mireasma unei flori. Asta-i rar, — te naști cu așa comori, cum te naști cu talent, ori cu geniu. Și daruri așa nu trebuie să le lași, să le prăpădești.

Era fată de tîrgovăț fără stare, din mahalaua veche. Și are parte de dînsa, dragă, un negustor, un om voinic, puțin mai frumos decît dracu, precum zic bărbații că se cuvine, nici prea deștept, nici prea cu carte, — un barbat, pe vremea aceea, tare bun. După ce-o ia, — abia atunci bagă de samă omul ce-a luat, și începe a-și zulipsi femeia.

Mă rog, acu era nevastă, și se dezvălise și ea ca o floare. Nu trecea ciocoi, ori boier, ori slujbaș, pe

lângă dînsa, fără să-i zîmbească, fără să-i strecoare o vorbă, fără să se uite după dînsa... Femeia n-are displăcere pentru așa ceva; așa se prețuiește tot ce are ea pe lume; — așa și țața Adela lăsa să treacă lumea pe dinaintea ei, prin farmecul acela, de puterea căruia nu prea își dădea poate socoteală: pe atunci altfel era lumea.

Așa azi, așa mîni. Era ca o nebunie. Veneau boieri și din alte tîrguri să vadă așa minune. Umpleau acuma dugheana lui Dumitrache Boiu și cumpărau ba una, ba alta; dar mai ales se apropiau de nevestă.

Barbatul vedea și nu prea înțelegea. Și nu înțelegea anume că are nevestă cu credință. Poate la dînsul nu ținea pînă pe departe, dar făcuse jurămint la biserică și era femeie pătimașă în hotărîrile ei. Așa era, — aprigă și-n sufletul ei. Și de aceea socot, erau și mai aprinși cei ce umblau în juru-i.

Ș-atuncea, pentru frumuseța ei, pentru credința ei și pentru uimirea oamenilor, — Dumitrache Boiu începu s-o ciocnească. Incepu a răcni cu disperare într-o bună zi: — Ce are lumea cu tine?... O apucă de cozi și-o trînti la pămînt și o bătu cu pumnii.

Țața Adela plîngea și gemea:

— Nu mă bate, Dumitrache... Ți-s cu credință, — de ce mă bați?...

A lăsat-o o vreme. Dar lumea nu s-astîmpăra. Vine și ispravnicul asupra ei într-o zi și o apucă, nechezînd, de bărbie. Ea se ferește, îl privește drept și-i zice zîmbind:

— Lasă-mă, boierule... Ce ai cu mine?

— Am cu frumusețele tale, zice boierul cu umilință. Și mult așa da pe ele...

— Eu nu-s bucuroasă de dînsele..., a răspuns țața

Adela și i s-au întristat ochii. Dar cînd i se întristau privirile, era parcă mai frumoasă.

Se duce ispravnicul, — iese Dumitrache Boiu și zice:

— Ce are ciocoiul cu tine?...

Femeia știa ce-o așteaptă. Se duce după dînsul. Și-o apucă barbatul de cozi, și o tîrîie prin casă; după aceea, răcnind și spumegînd, se zvîrle asupra ei cu pumnii.

Și ea gema și-l întreba zvîrcolîndu-se de durere:

— Cu ce ți-am greșit eu, Dumitrache? Cu ce sînt vinovată? Cu credința-ți sînt, — de ce mă zdrobești?

Așa a bătut-o omul acela pentru frumuseța ei o vreme. Și-ntr-o bună zi se hotărăște femeia să se ducă la episcopie și să ceară despărțenie.

Se duce. Vine și barbatul. Se înfățișează la vlădică. Spune femeia ce are de spus. Spune și barbatul. Iar episcopul sta în jîlțul lui cu cotul pe genunchi, cu barba pe palmă, și se uita țintă la femeie.

— De ce vrei să te despărțești, femeie?

— Mă bate, sfinte părinte, zice ea, nu mai pot răbda, îmi zdrobește trupul.

— De ce-o bați, jupîne? și se întoarce vlădica spre Dumitrache Boiu.

El tace.

— Ai prins-o cu ceva, cu cineva? de ce-o zulipsești?

— N-am prins-o, înalt prea sfinte... Eu nu vreau să mă despart de dînsa...

— Bine, dar cum să trăiască ea cu dumneata? N-auzi ce spune?

— N-am s-o mai bat...

Dar femeia nu voia; ea își cunoștea barbatul. Atuncea zice un călugăr care era în sfat, acolo:

— Trebuie să vorbesc cu dumneaei, s-o sfătuiesc...

Ş-o ia în odăiţa de sfat, cum era pe vremea aceea. Ceilalţi aşteptară. Iar barbatul, cum sta rezemat lângă uşă, auzea foarte desluşit cum călugărul îşi muiase glasul şi căuta să şăguiască cu femeia. Dar glasul ei era limpede şi lămurit.

S-au înţeles însfîrşit — să se împace. S-au împăcat acolo, de faţă cu vlădica. Dar acasă Dumitrache Boiu închide uşa, îşi pune minile în şolduri, îşi zbirleşte mustăţile şi sprîncenele, şi zice :

— Ce-avea călugărul cu tine ? Ce are lumea cu tine ?...

Şi iar începe s-o stîlcească.

Aşa parte de frumuseţa ei a avut ţaţa Adela. Ş-a început ea să-şi plîngă cu amar soarta. Se născuse zadarnic pe lume. Barbatu-său nu ştia s-o preţuiască nici pe ea şi nici frumuseţa ei. O zdrobea ca pe o roabă. Ce folos de norocul acela : de ochi frumoşi şi de gură mititică, de glas moale şi de toate farmecele, — dacă din pricina lor a ajuns la aşa de grea osîndă, dacă nu poate trăi în gospodăria ei din pricina lor, dacă pentru ea nu-i rază de bucurie în viaţa de-atunci, şi nici nădejde în zilele care vor veni ?

A mai bătut-o barbatu-său, au mai roit o vreme în juru-i tineri şi bătrîni, — pînă ce într-o zi, înebunită, a pus mîna pe-o sticlă cu vitriol, şi-a turnat-o toată pe obraz şi pe piept, — şi a rămas aşa într-o odaie plină de umbră, cu dinţii strînşi, scrişnind de durere, cu ochii arzători, — şi aşa am văzut-o eu pe ţaţa Adela în ziua aceea şi m-am spăimîntat ca în faţa morţii. Într-o clipă, nu mai rămăsese nimic din ce fusese o minune ! Şi ea, gemînd, m-a apucat de mînă şi tremura ca-n frigurile din urmă ; totuşi parcă voia

să zîmbească, își schimonosea obrazul ars, și zicea încet :

— De-acu poate-oi avea liniște...

A avut liniște. Indată Dîmitrache Boiu s-a înfățișat la vlădică și a cerut despărțenie. Și i-au dat cu ușurință despărțenia. A rămas singură, umilită, zdrobită, fără părinți și fără frați, — pînă și fetița pe care o avusese i-o luase barbatul, — și stăteam la căpătăiul ei, o vedeam sluțită și bolnavă, îmbătrînită și plîngînd de disperare... Ș-atuncea, din bocetele ei, atunci, în tinereța mea, am înțeles eu multe lucruri, căci țipetele morții ei îmi tăiau sufletul !

Acuma se tînguia și blăstăma :

— Vai ! de ce n-am înțeles că viața mi-i dată s-o trăiesc, și tinereța și frumuseța ca să mă bucur de ele !

Uite, vedeți, vorbele acestea le rostea. Și a murit blăstămînd lumea. Mi-a apucat mîinile într-ale ei și-a murit oftînd și tremurînd.

Mă gîndesc eu. Tinereța-i plină de prostii. Tînărul nici de frumuseță, nici de tinereță nu se bucură. Ce sînt nebuniile de la douăzeci de ani ? La vîrstă așa de fragedă nu este iubire. Toate sînt prostii. Ce sînt hotărîrile tinereții ? Intr-o hotărîre a tinereții te poți ucide, — și-ți iei tu singur ceva ce nu ți-a fost dat să zdrobești, — căci viața trebuie trăită... Viața trebuie trăită la vremea ei. Vine timpul cînd trec copilăriile, cînd începi a pune preț pe ce începi a pierde, cînd fiecare zi, fiecare ceas, fiecare clipă fug mai iute, cînd simți că le pierzi pentru totdeauna, dacă nu le trăiești din plin, cu toată puterea... De aceea m-a durut sufletul că atuncea, demult, biata țată Adela s-a ucis în tinereța care nu înțelege... Trebuia să sfarme lanțurile, să ajungă vîrsta cea plină, cînd guști plăcerile

vieții în toată dulceața lor, — ca ș-o pară când se coace și când îi simți tot parfumul și tot gustul ei cel adevărat !

Eu cred c-ar fi ajuns vremea aceea și ea, zise încet cucoana Victoria ; căci nu degeaba i-a fost dat să fie așa de frumoasă. Ș-acuma a venit vremea nepoatei, a Eugeniței, — lăsați-o să trăiască ! Voi nu înțelegeți, voi nu înțelegeți cât de grea e amărăciunea când pricepi că toate s-au dus...

Eu am trăit viața !... sfârși pătimaș, cu glasu-i melodios, cucoana Victoria, pe când cineva aprindea lampa în întunericul balconului, — și-n lumină o văzui deodată pe bătrână în jîlțul ei stînd nemișcată, c-un zîmbet trist încremenit pe buze, cu ochii mari privind fix în trecut.

FIORUL

Acu opt ani, aveam numai moșia de la cîmp, îmi zise într-un rînd cuconu Petrache. Țineam eu de mult să-ți spun istoria asta. Acolo, după cum poate știi, aveam o întindere nesfîrșită de pămînt, dar cît bătea ochiul nu vedeam fum de sate. Abia la jumătate de poștă de curte era un cătun ca vai de lume, o adunătură de bordeie. Trăiau în ele niște oameni de strînsură, nu puteam pune pe ei nici un temei. Aduceam oameni la lucru de prin Bucovina. O mulțime de rusnaci : toată săptămîna se speteau lucrînd, iar duminica beau holercă și le cîntau lăutarii.

Curtea boierească era o căsuță de țară cu patru odăi. Aveam acolo cîteva lucruri, numai ce-mi era de trebuință, și armele. Adusesem o femeie bătrînă, o slugă veche, care-mi făcea de mîncare. Incolo, afară de argatul care îngrijea de cai, nu mai aveam pe nimeni. Ograda sta goală și pustie în căldura verii, n-aveam un copac pentru umbră, nici măcar grădiniță de flori n-aveam : pe atuncea nu mă gîndeam eu la de-acestea. Pe-atuncea îmi era cugetul și inima numai la vagoanele de grîu și de ovăș,

Cum se făcea ziuă, cum eram pe cal. Și mă îndreptam spre lanuri. Nu zăream pe nimeni în juru-mi : înaintam la trap prin ierburile pline de rouă. Treceam printr-o vâlcică, unde se ridicau abia la fața pământului cele câteva bordeie ale haidăilor și ale feciorilor boierești. Le lăsam pustii, goale, păzite de doi dulăi albi, și, cum dădeam în lumina lanurilor, zăream la stînga, pe un muncel lutos și sterp, morile de vînt. Aveam două mori vechi de vînt în care-mi făceam nutreț pentru vite, pentru mascuri și pentru paseri. Acolo, în șandramalele acelea, stătea vătaful, un om mărunț și aprig, cu fața negricioasă și cu ochii scînteietori.

Mergeam așa o bucată, și-apoi auzeam murmurul muncii. Răsărea soarele, și-n fierberea razelor treceam printre colibele mărunte ale lucrătorilor și mă amestecam în zarva și larma oamenilor, în jurul lucirilor de cuțit ale curelei, în mormăitul de zăvod mînios pe care-l scotea fără întrerupere *hapa*, înghițind snop după snop.

Munceam ca un rob ; răcneam și înjuram pînă ce răgușeam, de-a valma cu Neculai Dragoș vătaful și cu feciorii boierești. La amiază mă repezeam acasă și îmbucam în fugă mîncarea ; iar sara, trudit, lăsam calul să mă ducă domol, în pas legănat, spre hodină. Pe întinderi nu adia nici cea mai ușoară suflare de vînt, și sus, pe muncelul sterp, cele două mori negre stăteau încremenite, tăind cu spetezele linii negre pe cer.

Il știam și pe Neculai Dragoș singur. Avusese el o femeie acolo unde fusese, la o moșie pe malul Prutului, dar la mine venise singur și, ducîndu-și calul de frîu, în fiecare sară urca tăcut spre sălașul lui.

Dar într-un rînd mă repezii pînă la Iași, ca să mă mai răzbun pe zilele de singurătate și, cînd mă întorceam, cum veneam în trăsură spre casă, văd că, sub mori, îmi iese vătaful înainte cu pălăria de paie în mîină.

— Ce-i, bre Dragoș ? îl întreb eu.

— Apoi, cucoane Petrache, să nu vă supărați, am să vă spun ceva...

— Spune, ce este ?...

Dragoș își ridică ochii spre argatul de pe capră : o privire ascuțită, furișată, cum avea obiceiul să strecoare el.

— Nu pot să vă spun acuma, cucoane...

— Atuncea vină la curte...

— Vin numaidecît, cucoane Petrache !

Il văd că întoarce capul și privește în deal. Ridic și eu ochii mirat. Între cele două mori, care stăteau cu spezele neclintite în văzduh, era întinsă o frînghiuță pe care atîrnau rufe colorate. La una din ferestruici cineva stătea și privea ; nu se vedea cine, dar se ghiceau acolo doi ochi iscoditori.

Neculai Dragoș făcu un pas înapoi, cu capu-n piept : parcă voia să se hotărască, să se urce pe muncel, la sălașul lui. Apoi, fără nici un cuvînt, se luă repede în urma trăsurii mele.

Abia intrasem în odaie, și mă scuturam de colb, și deschise și el ușa. Rămase în picioare înainte-mi, țintindu-mă cu ochii lui mici, negri.

— Ce este, Neculai ?

— Cucoane Petrache, să nu vă supărați, voiam să vă spun că a venit nevastă-mea... M-a găsit...

— Ei, foarte bine... Cred că nu-ți pare rău...

— Cucoane Petrache, eu nu-s așa de bucuros...
Eu sînt un om care-mi păzesc *onorul* meu, cucoane

Petrache... Eu am făcut oastea la vânători, am fost sergent, și domnu maior Vintilă ne zicea așa : Onoru, domnilor, fără de asta un om nu poate trăi pe lume...

Neculai Dragoș înghiți ceva greu și mă privi cu luare-aminte.

— Bine, Neculai, ce vrei să spui ?

— Să mă iertați, cucoane Petrache... Eu, acolo, la Domnești lângă Prut, am prins-o pe Polixenia cu un flăcău din sat...

— Cum ai spus c-o chiamă ?

— Polixenia... zise Neculai, și întinse spre mine capul, ca și cum ar fi așteptat o poruncă...

— Ei, și vra să zică, dacă ai prins-o, ai alungat-o ?...

— Am alungat-o, cucoane Petrache... zise vătaful privind cu încordare spre peria pe care o țineam în mână ; — căutam un loc unde s-o pun. Se repezi cu brațele întinse, mi-o luă din mână și o puse cu grijă într-un colț, pe o mobilă. Apoi iar se întoarse spre mine, foarte serios, fără să zîmbească.

— Ei, spune...

— Am alungat-o, cucoane Petrache... Mie îmi era dragă, am luat-o din dragoste... Tatăl ei era fecior boieresc, un biet om acolo, da' ea era fată frumoasă... Și eu dac-am văzut-o așa de frumoasă, m-am amoretat, se chiamă, de dînsa... Ș-am luat-o, cu cununie, cucoane Petrache... M-am dus la țîrg la Eș, și i-am luat o rochie de matasă... Și ce nu i-am cumpărat ? Și botine de lux, și testemeluri fine, ca la o cucoană, ce socoți dumneata... Și numai iaca, într-o zi, o prind c-un flăcău, pe malul Prutului, într-o luncă... Da' nici eu nu știu cum am dat peste dînșii... Și sar eu asupra hatalăului, îl bat, îi strămuit falcile, și sar și asupra ei, ș-o bat... Dar n-am putut s-o bat

aşa de tare, parcă-mi era milă de dînsa... Credeam că dac-oi pune genunchiul pe ea, se frînge. Ş-a-tuncea am zis aşa : Dragă mi-ai fost tu mie, în viaţa mea, da' de acuma te-am urît ! Să piei din ochii mei ! Ş-am alungat-o. Am plesnit-o cu sfîrcul biciului, şi i-am spus aşa : Du-te unde te-a îndrepta Dumnezeu. Şi pe urmă m-am mutat de la Domneşti, n-am mai putut sta acolo, şi iaca, ieri, numai mă trezesc cu dînsa... Cu buceaua în mîină, suie la mine, la moară, — şi numa o văd în uşă : Ce-i ? zic. Ea se uită la mine şi încep a-i curge lacrimile pe obraz... Bine, zic, du-te şi-ţi caută de treabă, acu am să te iert... Da' de ce-ai venit la mine ? Zice : N-am putut să răbd... Nu puteam să mai trăiesc în cocioabă la tătucu... El mă bătea şi mă alunga... Ş-am dat tot de lîngă mine, ş-am venit. Mai bine omoară-mă, numai nu mă alunga... Imi era şi dor de tine, zice...

Dragoş se opri. Işi ţinti ochii în pămînt o clipă, apoi şi-i întoarse spre mine :

— Şi rochiţa de matasă a dat-o, cucoane Petrache... Acu nici cu ce se îmbrăca n-are. Eu tot sînt cu dragoste pentru dînsa şi vreau să-i cumpăr alta. Ş-acu vă rog să-mi daţi vreo două parale, cucoane Petrache... Mi-i cam ruşine mie, da' ce să fac ? De acu, dac-am primit-o, trebuie s-o îmbrac... Azi fi duminică, nu mai am vreme... Da' duminica viitoare vreau să mă reped pîn' la Eş...

— Bine, Neculai, zic eu, să-ţi dau...

El zîmbi bucuros, şi stătea parcă gata să sară, să-mi mai ia ceva din mîină. Apoi se întoarse şi ieşi. Il văzui depărtîndu-se repede, îndesîndu-şi în cap pălăria de paie.

A doua zi, cum treceam săltînd în buiestru spre girezi, îmi aruncaii ochii spre mori. Una umbla, îşi

învîrtea spetezele uriașe pe pînza albastră a cerului și de la ea venea scîrțîit aspru și chinuit. Cealaltă moară sta neclintită, cu aripele despoiate : aceea era locuința vătafului. Pe pragul întors spre vale, spre mine, ședea femeia lui Dragoș. Dezghioca încet un păpușoi și zvîrlea grăunțele la cîteva paseri care se repezeau sfioase pînă la picioarele ei, apoi se împărășiau în toate părțile, cîrcîind.

Intorsei calul spre moară și începui a urca potica. Cum mă văzu, nevasta vătafului se sculă în picioare, își pături grăbit șorțul roșu și deodată se întoarse și dispăru pe ușa neagră a șandramalei.

Eram curios să văd pe femeia care înșelase pe Dragoș, care călcase în picioare *onorul* lui Dragoș, de și o femeie care își înșeală barbatul e ceva destul de obișnuit.

Calul ajunsese suflînd pe culme. Il oprii. Polixenia ieși deodată în prag. Se opri, cu mîinile împreunate și lăsate în jos. Nu îndrăznea să se uite la mine. Sta cu genele plecate și privea în pămînt sfioasă, rume-nită la obraji. Era o femeie tînără, voinică, curățel îmbrăcată.

Ridică ochii spre mine și zise încet, cu frică parcă :

— Sărut mîna, cuconașule...

Ochii ei mari rămaseră pironiți asupra mea. Nu spuneau nimic, nu voiau nimica ochii ei ; se uitau cu curiozitate la mine. Erau doi ochi negri, umezi ca niște ochi de juncă.

Mă privea cu stăruință, — și simții un fior fierbinte în lungul trupului. Incruntai sprîncenele mirat de această tresărire a ființii mele.

— Vra să zică te-ai întors la barbatu-tău, zisei eu cu liniște.

— Da, cuconașule... Nu puteam să trăiesc fără el...

Iar își plecă pleoapele spre paserile care se apropiau din toate părțile, țintind-o când c-un ochi, când cu altul. Apoi văzînd că nu mai spun nimic, mă privi iar lung.

— Caută și fii cuminte, zisei eu ; iaca, Dragoș se duce duminica viitoare să-ți cumpere ce-ți trebuie... Dragoș e un om de care eu sînt foarte mulțămît...

Intorsei calul și o lăsai în prag. Cum coboram, simțeam cum mă petrece, cum mă urmărește privirea ei îndărătnică.

Mergînd spre girezi, îmi făceam socoteala că o asemenea femeie n-are nimic din apucăturile celor ce iscodesc cu ochii, zîmbesc cu înțelesuri și ademenesc cu glasul. Ii era frică de mine; abia îndrăzneă să rostească cuvintele ; în ochii ei mari nu se oglindea nici o gîndire. Vra să zică aceasta e femeia care a înșelat pe Dragoș ! Nu puteam înțelege cum poate o asemenea femeie să înșele pe Dragoș.

După ziua arzătoare de vară, prăfuit și plin de țepi, mă întorceam, iar vătaful mergea în pasul calului lîngă mine. Un gînd mă năcăjea ; voiam să-mi lămuresc într-un fel oarecare nedumerirea, și mă-ntorsei c-o întrebare spre Neculai Dragoș :

— Ian ascultă, Neculai, ce-mi spuneai tu că te-a înșelat nevasta ? Eu am văzut-o pe nevastă-ta. Nu mi s-a părut deloc sprințară... Cum te-a înșelat ?

— Cucoane Petrache, mult am pătimît eu. Nici eu n-am înțeles. Iaca așa, de vorbit nu vorbește... Nu-i vorbăreță deloc... Să umble ea așa, lela, iar n-are obicei... E o femeie cuminte, ține la mine... Și iaca am prins-o de atîtea ori...

— Ce vorbești, omule? Mi-ai spus c-ai prins-o c-un flăcău. Ai mai prins-o și cu alții?...

— Am mai prins-o și cu alții, — ș-am tot iertat-o... vorbi oftînd Dragoș. Ce să fac? Mi-e rușine, da' ce să fac? Am iertat-o. Nici nu se păzea. Am prins-o. Am alungat-o și pe urmă iar venea la mine, și eu o iertam. Da' de-acu n-o mai iert. I-am spus. Ș-acu mă port altfel cu dînsa... Las' că și nainte tot așa mă purtam... Am șmotrit-o eu de multe ori... Cunosc eu moarea femeilor, ce crezi mata!...

Și Dragoș își duse dreapta la gură și începu să rîdă înfundat, vesel.

— He-he! zise el. Ce bătai i-am tras, uite, cu harapnicul! Cînd o ardeam, se întindea pe jos și se zvîrcolea ca un șarpe pe jaratic... Altfel nu-i de chip, — dacă n-o bați pe muiere, nu merge, cucoane Petrache... Altfel îs mulțămît, și nu pot să spun că nu ține la mine... De aceea a și făcut atîta drum și a venit pînă la morile mele de vînt...

Dragoș iar începu a rîde înveselit.

— Ieri, cum a venit, vorbi el, a făcut niște dulceață. Altfel nu-i ea deșteaptă, da' dulceți a învățat a face... Dacă vreți, vă face și dumneavoastră...

— Bine, Neculai, să-mi facă și mie.

Ne apropiam în tăcere de muncel. Șandramaua vătafului sta nemișcată. Cealaltă moară se învîrtea fără hodină, își vîntura spetezele pe cerul pustiu al răsăritului.

— Vă rog să nu vă supărați, cucoane Petrache, zise Dragoș. Dacă vi-i sete, poftim pînă sus să luați o dulceață...

Omul avea o înmlădiere de mîndrie în glas.

Urcarăm domol clina. Găinile se culcaseră. În moara care se învîrtea, un purcel își amesteca în răs-

timpuri guițările cu scîrțitul prelung al încheieturilor de brad.

Vătaful strigă gros :

— Polixenie !

— Aud ! răspunse femeia dinlăuntru și ochii îi sticliră la ferestruia șandramalei.

— Adă o dulceață ș-un pahar cu apă limpede pentru boier. Da' repede, m-ai înțeles ?...

Zîmbind, Dragoș descălecă. Prin moara neclintită se auzeau dupăînd pași.

— Mai repede, mai repede ! strigă vătaful întorcîndu-se cu fața spre moară.

Femeia ieși cu sfială, aducînd pe tabla paharul de apă și dulceața. Venea cu fereală, cu umerele puțin înălțate. În ochii ei mari nu era nici un gînd, nici o dorință.

Cît băui apa, mă privi. O privire lungă de copil neștiutor.

— Hai, du-te și-ți caută de treabă ! zise apoi Dragoș.

Femeia se duse cu tablaua ; omul mă petrecu o bucată de drum ; moara rămase scîrțînd și vînturîndu-și spetezele pe singurătatea dealului. Eu mergeam obosit în pasul calului și nu mă gîndeam la nimic.

Așa trecură cîteva zile, — și-n duminica următoare, înainte de a pleca la Iași, vătaful se abătu pe la mine.

— Cucoane Petrache, zice, vă rog de îndrăzneală ; să nu vă supărați... Ați fost bun cu noi, și m-am gîndit eu să trimet nevasta la curte să vă facă o leacă de dulceață... Tot n-are ce face azi... Zicea ea că-i sărbătoare, dar cu mine nu se poate pune... Mai bine s-o știu eu aici... Cînd zic eu, nu poate să se împotrivească ea...

— Bine, zic, ridicînd capul de deasupra socotelilor mele.

— Eu mîni dimineață îs aici, cucoane Petrache; nu-ntîrzii nici o clipă.

— Bine, zic eu iar.

Și omul s-a dus. Nici n-am știut cînd s-a dus. Eu eram foarte ocupat cu condicile mele verzi.

Iar după masă m-am mirat cînd am văzut-o pe Polixenia venind. Pe urmă mi-am adus aminte.

— Aha! vii să faci o leacă de dulceți?...

— Da. Așa a spus Neculai...

— Bine, rostesc eu iar. Las' că pentru osteneală am să-ți cumpăr și eu un dar de la Iași... Să cauți acolo, în dulap... Are să-ți arate baba... Găsești zahar, găsești ce-ți trebuie...

Ea s-a tras încet din odaie, nici n-am văzut-o cînd s-a întors, a deschis ușa și s-a dus. Îmi era cald, perdelele erau lăsate și stăteam tolănit pe pat, învăluit de umbră ușoară, prin care răzbăteau firele de argint ale soarelui.

Așa stăteam, nici nu mă gîndeam la nimic. Ațipisem fără dorinți, fără cugetări, copleșit de somnul plăcut de după masă. Cît am stat așa nu știu. Deodată am deschis ochii. Parcă mă chema cineva. Dar nu mă chema nimeni. Nevasta lui Dragoș sta lîngă ușă și aștepta să mă trezesc. Mă privea țintă.

— Ce-i? întrebai eu.

Ea tresări. Apoi vorbi cu sfială :

— V-ați odihnit oleacă... Veneam să spun că am gătit dulcețul... Am făcut două ocă, de mure... A ieșit foarte bine...

Zîmbi bucuroasă.

— Dacă vi-i sete, pot s-aduc; a ieșit foarte bine... A ieșit un dulceț tare frumos...

Cînd se întoarse cu apa și cu dulceața, pășea încet și cu fereală prin odaie. Era o femeie simplă, o femeie ca toate femeile, n-avea nimic deosebit în mișcări, nimic deosebit în glas. Nu simțeam nimic la apropierea ei, nici nu-mi închipuiam că trebuie să-i spun ceva. Era o ființă oarecare, — abia putea să cugete. Am luat dulceața într-o mînă și paharul în alta.

Imi beam liniștit apa, — și cum ridicam capul, i-am întîlnit privirile fixe. Deodată m-a străbătut fiorul fierbinte. În umbra odăii, ochii i se luminaseră, firele de argint parcă i se răsfrîngeau toate în pupilele mărite...

Rămăsei privind-o așa, cu paharul uitat în mînă. O văzui zîmbind cu teamă. După aceea zîmbetul i se deschise; parcă se lumina. Făcu o mișcare îndărăt, o mișcare lină și nesimțită. Și ochii, ochii mă priveau ciudat acuma. Dintrodată aveau înțelesuri și dorinți; parcă ardeau plini de altă viață. Nu, nu era o deșteptare a simțurilor mele, asta o pot spune cu credință; nu vedeam ceea ce nu era; într-însa, în ochii ei, se deșteptase ceva, care mă tulbura, mă cucerea.

Iar n-am băgat de samă cînd s-a strecurat afară. Am rămas singur. M-am întins pe pat cu fața în sus. Și dintrodată am văzut-o, mi-am înfățișat-o în gînd: sta lîngă mine cu ochii neclintiți care mă atrăgeau, cu zîmbetul ei, și încercai din nou o înfiorare de plăcere.

Tîrziu, cînd am ieșit, era întuneric. Mergeam încet, parcă pășeam la întîmplare. Așa am mers, pînă ce pe cerul întunecos se deslușiră aripile înălțate și neclintite ale morilor. Și sub două speteze ardea o lumină, care clipea din cînd în cînd ca un ochi somnoros. Spre lumina aceea m-am urcat, cu pași re-

pezi. Un câine, în lanț, începu să latre; auzii pași dupăind pe scânduri. Simții că în prag a ieșit femeia lui Dragoș. Ridicai capul. Pot să-ți spun cu încredințare că prin întuneric i-am văzut foarte deslușit ochii.

Uite, asta voi am să-ți spun. Acuma îmi aduc foarte bine aminte de împrejurările acelea. Nevasta vătăfului meu era așa cum am înțeles-o eu la început. Abia putea să îngîne două vorbe; nu știu dacă cugeta în adevăr la ceva. Nu știu dacă-și iubea barbatul, dar, după cît înțeleg, părea că-l iubește. Și femeia aceasta, din cînd în cînd, deodată își dezvăluia doi ochi plini de patimă și avea un zîmbet care se deschidea ca lumina unei flori. Nu-mi vorbea, nu mă chema. Dar de multe ori am stat noaptea cu privirile ațintite asupra morilor singuratice care întindeau în cer brațe de schelet; de multe ori am așteptat dintr-acolo, cu fior adînc, cele mai arzătoare ceasuri ale anilor mei de-atunci.

ȘCIGAL

Umbliind astă-toamnă prin Bucovina, am poposit într-o sară la un han de drumul mare. Era un han cît o cetate, și poposiseră sub streșinile lui niște căruțe de romîni, o șatră de țigani și alți mulți drumeți de toate neamurile, mai ales ovrei. Toți mergeau la tîrgul cel mare de vite de la Rădăuți.

Am tras și eu cu căruța mea într-un colț. Am intrat într-o încăpere largă apoi, c-o sobă uriașă, cu divanuri încărcate de chilote de puf. Pe lîngă sobă, pe părete, străluceau în lumina lămpii unelte de bucatărie, toate de aramă. O femeie zîmbitoare, cu buzele groase, cu părul negru, mă pofti pe un scaun.

— Unde-i negustorul ? întreb eu.

— Barbatu-meu ? răspunde hangița privindu-mă cu ochi mari. Barbatu-meu e-n *didiană*... Dar ce poștiți dumneavoastră ? Pot să vă dau și eu tot ce vă poștește inima... Șezi binișor, Leon ! răcni ea după aceea cu spaimă, prăvălindu-se spre un ținc unsuros care se năcăjea să toarne gaz dintr-o tinichea murdară într-o căniță albă de faianță. — Ai, ai, ai ! ce obraznic ! Și așa diștept !... — Se uită cu mîndrie, îndreptîndu-se din șale, la toți oaspeții care așteptau tăcuți

prin toate colțurile, apoi se aplecă iar spre Leon și-i curăți cu dragoste partea cea mai ieșită și cea mai puțin curată a obrazului.

— Ce poftiți ? mă întrebă apoi, oprindu-se înaintea mea, groasă și greoaie, lăsându-se puțin pe spate.

— Niște ouă ai ? zic eu privind spre Leon, care se năcăjea iar cu gazul.

— Ouă ? vorbi gazda ca și cum s-ar fi văicărit. Tocmai ouă s-a întimplat să n-avem. Dar este niște brânză *faină*...

— Unt, smântână, aveți ?

— Ce vă trebuie unt, smântână ? Mai bine o leacă de brânză !... Avem și pîne !... strigă femeia cu un rîs învingător.

— Bine. Să-mi dai și vin.

— Vi-in ? Noi avem holercă. Vin n-avem. — Ai !... Și se prăbuși iar spre Leon.

Dintr-un colț, din umbră, se ridică un om mărunț, spătos și bine legat. Avea în cap căciuliță brumărie, în picioare botfori mari și trupu-i era învălit într-un surtuc roșcat de șiac. Întăi își răsuci mustățile stufoase, apoi își duse dreapta la căciuliță. Ii răspunsei la salut. Imi vorbi, c-o înmlădiere străină de glas :

— Domnule, tare te-aș ruga să nu te superi... Și eu sînt moldovan ca și dumneata... Dar să ierți că nu mai pot vorbi curat romînește... Am umblat mult tot printre alte neamuri străine... Dumneata văd că ești de dincolo, — poate ți-i foame, poate ți-i sete, eu te-aș pofti să guști din mîncarea mea și din vinul meu...

Indată m-am sculat și i-am întins mîna. I-am mulțămît. I-am spus cum mă chiamă. Mi-a spus și el numele lui : Dumitru Țupa. După ce ne-am recomandat astfel, între Leon, între tinicheaua de gaz și mama

lui Leon, — Dumitru Țupa, tropăind, a ieșit pînă afară, și de acolo a început să răcnească grozav la un argat, care răspunse de departe, din întunericul șoproanelor.

Leon începu să plîngă :

— Oi ! ce m-am spăriet !... zise hangița rîzînd.

— Eu zic să stăm la masă mai bine-afară... strigă tovarășul meu vîrînd pe ușa capul.

— Oi ! ce m-am spăriet !... zise iar hangița. După asta, prinse a vorbi repede, ovreiește, cu ceilalți oaspeți.

Afară, noaptea era senină ; cerul plin de stele. În umbră se auzeau boii cum rumegă. La o parte de clădire, între căruțele cu coviltir și cu roatele nalte, țiganiî sfătuiău la focuri. Printre cai, printre oiști, printre roate, se zăreau capetele pletoase în bătaia flăcărilor.

Un flăcău sprinten, argatul lui Țupa, începu să alerge în toate părțile. Ne aduse o măsuță scundă cu trei picioare, două scăunașe, o lampă care fumega ; pe urmă începu să desfacă mîncările : niște ouă fierte, brînză untoasă de munte, doi pui fripți și un clondiraș în care vinul sticlea cu raze de aur.

Mîncînd și închinînd un pahar două, ne-am împrietinit. Veni și-al doilea clondiraș ; și-acuma stăteam de vorbă și ne împărtășeam unul altuia o mulțime de împrejurări din viața noastră.

Tovarășul meu avea un glas plin și puternic și ochii îi luceau din cînd în cînd în două frînturi de fulger. Acuma-și dăduse căciulița brumărie pe ceafă și-și lăsase pumnii pe masă, de o parte și de alta a paharului.

— Eu, vorbi el dînd din cap, încrețindu-și fruntea și privind în jos, — eu am fost un om care am colin-

dat mult prin lume... Tare mult am colindat eu prin lume. Eu sînt geambaş de cai. Ş-aşa m-am înstrăinat, de nici nu mai grăiesc bine moldoveneşte... Şi eu singur văd că nu grăiesc bine... Eu am fost un băiet orfan... Cînd m-am trezit în lume ş-am căutat să mă lupt şi eu, la dreapta am găsit un jidov ; la stînga un neamţ şi în faţă un rus... Atuncea a trebuit să vorbesc cu jidovul ovreieşte, cu neamţul nemţeşte şi cu rusul ruseşte... Asta a fost... Şi pe urmă rău mi-a părut că nu m-am tras şi eu încolo, înspre părţile romîneşti, înspre moldoveni... Acolo trebuie să fie mai bine de trăit...

Tovarăşul meu ridică pumnii, apoi îi lăsă greu, zguduind măsuţa.

— Fiecare om cu soarta lui, asta-i ! strigă el îndesat. Dar de părut rău, tot îmi pare rău... Vezi, eu nu pot să spun... Dar am ceva la inimă... ceva ce nu pot spune...

În noaptea liniştită, zvonul de la focurile Țiganilor încetase. O cîmpie nesfîrşită se întindea de la noi, neagră ca păcura, spre zare.

— Vezi dumneata cîmpia asta ? grăi într-un tîrziu, la a treia sticlă, Țupa. Aşa cîmpii fără margini am colindat eu... Mie mi-au plăcut cîmpurile nesfîrşite, pustii, şi caii... Aha ! caii... Asta am iubit mai mult în viaţa mea... Dacă mi-au plăcut, pot să spun că nu mi-au plăcut ? Pentru dînşii m-am înstrăinat eu şi am petrecut atîţia ani prin împărăţia rusească... Cum ? Ți-i de mirare ? Zece ani am cutreierat eu țara muscălească... şi ce cai am avut eu pe acolo ! ce cai am cumpărat şi ce cai am vîndut ! Pot să-ți spun ş-o istorie, dacă nu te plictiseşti... Mie îmi place să-mi aduc amînte, — cînd beau un pahar de vin bun... Şi pentru dumneata am eu așa, o dragoste... Eu sînt Du-

mitru Țupa și sînt moldovan ca și dumneata... Vreau să-ți spun o istorie c-un cal ce-am avut eu odată, — pe care-l chema Șcigal.

Să vezi. Acu începeam să am eu ruble bune la chimir, — și m-am lăsat încolo, spre Nipru... Am auzit eu că prin partea aceea de țară sînt cai buni. Mă duc acolo, umblu printre ruși, vorbesc cu ei, mă sfătuiesc... Da' eu vorbesc rusește ca apa... Și cumpăr eu cai... Da' cum îi cumpăr? Incalic cu rușii mei și pornim pe-un imaș fără sffrșit... Ș-odată, într-o vâlcică, dăm de-o herghelie de cai... Pășteau singuri, acolo, iarbă fragedă. Și cînd ne-au văzut, au nechezat harnasarii și s-a risipit herghelia. Ce cai, ce zmei săreau și zburdau! Erau albi, erau negri, erau murgi, erau roibi, — și eu mă uitam cu gura căscată și cu ochii mari la ei. — Alege! zic rușii. Aleg eu: acela, acela, acela. Și pornesc ei cu arcanele și prind caii care mi-au plăcut. Atunci au prins și pe Șcigal. — Dar ai să-l poți stăpîni? zic ei. Aista-i tare sălbatic, n-ai să-l poți stăpîni... Ziceau ei așa și calul era alb ca spuma laptelui și mîndru și nalt, cu picioarele subțiri, ș-avea o coardă și niște ochi mari care ardeau ca jaraticul. Il aduceau doi, unul de o parte și altul de altă parte. Il stăpîneau cu două frîuri. Și el zvîrlea din copitele de dinapoi, se smunca din căpestre și sărea în două picioare și pufnea și se vînzolea, parcă voia să se omoare...

Acela cal mi-a fost drag. Dar era ca o fiară. Mai întăi cu ce greutate mare l-am așezat în grajd, singur, într-o parte... A sfărîmat tot din jurul lui cu copitele. Se zvîrcolea în lanțuri și se repezea în toate părțile cu gura, să muște. Era ca o fiară, dar mie mi-a fost drag. Tare era frumos cînd tremura pe picioare și se uita în jurul lui cu ochi de foc, cu smocul de păr

răsfirat pe frunte, și cu nările larg deschise! De el nimeni nu se apropia, nici să-i deie de mîncare, nici să-l adape, nimic... Lui, saracul, nu-i trebuia nici grăunțe, nu-i trebuia nici apă, lui îi trebuia să se întoarcă în pustietățile și singurătățile lui.

Și stam și mă uitam de departe la el și mă minunam. Și mă gîndeam la povestea cu harmasarul lui Alisandru Machidon... Pe harmasarul acela sălbatic Ducipal l-a chemat și se zice că nici azi n-a murit... A băut el din izvoarele de apă vie și-a rămas în viață pînă la învierea a doua, cînd se va scula și împăratul lui... Și calul acela sălășluiește prin pustii ostroave, la mare, — și în singurătățile acelea își amintește cu dor de stăpînu-său cîteodată, ș-atunci nechează... Ș-atunci, cînd nechează el, se stîrnesc furtuni pe ape, și se cutremură pămîntul...

Mă gîndeam eu așa, și priveam la Șcigal al meu.

Am vrut să-l îmblînzesc. L-am lăsat mai multe zile fără mîncare și fără apă și pe urmă am venit eu și i-am întins un mănunchi de fîn în vîrfurile furcii. Dar el tot s-a zvîrlit din lanț spre mine, de s-a cutremurat grajdul. Și tot în vîrfurile furcii i-am dat și căldarea cu apă. După aceea iar nu l-am hrănit, zile întregi, să simtă el durerea foamei...

Și așa m-am năcăjit o vreme cu dînsul. Cu greutate mare m-am putut apropia. Eu îl hrăneam, eu îl adăpam. Și cine știe cînd după aceea l-am scos la soare. Strălucea părul de pe dînsul ca argintul, și cînd și-a zvîrlit capu-n sus, i s-a răsfirat ca o spumă coama... A prins a se cutremura, a bate din picioare, și a rînceza... Se uita o lume la el, așa era de mîndru...

Ș-am cercat după aceea să-l încalic. Eu mulți cai am domolit în viața mea. M-am zvîrlit ca săgeata pe

el. Și-a pus capu-n piept, a pornit, s-a zvîrlit apoi în două picioare, s-a scuturat, și nici nu știu cum m-am trezit în țărână... Mi l-au prins cu greu, mi l-au adus... Am scrîșnit; am sărit pe el, fără pinteni. S-a cutremurat iar, și iar m-a aruncat în pulbere...

Se temeau și argații să-l prindă, se temeau și de viața mea. Iar eu suduiam, scui-pam colb, și mă uitam uimit la așa cal nedomolit.

Și să vezi dumneata: s-aude de așa ceva și la regimentul de ulani din țîrg. Și iată vine la mine într-o zi un căpitan. Il chema Pașcov, și era fudul om și vestit călăreț. Era cu ofițeri mai mulți.

— Bună ziua, domnule Țupa.

— Cu plecăciune, domnule căpitan...

— Dumneata am auzit că ai un cal alb. S-ar putea să-l vedem și noi?...

— Cum nu? zic eu.

Dau poruncă. Vin argații. Ferindu-se cu greu, cu obrazurile zbîrcite de teamă, îl scot pe Șcigal. Și cînd s-a înfățișat așa minune de cal, Pașcov, căpitanul, a stat și s-a uitat lung-lung, după aceea s-a întors spre mine.

— *Gaspadin*, zice, de vînzare calul?

Eu încep să rîd:

— Cine să mi-l cumpere? Cine să-l încalice?

— Il încalic eu! se răstește scurt căpitanul.

Eu am holbat ochii:

— Ah! *batiușca*, dumneata cunoști la cai și Șcigal e frumos cal, dar n-ai să-l poți învăța... El vrea să se întoarcă la sălbătăcie, domnilor!

— Cum? strigă Pașcov. Și începe a rîde: Ba am să te rog pe dumneata, *gaspadin*, să mă înveți puțină călărie! Eu, vorbă scurtă, cumpăr calul cu orice preț... Cît cei?

— Vai, batiușca, să nu-ți pară rău... — Deodată l-am văzut că se mînie. — Adică, să spun drept, zic, dacă ai plăcere... și am ridicat din umeri. — Dacă ai plăcere, bine... Eu am să iau numai patru sute de ruble...

— Bine !

Scurt. Mi-a numărat pe loc, în palmă, patru sute de ruble.

Pe urmă a zis așa :

— Dumneata n-ai glagori la cap. Dumneata nu știi că eu am cumpărat de la dumneata cal de mii de ruble...

Eu am rîs și am dat din cap :

— Știu eu bine ce cal am vîndut... Numai să-l poți stăpîni...

Și-l duce, dragă, la regiment în ogradă. Ș-acolo îl pregătesc cu greutate oștenii. Și s-adună ofițerii. Iar Pașcov căpitanul a zis așa :

— Deschideți poarta !...

Și-a răsucit cu mîndrie mustața și s-a zvîrlit în șa. Era mare călăreț, asta se știa.

Șcigal s-a năpustit sforăind spre poarta deschisă. Apoi scurt s-a oprit, și ca-ntr-o licărire a scuturat pe căpitan și l-a zvîrlit greu pe un morman de pietre.

Ah ! vai ! Și-a rupt căpitanul piciorul. Scrișnea și înjura, — cum scrișnisem și înjurasem și eu. Iar calul apucase nebun pe cîmpuri.

Căpitanul strigă la un sergent și-i poruncește așa : să se ducă după cal, cu carabina încărcată și acolo unde l-a găsi, acolo, pe loc, să-l împuște.

Repede sergentul a încălicat și-a pornit. L-a găsit pe Șcigal departe, pe cîmpie. Păștea iarbă fragedă și necheza din vreme în vreme, întinzînd spre zare nările deschise. A descălicat călărețul, a pus carabina

la ochi și l-a fulgerat drept în frunte. Acolo a căzut Șcigal și acolo l-au îngropat.

Eu despre asta n-am știut. Credeam că lucrurile altfel au mers. Și mă întâlnesc într-o duminică cu un ofițer. Întreb :

— Ei ce mai face Șcigal al meu ?...

— Șcigal al dumnitale ? zice ofițerul. Șcigal s-a făcut un cal prea cuminte... Acu-i tare liniștit. Nici nu zvîrle, nici nu mușcă... Nici nu cere apă, nici nu cere mîncare...

El rîdea, povestind, și mie mi se strîngea inima.

Asta-i istoria ce voiam să-ți spun, sfîrși Dumitru Țupa. Acela a fost cal. Dar mai bine îi dam drumul să se ducă slobod în pustiurile lui...

Povestitorul meu sorbi cel din urmă pahar de vin, apoi rămase pe gînduri, privind în pămînt, cu fruntea încrețită. Hanul adormise. Cîmpia se întindea pînă în nesfîrșite depărtări, pînă în licărirea stelelor zării și, ca de pe o mare alinată, se ridica abia simțit un zvon, o înfiorare, glasul singurătăților.

PUICA

Iți aduci aminte, dragă prietino, cât de gingașă și de slăbuță era Puica acu un an, cînd mi-ai adus-o de la Galați? O noapte întreagă, care poate i s-a părut nesfîrșită, a chelălăit în cușca rece, cu gratii. Pe urmă am așezat-o între noi, într-o sanie, și, venind repede spre casă, o acopeream cu poalele paltonului: era neconținut înfiorată de frig. Și ea își întorcea spre noi ochii inteligenți, umezi și ne privea. Avea o privire de om.

Pentru copii a fost o bucurie aleasă. Au mîngîiat-o pe rînd și Lia și Mitică. Au întrebat-o cîteva lucruri importante. Au rupt din bucățile lor de pîne și i-au dat, cu vîrfurile degetelor, să mînînce. O priveau cu oarecare sîială. Mai ales Mitică avea niște ochi mari, albaștri, uimiți. Și-i vorbea încetîșor, cu glasul-i mîngîios :

— Mata vrei să mînînci cafea cu lapte ? da ?

Încet-încet s-au împrietinit. *Bunica* a făcut Puică un feredeu și amîndoi copiii, Lia subțirică și nălțuță, foarte serioasă și gînditoare, și Mitică bunduc greu, privind cu uimire noutățile vieții, au fost de față, au stat lipcă acolo. *Bunica* a șters cățelușa fru-

mos și a învălît-o. Mitică a început a rîde: — Acu-i fată !... Puica îl privea, parcă-i rîdea, cu ochii ei cumînți, în șalu-i umed, în broboada cu oarecare măiestrie așezată. Atuncea Lia i-a zîmbit cu milă și i-a pus o întrebare :

— Mata, cînd te spală, nu plîngi ? *Eu ping !*

Așa, Puica a dormitat pe lîngă vatră toată iarna în zile viforoase. Sta cu botul pe labe și visa. Cîteodată tresărea și scheuna moale. Iar prin horn se strecura vîntul, crescîndu-și șuierul adînc, ca o sirenă depărtată de vapor. În zile limpezi ieșea pe omătul bătucit din ogradă, se zvîrlea în copce sprintene, se oprea în fața cerdacului de unde o priveau copiii, îm-bujorați la obraji, se pleca pe labele de dinainte cu botul întins, și dădea din coadă. Apoi deodată sărea în laturi hămăind înăbușit, scurt ; se rotea și se arunca veselă în toate părțile ; în urmă, intrată în bucătărie, se așeza la marginea patului pe labele dinapoi și privea neclintită, gravă, la motanul care clipea somnoros și-și sticlea în bătaia focului blana neagră, pătată cu alb.

Așa a ieșit din cățelușa aceasta în primăvară un *pointer* minunat și elegant, alb, cu pete galbene, cu capu-ncordat mîndru, cu trei crețuri adînci între ochi, cu o înfățișare așa de vioaie și cu niște priviri care vorbeau fără cuvinte.

În mișcări era ca un fulger. Cînd scoborau copiii scările în ogradă, se rotea în jurul lor ca un vîrtej ; apoi se așeza la pămînt și-i privea, cu crețurile din frunte adîncite, cu ochii plini de lumină. Cînd o luam la cîmp, ca să-i dau cele dintăi lecții, o pornea razna prin strălucirea zilei, după fluturi, după rîndunele, săgeta la înălțimea ierburilor ; acu o vedeam lîngă un hat, acu ridica botul în vînt pe vîrfu unui muncel,

pe urmă dispărea ca o nălucă, n-o mai vedeam un răstimp, și dintrodată o simțeam lângă mine pe cărare, îmi atingea o mână cu nările-i mișcătoare.

Dar încet-încet am domolit-o. Imi înțelegea glasul, asculta fluieratul prelung care-i imita numele, se oprea din fuga-i de vînt, întorcea capul spre mine, se înturna supusă, se lipea de pămînt la picioarele mele, bătea din coadă și mă privea țintă : parcă cerea iertare.

Cînd a dat peste cea dintăi prepeliță, într-un cîmp larg de trifoi, într-o dimineață lină de început de vară, a rămas încremenită, ca de piatră, cu capu-ncordat, și-ntors puțin într-o parte. Pe urmă, la zborul paserei, a tresărit și a zvîcnit înainte, în copce iuți, largi, cu botu-nălțat, cu urechile mari fluturînd.

Era o ființă cu multă simțire Puica ; și ochii, mai ales ochii, erau plini de viață omenească. Mă urmărea supusă și tăcută ca o umbră, pretutindeni. Într-un rînd am voit s-o las pe malul iazului și am intrat cu ciobaca în cosor și în papură, după rațe. S-a zvîrlit în apă, și-nota lângă lopată, se încurca între liane, se zugruma, murea, dar se zbătea să m-ajungă și mă ținea cu punctele-i de soare.

Prietină tot mai bună era și cu *duduia* Lia, și cu Mitică. Îi privea gînditoare pe Mitică mai ales, cum se năcăjește să-și puie în spate o pușcă închipuită, cum încordează un arc. Îi asculta glasul melodios :

— Puică, Puică, eu am să te-mpușc...

Și Lia rîdea, scuturîndu-și pletele, sticlindu-și în lumină viorelele; iar Puica clipea din ochi și mișca încet, mulțămită, din coadă. Înaintea lor se întindeau livezile neclintite, și aria albastră a cerului; venea un strigăt de cuc din depărtare; într-un nuc gîngăvea fluierat grangurul din toți anii; din grădiniță

adia un miros gîngaş de rozetă; nevastă-mea sta aplecată asupra unei cărți în balcon, și eu, răsturnat pe patul de campanie, alături, mă gîndeam la locuri minunate, la depărtări nemăsurate și la istorii vechi, în lenea zilei de vară.

Iar în toamna asta Puica mi-a fost tovarășă la multe expediții. Ne-a apucat o dată o furtună, altă dată o ploaie cu găleata. Am suferit și am tăcut amîndoi, grăbind pașii spre cel mai apropiat adăpost pe care-l vedeam înainte-ne. De cele mai multe ori am colindat dealurile și văile pe vreme liniștită, prin porumbiști pălite de cel dintăi brumărel, pe haturi sărăcite de secetă, prin miriști aurii. Cîte-un iepure sărea din codru, ori din dunga unei brazde, trasă între două ogoare; pornea fugă spăimîntată cu urechile înălțate; în liniștea zilei pocnea pușca, Puica făcea cîteva copce sprintene... Și spre sară veneam obosit spre casă; priveam cum s-aprind pe Halm focurile; ascultam un buciom care adia de departe, de peste hotar, din Cordun; lucirile asfințitului se ștergeau; în sat la Oprișeni se aprindeau focuri în ogrăzi, mugeau vitele la mulsoare chemîndu-și vițeii; apoi o liniște mare se întindea peste toate, și eu mergeam încet printre livezi.

Acu cîteva zile, sîmbăta trecută, am lăsat-o pe Puica acasă. Eu m-am dus fără ea, la o goană, în pădurea Vladnicului. Am stat două zile acolo, am bătut cărările pădurii, hăitașii și vînătorii au spăriat mulți locuitori ai desișurilor; și mă întorceam cu un prietin acasă, aducînd cu noi un țap, pe care, ca oricînd, îl împușcase un țaran c-o rablă de pușcă. În gară la Pașcani, aflu că în ajun a murit acasă Puica.

Dintrodată m-a cuprins o mîhnire mare, parcă îmi murise un prietin.

Acu înțeleg de unde venea mîhnirea aceea, cu ce zile senine ori mohorîte era legată, înțeleg că viața unei ființi neînsemnate se amestecase cu surîsul copiilor, cu miresmele grădinilor, cu un trecut care adaugă o pagină la poezia amintirilor... Stam lovit de vestea morții aceștia, și încet-încet se adunau clipele fărîmate ale vieții aceleia, care se împleticise cu viața mea. Și, închizînd ochii în legănările vagonului, vedeam fixă înainte-mi privirea aceea deșteaptă și înțelegătoare de om.

Acasă toți erau mîhniți. Mă așteptau cu vestea aceasta nouă. Copiii dormeau.

Am avut o întrebare numai : — Cum a fost ?...

Și nevastă-mea mi-a povestit înduioșată sfîrșitul Puicăi.

Poate a otrăvit-o vr'un mahalagiu, care se duce regulat la biserică și face cruci mari, ori poate a lovit-o greu în deșert. Sta tăcută, cu privirile înegurate, la locul ei, pe pat, în bucătărie. Nu s-a sculat să se ducă la mîncare. Dormita parcă. Așa a stat sara, în lucirile focului, cu botul pe labe. Pe urmă într-un tîrziu, noaptea, a început a geme încet-încet, parcă-i era frică să nu deștepte pe cineva. A doua zi, dimineața, tot în locul acela stătea. Copiii au tropăit repede pe scări și au dat năvală s-o vadă. Lia întreba :

— Bunică, bunică... Ce are Puică ?...

Bunica a căutat-o, a pipăit-o... Cățelușa gema, apoi s-a ridicat încet pe labele de dinapoi. I-a pus dinainte o farfurie cu lapte. Puica a început a da domol din cap la dreapta și la stînga. — Uite, face ca un om... zicea bunica, uimită și înduioșată. Nu-i trebuie nimica...

Au venit toți ai casei s-o privească. Slăbise și sta tristă la locul ei. Lia o privea pe gînduri cu albăstre-

lele ei duioase ; Mitică i-a pus mîna pe bot și a întrebato lin :

— Ce ai mata, Puică ? Ce te doare ?...

Atuncea cățelușa s-a mișcat o clipă. Voia să lingă mîna care o mîngîia pentru cea din urmă oară. Apoi s-a uitat spre ușă. Poate mă aștepta pe mine. S-a așezat după aceea iar pe lăvicerul ei, cu botul pe labe. Avea tresăriri ușoare în deșerturi. Ochii i se umbreau cu cît treceau clipele ; parcă plutea o negură cenușie în ei. Au ieșit copiii. Nevastă-mea a învălit-o și a lăsat-o liniștită, cu ochii închiși. Parcă dormea. Din somnul acela nu s-a mai trezit.

Au îngropat-o adînc în fundul grădinii, sub nucul în care va cînta grangurul la vară.

— Să vezi cît era de frumoasă și liniștită, îmi spunea nevastă-mea cu lacrimi în glas. Copiii au întreat-o de o mulțime de ori... Acum s-au culcat... Ei nu știu nimica...

Acuma îți scriu rîndurile acestea, ca să știi și tu ce soartă a avut darul tău. În toată viața ei scurtă cățelușa aceasta n-a fost decît un prilej de bucurie : a fost tovarășă, în ceasuri de liniște, la rătăcirile mele departe de oameni ; avea un loc întins în viața noastră de familie, în jocurile copiilor. A murit. Unul dintre cetățenii țirgului a otrăvit-o, ori, trecînd spre treburile lui, a izbit-o cu piciorul în deșert.

EMIGRANȚII LA BRAZILIA

O amintire mă cearcă din cînd în cînd. Eram copil și petreceam după examene într-o singurătate, la podul Dumbrăviței, dus acolo de conducătorul lucrărilor, la care stăteam în gazdă în vremea școlii. Venise acest ajutor al inginerului, cu lucrători, ca să dreagă podul rupt de năvala apelor Moldovei. Îl zăream dimineața și sara numai, bărbos și ars de soare, abia încăpînd în hainele-i de șiac. Vremea cealaltă o petreceam bucurîndu-mă de zilele liniștite ale lui iunie, intrînd în luncile de răchită, ori tolănit într-o poieniță mărginașă, în iarba fină și curată, cetind *Poveștile unchiașului sfătos* și istoriile lui Rîureanu. Uneori intram printre sfărîmăturile negre ale podului, mă așezam undeva, între lemnării, ca pe un scaun prielnic și priveam jocul clenilor ori al scobailor în undele limpezi. Treceau întăi ca sulișoare negre pe dedesubtul meu, apoi deodată, întorcîndu-se pe-o coastă, fulgerau ca niște plăci de argint în bătaia soarelui. Imi făcusem eu și-o leacă de plută din niște dulapi și din capete de grinzi, pe care cu greu le adunasem la un loc și le încălecasem una peste

alta. Pe un braț liniștit, stătător, al Moldovei, îmi mînam pluta mea c-o prăjină, visam la isprăvile multor eroi din cărțile nu de mult cetite, apoi rămî-neam, la o cotitură, cu ochii ațintiți, privind uimit la sorenii spăriați, care se împrăștiau ca o puzderie prin apa limpede și calduță.

Prietini cu care schimbam din cînd în cînd păreri asupra lumii, aveam pe doi țărani voinici din satul de-aproape. Beau tutun din lulele roșii de pămînt, într-o colibă de nuiele frunzoase și din vreme în vreme ieșeau și treceau în spate prin vadul repede pe unii drumeți dincolo, ori din celălalt mal dincoace. Treceau și căruțe cu poveri, cu năcaz mult, cu răcnete, cu năduh; apoi, goi, cu pielea ca bronzul, veneau la hainele lăsate la colibă. Iși aprindeau întâi lulelele, după aceea prindeau să se îmbrace în tăcere, iar eu mă uitam cu admirație la ei.

— Era unul Jean Bart, începui eu într-un rînd; un marinar, care tot așa nu se teme de apă... Era mare viteaz... Am cetit despre el într-o carte...

Sătenii dădură din cap privind spre boturile pipelor, ca și cum în gîndul lor ziceau: prea bine! ca și cum cunoscuseră și ei de-aproape pe marinarul minunat despre care încercam eu să le povestesc.

Pe amîndoi îi chema Ion. Unul striga: Măi Ioane! și celălalt răspundea: Ce-i, bre Ioane? — Și mie mi se părea ciudat că pe amîndoi îi chiamă la fel. Poate ș-acuma a rămas în mine încredințarea că acești Ioni erau adevărați filosofi. Mai întâi, tăceau mult și se gîndeau; al doilea, cînd vorbeau, rosteau puține cuvinte; al treilea, aveau niște priviri tare năcăjite și disprețuiau, vedeam eu bine, pe primarul din sat și pe notar, doi surtucari cu nasurile rume-ne, cu care gazda mea vorbea voios și se înțelegea

de minune. Disprețul pentru autoritate mi se părea o tărie deosebită. Eram, se vede, și eu o leacă de revoluționar.

Tovarășii aceștia ai mei erau oameni tineri încă, dar părul le surise. Amîndoi nalți, spătoși, cu obrazurile arse și încrețite. Nu purtau barbă. Numai la mustăți se deosebeau: unul le avea lungi și cărunte, iar altul negre, scurte, rotunjite numai cît țineau buzele.

I-am întrebat într-un rînd, curios:

— De ce sînteți așa de îmbătrîniți?

— De bine... Noi toată viața am petrecut și ne-am bucurat... răspunse Ion, cel cu mustața lungă.

Mă priveau zîmbind amîndoi. O clipă mă priviră. Apoi își căutară de tăcerea lor filosofică, și de pipele care fumegau încet, în aerul limpede.

Intr-un rînd umblam și eu prin apropierea lucrătorilor. Ii priveam cum se încordează, cum bat la țarași ridicînd odată babele uriașe și lăsîndu-le în tact, cu răcnete scurte. Apa curgea pe sub schelele lor, întunecoasă: soare nu era, nouri cenușii se răsfrîngeau în apele limpezi ale rîului, în ziua pe sfîrșite se împuțina lumina, iar din asfințit, de la munți, parcă veneau spre noi neguri rotitoare.

Apucasem domol la vale, pe prund. Dar mă întorsei îndată chemat de o larmă mare. Întăi între schele, apoi la mal văzui învălmășeală. Primarul răcnea cît ce putea, iar cîțiva milițieni se năcăjeau să lege pe cineva. Mă apropiai repede. Mă oprii.

— Auzi dumneata, domnule! strigă primarul privind pe sub sprîncene cu ură. După ce dezertează, domnule, după ce face moarte de om, vine și se amestecă printre lucrători! Strînge bine, leagă-l strașnic! Pe urmă să-l ieie vătăjeii între șpangi și

să-l ducă la primărie... Măi, da' să-l păziți ca ochii din cap! Bagă de samă, mă, că-i dezertor!...

Legat cu frînghii, prinsul parcă se grămădise asupra lui însuși și nu rostea nici o vorbă. Era un flăcău spătos, negricios, cu privirile tăioase. O clipă mă privi, — și simții o săgetare fierbinte în măruntaie. Era cu părul zbîrlit, fără suman, fără căciulă, numai în cămașă, încins cu brîu roșu. Tot obrazul îi era ras din proaspăt. Ținea buzele strînse cu mînie.

Oamenii se frămîntau și murmurau în jurul lui. Dar numai primarul și gazda mea erau mînioși.

— Auzi dumneata! răcnea primarul. Și încă vine aicea în comună și se angajează la lucrările județului!... Un criminal! — Și se întoarce, cu fața spărioasă, cătră prins. — La ocnă, banditul! La muncă silnică! Cînd primesc azi ordin să fac cercetare, m-am crucit, nici nu-mi venea a crede!... La ocnă! la muncă silnică!...

Gazda mea privea cu mirare, cu un fel de zîmbet, în jurul lui. Zise cu încredințare:

— Despre asta are să se scrie și la gazete!

Cei doi prietini ai mei de la colibă se apropiaseră și ei în tăcere. Priveau mai de la o parte și ascultau.

Iar domnul primar tot mai amar se mînia. Într-o clipă, pe cînd vătăjeii voiau să pornească, se repezi.

— Stați!...

Prinsul se întoarce puțin în loc și se opri, întunecat și trist la față.

Primarul își puse mîinile în șolduri și-și ridică bărbia:

— Bine, ticălosule, cum ai putut tu dezerta de la datorie, și comite omor?...

Fugarul nu răspunse. Parcă nici n-auzise. Întoarse capu-n altă parte.

— Cum, mă ? cum, mă ? strigă primarul cuprins de o mînie grozavă. Și nici nu răspunzi, criminalule ?...

Și dintrodată, scurt, se năpusti asupra omului legat și începu să-l lovească cu pumnii peste față.

— Foarte bine ! încuviința gazda mea și privea în juru-i cu zîmbetu-i oarecum mîndru. Primarul dădea îndesat lovitură după lovitură, omul cerca să se ferească, se întorcea în loc, dădea înapoi, își ferea capul, dar pumnii îl ajungeau neconținut și băteau acuma în sînge.

— Mă, eu am fost grad în oaste, eu știu ce ți se cuvine ție !... Eu sînt autoritate, mă !... Ce te uiți așa la mine ? Că te zdrobesc aici, te calc în picioare. Cu cine crezi tu, mă, că ai de-a face ?

Dezertorul sta în loc ; îi curgea sîngele în lungul obrazului și picura repede pe cămașa albă.

— Hai, *pașol !* strigă autoritatea. Și să-l închi-deți bine, ați auzit ?... pînă ce-or veni călărașii să-l ridice...

Oamenii se risipiră o clipă, apoi se strînseseră iar la schele... Gazda mea strigă de departe la un cantonist :

— Gavriile, băiete ! Ai adus sticla ceea ?

— Am adus-o ! am adus-o ! răcni Gavril din rui-nile podului. Am pus-o pe fereastră.

— Hai ! vorbi gazda mea cătră primar. Hai mai iute, că nu-i de chip altfel !

Vătăjeii, cu prinsul, se depărtau pe șosea. Se pierdură apoi la o cotitură, după un zid de răchiți neclintite. Prietini mei, cu pipele, se întorceau la co-

liba lor de frunzare. Prin tăcerea care se întinsese mă luai și eu după dînșii. Eram foarte tulburat.

Intrai în colibă, mă așezai pe o legătură de nuiele. Ion cel cu mustața scurtă se năcăjea să ațîțe un foc de vreascuri.

— Mult într-un ceas vine vîntoasă și ploaie, zise el, scăpărînd.

— D-apoi cum! mormăi celălalt Ion, pîcîind din lulea.

Eu îi priveam cu curiozitate. De ce nu vorbesc de prins? — Mă gîndeam la cele ce se întîmplaseră și mi se înflăcărau obrazii.

— Mie-mi era milă de băietanul acela, începui eu dintrodată, cu însuflețire. Eu să fi avut o putere, îi dădeam drumul... Cine știe ce năcazuri au căzut pe capul lui... — Iar primarele de ce-l bătea?...

Amîndoi tovarăși întorseseră capetele spre mine.

— De ce-l bătea?

— Apoi de unde să știm noi? rosti liniștit cel cu mustața lungă. Dacă-i primar, ce să facă?...

— E un bețiv! strigai eu cu curaj, înfiorîndu-mă. Acu s-a dus să beie...

Mii de gînduri și de cuvinte se grămădeau în mine. Din cărțile cetite, ca un băiat ce eram, căpătasem porniri grozave. Pentru mine un urmărit trebuia să fie un nedreptățit. Și alergam cu gîndul pe urma dezertorului. Pîndeam clipa cînd vătăjeii se vor opri. Mă strecor prin întunericul înserării, cu cuțitul în dreapta. Imi fac loc cu grijă prin iarba cîmpiei, șoptesc nenorocitului: Nu te mișca. Sînt salvatorul tău!... Și tai legăturile. Apoi, cu un strigăt de război, ne ridicăm în picioare, răsturnăm pe zberi la pămînt, alergăm spre niște cai din apropiere, ne aruncăm pe spinările lor și pornim o

goană turbată și fugim spre singurătăți, unde nimeni nu ne mai poate găsi. Acolo îmi cade în genunchi flăcăul și întinde brațele spre mine. Imi sărută minile. Și ne despărțim.

Focul ardea în colibă și umbrele înserării ne împresurau. Cel cu mustața neagră aninase ceaunul de cujbă. Cum stam înfiorat, luminat de flăcări, deodată începui să spun tovarășilor mei ce-aș face, dacă aș avea o putere.

Ei mă ascultau în tăcere. Poate mi se părea mie că mă ascultă. Pregăteau mujdeiul pentru peștele bătrîn, mestecau mămăliga cum se cuvine, întinseră un ștergar în bătaia luminii, — apoi îmi zîmbiră cu bunătate, tocmai cînd mă întorceam eu din rătăcirile mele. Mă îndemnară, blajini :

— Poftim cu noi la masă...

Imi rupsei mămăligă și pește și mă așezai grecește între dînșii. Mujdeiul mi-a plăcut totdeauna. Mîncam cu toții și vorbeam — mai mult eu — de una și de alta, cum se vorbește între prietini.

— Vra să zică, dacă ai fi avut o putere, l-ai fi scăpat?... mă întrebă deodată Ion mustăciosul.

— L-aș fi scăpat, strigai eu cu pătrundere.

Amîndoi se uitară unul la altul și zîmbiră cu în-găduință. Tăcurăm apoi, ospătînd, pe cînd afară, într-un întuneric orb, se simțeau înfiorările furtunii.

Parcă ne împresurară coliba valuri de neguri, ori de ape; lunca porni zvon de spaimă; scuturături de ploaie răpăiau în frunzișul uscat de deasupra noastră. În filfiriile luminii stăteam tustrei, negri, — și parcă ascultam glasurile depărtării, ale apelor și ale vijeliei, — și cât am stat așa nu știu, ci în amintirea mea a rămas limpede numai o lune-

care grăbită de pași și deodată m-am tras cu spaimă înapoi : în ușa colibei se arătase dezertorul, ud, cu fața plină de sânge închegat.

Giffia, cu ochii morți de trudă.

— Nu mă vindeți, oameni buni ! gemu el, cu amar. Vai de sufletul meu ! Am fugit de la cazarmă și m-am dus pînă la unul de-acolo, din tîrg... Acela era un fel de boier ; a trăit c-o soră a mea, care intrase în slujbă la dînsul, a făcut trei copii cu dînsa, și pe urmă a alungat-o... Intăi zicea c-o ia de nevastă. M-am dus la el să văd ce are de gînd să facă. Ea nu se mai poate întoarce la noi... Acu-i învățată altfel, ca o cucoană... Și moare de foame cu trei copii. Mă duc la el... El e boier și eu un biet muncitor... Și cum intru, sara și cum îi spun, se repede cu palmele la mine, îmi trage patru palme, pe urmă pune mîna pe pușcă... L-am grămădit la pămînt și l-am omorît... I-am zdrobit capul cu patul puștii... Pe urmă am fugit, am umblat prin lume, vai de capul meu !... Nu mă alungați. Acu, în bașcă, mi-am ars frînghia la lampă, ș-am scăpat... Iaca, mînele negre, fripte. — Se opri, aiurit, cu ochii bolnavi. Sfirși repede, muindu-și glasul într-o rugăminte spăimîntată. — Pe unde să mă duc ? Pe unde să fug ?... Treceți-mă cineva dincolo... De asta am venit... Eu nu mai pot !...

Ne arăta, gemînd de chin, mînile negre cu pielea umflată și arsă. Cu fața încrețită, cu ochii topiți, tremura în fața noastră. Imi pieriseră gîndurile și planurile ; mă grămădisem cu spatele în îngrăditura colibei și spăimîntat priveam la ucigașul acela, care scîncea lîngă noi.

O clipă tovarășii mei tăcură. Se uitară la mine amîndoi deodată. După aceea cel cu mustața scurtă se sculă liniștit și zise fugarului :

— Hai cu mine...

Ieșiră prin involburările ploii, prin buciumarea vîntoasei. Celălalt tăcea și asculta, pe gînduri. Zgomotele apei și ale luncii aveau ceva din murmurul unei mulțimi în răscoală. Am stat așa neclintiți o vreme. Apoi pași se apropiară cu grabă în dosul colibeii. Cel plecat se arată îndată, încingîndu-se.

— L-am trecut dincolo, zise încet ; crește apa iute... Și se cinchi cu liniște la foc.

Amîndoi se întoarseră spre mine. Eu înțelegeam ce mă întrebă ei din ochi. Șoptii înfiorat, abia venit în fire :

— Nu, nu, nu vă temeți... Am să tac !...

Și-mi aduc iar aminte de zvoana care a urmat prin furtună. Am văzut călărași, vătăjei, am văzut pe primar clătînîndu-se, cu părul vîlvoi. Striga cu glas mare :

— Nu l-ați văzut ? nu l-ați simțit ?...

Tovarășii mei răspundeau cu nepăsare, dar în mine se zbuciuma cu durere inima.

Se auzea vijîirea apelor răscolite, crescute. Dincolo nu era chip de trecut. Umblam și eu prin ploaie în jurul colibeii, mă uitam des spre prietiniile mele, pe cînd sălciiile, în luminile fugare ale focului, se zbuciumau ca niște capete îngrozite. Urmăritorii, frămîntîndu-se, se depărtau. Primarul de departe mai întrebă pe cei doi Ioni :

— Nu-i chip de trecut dincolo ?

— Nu, nu-i chip !... răspundeau tovarășii. Și rămăserăm singuri, la foc, — și nu spunea nimenea dintre noi nici o vorbă. Vijelia conteni, licăriri deodată în văzduh stele umede. Și din miazănoapte, aduși parcă de vînturile înălțimilor, veneau puhoieri, chemînd cu jale, ca din niște tulnice de aramă.

Și n-am putut să dorm după aceea, în canton, în patul tare, toată noaptea. Neconținut îmi închipuiam că se va descoperi fapta noastră a celor de la colibă, — și foarte deslușit îmi aduc aminte de planurile pe care le puneam împotriva acestor împrejurări. Visam o fugă spre țărături mai fericite, spre oameni mai buni, — și adormii cu hotărîrea să propun prietinelor mei chiar a doua zi să emigrăm în Brazilia. Acolo, murmuram eu, curge Amazonul printr-o veșnică primăvară... Acolo nu sînt primari și persecuții. Acolo vom întemeia o plantație de orez, eu și cu cei doi Ioni ai mei...

Iar călcarea de atunci a legilor, cu smerenie abia astăzi o mărturisesc.

SUBIECT DE NUVELĂ

Ioachim Lăstun e un om cu fața prelungă, palidă, cu ochii într-un cerc de umbră. Locuiește singuratic la marginea pădurii Tudorani, într-o casă cu turnulețe. Are o cancelarie c-o bibliotecă mică și cu multe hărtoage vechi, cu arme din toate timpurile pe scorturile pereților. Odaia de dormit e o cetățuie cu uși și cu obloane de fier. Sufrageria e plină de mobile rare și de nenumărate aquaforturi mărunte, care încing de două ori pereții. Încăperea aceasta e prietinoasă, caldută în involburările viforului de început de iarnă. În salonul înalt atârna de ziduri reci portrete șterse de boieri din protipendadă. Pașii, când treci printre covoare, răsună pe lespezi de piatră. Un cămin larg, după moda Apusului, parcă tremură în zbateri de văpăi și-n clipirile tăciunilor uriași. În preajma lui, în jilțuri mari, stăteam odată, după vînat, eu și stăpînul locului. Căldura focului ne bătea în față; în jur însă, în salonul mare, stăpînea răceala zidurilor vechi de piatră. Stăteam îmblăniți, lîngă dogoarea uriașă a căminului. O lampă care atârna de sus lumina slab portretele vechi dimprejur.

Pe o măsuță joasă, între noi, fumega, în cănițe, vin fiert cu mirodenii.

Zise încet, cu glas schimbat :

— Il vezi ?

Priveam spre un bărbat cu obrazul încrețit, cu mustața rară, cu ochii mici apropiați într-un chip curios de rădăcina nasului. Parcă erau puțin oblici și încrucișați, cu luminile fugare. Ș-un zîmbet ironic murea pe buzele palide.

— Acesta-i barbatul femeii, șopti Lăstun. Pe acesta îl urăsc eu. Totdeauna mă privește cu zîmbetul lui, cu ochii înșelători. Stau uneori în fața lui și-l întreb : Ce vrei ? Dar el nu-mi răspunde...

Lăstun zîmbi și se așeză la locul lui.

— Știi cine a fost boierul acesta ?... Eu am cercețat hîrtoagele vechi și am aflat. Nu-i nevoie să-ți spun cum îl chiamă. Pot să-ți spun că și-a făcut o moșie uriașă... Din marginea aceasta de pădure mergeai cîte o zi în toate părțile prin locuri goale... Sate nouă, mai tîrziu, acuma, s-au întemeiat... A asuprit pe clăcași, pe răzăși, zeci de sate ; pe unii i-a mutat în margine, ca să aibă cu cine lucra, pe alții i-a alungat, — și locuințele omenești le-a dărîmat, bisericilor le-a dat foc, apoi peste temeliiile lor a trecut cu plugul... Il vezi ?...

Fără să vreau întorsei capul spre umbra de lîngă cămin.

— Acesta, vra să zică, a fost vestitul Teodor Siniș ? întrebai eu cu glas scăzut.

— Acesta a fost... rosti domol Lăstun.

Sorbirăm din vinul fiert. Lăstun atinse cu degetele mîinii drepte saltarul măsuței.

Ioachim Lăstun e un om ciudat, se zice chiar că-i cam țicnit.

— Singurătatea asta mi-i dragă, vorbi el, mîngîindu-și barba mare și privindu-mă cu un zîmbet fin. În serile lungi stau de vorbă cu mine singur. Am căutat să desmormîntez cîte ceva din trecutul locului acestuia...

Știam că boierii încremeniți în rame, pe ziduri, nu sînt strămoșii lui Lăstun.

— Eu sînt un venetic aici, urmă el. Am cumpărat de la un oarecare, de la o rămășiță nenorocită a celor de pe păreți, casa asta, așa cum o vezi. Am lăsat pîn' și salonul acesta neatins, deși nici unul dintre cei ce ne privesc nu mi-i drag...

În tăcere, se auzea afară zbaterea viforniței care pornise odată cu sara. Simțeam că portretele de pe păreți privesc spre noi.

— Numai de femeia aceasta care stă în fața căminului, luminată de flacări, mi-i milă...

Parcă tresări din umbră, în haină albă pe fund negru, o femeie cu capul puțin aplecat pe-un umăr, cu ochii mari, întunecoși și plini de durere.

— O vezi? urmă tovarășul. Uită-te bine la ea... E foarte tînără și a fost foarte nenorocită...

— De unde știi? am întrebat eu, — și privirea duioasă a portretului parcă mă chema.

Lăstun apucă cu cleștele un tăciune, se ridică, făcu doi pași și-l apropie deodată de pînza care sta față în față cu femeia, lîngă cămin, în umbră.

— Aici am un teanc de hîrtii, zise el cu zîmbetu-i ușor. Pe vreme rea, cum e asta de-afară, ce puteam face altceva? Mă așezam cu tăciunele în fața lui Siniș... El mă privea cu ochi fosforici și surîdea... Totdeauna mă înfruntă, cu toate acestea, vezi, încă nu l-am zvîrlit în pod... Trebuie să steie aici, să-l văd... Pe urmă mă întorc și mă uit la cucoana Simi-

na... Și el se uită la dînsa, cum stă tristă, cu capul plecat pe umăr... După aceea scot hîrtille vechi și le cercetez... Am trăit eu așa cu dînșii, — și nu pot să știu ce-i adevărat din ce mi-am închipuit că trebuie să fi fost... Dar poate să fi fost așa...

Trase saltarul; scoase un teanc de hîrtii îngălbenite. Se mută cu jîlțul mai în bătaia focului, și din-trodată, desfăcînd o fițuică, și-o apropie de barbă.

— Să nu te miri că m-am îndeletnicit cu lucruri de-acestea... Dacă nu făceam așa, poate nebuneam... Hm! Ce-i aici? Aici e o scrisorică a lui Siniș cătră nevastă-sa: zice că se întoarce de la *Eș* în trei zile și să găsească totul în rînduială... Pe urmă aici, alta, cătră logofăt. Zice așa:

— Cată și bagă de samă. Nici pasere să nu treacă spre casa mea. De nu vei fi cu credință îți pregătesc amară pedeapsă... și altele...

Hîrtille acestea-s de la începutul veacului trecut: de la 1810. Vra să zică boierul Siniș, care șade în umbră, își temea nevasta. O ținea închisă aici. Nici pasere să nu treacă spre casa lui... Și ea sta la foc în aceste jîlturi și lîncezea gîndindu-se la fericiri oprite... Sta cu capul plecat pe un umăr și cu ochii triști...

Fără să vreau, întorsei privirile spre portretul cu-coanei Simina. În cămin se risipea, clipind din ochi nenumărați, o movilă de jar.

— Altă scrisorică, zise încet Ioachim Lăstun, întinzînd degetele osoase spre măsută. Aici zice așa:

— Chihaie, să duci pe măgarii cei îndărătnici de astă vară la moară devale... Pe urmă poți să-i duci și în deal, la cărbunărie... Să faci întocmai...

Ridicai mirat capul. Tovarășul rîdea:

— Eu am priceput îndată despre ce-i vorba, rosti

el. Măgarii sînt, vra să zică, niște oameni care n-au sfîrșit muncile verii. Scrisoarea e dată în sărbătorile Crăciunului. *Măgarii* trebuiau să fie puși pînă la genunchi, cum se obișnuia, în lăptocul morii de devale... Este ș-acu moara de devale, și iarna s-adună pe roate niște sloiuri de toată frumuseța... Iar în deal la cărbunărie, unde este fum, se înțelege de ce trebuiau duși oamenii... Ca să le vie oleacă mințile la cap, ori să nebunească... Nu-i așa? Așa este. Dar portretul nu poate răspunde...

Incepeam să fiu mișcat.

— Ce mai este aici? zise Lăstun. Biserici, sate... Bine... Le-a ars... A, iată trei scrisori... Uite, cu cît de frumoase chirilice sînt scrise... Nu știu dacă ai să le poți ceti, căci cerneala e palidă acum... Le-a scris cucoana Simina... Și privi zîmbitor, cu îngăduință, spre portretul spre care filfiau pale de lumină zvîrlite din vîlvătăile căminului.

Au fost scrise la 1815, urmă Ioachim. Înaintea lor trebuie să fi fost multe altele, — dar nu le avem aici. Niște scrisori destul de frumoase, de dragoste... Cucoana Simina, în visurile ei de iarnă și-n întineririle ei de primăvară, căuta ceva, o lumină pentru suflet. Pe Teodor Siniș nici nu se putea să nu-l urască... Și iată că scria *cuiva*... L-a văzut poate o dată, a stat de vorbă cu el, cine o fi fost, — și a gustat și ea plăceri oprite... I s-a deschis viața ca o floare... Așa trebuie să fi fost... Iată una din scrisori. Să ți-o cetesc, de curiozitate:

«Prea scumpul meu prietin, dulci îmbrățișări îți trimet!

Trecut-a atîta vreme în curgere de atîtea luni care nu m-am putut învrednici a primi scumpele mele înștiințări pentru sănătatea ta, de te-ai însănătoșet,

lucru ce este mai scump pentru mine și cu care se hrănește viața mea. Amară băutură gustă sufletul meu, cumplit venin este pentru mine tăcerea ta. Ah ! prietinule, pentru ce cu atîta dușmănie te arăți cătră prietina ta adevărată ! Mă știi roabă dușmanului și nu ți-i milă. Să-ți scriu toată patima sufletului meu nu sînt în stare și văd că este și în zadar ; să tac nu mă lasă otrava dragostii ce am asupra ta. Mi-am prăpădit sănătatea, nu mi-am cruțat simțirile, am trăit și trăiesc pentru tine, o nădejde mă hrănește și văd că tare m-a înșelat. Ce să fac ? Nu sînt în stare să poruncesc patimei mele să contenească... »

Lăstun se opri și așeză foaia deasupra celorlalte.

— Mai sînt două pagini așa, zise el, privind spre portretul cucoanei Simina. Uite, așa stam și ceteam de multe ori și mă uitam la portret... Parcă mă vede și parcă mă aude... De multe ori mă înfioram... Ș-acu parcă ne ascultă... Mai sînt două pagini... O scrisoare, cum vezi, destul de frumoasă, ca pe vremea aceea... Urmează încă două cu tînguiuri... Ș-atît...

Mai este aici ș-o poruncă la chihaie :

— Chihaie, zice, poimîni, marți sara, să ieși în marginea luncii dinspre Ipătești, cu opt pădurari...

Pe urmă, altă dată, iar dă poruncă să iasă pădurarii la pîndă...

Insfirșit, mai sînt și altele... Și eu mă gîndeam și căutam să desleg momentul acesta de odinioară... Mă gîndeam, împresurat de portrete, de umbrele trecutului... Cu pădurarii, vra să zică ieșea la pîndă ca să aștepte pe cel ce trebuia să primească scrisorile acestea... Trei scrisori, — cele din urmă, se află aici pentru că le-a prins el... Siniș... A venit cu ele un țigan încovoiat ș-a zis așa : — Măria ta, iaca, știu că mă răsplătești dacă-ți dau un răvaș... Așa trebuie

să fi spus. Ei, pe urmă Teodor Siniș zice cătră cucoană : — Dragă, eu plec la Iași, și pînă-n cinci-șase zile nu vin... În vremea asta, cînd el lipsește, cucoana Simina trimete stafetă la cel ce i-i drag... Dar Siniș a dat poruncă să iasă pădurarii la pîndă...

Pînă aici am priceput foarte bine, șoptește Lăstun cu ochii țintă. Dar pe urmă nu mai am documente. Ce să fac ? Ce-a mai fost ? De aceea am lăsat portretul uritului lîngă mine. Trec pe dinaintea lui, mă opresc, îl cercetez... Aș putea zice : îl întreb... În adevăr, ce-a urmat ? Iată covoarele pe care ei au călcat, iată sufrageria lor, iată căminul, iată divanuri în alte odăi... Știu că nimic nu s-a schimbat... De mult trăiesc eu între toți aceștia, și între toate acestea...

Te-ai uitat la Siniș ? L-ai văzut ? Nu cred s-o fi ucis. Nu. Ar fi ucis-o în cea dintăi clipă. Călărețul pe care îl aștepta el cu pădurarii în poiana dinspre Ipătești poate a scăpat... Poate a simțit și Simina că nu-i lucru curat... Se poate... Eu cred că la urmă el i-a zîmbit numai cu zîmbetu-i ironic și a privit-o pieziș, azi, mîni, o săptămînă, un an... I-a scurtat plimbările din ogradă numai în odăi, din toate odăile numai la focul acesta al căminului, poate așa a chinuit-o o viață... Și poate așa sta într-unul din jîlțuri și privea neclintită în necunoscut, cum privește acum din ramă...

Ioachim Lăstun tăcu. Strînse hîrțiile îngălbenite în saltar. Prinse cu cleștele un tăciune și-l trecu repede spre înfățișarea încruntată, răutăcioasă și aspră a lui Siniș. Apoi, cu un zîmbet neliniștitor, rămase privindu-mă în lumina schimbătoare și tremurătoare a salonului vechi.

— Așa trebuie să fi fost... îngîină el, și rămase privind spre portretul Siminei, cu ochii lui triști și cerniți,

CODRUL

Eu știu de la bunîcul Manole multe istorii vechi. Deștepta el din cînd în cînd lumea lui, a tinereții, adormită în veșnică liniște, — și totdeauna cînd vorbea, îmi aduc aminte, pîlpîia în sobă focul și vînt de toamnă se strecura oftînd pe la ferestre. Cum povestea el anume nu pot să știu; acumă nu-l mai aud; căci s-a călătorit și bunicul spre lumea umbrelor. Mi-a rămas totuși ceva în suflet, și parcă răsună în mine, în singurătatea ce mă împresură, din cînd în cînd, glas domol, — și se deșteaptă fantome.

Ș-așa — îmi spunea parcă bunicul Manole — am cunoscut eu *atuncea*, încolo, spre munte, pe un pădurar pe care îl chema Voinea...

Codrii Antileștilor stăpîneau o întindere de cincisprezece mii de fălci, erau codri bătrîni, codri neastrăbătuți; și pădurarul Voinea avea la o margine, în Prisaca lui Ion, o căsuță; și subt un șirag de meri, în vâlcică, vreo zece stupi. Pe lîngă șiragul de meri și pe lîngă stupi, se strecura prin iarbă pîrăul Cerbului. La o parte era ș-o fîntînă veche cu cumpănă.

— Vezi dumneata, zicea Voinea; căsuța am

făcut-o eu de iznoavă ; abia se mai cunoșteau niște urme de păreți de bîrne. Da' fîntîna am găsit-o așa, cu apă limpede ca lacrima... Tot Fîntîna lui Ion îi zice... Și Prisaca lui Ion... și colo, lîngă pîrau, era loc pentru știubeie... Aici a stat odată unu Ion... dar nimenea nu-l mai ține minte... nimenea nu poate ști ce fel de romîn a fost... A trăit pe aici, și pe urmă a murit...

Și Voinea, om scund, cu mustața neagră, se uita în juru-i la toate și rămînea apoi cu ochii mici pironiți spre întunecimea pădurii, parcă se gîndea la altă viață care a fost odată pe-acolo, parcă se gîndea la Ion acela, care cine știe ce suflet de creștin năcăjit o fi fost ; pe urmă deodată întorcea capul și stătea privind spre nevestă-sa Măriuca. Naltă și subțirică, în catrința de lînă, strînsă tare sub sîni cu brîu îngust, cu cămașă albă ca helgea, se strecura pe ușa și trecea fără zgomot prin iarbă, spre fîntînă. Cozile strîns împletite și le lega totdeauna în cunună. Era albă la obraz, parcă bolnavă, cu ochii triști.

Odată l-am întrebat pe pădurar :

— Ce are nevestă-ta, Voinea ?

— Ia, ce să aibă ? n-are nici pe dracu ! Nu știi dumneata cum îi muierea ? Ș-o urmărea cu ochii lui mici ca două picături de păcură. Căuta apoi să-mi întoarcă de la nevestă-sa privirile în altă parte : — Iaca, vezi știubeiele acestea ?... poți zice că-s niște cetăți a muștelor... Eu am prins aici, într-un copac, un roi, ș-acu ian uită-te dumneata ce de-a albinărit ! Ce să faci ? Iși mai îndulcește omul sufletul din cînd în cînd și c-un dram de miere... Face cine cum poate...

Cu cofa de brad, Măriuca trecea prin iarbă spre casă și intra pe ușa care însemna în lumină o pată

neagră. Liniște plutea peste marginea aceea de pădure, liniște ușoară pe care o tremura parcă strălucirea luminii; și tăcea frunzișul nesfirșit. «Nu mai bătea inima codrului și erau priponite și vânturile...» Pîrăul curgea fărîmînd lumina și clătea ușor ierburile și florile și treceau albine prin soare ca niște scînteioare de aur. Și mi se umplea sufletul de pace, acolo, într-un colțisor de lume.

Treceam destul de des prin acele locuri cu afacerile mele: ba pentru lemne, ba pentru brînză, la cîslărie în poiana cea mare dinspre Solomonești. Mă duceam cîteodată și la pîndă de căprioare în inima codrului. Și așa îmi erau drumurile, că mai totdeauna mă întîlneam cu Voinea și la întoarcere mă opream o țîră în prisacă de mă hodineam pe prispa căsuței și mă răcoream cu apă limpede din Fîntîna lui Ion.

Și-mi era drag tare mai ales adîncul codrului aceuia, miezul lui cu piscuri pietroase. Acolo, departe, în bolțile bătrîne, se cernea umbră ca de amurg și rar cîte-o floare de lumină se întindea vie, strălucită, pe covorul moale de o culoare gălbie, dulce-stînsă. Paseri nu zburau, nici n-ajungeau pînă acolo: le spăria întinsa singurătate. Pîrăul Cerbului sărea pe trepte sure de stînci și împrăștia lacrimi de pietre scumpe pe mușchiul gros, verde închis, al malurilor; tremura cu zvon moale, neînterupt; și în zvonul lui, în singurătate, pe oglinda mișcătoare a undei, cîteodată, dintr-un tufiș, ca dintr-o hrubă de întuneric, răsărea, neclintită, ca tăiată din lepede, o căprioară cenușie, într-o mișcare gingașă de oprire. Altfel era o tăcere așa de grozavă: mă opream și dintrodată îmi auzeam bătaia inimii în coșul pieptului. Rar glas

de corn tremura departe și răzbătea pînă la mine înăbușit, trist, ca din fundul pămîntului.

Treceam printre fagi uriași încărcăți de jîr. Eram întovărășit uneori de Voinea. Tăceam și eu, tăcea și el, și ne strecuram printre tufișuri, pe poteca umedă, înecată în bogăția de verdeață. Cînd dădeam la margine, creștea lumina și se auzeau spre cîșlărie tălăngile vacilor boierești. Sunau lin cu sunete felurite, unele joase și altele tot mai subțiri, o scară de sunete dulci, care picurau domol și alengau ca un cîntec depărtat, șoptit încet, șoptit ușor de clopote melodioase și nevăzute.

Intr-un timp, pe vremea aceea, pădurarul umbla lîngă mine cu ochii duși și cu fața brăzdată ca de un năcaz mare. Avea ceva de la o vreme; mie nu-mi spunea, dar băgam eu de samă. Mă lăsa uneori la cîșlărie, ori în mijlocul codrului, și se întorcea: — Apoi eu mă duc oleacă pînă acasă... Am uitat să spun ceva nevestei... Dacă trece boierul, să știe ce răspuns să deie...

Se ducea. Il zăream grăbind tot mai tare pasul spre lumina slabă dintre arbori. Hăt tîrziu se întorcea, mă găsea la locurile de pîndă cu pușca gata; se așeza și el lîngă mine, gîfîia un timp de osteneală, după aceea se liniștea și rămînea lîngă mine așa de tăcut și de nemișcat, că de multe ori uitam de dînsul.

Nevastă-sa Măriuca era tristă și slabă, o zăream cîteodată cu ochii plînși.

Intr-un rînd m-am întîlnit cu boierul tocmai cînd ieșea din prisaca lui Ion, călare pe calul lui negru. Mă întîmpină cu un zîmbet pe fața-i blîndă, bărbătească și mă întrebă:

— N-ai văzut pe Voinea? L-am căutat și la cîșlărie și nu l-am găsit...

Nu știu ce i-am răspuns. Pe Voinea nu-l văzusem. Mi s-a părut că nici n-a băgat de samă la vorbele mele ; și-a săltat pușca în spate, a îndemnat calul cu pintenii și s-a dus prin lumina lui august, pînă ce s-a pierdut prin bungeturile din marginea pădurii. Cînele, nedespărțit totdeauna de stăpînu-său, un cîne mare roș, cu părul lung, sărea în dreapta și-n stînga calului și străbătea prin toate desișurile mărunte. Intr-un tîrziu, după ce dispărură cal și călăreț, auzii bătaia puștii, adînc răsunînd, clocotînd din poiană în poiană : am înțeles că a dat boierul peste ierunci ; acesta era vînatul lui cel mai plăcut de-o bucată de vreme.

Dar cum mă gîndeam la supărarea nevestei pădurarului, îmi veni deodată în minte și lămurirea lucrului. Ce căuta pe aici boierul ? Iar Voinea de ce se repede așa de des pîn' acasă ? Trebuie să fie ceva la mijloc.

În amurg, după ce conțeni picurarea depărtată a clopotelor în poieni, după ce așteptarăm zadarnic găinuși la poteca Hoțului, ne întorceam, eu și Voinea, cu puștile în spate. Și cum mă năcăjea gîndul de peste zi, întrebai pe pădurar :

— Azi n-ai fost pe la cîșlărie, Voineo ?

— Nu, da' ce-i ?

— Te-a căutat boierul.

— Care ? cel tînăr ? cuconu Enacache ?

— Da. Și zicea că nu te-a găsit.

— Apoi nu, că eram încolo dus, spre Fundeni...

Un timp tăcu ; lumina scădea ; o adiere rece se strecura din pădure : ne apropiam de pîrau.

Voinea întoarse spre mine capul :

— Era cuconu Enacache ? Apoi cine putea să fie ?

că boierul cel bătrîn nu se mai urnește de acasă...
Și-n prisacă te-ai întîlnit cu dînsul ?

— Da, în prisacă...

Păru că se gîndește un timp, apoi zise cu glas scăzut :

— Hm ! cine știe ce avea să-mi spuie...

Mă uitam la dînsul cu coada ochiului. Cumpănindu-și ușor într-o parte și-n alta trupul, pășea liniștit ca de obicei ; obrazu-i ars de vînturi, cu mustața de cărbune, avea blîndeța și liniștea tristă de totdeauna. Nu putea să fie nimic. Ce putea să fie ? Omul era liniștit.

Ș-așa mă duceam eu des în Prisaca lui Ion. Mă îndemna ceva ascuns din fundul ființii mele spre Măriuca, căci eram în floare pe atunci și mă ademenea într-acolo și năcazul ei pe care nu-l pricepeam. Și mă chema mai ales pădurea bătrînă, pentru care aveam o dragoste aproape bolnavă. În marginea desigurilor negre, Măriuca părea mai naltă, mai subțire și mai albă și cum ședea cîteodată neclintită, pe gînduri, cînd umbrele înserării cresc, părea o ființă care nu-i din lumea aceasta, — din taina singurătății închegată și din aburii codrului. Și șoaptele frunzarelor păreau în adevăr tremurarea unui suflet ; creșteau din arbor în arbor, din ramură în ramură, scădeau, se depărtau, *spuneau* ceva neînțelese, ceva foarte vechi și foarte trist. Și cînd tăceau bolțile nesfîrșite, parcă și sufletul din mine tăcea, sta neclintit, așteptînd ; n-aveam bucurie, n-aveam durere, intram parcă în nesfîrșita fire, în marea bogăției pămîntului. Iar cînd tresărea în murmure și-n oftări codrul, cînd începea să crească și să curgă valul vînturilor, fiori grei îmi răscoleau sufletul, un

cîntec înfricoșat pornea în mine, cîntecul care prevestea și cerea iubirile tinereței. — Așa, furtuna odată m-a prins la căsuța din poiană, — și Voinea pădurarul nu era acasă.

Parcă voiau să-și smulgă rădăcinile din pămînt, așa se frămîntau plopul cenușii de la marginea poienii; iar fagii bătrîni se cutremurau mînioși, se aplecau prelung și iar se îndreptau, pe cînd printre ei, ca pe niște cărări ghețoase, din inima codrului, zvîcnea cu vîrtejuri, cu frunze spulberate, cu găteje, mînia furtunii. Un zvon greu creștea între nourii negri și poiana frămîntată ca de spaimă, — creștea ca o buciurare prelungă chemînd spaima din zarea mohorîtă, înăbușită de pulberi răscolate. Așa crescububuiind buciurarea pădurii, învăluri dese de stropi se abătura, duruiră ușurel și la geamurile mici, se depărta, — și deodată, ca o mînie care ostenește, cu oftări de ușurare, se alinara adîncurile, și soarele străluci deodată orbitor în toată poiana.

Ieșii afară, pe prispă, cu nevasta pădurarului. Imprejurimile, neclintite, rîdeau în lumină; o albină fulgeră ca un fir de aur; o gaiță trecu, cu penele-i albastre lucind; o mierlă începu o frîntură de cîntec răsunător, apoi tăcu deodată; și liniștea se întinse ca limpezimea unei ape.

Femeia părea mîhnită ca totdeauna; și eu, iar, voiam să-mi lămuresc prepusurile.

— Lele Măriucă, spune-mi dumneata ce ai?... Parcă îți stă ceva pe suflet, așa privești la lume...

Ea se uită la mine lung, cu un zîmbet:

— N-am nimic, ce să am? Dumneata nu vezi că n-am nimic? Așa-s eu; așa m-a făcut maică-mea, fără bucurie...

Vorbea încet, c-o înmlădiere de glas din care se

cunoștea că dăduse așa, numai un răspuns de mîntuială.

O întrebai din nou :

— Poate-i rău Voinea cu dumneata ?...

— Voinea ? cum poate să se poarte Voinea cu mine ? Ca un barbat cu nevastă-sa...

Și rămase gîndindu-se.

Tăcurăm amîndoi o vreme. Apoi femeia întoarse spre mine ochii mari, frumoși și-și îndreptă într-un oftat mijlocul subțirel, încins strîns pe sub sîni cu brîu îngust.

— Hei, ce știi dumneata ! încă n-ai dat de nacaz ! Dumneata ești ca mierla ceea, care a cîntat și-a tăcut...

Și un zîmbet iute îi lumină fața și ochii și răspunse ca un fulger în sufletul meu.

— Dumneata n-ai auzit, zise ea domol după cîteva clipe, de ce-a pățit Ileana lui Ion Macovei... Să vezi ce-a pățit femeia aceea, saraca, — și-apoi să te gîndești că mama de-ar ști, mai bine-ar lăsa să moară din leagăn pe fata fără noroc în lume... S-a măritat Ileana cu cel ce nu-i era drag și s-a măritat și de tînră... Și-i plăcea și ei viața... dacă era tînră, și-avea suflet... Da' vezi că barbatul parcă i-a fost dușman... Este-o babă, acolo, în sat la Solomonești, una Gahița, care stătea lîngă Ileana, numai gardul o despărțea de dînsa... Și cum ieșea femeia, — și se ducea ba la o nevastă, ba pîn' la crîșmă, — baba dădea de știre barbatului, sara... Așa a fost... Și s-a mai întîmplat de i-a fost drag femeii unul, un băietan... da' ea nu spunea nimănui... și nici băietanul nu știa... De păcătuit nu păcătuia, da' așa-i era drag, macar să mai iasă în lume, să mai soarbă lumină, ci numai în casa urîtului se înădușea... Ș-a început

a o bate, saraca, a început a o bate barbatul... Ş-o bate azi, o bate mâni, nimeni nu ştia... A grămădit-o într-un rînd în zemnic ş-a bătut-o... A fugit Ileana la tatu-său şi la mă-sa, dar n-au vrut s-o primească bătrîinii... — Ai casă şi barbat... Du-te la barbat, du-te la casa ta şi la copiii tăi... Şi s-a dus nevasta acasă ş-a zăcut pe coaste... Şi după ce s-a sculat, barbatu-său iar a zăpsit-o că umblă aşa prin sat, iar a grămădit-o în casă, a pus zăvor, şi iar a bătut-o... Şi zice că urla, saraca, parcă la înjunghiere o ducea... Ş-au sărit oamenii şi băteau în păreţi şi răcneau pe afară... Uite, aşa a trăit Ileana cu barbatu-său... Şi-ntr-o zi a căzut la pat, şi valeu ! şi valeu ! i-i rău azi, i-i rău mâni, — pînă ce într-o dimineaţă zice : — Apoi să vie tătucu şi mămuca care m-au făcut, că eu de-acuma am să mor... Ş-au venit bătrîinii... Şi cît sta barbatu-său în casă, ea nu zicea nici o vorbă, şedea cu faţa la părete ; şi după ce ieşea el, se întorcea şi vorbea cu bătrîinii : — Iacă, tătucă, iacă, mămuică, omul ista mi-a scurtat zilele... şi dragă-mi era lumea asta !... Ş-au venit vecinele cu baba Gahiţa : să-i deie Ilenei baba apă din pumni, să beie, căci altfel se duce fără să ierte pe lumea cealaltă... Şi s-a apropiat baba şi îndemnau vecinele, ş-a venit şi Ion, — da' Ileana făcea cu dosul minii semn de împotrivire spre uşă : Nu ! nu ! — şi şoptea : — Să mă lese, să mă lese să mor în pace !... Şi n-a vrut să beie apă din pumni, — ş-aşa nici pe baba Gahiţa n-a iertat-o, nici pe barbatu-său nu l-a iertat, — ş-a murit. Şi cînd au scăldat-o, ştii cît de slabă era ? numai pielea şi ciolanele ; şi trupul negru de vînatăi... negru de-atîtea bătăi crunte...

Măriuca tăcu. Privea neclintită înainte, spre fundul Prisăcii lui Ion.

— Uite așa... dumneata de unde să știi câte poate îndura o femeie pe lumea asta ?...

O întrebai mirat :

— Te bate Voinea ? Mie nu mi se pare om rău.

— Nu, de ce să mă bată pe mine ? Dar eu vorbesc de altele ; eu nu vorbesc de mine...

— Atuncea ce ai ? Te văd supărată și slabă...

Femeia sta la îndoială, parcă voia să răspundă ceva. Iși ațintise în pământ privirile. Apoi deodată tresări : Ia ! și se sculă în picioare, naltă și subțirică și intră în casă.

De departe, dinspre cîșlărie poate, se auzea cornul lui Voinea. Chema prelung, — îngîna sunete scurte apoi, și iar tremura într-o adiere lină ; după aceea tăcu. În liniște, un glas depărtat începu să cheme. Abia se deslușea, venea ca un freamăt prin codrul des : Măi•Orofei, măi !... — Tăcu și glasul. Și într-un târziu o secure începu a bocăni undeva, în adîncuri, în bolțile mai răsunătoare după ploaie.

Femeia pădurarului ieși cu cofa și se îndreptă spre fîntînă. Cumpăna se coborî, apoi se înalță scîrțîind. Pe cînd venea repede spre casă, puțin încovoiată spre stînga, cu cofa în mîna dreaptă, Măriuca își strecură spre mine privirea tristă. Mă ridicai în picioare, îmi luai pușca și pornii, pe lîngă stupii de lîngă pîrau, prin marginea desigurilor, spre cîșlărie.

Mă gîndeam cu milă la nevasta lui Voinea, la suferința ei vădită ; mă gîndeam cu mirare la vorbele-i întrerupte, la povestea ei cu Ileana lui Ion Macovei și simțiri nelămurite, amestecate cu bănuieli vechi, îmi nelinișteau sufletul.

Voinea venea pe potecă. Venea întunecat. Il zării tocmai cînd începeau a cînta tălăngile vacilor boierești, în poieni și tocmai cînd din urmă, pe drumul

pe care venisem eu, se arată și boierul Enacache pe calu-i iute, cu cînele-i mare roș care sărea în dreapta și-n stînga și străbătea toate tufișurile aduimcînd.

Se opri boierul, se opri și pădurarul.

— Ce mai este pe la cîșlărie, Voinea ?

— Bine, cucoane Enacache...

Stăpînul zîmbi, apoi, întorcînd spre mine capul, roști limpede : bună ziua !, trecu repede înainte și descălecă. Cînele se oprise și stătea neclintit, ca de piatră, cu coada întinsă, cu botul spre un pîlc de tufe mărunte. Eu mă întorsei, cu Voinea. Auzii, după ce cotii după un pîlc de copaci, strigătul cunoscut : Aici, Hector ! Într-un tîrziu, cîteva bubuituri deșteptară singurătățile ; liniște se făcu după aceea pretutindeni ; contenise și bocănirea securii în pădure.

— M-a căutat pesemne și pe acasă... zise deodată Voinea, lîngă mine.

— Cine ? boierul ?

— Da. Văd că m-a găsit și nu mi-a spus nimic.

Eu tăcui. Se gîndea și Voinea, mă gîndeam și eu. Merserăm așa în tăcere. Întrarăm în poiană pe lîngă stupi, sărirăm pîrăul ; Măriuca sta în prag, dreaptă și ne privea și fața-i părea palidă tare în umbra neagră a ușii. Cînele ciobănesc al pădurarului ne sări înainte, zburdînd.

— Uite, vezi dumneata, zise Voinea, dacă dă cineva în cînele ista, el se întoarce și mușcă ; el are mai mare drept decît dumneata și decît mine... Omul rabdă și tace... Asta-i o pildă ! adăogi el rîzînd și privind țintă spre femeia lui.

Nu vreau să povestesc despre întîmplările pădurarului și ale nevastei lui, nici despre vreo dragoste care-mi încolțea în suflet ; eu despre codrul Antileștilor care-mi era așa de drag vorbesc și despre tine-

rețele mele. Toate au trecut : nici codrii așa nu mai sînt, și tinerețele s-au călătorit !

În mirosul ațîțător al pădurii creștea în mine puterea vieții, șuietul domol al vîntului în frunzișuri îmi mîngîia auzul și ce strălucire neobișnuită, ce strălucire vie, și ce mireasmă ascuțită, amețitoare, aveau florile din poienile de la margine ! Ca-nspre o dragoste, cu dor, pornii, după două luni de lipsă spre codrul Antileștilor. Înaintea iernii, în toamnă tîrzie, voiam să mai văd o dată bolțile sărăcite de podoaba întunecoasă de frunze. Poate mă chemau și alte doruri spre Prisaca lui Ion, poate mă chemau, dar de atunci au trecut ierni multe și primăverile tinereței s-au dus cu soarele care le lumina atunci.

Măriuca robotea prin căsuța întunecoasă și tăcea, cum o știam. Din umbră nici fața nu i se deslusea bine și îi luceau numai ochii, cînd se întorcea spre ferestre. Voinea îmi ascultă liniștit dorința, își luă dintr-un colț, din întuneric, pușca, și ieșirăm.

Cele din urmă frunze cădeau încet, fluturînd, din fagii uriași și prin grămezi galbene pășeam ; foșneau grămezile, și pașii noștri tăiau cărări prin ele. Ca o oftare aspră trecea pe sub ramurile goale ; și pustii și triste se deschideau adîncurile, tot mai pustii, cu cît mai mult răzbăteam în ele. Sufletul parcă-mi era plin de negură.

Într-un tîrziu, mă oprii și întrebai :

— Ce mai face, Voineo, boierul Enacache ?

Voinea mă privi drept, mirat :

— Cum ? nu știi ? boierul Enacache a pierit ! L-au găsit oamenii de la cîșlărie sub rîpa de la Fundeni... Cine știe cum trecea pe acolo, și tocmai cînd trecea, a fătat malul... L-au găsit sub mal, cu cînele alături... știi, cînele cel roș...

— Cum? a murit boierul? Eu nu ştiam nimica.

— Da, a murit...

Răspunsul era liniştit şi lămurit, dar mi se părea că ochii neclintiţi ai pădurarului mă ţinteau prea îndărătnic. Nu ştiu, n-aş putea spune de ce, un fior, ca o sîrmă de foc, mi se strecură prin şale. Într-o clipă, în clipa aceea, am avut o bănuială; am avut bănuiala că pădurarul Voinea a ucis pe stăpînu-său.

Nici nu mi-am dat sama cum am întreat :

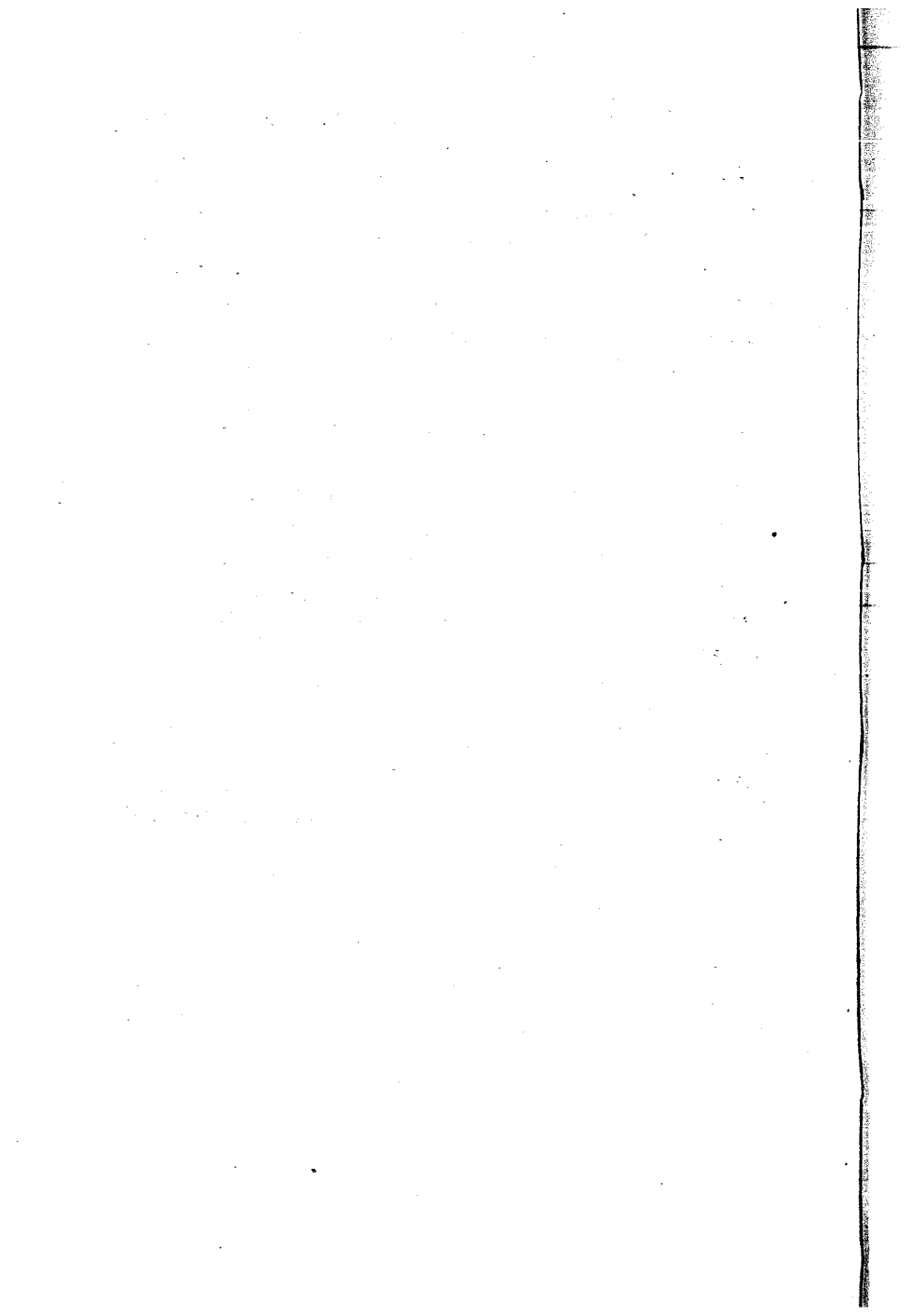
— Şi cum? nu s-a găsit cine l-a omorît?

— Cum să se găsească? zise Voinea. A murit aşa, de moarte năprasnică...

Eu tăcui. Pădurea era foarte tristă şi foarte pustie în jalea ei de toamnă. Şi eu simţeam, poate din pricina asta, o greutate mare în suflet, o amărăciune nedesluşită, ca în faţa morţii. Şi cînd ieşeam din deşuri, se dezvăluiră deodată negurile depărtării, şi rămase codrul uriaş în urmă, cu adîncurile şi cu taina lui, codrul ca o fiinţă cu dureri, cu mîinii, cu plîngerii. Toamna plutea în juru-i ca un vis al morţii. Măriuca, nevasta pădurarului, se închegă o clipă înainte-mi ca din aburi şi se risipi; şi gîndul pieirii boierului rămase în mine, după fiorul fierbinte, ca un sloi de gheaţă.

Vezi, gîndăcelule, tare mi-a fost drag codrul în tinereţele mele !...

Aşa îmi povestea bunicul lîngă soba mare, bătrînească. Aşa îmi povesti, şi tăcu. Ş-afară ofta şi se lînguia vîntul toamnei.

NOTE

Alungat de spectrul mizeriei și-al umilinții, care ofilise la acea vreme pe mulți dintre confrății săi, în primăvara anului 1906, Sadoveanu evadează din București, întorcându-se și stabilindu-se din nou la Folticeni. Aici, pe lăturalnica stradă Rădășeni, în căsuța de la numărul 45, — care are nevoie de un adaos ca să adăpostească familia acum mai numeroasă, — e împresurat dintrodată de tihnă și, în același timp, de meschinăria țirgușorului de provincie, bine cunoscută dinainte de dînsul, care îi slujise drept cadru și-n *Floare ofilită*.

Urmărit de aceeași idee a vieților trăite zadarnic și inspirat de data asta de-o poveste care făcuse înconjurul orașului, scrie *Inseminările lui Neculai Manea*.¹

A fost odată un om, care a venit din lumea largă și s-a așezat în țirgușorul dintre livezi, unde și-a orînduit o viață mică și tihnită. Avusese cîndva elanuri tinerești, acuma murea cu fiecă clipă, cu ochii în munții vineți din zare... Era odată o femeie deșteaptă, care trăia într-o grădină liniștită și care a avut și ea în viață un prietin bun cu care i-au semănat copiii. Acel Neculai Manea a lăsat moștenire că-

¹ *Viața Romînească*, 1907, nr. 5, 6, 7 și 8; apoi Editura Minerva, decembrie 1907.

suța lui uneia dintre copilele care-i oglindeau chipul, — și toată lumea a știut de ce.

La fel, a fost pe vremuri un Radianu, care a murit sub un gard, într-o toamnă ploioasă și numai un om l-a plîns și l-a înțeles. Și Manea, ca și acel institutor Ernilie, — care a trăit aieve în Folticeni, — a jelit soarta lui Radianu, căci și el trecea prin viață pe jumătate mort.

Cum moare un om, — așa ar fi putut să se mai cheme aceste însemnări ale lui Manea, după spusele autorului.

★

Drama vieților irosite și dezolarea țirgușoarelor de provincie de la vremea aceea o cunoștea bine și avea s-o mai descrie de multe ori scriitorul. Copilarise la Pașcani și trăia la marginea Folticeniilor, pe-o străduță modestă pe care fiecare casă își avea personalitatea ei. Înaintea unei case, în cerdacul mic de la uliță, mătușa Tinca (doamna Ecaterina Tinu, o rudă a soției scriitorului), cu ochii ei verzi iscoditori și buzele-i subțiri, povestea multe despre toți și despre toate; avea darul povestirii, multă agerime și cunoștea pe toată lumea.

Desigur că mătușa Tinca ar fi putut spune cîte ceva de fiecare pas ce răsuna pe trotuarul îngust al uliței; da nume, amănunte, făcea comentarii. Urechea atentă a uriașului blond cu ochi albaștri de copil sub fruntea masivă prindea tot ce i se părea interesant: idei, portrete, împrejurări. Trăia în mijlocul acestei lumi mici și totuși rămînea în afara ei, putînd-o privi cu înțelegere și milă.

Ființa din *Tinereța*¹: tața Adela, care și-a plătit atît de scump frumuseța cu care a înzestrat-o natura, trăise acolo aproape. Vecinii se trezeau în șipetele ei de cîte ori o „zdrobea“ bărbatu-său, — și la patul suferinții ei îi priviseră chipul desfigurat prietinile și cunoștințele.

O altă poveste, a cărei mărturie mai dăinuiește pe dealul Spătăreștilor, și pe care am fi putut-o asculta

¹ *Luceafărul*, 1907, nr. 13; *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

la Hanu-Ancuții, e *O istorie de demult*¹; de data asta figurile dramei se pierd în trecut și scriitorul nu mai primește de la povestitoare decît ce s-a mai păstrat din gură în gură.

★

Casa, cu cerdăcuțu-i modest de la uliță, avea în dos o livegioară care se ducea sprinten spre văile Șomuzului. Cîțiva pruni și-un nuc stufos străjuiau înălțimea grădinii. Subt umbra pletoasă a nucului acestuia avea să se culce *Puica*², cățelușa de vînătoare, care îl însoțise adesea pe miriștile dinspre Ciorsaci și sub văile Rădășenilor.

O adusese de la Galați, de la prietinel Iancu Drăgănescu, mai tîrziu cumnat; o crescuse și o dresase singur, făcîndu-și-o tovarăș credincios în colindările lui cu pușca. Se întorsese din pădurea Vladnicului, de la o goană și aflase că murise. Era deșteaptă și frumoasă; Lia și Mitică și-acum își mai aduc aminte de „pointerul“ alb cu pete galbene care-i privea cu ochi omeneschi. Altă cățea de vînătoare avea să-i ia locul — Diana — bun tovarăș de joacă al copiilor și credincios prietin al vînătorului. Piatra sub care doarme *Puica* nici nu se mai cunoaște, într-atît a îngropat-o mușchiul întunecat al vremilor.

Din tîrgușorul tihnit evada adeseori, singur ori însoțit, spre împrejurimile atît de pitorești; urca în pădurile de brad de sub munți, la vînat mare. Avea pe atunci tovarăși de vînătoare pe bătrînul Șoldănescu — fostul lui dascăl de clasa a patra urbană, pe care o repetase la Folticeni; pe locotenentul Scriban, poreclit *tetea*; și pe Alexandru Voinescu — tînăr student abia ieșit din armată.

Una din cele dintăi vînători ale sale la pădure o descrie în bucata: *In pădurea Petrișorului*³. Grigo-

¹ *Sămănătorul*, 1907, nr. 26; *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

² *Sămănătorul*, 1907, nr. 46; *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

³ *Sămănătorul*, 1907, nr. 17—18; *Vremuri de bejenie*, Minerva, 1907.

riță e un boieraș inventat. Pădurarul, însă, e un cunoscut pușcaș de la Dolhasca, cu gesturile și vorbirea lui colorată.

*Codrul*¹, cu chemarea-i tainică și glasurile-i neînțelese, a fost o hrană neconținută pentru sufletul său. Indemnat de *Pădurea vișnie* a lui Corolenco, sprijinindu-se numai pe descrierea naturii, a scris o fantezie poetică în care totul e inventat.

★

Trecea spre Baia lui Ștefan cel Mare, peste munte la mănăstirile nemțene ori pe valea Moldovei, la cițiva kilometri depărtare. Valea asta a Moldovei, scăldată în aburu-i vioriu, cu apa-i limpede curgând în șuvițe argintii pe întinderea cîmpiei, o cunoscuse de copil și o păstrase în amintire ca pe un lucru de preț. Stătuse într-o vacanță la unul din podurile Moldovei și-și amintea de-o ploaie năprasnică ce tulburase apele... (*Emigranții la Brazilia*²).

Colindase prin luncile argintii străjuite de sălcii, plopi și mesteceni și simțise în tălpi căldura prundului mărunț înfierbîntat de soare... Ascultase tărăngile melancolice ale vitelor ce pășteau iarba mărunță și-și adusesese aminte de Iorgu Badea, văcarul scund și spătos, cu mustață balaie și ochii albaștri, cu care se împrietinise pe cînd era băiețandru și ieșea, ca și acuma, cu pușca la rațe... (*Copilul ni-mănu*³).

Ieșind la sitari, prin împrejurimile Arămeștilor, în ținutul Sucevei, întovărășit de Nero, un setter vrednic și cuminte, asistă la scena urgiei fiscale și a brutalității soțului; amărît. Splendoarea primăverii izvorâte din pămînturi pline de sevă se împletește artistic cu contrastul vieții brutale (*Intr-o zi de primăvară*⁴).

★

¹ *Viața Romînească*, 1906, nr. 10; *Calendarul Minervei*, 1907; *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

² *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

³ *Lucașărul*, 1907 nr. 22; *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

⁴ *Viața Romînească*, 1907, nr. 4; *Vremuri de bejenie*, Minerva, 1907.

C-un mosafir sosit în târg ca să-l vadă, ori cu prietinel Artur Gorovei, se urca uneori într-o trăsură cu doi cai și pleca pe drumurile de sub munte, să cerceteze locuri dragi și ctitorii vechi. Mănăstirea cea mai aproape de Folticeni era Rîșca. Din valea Rîștei, urcai muntele Pleșu și treceai dincolo, la mănăstirea Neamțu.

Aici, la Neamțu, cunoscuse în 1906 pe Narcis Crețulescu, pe atunci stareț al cunoscutei ctitorii. Stătuse cu el de vorbă și aflase de documentele mănăstirilor, pe care vlădica le avea relatate și comentate în opt volume manuscrise. Din tot materialul strîns de bătrînul cărturar cu multă trudă, nu văzuse lumina tiparului decît cel cu privire la vechea ctitorie Rîșca.

Cetînd cărțulia cu titlul: *Istoria sfintei mănăstiri Rîșca*, s-a gîndit că a venit vremea să scrie însfîrșit ceva despre invazia tatarilor, asupra căreia se insistă în documentele mănăstirilor cu oarecare amănunte. Ideea acestui poem, *Vremuri de bejenie*¹, — care își trage băutura sufletească din același izvor ca și *Șoimii*, — tresărise în el cu mulți ani înainte, încă din epoca de incubație artistică, și așteptase acest material ca să prindă ființă. Din cărțulia lui Narcis Crețulescu află cum a fost cufundat clopotul cel mare de la Rîșca în iaz, ca să nu cadă lucru sfînt în mîna păgînilor. Tot de acolo știe de poiana pustnicului Iov spre care se îndrepta norodul bejenit în clipe de urgie. Își imaginează invazia, arderea mănăstirii Rîșca, carăle nesfîrșite de pribegi. Și cum cunoștea așa de bine locurile, cutează să înjghebe povestirea, de parcă ar fi fost de față cu sufletul la acele cumplite ceasuri de spaimă.

★

De pe oriunde îl duce întîmplarea, culege cîte ceva. Tristeța micilor gări părăsite în cîmpie și-un

¹ *Sămănătorul*, 1906, nr. 43, 45, 46, 47, 49, 51; *Vremuri de bejenie*, Minerva, 1907.

chip palid de femeie zărit la un geam între glastre
sînt îndemn pentru bucata *Balta liniștii*.¹

Stranie și sfișietoare e icoana babei care se tîrăște
în genunchi — secerînd — scoasă la muncă de fe-
ciorii boierești. Drumul acela fantastic, fără de sfîr-
șit, pe-o zi de vară, prin locuri necunoscute, — și el
autentic, de pe vremea concentrărilor de la 1906 —
e de o tainică poezie; totuși, fără amănuntul cu
baba, bucata *Mergînd spre Hîrlău*² n-ar fi fost nici-
odată scrisă.

De cele mai multe ori izbucnirea emoției creatoare
e provocată de imagini și peisagii contemplate într-
anume ceas și cu anume stare sufletească. Pe aceste
stări se altoiește un fapt văzut și el cîndva, fapt care
se armonizează cu motivul efectiv. De cîte ori, în
desele lui evadări din lumea țărgurilor, n-a văzut un
înecat, aruncat de valuri la mal; încă din copilăria
lui petrecută pe malul Siretului, păstrează desigur
impresia puternică din *Inecatul*³; i s-a părut că
peisagiul de la Barboși, din ținutul Covîrlui, de pe
proprietatea cumnatului său Iancu Drăgănescu, se
potrivește cel mai bine cu ceea ce avea de spus. Ori
poate balaurul Siretului va fi adus atunci, în vara
aceea, un înecat, pe care l-au privit atît de diferit
cele două tipuri de oameni: moș Gheorghe și bul-
garul — fără îndoială autentici.

E o nevoie artistică ca fiecărui subiect să i se
găsească, dacă se poate, un decor nou; în *Fintina
Hazului*⁴, decorul zilei calde de iulie e cules de pe
drumul copilăriei lui, — Ciohorăni-Moșca — ca și
tipurile de moldoveni și țigani. Întîmplarea cu omorul
e auzită, iar bucata prin titlul ei arată cum se leagă
toponimia romînească de o împrejurare dramatică.

¹ *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

² *Sămănătorul*, 1907, nr. 84; *O istorie de demult*, Minerva,
1908.

³ *Sămănătorul*, 1907, nr. 9; *Vremuri de bejenie*, Minerva,
1907.

⁴ *Lucașărul*, 1907, nr. 6; *Vremuri de bejenie*, Minerva, 1907.

Tot o întâmplare auzită — răsunet din viața reală — găsim în *O umbră*¹. Noaptea de iarnă, drumul cu sania de la Iași la Pașcani, bine cunoscut de scriitor încă de pe cînd învăța la Liceul Național, slujește de data asta de cadru pentru înfricoșata apariție a lui Petrache — viziune halucinantă a unui popor obijduit, ajuns la marginile răbdării.

★

Gospodărioara și-o întocmise bine. Durase gard înalt și o poartă solidă, care se deschidea în două părți cînd intrau carăle cu lemne, scîrțîind. În chilioarele ca de mănăstire era cald și prietinos. Cum venea vremea proastă, odată cu ploile putrede ale toamnei, tihna casei dintrodată ridica în lumină fantezmele trecutului. Tot ce mai rămăsese nerăscolit în adîncul sufletului, cele mai neînsemnate amintiri și frînturi de povești auzite în copilărie — depuse ca un zaț pe fundul unui vas — toate erau culese pînă la ultima picătură, descilcite și periate cu grijă. Sufla asupra lor și le da viață.

Iată-l pe Chichiuță, năcăjitul harabagiu, de care rîse pe ulițele Pașcanilor, pe cînd era copil. Avusese și el o nevastă, care fugise de-acasă de prea multă sărăcie și-l lăsase de izbeliște, numai cu Roibul lui. Il scoate la lumină și-i spune umila-i poveste: *Un cal ș-un om*².

Iată-l pe *Botolan*³, un soldat din timpul stagiului militar. Înspirat de un joc de umbre pe păreți, într-o noapte de însoimie, dă viață și acestei fantezme, care atîta aștepta. Povestirea e imaginată.

Intră în *Casa veche*⁴ a lui Ernilie, — ruină cu acoperișul de șindrilă muiat de ploi și zăpezi, rupt și

¹ *Sămănătorul*, 1906, nr. 52; *Vremuri de bejenie*, Minerva, 1907.

² *Viața Romînească*, 1907, nr. 9; *O isorie de demult*, Minerva, 1908.

³ *Luceafărul*, 1906, nr. 13; *Vremuri de bejenie*, Minerva, 1907.

⁴ *Viața Romînească*, 1907, nr. 3; *Vremuri de bejenie*, Minerva, 1907.

spulberat de vânturi, cu ferestrele înflorite de pui tineri de copaci care au crescut pretutindeni prin odăi... Rătăcește prin livada sălbătăcită sub năvala buruienilor... și-și amintește de cuconul Iorgu Calomfir și de cucoana Smaranda, bătrînica lui... umbre pe care emoția le scoate de sub valurile anilor care i-au înecat.

Iată : a găsit un pachet de scrisori îngălbenite la Biblioteca Academiei Romîne și cetindu-le își imaginează că cea care le-a scris a trăit în așezarea veche și pitorească a lui Sebastian Moruzi — așezare pe care o cunoscuse, probabil, la o vînătoare (*Subiect de nuvelă*¹).

Coborînd în tainițile ascunse unde se îngroapă amintirile, găsește o floare rară, pe care o scoate la iveală. Petrecuse odată cu Sandu Aldea, la o vie de la Buciumeni, în ținutul Tecuciului și nu uitase nici acum pe „Zamfirița, floare moldovenească“ (*Zamfirița*²).

Altă dată, tot la o vie, pe vremea cînd abia îi înfiera mustața, s-a plimbat pe lună cu cucoana Ilina și a simțit primul fior de dragoste (*Ispita*³).

Mai tîrziu, același fior tainic l-a simțit lîngă o femeie simplă, Polixenia (*Fiorul*⁴).

Își amintește de o istorisire a lui Ion Scurtu despre un unchi al său de la Brașov și scrie *Moșneagul*⁵.

Auzise despre un cal și destinul său ciudat și așa iese la lumină *Șigal*⁶.

★

Potrivit obligației pe care și-o luase față de Editura Minerva, trebuia să dea în cursul anului 1906 patru

¹ *Sămănătorul*, 1907, nr. 52; *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

² *Sămănătorul*, 1907, nr. 41; *O istorie de demult*, (sub titlul *Amintirea*), Minerva, 1908.

³ *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

⁴ *Viața Romînească*, 1907, nr. 10; *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

⁵ *Calendarul Minervei*, 1908; *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

⁶ *O istorie de demult*, Minerva, 1908.

lucrări. Pentru una din ele, *La noi în Vișoara*, avea materialul gata; cea mai mare parte din bucățile ce urmau să intre în acest volum fuseseră scrise la București, încă din 1904, din îndemnul lui George Coșbuc, care îl rugase să-i ia locul la revista *Albina*, de care el nu mai avea vreme să se ocupe.

Povestește Sadoveanu că se întâlnise cu poetul în tren, în drum de la București la Iași și că, odată ajunși în capitala Moldovei, nu găsiseră loc la otel și se plimbaseră pe uliți toată noaptea, discutând felurite lucruri. Atunci, în noaptea aceea, îi făgăduise lui Coșbuc bucățile pentru *Albina*, pe care avea să le publice la șir, sub titlul: *Scrisori trimese de un prietin pribeag*.

Scotocind în sacul cu lucruri vechi, scosese mai întâi pe *Domnu Trandafir*¹, învățătorul lui de clasă primare, pe numele lui adevărat Busuioc, — „don' Sioc“, cum îi spuneau copiii. Portretul dascălului care făcea din profesia lui un apostolat și întîmplarea cu inspecția sînt adevărate. Pe „don' Sioc“ îl iubeau așa de tare copiii, că se sfătuiseră cu toții să se ducă după dînsul, dacă s-ar fi întîmplat să fie mutat din Pașcani, cum se zvonise într-o vreme.

Și iată-l și pe *Bardac*², pe numele lui adevărat „Bazic“, — un vagabond din tîrgul Pașcanilor, pe care îl întîlnea adesea pe cînd era băiat și se ducea cu tovarășii de scaldă la Siret. Ii rămăsese vie în amintire o imagine veche: un lipovan tînar, roșu și asudat, c-o bardă ridicată în mîină, icnind și făcînd întruna: ha !... ha !... de parcă ar fi vrut să lovească; lipovanul acesta cobora drumul abrupt de sub curtea boierească, aducînd cu dînsul pe Bazic, pe care îl prinsese înșfîrșit, după ce-l vînase ca pe-o sălbătăciune. Imaginea asta pare a fi motivul central de care se animase fantazia ca să creeze povestirea. Bineînțeles că drama cu vițica e închipuită.

¹ *Albina*, 1905, nr. 33 din 15 martie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

² *Albina*, 1905, nr. 5 din 30 decembrie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

Hei, dar șmecherul de Ștefanache, pușcașul cu care stătuse de abitea ori la pîndă, la vadurile cu rațe și găște ori la goană cu copoi și hăitași? Uite-l și pe dînsul, cu vorba-i bogată care îl umple de voie bună și-l face să uite de mușcăturile gerului... Întîmplarea cu *Tapul*¹ e adevărată; a avut loc lîngă Pașcani, în pădurea de la Broșteni.

Și pîcileala din *Cufundarul*², legată de splendoarea primăverii strălucite, l-a mușcat de suflet atunci și i-a lăsat o urmă neștersă. Schița asta — într-o formă mai simplă — fusese scrisă și publicată mai demult, prin 1898, în *Opinia*.

De la Ștefanache auzise *Povestea descălecatului*³ și întîmplarea cu *Un rămășag*⁴, — poveste, de altfel, bine cunoscută în popor.

Alte povești i le spusese mama, pe cînd era copil. Ea îi vorbise de *Moș Alisandru Ciobanu*⁵, un moșneag de la Ciohorăni, care era poate o leacă de cîmotie cu dînsa; de spaima lui cînd pocnise ceaulul, de baba lui cea amănită, de toți sfinții de pe păreți, de zgîrcenia lui proverbială... Il cunoscuse și el și se temuse de dînsul, ca și ceilalți copii, ca de o spărieatoare.

De la ea a auzit despre povestea din *Morarul*⁶ și de toate eresurile de care e vorba acolo. Și el da cu pietre în oale și el făcea vraja cu omul mort:

*Aista om e mort,
Zău e mort,
Hai să-l bizlim,
Dracului să-l dăruim...*

¹ *Albina*, 1905, nr. 47—48 din 21—28 august; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

² *Albina*, 1905, nr. 2 din 9 octombrie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

³ *Albina*, 1905, nr. 1 din 2 octombrie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

⁴ *Albina*, 1905, nr. 49 din 4 septembrie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

⁵ *Albina*, 1906, nr. 17 din 12 ianuarie, nr. 19 din 6 februarie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

⁶ *Albina*, 1905, nr. 12 din 18 iunie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

Intîmplarea cu *Părintele Antonie*¹ a auzit-o de la un călugăr. Despre amărîta Ioană a lui Gavril Cojocar, din *Necredinciosul*² i-a povestit mătuşa Safta, nevasta lui Ștefanache. Bucata e foarte veche și a fost revăzută. Tot așa de veche e și *Gheorghioaia*³.

Iarmarocul de la Folticeni îl cunoștea, așa că i-a venit ușor să-l descrie; iar despre Gavril și mirarea lui grozavă față de cîte se întîmplă acolo la „comedie“, i-au povestit oamenii din sate. (*La iarmaroc la Merești*⁴).

Tot așa de bine cunoștea și datinile de Crăciun și trecuse și el prin spaima celor doi copii din *Vestitorii*⁵.

Ca să rotunjească volumul, îi mai trebuiau două-trei bucăți; scrie *Cearta*⁶ apoi *Sfaturi vechi*⁷, descriind peisagiul de pe valea Moldovei, de la Păstrăveni și Dăvideni, — și pe bunicul Gheorghe Ursachi, de care își amintește cu atîta duioșie în *Anii de ucenicie...* Alt sat de pe valea Moldovei, în care fusese de două-trei ori și unde cunoscuse pe mulți flăcăi era Ciohorăni. Se dusese acolo la un frate al mamei sale vitrege, unul Alexandru Puiu. O împletește cu povestea notarului, auzită cîndva, și scrie: *Cel mai tare*⁸.

Insfîrșit, mai adaugă și istoria cu *Sfîntul Vasilie*⁹, poveste care circula la vremea aceea prin Fol-

¹ *Albina*, 1906, nr. 24 din 12 februarie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

² *Albina*, 1905, nr. 9 din 27 noiembrie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

³ *Albina*, 1906, nr. 14 din 18 ianuarie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

⁴ *Albina*, 1905, nr. 45 din 7 august, nr. 46 din 14 august; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

⁵ *Albina*, 1905, nr. 14 din 2 ianuarie; nr. 15 din 9 ianuarie; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

⁶ *Albina*, 1905 nr. 21 din 19 februarie; *Luceafărul*, 1907, nr. 17; *Sămănătorul*, 1907, nr. 16; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

⁷ *Viața Romînească*, 1906, nr. 5; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

⁸ *Sămănătorul*, 1906, nr. 29; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

⁹ *Albina*, 1905, nr. 31 din 1 mai; *Viața Romînească*, 1906, nr. 6; *La noi în Vișoara*, Minerva, 1907.

ticeni — venită din Bucovina. E un fel de reportaj despre un așa zis sfînt, pe care chiar așa îl chema, Vasile.

Volumul *La noi în Vișoara* e gata; la fel sînt încheiate și celelalte pe care le așteaptă editorul G. Filip. Dar sacul cu material e departe de a fi deșert. Alte povestiri așteaptă să se aștearnă pe hîrtie, dintr-un material veșnic reînoit și sporit.

Tihna Folticeniului i-i prielnică și proprietatea din deal îl chiamă să-i fie livadar și prisăcar. S-ar părea că sînt clipele lui de răgaz, cînd condeiu se odihnește și mînile altoiesc pomii tineri ori gospodăresc stupii sistematici...

Dar mintea-i harnică robotește, robotește întruna.

PROFIRA SADOVEANU

București, 20 ianuarie 1955

CUPRINSUL

LA NOI IN VIISOARA

	<u>Pag.</u>
<i>Sfaturi vechi</i>	7
<i>Cel mai tare</i>	21
<i>Sfântul Vasilie</i>	34
<i>Domnu Trandafir</i>	46
<i>La iarmaroc, la Merești</i>	57
<i>Țapul</i>	68
<i>Un rămășag</i>	68
<i>Povestea descălecatului</i>	78
<i>Cufundarul</i>	79
<i>Vestitorii</i>	85
<i>Morarul</i>	91
<i>Gheorghiuoia</i>	98
<i>Necredinciosul</i>	104
<i>Bardac</i>	109
<i>Părintele Antonie</i>	120
<i>Cearța</i>	127
<i>Moș Alisandru Ciobanu</i>	133

VREMURI DE BEJENIE

<i>Vremuri de bejenie</i>	151
<i>Botolan</i>	287
<i>Inecatul</i>	247
<i>O umbră</i>	255
<i>Casa veche</i>	265
<i>In pădurea Petrișorului</i>	273
<i>Intr-o zi de primăvară</i>	283
<i>Fintina Hazului</i>	294

INSEMNAȚIILE LUI NECULAI MANEA

O ISTORIE DE DEMULT

	Pag.
<i>O istorie de demult</i>	441
<i>Un cal și-un om</i>	448
<i>Balta liniștii</i>	455
<i>Ispita</i>	466
<i>Moșneagul</i>	475
<i>Copilul nimănu</i>	484
<i>Mergind spre Hirlău</i>	495
<i>Amintirea</i>	507
<i>Tinereța</i>	515
<i>Fiorul</i>	523
<i>Șigal</i>	535
<i>Puica</i>	544
<i>Emigranții la Brazilia</i>	550
<i>Subiect de nuvelă</i>	560
<i>Codrul</i>	567
<i>Note</i>	581

Responsabili de carte: V. Galița și G. Rădulescu
Tehnoredactor: A. Vintu
Corector: V. Vasiliu

*Dat la cules 21.04.955. Bun de tipar 30.05.955. Tiraaj
20.100 ex. Hirtie velină mată de 65 gr. m.p. Ft.
840×1080/32. Coli ed. 25,37. Coii de tipar 18,62. Edi-
ția I. Comanda 1820. Planșe ilpo 1, A. nr. 01192.
Pentru bibliotecile mici indicele de clasificare
8 R-O.*

Tiparul executat sub com. nr. 1530 la Combinatul
Poligrafic Casa Științei „I. V. STALIN”, București
R.P.R.

C.P.R.

VERIFICA
1955